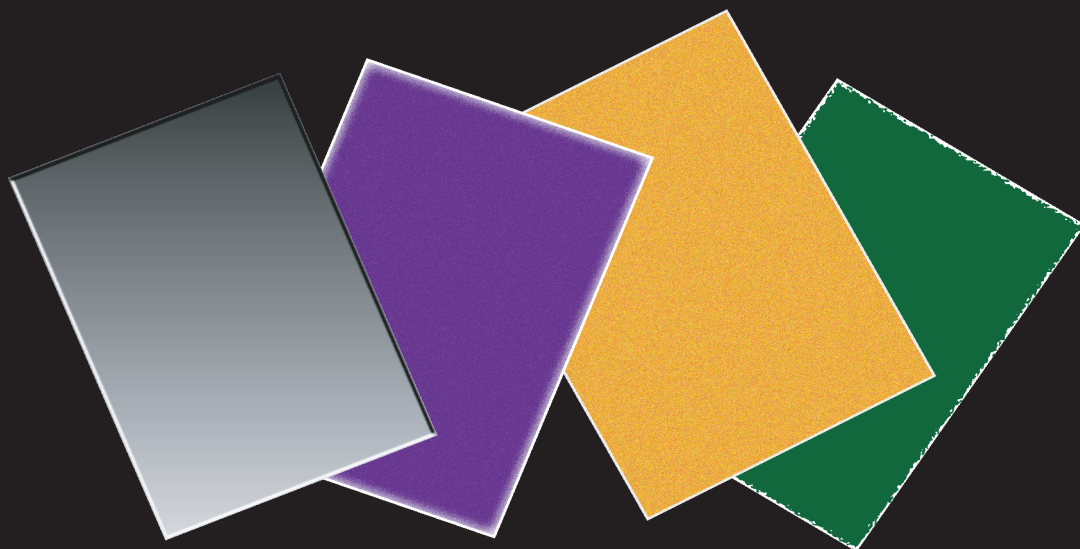

SPOŁECZNO-KULTUROWA IDENTYFIKACJA CUDZOZIEMCÓW

Projekty szkoleniowe

Redakcja naukowa
Jacek Schmidt, Dariusz Niedźwiedzki

Wydawnictwo Naukowe UAM

Spółeczno-kulturowa identyfikacja cudzoziemców

Projekty szkoleniowe

UNIwersytet IM. ADAMA MICKIEWICZA W POZNANIU

SPOŁECZNO-KULTUROWA IDENTYFIKACJA CUDZOZIEMCÓW

Projekty szkoleniowe

Redakcja naukowa

JACEK SCHMIDT I DARIUSZ NIEDŹWIEDZKI

POZNAŃ 2016

Recenzent: prof. dr hab. Zdzisław Mach

Publikacja finansowana ze środków Narodowego Centrum Badań i Rozwoju
w ramach programu na rzecz bezpieczeństwa i obronności państwa

Projekt badawczo-rozwojowy *Spółeczno-kulturowa identyfikacja cudzoziemców*
realizowany przez konsorcjum UAM-Medcore w latach 2013-2016

© Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 2016

Projekt okładki: K&S Szurpit

Redaktor: Mateusz Bąk

Redaktor techniczny: Dorota Borowiak

Łamanie komputerowe: Eugeniusz Strykowski

ISBN 978-83-232-3069-4

WYDAWNICTWO NAUKOWE UNIWERSYTETU IM. ADAMA MICKIEWICZA W POZNANIU
61-701 POZNAŃ, UL. ALEKSANDRA FREDRY 10

www.press.amu.edu.pl

Sekretariat: tel. 61 829 46 46, faks 61 829 46 47, e-mail: wyd nauk@amu.edu.pl

Dział sprzedaży: tel. 61 829 46 40, e-mail: press@amu.edu.pl

Wydanie I. Ark. wyd. 46,00. Ark. druk. 46,25

DRUK I OPRAWA: EXPOL, WŁOCŁAWEK, UL. BRZESKA 4

Spis treści

Wprowadzenie	7
1. Projekt szkoleniowy: Społeczno-kulturowe i psychologiczne uwarunkowania kontaktów z cudzoziemcami	13
2. Projekt szkoleniowy: Liczebność i status prawny imigrantów w Polsce	121
3. Projekt szkoleniowy: Przyczyny przyjazdów, specyfika form imigracji, struktura osiedlenia oraz migracja wewnętrzna cudzoziemców w Polsce	157
4. Projekt szkoleniowy: Zjawisko migracji a sytuacja w kraju pochodzenia	249
5. Projekt szkoleniowy: Imigranci i społeczeństwo kraju przyjmującego	281
6. Projekt szkoleniowy: Instytucje imigranckie w Polsce a adaptacja społeczno-kulturowa imigrantów	357
7. Projekt szkoleniowy: Edukacja i wychowanie jako czynnik zróżnicowania społecznego i kulturowego imigrantów	429
8. Projekt szkoleniowy: Rodzina, solidarność wspólnotowa i własne hierarchie etno-społeczne	459
9. Projekt szkoleniowy: Wspólnota pokrewieństwa	489
10. Projekt szkoleniowy: Wspólnota religii	513
11. Projekt szkoleniowy: Czas świętowania w kulturze imigrantów	537
12. Projekt szkoleniowy: Zachowania w przestrzeni społecznej	595
13. Projekt szkoleniowy: Nawyk w działaniu grupowym	635
14. Projekt szkoleniowy: Zwyczaje w kulturze imigrantów	665
15. Projekt szkoleniowy: Aktywność zawodowa imigrantów: uwarunkowania i skutki	687
16. Projekt szkoleniowy: Czas społeczny i czas wolny w kulturze imigrantów	719

Wprowadzenie

Przedkładany tom jest pierwszą częścią publikacji stanowiącej jeden z istotnych efektów trzyletniego (2013-2016) projektu badawczo-rozwojowego *Spoleczno-kulturowa identyfikacja cudzoziemców*, finansowanego przez Narodowe Centrum Badań i Rozwoju. Autorem i wykonawcą projektu było konsorcjum naukowo-informatyczne, na czele którego stał Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, reprezentowany przez Instytut Etnologii i Antropologii Kulturowej. Odpowiedzialność za stronę informatyczną projektu spoczęła na partnerze w konsorcjum – firmie MEDCORE z Warszawy. W kilkudziesięcioosobowym zespole projektowym znaleźli się, obok badaczy poznańskich, uznani naukowcy z innych ośrodków akademickich w Polsce, głównie Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz Uniwersytetu Warszawskiego. Reprezentowali oni kilka dyscyplin naukowych: etnologię/antropologię społeczno-kulturową, socjologię, historię i politologię, a w ich ramach szereg dziedzin (wschodoznawstwo, orientalistyka, europeistyka). Badacze ci łączą swoje zainteresowania życiem społecznym i kulturą w krajach pochodzenia migrantów do Polski ze studiami nad ich funkcjonowaniem w uwarunkowaniach społeczeństwa przyjmującego.

Tom zawiera zestaw materiałów szkoleniowych, adresowanych w pierwszej kolejności do edukatorów Straży Granicznej, prowadzących szkolenia w Centralnym Ośrodku Szkolenia SG w Koszalinie, oraz innych centrów edukacyjnych tych służb. W tych miejscach funkcjonariusze SG nabywają wiedzę i umiejętności, w tym przypadku w zakresie problematyki kulturowo-społecznej związanej z przybywaniem do Polski imigrantów i zamieszkiwaniem w niej cudzoziemców. Naturalnie to niejedyny potencjalnie adresat tej publikacji. Niesie ona bowiem treści, które mogą być przydatne dla wszystkich, którzy z racji pracy zawodowej lub działalności społecznej wchodzi w relacje z imigrantami/cudzoziemcami. Nasze zaangażowanie w przygotowanie projektów edukacyjnych wynika z przekonania, że instytucje rządowe, samorządowe i pozarządowe w Polsce wymagają pomocy merytorycznej i organizacyjnej w zakresie szkoleń dotyczących ich działań ukierunkowanych na imigrantów/cudzoziemców.

W związku z tym opracowany przez nas materiał skierowany jest do instytucji, organizacji i osób, które z racji obowiązków zawodowych lub

działalności społecznej wchodzi w interakcje i budują relacje z imigrantami/cudzoziemcami, którzy przybyli i zamieszkują nasz kraj. Podkreślamy – nasz kraj, ponieważ przekazywana w tym podręczniku wiedza, chociaż ma w sensie teoretycznym charakter ogólny, w swoim wymiarze stosowalności odnosi się do warunków kulturowych, sytuacji społecznej, ekonomicznej i politycznej w Polsce.

Co więcej, jesteśmy przekonani, że ostatecznym beneficjentem naszej pracy będą właśnie sami imigranci/cudzoziemcy. Dlaczego? Zaproponowane w tej publikacji projekty szkoleń, dotyczące poszerzania wiedzy, umiejętności i kształtowania postaw w sytuacji kontaktu międzykulturowego, dają nadzieję na taki właśnie efekt. Realizujący je urzędnicy czy społecznicy będą mogli działać w kontaktach z imigrantami/cudzoziemcami bardziej efektywnie, skuteczniej, co w konsekwencji oznacza dla tych ostatnich mniej nieoznaczoności, niepokojów, lęków i nieporozumień w kontaktach ze społecznością przyjmującą.

Niewątpliwie niniejszy podręcznik ma charakter praktyczny. A jednocześnie jest głęboko osadzony w koncepcjach teoretycznych nauk społecznych, odnoszących się do kontaktu międzykulturowego. Treści w nim przekazane czerpią także z dorobku badań empirycznych, zorientowanych na analizy dotyczące relacji pomiędzy odmiennymi kulturami, w szczególności zachodzącymi w efekcie procesów migracyjnych. W pierwszej kolejności do budowy projektów szkoleniowych zostały wykorzystane raporty tematyczne dotyczące grup oraz kategorii wyróżnionych etnicznie/narodowo lub religijnie. Zostały one przygotowane o tych grupach, które mają istotny udział w aktualnych procesach migracyjnych do Polski, ale także cudzoziemcach z obszarów kulturowych, które jawią się jako potencjalne mateczniki imigracji do Polski w najbliższych latach. Oczywiście zdajemy sobie sprawę, że zmieniająca się rzeczywistość, w przypadku fal migracyjnych często gwałtownie, przy tym kompletnie nieprzewidywalnie, sprawia, że nasz wybór ma poważne ograniczenia w zakresie generalizacji sytuacji migracyjnej w Polsce. Raporty eksperckie o wybranych grupach i kategoriach imigrantów zostały przygotowane specjalnie na realizację wspomnianego projektu badawczego. Ich istotna próbka wraz z omówieniem zasad przygotowania, strukturą i zawartością mieści się w drugim tomie publikacji zatytułowanym *Społeczno-kulturowa identyfikacja cudzoziemców. Raporty i ekspertyzy*.

Treści zawarte w tym tomie mieszczą się w obrębie pojęcia nauki stosowanej, czyli takiej, która służy nie tyle rozwiązywaniu problemów naukowych, ile problemów społecznych. Nie mamy wątpliwości, że proces włączania imigrantów/cudzoziemców do polskiego społeczeństwa jest wyzwaniem rozumianym w kategoriach problemu społecznego. Faktem jest, że Polska w początkach roku 2016 jest państwem relatywnie homogenicznym etnicz-

nie, emigracyjnym z punktu widzenia bilansu migracyjnego i relatywnie mało atrakcyjnym dla imigrantów. Ale jednocześnie faktem jest, że obserwujemy wzrastającą falę imigracji do Polski, w szczególności z krajów byłego Związku Sowieckiego (przede wszystkim Ukrainy), że Polska, będąc członkiem UE, posiada wielki potencjał przyciągania wędrowców spoza jej państw członkowskich. Wreszcie faktem jest, że nigdy w przeszłości nie udało się precyzyjnie przewidzieć siły i kierunków fal migracyjnych, co oznacza, że nie jesteśmy w stanie przewidzieć ewentualnego napływu imigrantów do Polski w bliższym lub dalszym horyzoncie czasowym. To nie tylko nie zwalnia nas z obowiązku przygotowania się na ewentualnych przybyszy, lecz wręcz skłania do podjęcia działań mających na celu sprostanie wyzwaniom związanym z przyjazdami do Polski większych i bardziej zróżnicowanych kulturowo fal imigrantów.

Na przedkładany zestaw materiałów szkoleniowych składa się 16 projektów szkoleniowych. Są one propozycjami o charakterze edukacyjnym, narzędziami prowadzenia zajęć z zakresu określonej problematyki. Jak już wspomnieliśmy, przedstawione tu projekty szkoleniowe odnoszą się do grup i zbiorowości wyróżnionych etnicznie, narodowo czy religijnie. Trzeba przy tym pamiętać, że niektóre z proponowanych algorytmów szkoleń mają charakter bardziej ogólny, teoretyczny. Zawarte w nich treści edukacyjne odnoszą się do różnych grup imigrantów/cudzoziemców. Generalnie możemy mówić o kilku kluczach uporządkowania treści w prezentowanych tutaj projektach szkoleniowych. Po pierwsze, mamy do czynienia z projektami, które skupiają swoją uwagę na grupach uporządkowanych według klucza etnicznego, narodowego lub religijnego. Przy czym zazwyczaj mamy do czynienia, w poszczególnych projektach, z ujęciem problemowym poruszanych zagadnień, odnoszących się bądź do elementów bagażu kulturowego imigrantów, bądź efektów relacji ich kontaktu z grupą przyjmującą. Po drugie, kilka z projektów zawiera analizę o charakterze porównawczym, dotyczącą poszczególnych wymiarów kulturowych, zazwyczaj w ramach zróżnicowania regionalnego, np. wybranych krajów Azji. Wreszcie, po trzecie, niektóre z projektów skupiają swoją uwagę na danych faktograficznych i statystycznych, zarówno kulturowych, jak i ekonomicznych, polityczno-administracyjnych czy prawnych.

Każdy projekt szkoleniowy posiada szczegółowy opis. Zawiera on kilka istotnych elementów umożliwiających wstępną orientację dotyczącą treści projektu. Po pierwsze, mieści się w nim ogólna charakterystyka danego tematu i uzasadnienie jego podjęcia. Dalej znajdziemy w opisie podstawowe cele edukacyjne, których osiągnięcie jest istotą realizacji projektu. Cele te przedstawione są w podziale na trzy kategorie. Pierwsza to wiedza, którą szkoleni posiadają w efekcie realizacji projektu. Drugą kategorią są umiejętno-

ści, czyli zdolność szkolonych do wykorzystania uzyskanej wiedzy celem wykonania określonych zadań czy rozwiązywania pewnych problemów. Trzecią stanowią postawy, jakie chcielibyśmy kształtować u szkolonych, wyrażające się w ich postępowaniu lub zachowaniu wobec określonych zjawisk, zdarzeń lub/i określonym stosunku do ludzi wywodzących się z innej kultury. W opisie projektu znajdują się także uwagi dotyczące jego specyfiki jako procesu edukacyjnego zawierające spis wchodzących w jego skład jednostek szkoleniowych oraz formy weryfikacji uzyskanej wiedzy.

Każdy z projektów szkoleniowych składa się z kilku do maksimum kilkunastu jednostek szkoleniowych. Jednostki to zajęcia tematyczne, których realizacja przebiega w trakcie 45-minutowego spotkania. Każda z jednostek zawiera w sobie sekwencję wykładową oraz co najmniej jedną z dwóch form wymagających aktywnego udziału szkolonych w zajęciach, czyli ćwiczenie i/lub pytania aktywizujące uczestników szkolenia. Wykład stanowi kompendium wiedzy teoretycznej i empirycznej odnoszącej się do tematu poruszanego w danej jednostce. Ćwiczenie ma na celu ugruntowanie wiedzy i odniesienie jej do własnych doświadczeń wynikających z charakteru pracy szkolonych. Opis jego przeprowadzenia zawiera także czynności przygotowawcze, wykorzystywane w nim metody edukacyjne, przebieg ćwiczenia, sugerowany czas jego przeprowadzenia oraz materiały i przyrządy pożądane do jego wykonania. Ugruntowaniu treści przekazywanych w czasie wykładu służą także zadawane szkolonym dodatkowe pytania aktywizujące ich udział w zajęciach. Każde ćwiczenie oczywiście wymaga podsumowania, podobnie jak odpowiedzi na pytania muszą być skomentowane przez szkolącego w kontekście ich adekwatności.

Oprócz tych kluczowych elementów każda jednostka, podobnie jak każdy projekt, posiada opis celów realizowanych w trakcie jej przeprowadzania z podziałem na wiedzę, umiejętności i postawy. Ponadto znajduje się w niej także charakterystyka jednostki jako procesu edukacyjnego oraz jej przebiegu. Niezwykle ważnym elementem każdej jednostki szkoleniowej są odniesienia bibliograficzne do literatury przedmiotu, w tym do raportów tematycznych zawartych w pierwszym tomie tej publikacji, a także do pojęć, których poznanie jest kluczowe dla zrozumienia treści wykładowych. Wreszcie w każdym opisie jednostki znajduje się podsumowanie wskazujące na najważniejsze treści, które szkolony powinien zapamiętać. Odnoszą się one bezpośrednio do wymagań związanych ze wspomnianą przy okazji omawiania opisu projektu weryfikacją wiedzy.

Jednostki w ramach poszczególnych projektów posiadają określoną kolejność. Najczęściej ta kolejność musi być zachowana w trakcie realizacji danego projektu. Zdarza się, że niektóre jednostki są ściśle powiązane z innymi, tworzą zestawy, których pełne przeprowadzenie umożliwia omówie-

nie danego problemu. Tym niemniej należy pamiętać, że generalnie jednostka szkoleniowa stanowi autonomiczne 45-minutowe zajęcia na określony temat. W tym kontekście, w większości przypadków, jednostki mogą być łączone z innymi w projekty stanowiące zupełnie odmienne konfiguracje, niż te zaproponowane w niniejszym tomie. I tak jedną z możliwości jest uporządkowanie jednostek według klucza etnicznie-narodowego. Skonstruowany w taki sposób projekt dotyczyłby jednej grupy wybranej według tej zasady, np. Wietnamczyków. Innym rozwiązaniem łączenia jednostek szkoleniowych jest zbudowanie projektu, który służyłby przeprowadzeniu zajęć umożliwiających analizę porównawczą grup etnicznych/narodowych, powiedzmy o charakterze regionalnym. W tym przypadku realizowane w danym projekcie jednostki mogłyby dotyczyć wspomnianych już Wietnamczyków i Chińczyków. Jeszcze inną możliwością jest grupowanie jednostek w projekty według klucza problemowego, np. te dotyczące organizacji przestrzeni i komunikacji społeczno-kulturowej albo te skupiające się na danych faktograficznych, czy statystycznych różnych grup imigrantów/cudzoziemców. Z detalicznymi propozycjami rozwiązań w całym przedmiotowym zakresie będzie można zapoznać się w ekspertyzie na temat optymalnych scenariuszy szkoleń, która zostanie zamieszczona w programie informatycznym *Interaktywna Mapa Cudzoziemców* (IMC), po jego implementacji w intranecie Straży Granicznej.

W pracach nad przygotowaniem projektów szkoleniowych na podstawie raportów, ekspertyz i innych baz źródłowych brali udział: Agnieszka Chwieduk, Izabela Czerniejewska, Izabela Kołbon, Maria Lebioda, Dariusz Niedźwiedzki, Agnieszka Szczepaniak-Kroll, Wojciech Marchlewski, Marek Pawlak, Ivan Peshkov, Jacek Schmidt, Karolina Sydow oraz Zbigniew Szmyt.

*Dariusz Niedźwiedzki
Jacek Schmidt*

1

Projekt szkoleniowy

Społeczno-kulturowe i psychologiczne uwarunkowania kontaktów z cudzoziemcami

Cele projektu:

Projekt szkoleniowy w warstwie merytorycznej dotyczy sfery postaw i zachowań ludzkich opartych o proces poznania rzeczywistości. Przekazywane w jego trakcie informacje oraz realizowane ćwiczenia mają pomóc uczestnikom w kierowaniu własnym procesem poznawczym, nawiązywaniu na tej podstawie interakcji i wchodzeniu w relacje z innymi, w szczególności z cudzoziemcami/imigrantami. Podstawowe cele projektu mają trojaki charakter, odnoszą się do wiedzy i umiejętności, które uzyskają uczestnicy szkolenia, ale szczególnie ważne dla jego realizacji jest wpływanie na kształtowanie postaw uczestników szkolenia.

Pozyskana wiedza dotyczy:

społecznych i kulturowych uwarunkowań kontaktów z innymi ludźmi, w tym przypadku cudzoziemcami, w szczególności na temat:

- mechanizmów konstruowania świata w kategoriach „swój – obcy”,
- uwarunkowań spostrzegania innych,
- cech i mechanizmów rządzących interakcjami społecznymi,
- instytucjonalnych uwarunkowań kontaktów z cudzoziemcami,
- typów deformacji w spostrzeganiu innych,
- mechanizmów naznaczania społecznego oraz genezy, przebiegu i konsekwencji stereotypizacji.

Kształtowane umiejętności dotyczą:

- unikanie lub/i ograniczanie czynników zaburzających interakcje z innymi,
- kierowanie swoim poznaniem jako działaniem świadomym,
- unikanie negatywnych i pozytywnych skutków naznaczania społecznego.

Postawy:

- traktowanie odmienności kulturowych i ich behawioralnych przejawów jako naturalnych i koniecznych różnicowań pomiędzy ludźmi,
- postrzeganie innego/cudzoziemca jako partnera w interakcji,
- uwrażliwienie na deformacje w postrzeganiu innych/cudzoziemców,
- uwrażliwienie na różnorodne skutki procesu naznaczania społecznego.

Informacje dodatkowe:

Projekt składa się z 14 jednostek szkoleniowych oraz jednostki weryfikującej wiedzę szkolonych w postaci ćwiczenia. Dominującą formą przekazu jest wykład, uzupełniony ćwiczeniami i pytaniami aktywizującymi szkolonych.

Wykaz jednostek szkoleniowych:

1. Cudzoziemcy jako inni.
2. Spostrzeganie ludzi i jego podstawowe cechy. Cz. 1.
3. Spostrzeganie ludzi i jego podstawowe cechy. Cz. 2.
4. Interakcja społeczna i jej cechy.
5. Interakcja społeczna jako występ – koncepcja Ervinga Goffmana.
6. Interakcje w świecie instytucji – przypadek instytucji totalnych.
7. Straż Graniczna jako instytucja totalna.
8. Deformacje w spostrzeganiu ludzi.
9. Tendencyjność w spostrzeganiu ludzi. Cz. 1.
10. Tendencyjność w spostrzeganiu ludzi. Cz. 2.
11. Tendencyjność w spostrzeganiu jednostek i grup ludzkich. Cz. 3.
12. Stereotypy – podstawowa charakterystyka.
13. Stereotypy – funkcje i skutki.
14. Stereotypy – geneza i przebieg procesu stereotypizacji.
15. Test weryfikujący wiedzę.

Forma weryfikacji wiedzy:

Test wielokrotnego wyboru.

Jednostka szkoleniowa

- 1. Projekt szkoleniowy: Społeczno-kulturowe i psychologiczne uwarunkowania kontaktów z cudzoziemcami**
- 2. Jednostka szkoleniowa nr 1: Cudzoziemcy jako inni**
- 3. Powiązanie z modułem baza wiedzy demonstratora**

Słownik:

status społeczny, wzór kulturowy, subkultura, kontrkultura.

Bibliografia - wybór:

- Nowicka E. (1991), *Świat człowieka – świat kultury*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN;
- Nowicka E. (1990), „Swojskość i obcość jako kategorie socjologicznej analizy”, w: E. Nowicka (red.), *Swoi i obcy. Studia nad postawami wobec innych narodów i grup etnicznych*. Tom 1. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, s. 5-53;
- Lalak D. (2007), „Swoi i ‘obcy’ w perspektywie antropologiczno-społecznej”, w: D. Lalak (red.), *Migracja, uchodźstwo, wielokulturowość. Zderzenie kultur we współczesnym świecie*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”, s. 89-121.

[Słajd 2]

4. Cel jednostki

4.1 Wiedza

- charakterystyka dystansu kulturowego w relacjach międzyludzkich;
- charakterystyka identyfikacji cudzoziemców/imigrantów w perspektywie koncepcji „swój – obcy” i wynikającej z niej typologizacji innych.

4.2. Umiejętności

- pozyskanie przez szkolonych umiejętności rozpoznania i rozumienia różnych wymiarów obcości innych, w tym cudzoziemców/imigrantów.

4.3. Postawy

- ukształtowanie postawy otwartości wobec obcych, w szczególności cudzoziemców/imigrantów poprzez zrozumienie aspektów, wymiarów i przyczyn ich odmienności.

5. Czas przeprowadzenia jednostki: 45 minut

[Slajd 3]

6. Przebieg jednostki

- wykład zawierający treści dotyczące:
  - 1/ problemu dystansu kulturowego w relacjach międzyludzkich,
  - 2/ mechanizmów konstruowania świata w kategoriach „swój – obcy”,
  - 3/ analizy budowania relacji z cudzoziemcami/imigrantami w perspektywie koncepcji „swój – obcy”;
- ćwiczenie: Wymiary obcości imigrantów/cudzoziemców;
- podsumowanie.

7. Opis jednostki jako procesu dydaktycznego

Jednostka składa się z wykładu oraz ćwiczeń i nie wymaga wcześniejszego przygotowania merytorycznego szkolonych. Szkolący w postaci wykładu prezentuje treści zawarte w jednostce szkoleniowej. Ćwiczenie ma na celu ugruntowanie wiedzy i odniesienie jej do własnych doświadczeń wynikających z pracy w SG. W trakcie wykładu szkolący pobudza aktywność szkolonych za pomocą pytań dodatkowych, mających na celu także ugruntowanie treści przekazywanych w czasie wykładu. Odpowiedzi na pytania powinny być skomentowane przez szkolącego w kontekście ich adekwatności.

7.1. Treść wykładu

[Slajd 4]

Problem dystansu kulturowego w relacjach międzyludzkich

Dystans kulturowy stanowi następstwo zróżnicowania kulturowego społeczności ludzkich, czyli odmienności w zakresie wierzeń, sztuki, prawa, moralności, obyczajów, zwyczajów itp. Prowadzi on do dystansu społecz-

nego, czyli umownej odległości wyrażanej w stopniu bliskości bądź odseparowania osób (lub zajmowanych pozycji społecznych, którym przypisany jest określony status społeczny) albo grup. Powody powstania dystansu społecznego mogą istnieć obiektywnie lub są wytworem świadomości jednostek. Innymi słowy stopień bliskości/odseparowania osób może wynikać z rzeczywistej odmienności posiadanych wzorów kulturowych lub z przekonania, że nasze i ich wzory są odmienne. Przekonanie subiektywne jest wystarczające dla pojawienia się dystansu społecznego.

Jak dochodzi do pojawienia się dystansu kulturowego? W rozumieniu dystrybutywnym kultura jest atrybutem/cechą różnych zbiorowości ludzkich. W efekcie wszystkie kultury posiadają wymiar czasoprzestrzenny, czyli charakteryzują dane zbiorowości w określonym czasie (np. kultura rycerska okresu średniowiecza w Europie pozostaje odmienna od kultury żołnierskiej panującej w armiach europejskich na początku XXI wieku) i znajdujących się na różnych obszarach (np. kultura rycerska w Europie odmienna od kultury samurajskiej w Japonii).

Kultura jako atrybut różnych zbiorowości umożliwia budowanie typologii kultur ze względu na zróżnicowanie grup terytorialno-kulturowych (np. kultury narodowe, etniczne, regionalne, lokalne), grup wyróżnionych ze względu na miejsce w strukturze społecznej (np. kultura robotnicza, kultura młodzieżowa, ale także subkultur i kontrkultur), a także sfer życia zbiorowego (np. kultura prawna, kultura gospodarcza). Ta wielość kultur w sposób nieuchronny prowadzi do odmienności między nimi, czyli dystansów, jakie dzielą poszczególne kultury.

Potencjał zróżnicowania i dystansu kulturowego dobrze ilustrują definicje wyliczające kultury, np. definicja kultury Edwarda Tyllora:

Kultura jest to złożona całość obejmująca wiedzę, wierzenia, sztukę, prawo, moralność, obyczaje i wszystkie inne zdolności i nawyki nabyte przez człowieka jako członka społeczeństwa.

Z tej przykładowej definicji wynika, że dystans pomiędzy kulturami może dotyczyć sposobów gromadzenia, przechowywania i wykorzystywania przez zbiorowość wiedzy (np. odmienna rola poznania naukowego i religijnego opartego na wierze w siły nadprzyrodzone w poszczególnych społecznościach), doktryny, rytuału i funkcji społecznej wierzeń, estetycznych podstaw i społecznych konsekwencji twórczości artystycznej, podstaw ontologicznych, zakresu i sposobu funkcjonowania prawa, podstaw aksjornormatywnych i roli moralności, odmiennych obyczajów oraz innych elementów dziedzictwa grupy.

Pytanie do uczestników szkolenia. Proszę wymienić cechy kulturowe imigrantów/cudzoziemców, które ilustrują dystans pomiędzy ich kulturą i kulturą polską w zakresie: ubioru, tradycji kulinarnej, zwyczajów, moralności.

[Slajd 5]

Każde zjawisko kulturowe występuje w czterech aspektach. Poszczególne aspekty mogą obrazować dystans pomiędzy kulturami:

1/ aspekt materialny kultury:

- cała kultura rozgrywa się w jakimś środowisku, tworzywie materialnym, człowiek jest materialny i posługuje się przedmiotami materialnymi, które mogą różnić się w poszczególnych kulturach;
- materialnym korelatem (odpowiednikiem, ekwiwalentem) zjawiska kulturowego może być przedmiot stworzony przez człowieka (flaga, budynek, maszyna, rzeźba) lub przedmiot przyrodniczy (góra, rzeka, drzewo);
- różne kultury używają odmiennych korelatów materialnych, np. odmienność ubioru;
- dzieło sztuki - oczywiście liczy się przede wszystkim zamysł, ale ma ono realizację materialną, powstaje dzięki istnieniu przedmiotów materialnych (płótno, farba, drewno, kamień itp. w przypadku malarstwa i rzeźby, instrument lub aparat głosowy w przypadku muzyki);

2/ aspekt behawioralny kultury:

- postawy i przeżycia ukierunkowane przez posiadane wzory kulturowe przejawiają się w zachowaniach motorycznych lub werbalnych (malarz maluje, odbiorca sztuki spaceruje po wystawie),
- dla niektórych badaczy ten aspekt to istota kultury - zachowania są istotą kultury, a nie ich zaplecze materialne czy normy nimi kierujące.

Pytanie do uczestników szkolenia. Proszę podać przykład zachowania cudzoziemca/imigranta, które ilustruje odmienność jego kultury wobec polskiej.

3/ aspekt psychologiczny kultury:

- wszystkie zachowania mają u podstaw jakieś przeżywane wartości (np. poczucie dumy z sukcesu polskiego artysty może znamionować wartość patriotyzmu);
- przedmioty materialne nabierają znaczenia dzięki wymiarowi psychicznemu (np. podziwiamy rzeźbę, materiał zasłaniający twarz kobiety nabiera znaczenia w religii muzułmańskiej, wizerunek Mahometa w piśmie satyrycznym budzi gniew wyznawców islamu);

- znaczenia, emocje i oceny mogą się pojawiać i znikać, nabierać intensywności i słabnąć (musimy pamiętać, że afrykańska maska czy totem kultur wysp Pacyfiku jest czym innym dla zwiedzającego muzeum Europejczyka, a czym innym dla członka plemienia);

4/ aspekt aksjonormatywny kultury:

- normy i wartości oraz wzory kulturowe można analizować jako obiektywne, oderwane od przeżyć stosujących je ludzi.

Pytanie do uczestników szkolenia. Proszę podać przykład normy, wzoru kulturowego, zasady, która ilustruje odmiennosć kulturową jakiejś grupy cudzoziemców/imigrantów.

[Slajd 6]

Mechanizmy konstruowania świata w kategoriach „swoj – obcy”

Postawy wobec innych wiążą się z procesem porządkowania rzeczywistości na swojską i obcą. W ten sposób pewne przedmioty i pewnych ludzi traktujemy jako swoich, a inne/innych za obcych. Uzasadnienie obcości występuje w dwóch postaciach. *„Za obcych w odniesieniu do oznaczonej jednostki są uważani przez antropologów i socjologów albo ci, których nie łączy z nią żadna więź społeczna, albo ci, którzy się znacznie od niej różnią”*. Wynika z tego, że obcymi mogą być osoby, z którymi nie pozostajemy w kontakcie, nie wiążę nas z nimi żaden związek, są nam obojętni. Mogą nimi być także osoby, których cechy fizyczne, psychiczne, kulturowe są zupełnie odmiennie od naszych.

Kategorie „swoi” i „obcy” mogą być charakteryzowane przez szereg cech:

1/ „Swojskość”:

- a/ podobieństwo – „swoi” są zawsze do nas jakoś podobni, kulturowo lub antropologicznie,
- b/ przewidywalność – „swoi” raczej nas nie zaskakują własną postawą lub zachowaniem,
- c/ bezpieczeństwo – wśród „swoich” czujemy się bezpieczniejsi, ich towarzystwo ogranicza lęki egzystencjalne,
- d/ tożsamość aksjologiczna – „swoi” wyznają takie same lub podobne wartości,
- e/ łatwość komunikacyjna – nie mamy większych problemów z porozumieniem się dzięki używaniu zbliżonego kodu komunikacyjnego,
- f/ wspólnota symboli – odnosimy się w swoich opiniach i działaniach do tych samych symboli kulturowych,

- g/ pozytywne emocje - wobec „swoich” odczuwamy sympatię, traktujemy ich z empatią,
  - h/ bliskość społeczna - „swoi” są jednymi z nas, myślimy i postępujemy podobnie,
  - i/ inkluzja - ze „swoimi” staramy się być zintegrowani,
  - j/ poczucie identyfikacji - za „swoich” czujemy się odpowiedzialni, utożsamiamy się z ich postawami i zachowaniami,
  - k/ oczywistość - „swoi” i ich postępowanie nie jest poddawane refleksji,
  - l/ rutyna - od „swoich” nie spodziewamy się żadnych nowych postaw i zachowań,
  - m/ nuda - „swojskość” jest mało atrakcyjna poznawczo.
- 2/ „Obcość”:
- a/ odmienność - „obcy” są zawsze od nas różni kulturowo lub antropologicznie,
  - b/ nieprzewidywalność - „obcy” mogą nas zaskoczyć swoimi postawami lub zachowaniami,
  - c/ zagrożenie - „obcy” wywołują w nas zaniepokojenie, czasami strach, obcowanie z nimi wzmacnia lęki egzystencjalne,
  - d/ odmienność aksjologiczna - „obcy” wyznają inne wartości,
  - e/ trudność komunikacyjna - z „obcymi” trudno nam się porozumieć ze względu na odmienność używanych kodów komunikacyjnych,
  - f/ odmienność symboli - w swoich postawach i zachowaniach odnosimy się i używamy innych symboli,
  - g/ negatywne emocje - wobec „obcych” odczuwamy wrogość; traktujemy ich w nieprzychylny sposób,
  - h/ dystans społeczny - „obcy” są z innego świata, dzieli nas od nich przepaść,
  - i/ ekskluzja - „obcych” wykluczamy ze swojej społeczności, ewentualnie ich marginalizujemy,
  - j/ poczucie odrębności - nie utożsamiamy się z postawami i zachowaniami „obcych”,
  - k/ zagadkowość - postawy i zachowania „obcych” poddane są naszej refleksji, próbie identyfikacji,
  - l/ oryginalność - opinie, postawy i zachowania „obcych” są dla nas nowe, nieznanne,
  - m/ ciekawość poznawcza - opinie, postawy i zachowania „obcych” wzbudzają w nas zainteresowanie, są przedmiotem dociekań.

[Slajd 7]

Ć w i c z e n i e: Wymiary obcości imigrantów/cudzoziemców (patrz 7.2)

Cudzoziemcy/imigranci w perspektywie koncepcji „swój – obcy”

Dwie generalne historycznie ukształtowane próby rozwiązania problemu traktowania cudzoziemców/migrantów jako obcych:

- 1/ **tendencja tzw. antropofagiczna** – związana z praktyką przyjmowania obcych sprowadzającą się metaforycznie do ich „pożarcia” (w kulturze kanibalizmu miało charakter dosłowny/cielesny), a w społeczeństwach współczesnych przyjmuje postać asymilacji kulturowej, czyli duchowej formy praktyk asymilacyjnych, dokonywanej przez państwo narodowe – migranci/cudzoziemcy „wchłaniani” przez „ciało narodowe” przestają funkcjonować jako obcy;
- 2/ **tendencja tzw. antropeomiczna** – związana z praktyką rugowania cudzoziemców/migrantów, co sprowadza się do ich „wylapywania” i usuwania z przestrzeni zawłaszczonej przez określone społeczeństwo państwowe (czasami ostateczne usunięcie ich ze świata żywych) – w konsekwencji praktyki delegalizujące i eksterminacyjne.

Współcześnie istnieje problem z realizacją którejkolwiek z wymienionych strategii. I tak:

- 1/ asymilacja kulturowa (strategia antropofagiczna) – ograniczenie jej stosowania wynika z tego, że żyjemy w czasach braku jednoznacznie dominującego, autorytatywnie przyjmowanego modelu kulturowego;
- 2/ delegalizacja i wydalenie (strategia antropeomiczna) – strategia ta stała się niepopularna ze względu na dramatyzm losów cudzoziemców/migrantów wzmocniony medialnie, wzmocniony przez negatywny odzew opinii publicznej (także międzynarodowej), co prowadzi do podważania międzynarodowej wiarygodności stosujących prześladowania.

Szukanie nowej drogi – uszczelnianie granic – pozbycie się problemu wewnętrznego (brak migrantów/cudzoziemców to brak problemów z adaptacją i integracją) i zewnętrznego (brak migrantów/cudzoziemców to możliwość unikania, a tym samym oceny ewentualnych praktyk dyskryminujących i wydalających) przy jednoczesnym poszukiwaniu argumentów racjonalizujących takie działanie, np. powoływanie się na zagrożenie terroryzmem.

[Slajd 8]

Typologizacja cudzoziemców w kategoriach obcych związana z procesem ich osvajania w warstwie psychologicznej:

- 1/ „obcy-bliscy” – są pod względem kulturowym odmienni, tym niemniej darzeni są pozytywnymi uczuciami. Grupa, do której należą, jest uznawana za wartościową, choć się z nią nie utożsamiamy,
- 2/ „obcy na swoim miejscu” – ze względu na odmienność kulturową uważani są za innych, ale emocjonalnie traktowani w sposób obojętny,
- 3/ „obcy-poddani” – ze względu na swoją odmienność nieakceptowani. Ich postawy i zachowania zasługują na wrogo-pogardliwy stosunek.

[Slajd 9]

PODSUMOWANIE

Do zapamiętania:

Skąd się bierze i czego dotyczy dystans kulturowy?

Skąd się bierze i czego dotyczy dystans społeczny?

Jakimi cechami charakteryzują się „swoi”?

Jakimi cechami charakteryzują się „obcy”?

W jaki sposób oswajamy psychologicznie obcych?

Podsumowanie (odpowiedzi)

Dystans kulturowy jest następstwem zróżnicowania kulturowego społeczności ludzkich i wyraża się w stopniu odmienności cech kultury, np. wierzeń, zwyczajów, sztuki, moralności itd.

Dystans społeczny jest następstwem dystansu kulturowego i wyznacza go umowna odległość wyrażana w stopniu bliskości bądź odseparowania osób lub grup.

„Swoi” – cechy: podobieństwo, przewidywalność, bezpieczeństwo, tożsamość aksjologiczna, łatwość komunikacyjna, wspólnota symboli, pozytywne emocje, bliskość społeczna, inkluzja, poczucie identyfikacji, oczywistość, rutyna, nuda.

„Obcy” – cechy: odmienność, nieprzewidywalność, zagrożenie, odmienność aksjologiczna, trudność komunikacyjna, odmienność symboli, negatywne emocje, dystans społeczny, ekskluzja, poczucie odrębności, zagadkowość, oryginalność, ciekawość poznawcza.

Oswajanie „obcych” polega na ich różnicowaniu, określaniu bardziej szczegółowo naszego stosunku wobec poszczególnych grup obcych, który może przybierać trzy podstawowe postacie: „obcy-bliscy”, „obcy na swoim miejscu”, „obcy-poddani”.

7.2. Ćwiczenia

Ćwiczenie: Wymiary obcości imigrantów/cudzoziemców

Celem ćwiczenia jest utrwalenie wiedzy dotyczącej procesu identyfikacji i kategoryzacji innych ludzi w kategoriach „obcych” oraz kształtowanie umiejętności rozpoznawania własnego postępowania wobec innych traktowanych jako „obcych”. Celem ćwiczenia jest także kształtowanie postawy otwartości wobec innych poprzez uświadomienie sobie mechanizmów identyfikowania ich i traktowania w kategoriach obcych. W ćwiczeniu odwołujemy się do doświadczeń i wiedzy potocznej uczestników, co umożliwi im lepiej zrozumieć problem postrzegania innych w kategoriach „swoi-obcy” w odniesieniu do imigrantów/cudzoziemców.

Czas trwania ćwiczenia: około 15 minut.

Metoda: praca indywidualna szkolonych połączona z komentarzem.

Przebieg ćwiczenia:

- 1/ Każda z osób szkolonych próbuje w ciągu 5-7 minut znaleźć i opisać wymiary obcości dotyczące imigrantów/uchodźców spotykanych w trakcie interwencji lub/i przebywających w ośrodkach zamkniętych SG. Szkolony prosi o opisanie przynajmniej trzech wymiarów z listy:
  - a/ odmienność - „obcy” są zawsze od nas różni kulturowo lub antropologicznie,
  - b/ nieprzewidywalność - „obcy” mogą nas zaskoczyć swoimi postawami lub zachowaniami,
  - c/ zagrożenie - „obcy” wywołują w nas zaniepokojenie, czasami strach, obcowanie z nimi wzmacnia lęki egzystencjalne,
  - d/ odmienność aksjologiczna - „obcy” wyznają inne wartości,
  - e/ trudność komunikacyjna - z „obcymi” trudno nam się porozumieć ze względu na odmienność używanych kodów komunikacyjnych,
  - f/ odmienność symboli - w swoich postawach i zachowaniach odnosimy się i używamy innych symboli,
  - g/ negatywne emocje - wobec „obcych” odczuwamy wrogość, traktujemy ich w nieprzychylny sposób,
  - h/ dystans społeczny - „obcy” są z innego świata, dzieli nas od nich przepaść,
  - i/ ekskluzja - „obcych” wykluczamy ze swojej społeczności, ewentualnie ich marginalizujemy,
  - j/ poczucie odrębności - nie utożsamiamy się z postawami i zachowaniami „obcych”,

- k/ zagadkowość – postawy i zachowania „obcych” poddane są naszej refleksji, próbie identyfikacji,
  - l/ oryginalność – opinie, postawy i zachowania „obcych” są dla nas nowe, nieznanne,
  - m/ ciekawość poznawcza – opinie, postawy i zachowania „obcych” wzbudzają w nas zainteresowanie, są przedmiotem dociekań.
- 2/ Szkolący prosi dwie wybrane osoby o przedstawienie efektów swojej pracy, a pozostałych uczestników szkolenia o komentarze wobec prezentacji.
  - 3/ Szkolący krótko podsumowuje prezentację i dyskusję.

Potrzebne materiały do przeprowadzenia ćwiczenia:
– kartki papieru i przyrządy do pisania dla szkolonych.

8. Narzędzie sprawdzające

Test.

9. Narzędzia wykorzystywane w trakcie szkolenia

Prezentacja PP.

Jednostka szkoleniowa

- 1. Projekt szkoleniowy: Społeczno-kulturowe i psychologiczne uwarunkowania kontaktów z cudzoziemcami**
- 2. Jednostka szkoleniowa nr 2: Spostrzeganie ludzi i jego podstawowe cechy – cz. 1**
- 3. Powiązanie z modułem baza wiedzy demonstratora**

Bibliografia – wybór:

- Lewicka M., Trzebiński J. (red.) (1985), *Psychologia spostrzegania społecznego*. Warszawa: Książka i Wiedza;
- Mądrzycki T. (1986), *Deformacje w spostrzeganiu ludzi*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN;
- Skarżyńska K. (1981), *Spostrzeganie ludzi*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN;
- Wojciszke B. (2002), *Człowiek wśród ludzi. Zarys psychologii społecznej* – rozdział 3. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar

[Slajd 2]

4. Cel jednostki

4.1. Wiedza

- charakterystyka procesu spostrzegania innych ludzi jako działania poznawczego;
- charakterystyka procesu spostrzegania innych ludzi jako działania porządkującego otaczającą rzeczywistość społeczną.

4.2. Umiejętności

- możliwość rozpoznania otoczenia społecznego i funkcjonujących w nich ludzi dzięki uzyskaniu wiedzy o uwarunkowaniach postrzegania innych ludzi.

4.3. Postawy

- kształtowanie postawy otwartości wobec innych niezależnie od procesu ich kategoryzowania, czyli podziału ludzi na pewne kategorie w procesie postrzegania.

5. Czas przeprowadzenia jednostki: 45 minut

[Slajd 3]

6. Przebieg jednostki

- wykład zawierający treści dotyczące:
  - a/ definicji i istoty spostrzegania ludzi jako procesu poznawczego,
  - b/ spostrzegania ludzi jako procesu kategoryzacji,
  - c/ schematów poznawczych powstających w procesie kategoryzacji i ich typów;
- ćwiczenie: Kategoryzacja migranta nielegalnie przekraczającego granicę;
- podsumowanie.

7. Opis jednostki jako procesu dydaktycznego

Jednostka składa się z wykładu i ćwiczenia, nie wymaga wcześniejszego przygotowania merytorycznego szkolonych. Szkolący prezentuje w postaci wykładu jego treść i przeprowadza ćwiczenie. W trakcie wykładu szkolący pobudza aktywność szkolonych za pomocą pytań dodatkowych, mających na celu ugruntowanie treści przekazywanych w czasie wykładu. Odpowiedzi na pytania powinny być skomentowane przez szkolącego w kontekście ich adekwatności.

7.1. Treść wykładu

[Slajd 4]

Spostrzeganie ludzi jako proces poznawczy

Spostrzeganie ludzi - w szerokim rozumieniu odnosi się nie tylko do percepcji zmysłowej (poprzez wzrok, słuch, dotyk, węch, smak), lecz obejmuje także procesy umysłowe towarzyszące tej percepcji. Spostrzeganie to

złożony układ procesów, dzięki któremu powstaje u człowieka subiektywny obraz rzeczywistości zwany spostrzeżeniem.

Spostrzeganie ludzi dokonuje się w trakcie interakcji społecznej, czyli wzajemnego oddziaływania jednostek:

- 1/ adekwatne spostrzeganie ułatwia kontakt z innymi i pozwala uzyskać lepsze wzajemne zrozumienie.
- 2/ zdeformowane spostrzeganie prowadzi do nieporozumień i w konsekwencji rzutuje negatywnie na kontakty interpersonalne, tworzenie więzi i budowanie relacji.

[Slajd 5]

Cechą charakterystyczną spostrzegania ludzi jest wychodzenie w postrzeganiu poza informację uzyskaną dzięki zmysłom i rozmowie w trakcie spotkania z innym człowiekiem. Istotną rolę odgrywają tutaj:

- a/ potrzeby osoby spostrzegającej – pojawia się pytanie, czy w związku z kontaktem z innym postrzegająca osoba chce zrealizować jakiś interes, np. w przypadku funkcjonariusza SG „wykazać się” przed przełożonym?

Pytanie do uczestników szkolenia. Proszę podać przykład potrzeby, która modyfikuje spostrzeganie ludzi. Proszę odwołać się do doświadczeń wynikających z pracy w SG.

- b/ wartości – posiadany system wartości i norm kieruje ludzkim spostrzeżeniem (np. imigrant zawodowy przestępca inaczej postrzega funkcjonariusza SG niż imigrant uchodźca. Pierwszy widzi w nim przeciwnika, drugi pomocnika).

Pytanie do uczestników szkolenia. Proszę podać przykład wartości i norm, które kierują spostrzeżeniem. Proszę odwołać się do doświadczeń wynikających z pracy w SG.

[Slajd 6]

- c/ uczucia spostrzegającej osoby – silne zarówno negatywne, jak i pozytywne uczucia ograniczają spostrzeganie innych w obiektywny sposób (np. negatywne emocje wobec Romów, często wywołane stereotypem, a nie doświadczeniem kontaktu, skutkują postrzeganiem ich jako potencjalnych złodziei).

Pytanie do uczestników szkolenia. Proszę podać przykład zaburzania postrzegania przez emocje. Proszę odwołać się do doświadczeń wynikających z pracy w SG.

[Slajd 7]

Spostrzeganie ludzi jako kategoryzacja

Proces spostrzegania jest zawsze procesem kategoryzacji, w którym następuje myślowe przejście od wskazówek płynących z postrzegania do budowania kategorii. Dotyczy on całego otoczenia: rzeczy (np. książka jest inną kategorią rzeczy niż krzesło itp.), zjawisk (np. burza jest inną kategorią zjawiska niż demonstracja), zwierząt i roślin oraz ludzi.

Można przyjąć, że istotą procesu spostrzegania ludzi jest kategoryzacja, czyli rozróżnianie i porządkowanie innych według określonych kategorii, które im przypisujemy (np. wiek, narodowość, płeć, rasa, typ zachowania, rodzaj osobowości itp.).

Kategorie są szersze i węższe, tzn. posiadają szersze lub węższe zasoby kryterialnych atrybutów (np. kategoria cudzoziemiec jest kategorią szerszą niż kategoria cudzoziemiec-Azjata, tzn. wszyscy cudzoziemcy-Azjaci są cudzoziemcami, ale nie każdy cudzoziemiec /np. imigrant z Libii/ jest cudzoziemcem-Azjata).

Cechy i działania poszczególnych ludzi odpowiadają większej lub mniejszej liczbie kryterialnych atrybutów kategorii: czyli mamy typowość i nietypowość (np. kategorii uchodźcy przypisane jest szereg kryteriów, które pozwalają nazwać określoną osobę w ten sposób. W rzeczywistości okazuje się, że nie każdy rzeczywisty uchodźca spełnia wszystkie kryteria uznania za uchodźcę).

Ćwiczenie: Kategoryzacja migranta nielegalnie przekraczającego granicę (patrz 7.2)

[Slajd 8]

Schematy poznawcze i ich typy: schematy kategorii, schematy atrybutywne

Kategorie służące do opisu ludzkiej osobowości połączone są w pewne zespoły, które określa się mianem **schematów poznawczych**. Zawierają one zbiory kategorii i relacji między nimi – stanowią one utrwaloną w pamięci jednostki reprezentację tego, co w zmiennej rzeczywistości jest typowe, stałe, powtarzające się.

Schematy poznawcze dotyczące ludzi mogą stanowić reprezentacje ludzi w ogóle lub określonych kategorii osób, wyodrębnionych na przykład ze względu na: kolor skóry, wiek, płeć, zawód, przynależność terytorialną, przynależność kulturową (narodową, etniczną, regionalną). Takie schematy nazywamy **schematami kategorii osób**.

Innym typem schematów są **schematy atrybutywne**. Stanowią one reprezentację określonych cech ludzkich i relacji między nimi (np. osoby rudowłose są fałszywe – cecha ludzkiego wyglądu / rude włosy/ skorelowana jest z cechą charakteru /fałszywość/).

Pytanie do uczestników szkolenia. Proszę podać przykład schematu atrybutywnego ludzi, czyli takiego, w których cecha wyglądu jest związana z cechą charakteru.

Schematy charakteryzują się różnym stopniem adekwatności do rzeczywistości, czyli są mniej lub bardziej adekwatnym modelem ludzi, ich cech, związków zachodzących między nimi, oraz przewidywanej sekwencji zdarzeń.

Schematy charakteryzują się różną giętkością, czyli zdolnością do modyfikacji poszczególnych kategorii (ich treści, zakresu itp.) i relacji między nimi pod wpływem nowych informacji. Ich zmianę obrazują na przykład badania opinii publicznej w Polsce, które wskazują, że Polacy w ostatnich dwóch dekadach stopniowo darzą coraz większą sympatią narody sąsiednie. To oznacza, że ulega zmianie treść (cechy) **schematów kategorii osób** wyróżnionych ze względu na przynależność kulturową, takich jak: Niemcy, Ukraińcy, Słowacy, Czesi, Litwini, Białorusini, Rosjanie. Oznacza to także, że zmieniają się **schematy atrybutywne** związane z przypisywaniem wspomnianym kategoriom osób (narodom) cech dotyczących postaw i zachowań na bardziej akceptowalne dla Polaków.

Schematy atrybutywne pozwalają inferować (wyprowadzać, wnioskować o) cechy psychiczne i społeczne na podstawie zachowania lub właściwości fizycznych spostrzeganej osoby, stanowią także podstawę kształtowania oczekiwań i stosunku emocjonalnego podmiotu spostrzegającego wobec innych osób. To oznacza, że każde postrzeżenie innych zawiera w sobie trzy komponenty:

- atrybuty (cechy) innych,
- oczekiwania wobec ich postaw i zachowań,
- emocje wobec innych.

Schematy kształtują postrzeżenie osób. Jednocześnie schematy pod wpływem tego postrzeżenia i napływających informacji podlegają zmianom. Zmiany te mogą zachodzić na dwa sposoby:

- a/ asymilacja oznacza włączanie napływających informacji do już ukształtowanych schematów, czyli faktycznie ich wzmocnienie (np. uzupełnienie przekonania o fałszywości osób rudowłosych o nowe dane).

Pytanie do uczestników szkolenia. Proszę podać przykład zmiany schematu poprzez asymilację.

b/ akomodacja oznacza zmiany schematów pod wpływem nowych informacji, czyli faktycznie powstanie nowego schematu (np. zmiana schematu atrybutywnego uchodźca-przestępca na uchodźca-ofiara).

Pytanie do uczestników szkolenia. Proszę podać przykład zmiany schematu poprzez akomodację.

[Słajd 9]

Przykłady schematów poznawczych

Popularne schematy:

1/ ukryte teorie osobowości - wnioskowanie na podstawie znajomości cech spostrzeganej osoby o dalszych jej cechach (np. łączymy cechy wyglądu z cechami osobowości). Taką ukrytą teorią osobowości jest przywołany wcześniej schemat atrybutywny osoby rudowłosej. Ukryte teorie dotyczą rozmaitych kategorii osób: np. mieszkańcy wsi, urzędnicy, studenci, młodzież itp.

Pytanie do uczestników szkolenia. Proszę spróbować przedstawić elementy, które mogłyby wejść w skład ukrytej teorii osobowości cudzoziemca.

2/ stereotypy społeczne - schematy wspólne dla wielu osób, rozpowszechnione wśród określonych społeczności czy grup ludzkich, odnoszące się zazwyczaj do innej społeczności (grupy, kategorii), charakteryzujące się małą adekwatnością wobec rzeczywistości.

[Słajd 10]

PODSUMOWANIE

☞ Do zapamiętania:

Co oprócz informacji kształtuje spostrzeganie ludzi?

Czym jest kategoryzacja w procesie postrzegania ludzi?

Co to są schematy poznawcze ludzi?

Czym charakteryzują się schematy kategorii osób?

Czym charakteryzują się schematy atrybutywne?

Podsumowanie (odpowiedzi)

Oprócz informacji spostrzeganie kształtują potrzeby, wartości i uczucia postrzegających ludzi.

Kategoryzacja ludzi to rozróżnianie i porządkowanie innych według określonych kategorii, które im przypisujemy (np. wiek, narodowość, płeć, rasa, typ zachowania, rodzaj osobowości itp.).

Schematy poznawcze ludzi to zbiory kategorii i relacji między nimi służące do opisu ludzkiej osobowości.

Schematy kategorii osób to schematy poznawcze rozróżniające ludzi według jednej podstawowej przypisanej cechy takiej np. jak: kolor skóry, wiek, płeć, zawód, przynależność terytorialna, przynależność kulturowa (narodowa, etniczna, regionalna).

Schematy atrybutywne stanowią reprezentację określonych przynajmniej dwóch cech ludzkich i relacji między nimi (np. osoby rudowłose są fałszywe – cecha ludzkiego wyglądu /rude włosy/ skorelowana jest z cechą charakteru /fałszywość/).

7.2. Ćwiczenia

Ćwiczenie. Kategoryzacja imigranta nielegalnie przekraczającego granicę państwa.

Celem ćwiczenia jest utrwalenie wiedzy dotyczącej procesu kategoryzacji według cech typowych i nietypowych oraz kształtowanie umiejętności takiej kategoryzacji przy posiadaniu świadomości jej funkcji w ograniczaniu poznania otaczającej rzeczywistości, w tym przypadku postrzegania imigrantów nielegalnie przekraczających granicę państwa. Celem ćwiczenia jest kształtowanie postawy dystansu wobec kategoryzacji jako pewnego źródła wiedzy, wyczerlenia na cechy nietypowe, które ograniczają możliwości poznawcze kategoryzacji. Ponadto celem ćwiczenia jest kształtowanie umiejętności pracy w zespole. W ćwiczeniu odwołujemy się do doświadczeń i wiedzy potocznej uczestników.

Czas trwania ćwiczenia: około 15-20 minut.

Metoda: burza mózgów połączona z komentarzem.

Przebieg ćwiczenia:

- 1/ Dzielimy szkolonych na dwa zespoły.
- 2/ Zespół nr 1 w ciągu 5 minut ma za zadanie określić zestaw cech typowych dotyczących wyglądu i zachowania imigrantów nielegalnie przekraczających granicę. Zespół nr 2 w tym samym czasie określa zestaw cech nietypowych dotyczących wyglądu i zachowania imigrantów nielegalnie przekraczających granicę.
- 3/ Zespół nr 1 przedstawia przygotowany zestaw typowych cech. Zespół nr 2 pełni rolę komentatora, potwierdza lub odrzuca przedstawione w zestawie cechy typowe.
- 4/ Zespół nr 2 przedstawia przygotowany zestaw nietypowych cech. Zespół nr 1 pełni rolę komentatora, potwierdza lub odrzuca przedstawione w zestawie cechy nietypowe.

- 5/ W przypadku braku rozbieżności między opiniami zespołów na temat cech typowych i nietypowych wyglądu i zachowania imigrantów nielegalnie przekraczających granicę następuje zakończenie ćwiczenia.
- 6/ W przypadku zaistnienia rozbieżności w opiniach zespołów 1 i 2 na temat typowych i nietypowych cech wyglądu i zachowania imigrantów nielegalnie przekraczających granicę, szkolący zapisuje je na tablicy. Uczestnicy szkolenia pod nadzorem szkolącego próbują znaleźć powody ewentualnych rozbieżności.

Potrzebne materiały do przeprowadzenia ćwiczenia:

- kartki papieru i przyrządy do pisania.
- tablica i flamastry.

8. Narzędzia sprawdzające

Test.

9. Narzędzia wykorzystywane w trakcie szkolenia

Prezentacja PP, tablica, flamastry.

Jednostka szkoleniowa

- 1. Projekt szkoleniowy: Społeczno-kulturowe i psychologiczne uwarunkowania kontaktów z cudzoziemcami**
- 2. Jednostka szkoleniowa nr 3: Spostrzeganie ludzi i jego podstawowe cechy – cz. 2**
- 3. Powiązanie z modułem baza wiedzy demonstratora**

Bibliografia – wybór:

- Lewicka M., Trzebiński J. (red.) (1985), *Psychologia spostrzegania społecznego*. Warszawa: Książka i Wiedza;
- Mądrzycki T. (1986), *Deformacje w spostrzeganiu ludzi*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN;
- Skarżyńska K., (1981), *Spostrzeganie ludzi*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN;
- Wojciszke B. (2002), *Człowiek wśród ludzi. Zarys psychologii społecznej* – rozdział 3. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.

[Slajd 2]

4. Cel jednostki

4.1. Wiedza

- charakterystyka procesu spostrzegania innych jako działania poznawczego o różnych stopniach uświadomienia;
- charakterystyka procesu spostrzegania innych jako działania o różnych zakresach intencjonalności/celowości.

4.2. Umiejętności

- rozpoznanie ograniczeń i uwarunkowań postrzegania innych, w szczególności imigrantów/cudzoziemców.

4.3. Postawy

- otwartość wobec innych niezależnie od stopnia uświadomienia sobie procesu ich poznania oraz zakresu celowości ich postrzegania.

5. Czas przeprowadzenia jednostki: 45 minut

[Slajd 3]

6. Przebieg jednostki

- wykład zawierający treści dotyczące:
  - a/ koncepcji procesu spostrzegania ludzi,
  - b/ spostrzegania ludzi jako działania celowego - uwarunkowania i przebieg;
- podsumowanie.

7. Opis jednostki jako procesu dydaktycznego

Jednostka składa się z wykładu, nie wymaga wcześniejszego przygotowania merytorycznego szkolonych, powinna natomiast być bezwzględnie poprzedzona realizacją jednostki nr 2 tego projektu. Szkolący prezentuje w postaci wykładu jego treść. W trakcie wykładu szkolący pobudza aktywność szkolonych za pomocą pytań dodatkowych, mających na celu ugruntowanie treści przekazywanych w czasie wykładu. Odpowiedzi na pytania powinny być skomentowane przez szkolącego w kontekście ich adekwatności.

7.1. Treść wykładu

[Slajd 4]

Koncepcje procesu spostrzegania ludzi

- 1/ Spostrzeganie może być procesem nieinferencyjnym (inferencja - proces myślowy, w którym na podstawie zdań już uznanych za prawdziwe dochodzi się do uznania nowego twierdzenia), dokonywanym nawykowo, bez pośrednictwa skomplikowanego procesu rozumowego. Takie spostrzeganie ludzi ma charakter intuicyjny, czyli jest ono wrodzone, bezpośrednie, szybkie i trafne. Odnosi się ono

głównie do poznawania emocji. Bazuje na założeniu, że ekspresja emocjonalna jest w znaczącym stopniu wrodzona. A ponadto, że towarzyszy jej określone zachowanie. To oznacza, że podobna ekspresja podstawowych emocji (radość, smutek, gniew itp.) występuje w różnych kulturach. Takie postrzeganie wynika z empatii ludzi, czyli wczuwania się w sytuację innych. Empatia pojmowana jest jako bezpośrednia reakcja emocjonalna na przejawy emocji innej osoby.

Pytanie dla uczestników szkolenia. Proszę podać przykład takiego spostrzegania nawykowego, korzystając z doświadczeń nabytych w pracy w SG.

[Słajd 5]

2/ Spostrzeganie jako proces inferencyjny jest spostrzeganiem, które wymaga przeprowadzenia procesu rozumowego. Możemy mieć do czynienia z różnymi typami takiego spostrzegania:

a/ spostrzeganie oparte na zasadach wnioskowania dedukcyjnego, a dokładniej sylogistycznego (sylogizm w logice – schemat wnioskowania, w którym przechodzi się z dwu przesłanek zawierających ten sam termin do konkluzji zbudowanej z pozostałych dwóch terminów występujących w przesłankach, np. jeżeli każdy uchodźca jest imigrantem zewnętrznym, a każdy imigrant zewnętrzny cudzoziemcem, to każdy uchodźca jest cudzoziemcem).

To spostrzeganie składa się z następujących etapów:

- powstanie/przyjęcie przez spostrzegającą osobę systemu założeń dotyczącego ludzi (np. generalnie ludzie są uczciwi),
- stworzenie większej przesłanki, czyli sądu ogólnego (np. ludziom należy z zasady wierzyć),
- obserwacja (np. pensjonariusz ośrodka zamkniętego ewidentnie ukrywa swoją tożsamość lub pensjonariusz ośrodka zamkniętego otwarcie prezentuje swoją tożsamość),
- stworzenie przesłanki mniejszej, czyli sądu szczegółowego, dotyczącej obserwowanej osoby stwierdzającej, czy jest lub nie przypadkiem, o którym stwierdza przesłanka większa – w pierwszym przypadku obserwowana osoba (ukrywająca tożsamość) nie potwierdza, w drugim (otwarcie prezentująca tożsamość) potwierdza sąd ogólny,

b/ spostrzeganie oparte na zasadach wnioskowania indukcyjnego (inaczej redukcyjnego).

Polega ono na przypisywaniu przyczyn zachowania innych ludzi czynnikom wewnętrznym lub zewnętrznym, jakie na nich oddziałują. To przypisywanie przyczyn jest modyfikowane poprzez dwa mechanizmy psychologiczne.

- zasada współzmienności polega na uznaniu, że efekt zachowania jest przypisany do tej z możliwych przyczyn, której zmiany współwystępują w czasie ze zmianami zachowania.

Przykład 1. Jeżeli Marian oglądał wystawę grafik i wzbudzały one u niego śmiech, ale nie wzbudzały u nikogo innego spośród zwiedzających, to znaczy, że przyczyna jego zachowania tkwi w jego osobowości, czyli ma charakter wewnętrzny.

Przykład 2. Jeżeli cudzoziemiec w ośrodku zamkniętym na sali telewizyjnej ogląda wraz z innymi film w telewizji i śmieje się wtedy, gdy inni, to znaczy, że przyczyna jego zachowania ma charakter zewnętrzny i jest nim treść filmu.

- zasada dyskutowania mówi o tym, że rola danej przyczyny w wytwarzaniu określonego efektu zachowania jest ograniczona, jeżeli występują także inne możliwe przyczyny.

Przykład. Jeżeli dwaj mieszkańcy ośrodka zamkniętego o różnej pozycji w grupie zachowują się tak samo, to w przypadku osób o niskim statusie w grupie mogą decydować czynniki zewnętrzne, czyli potrzeba podporządkowania się grupie, natomiast w przypadku osób o wysokim statusie w grupie czynniki wewnętrzne, czyli cechy osobowości.

c/ spostrzeżenie rozumiane jako kategoryzacja służąca rozwiązaniu zaistniałego problemu.

Takie spostrzeżenie posiada 3 fazy:

- powstawanie oczekiwania czy hipotezy - osoba w kontakcie z innym buduje pewne oczekiwanie dotyczące przyczyn jego zachowania,
- pobieranie informacji z otoczenia - osoba w trakcie kontaktu nabiera wiedzy na temat przyczyn tego zachowania,
- sprawdzanie, głównie potwierdzanie hipotezy - osoba stwierdza, czy jego oczekiwanie się sprawdziło.

Pytanie do uczestników szkolenia. Czy potraficie przedstawić przykład takiego spostrzeżenia z własnych doświadczeń pracy w SG?

d/ spostrzeżenie jako proces komunikacji.

Ten proces polega na tym, że osoba spostrzegana jest źródłem informacji transmitowanych różnymi kanałami do odbiorcy, który odpowiednio je selekcjonuje, koduje i przetwarza.

Wynik spostrzeżenia zależy od wszystkich elementów procesu komunikacji: właściwości nadawcy (inaczej odbieramy informacje od przełożonego, inaczej od podwładnego w SG), liczby i rodzaju kanałów informacyjnych (jeżeli mamy kilka źródeł danej informacji, to jest ona odbierana odmiennie niż w przypadku jednego źródła - np. informacja na temat planowanej kontrabandy przez granicę) oraz od właściwości odbiorcy (inaczej naszą informację odbiera podwładny, inaczej przełożony w SG).

[Slajd 6]

Spostrzeganie ludzi jako działanie celowe – uwarunkowania i przebieg

Cel spostrzegania określa cechę, stan, przedmiot, na który będzie zwracał uwagę spostrzegający (np. uroda, wiedza, umiejętność współpracy itd.).

Cele mogą mieć różny charakter. Ze względu na czynnik czasu możemy podzielić je na dwie kategorie:

1/ cele bezpośrednie – zachodzą wtedy, gdy chodzi o wynik samego spostrzegania.

W sensie formalnym opis i/lub ocena innej osoby o charakterze całościowym lub fragmentarycznym odnosi się do aktualnych stanów psychicznych lub odnosi się do stałych dyspozycji/cech spostrzeganej osoby (np. mężczyzna patrzący na kobietę w celu oceny jej urody).

Pytanie do uczestników szkolenia. Proszę podać przykład sytuacji w ramach pracy w SG, w której chcemy osiągnąć cel bezpośredni w procesie postrzegania.

[Slajd 7]

2/ cele długodystansowe.

Cele długodystansowe realizowane w spostrzeganiu innych ludzi mogą mieć różny charakter:

a/ pośrednie zdobywanie wiedzy o świecie (np. przez rozmowę) i różnych umiejętności (np. przez obserwację działania innych ludzi) – w ten sposób postępują np. rodzice, nauczyciele, pisarze, dziennikarze, uczeni, także funkcjonariusze SG,

b/ przyjmowanie cech osobowych od innych ludzi poprzez naśladownictwo, identyfikację czy przekaz słowny – w ten sposób podkreślamy nasz związek z innymi, którzy są dla nas tzw. znaczącymi innymi, czyli osobami, których cechy charakteru, postawy i zachowania uznajemy za wartościowe, chcielibyśmy je posiadać i realizować w naszym postępowaniu,

c/ obserwacja innych ludzi – ich cechy wyglądu zewnętrznego, zachowania, rezultaty działań traktujemy jako punkt odniesienia dla oceny własnej osoby, na ile jesteśmy do nich podobni, w jakim zakresie się od nich różnimy.

Pytanie do uczestników szkolenia. Proszę podać przykład traktowania cech i aktywności innych ludzi jako wzorca odniesienia dla oceny własnej osoby.

[Slajd 8]

- d/ zaspokajanie własnych potrzeb, np. afiliacji, czyli kontaktu i przynależności do jednej grupy, uznania innych, czyli prestiżu w grupie, bezpieczeństwa, które zapewnia nam utrzymywanie więzi z innymi,
- e/ stwarzanie warunków dla lepszego zaspokajania potrzeb „powiązanych”, czyli takich, których zaspokajanie następuje jednocześnie u co najmniej dwóch osób (np. u jednej osoby jest to potrzeba dominacji, a u drugiej uległości; u jednej osoby opiekowania się innym, a u drugiej doznawania opieki; u dwóch osób potrzeb seksualnych, które mogą zaspokajać dzięki wspólnemu działaniu).

Pytanie do uczestników szkolenia. Czy potraficie podać przykłady zaspokajania takich potrzeb „powiązanych”, łączących imigrantów/cudzoziemców z funkcjonariuszami SG?

- f/ cel jako element roli zawodowej, czyli wypełnianie swoich obowiązków zawodowych – konieczność postrzegania jest tutaj niezbędna dla wykonywania pracy (np. psychologa, uczonego, lekarza, sędziego itp., także funkcjonariusza SG),
- g/ „bezinteresowne” poznawanie innych ludzi, czyli poznawanie ich bez jakichkolwiek instrumentalnych intencji (np. rozmowa ze współpodróżnymi w pociągu) pozwala nam jednocześnie kumulować nasze życiowe doświadczenie, które może być pomocne w jakiejś przyszłej sytuacji.

[Slajd 9]

PODSUMOWANIE

Do zapamiętania:

Na czym polega spostrzeganie nieinferencyjne ludzi?

Na czym polega spostrzeganie inferencyjne?

Jakie są rodzaje spostrzegania inferencyjnego?

Czym jest spostrzeganie ludzi oparte na celach bezpośrednich?

Jakie są cele długodystansowe spostrzegania ludzi?

Podsumowanie (odpowiedzi)

Spostrzeganie nieinferencyjne ludzi to spostrzeganie nawykowe bez pośrednictwa skomplikowanego procesu rozumowego polegające na obserwacji zachowań innych służące przede wszystkim poznaniu emocji.

Spostrzeganie inferencyjne ludzi jest spostrzeżeniem wymagającym przeprowadzenie procesu rozumowego służącego przede wszystkim poznaniu motywów ludzkiego zachowania.

Jest to spostrzeganie dedukcyjne, indukcyjne i praktyczne, służące rozwiązaniu konkretnego problemu oraz spostrzeganie jako proces komunikacji z innymi.

Spostrzeganie oparte na celach bezpośrednich zachodzi wtedy, gdy chodzi o wynik samego spostrzegania, czyli dostrzeżenia aktualnego stanu psychicznego innych lub ich stałych dyspozycji czy cech.

Do celów długodystansowych postrzegania należą: zdobywanie wiedzy i umiejętności, przyjmowanie cech osobowych innych ludzi, traktowanie wyglądu i zachowań jako odniesienia dla oceny samego siebie, zaspokajanie potrzeb związanych z przebywaniem z innymi ludźmi, pełnienie ról zawodowych, kumulowanie doświadczenia.

7.2. Ćwiczenia

Rolę ćwiczeń pełnią pytania aktywizujące szkolonych podczas wykładu.

8. Narzędzia sprawdzające

Test.

9. Narzędzia wykorzystane w trakcie szkolenia

Prezentacja PP.

Jednostka szkoleniowa

- 1. Projekt szkoleniowy: Społeczno-kulturowe i psychologiczne uwarunkowania kontaktów z cudzoziemcami**
- 2. Jednostka szkoleniowa nr 4: Interakcja społeczna i jej cechy**
- 3. Powiązanie z modułem baza wiedzy demonstratora**

Słownik:

tożsamość kulturowa, tożsamość społeczna.

Bibliografia - wybór:

Goffman E. (1981), *Człowiek w teatrze życia codziennego* (tłum. H. Śpiewak, P. Śpiewak). Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy;

Mead G.H. (1975), *Umysł, osobowość, społeczeństwo* (tłum. Z. Wolińska). Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe;

Sztompka P. (2004), *Socjologia*. Kraków: Wydawnictwo Znak.

[Slajd 2]

4. Cel jednostki

4.1. Wiedza

- charakterystyka wiedzy dotyczącej istoty i uwarunkowań interakcji społecznych;
- analiza roli dystansu społecznego i kompetencji kulturowych w przebiegu interakcji społecznych;
- charakterystyka roli tożsamości społecznej w przebiegu interakcji.

4.2. Umiejętności

- rozpoznawanie uwarunkowań interakcji społecznych;
- kształtowanie uwarunkowań interakcji społecznych.

4.3. Postawy

- otwartość na kontakt z innymi poprzez lepsze zrozumienie uwarunkowań interakcji społecznych.

5. Czas przeprowadzenia jednostki: 45 minut

[Slajd 3]

6. Przebieg jednostki

- wykład zawierający treści dotyczące:
  - 1/ istoty i przebiegu interakcji społecznej,
  - 2/ definicji sytuacji i jej uwarunkowań,
  - 3/ roli dystansu kulturowego i kompetencji kulturowych w przebiegu interakcji,
  - 4/ roli tożsamości społecznej w przebiegu interakcji;
- podsumowanie.

7. Opis jednostki jako procesu dydaktycznego

Jednostka składa się z wykładu i nie wymaga wcześniejszego przygotowania merytorycznego szkolonych. Szkolący w postaci wykładu prezentuje treści zawarte w jednostce szkoleniowej. W trakcie wykładu szkolący pobudza aktywność szkolonych za pomocą pytań dodatkowych, mających na celu także ugruntowanie treści przekazywanych w czasie wykładu. Pytania aktywizujące odnoszą się do własnych doświadczeń szkolonych wynikających z pracy w SG. Odpowiedzi na pytania powinny być skomentowane przez szkolącego w kontekście ich adekwatności.

7.1. Treść wykładu

[Slajd 4]

Istota i przebieg interakcji społecznej

Do interakcji społecznej może dojść w sytuacji, gdy w jednej przestrzeni fizycznej znajdują się co najmniej dwie osoby, które nazwiemy partnerami interakcyjnymi. Oczywiście warunkiem wstępnym interakcji jest wzajemne dostrzeżenie się tych osób.

Podstawą interakcji jest wysłanie przez jednego z partnerów interakcyjnych sygnału, komunikatu skierowanego do drugiego z partnerów. Ten sygnał może mieć charakter werbalny (np. wypowiedzenie słów: „dzień dobry”, „cześć” itd. itp.) lub niewerbalny (np. machnięcie ręką, czy mimika twarzy w postaci uśmiechu).

Warunkiem powstania interakcji jest odbiór tego sygnału/komunikatu przez drugiego z partnerów, czyli jego zauważenie i przyjęcie jako skierowanego do tej właśnie osoby.

Odbiór sygnału prowadzi do jego interpretacji, czyli odczytania znaczenia. Odczytanie znaczenia prowadzi do sformułowania komunikatu zwrotnego, czyli odpowiedzi, która oczywiście również może mieć charakter werbalny („dzień dobry”) lub niewerbalny (uśmiech).

Komunikat zwrotny podlega interpretacji... itd. itp.

Taki schemat wymiany sygnałów, ich interpretacji i formowania komunikatów zwrotnych nazywamy schematem interakcji społecznej – czyli wzajemnego oddziaływania ludzi.

[Słajd 5]

Przebieg interakcji uwarunkowany jest szeregiem czynników, wśród których do najważniejszych należą:

- zakłócenia,
- definicja sytuacji,
- dystans kulturowy i kompetencje kulturowe,
- tożsamość społeczna.

[Słajd 6]

Zakłócenia mogą wynikać z obiektywnych warunków przestrzennych interakcji, mogą także być intencjonalnie wywoływane (subiektywnie) przez partnerów interakcji. W pierwszym przypadku mamy do czynienia z sytuacją, gdy interakcja zaburzona jest cechami otoczenia materialnego, w którym przebiega (np. prowadzenie rozmowy w lokalu z głośną muzyką). W drugim przypadku jeden z partnerów interakcji stwarza warunki utrudniające komunikację (np. posadzenie na niewygodnych krzesłach partnerów interakcyjnych, którymi są przedstawiciele firmy, z którą prowadzimy negocjacje – wcześniej czy później skupienie uwagi partnera przeniesie się na odczuwany dyskomfort, a nie rozmowę).

Pytanie do uczestników szkolenia. Proszę podać jakieś czynniki obiektywne i subiektywne zakłócające kontakt interakcyjny z cudzoziemcami/imigrantami.

[Slajd 7]

Definicja sytuacji i jej uwarunkowania.

Definicja sytuacji to subiektywnie odczytywany sens (znaczenie) sytuacji, w której uczestniczy dana jednostka czy grupa. To znaczenie posiada realne konsekwencje dla podejmowanych działań i zachowań. Innymi słowy w przypadku osoby jest to odpowiedź na pytanie: gdzie jestem, w jakich okolicznościach i co ja tutaj robię?

Wspólna definicja sytuacji uczestników interakcji pozwala na jej sprawne prowadzenie i osiąganie poprzez interakcję określonych celów. Brak takiej wspólnej definicji sytuacji prowadzi partnerów do nieporozumień i w konsekwencji zerwania interakcji (mężczyzna „poderwie” kobietę, a ona „da się poderwać” tylko wtedy, gdy oboje zdefiniują sytuację jako sytuację podrywu).

Pytanie do uczestników szkolenia. Proszę podać przykład braku wspólnej definicji sytuacji podczas interakcji z cudzoziemcem/imigrantem.

[Slajd 8]

Rola dystansu kulturowego i kompetencji kulturowych w przebiegu interakcji

Dystans kulturowy i kompetencje kulturowe pełnią ogromną rolę w przebiegu interakcji. Dystans kulturowy prowadzi do powstania dystansu społecznego, czyli umownej odległości pomiędzy ludźmi, wyrażanej w stopniu bliskości bądź odseparowania osób (lub pozycji społecznych, którym przypisany jest określony status i prestiż społeczny). Dystans społeczny może istnieć obiektywnie lub jest wytworem świadomości jednostek.

Dystans kulturowy skutkujący dystansem społecznym pomiędzy partnerami interakcji określa możliwość wspólnej definicji sytuacji. Im większy jest dystans, tym mniejsza szansa na skonstruowanie wspólnej definicji sytuacji, co ogranicza prowadzenie i podtrzymywanie interakcji.

Pytanie do uczestników szkolenia. Proszę podać przykład wpływu dystansu kulturowego na definicję sytuacji, a w konsekwencji ograniczenie możliwości prowadzenia interakcji z cudzoziemcami/imigrantami.

Dystans kulturowy pomiędzy partnerami interakcji może być ograniczany przez kompetencje kulturowe jednego lub obu jej uczestników. Kompetencje kulturowe to zespół nabytych cech, zdolności umożliwiających swobodne uczestnictwo w kulturze zgodne z wartościami i normami. Wysokie kompetencje kulturowe umożliwiają rozpoznawanie, uczenie się i zmiany treści kultury, także obcych (np. znajomość języka obcej kultury).

[Slajd 9]

Rola tożsamości społecznej w przebiegu interakcji

W interakcji społecznej znaczącą rolę odgrywa tożsamość społeczna, czyli ukształtowany interakcyjnie zbiór relatywnie trwałych właściwości charakteryzujących sposoby autopercepcji i percepcji innych, wywodzone z cech struktury społecznej i/lub całościowo pojmowanej kultury.

Ogólnie tożsamość odnosi się do tego, jak ludzie rozumieją siebie i co ma dla nich znaczenie – to odpowiedź na pytanie: kim jestem? (wymiar indywidualny) i kim jesteśmy? (wymiar zbiorowy).

Takie rozumienie wykształca się w odniesieniu do pewnych cech, które mają pierwszeństwo znaczeń przed innymi: płeć, wiek, narodowość i/lub etniczność, orientacja seksualna itp.

Problem tożsamości to problem jednocześnie odrębności i przynależności. Tożsamość jest jednostkowa i zbiorowa, ponieważ człowiek jest jednocześnie podobny do wszystkich ludzi, podobny do niektórych, ale także odmienny od wszystkich. To znaczy, że należąc z innymi ludźmi do jednego gatunku biologicznego, posiadamy szereg wspólnych cech (np. poczucie terytorializmu), należąc do różnych grup społecznych (np. narodu), podzielamy z ich członkami niektóre cechy (np. patriotyzm, czyli przywiązanie do ojczyzny), wreszcie posiadając niepowtarzalną osobowość, jesteśmy odmienni od wszystkich innych ludzi.

Różnorodne tożsamości partnerów interakcji powodują, że mają oni ograniczoną możliwość konstruowania wspólnej definicji sytuacji. Odmienność tożsamości partnerów interakcji powoduje także, że są oni dla siebie nieprzewidywalni/indeterministyczni – ich zachowania wykraczają poza przyjęte wzorce dla danej interakcji.

Pytanie do uczestników szkolenia. Jakie cechy tożsamości imigrantów/cudzoziemców sprawiają największe trudności dla przebiegu ich interakcji z funkcjonariuszami SG?

[Slajd 10]

PODSUMOWANIE

👉 Do zapamiętania:

Czym jest interakcja społeczna?

Jakie czynniki wpływają na przebieg interakcji?

Jaka jest rola definicji sytuacji w przebiegu interakcji?

Jaką rolę odgrywa dystans i kompetencje kulturowe w przebiegu interakcji?

Czym jest tożsamość społeczna i jak wpływa na interakcję?

Podsumowanie (odpowiedzi)

Interakcja społeczna to proces wzajemnego oddziaływania ludzi na siebie, w którym dochodzi do wymiany sygnałów (werbalnych i niewerbalnych), ich interpretacji i formowania komunikatów zwrotnych (werbalnych i niewerbalnych).

Czynniki wpływające na przebieg interakcji to: zakłócenia, definicja sytuacji, dystans kulturowy i kompetencje kulturowe, tożsamość społeczna.

Definicja sytuacji pozwala osobom w interakcji społecznej nadać wspólny sens sytuacji, w której się znalazły oraz określić związane z tą sytuacją pożądane zachowania.

Dystans kulturowy między stronami interakcji (osobami) wpływa na możliwość dokonania wspólnej definicji sytuacji; im mniejszy, tym większa możliwość takiej wspólnej definicji. Kompetencje kulturowe mogą niwelować dystans kulturowy między osobami wchodzącymi w interakcje.

Tożsamość społeczna to odpowiedź na pytanie: kim jestem? Podobne tożsamości społeczne partnerów interakcji usprawniają jej przebieg.

7.2. Ćwiczenia

Rolę ćwiczeń pełnią pytania aktywizujące zadawane przez szkolącego podczas wykładu.

8. Narzędzia sprawdzające

Test.

9. Narzędzia wykorzystane podczas szkolenia

Prezentacja PP.

Jednostka szkoleniowa

- 1. Projekt szkoleniowy: Społeczno-kulturowe i psychologiczne uwarunkowania kontaktów z cudzoziemcami**
- 2. Jednostka szkoleniowa nr 5: Interakcja społeczna jako występ – koncepcja Ervinga Goffmana**
- 3. Powiązanie z modułem baza wiedzy demonstratora**

Bibliografia – wybór:

- Goffman E. (1981), *Człowiek w teatrze życia codziennego* (tłum. H. Śpiewak, P. Śpiewak). Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy;
- Goffman E. (2006), *Rytuał interakcyjny* (tłum. A. Szulżycka), Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN;
- Goffman E. (2011), *Relacje w przestrzeni publicznej* (tłum. O. Siara), Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

[Slajd 2]

4. Cel jednostki

4.1. Wiedza

- charakterystyka interakcji społecznej jako indywidualnego i zbiorowego występu przed innymi,
- charakterystyka technik stosowanych podczas interakcji rozumianej w kategoriach występu przed innymi.

4.2. Umiejętności

- konstruowanie własnych występów przed innymi oraz rozpoznawanie i rozumienie występów realizowanych przez innych w trakcie interakcji społecznej.

4.3. Postawy

- otwartość wobec innych, w szczególności imigrantów/cudzoziemców poprzez zrozumienie uzasadnienia stosowanych przez nich technik, użytych podczas interakcji społecznej rozumianej w kategoriach występu.

5. Czas przeprowadzenia jednostki: 45 minut

[Slajd 3]

6. Przebieg jednostki

- wykład zawierający treści dotyczące:
  - a/ interakcji jako występu indywidualnego w tym:
    - sposobu odgrywania roli w perspektywie kategorii cynizmu i szczerości,
    - fasady, fasady osobistej i dekoracji,
    - technik stosowanych w trakcie występu;
  - b/ występu zespołowego jako działania zbiorowego i jego uwarunkowań;
- podsumowanie.

7. Opis jednostki jako procesu dydaktycznego

Jednostka składa się z wykładu i nie wymaga wcześniejszego przygotowania merytorycznego szkolonych. Przeprowadzenie tej jednostki wymaga natomiast wcześniejszego przeprowadzenia jednostki nr 4 w tym projekcie. Szkolący w postaci wykładu prezentuje treść zawartą w jednostce szkoleniowej. W trakcie wykładu szkolący pobudza aktywność szkolonych za pomocą pytań dodatkowych, mających na celu także ugruntowanie treści przekazywanych w czasie wykładu. Odpowiedzi na pytania powinny być skomentowane przez szkolącego w kontekście ich adekwatności.

7.1. Treść wykładu

[Slajd 4]

Podstawowe pojęcia analizy w koncepcji Ervinga Goffmana

W interakcji rozumianej w kategoriach metafory występu teatralnego przed publicznością możemy wskazać na cztery podstawowe składniki:

- 1/ interakcja (*face-to-face*) – to wzajemny wpływ jednostek znajdujących się w swojej bezpośredniej fizycznej obecności na swoje postępowanie; w tym kontekście interakcja może być określana mianem spotkania,
- 2/ działanie, inaczej występ lub spektakl – wszelka działalność danego uczestnika interakcji w danej sytuacji, służąca wpływaniu w jakiś sposób na któregokolwiek z innych jej uczestników.

Pytanie do uczestników szkolenia. Proszę podać przykład występu oparty na doświadczeniach w pracy w SG.

- 3/ rola, inaczej punkt programu – ustalony wcześniej wzór działania (sposób postępowania), ujawniający się w trakcie występu, ale mogący mieć zastosowanie także przy innych okazjach, podczas innych występów,
- 4/ publiczność – wszystkie osoby, wobec których skierowane jest działanie, czyli występ.

[Slajd 5]

Występ indywidualny i jego uwarunkowania

Występ indywidualny to sytuacja, w której mamy do czynienia z działaniem pojedynczej osoby wobec innej osoby lub grupy osób. Jest on warunkowany przez dwie grupy czynników.

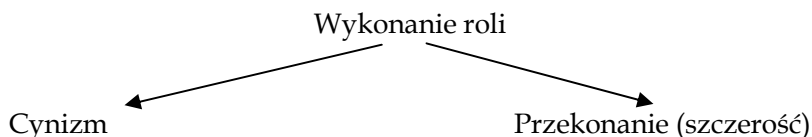
- 1/ sposób odgrywania roli w występie, czyli realizacja wcześniej przyjętego wzoru działania.

Ten sposób odgrywania roli może cechować:

- cynizm – podporządkowanie działania wywołaniu określonego efektu u osoby/osób, wobec której/których działamy (np. w trakcie rozmowy poruszanie tematu, który nas nie interesuje, tylko po to, aby wywołać pozytywne wrażenie na naszym rozmówcy),
- przekonanie/szczerść – podporządkowanie działania pewnym normom, wzorcom, zasadom, wartościom bez względu na konsekwencje (także negatywne), które takie działanie wywoła u osób, wobec których działamy.

Pytanie do uczestników szkolenia. Proszę podać przykład działania cynicznego i szczerego wynikający z doświadczeń pracy w SG.

Schematycznie wykonanie roli może przebiegać:

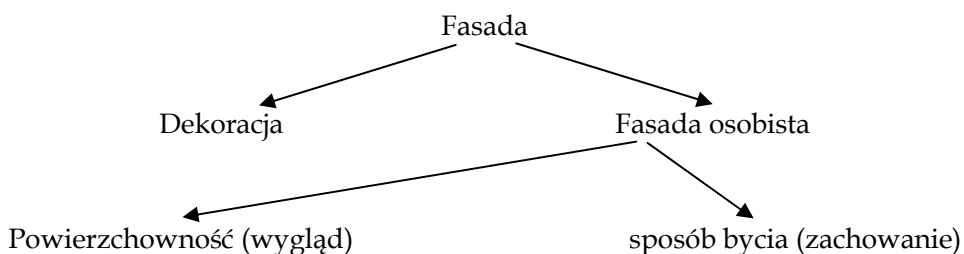

[Slajd 6]

2/ udział tzw. fasady, fasady osobistej i dekoracji w występie.

Fasada – jest to część występu jednostki, która funkcjonuje niezmiennie przez cały czas jego trwania, dostarczając obserwatorom definicji sytuacji, czyli pozwala określić, z jakiego rodzaju sytuacją mamy do czynienia (np. spotkanie odbywające się w budynkach Ośrodka Szkolenia w Koszalinie, które prowadzi pracownik Ośrodka z pracownikami SG z terenu sugeruje, że mamy do czynienia z jakimś rodzajem szkolenia).

Na fasadę składa się kilka innych elementów. Dzieli się ona na dekorację i fasadę osobistą. Ta pierwsza odnosi się do elementów materialnych towarzyszących występowi (np. w przypadku szkolenia w Ośrodku: komputery, stoły, krzesła, tablica, plansze itp.). Ta druga dotyczy cech występującej osoby. Fasada osobista dzieli się na powierzchowność (np. ubiór, czyli mundur w przypadku procesu szkolenia we wspomnianym Ośrodku) i sposób bycia (zachowanie, które powinno być dostosowane do charakteru i przebiegu danego szkolenia).

Osoby, wobec których skierowany jest występ, oczekują zgodności pomiędzy wszystkimi elementami fasady – np. zajęcia szkoleniowe SG powinny odbywać się w dostosowanych do tego celu pomieszczeniach, powinny być prowadzone przez osoby odpowiednio do tego celu ubrane i charakteryzujące się określonym zachowaniem, włącznie z używanym w celach szkoleniowych językiem.

Pytanie dla uczestników szkolenia. Proszę na podstawie doświadczeń z pracy w SG podać przykład występu, w którym pojawiła się niezgodność pomiędzy poszczególnymi elementami fasady.

[Slajd 7]

Techniki stosowane w trakcie występu

Są to narzędzia i techniki psychologiczne, za pomocą których staramy się uczynić występ wobec innych bardziej skutecznym.

1/ 'dramatyzacja' - to technika pozwalająca uwidocznic niewidoczne nakłady.

Przy niej pojawia się dylemat: robić dobre wrażenie czy działać?

(np. szkolony zapewniający szkolącego, że kilka dni przygotowywał się do testu sprawdzającego wiedzę w sytuacji, w której tego testu nie zaliczył, stosuje tego typu technikę, pokazuje własny wysiłek, 'dramatyzuje' własną osobę).

2/ 'idealizacja' - to technika pozwalająca pokazać światu lepszego siebie.

Przy niej pojawia się problem odzwierciedlania, potwierdzania wartości cenionych w danej społeczności (np. szkolony zapewniający koleżanki i kolegów, że zdał znakomicie test sprawdzający wiedzę bez uczenia się do egzaminu, mimo że podjął taki wysiłek, stosuje tego typu technikę - stara się bowiem pokazać, że jest „geniuszem”, 'idealizuje' własną osobę).

3/ 'ukrywanie konsumpcji' - to technika pozwalająca ukryć rozbieżności między wrażeniem, jakie robimy na innych, a rzeczywistością naszego codziennego życia (np. ukrywanie nadmiernej skłonności do słodyczy przez przełożonego, ponieważ taka 'słabość' mogłaby obniżyć jego prestiż wśród podwładnych).

4/ 'powołanie' - to technika pozwalająca lepiej uzasadnić wykonywanie danej roli, chodzi w niej o sprawianie wrażenia dopasowania posiadanych kwalifikacji do przyjmowanej roli.

Pytanie do uczestników szkolenia. Proszę o podanie przykładu zastosowania techniki 'powołanie' przez funkcjonariuszy SG.

[Slajd 8]

5/ 'idealizacja chwili' - to technika wzmacniania występu, podkreślająca jego szczególne znaczenie. Ma ona na celu wskazanie publiczności, że to, co robię w danym momencie, jest najważniejszym moim zajęciem (np. zapewnianie przez szkolącego, że nigdy nie spotkał w swojej pracy tak wspaniałej grupy szkolonych - ta technika pojawia się wtedy, gdy mówi to wszystkim kolejnym grupom szkolonych).

6/ 'kontrolowanie ekspresji' - to technika służąca podtrzymaniu jednorodności występu.

Emocjonalne i behawioralne kontrolowanie zachowania - problem rozbieżności pomiędzy ludzkim, jednostkowym ja ('I'), podatnym na chwilowe nastroje i ja uspołecznionym ('me'), spowitym „maską obyczaju”, norm i zasad, które człowiek uzyskuje w procesie socjalizacji.

7/ 'fałszywa prezentacja' - to technika umożliwiająca podtrzymanie dobrego wrażenia w sytuacji rozbieżności między rzeczywistością a pożądanym wizerunkiem występującego.

Trzeba przy tym pamiętać, że prezentowanie działalności różni się do pewnego stopnia od działalności i tym samym nieuchronnie przedstawia ją fałszywie.

Przy tej technice stosujemy takie narzędzia jak przesada, niedomówienia, przemilczenia, podawanie się za kogoś innego (manipulowanie statusem, wiekiem, pochodzeniem itp.).

Pytanie do uczestników szkolenia. Na podstawie doświadczeń z pracy w SG proszę podać przykład rozbieżności pomiędzy działaniem a jego słowną lub pisemną prezentacją.

8/ 'mystyfikacja' – ta technika pozwala na ukrycie tego, czego nie ma, polega na tworzeniu nimbu tajemniczości krępującego i onieśmiałającego publiczność.

Jest to postępowanie zgodnie z zasadą: „Prawdziwa tajemnica polega na tym, że nie kryje ona żadnego sekretu; chodzi o to, by nie dowiedziała się o tym publiczność”.

[Slajd 9]

Występ zespołowy jako działanie zbiorowe – uwarunkowania

Zespół to każda grupa osób współpracujących ze sobą w inscenizacji jakiegokolwiek fragmentu występu.

Podstawowa różnica między występem indywidualnym i zespołowym polega na konieczności korelacji działań uczestników w tym drugim przypadku. Wzajemne uzupełnianie się wykonawców w zespole służy podstawowemu celowi, jakim jest podtrzymywanie jednorodności spektaklu. Członkowie zespołu ze względu na zależność i zażyłość starają się zredukować rzeczywistości do kanonu odpowiadającego wszystkim (np. członkowie patrolu SG ustalają wspólnie formę i treść przedstawienia zdarzeń w terenie, których byli uczestnikami, świadkami).

Pytanie do uczestników szkolenia. Proszę podać przykład występu zespołowego zrealizowanego przez cudzoziemców/imigrantów.

W występie zespołowym stosowane są te same techniki działania, polega on także tym samym zasadom ogrywania roli i funkcjonowania fasady jak w przypadku występu indywidualnego.

[Slajd 10]

PODSUMOWANIE

☞ Do zapamiętania:

Co to jest występ indywidualny?

Na czym polega cynizm i szczerść występu?

**Co to jest fasada i jaka jest jej rola w występie?
Jakie techniki stosowane są podczas występu?
Czym charakteryzuje się występ zbiorowy?**

Podsumowanie (odpowiedzi)

Występ indywidualny to sytuacja, w której mamy do czynienia z działaniem pojedynczej osoby wobec innej osoby lub grupy osób.

Cynizm to podporządkowanie działania wywołaniu określonego efektu u osoby/osób, wobec której/których działamy, szczerść występu to podporządkowanie działania określonym, normom, wartościom, wzorcom i zasadom bez względu na konsekwencje.

Fasada jest to część występu jednostki, która funkcjonuje niezmiennie przez cały czas jego trwania, dzięki temu dostarcza obserwatorom definicji sytuacji, czyli pozwala określić, z jakiego rodzaju sytuacją mamy do czynienia.

Te techniki to: dramatyzacja, idealizacja, ukrywanie konsumpcji, powołań, idealizacja chwili, kontrolowanie ekspresji, fałszywa prezentacja i mistyfikacja.

Charakterystyczną cechą występu zbiorowego jest uzupełnianie się i korelacja działań wszystkich uczestników prowadzących zbiorowy występ.

7.2. Ćwiczenia

Rolę ćwiczeń pełnią pytania aktywizujące szkolonych podczas wykładu

8. Narzędzia sprawdzające

Test.

9. Narzędzia wykorzystane w trakcie szkolenia

Prezentacja PP.

Jednostka szkoleniowa

- 1. Projekt szkoleniowy: Społeczno-kulturowe i psychologiczne uwarunkowania kontaktów z cudzoziemcami**
- 2. Jednostka szkoleniowa nr 6: Interakcje w świecie instytucji – przypadek instytucji totalnych**
- 3. Powiązanie z modułem baza wiedzy demonstratora**

Słownik:

instytucja kultury (społeczna).

Bibliografia – wybór:

Goffman E. (2011), *Instytucje totalne*. Gdańsk: Wydawnictwo Psychologiczne;

Kempiński M. (2002), *Antropologiczne studium instytucji o charakterze totalnym*. „Kultura i Historia” nr 2, s. 87-100. (<http://www.kulturaihistoria.umcs.lublin.pl/archives/91>) lub (<http://www.kulturaihistoria.umcs.lublin.pl/wp-content/uploads/2008/01/Kultura-i-Historia-nr-2.pdf>)

[Slajd 2]

4. Cel jednostki

4.1. Wiedza

- charakterystyka istoty i zasad funkcjonowania instytucji totalnych,
- charakterystyka „świata podwładnych” w instytucji totalnej,
- charakterystyka „świata personelu” w instytucji totalnej.

4.2. Umiejętności

- możliwość rozpoznania cech instytucji totalnych w otoczeniu społecznym, w którym szkoleni działają.

4.3. Postawy

- otwartość i unikanie stosowania wobec innych zachowań charakterystycznych dla traktowania podwładnych w instytucji totalnej.

5. Czas przeprowadzenia jednostki: 45 minut

[Slajd 3]

6. Przebieg jednostki

- wykład zawierający treści dotyczące:
  - 1/ instytucji totalnych, ich podstawowych cech i rodzajów,
  - 2/ charakterystyki „świata podwładnych” w instytucji totalnej,
  - 3/ charakterystyki „świata personelu” w instytucji totalnej;
- ćwiczenie: Adaptacja pensjonariuszy otwartych i zamkniętych ośrodków SG;
- podsumowanie.

7. Opis jednostki jako procesu dydaktycznego

Jednostka składa się z wykładu i nie wymaga wcześniejszego przygotowania merytorycznego szkolonych. Wymaga natomiast przeprowadzenia wcześniej jednostki nr 5 z tego projektu szkoleniowego. Szkolący w postaci wykładu prezentuje treści zawarte w jednostce szkoleniowej. Przeprowadzone w trakcie zajęć ćwiczenie ma pomóc szkolonym zrozumieć zachowania pensjonariuszy ośrodków zamkniętych, które wynikają z podejmowania różnych prób adaptacji do nowej i niezrozumiałej dla nich rzeczywistości. W trakcie wykładu szkolący pobudza aktywność szkolonych za pomocą pytań dodatkowych, mających na celu także ugruntowanie treści przekazywanych w czasie wykładu. Pytania aktywizujące odnoszą się do własnych doświadczeń szkolonych wynikających z pracy w SG. Odpowiedzi na pytania powinny być skomentowane przez szkolącego w kontekście ich adekwatności.

7.1. Treść wykładu

[Slajd 4]

Instytucje totalne: podstawowe cechy i rodzaje

[Slajd 5]

Instytucje totalne to instytucje, które charakteryzują się następującymi cechami:

- 1/ brak rozdziału miejsc pracy, zabawy i odpoczynku - osoby w tych samych miejscach prowadzą aktywności w ramach tych różnych sfer.

Niezwykle ważne jest to, że ten brak rozdziału miejsc pracy, zabawy i odpoczynku powoduje podporządkowanie aktywności w tych sferach tej samej władzy (w przypadku więzienia jest to funkcjonariusz służby więziennej),

- 2/ ograniczenie do minimum intymności fizycznej – instytucje totalne ograniczają możliwości kreowania własnego świata odizolowanego od innych (np. w przypadku wojskowej służby zasadniczej szafka osobista żołnierza nie była w istocie jego szafką osobistą: po pierwsze mógł tam trzymać tylko rzeczy przewidziane regulaminem, po drugie, w każdej chwili mogła być kontrolowana przez przełożonych),
- 3/ planowość działań – w instytucjach totalnych wszelkie typy zachowań i działań regulowane są przez plany, harmonogramy, regulaminy,
- 4/ ograniczony kontakt zewnętrzny – instytucje totalne ograniczają kontakt pozostających w nich osób ze światem zewnętrznym,
- 5/ omnipotencja władzy – w instytucji totalnej każdy przełożony ma tendencję do poszerzania posiadanej władzy i obejmowania nią sfer wcześniej nie objętych.

Pytanie do uczestników szkolenia. Czy możecie podać przykład takiego procesu poszerzania zakresu władzy przełożonych w sposób nieuzasadniony?

[Slajd 6]

Instytucje totalne sprzeciwiają się dwóm zasadom charakterystycznym dla współczesnego społeczeństwa:

- powiązania płacy z pracą, a szerzej adekwatności poniesionego wysiłku wobec efektu w postaci zaspokajania potrzeb.

Pytanie do uczestników szkolenia. Proszę podać przykład takiej sytuacji w oparciu o doświadczenia pracy w SG?

- wolności życia rodzinnego, czyli ograniczania możliwości kontaktu z najbliższymi.

[Slajd 7]

Możemy wyróżnić pięć grup instytucji totalnych:

- 1/ gromadzące osoby niedołączone i jednocześnie nieszkodliwe społecznie, czyli takie osoby, które wymagają pomocy innych i ta pomoc może być przekazana instytucjonalnie (np. domy starców, hospicja),
- 2/ gromadzące osoby niezdolne do samodzielnej egzystencji i społecznie niebezpieczne, chociaż to zagrożenie nie jest intencjonalnie wywołane przez te osoby (np. oddziały chorób zakaźnych w szpitalach),

- 3/ gromadzące osoby intencjonalnie niebezpieczne społecznie (np. przestępcy umieszczeni w więzieniach, pensjonariusze ośrodków zamkniętych SG),
- 4/ gromadzące osoby realizujące określone, zazwyczaj wyspecjalizowane cele instrumentalne (np. funkcjonariusze jednostek wojskowych, funkcjonariusze jednostek SG),
- 5/ gromadzące osoby wycofujące się ze społeczeństwa, zajmujące w jego ramach różne enklawy (np. zakony religijne).

[Slajd 8]

W instytucjach totalnych można wyróżnić dwie grupy uczestników, tzw. podwładnych i tzw. personel.

„Świat podwładnych” i jego charakterystyka

Cechą charakterystyczną podwładnych jest oderwanie od kultury macierzystej, przez którą są ukształtowani wchodząc do instytucji.

Wejście do instytucji z punktu widzenia psychicznego oznacza:

- 1/ degradację osobowości poprzez proces standaryzacji i depersonalizacji (np. uniformizacja ubioru),
- 2/ deprivację osobowości poprzez oddziaływanie władzy grupowej (polecenie podwładnemu może wydać każdy członek personelu), wysoce sankcjonującej, stosującej rozszerzony system kar,
- 3/ utrzymywanie napięcia psychicznego w wyniku oderwania od kultury macierzystej i zazwyczaj braku jednoznaczności norm nowej kultury w instytucji totalnej.

System nagród i kar wobec podwładnych posiada szereg cech wpływających na ich zachowania:

- 1/ kary i przywileje są sposobem organizowania życia w instytucji totalnej,
- 2/ sam proces wydobywania się spod władzy instytucji totalnej jest włączony do systemu przywilejów,
- 3/ system wtórnego przystosowania - uzyskiwanie zakazanych nagród/gratyfikacji bądź nagród/gratyfikacji oficjalnie dozwolonych niedozwolonymi środkami bez bezpośredniego sprzeciwiania się personelowi - powstanie kodeksu oraz „kuchennej hierarchii” (np. „fala” w wojsku, „system grypsowania” w więzieniach).

[Slajd 9]

Podwładni starają się zaadaptować do szczególnych warunków funkcjonowania w instytucji totalnej. Stosują w tym celu szereg technik adaptacyjnych:

- 1/ wycofanie się z sytuacji – unikanie kontaktu z personelem, wykonywanie wszelkich przewidzianych regulaminem czynności, ale tak, aby ostatecznym celem działalności było zapewnienie sobie spokoju,
- 2/ taktyka buntu – chęć zwrócenia uwagi na siebie i swoje potrzeby poprzez łamanie regulaminu. Wykorzystanie zasad funkcjonowania instytucji totalnej, w której regulaminy dotyczą także personelu i ma on ograniczone regulaminowo formy reakcji. Ponadto personel ma swoich przełożonych, którym stara się pokazać panujący porządek w instytucji, w związku z czym, jeżeli jest to tylko możliwe, skłonny jest iść na pewne ustępstwa wobec podwładnych konsekwentnie łamiących obowiązujące zasady i normy,
- 3/ zadowolenie – polega na nawykowym przyjęciu zasad obowiązujących w instytucji totalnej, które ma na celu uzyskanie nie tyle niezależności, ile poczucia braku nękania przez członków personelu,
- 4/ konwersja – oznacza zmiany osobowościowe podwładnego, który zaczyna myśleć i działać zgodnie z zasadami i normami obowiązującymi w instytucji totalnej, uznając je za własne,
- 5/ taktyka zimnej kalkulacji – wykorzystywanie zasad i norm obowiązujących w instytucji totalnej dla osiągnięcia osobistych celów, oznacza np. świadome odwoływanie się do przepisów regulaminu, które ograniczają swobodę działania członków personelu.

Ćwiczenie. Adaptacja pensjonariuszy otwartych i zamkniętych ośrodków SG (patrz 7.2)

[Slajd 10]

„Świat personelu” i jego charakterystyka

Personel to osoby uprzywilejowane w instytucji totalnej, zawdzięczające swoją pozycję zasadom organizacyjnym instytucji (np. pracownicy służby więziennej, pracownicy SG w zamkniętych ośrodkach SG).

Podstawowym problemem funkcjonowania personelu jest specyficzny klimat moralny w instytucji i swoisty sposób obowiązywania w niej międzyludzkich norm. Problem polega na odmienności tej rzeczywistości od świata poza pracą, świata „normalnego”. Specyficzna pozycja podwładnych w instytucji totalnej sprawia, że posiadają oni ograniczoną podmiotowość, są często traktowani przedmiotowo, jak rzeczy. W świecie „normalnym” natomiast obowiązuje członków personelu traktowanie innych w sposób podmiotowy. Zdarza się w efekcie, że część personelu wskutek tego funk-

cjonowania w dwóch odmiennych normatywnie światach ma kłopoty psychiczne, czego skutkiem może być na przykład nadużywanie alkoholu.

[Slajd 11]

Personel – podwładni: cechy relacji

[Slajd 12]

PODSUMOWANIE

☞ **Do zapamiętania:**

Jakie cechy posiadają instytucje totalne?

Jakie istnieją rodzaje instytucji totalnych?

Jakie są techniki adaptacyjne podwładnych w instytucji totalnej?

Co charakteryzuje „świat personelu”?

Podsumowanie (odpowiedzi)

Cechy instytucji totalnej to brak rozdziału miejsc pracy, zabawy i ograniczenie do minimum intymności fizycznej, planowość działań, ograniczony kontakt zewnętrzny oraz onnipotencja władzy.

Są to instytucje gromadzące osoby: niedołączne i jednocześnie nieszkodliwe społecznie, niezadowolone do samodzielnej egzystencji i nieintencjonalnie społecznie niebezpieczne, intencjonalnie niebezpieczne społecznie, realizujące określone i zazwyczaj wyspecjalizowane cele instrumentalne, wycofujące się ze społeczeństwa.

Techniki adaptacyjne to: wycofanie się z sytuacji, bunt, zadomowienie, konwersja, taktyka zimnej kalkulacji.

Cechą charakterystyczną świata personelu jest jego funkcjonowanie w dwóch odmiennych rzeczywistościach: zasadami i normami obowiązującymi w instytucji totalnej oraz odmiennymi zasadami i normami obowiązującymi w rzeczywistości poza instytucją totalną, w której uczestniczą poza wykonywaną pracą.

7.2. Ćwiczenia

Ćwiczenie. Adaptacja pensjonariuszy otwartych i zamkniętych ośrodków SG

Celem ćwiczenia jest utrwalenie wiedzy dotyczącej sposobów adaptacji podwładnych w instytucji totalnej i umiejętność ich rozpoznawania w praktyce na przykładzie procesów adaptacyjnych pensjonariuszy ośrodków

otwartych i zamkniętych SG. Celem ćwiczenia jest kształtowanie postawy zrozumienia wobec zachowań pensjonariuszy ośrodków zamkniętych, które wynikają z podejmowania różnych prób adaptacji do nowej i niezrozumiałej dla nich rzeczywistości. Ponadto celem ćwiczenia jest kształtowanie umiejętności pracy w zespole. W ćwiczeniu odwołujemy się do doświadczeń i wiedzy potocznej uczestników.

Czas trwania ćwiczenia: około 20 minut

Metoda: praca w zespołach połączona z komentarzem.

Przebieg ćwiczenia:

- 1/ Podział szkolonych na 2-3 osobowe zespoły.
  - 2/ Każdy z zespołów stara się w ciągu 5 minut opisać jedną z technik adaptacyjnych podwładnych w instytucji totalnej, korzystając z doświadczeń pracy w ośrodkach zamkniętych SG.
  - 3/ Szkolący prosi wybrane zespoły o przedstawienie sporządzonego opisu, a pozostałych uczestników szkolenia o komentarze dotyczące poprawności dobranych przykładów.
  - 4/ Ćwiczenie kończy krótkie podsumowanie szkolącego dotyczące zaprezentowanych przykładów technik adaptacyjnych.
- Potrzebne materiały do przeprowadzenia ćwiczenia:
- kartki papieru i przyrządy do pisania dla szkolonych

8. Narzędzia sprawdzające

Test.

9. Narzędzia wykorzystane w trakcie szkolenia

Prezentacja PP.

Jednostka szkoleniowa

- 1. Projekt szkoleniowy: Społeczno-kulturowe i psychologiczne uwarunkowania kontaktów z cudzoziemcami**
- 2. Jednostka szkoleniowa nr 7: Straż Graniczna jako instytucja totalna**
- 3. Powiązanie z modułem baza wiedzy demonstratora**

Słownik:

instytucja kultury (społeczna).

Bibliografia - wybór:

Baranowska A. (2013), *Człowiek w instytucji totalnej*. Kraków: Nomos.

Goffman E. (2011), *Instytucje totalne*. Gdańsk: Wydawnictwo Psychologiczne;

Kempiński M. (2002), *Antropologiczne studium instytucji o charakterze totalnym*. „Kultura i Historia” nr 2, s. 87-100. (<http://www.kulturaihistoria.umcs.lublin.pl/archives/91>) lub (<http://www.kulturaihistoria.umcs.lublin.pl/wp-content/uploads/2008/01/Kultura-i-Historia-nr-2.pdf>)

[Slajd 2]

4. Cel jednostki

4.1. Wiedza

- istota i zasady funkcjonowania instytucji totalnej.

4.2. Umiejętności

- rozpoznawania w otoczeniu społecznym przejawów totalizowania instytucji, w ramach których szkoleni działają.

4.3. Postawy

- otwartość i unikanie wobec innych zachowań charakterystycznych dla traktowania podwładnych w instytucji totalnej.

5. Czas przeprowadzenia jednostki: 45 minut

[Slajd 3]

6. Przebieg jednostki

Prezentacja treści dotyczących:

- instytucji totalnych, instytucji zamkniętych oraz instytucji zachłannych;
- cech Straży Granicznej sprzyjających totalizowaniu się tej instytucji.

Przeprowadzenie ćwiczenia.

Podsumowanie.

7. Opis jednostki jako procesu dydaktycznego

Jednostka składa się z wykładu i ćwiczenia i nie wymaga wcześniejszego przygotowania merytorycznego szkolenych. Wymaga natomiast przeprowadzenia wcześniej jednostki nr 5 i 6 z tego projektu szkoleniowego. Szkolący w postaci wykładu prezentuje treści zawarte w jednostce szkoleniowej. Ćwiczenie ma na celu ugruntowanie prezentowanej wiedzy i odniesienie je do doświadczeń szkolenych wynikających z pracy w SG.

7.1. Treść wykładu

[Slajd 4]

Cechą przełożonych i personelu instytucji totalnej jest dążenie do zniewolenia tożsamości członków organizacji poprzez uniformizację ich wyglądu zewnętrznego, zastosowanie ścisłych ograniczeń w zakresie posiadania rzeczy osobistych, poddanie ścisłej dyscyplinie, podporządkowanie personelowi, ograniczanie kontaktów osobistych z innymi.

Dwie cechy instytucji wydają się kluczowe dla analizy stopnia jej totalizowania: stopień odizolowania od otoczenia oraz zakres zgodności funkcjonowania z modelem instytucji totalnej.

[Slajd 5]

Straż Graniczna - cechy sprzyjające procesom totalizacji instytucji

- 1/ przewaga więzi formalnych nad osobowymi,
- 2/ instytucja biurokratyczna o strukturze hierarchicznej,

- 3/ środowisko społeczne o własnym systemie uwarstwienia,
- 4/ zespół norm i tradycji,
- 5/ celowe działanie – powołanie do realizacji konkretnych potrzeb społeczeństwa dotyczących problemów społecznych.

Pytanie do uczestników szkolenia. Proszę uzasadnić, dlaczego powyższe cechy sprzyjają totalizacji Straży Granicznej?

[Slajd 6]

W przypadku Straży Granicznej niewątpliwie ośrodki zamknięte dla cudzoziemców stanowią w największym stopniu o jej cechach instytucji totalnej.

Cechy ośrodków zamkniętych dla cudzoziemców:

- 1/ wszystkie aspekty życia przebiegają w tej samej przestrzeni i podlegają tej samej władzy zwierzchniej;
- 2/ każda faza codziennej aktywności jest realizowana w towarzystwie innych „pensjonariuszy” instytucji;
- 3/ wszystkie fazy codziennej działalności są ściśle zaplanowane, tak że każda z nich prowadzi nieuchronnie do kolejnej;
- 4/ różne narzucone kierunki działalności są ujęte w jednolity plan świadomie skonstruowany dla realizacji oficjalnych celów instytucji;
- 5/ między personelem i podwładnymi występuje ostry podział, wykluczający możliwość ruchliwości między tymi dwiema grupami;
- 6/ informacje na temat losów członków instytucji są obwarowane klauzulami dostępności i ograniczane do minimum;
- 7/ struktura pracy jest wprzęgnięta w 24-godzinny układ pracy, często wymaga motywów do pracy odmiennych aniżeli te charakterystyczne dla świata poza instytucją;
- 8/ istnienie rzeczywistych i symbolicznych barier oddzielających instytucje od świata zewnętrznego;

[Slajd 7]

Instytucje zamknięte (M. Foucault) posługują się charakterystycznymi instrumentami działania:

- 1/ hierarchiczna obserwacja – takie organizowanie przestrzeni, aby umożliwiło stałą obserwację tych, którzy się w niej znajdują:
  - śledzenie nawiązywania relacji,
  - utrzymanie populacji w miejscach „widocznych” stanowi punkt wyjścia do ich badania, poznania i kształtowania,

- w rzeczywistości może przybierać postać kontynuowanych i funkcjonalnych inwigilacji,
- najważniejszą strategią hierarchicznej obserwacji jest minimalizowanie luk, w których obserwowani mogliby wytworzyć to, co nieuchwytnie dla władzy instytucji.

2/ normalizująca sankcja - czyli pozaprawne mikrokaranie i mikronagradzanie.

Może przybierać mikropenalizację:

- czasu (spóźnienia, przerwy w pracy itp.),
- aktywności (nieuwaga, nieposłuszeństwo),
- dyskursu (gadatliwość, bezczelność),
- ciała (niewłaściwa postawa, ubiór, nieodpowiednie gesty),
- seksualności (nieskromność, nieprzyzwoitość).

Różne środki mikrokarania: od drobnych kar fizycznych (np. wykonywanie nieprzewidzianych wcześniej prac fizycznych), po ograniczenia praw (np. brak zgody na otrzymanie w określonym terminie urlopu) i drobne upokorzenia (np. zlecenie prac degradujących posiadaną pozycję i status w instytucji).

W rzeczywistości karze podlega brak konformizmu - ma on być skorygowany przez praktyki dyscyplinujące władzy.

Mikronagradzanie - nagrody i przywileje otrzymywane za dobre postępowanie i praktyki.

[Slajd 8]

Według L. Cosera „instytucje zachłanne” to takie, które poszukują wyłączonej i niepodzielnej lojalności wobec instytucji - próba redukcji żądań konkurujących ze sobą ról i statusów społecznych wobec osób znajdujących się we władaniu instytucji - współzawodnictwo o lojalność ma zazwyczaj charakter normatywny.

Instytucje zachłanne nie potrzebują fizycznego oddzielenia, przymus określonego działania jest przez ludzi bardziej zinternalizowany - przejawia się w ich totalnym zaangażowaniu.

Instytucje totalne natomiast opierają swoje działanie na totalnym, ciągłym pobycie członków świata podwładnych.

[Slajd 9]

Ć w i c z e n i e. Przejawy totalności Straży Granicznej (patrz 7.2)

[Slajd 10]

PODSUMOWANIE

Do zapamiętania:

**Jakie cechy straży granicznej sprzyjają procesom jej totalizowania?
Jakimi instrumentami posługują się instytucje zamknięte według Foucault?
Na czym polega specyfika instytucji zachłannych według Cosera?**

Podsumowanie (odpowiedzi)

Są to: przewaga więzi formalnych nad osobowymi, instytucja biurokratyczna o strukturze hierarchicznej, środowisko społeczne o własnym systemie uwarstwienia, zespół norm i tradycji, celowe działanie – powołanie do realizacji konkretnych potrzeb społeczeństwa.

Te instrumenty działania to hierarchiczna obserwacja i normalizująca sankcja.

Takie instytucje oczekują bezwzględnej, wyłącznej i niepodzielnej lojalności swoich członków.

7.2. Ćwiczenia

Ć w i c z e n i e. Przejawy totalności Straży Granicznej

Celem ćwiczenia jest utrwalenie wiedzy dotyczącej cech instytucji totalnej i zamkniętej oraz kształtowanie umiejętności rozpoznawania zagrożeń, które mogą prowadzić do totalizowania się Straży Granicznej. W wymiarze postaw chodzi o poszerzenie świadomości i wrażliwości na przejawy totalizacji funkcjonowania SG.

Czas trwania ćwiczenia: około 25 minut

Metoda: praca zespołowa szkolonych połączona z dyskusją

Przebieg ćwiczenia:

1. Prowadzący dzieli szkolonych na dwie grupy.
2. Grupa pierwsza stara się znaleźć dowody na uzasadnienie tezy, że ośrodki zamknięte dla cudzoziemców są instytucjami totalnymi. Innymi słowy starają się znaleźć przykłady na posiadanie przez te ośrodki cech, które są świadectwem ich totalności.

3. Grupa druga szuka dowodów w funkcjonowaniu Straży Granicznej na pojawianie się w niej instrumentów świadczących o możliwości uznania jej za instytucję zamkniętą wg Foucault.

4. Po piętnastu minutach namysłu każda z grup prezentuje swoje ustalenia, które komentowane są przez członków drugiej grupy.

5. Prowadzący na koniec podsumowuje efekty dyskusji.

8. Narzędzia sprawdzające

Test.

9. Narzędzia wykorzystane w trakcie szkolenia

Prezentacja PP, kartki papieru, przyrządy do pisania.

Jednostka szkoleniowa

- 1. Projekt szkoleniowy: Społeczno-kulturowe i psychologiczne uwarunkowania kontaktów z cudzoziemcami**
- 2. Jednostka szkoleniowa nr 8: Deformacje w spostrzeganiu ludzi**
- 3. Powiązanie z modułem baza wiedzy demonstratora**

Bibliografia - wybór:

- Lewicka M., Trzebiński J. (Red.) (1985), *Psychologia spostrzegania społecznego*. Warszawa: Książka i Wiedza;
- Mądrzycki T. (1986), *Deformacje w spostrzeganiu ludzi*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN;
- Skarżyńska K., (1981), *Spostrzeganie ludzi*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

[Slajd 2]

4. Cel jednostki

4.1. Wiedza

- charakterystyka podstawowych przyczyn powstawania deformacji w spostrzeganiu innych, w szczególności imigrantów/cudzoziemców;
- charakterystyka typów tendencyjności w spostrzeganiu innych, w szczególności imigrantów/cudzoziemców.

4.2. Umiejętności

- rozpoznawanie deformacji w postrzeganiu innych, zarówno własnych, jak i u osób trzecich.

4.3. Postawy

- zrozumienie dla powstawania deformacji w spostrzeganiu innych w tym tych dotyczących imigrantów/cudzoziemców oraz ich konsekwencji.

5. Czas przeprowadzenia jednostki: 45 minut

[Slajd 3]

6. Przebieg jednostki

- wykład zawierający treści dotyczące:
  - 1/ nastawień apriorycznych i ich źródeł,
  - 2/ podstawowych typów deformacji w spostrzeganiu ludzi: błędy, iluzje i tendencje,
  - 3/ tendencyjności w spostrzeganiu i jej genezy,
  - 4/ typów tendencyjności i ich wzajemnego powiązania;
- podsumowanie.

7. Opis jednostki jako procesu dydaktycznego

Jednostka składa się z wykładu i nie wymaga wcześniejszego przygotowania merytorycznego szkolonych. Szkolący w postaci wykładu prezentuje treści zawarte w jednostce szkoleniowej. W trakcie wykładu szkolący pobudza aktywność szkolonych za pomocą pytań dodatkowych, mających na celu także ugruntowanie treści przekazywanych w czasie wykładu. Odpowiedzi na pytania powinny być skomentowane przez szkolącego w kontekście ich adekwatności.

7.1. Treść wykładu

[Slajd 4]

Nastawienie to inaczej hipoteza spostrzeżeniowa, którą osoba przyjmuje przed procesem postrzegania innych. Określa ono wstępnie sposób, w jaki patrzemy na otaczający świat i to, co w tym świecie dostrzegamy.

Nastawienie w przypadku postrzegania innych ludzi wyznacza kierunek, sposób inferencji, czyli wyciągania wniosków o cechach osoby postrzeganej. Oznacza to, że nastawienie wpływa na interpretowanie danych spostrzeżeniowych, czyli napływających informacji o innych.

Nastawienie określa sposób selektywności spostrzegania, czyli wyboru tego, co dostrzegamy, a co pomijamy w naszej obserwacji (np. dwie osoby patrzą na ten sam rysunek, ale widzą na nim co innego). W ten sposób zostaje obniżony próg percepcyjny na pewne informacje, które szczególnie „wy-

patrujemy” i podwyższony w odniesieniu do innych, tych, które wydają nam się nieistotne i ich nie dostrzegamy.

Pytanie do uczestników szkolenia: Proszę podać przykład odmiennego spostrzegania między osobami obserwującymi to samo zdarzenie, obiekt itp.

Nastawienie to pewien stan gotowości do określonego reagowania: spostrzegania, zapamiętywania, myślenia, działania, stanowi gotowość odpowiednich struktur poznawczych (kategorii, schematów, przekonań), ukierunkowaną na określone rozwiązanie problemu (np. wykonanie jakiejś czynności itp.).

[Słajd 5]

Nastawienie powstaje przed wzbudzeniem procesu spostrzeżeniowego lub w jego początkowej fazie – źródła nastawienia:

1/ silne utrwalenie określonych struktur poznawczych (np. stereotypy, „skrzywienie zawodowe”, czyli rutyna), co wywołuje tendencję do nadmiernie częstego stosowania pewnych schematów poznawczych.

Pytanie do uczestników szkolenia. Proszę podać przykład takich struktur poznawczych u funkcjonariuszy SG w odniesieniu do imigrantów/cudzoziemców,

2/ powiązanie pewnych struktur poznawczych z dominującymi potrzebami, emocjami podmiotu – łatwiej aktywizowane są te struktury poznawcze, które wiążą się z względnie stałymi i dominującymi potrzebami, popędami, dyspozycjami emocjonalnymi podmiotu czy aktualnymi jego stanami (np. „miłość jest ślepa”, ograniczanie spostrzeżenia przez ból głowy),

[Słajd 6]

3/ aktywizacja określonych struktur poznawczych w niedawnej przeszłości w efekcie napływu informacji zewnętrznych (np. wskutek uzyskania wiedzy o spostrzeganej osobie od innych ludzi, przeczytania na temat SG artykułu w prasie, obejrzenia programu publicystycznego na temat uchodźców),

4/ właściwości spostrzeganej osoby oraz sytuacji spostrzegania:

- łatwiej dostrzegamy cechy i zachowania wyróżniające się, wyraziste, nietypowe, ekstremalne (nadzwyczajna uroda lub jej brak, wielokrotnie powtarzające się gesty czy słowa itp.),
- wyróżnialność jest względna – pewien strój lub sposób zachowania jest wyróżniający się w jednej sytuacji, w innej nie (np. osoba tańcząca na ulicy podczas pochodu karnawałowego nie zwróci uwagi

w przeciwieństwie do osoby tańczącej na tej ulicy w zwykły, powszedni dzień).

Pytanie do uczestników szkolenia. Proszę podać przykład względności wyróżnialności zachowania lub stroju na podstawie doświadczeń pracy w SG.

Po ukształtowaniu się nastawienia oraz identyfikacji właściwości fizycznych i zachowań spostrzeganej osoby następuje przypisywanie jej odpowiednich cech. Ten proces przypisywania cech ma charakter etapowy. Najpierw przyporządkowujemy innym cechy bezpośrednio związane z percypowanymi właściwościami o charakterze podstawowym, bazowym (płeć, wiek, uroda). Są one łatwo dostrzegalne. Potem następuje przypisywanie następnych cech w oparciu o inferencję (czyli proces wnioskowania). Dzieje się to dzięki wykorzystaniu schematów, które określają związki między cechami. Na przykład zgodnie z jednym ze schematów osoba ładna (cecha bezpośrednia, dostrzegalna) to osoba mądra (cecha przypisana w procesie wnioskowania) lub osoba młoda (cecha bezpośrednia, dostrzegalna) to osoba lekkomyślna (cecha przypisana w oparciu o inferencję).

[Slajd 7]

Podstawowe deformacje w spostrzeganiu ludzi – można wśród nich wyróżnić następujące typy:

- 1/ błąd – zachodzi wtedy, gdy może być stwierdzona deformacja przy zastosowaniu w odpowiedni sposób pewnych, obiektywnych kryteriów nieadekwatności spostrzegania w stosunku do rzeczywistości. Łatwiej uczynić to w odniesieniu do cech fizycznych, np. deformacja dotycząca koloru oczu w sytuacji, w której spostrzegana osoba ma założone kolorowe soczewki, czy koloru włosów w sytuacji, w której osoba zafarbowała włosy),
- 2/ iluzja to względnie stały i powszechny błąd – kryterium zgodności spostrzeżenia jednostki ze spostrzeżeniem innych jest tu zawodne, bowiem one popełniają ten sam błąd. W tym przypadku powielamy błędy, które uczyniły inne osoby w spostrzeganiu.

Pytanie do uczestników szkolenia. Proszę podać przykład iluzji jako deformacji spostrzegania innych związane z doświadczeniem pracy w SG,

- 3/ tendencyjność/stronniczość – dominacja w spostrzeganiu określonych struktur poznawczych powiązanych z potrzebami, emocjami postrzegającej osoby. W tym przypadku sytuacja zdeterminowana dążeniem do zaspokojenia potrzeby decyduje o sposobie dostrzegania cech obserwowanych obiektów. Na przykład spostrzeganie karpia jako ryby ozdobnej z jednej strony i ryby usmażonej w dzwonkach.

W pierwszym przypadku dostrzegamy walory estetyczne karpia, w drugim walory smakowe.

Pytanie do uczestników szkolenia: Proszę podać przykład tendencyjności/stronniczości w spostrzeganiu innych związane z doświadczeniem pracy w SG.

[Slajd 8]

Tendencje nie oznaczają błędów, ale często do nich prowadzą. Związane jest to ze skłonnością do określonej interpretacji obserwowanych zdarzeń, np.:

- atrybucja sytuacyjna - jest to skłonność do wyjaśniania własnego zachowania czynnikami sytuacyjnymi, czyli „zrobiłem tak, ponieważ okoliczności mnie do tego zmusiły” - dominacja czynników zewnętrznych,
- atrybucja dyspozycyjna - jest to skłonność do wyjaśniania zachowania innych czynnikami dyspozycyjnymi, czyli „on zachował się tak, ponieważ taką ma osobowość” - dominacja czynników wewnętrznych.

Pytanie do uczestników szkolenia. Proszę podać przykłady atrybucji sytuacyjnej i dyspozycyjnej w kontaktach między funkcjonariuszami SG i imigrantami/cudzoziemcami.

Ludzie mają skłonność do wewnętrznej atrybucji sukcesów (sukcesy zawdzięczamy sobie) i zewnętrznej porażek (porażki zdarzają się „dzięki” działaniu innych ludzi).

Błąd, iluzja i tendencyjność to pewne formy deformacji spostrzegania. Spośród nich ta ostatnia zasługuje na szczególną uwagę. Tendencyjność stanowi najczęstszą formę deformacji - wynika to z relatywnie słabej ostrości kryteriów tendencyjności w porównaniu do zdecydowanie ostrzejszych kryteriów błędu i iluzji.

[Slajd 9]

Podstawowe tendencje, rodzaje tendencyjności występujące w procesie spostrzegania:

- 1/ tendencja do zgodności informacji napływających z posiadanymi,
- 2/ tendencja do przeceniania związków pomiędzy zachowaniami lub cechami innych osób,
- 3/ tendencja do kontroli sytuacji,
- 4/ tendencja do pozytywnej oceny własnej osoby,
- 5/ tendencja do pozytywnej oceny innych osób,
- 6/ tendencja do uproszczonego spostrzegania jednostek i grup ludzkich.

[Slajd 10]

W każdej z powyższych można wyróżnić szereg szczegółowych tendencji. Można przyjąć, że te tendencje występujące w niezbyt dużym natężeniu pełnią pozytywną rolę w regulowaniu kontaktów z otoczeniem (np. informacje zgodne i do pewnego stopnia uproszczone mogą być łatwiej wykozystane przez jednostkę niż niezgodne i zbyt złożone).

Pytanie do uczestników szkolenia. Na podstawie doświadczeń w pracy w SG proszę podać przykład tendencji o niewielkim natężeniu, która okazała się pomocna w kontaktach z imigrantami/cudzoziemcami.

Nadmierne tendencje powodują deformacje i są wywoływane przez:

- czynniki osobowe (np. tendencja do zgodności jest silniejsza u osób autorytarnych),
- czynniki sytuacyjne (np. tendencja do pozytywnej oceny innych nasila się, gdy pozytywną ocenę formułują także inni).

[Slajd 11]

PODSUMOWANIE

Do zapamiętania:

Co to jest ludzkie nastawienie jako hipoteza spostrzeżeniowa?

Jakie są źródła ludzkiego nastawienia?

Jakie są rodzaje deformacji w spostrzeganiu ludzi?

Co to jest tendencyjność i jakie jej typy możemy wyróżnić?

Podsumowanie (odpowiedzi)

Nastawienie jako hipoteza spostrzeżeniowa określa wstępnie sposób, w jaki patrzymy na otaczający świat i to, co w tym świecie dostrzegamy. W przypadku postrzegania innych ludzi wyznacza kierunek, sposób inferencji, czyli wyciągania wniosków o cechach osoby postrzeganej.

Tymi źródłami nastawienia są: silne utrwalenie określonych struktur poznawczych, powiązanie pewnych struktur poznawczych z dominującymi potrzebami i emocjami podmiotu, aktywizacja określonych struktur poznawczych w niedawnej przeszłości w efekcie napływu informacji zewnętrznych, właściwości spostrzeganej osoby oraz sytuacji spostrzegania.

Podstawowe deformacje spostrzegani u ludzi to błąd, iluzja i tendencyjność/stronniczość.

Tendencyjność oznacza dominację w spostrzeganiu określonych struktur poznawczych powiązanych z potrzebami, emocjami postrzegającej osoby.

Wyróżniamy tendencje do: zgodności informacji napływających z posiadanymi, przeceniania związków pomiędzy zachowaniami lub cechami innych osób, kontroli sytuacji, pozytywnej oceny własnej osoby, pozytywnej oceny innych osób, uproszczonego spostrzegania jednostek i grup ludzkich.

7.2. Ćwiczenia

Rolę ćwiczeń pełnią pytania aktywizujące, zadawane przez szkolącego podczas wykładu.

8. Narzędzia sprawdzające

Test.

9. Narzędzia wykorzystane w trakcie szkolenia

Prezentacja PP.

Jednostka szkoleniowa

- 1. Projekt szkoleniowy: Społeczno-kulturowe i psychologiczne uwarunkowania kontaktów z cudzoziemcami**
- 2. Jednostka szkoleniowa nr 9: Tendencyjność w spostrzeganiu ludzi, cz. 1**
- 3. Powiązanie z modułem baza wiedzy demonstratora**

Słownik:

dysonans poznawczy, „samospelniające się proroctwo”.

Bibliografia-wybór:

Lewicka M., Trzebiński J. (red.) (1985), *Psychologia spostrzegania społecznego*. Warszawa: Książka i Wiedza;

Mądrzycki T. (1986), *Deformacje w spostrzeganiu ludzi*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN;

Skarżyńska K., (1981), *Spostrzeganie ludzi*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

[Slajd 2]

4. Cel jednostki

4.1. Wiedza

- charakterystyka przyczyn i skutków stronniczości w spostrzeganiu innych, w tym cudzoziemców/imigrantów wynikających z tendencji do zgodności napływających i posiadanych informacji;
- charakterystyka przyczyn i skutków tendencyjności w spostrzeganiu innych, w tym cudzoziemców/imigrantów wynikającej z przeceniania związku między cechami i zachowaniami ludzi.

4.2. Umiejętności

- kontrolowanie przez szkolonych stronniczości w spostrzeganiu innych w tym cudzoziemców/imigrantów;

- rozpoznawanie tego typu stronniczości innych w tym cudzoziemców/imigrantów w odniesieniu do własnej osoby.

4.3. Postawy

- otwartość dla przejawów stronniczości postrzegania ludzi.

5. Czas przeprowadzenia jednostki: 45 minut

[Slajd 3]

6. Przebieg jednostki

- wykład zawierający treści dotyczące:
  - 1/ tendencyjności opartej na poszukiwaniu zgodności między posiadanymi i postrzeganymi informacjami, w tym:
    - a/ problem selekcji informacji: mechanizm i jego konsekwencje,
    - b/ mechanizm projekcji: przebieg i konsekwencje,
    - c/ „fałszywe poczucie powszechności”: mechanizm i jego konsekwencje,
    - d/ charakterystyka ujednociania spostrzeżenia;

[Slajd 4]

- 2/ tendencyjności opartej na przecenianiu związków między zachowaniami i/lub cechami innych, w tym:
    - a/ mechanizm iluzorycznej korelacji i jego skutki,
    - b/ czynniki dyspozycyjne a sytuacyjne: błąd atrybucji motywów postaw i zachowań oraz jego konsekwencje;
- podsumowanie.

7. Opis jednostki jako procesu dydaktycznego

Jednostka składa się z wykładu i nie wymaga wcześniejszego przygotowania merytorycznego szkolonych. Wymaga natomiast wcześniejszego przeprowadzenia jednostki szkoleniowej nr 8. Szkolący w postaci wykładu prezentuje treści zawarte w jednostce szkoleniowej. W trakcie wykładu szkolący pobudza aktywność szkolonych za pomocą pytań dodatkowych, mają-

cych na celu także ugruntowanie treści przekazywanych w czasie wykładu. Odpowiedzi na pytania powinny być skomentowane przez szkolącego w kontekście ich adekwatności.

7.1. Treść wykładu

[Slajd 5]

Tendencja do zgodności między informacjami percepowanymi a zakodowanymi obejmuje także zgodność w obrębie informacji napływających oraz zgodność pomiędzy różnymi elementami informacji zakodowanych w umyśle człowieka.

Tą tendencję dobrze unaocznia teoria dysonansu poznawczego L. Festingera, która mówi, że człowiek dąży do zniesienia sprzeczności pomiędzy posiadanymi dwoma sprzecznymi sądami poznawczymi (np. „palę papierosy” i „papierosy to trucizna” – znoszenie sprzeczności pomiędzy tymi dwoma elementami poznawczymi polega na próbie racjonalizacji własnego postępowania, poprzez takie stwierdzenia jak np. „przecież ograniczam palenie”, „nie palę na czczo”, „palę papierosy lekkie” itp.).

Ta tendencja prowadzi do mechanizmów selekcji informacji i projekcji psychologicznej.

Selekcja informacji, czyli ich wybór związany z posiadanym nastawieniem dokonuje się na poziomie:

- 1/ sensorycznym – kwestia działania zmysłów (tzw. słuchanie i nasłuchiwanie, patrzenie i baczne przyglądanie się itp.),
- 2/ percepcyjnym – informacje odebrane i pominięte zależą od:
  - stałych właściwości podmiotu (mamy lepszy lub gorszy słuch, lepszy lub gorszy wzrok, większe lub mniejsze kompetencje kulturowe itd.),
  - jego chwilowych stanów (np. dobre lub złe samopoczucie),
  - właściwości bodźca (bodźce wyróżniające się np. niezwykła fryzura, niezwykły ubiór) – bodziec może dotyczyć cech mało istotnych, ale i tak na jego podstawie przypisuje się dalsze cechy obserwowanej osoby,
  - kontekstu sytuacyjnego. Generalnie inaczej dokonujemy selekcji informacji w sytuacji publicznej, inaczej w prywatnej,
  - właściwości systemu poznawczego postrzegającej osoby (schematy, przekonania) i emocjonalno-motywacyjnego (potrzeby, popędy, emocje).

Pytanie do uczestników szkolenia: Proszę podać przykład percepcyjnej selekcji informacji podczas pracy w SG i wskazać jej powód.

[Slajd 6]

Działanie tendencji do zgodności prowadzi do utrwalenia raz ukształtowanych struktur poznawczych, stereotypów, uprzedzeń, do samopotwierdzania przyjętych w ten sposób hipotez.

Takie samopotwierdzanie zachodzi:

- 1/ w sposób poznawczy (podmiot partycypuje, zapamiętuje, interpretuje reakcje spostrzeganej osoby w sposób zgodny z jego nastawieniami),
- 2/ w sposób behawioralny (podmiot utrzymujący określone nastawienie zachowuje się wobec osoby tak, że przejawia ona zachowania zgodne z tym nastawieniem, np. samospełniające się proroctwo),

Pytanie do uczestników szkolenia: Proszę podać przykład samospełniającego się proroctwa związanego z doświadczeniem w pracy w SG.

[Slajd 7]

Projekcja psychologiczna to rzutowanie na świat zewnętrzny wewnętrznych stanów i cech jednostki.

Rzutowanie często prowadzi do deformacji świata – zgodność rzeczywistości nie jest osiągnięta, natomiast może być uzyskiwane subiektywne poczucie zgodności.

Rzutowanie oznacza przypisywanie cech akceptowanych i nieakceptowanych u siebie zarówno osobom lubianym, jak i nielubianym (np. w przypadku kierowania się w życiu zasadą „cel uświęca środki” przypisujemy tę zasadę innym ludziom).

Pytanie do uczestników szkolenia. Proszę podać przykład projekcji dotyczący kontaktów funkcjonariuszy SG z cudzoziemcami.

Ze względu na funkcję projekcji możemy mieć do czynienia z:

- a/ projekcją obronną, która motywowana jest obroną pozytywnej samooceny czy dążeniem do likwidacji nieprzyjemnych stanów i frustracji (np. po przeżyciu własnej porażki związanej z awansem zaczynamy z większą sympatią traktować tych, o których wiemy, że też ostatnio ponieśli jakąś porażkę – celem jest poczucie utożsamienia z innymi ludźmi, obrona przed myśleniem o sobie w kategoriach nieuka, niedorajdy itp.),
- b/ projekcją nieobronną, gdzie występuje brak motywacji, a człowiek patrzy na świat i innych w sposób, w jaki potrafi, przez pryzmat własnych przekonań, uczuć, pragnień.

Ze względu na treść:

- a/ projekcja przyczyn – przypisywanie własnych stanów, zachowań czy cech osobowych przyczynom zewnętrznym (np. stwierdzenie: „to nie

ja jestem nerwowy, tylko moja żona mnie cały czas wyprowadza z równowagi psychicznej”),

b/ projekcja stanów i cech – przypisywanie innym osobom własnych stanów psychicznych i cech, co prowadzi do upodobnienia podmiotu projekcji do innych, a w jej ramach:

- projekcja upodabniająca (w efekcie postrzegamy inną osobę jako podobną do mnie),
- projekcja komplementarna (w efekcie postrzegamy inną osobę jako posiadającą cechy uzupełniające moje własne).

W projekcji stanów i cech może pojawić się zasada kontrastu – przypisywanie innym cech przeciwnym własnym, co prowadzi do przeceniania różnicy pomiędzy sobą i innymi.

Fałszywe poczucie powszechności jest mechanizmem psychologicznym podobnym do projekcji, polega na generalizacji własnych cech, zachowań i przeżyć na wiele osób (np. wykonujących ten sam zawód), członków określonej zbiorowości ludzkiej (np. zwolenników określonej partii politycznej) lub ludzi w ogóle.

[Słajd 8]

Tendencja do zgodności między informacjami działa na rzecz ujednolicenia spostrzeżenia.

Ujednolicanie spostrzeżenia

Ujednolicenie, a tym samym uproszczenie spostrzeżenia ułatwia orientację jednostki w otoczeniu i kontrolę nad nim, a przynajmniej zwiększa poczucie kontroli nad otoczeniem. Ujednolicanie dokonuje się w oparciu o kilka procesów:

a/ wpływ pierwszego wrażenia

Pierwsze informacje działają na „umysł czysty”, gdy podmiot nie posiada jeszcze ukształtowanych struktur poznawczych dotyczących danej osoby – pierwsza impresja działa jako specyficzne nastawienie, ukierunkowuje i organizuje proces spostrzegania innej osoby, więc dalsze cechy i zachowania innej osoby są spostrzegane przez pryzmat pierwszej impresji;

b/ rola cech centralnych i ukrytych teorii osobowości

- cechy centralne – te, które mają istotny wpływ na przypisywanie dalszych. Na przykład według Asha (amerykańskiego psychologa społecznego) cechy centralne: „życzliwy” i „chłodny” powodują przypisywanie kolejnych cech: bliski, przyjazny, bezpieczny z jednej strony i zdystansowany, nieprzyjazny, niebezpieczny z drugiej.

Najczęściej określenia przynależności kulturowej etnicznej i narodowej, rasowej, klasowej, zawodowej prowadzą także do przypisywania osobom tak określonym kolejnych cech.

Pytanie do uczestników szkolenia. Proszę wymienić cechy imigrantów/cudzoziemców, które można traktować jako centralne, czyli takie które wpływają na przypisywanie dalszych cech,

- centralność/peryferyjność cech ma charakter względny (kontekstowy, sytuacyjny, czasowy). Przykładowo przynależność do określonego narodu w pewnych sytuacjach jest cechą centralną (np. konflikt między narodami, z których jeden jest „naszym” narodem) w innych traci na znaczeniu (np. praca w korporacji międzynarodowej, gdzie miejsce w strukturze firmy, zajmowane stanowisko jest ważniejsze niż przynależność narodowa),
- w określaniu cech jako centralnych istotną rolę odgrywają właściwości spostrzegającego podmiotu, czyli system schematów i przekonań dotyczący innych ludzi (np. patrzymy na innych ludzi dzieląc ich na uczciwych i nieuczciwych, dobrych i złych, ładnych i brzydkich itp.),
- ukryte teorie osobowości - określają związki pomiędzy wyglądem i zachowaniem ludzi a cechami osobowościowymi ludzi oraz między jednymi cechami osobowościowymi i kolejnymi z nich wyprowadzanymi (np. jeżeli dana osoba jest życzliwa, to jest szczęśliwa i ma na przykład poczucie humoru; ludzie o niewielkich uszach są niemuzykalni i mają słabą pamięć),
- ukryte teorie osobowości umożliwiają szybko oceniać innych ludzi w oparciu o ograniczone informacje; te braki uzupełniane są przez dane zakodowane w poznawczych schematach jednostki,
- ukryte teorie osobowości są efektem doświadczenia społecznego przejętego przez jednostkę w postaci stereotypów, uprzedzeń, naiwnej filozofii człowieka. Powstają także jako rezultat utrwalonych w danej kulturze powszechnych skojarzeń językowych (np. wieśniak to...). Są również wynikiem indywidualnych doświadczeń zdobytych w kontaktach z innymi, szczególnie z innymi znaczącymi (czyli osobami, których poglądy, postawy i zachowania są ważne dla naszego postępowania);

[Slajd 9]

c/ „halo efekt” - na podstawie pewnej cechy (cech) o silnej walencji (wartości) i określonym znaku (dodatnim lub ujemnym) przypisywane są spostrzeganej osobie dalsze cechy o tym samym znaku:

- „halo efekt” pozytywny – np. na podstawie urody przypisuje się dalsze cechy, np. wysoką inteligencję czy silną motywację,
- „halo efekt” negatywny (inaczej efekt diabelski) – np. na podstawie braku taktu przypisuje się np. brak inteligencji, nieuczciwość, chociaż brak jest podstaw do ich przypisywania. Halo efekt jest generalizacją afektywną, nieświadomą i nieracjonalną, prowadzi do deformacji w spostrzeganiu ludzi.

Pytanie do uczestników szkolenia. Proszę podać przykład „halo efektu” związany z pracą w SG.

d/ wpływ cech kontekstowych na ocenę cech ogniskowych

Ogniskowe to cechy aktualnie oceniane, kontekstowe stanowią tło dla oceny, pryzmat, przez który się tej oceny dokonuje – np. wpływ wielkości biustu na ocenę inteligencji kobiet, wpływ przynależności etnicznej na moralność (cygan – złodziej).

Pytanie do uczestników szkolenia. Proszę podać przykład wpływu cech kontekstowych na cechy ogniskowe w oparciu o doświadczenia pracy w SG.

[Słajd 10]

Tendencja do przeceniania związków pomiędzy zachowaniami lub cechami innych osób

Tendencja ta przyjmuje dwojaką postać:

1/ iluzoryczna korelacja

np. przecenianie związku pomiędzy zachowaniami innych osób i rezultatami ich działań.

Przyczyną mogą być powszechne skojarzenia słowne (np. związek między oczami a podejrzliwością, umięśnieniem a męskością) – źródłem iluzorycznej korelacji jest dążenie do strukturalizacji świata ułatwiającej orientację w nim i jego kontrolę (unikanie sytuacji, w której „nigdy nie wiadomo, co z czego wychodzi i ku czemu zmierza”).

Pytanie do uczestników szkolenia. Proszę podać przykład iluzorycznej korelacji cech w kontaktach pomiędzy funkcjonariuszami SG i imigrantami/uchodźcami.

[Słajd 11]

2/ podstawowy błąd atrybucji, czyli przecenianie roli czynników dyspozycyjnych (cech) i niedocenianie czynników sytuacyjnych (wpływu zewnątrz).

Podstawą tej tendencji jest odmienna atrybucja cechy aktora (jest siebie świadom, podejmuje działanie obserwując otoczenie, ma doświadczenia

z przeszłości), czyli osoby obserwowanej i obserwatora (nie posiada wiedzy na temat samoświadomości aktora, widzi aktora i jego działanie, nie zna doświadczeń aktora) wynikająca z odmiennych perspektyw spostrzeżeńowych.

Pytanie do uczestników szkolenia. Proszę podać przykład błędu atrybucji w kontaktach funkcjonariuszy SG z cudzoziemcami/imigrantami.

[Slajd 12]

PODSUMOWANIE

Do zapamiętania:

Na czym polega selekcja informacji?

Co to jest i czym charakteryzuje się projekcja psychologiczna?

Co to jest „halo efekt”?

Na czym polega iluzoryczna korelacja cech ludzkich?

Co to jest podstawowy błąd atrybucji?

Podsumowanie (odpowiedzi)

Selekcja informacji to ich wybór związany z nastawieniem sensorycznym wynikającym z działania zmysłów (ich jakości!!!) oraz percepcją warunkowaną naszymi stałymi właściwościami i chwilowymi stanami, cechami bodźca, sytuacją, w której do nas dociera oraz posiadaniem przez nas systemem poznawczym i emocjonalno-motywacyjnym.

Projekcja psychologiczna to rzutowanie na świat zewnętrzny wewnętrznych stanów i cech jednostki.

„Halo efekt” to sytuacja, w której na podstawie pewnej cechy (cech) o silnej walencji (wartości) i określonym znaku (dodatnim lub ujemnym) przypisywane są spostrzeganej osobie dalsze cechy o tym samym znaku dodatnim lub ujemnym.

Iluzoryczna korelacja cech ludzkich to przecenianie związku pomiędzy zachowaniami innych osób i rezultatami ich działań.

Błąd atrybucji to przecenianie w postępowaniu innych ludzi roli czynników dyspozycyjnych (ich cech) i niedocenianie czynników sytuacyjnych (wpływu zewnątrz).

7.2. Ćwiczenia

Rolę ćwiczeń pełnią pytania aktywizujące zadawane przez szkolącego podczas wykładu.

8. Narzędzia sprawdzające

Test.

9. Narzędzia wykorzystywane w trakcie szkolenia

Prezentacja PP.

Jednostka szkoleniowa

- 1. Projekt szkoleniowy: Społeczno-kulturowe i psychologiczne uwarunkowania kontaktów z cudzoziemcami**
- 2. Jednostka szkoleniowa nr 10: Tendencyjność w spostrzeganiu ludzi, cz. 2**
- 3. Powiązanie z modułem baza wiedzy demonstratora**

Słownik:

„samospełniające się proroctwo”.

Bibliografia - wybór:

Lewicka M., Trzebiński J. (red.) (1985), *Psychologia spostrzegania społecznego*. Warszawa: Książka i Wiedza;

Mądrzycki T. (1986), *Deformacje w spostrzeganiu ludzi*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN;

Skarżyńska K., (1981), *Spostrzeganie ludzi*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

[Slajd 2]

4. Cel jednostki

4.1. Wiedza

- charakterystyka przyczyn i skutków stronniczości w spostrzeganiu innych w tym imigrantów/cudzoziemców wynikających z tendencji do kontroli sytuacji,
- charakterystyka przyczyn i skutków stronniczości w spostrzeganiu innych w tym imigrantów/cudzoziemców wynikających z pozytywnej oceny zarówno własnej, jak i innych osób.

4.2. Umiejętności

- kontrolowanie przez szkolonych stronniczości w spostrzeganiu innych oraz rozpoznawania takiej stronniczości innych w odniesieniu do własnej osoby.

4.2. Postawy

- otwartość i zrozumienia dla przejawów stronniczości postrzegania ludzi.

5. Czas przeprowadzenia jednostki: 45 minut

[Slajd 3]

6. Przebieg jednostki

- wykład zawierający treści dotyczące:
  - 1/ tendencji do kontroli sytuacji: przyczyny i konsekwencje;
  - 2/ tendencji do pozytywnej oceny własnej osoby a spostrzeganie innych,
    - a/ zagadnienie efektywności działań w obecności innych,
    - b/ zagadnienie „prywatnej” strony osobowości,
    - c/ mechanizmy wpływu na pozytywną ocenę ze strony innych;
  - 3/ tendencji do pozytywnej oceny innych
    - a/ wpływ podobieństwa fizycznego, psychicznego i społeczno-kulturowego na spostrzeganie innych,
    - b/ wpływ więzi emocjonalnych na spostrzeganie innych;
- podsumowanie.

7. Opis jednostki jako procesu dydaktycznego

Jednostka składa się z wykładu i nie wymaga wcześniejszego przygotowania merytorycznego szkolonych. Wymaga natomiast wcześniejszego przeprowadzenia jednostki szkoleniowej nr 9. Szkolący w postaci wykładu prezentuje treści zawarte w jednostce szkoleniowej. W trakcie wykładu szkolący pobudza aktywność szkolonych za pomocą pytań dodatkowych, mających na celu także ugruntowanie treści przekazywanych w czasie wykładu. Odpowiedzi na pytania powinny być skomentowane przez szkolącego w kontekście ich adekwatności.

7.1. Treść wykładu

[Slajd 4]

Tendencja do kontroli sytuacji

Kontrola nad otoczeniem jest jednym z głównych motywów działania człowieka. W szczególności chodzi tu o kontrolę nad tymi elementami otoczenia, które są dla jednostki istotne. Dzięki temu osoba posiada poczucie sprawstwa, oddziaływania na otoczenie, na innych ludzi. Ważne przy tym jest subiektywne poczucie kontroli nad otoczeniem ułatwiające adaptację do otoczenia.

Trzeba pamiętać o tym, że każdy człowiek stara się poznać innych ludzi, z którymi spotyka się w codziennych kontaktach z otoczeniem. Pragnie przewidywać ich zachowanie, wpływać na ich postawy i przekonania celem sprawowania kontroli nad ich myśleniem i działaniem.

Z kolei wewnętrzne poczucie kontroli (świadomość panowania nad swoim losem, nad zdarzeniami, które nas doświadczają) wiąże się z pozytywną samooceną i akceptacją społeczną. Stąd dążąc do zwiększenia tego poczucia ludzie mogą przeceniać swoją kontrolę nad otoczeniem. W przypadku współpracy między osobami prowadzi to do sytuacji, w której zazwyczaj każda ze stron podkreśla swoją większą odpowiedzialność i wpływ na sytuację, niż jest to skłonna przyznawać druga strona. Po drugie, skutkuje to dostrzeganiem kontroli nad zdarzeniami, które jej nie podlegają, ponieważ mają losowy charakter (np. ludzie bardziej cenią losy na loterii, gdy je wybierają sami, niż gdy je wybiera ktoś inny).

Ważnym czynnikiem modyfikującym poczucie kontroli nad otoczeniem jest posiadany poziom wiary w sprawiedliwość świata, czyli przekonanie o tym, że istnieje bliżej nieokreślona siła dbająca o „równowagę” w świecie. Zazwyczaj osoby o wyższym poziomie takiej wiary mają tendencję do przypisywania większej odpowiedzialności przestępców za ich czyny, ale także większej odpowiedzialności ofiar za ich los (np. także uchodźców). Innymi słowy wiara w sprawiedliwość świata powoduje, że w większym stopniu jesteśmy skłonni przyznawać ludziom odpowiedzialność za ich działanie. To oznacza, że zaistniała sytuacja jest w wielkim stopniu wynikiem naszych działań lub zaniechań, a nie splotem okoliczności, które są od nas niezależne.

Z poczuciem kontroli nad otoczeniem wiąże się przekonanie o posiadanej wolności w zakresie podejmowanych decyzji. Ludzie mają poczucie, że ich działania stanowią wynik świadomego wyboru, nawet gdy w rzeczywistości są one w znacznym stopniu (lub wyłącznie) zdeterminowane przez presję społeczną lub przez przypadek.

Pytanie do uczestników szkolenia. Proszę podać przykład iluzorycznej wolności działania na podstawie doświadczenia pracy w SG.

[Slajd 5]

Tendencja do pozytywnej oceny własnej osoby a spostrzeganie innych osób.

Generalnie ludzie przejawiają dążenie do pozytywnej oceny (samooceny i oceny wyrażanej przez innych) własnej osoby. W efekcie podwyższają ją po każdym sukcesie i starają się jej bronić po każdej porażce.

1/ Formy dążenia do uzyskania pozytywnej oceny przez osoby spostrzegane przez innych.

Osoby spostrzegane (obserwowane) modyfikują swoje zachowania w wyniku uświadomienia sobie, że są przedmiotem obserwacji innych. Te modyfikacje obejmują następujące typy:

a/ obniżanie lub podwyższanie efektywności działań w obecności innych:

- celem takich działań jest zwrócenie uwagi innych osób na nasze działanie. W tym przypadku możemy mieć także do czynienia ze zmianą poziomu wykonywania działań – pogorszenie (poprzez to możliwe skupienie uwagi na sobie zamiast na działaniu) lub polepszenie wykonania (zazwyczaj chodzi tutaj o pokazanie możliwości niestandardowego wykonywania danych działań),
- efektywności naszych działań towarzyszy zjawisko ekspozycji społecznej, czyli sytuacji, w której jesteśmy obiektem uwagi i potencjalnej oceny ze strony innych osób. Stanowi to sytuację trudną dla osób nieśmiałych, generalnie o wpływie ekspozycji społecznej na sposób działania decyduje odporność psychiczna,

Pytanie do uczestników szkolenia. Proszę podać przykład obniżania/podwyższania efektywności działań przez osoby poddane spostrzeganiu, korzystając z doświadczeń pracy w SG;

b/ ujawnianie/ukrywanie prywatnej strony osobowości:

- ujawnianie prywatnej strony osobowości jako podstawa współpracy jest działaniem, w którym staramy się innych przekonać o szczerości intencji naszych działań,
- ujawnianie może być formą autoterapii, czyli prowadzić do rozładowania napięcia lub uzyskania psychicznego wsparcia ze strony innych (np. wtedy, gdy mówimy o swoich problemach),
- ujawnianie grozi wykorzystaniem naszych słabych stron, możliwością kontroli naszego zachowania,

- w poszczególnych kulturach istnieje odmienna społeczna norma regulacji poziomu ujawniania się ludzi.

Pytanie do uczestników szkolenia. Proszę podać przykład odmiennej normy ujawniania prywatnej strony osobowości u imigrantów/cudzoziemców;

- ujawnianie/ukrywanie własnej osobowości w formie, treści, zakresie i głębokości uzależnione jest od właściwości sytuacji i partnerów interakcji (syndrom obcego – dwojaki efekt, jedni wobec obcego otwierają się w pełni, inni w pełni ukrywają),
- generalnie mamy tendencję w kontaktach z innymi do ujawniania zalet, cech społecznie aprobowanych i ukrywania wad, cech społecznie nie aprobowanych;

[Slajd 6]

c/ intencjonalne, świadome i aktywne wpływanie na innych (sposttrzegających/obserwujących nas) celem uzyskania ich pozytywnej oceny naszej osoby:

- taktyki ingracjacyjne – to zachowania przeznaczonych do wywierania wpływu na drugą osobę w celu podniesienia atrakcyjności własnych cech osobowych,
- typy ingracjacji: 1/ autoprezentacja pozytywna mająca na celu podkreślanie własnych pozytywnych cech (np. ukrywanie wstydlivej konsumpcji); 2/ autodeprecjacja, czyli obniżanie własnej wartości celem wzbudzenia sympatii opartej na współczuciu; 3/ „podlizywanie się”, czyli nadmierne podkreślanie pozytywnych cech innej osoby, z którą jesteśmy w kontakcie, i która jest przedmiotem naszego spostrzeżenia; 4/ konformizm, czyli zgadzanie się na spostrzeżenia, uwagi i oceny drugiej osoby w celu podtrzymania jej pozytywnej oceny na nasz temat, nawet w sytuacji, w której te spostrzeżenia, uwagi i oceny są sprzeczne z naszymi,
- charakterystyczna jest większa skłonność do posługiwania się ingracją u osób o wysokiej niż o niskiej samoocenie. Te osoby, mając „niepodważalne” zalety, mogą łatwiej przyznawać się do swoich wad.

Pytanie do uczestników szkolenia. Proszę podać przykład działań ingracyjnych w kontaktach pomiędzy funkcjonariuszami SG i imigrantami/uchodźcami.

[Slajd 7]

2/ Formy dążenia podtrzymania własnej pozytywnej oceny przez osoby spostrzegające (obserwujące) – tendencja do modyfikacji obrazu innych osób.

Generalnie związane są one z zaspokajaniem potrzeby dbania o własny wizerunek. Wśród takich form działania możemy wymienić:

- a/ przypisanie innym własnych negatywnych cech lub w ogóle cech spostrzeganych u siebie (projekcja),
- b/ pozytywne ocenianie tych, którzy przychylnie oceniają nas,
- c/ łatwiejsze dostrzeganie i akceptowanie informacji pozytywnych niż negatywnych wtedy, gdy dotyczą one naszej osoby,
- d/ odmienne uzasadnianie (atrybucja) przyczyn pozytywnego i negatywnego wyniku działań własnych w porównaniu z działaniami innych osób:
  - istnienie asymetrii w samoocenie: wewnętrzne uzasadnienie własnych sukcesów (zawdzięczamy je własnym zdolnościom lub wysiłkom) oraz zewnętrzne - przyczyn własnych porażek (obiektywna trudność zadań, pech itp.),
  - egocentryczna deformacja uzasadnienia może nie wystąpić wtedy, gdy jednostka kieruje się odpowiednimi normami społecznymi (identyfikacja z zespołem może oznaczać przypisywanie sukcesu koleżankom/kolegom, porażka przypisywana sobie, by dbać o pozytywną ocenę zespołu), czy wymaganiami roli społecznej (np. szkolący powinien wierzyć w możliwości poznawcze szkolonych),
- e/ tendencja do pozytywnej oceny grupy, z którą się identyfikujemy (utożsamiamy).

Dążenie do pozytywnej oceny własnej grupy czy kategorii społecznej (narodu, rasy, klasy) jako przejaw umacniania własnej pozytywnej oceny - w efekcie może dochodzić do deformacji postrzegania innych w naszym otoczeniu.

Pytanie do uczestników szkolenia. Proszę podać przykład identyfikacji z grupą, który skutkuje deformacją postrzegania innych.

[Slajd 8]

Tendencja do pozytywnej oceny innych osób

Taka tendencja dotyczy generalnie wszystkich, poza osobami o osobowości autorytarnej i makiawelicznej, czyli osobowości charakteryzującej się brakiem empatii, brakiem troski o innych, instrumentalnym traktowaniem innych. Ta tendencja posiada szereg istotnych wymiarów i aspektów. Najważniejsze z nich to:

- 1/ tendencja do pozytywnej oceny osób podobnych:
  - podobieństwo może być obiektywne (odwoływać się do cech sprawdzalnych w doświadczeniu fizycznym lub społecznym, np. otyłość ciała, przynależność do tzw. Kościoła Krakowskiego lub To-

- ruńskiego w podziale katolicyzmu w Polsce) lub subiektywne (własna ocena cech innych osób),
- podobieństwo może mieć charakter fizyczny, psychiczny i społeczny (wynika z przynależności do tej samej kategorii społecznej, np. zawód, zasoby materialne),
- najmocniejszy związek pomiędzy podobieństwem i pozytywną oceną dotyczy podobieństwa przekonań, postaw i wartości (ale np. nie potwierdzono hipotezy, że podobieństwo pod względem przekonań likwiduje uprzedzenia rasowe),
- istotny związek pomiędzy podobieństwem i pozytywną oceną istnieje także w przypadku podobieństwa zainteresowań i statusu ekonomicznego,

ale należy pamiętać, że dla większości ludzi bardziej atrakcyjne interpersonalnie są osoby płci odmienniej niż tej samej, a ponadto teoria komplementarności (wzajemnego uzupełniania) potrzeb mówi o tym, że lubią się osoby o potrzebach uzupełniających się: np. osoba dominująca i uległa, czyli obok podobieństwa istotne może być dopełnianie się!!!

2/ skutki pozytywnej oceny osób podobnych

- lubienie określonej osoby czy spostrzeżenie jej atrakcyjności wpływa na przecenianie podobieństwa do tej osoby, czyli w naszej opinii jesteśmy do niej bardziej podobni, niż ma to miejsce w ocenie innych,
- generalnie tendencja do lubienia i pozytywnej oceny osób atrakcyjnych fizycznie prowadzi do stanu, w którym jesteśmy skłonni przypisywać im dalsze pozytywne cechy oraz łagodniej oceniać ich negatywne zachowania (badania w USA potwierdziły zależność pomiędzy oceną i podobieństwem – wyrok w sprawie przestępstwa zapada między innymi pod wpływem atrakcyjności przestępcy i ofiary oraz ich subiektywnie ocenianego podobieństwa do orzekającego sędziego!),
- negatywne ocenianie i traktowanie nieatrakcyjnych może działać jak samospełniające się proroctwo, podobnie w przypadku osób atrakcyjnych, pozytywnie ocenianych i traktowanych.

Pytanie do uczestników szkolenia. Proszę podać przykład samospełniającego się proroctwa w kontaktach między funkcjonariuszami a imigrantami/cudzoziemcami.

[Słajd 9]

3/ pozytywna ocena tych, którzy nas lubią

- w tym kontekście pojawia się zasada wyrównywania postaw między nami i osobami, które nas lubią. Postawy te nie mogą być zbyt

rozbieżne, ale tu może pojawić się tendencja przeciwna, pojawić się zasada kontrastu, bo zbyt szerokie stosowanie pozytywnej oceny tych, którzy nas lubią, może prowadzić do braku ich wyróżnialności, a to z kolei skutkuje podważeniem kompetencji osoby oceniającej, a w konsekwencji jej atrakcyjności. W myśl zasady „jeżeli lubią nas wszyscy, to tak naprawdę nie lubi nas nikt”,

4/ tendencja do bezinteresownej pozytywnej oceny innych

- ta tendencja dotyczy „nowych” spostrzeżeń i zazwyczaj ma charakter oceny na kredyt. Nie wchodzi ona w grę w przypadkach, gdy mamy do czynienia z negatywnymi nastawieniami, uprzedzeniami i stereotypami,
- tendencja ta jest określana jako efekt łagodności (osobie, wobec której uzyskaliśmy informacje pozytywne, przypisujemy cechy pozytywne, osobie, co do której uzyskaliśmy informacje negatywne, przypisujemy cechy negatywne i pozytywne) lub skutek błędu pozytywności, np. złudzenie patetyczne – tendencja do pozytywnej oceny osób, które doznają porażki – współczujemy im niezależnie od przyczyn ich nieszczęścia z wyjątkiem sytuacji, gdy mamy do czynienia z sytuacją konkurencji.

Pytanie do uczestników szkolenia. Proszę podać przykład błędu pozytywności w kontaktach pomiędzy funkcjonariuszami SG i imigrantami/cudzoziemcami.

[Slajd 10]

PODSUMOWANIE

Do zapamiętania:

Dlaczego ludzie starają się kontrolować sytuację?

Jakie są formy dążenia do uzyskania pozytywnej oceny przez osoby spostrzegane?

Jakie są formy podtrzymania własnej pozytywnej oceny przez osoby spostrzegające?

Jak przejawia się w spostrzeganiu tendencja do pozytywnej oceny innych osób?

Podsumowanie (odpowiedzi)

Kontrola nad otoczeniem jest jednym z głównych motywów działania człowieka. Dzięki temu osoba posiada poczucie sprawstwa, oddziaływania na

otoczenie, na innych ludzi. Ważne przy tym jest subiektywne poczucie kontroli nad otoczeniem ułatwiające adaptację do otoczenia.

Są to: obniżanie lub podwyższanie efektywności działań w obecności innych, ujawnianie/ukrywanie prywatnej strony osobowości oraz intencjonalne, świadome i aktywne wpływanie na innych celem uzyskania ich pozytywnej oceny naszej osoby.

Są to: projekcja, pozytywne ocenianie tych, którzy przychylnie oceniają nas, łatwiejsze dostrzeganie i akceptowanie informacji pozytywnych niż negatywnych wtedy, gdy dotyczą one naszej osoby, odmienne uzasadnianie (atrybucja) przyczyn pozytywnego i negatywnego wyniku działań własnych w porównaniu z działaniami innych osób oraz tendencja do pozytywnej oceny grupy, z którą się identyfikujemy (utożsamiamy).

Taka tendencja przejawia się w pozytywnej ocenie osób do nas podobnych, pozytywnej ocenie osób, których potrzeby dopełniają się z naszymi potrzebami, pozytywnej oceny tych, którzy nas lubią oraz generalnie w tendencji do bezinteresownej pozytywnej oceny innych.

7.2. Ćwiczenia

Rolę ćwiczeń pełnią pytania aktywizujące zadawane przez szkolącego podczas wykładu.

8. Narzędzia sprawdzające

Test.

9. Narzędzia wykorzystane podczas szkolenia

Prezentacja PP.

Jednostka szkoleniowa

- 1. Projekt szkoleniowy: Społeczno-kulturowe i psychologiczne uwarunkowania kontaktów z cudzoziemcami**
- 2. Jednostka szkoleniowa nr 11: Tendencyjność w spostrzeganiu jednostek i grup ludzkich, cz. 3**
- 3. Powiązanie z modułem baza wiedzy demonstratora**

Słownik:

grupa społeczna.

Bibliografia - wybór:

- Goffman E. (2007), *Piętno. Rozważania o zranionej tożsamości*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne;
- Lewicka M., Trzebiński J. (red.) (1985), *Psychologia spostrzegania społecznego*. Warszawa: Książka i Wiedza;
- Mądrzycki T. (1986), *Deformacje w spostrzeganiu ludzi*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN;
- Skarżyńska K., (1981), *Spostrzeganie ludzi*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

[Slajd 2]

4. Cel jednostki

4.1. Wiedza

- charakterystyka przyczyn i skutków stronniczości w spostrzeganiu innych wynikających z tendencji do uproszczonego spostrzegania jednostek i grup ludzkich, w tym takich procesów naznaczania społecznego jak stygmatyzacja i etykietowanie.

4.2. Umiejętności

- kontrolowanie przez szkolonych stronniczości w spostrzeganiu innych oraz rozpoznawanie takiej stronniczości innych w odniesieniu do wła-

snej osoby, a także rozpoznawanie i kontrolowanie stygmatyzacji i etykietowania.

4.3. Postawy

- zrozumienie dla przejawów stronniczości postrzegania ludzi wynikającej z uproszczonego spostrzegania jednostek i grup społecznych, w tym procesów naznaczania społecznego w postaci stygmatyzacji i etykietowania.

5. Czas przeprowadzenia jednostki: 45 minut

[Slajd 3]

6. Przebieg jednostki

- wykład zawierający treści dotyczące:
  - 1/ naznaczania społecznego i sposobów jego rozumienia;
  - 2/ typów naznaczania społecznego: stygmaty, stereotypy i etykiety, a w szczególności takich form naznaczania jak:
    - a/ stygmatyzacja – źródła, formy i konsekwencje nadawania piętna,
    - b/ etykietowanie społeczne – źródła etykietowania i jego społeczno-kulturowe konsekwencje;
- podsumowanie.

7. Opis jednostki jako procesu dydaktycznego

Jednostka składa się z wykładu i nie wymaga wcześniejszego przygotowania merytorycznego szkolonych. Wymaga natomiast wcześniejszego przeprowadzenia jednostki szkoleniowej numer 10. Szkolący w postaci wykładu prezentuje treści zawarte w jednostce szkoleniowej. W trakcie wykładu szkolący pobudza aktywność szkolonych za pomocą pytań dodatkowych, mających na celu także ugruntowanie treści przekazywanych w czasie wykładu. Odpowiedzi na pytania powinny być skomentowane przez szkolącego w kontekście ich adekwatności.

7.1. Treść wykładu

[Slajd 4]

Naznaczanie to proces nadawania określeń w postaci cech zachowań jednostek, grup społecznych czy kategorii społecznych. Zdarza się, że w efekcie tego procesu osoby naznaczone przyjmują nadane im cechy i zaczynają działać zgodnie z przypisanymi im etykietami.

Proces naznaczania społecznego dotyczy sytuacji różnie ocenianych etycznie. Odbywa się zawsze przy określaniu negatywnej grupy odniesienia, np. określanie kogoś, kto prowadzi samochód pod wpływem alkoholu, mianem mordercy.

Pytanie do uczestników szkolenia. Proszę podać przykład naznaczania w kontaktach funkcjonariuszy SG z imigrantami/cudzoziemcami.

Naznaczanie zazwyczaj wiąże się z deprecjonowaniem jednostek i grup społecznych, czyli obniżaniem ich wartości. Jest to o tyle znaczące, że naznaczanie może działać zwrotnie na sposób myślenia naznaczonego o sobie w kategoriach zawartych w treści naznaczenia. Czyli przyjmowania ocena na swój temat ze strony otoczenia. Taka osoba zaczyna wierzyć w to, że dysponuje przypisywanymi właściwościami, utożsamiać się z nimi i zachowywać zgodnie z nimi, spełniając tym samym związane z naznaczaniem oczekiwania społeczne.

Pytanie do uczestników szkolenia. Czy spotkaliście się z takim procesem przejmowania przez naznaczonego przypisywanych mu cech w ramach doświadczeń uzyskanych w pracy w SG?

[Slajd 5]

Naznaczanie społeczne w wąskim rozumieniu to określanie innych w kategoriach dewianta, czyli osoby, której zachowanie odbiega od przyjętych norm. Istota zachowania dewiacyjnego polega na tym, że grupy społeczne tworzą dewiację przez ustanowienie norm i reguł, których pogwałcenie jest oznaką dewiacji oraz stosują te reguły do poszczególnych osób i określają je mianem outsiderów/dewiantów.

Dewiacja nie jest sposobem działania, które dana osoba podejmuje, a konsekwencją stosowania przez inne osoby sankcji w stosunku do tych, którzy łamią normy i reguły. Dewiantem jest osoba, do której naznaczanie to zostało z powodzeniem zastosowane, a zachowanie dewiacyjne jest to zachowanie, które ludzie tak naznaczają. Innymi słowy dewiacja jest kategorią subiektywną, nadaną społecznie w ramach danej kultury. To znaczy, że nie istnieje dewiacja w ogóle, zawsze ma ona charakter kontekstowy, sytuacyjny.

Pytanie do uczestników szkolenia. Czy spotkaliście się państwo z tak rozumianym mechanizmem określania dewianta w trakcie swojej pracy w SG?

Dopóki nie znamy reakcji społecznej na dane zachowanie, dopóty nie wiemy, czy jest ono zachowaniem dewiacyjnym. W procesie naznaczania społecznego nie chodzi o normatywne rozumienie dewiacji. W tym procesie zachowanie dewiacyjne nie polega na postępowaniu w określony sposób (tj. niezgodnie z regułami porządku społecznego), lecz stanowi swoisty układ interakcji między zachowaniem się konkretnej osoby (lub grupy osób) a odzewem na nie ze strony innych ludzi. Mówiąc inaczej, aby stwierdzić, czy jakieś zachowanie ma czy nie ma charakteru dewiacyjnego, należy w pierwszym rzędzie ustalić, jak ludzie na nie reagują.

Z tego wynika, że zachowania, które są niezgodne z normami, lecz z takich czy innych powodów są społecznie ignorowane lub racjonalizowane, nie są w rzeczywistości zachowaniami dewiacyjnymi!!!

[Slajd 6]

Zachowanie dewiacyjne jest w głównej mierze rezultatem konformizmu (zmianie zachowania lub opinii danej osoby spowodowanej rzeczywistym lub wyobrażonym naciskiem ze strony jakiejś osoby lub grupy ludzi) jednostki w stosunku do negatywnych oczekiwań innych ludzi, którzy naznaczają ją piętnem dewianta i reagują zgodnie z tym naznaczeniem. „Dewiacja wszędzie i zawsze jest wynikiem interakcji między tymi, którzy tworzą regułę, tymi, którzy ją stosują i tymi, którzy jej nie przestrzegają”.

To oznacza, że:

- 1/ zachowanie dewiacyjne jest spowodowane konformizmem i akceptacją przez jednostkę negatywnych oczekiwań zawartych w negatywnych (pejoratywnych) naznaczeniach społecznych, które są częścią naturalnych procesów różnicowania grupowego;
- 2/ zachowanie dewiacyjne zostaje tym bardziej utrwalone, im silniejsze są negatywne reakcje społeczne, z którymi spotyka się dewiant;
- 3/ zmiana zachowania dewiacyjnego w zachowanie konformistyczne spowodowana jest albo przez odwrócenie procesu negatywnej reakcji społecznej, albo przez wolicjonalną decyzję dewianta.

Pytanie do uczestników szkolenia. Czym różni się zachowanie dewiacyjne od zachowania konformistycznego?

W ujęciu koncepcji naznaczania dewiacja ma charakter relatywny, dlatego że nie jest cechą czynu, który popełnia osoba, ani też własnością zawartą w pewnych formach zachowania. Zachowaniu dewiacyjnemu nie przysługuje żaden atrybut, który by je w sposób trwały (i niezmienny) odróżniał od

zachowań niedewiacyjnych, bądź też był wspólny dla wszystkich kategorii dewiacji. Ktoś może być uznawany za dewianta przez jednych ludzi, a za konformistę przez innych, mimo zbieżności percepcji jego zachowania.

Tak jak pojęcie „normalności” jest kulturowo zróżnicowane, tak również działanie różnych mechanizmów kontroli społecznej (formalnej i nieformalnej) jest przyczyną konformizacji lub dewiacyjności zachowań. Behawioralny brak respektu dla standardów normatywnych nie stanowi ani warunku koniecznego, ani wystarczającego dla nazwania kogoś dewiantem. Czynnikiem decydującym jest społeczny kontekst zachowania, jego interpretacja w świadomości innych ludzi.

Pytanie do uczestników szkolenia. Czy spotkaliście się w swoich doświadczeniach pracy w SG z zachowaniem, które przez jednych było określone jako dewiacyjne, a przez innych jako konformistyczne?

[Słajd 7]

Spośród czynników wpływających na sposób traktowania dewiantów wymienia się w koncepcji naznaczania następujące:

- a) cechy dewianta (płeć, wiek, przynależność klasowa, zamożność, wygląd zewnętrzny itp.),
- b) cechy osób reagujących na zachowania dewiacyjne (ich liczba, zakres władzy, jaką dysponują, role społeczne, w których występują itp.),
- c) cechy osób pokrzywdzonych czynem dewiacyjnym,
- d) cechy społecznego audytorium, tj. „widowni” zachowania dewiacyjnego,
- e) cechy społeczności, do której należy dewiant (stopień jej kulturowej i etnicznej homogeniczności, poziom tolerancji itp.),
- f) zmienne sytuacyjne (np. miejsce popełnienia czynu dewiacyjnego),
- g) charakter zachowania dewiacyjnego, czyli jego cechy z punktu widzenia odstępstwa od normy (to może być kłamstwo, ale to może być także popełnienie zbrodni).

Wśród podstawowych źródeł zachowań dewiacyjnych wyróżnia się:

- a/ determinanty sytuacyjne (zachowanie w sytuacji przymusu – skrajny przykład to uśmiercenie napastnika w obronie własnej),
- b/ determinanty kulturowe (np. zachowania podyktowane normami religijnymi w świeckim społeczeństwie),
- c/ dążenie do ukształtowania własnej tożsamości (np. zachowania młodych w ramach tzw. wojny pokoleń),
- d/ stresy psychiczne (działanie w stanie niepoczytalności psychicznej).

Ponadto wiele zachowań dewiacyjnych jest produktem ulegania normom subkultury lub kontrkultury, które – z przyczyn etnocentrycznych czy politycznych – zostały osądzone jako dewiacyjne.

[Slajd 8]

Naznaczanie społeczne w szerokim rozumieniu to procesy:

- 1/ stygmatyzacji,
- 2/ etykietowania,
- 3/ stereotypizacji.

Stygmatyzacja (piętnowanie) w zależności od cech eksponowanego atrybutu może przybierać trzy postaci:

- 1/ odnosi się do rozmaitych deformacji fizycznych, czyli różnego rodzaju niepełnosprawności,
- 2/ odnosi się do wad charakteru takich jak słaba wola, despotyzm, dogmatyzm, nieuczciwość czy niepohamowana namiętność, „o których to wadach wnioskuje się na podstawie takich faktów, jak na przykład zaburzenia psychiczne, pobyt w więzieniu, nałogi, alkoholizm, orientacja homoseksualna, bezrobocie, próby samobójcze albo też radykalne zachowania polityczne”,
- 3/ odnosi się do rasy, narodowości czy wyznania, jest dziedziczona i grupowa, dotyczy bowiem wszystkich członków zbiorowości.

Stygmatyzacja jest formą porządkowania rzeczywistości. Przy tym nie stanowi opisu faktycznego, lecz raczej kreację określonego porządku rzeczy i spraw i zawsze zawiera subiektywne oceny. Piętno wskazuje na dewiację obdarzonego nim podmiotu, ale dewiację o charakterze przypisanym, a nie osiągnięciowym. To znaczy, że piętno nie musi wynikać z działania jednostki, która została nim objęta.

Konsekwencją takiej postawy jest traktowanie napiętnowanego jako przedstawiciela określonej kategorii, a nie podmiotu, czyli osoby posiadającej określone zindywidualizowane cechy. Z założenia osoba napiętnowana nie jest w pełni człowiekiem, co prowadzi do stosowania wobec niej różnych form dyskryminacji. Stygmatyzacja ma charakter zdecydowanie negatywny.

Odnosząc się do ułomności jakiejś osoby, przypisujemy jej różnorodne inne wady. Np. w przypadku cudzoziemców brak umiejętności posługiwania się językiem społeczności przyjmującej może prowadzić do uznania, że jest to osoba niezaradna życiowo, nad którą trzeba rozłożyć nadzwyczajną opiekę, wręcz ją ubezwłasnowolniając.

Napiętnowanie jest pierwotne wobec innych form naznaczania i nie zawiera treści uzasadniających napiętnowanie. Jest to po prostu stwierdzenie, że z napiętnowanym jest coś nie tak, odbiega on od normy. Dopiero jego

racjonalizacja stanowi o dodaniu treści, która stosownie do naznaczenia posiada zazwyczaj negatywną konotację i tworzy negatywny stereotyp.

Pytanie do uczestników szkolenia. Proszę podać przykład piętna w oparciu o doświadczenia w pracy w SG.

[Slajd 9]

Etykietowanie społeczne może być naznaczeniem o charakterze pozytywnym (np. „złota rączka”), obojętnym i negatywnym.

Cechy etykietowania:

- w procesie nadawania etykiety pojawia się jej negocjowanie przez osoby, które etykietowaniu podlegają – w większym stopniu jest to naznaczenie o charakterze osiągnięciowym, innymi słowy to od nas również zależy to, jaka etykieta zostanie nam przypisana,
- etykietowanie koncentruje się na stosunkach pomiędzy jednostką i małą grupą społeczną, podczas gdy piętno i stereotyp odnoszą się także do szerszych układów społecznych, wielkich grup społecznych, narodów,
- etykieta w przeciwieństwie do dwóch pozostałych kategorii naznaczenia nie posiada wymiaru moralnego,
- „etykieta ma charakter ‘autorski’, nie odsyła na ogół do stereotypu, jak to się dzieje w przypadku stygmatu”.

Przykład – migranci powrotni/wahadłowi w społeczności pochodzenia: etykieta ‘odszczępieńca’ (czyli takiej osoby, która nie potwierdza stereotypu emigranta jako ‘człowieka sukcesu’).

Pytanie do uczestników szkolenia. Proszę podać przykład etykiety w oparciu o doświadczenia pracy w SG

[Slajd 10]

PODSUMOWANIE

☞ **Do zapamiętania:**

Czym jest naznaczenie społeczne?

Czym jest dewiacja w procesie naznaczenia?

Jakie są podstawowe źródła zachowań dewiacyjnych?

Czym charakteryzuje się stygmatyzacja?

Co to jest etykieta i jakie są jej podstawowe cechy?

Podsumowanie (odpowiedzi)

Naznaczenie społeczne to proces nadawania określeń w postaci cech zachowaniom jednostek, grup społecznych czy kategorii społecznych.

Dewiacja jako element naznaczenia społecznego to odchodzenie w zachowaniach od norm utworzonych przez grupy społeczne, co skutkuje określeniem takich osób mianem dewiantów/outsiderów.

Podstawowe źródła zachowań dewiacyjnych to: determinanty sytuacyjne, determinanty kulturowe, dążenie do ukształtowania własnej tożsamości, stresy psychiczne.

Stygmatyzacja (piętnowanie) jest naznaczeniem społecznym odnoszącym się do rozmaitych deformacji fizycznych, wad charakteru takich jak słaba wola, despotyzm, dogmatyzm, nieuczciwość czy niepohamowana namiętność oraz cech kulturowych rasy, etniczności/narodowości czy wyznania. Stygmatyzacja jest formą porządkowania rzeczywistości. Przy tym nie stanowi opisu faktycznego, lecz raczej kreację określonego porządku rzeczy i spraw i zawsze zawiera subiektywne oceny.

Etykieta to naznaczenie społeczne jednostek o charakterze pozytywnym (np. „złota rączka”), obojętnym lub negatywnym. Etykieta jest naznaczeniem, które podlega negocjacji przez osoby jej poddane, ma w dużej mierze charakter osiągnięciowy, a nie przypisany, koncentruje się na stosunkach pomiędzy jednostkami i małymi grupami społecznymi. Etykieta nie posiada wymiaru moralnego.

7.2. Ćwiczenia

Rolę ćwiczeń pełnią pytania aktywizujące zadawane przez szkolącego podczas wykładu.

8. Narzędzia sprawdzające

Test.

9. Narzędzia wykorzystane podczas szkolenia

Prezentacja PP.

Jednostka szkoleniowa

- 1. Projekt szkoleniowy: Społeczno-kulturowe i psychologiczne uwarunkowania kontaktów z cudzoziemcami**
- 2. Jednostka szkoleniowa nr 12: Stereotypy – podstawowa charakterystyka**
- 3. Powiązanie z modułem baza wiedzy demonstratora**

Słownik:

grupa społeczna.

Bibliografia – wybór:

Walas T. (red.) (1995), *Narody i stereotypy*. Kraków: Międzynarodowe Centrum Kultury;

Bokszański Z. (1997), *Stereotypy a kultura*. Wrocław: Wydawnictwo Leopoldinum;

Macrae C.N., Ch. Stangor (1999), *Stereotypy i uprzedzenia*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.

[Slajd 2]

4. Cel jednostki

4.1. Wiedza

- charakterystyka przyczyn i skutków stronniczości w spostrzeganiu innych wynikających z tendencji do uproszczonego spostrzegania jednostek i grup ludzkich, skutkującego stereotypizacją.

4.2. Umiejętności

- kontrolowanie przez szkolonych stronniczości w spostrzeganiu innych oraz rozpoznawania takiej stronniczości innych w odniesieniu do własnej osoby;
- rozpoznawanie i kontrolowanie procesu stereotypizacji.

4.3. Postawy

- zrozumienie dla przejawów stronniczości postrzegania ludzi wynikającej z uproszczonego spostrzegania jednostek i grup społecznych, w tym procesów naznaczania społecznego w postaci stereotypizacji.

5. Czas przeprowadzenia jednostki: 45 minut

[Slajd 3]

6. Przebieg jednostki

- wykład zawierający treści dotyczące:
  - 1/ sposobu rozumienia stereotypów,
  - 2/ cech stereotypów,
  - 3/ płaszczyzn występowania stereotypów;
- podsumowanie.

7. Opis jednostki jako procesu dydaktycznego

Jednostka składa się z wykładu i nie wymaga wcześniejszego przygotowania merytorycznego szkolonych. Wymaga natomiast wcześniejszego przeprowadzenia jednostki szkoleniowej numer 11. Szkolący w postaci wykładu prezentuje treści zawarte w jednostce szkoleniowej. W trakcie wykładu szkolący pobudza aktywność szkolonych za pomocą pytań dodatkowych, mających na celu także ugruntowanie treści przekazywanych w czasie wykładu. Odpowiedzi na pytania powinny być skomentowane przez szkolącego w kontekście ich adekwatności.

7.1. Treść wykładu

[Slajd 4]

W. Lippman w swojej książce *Opinia publiczna* z 1922 roku stwierdził, że „stereotypy to obrazy w mojej głowie”.

Stereotypy to pewien sposób nastawienia jednej grupy do drugiej, jak i do samej siebie zawierający: uprzedzenia, oklepane frazesy, uproszczone

aprioryczne nastawienia, które są zabarwione emocjonalne i utrwalane przez tradycję.

- Stereotypy to emocjonalnie zabarwione negatywne lub pozytywne oceny:
- stwierdzenie „jesteśmy odmienni od innych” oznacza, że „jesteśmy lepsi od innych”,
  - są nabywane przez jednostkę w kontaktach z członkami grupy,
  - są środkiem komunikacji społecznej,
  - wytwarzają specyficzną postawę wobec kultury naszej i innych: wartościujące i dystrybutywne rozumienie – klasyfikujemy, typologizujemy, oceniamy.

Pytanie do uczestników szkolenia. Proszę podać przykład stereotypu silnie zabarwionego emocjonalnie w oparciu o doświadczenia pracy w SG.

[Slajd 5]

Bardzo ważną rolę w konstruowaniu i funkcjonowaniu stereotypów odgrywa czynnik czasu:

- stereotypy odnoszą się do teraźniejszości, ale potrzebują legitymizacji historycznej: „oni są tacy, ponieważ historia dowodzi, że...”,
- historia to ogromny rezerwuar argumentów usprawiedliwiających stereotypy – to one usprawiedliwiają aktualny stan emocjonalnym strach, fobie, arogancje i poczucie wyższości wobec innych,
- stereotypy mają aprioryczny (przyjęty z góry, nieoparty na doświadczeniu) charakter, nie poddają się prostej falsyfikacji w procesie doświadczenia – doświadczenie sprzeczne ze stereotypem może być potraktowane jako odstępstwo od reguły, wyjątek który stereotypu nie zmienia,
- stereotypy transmitują przeszłość do przyszłości – istnieje tu pewien paradoks: historia legitymizuje stereotyp, z drugiej strony ma on ponad historyczny charakter, obowiązuje od zawsze i na zawsze,
- stereotypy ułatwiają pokonywanie czasu i przestrzeni oraz ich ograniczeń, odwołują się do pewnych zdarzeń historycznych tak, jakby rozgrywały się one dzisiaj.

Pytanie do uczestników szkolenia. Proszę podać przykład stereotypu wyraźnie odwołującego się do wydarzeń historycznych.

Proces stereotypizacji pojawia się w kontakcie z obcością. Skonkretyzowane przejawy obcości podlegają szybkim procesom idealizacji w trzech wymiarach:

- 1/ wyobrażeniowy, to postępująca deformacja i z reguły deprecjacja obrazu obcego (np. religia żydowska jest najpierw inna, później gorsza, następnie demoniczna, wreszcie diabelska i zbrodnicza);
- 2/ holistyczny, to rozciąganie sądu indywidualnego na całą grupę (stać powiedzenia typu „dobry Niemiec to taki, który leży pod ziemią”, a także „leniwi chłopi”, „rozpustni Francuzi”);
- 3/ historyczny, to wytwarzanie wrogów „odwiecznych” czy „wiekowych krzywd” („jak świat światem, nie będzie Niemiec Polakowi bratem”).

[Slajd 6]

Cechy stereotypu:

- 1/ znamionuje go mniejsza niż w przypadku innych kategoryzacji adekwatność w stosunku do rzeczywistości wynikająca z upraszczania jej złożoności (cechy przypisywane określonej kategorii osób są zazwyczaj zaostrzane i wyolbrzymiane).

Pytanie do uczestników szkolenia. Proszę podać przykład stereotypu z silnie zaostrzonymi wyolbrzymionymi cechami, korzystając z doświadczeń pracy w SG.

- 2/ stereotypy mają charakter społeczny (jednostka w zasadzie nie tworzy stereotypów, tylko przejmuje je od społeczeństwa). Gdy u jakiejś osoby zostanie zidentyfikowana jakaś cecha wskazująca na jej przynależność do określonej kategorii społecznej – rasy, grupy etnicznej/narodowej, kategorii zawodowej, religijnej itp., wówczas przypisywane są jej dalsze cechy, które zgodnie ze schematem przysługują tej kategorii,
- 3/ stereotypy przedstawiają sztywne i trwałe schematy, co wynika z przyswojenia ich w procesie socjalizacji oraz społecznego umocowania (inni w grupie mają te same stereotypy) i presji społecznej na ich zachowanie.

[Slajd 7]

Cechy odróżniające poszczególne stereotypy:

- 1/ przedmiot (grupy rasowe, narodowe, etniczne, regionalne, religijne, zawodowe, przynależne do określonych klas społecznych jak arystokraci, chłopi, kapitaliści, przynależne do grup odbiegających od norm społecznych takich jak gangsterzy, złodzieje, prostytutki, ponadto mogą dotyczyć innych cech socjologicznych jak płeć, wiek, styl ubierania),

- heterostereotypy, czyli stereotypy innych grup,
- autostereotypy, czyli stereotypy własnej grupy;
- 2/ znak – pozytywny, negatywny i ambiwalentny (posiada równowagę cech pozytywnych i negatywnych);
- 3/ siła stereotypu – stopień pewności, z jakim jest utrzymywany określony stereotyp jako całość lub z jakim przypisywane są określone cechy. Czynniki wzmacniania stereotypów:
  - kolektywne doświadczenia o silnym podłożu emocjonalnym (np. konflikty międzygrupowe),
  - radykalne zmiany, zazwyczaj wzmacniają stereotypy poprzez nasielenie pełnienia przez nie funkcji związanych z ochroną *status quo*;
- 4/ złożoność – stereotypy różnią się liczbą cech przypisywanych określonej kategorii społecznej;
- 5/ stopień powszechności w grupie – jedne stereotypy znane są praktycznie wszystkim, inne tylko niektórym członkom grupy społecznej;
- 6/ stopień trwałości – stereotypy charakteryzują się różnym stopniem odporności na zmiany;

Pytanie do uczestników szkolenia. Proszę podać przykład stereotypu, który w ostatnich latach uległ zmianie.

- 7/ stopień adekwatności i racjonalności – zakres rzetelnego opisu rzeczywistości uzasadniony racjonalnym myśleniem.

[Slajd 8]

Stereotypy – trzy płaszczyzny występowania:

- 1/ elementy poznawcze
  - występują w postaci sentencji, przysłów, „mądrości ludu”,
  - stanowią najczęściej efekt potrzeby orientacji w rzeczywistości i jej kategoryzacji, rozróżnienia nas (naszego) od nich (ich),
  - zawierają najczęściej różnice religijne, językowe, wygląd, zwyczaje, zachowanie;
- 2/ elementy systemów ideologicznych:
  - służą wzmacnianiu defensywnej, ochronnej funkcji ideologii,
  - im bardziej wymagana lojalność i wiara w ideologię, tym częściej wykorzystywane stereotypy,
  - myślenie ideologiczne pobudza kreowanie i utrwalanie stereotypów;
- 3/ narzędzia stosowane w konfliktach politycznych:
  - legitymizacją (uprawomocnieniem) jest dbanie o stabilność systemu (wróg wewnętrzny) i kontakty z innymi (wróg zewnętrzny),

- służą prowadzeniu walki o władzę – stereotypy wzmacniają stabilność własnej bazy politycznej, stanowią narzędzia emocjonalnego apelowania i mobilizowania,
- są stosowane jako narzędzia manipulacji (ważniejsze jest kto mówi, niż to, co mówi).

Pytanie do uczestników szkolenia. Proszę podać przykład stereotypu jako narzędzia stosowanego w konfliktach korzystając z doświadczenia pracy w SG.

[Slajd 9]

PODSUMOWANIE

☞ Do zapamiętania:

Co to są stereotypy?

Jaka jest rola czynnika czasu w konstruowaniu i używaniu stereotypów?

Czym cechują się stereotypy?

Czy różnią się między sobą stereotypy?

Jakie są płaszczyzny występowania stereotypów?

Podsumowanie (odpowiedzi)

Stereotypy to określenia wyrażające nastawienie jednej grupy społecznej do drugiej, jak i do samej siebie zawierające uprzedzenia, oklepiane frazesy, uproszczone aprioryczne nastawienia, które są zabarwione emocjonalne i utrwalane przez tradycję.

Stereotypy odnoszą się do teraźniejszości, ale potrzebują legitymizacji (uprawomocnienia) historycznej. Stereotypy transmitują przeszłość do przyszłości – istnieje tu pewien paradoks: historia legitymizuje stereotyp, z drugiej strony ma on ponad historyczny charakter, obowiązuje od zawsze i na zawsze. Doświadczenie sprzeczne ze stereotypem może być potraktowane jako odstępstwo od reguły, wyjątek który stereotypu nie zmienia. Stereotypy ułatwiają pokonywanie czasu i przestrzeni oraz ich ograniczeń, odwołują się do pewnych zdarzeń historycznych tak, jakby rozgrywały się one dzisiaj.

Stereotypy znamionuje mniejsza niż w przypadku innych kategorizacji adekwatność w stosunku do rzeczywistości wynikająca z upraszczania jej złożoności. Mają one charakter społeczny, przedstawiają sztywne i trwałe schematy.

Stereotypy różnią się od siebie przedmiotem, do którego się odnoszą, znakiem (pozytywne, negatywne, ambiwalentne), siłą, złożonością, stop-

niem upowszechnienia w grupie, stopniem trwałości, stopniem adekwatności i racjonalności.

Trzy płaszczyzny występowania stereotypów to płaszczyzna poznawcza, ideologiczna i walki politycznej.

7.2. Ćwiczenia

Rolę ćwiczeń pełnią pytania aktywizujące zadawane przez szkolącego podczas wykładu.

8. Narzędzia sprawdzające

Test.

9. Narzędzia wykorzystane podczas szkolenia

Prezentacja PP.

Jednostka szkoleniowa

- 1. Projekt szkoleniowy: Społeczno-kulturowe i psychologiczne uwarunkowania kontaktów z cudzoziemcami**
- 2. Jednostka szkoleniowa nr 13: Stereotypy – funkcje i skutki**
- 3. Powiązanie z modułem baza wiedzy demonstratora**

Słownik:

grupa społeczna.

Bibliografia – wybór:

Walas T. (red.) (1995), *Narody i stereotypy*. Kraków: Międzynarodowe Centrum Kultury;

Bokszański Z. (1997), *Stereotypy a kultura*. Wrocław: Wydawnictwo Leopoldinum;

Macrae C.N., Ch. Stangor (1999), *Stereotypy i uprzedzenia*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne;

Kofta M., Jasińska-Kania A. (red.) (2001) *Stereotypy i uprzedzenia. Uwarunkowania psychologiczne i kulturowe*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.

[Slajd 2]

4. Cel jednostki

4.1. Wiedza

- charakterystyka funkcji społecznych i kulturowych stereotypów,
- charakterystyka skutków stereotypizacji.

4.2. Umiejętności

- rozpoznawanie funkcji, a tym samym motywacji używania stereotypów przez innych i przez siebie,
- działanie na rzecz osłabiania negatywnych skutków stereotypizacji.

4.3. Postawy

- zrozumienie dla używania stereotypów, a jednocześnie skłonność do unikania stereotypizacji prowadzącej do uprzedzeń.

5. Czas przeprowadzenia jednostki: 45 minut

[Slajd 3]

6. Przebieg jednostki

- wykład zawierający treści dotyczące:
  - 1/ funkcji społecznych i kulturowych stereotypów,
  - 2/ zależności pomiędzy stereotypami i uprzedzeniami,
  - 3/ skutków stereotypizacji,
  - 4/ mechanizmów osłabiania stereotypów;
- ćwiczenie: Osłabianie stereotypizacji
- podsumowanie.

7. Opis jednostki jako procesu dydaktycznego

Jednostka składa się z wykładu i ćwiczenia. Nie wymaga ona wcześniejszego przygotowania merytorycznego szkolonych. Wymaga natomiast wcześniejszego przeprowadzenia jednostki szkoleniowej numer 12. Szkolący w postaci wykładu prezentuje treści zawarte w jednostce szkoleniowej. W trakcie wykładu szkolący pobudza aktywność szkolonych za pomocą pytań dodatkowych, mających na celu także ugruntowanie treści przekazywanych w czasie wykładu. Odpowiedzi na pytania powinny być skomentowane przez szkolącego w kontekście ich adekwatności. Ćwiczenie ma na celu utrwalenie wiedzy o warunkach i sposobach osłabiania procesu stereotypizacji.

7.1. Treść wykładu

[Slajd 4]

Funkcje społeczne stereotypów możemy podzielić na:

- 1/ poznawcze - stereotypy umożliwiają orientację w otaczającej rzeczywistości, przynoszą podstawową, uproszczoną, a tym samym znie-

kształconą wiedzę na temat innych grup społecznych (np. lokalnych, regionalnych, etnicznych, religijnych, narodowych).

- 2/ emocjonalne – stereotypy wzbudzają i ukierunkowują nasze uczucia emocje wobec przedstawicieli innych grup.
- 3/ pragmatyczne – stereotypy prowadzą do osiągnięcia szeregu konkretnych korzyści. Wśród funkcji pragmatycznych możemy rozróżnić:
  - a/ integratywne – stereotypy przyczyniają się do wzmacniania spójności wewnętrznej grupy (np. stereotypowe określenie innych jak wrogów zewnętrznych wzmacnia solidarność wewnętrzną grupy – mechanizm stosowany przez władze w okresie panowania komunizmu w Polsce),
  - b/ defensywne – autostereotypy, czyli te dotyczące własnej grupy społecznej zazwyczaj służą obronie jej swoistych cech,
  - c/ ideologiczno-kreatywne – stereotypy pozwalają tworzyć ideologie własnej grupy (np. Polska z jej misją dziejową obrony chrześcijaństwa – „przedmurze chrześcijaństwa”),
  - d/ polityczne – stereotypy służą w codziennej walce politycznej (np. określenia „moherowe berety”, „lemingi”).

Pytanie do uczestników szkolenia. Proszę podać przykład pragmatycznej funkcji stereotypu na podstawie doświadczeń pracy w SG.

Stereotypy są częścią zbiorowej tożsamości – szczególnie silne w przypadku grup kulturowo-terytorialnych: lokalnych, regionalnych, etnicznych, narodowych czy religijnych.

W tego typu grupach pełnią specyficzne funkcje:

- określanie granic grupy poprzez wyznaczanie wartości i norm, które stanowią jej charakterystykę,
- ułatwianie komunikacji i porozumienia grupowego poprzez podział otoczenia społecznego na swoich i obcych,
- ograniczanie wysiłku poznania do znanych stereotypowych czynników,
- wzmacnianie poczucia przynależności do własnej grupy,
- podkreślanie oryginalności i niepowtarzalności własnej grupy,
- stanowią narzędzia inkluzji (włączania do grupy) i ekskluzji (wyłączenia z grupy) społecznej,
- stanowią narzędzia demonstrowania lojalności wobec własnej grupy,
- stanowią narzędzia wyboru „kozła ofiarnego”, czyli wskazywania innych jako winnych wszelkich porażek i niepowodzeń.

[Słajd 5]

Skutki stereotypizacji:

- 1/ porządkowanie i ocena – stanowią sposób porządkowania i oceny rzeczywistości oparty na wiedzy ‘zapożyczonej’ (niepełnej i po-

wierzchniowej), który prowadzi do selekcjonowania i kwalifikowania jednostek – stanowią one potencjalne zagrożenie, nie mogą więc zostać obdarzone zaufaniem;

- 2/ degradacja statusu – polega na pozbawieniu jednostki postrzeganej jako odmienna, obca jej własnej tożsamości, co wyznacza generalizowanie wyizolowanej cechy lub zachowania – w konsekwencji postrzeganie jej niższości wynikające z posiadanego atrybutu, podlegającego społecznej dyskredytacji;
- 3/ retrospektywna interpretacja – stanowi konsekwencje degradacji statusu, polega na uznaniu jednostki za posiadającą negatywnie społecznie oceniane cechy i w konsekwencji prowadzi do negatywnej generalizacji i reinterpretacji jej przeszłych postaw i zachowań oraz przewidywanie takowych w przyszłości;
- 4/ normalizacja – stanowi podstawę do uznania prawa do odmienności przez społeczne określenie atrybutów negatywnych jako normalnych i akceptowalnych – dostrzeżenie w jednostce pierwotnie naznaczonej innych właściwości pozytywnych, które pozwalają ją akceptować i ignorować lub uznać dyskredytowaną wcześniej różnicę za równoprawną;
- 5/ autostygmatyzacja jest efektem skutecznego naznaczania, włączającym proces identyfikowania się jednostki ze społecznie narzuconym piętnem (błędne koło stygmatyzacji), w sytuacji braku środków mogących zmienić społeczny obraz osoby lub grupy napiętnowanej – osoby zaczynają zachowywać się zgodnie z nadanym jej stereotypem.

[Slajd 6]

Stereotypy a uprzedzenia

Te pierwsze mogą być pozytywne, negatywne i ambiwalentne oraz związane są z procesem poznawczym, służą kategoryzacji, te drugie negatywne i związane z emocjami odnosi się do postaw.

Związek pomiędzy stereotypami i uprzedzeniami:

- 1/ stereotypy mogą wynikać z uprzedzeń – racjonalizacja negatywnego stosunku i zachowania wobec innych;
- 2/ stereotypy mogą być pierwotne wobec uprzedzeń – negatywne stereotypy prowadzą do uprzedzeń.

Pytanie do uczestników szkolenia. Podaj przykład stereotypów wynikających z uprzedzeń i uprzedzeń wynikających ze stereotypów.

Jednostki uprzedzone charakteryzują się:

- przewagą asymilacji nad akomodacją w procesie poznawczym (wybiórczość i specyficzna interpretacji informacji),

- posługiwaniem się schematem czarne - białe w percepcji otoczenia,
- projekcyjnością w postępowaniu,
- nadwrażliwością na bodźce wywołujące zagrożenie.

[Słajd 7]

Mechanizmy osłabiania stereotypów.

Istnieje szereg mechanizmów umożliwiających osłabianie stereotypów w codziennym życiu.

Działania ze strony osoby stereotypizowanej:

1/ wywołanie rekatoryzacji

Wywołanie zmiany kategoryzacji naszej osoby w oczach osoby stereotypizującej (np. przejście od kategoryzacji według schematu: „blondynka przed komputerem” do schematu „przed komputerem absolwentka informatyki jednej z renomowanych uczelni”;

2/ wejście do grupy

Działanie na rzecz uznania naszej osoby jako „swojego”. W konsekwencji wzbudzenie u osoby stereotypizującej przekonania o naszym wspólnym losie, celach, interesach, podobieństwie, bliskości społecznej;

3/ wykorzystanie współzależności

Wskazania na posiadane przez nas kompetencje, wiedzę lub doświadczenie, które są niezbędne przy realizacji jakiegoś zadania;

[Słajd 8]

4/ akcentowanie i oczekiwanie uzasadnienia decyzji

Osoba stereotypizująca w przypadku konieczności uzasadnienia swoich postaw i zachowań wzmaga ostrożność w sądach i ocenach innych;

5/ aktywizacja uznanych wartości

Odwołanie się do powszechnie akceptowanych wartości takich jak sprawiedliwość, uczciwość, wolność, równość ogranicza stereotypizację;

6/ odwołanie się do pozytywnego autowizerunku osób stereotypizujących

Działanie polega na podkreśleniu pozytywnych cech osoby stereotypizującej, co zazwyczaj osłabia jej skłonność do stereotypizowania;

Słajd 9

7/ wskazywanie na rozbieżność między zachowaniem idealnym a rzeczywistym

Taki mechanizm może być stosowany tylko wobec osób mało uprzedzonych i wrażliwych. W innym przypadku prowadzi zazwyczaj do wzrostu niechęci osoby stereotypizującej;

8/ interes osoby stereotypizującej

Wskazanie na negatywne skutki stereotypizowania

- nieefektywność stereotypizacji – nie pozwala w pełni wykorzystać potencjału twórczego osoby stereotypizowanej,
- konsekwencje prawne – może prowadzić do sankcji formalno-prawnych wobec osoby stereotypizującej,
- konsekwencje społeczne – może prowadzić do naznaczania społeczne osoby stereotypizującej np. mianem „rasisty”.

Ć w i c z e n i e: Osłabianie stereotypizacji.

[Slajd 10]

PODSUMOWANIE

Do zapamiętania:

Jakie są typy funkcji społecznych stereotypów?

Jakie funkcje pełnią stereotypy w funkcjonowaniu grup kulturowo-terytorialnych?

Jakie mogą być skutki stereotypizacji?

Jakie są związki między stereotypami i uprzedzeniami?

Jak można osłabiać stereotypy?

Podsumowanie (odpowiedzi)

Funkcje społeczne stereotypów dzielą się na poznawcze, emocjonalne i pragmatyczne.

Stereotypy w funkcjonowaniu grup kulturowo-terytorialnych pełnią funkcje: określania granic grupy, ułatwiania komunikacji w grupie, ograniczania wysiłku poznawczego, wzmacniania poczucia przynależności do grupy, podkreślania jej oryginalności i niepowtarzalności, włączania/izolowania do/z własnej grupy, demonstrowania wobec niej lojalności i wyboru „kozła ofiarnego”, czyli wskazywania innych jako winnych wszelkich porażek i niepowodzeń.

Potencjalne skutki stereotypizacji to porządkowanie i ocena innych ludzi, degradacja ich statusu, „normalizacja” innych i autostygmatyzacja.

Stereotypy mogą wynikać z uprzedzeń, mogą także być pierwotne wobec uprzedzeń, czyli do nich prowadzić.

Stereotypy można osłabiać przez szereg zróżnicowanych działań takich jak: wywołanie rekategoryzacji własnej osoby, wejście do grupy stereotypizującej, wykorzystanie współzależności ze stereotypizującymi, oczekiwanie

uzasadnienia decyzji związanej ze stereotypizacją, aktywizacja wartości przełamujących stereotypy, podkreślanie pozytywnego autowizerunku osób stereotypizujących, wskazywanie na rozbieżność między zachowaniem idealnym a rzeczywistym (stereotypizującym), wskazanie interesu osoby stereotypizującej w odejściu od naznaczania innych.

7.2. Ćwiczenia

Ćwiczenie: Osłabianie stereotypizacji

Celem ćwiczenia jest utrwalenie wiedzy uczestników szkolenia dotyczącej uwarunkowań i sposobów osłabiania stereotypizacji. Ćwiczenie to pozwala przećwiczyć umiejętność posługiwania się technikami służącymi osłabianiu procesu stereotypizacji oraz wzmacnia świadomość dotyczącą negatywnych konsekwencji używania stereotypów.

Czas trwania: 10-15 minut.

Przebieg: prowadzący przekazuje uczestnikom poniższy tekst zapisany na karteczkach:

„Z funkcjonariuszami SG to nie da się żyć. Chodzą tacy naburmuszeni, ani z nimi pogadać, ani pożartować. Jeszcze jakiejś babce oficer to można rzucić dowcip, wiadomo kobitka, ale do faceta to lepiej nie podchodzić bo ofuknie”.

i prosi o wykorzystanie przynajmniej jednego z mechanizmów osłabiania stereotypizacji. Po 5 minutach prosi losowo wybrane 2 osoby o przedstawienie wyniku swoich prac. Omawia te wyniki, zachęcając do refleksji także uczestników szkolenia.

Potrzebne materiały: prowadzący powinien przygotować na karteczkach tekst zadania, ponadto dysponować czystymi kartkami, z których mogliby korzystać uczestnicy szkolenia w trakcie wykonywania ćwiczenia. Uczestnicy muszą mieć w trakcie wykonywania ćwiczenia dostęp do wersji elektronicznej lub papierowej fragmentu wykładu dotyczącego mechanizmów osłabiania stereotypów.

8. Narzędzia sprawdzające

Test.

9. Narzędzia wykorzystane podczas szkolenia

Prezentacja PP, kartki papieru.

Jednostka szkoleniowa

- 1. Projekt szkoleniowy: Społeczno-kulturowe i psychologiczne uwarunkowania kontaktów z cudzoziemcami**
- 2. Jednostka szkoleniowa nr 14: Stereotypy – geneza i przebieg procesu stereotypizacji**
- 3. Powiązanie z modułem baza wiedzy demonstratora**

Słownik:

grupa społeczna.

Bibliografia – wybór:

Walas T. (red.) (1995), *Narody i stereotypy*. Kraków: Międzynarodowe Centrum Kultury;

Bokszański Z. (1997), *Stereotypy a kultura*. Wrocław: Wydawnictwo Leopoldinum;

Macrae C.N., Ch. Stangor (1999), *Stereotypy i uprzedzenia*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne;

Kofta M., Jasińska-Kania A. (red.) (2001) *Stereotypy i uprzedzenia. Uwarunkowania psychologiczne i kulturowe*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.

[Slajd 2]

4. Cel jednostki

4.1. Wiedza

- charakterystyka przyczyn, przebiegu i następstw procesu stereotypizacji.

4.2. Umiejętności

- rozpoznawanie i unikanie przez słuchaczy pozytywnych, a szczególnie negatywnych aspektów i skutków stereotypizacji.

4.3. Postawy

- wrażliwość na konsekwencje konstruowania i posługiwania się stereotypami.

5. Czas przeprowadzenia jednostki: 45 minut

[Slajd 3]

6. Przebieg jednostki

- wykład zawierający treści dotyczące mechanizmów powstawania stereotypów:
  - a/ poznawczych,
  - b/ afektywnych (emocjonalnych),
  - c/ społeczno-motywacyjnych,
  - d/ kulturowych;
- ćwiczenie: Zjawisko kategoryzacji;
- podsumowanie.

7. Opis jednostki jako procesu dydaktycznego

Jednostka składa się z wykładu i ćwiczenia. Jednostka nie wymaga wcześniejszego przygotowania merytorycznego szkolonych. Wymaga natomiast wcześniejszego przeprowadzenia jednostki szkoleniowej numer 13. Szkolący w postaci wykładu prezentuje treści zawarte w jednostce szkoleniowej. W trakcie wykładu szkolący pobudza aktywność szkolonych za pomocą pytań dodatkowych, mających na celu także ugruntowanie treści przekazywanych w czasie wykładu. Odpowiedzi na pytania powinny być skomentowane przez szkolącego w kontekście ich adekwatności. Ćwiczeni służy ugruntowaniu wiedzy na temat podstawowego mechanizmu powstawania stereotypów jakim jest kategoryzacja innych ludzi.

7.1. Treść wykładu

Mechanizmy powstawania stereotypów

[Slajd 4]

Kulturowe, społeczne i psychologiczne uwarunkowania powstania stereotypów obejmują szereg odmiennych typów mechanizmów:

- 1/ mechanizmy poznawcze – związane ze sposobem poznawania otaczającej rzeczywistości społeczno-kulturowej
  - a/ kategoryzacja: oznacza selekcję i grupowanie bodźców podobnych i przeciwstawianie im bodźców od nich różnych, czyli np. jakies

grono osób spostrzegane jest jako grupa, pewna całość, odróżniająca się od innych grup (np. „Kobiety pracujące na stanowiskach kierowniczych w SG są...” – kategoryzacja ze względu na płeć, rolę społeczną i funkcję zawodową).

Pytanie do uczestników szkolenia. Proszę podać przykład kategoryzacji ze względu na narodowość i i wyznanie religijne.

Kategoryzacja motywowana jest dwoma czynnikami:

- czynnik poznawczy – wynika z potrzeby jednoczesnej redukcji napływających bodźców do poziomu umożliwiającego ich interpretację oraz wzbogacania posiadanych informacji o nowo dostępne pozwalające lepiej rozumieć otaczającą rzeczywistość,
- czynnik motywacyjny – ma charakter psychologiczny, prowadzi do wartościowania i jest związany z samooceną. Dokonywanie poprzez kategoryzację rozróżnień między grupą własną, czyli grupą identyfikacji i obcymi pozwala na osiągnięcie korzyści w zakresie samooceny według schematu: im niższy status grupy obcej tym relatywnie wyższy status grupy własnej, a w konsekwencji jednostki dokonującej kategoryzacji (np. stwierdzenie: „Amerykanie są prymitywni”. W takim kontekście Europejczycy jawią się jako ludzie kulturalni).

Ćwiczenie: Zjawisko kategoryzacji (patrz 7.2)

[Slajd 5]

Skutki kategoryzacji budujące fundament dla powstania stereotypów:

- automatyczne reakcje wartościujące – atrybucja (przypisywanie motywów działania cechom ludzi), czyli utożsamianie negatywnie ocenianych zachowań innych z ich cechami osobowości (np. jeżeli pensjonariusz zamkniętego ośrodka dla cudzoziemców nie stosuje się do zasad regulaminu, to dlatego, że jest złym człowiekiem),
- zachowania dyskryminacyjne – niski status grupy obcej uzasadniania ograniczenie ich praw w zakresie podmiotowości, sprawczości itp.,
- zapamiętywanie „wybranych” informacji na temat członków grup obcych, skrajność spostrzegania ich cech osobowościowych – tendencja do wyboru z jednej strony informacji pasujących do posiadanych wcześniej, z drugiej tych, które są niezwykle i niespodziewane,
- stronniczość wobec grupy własnej – tendencja do takiego selekcjonowania informacji, które umożliwią ochronę pozytywnego wizerunku własnej grupy,
- spostrzeganie grupy obcej jako jednorodnej – tendencja do generalizowania cech członków tej grupy wg zasady: „oni wszyscy są tacy sami”.

[Slajd 6]

- b/ błąd korespondencji w konstruowaniu modeli zachowań ludzi i działań grupowych, czyli spostrzeżenie zachowania danej osoby jako zgodnego z jej wewnętrzną naturą. Brak uwzględnienia kontekstu i sytuacyjności zachowania ludzi (np. do zawodu przedszkolanki najlepiej nadają się kobiety, ponieważ ze swej natury są delikatne, opiekuńcze, wrażliwe i spełniają się, pomagając dzieciom – tymczasem wymienione cechy są wymogiem zawodu przedszkolanki, a nie charakterystyką kobiet, które reprezentują zróżnicowane typy osobowości),
- c/ pozorna korelacja – przekonanie o istnieniu związku pomiędzy dwoma zmiennymi, w sytuacji gdy informacje, na których owo przekonanie się opiera nie dają wystarczających podstaw o istnieniu takiego związku – to efekt skłonności do silniejszego reagowania na bodźce, które wyróżniają się w naszym otoczeniu. W konsekwencji koncentrujemy się bardziej na tym, co rzadkie lub niezwykle, niż na tym, z czym się często stykamy, co jest dla nas powszednie (np. na podstawie medialnych informacji, które akcentują w przekazach sytuacje odbiegające od normy nabieramy przekonania, że urzędnicy to łapówkarze, mimo że osobiście nigdy nie wręczyliśmy żadnemu urzędnikowi jakiegokolwiek łapówki).

[Slajd 7]

2/ mechanizmy afektywne

Afekt/emocja jest nierozdzielnie związany ze spostrzeganiem grup, a przez to stanowi nieodłączną część narodzin stereotypu, które dokonują się poprzez:

- a/ warunkowanie klasyczne emocji stereotypowych – gdy jakaś osoba lub grupa występują wielokrotnie w parze z konkretną emocją, to zaczynają same wywoływać tę emocję (np. jeżeli sąsiad wielokrotnie ma do nas pretensje wywołujące naszą irytację, to po pewnym czasie sam jego widok nas denerwuje, wzbudza nasze negatywne emocje, nawet jeżeli nie łączy się z jego kolejnymi pretensjami. Co więcej, często rozciągamy nasze negatywne emocje na osoby mu bliskie, np. jego rodzinę),
- b/ zjawisko ekspozycji (czyli pozostawiania wystawionym na bodźce określonego typu) a emocje stereotypowe – do powstania pozytywnych/negatywnych stereotypów przyczynia się mechanizm, sprawiający, że wielokrotna i niewymuszona/wymuszona ekspozycja

zycja na jakiś bodziec wzmaga pozytywne/negatywne postawy wobec tego bodźca (np. niechciana ekspozycja na reklamy przezywające interesujące nas programy telewizyjne prowadzi do irytacji i oceny stereotypowej, że „reklamy są głupie”; wykonywanie pracy, do której czujemy się przymuszani, prowadzi do irytacji i stereotypizowania przełożonego /„głupi szef”/ lub stereotypizowania innego bodźca wymuszającego nasze zachowanie w pracy /np. „głupi cudzoziemiec”, który zakłóca naszą codzienną rutynę w czasie pracy w SG/;

[Slajd 8]

3/ mechanizmy społeczno-motywacyjne

Przejawiają się one w różnorodny sposób w procesie konstruowania stereotypów:

a/ tożsamość społeczna a treść stereotypów

Człowiek dąży do podtrzymywania pozytywnego własnego wizerunku w stosunku do członków grup obcych. Przy braku w trakcie oceny oznak takiej przewagi pojawia się mechanizm krańcowego błędu atrybucji, czyli skłonność do tego, aby negatywne działania członków grupy obcej przypisywać przede wszystkim ich wewnętrznym dyspozycjom (np. imigranci nie przestrzegają regulaminu ośrodka zamkniętego, ponieważ są złośliwi), a pozytywne czynnikom sytuacyjnym (np. imigranci przestrzegają regulamin ośrodka zamkniętego, ponieważ boją się sankcji),

b/ stereotyp jako uzasadnienie *status quo* – stereotypowe przekonania służą utrzymaniu danego stanu, czyli uzasadnieniu i usprawiedliwieniu różnic w statusie poszczególnych grup

Towarzyszy temu tendencja do wiary w sprawiedliwość świata według zasady: inni zasługują na to, co dostają i dostają to, na co zasługują, czyli jeżeli ktoś cierpi czy jest karany, to znaczy, że na to zasłużył, jeżeli ktoś jest biedny, to na to zasłużył (np. w większości kultur kobiety pełnią role opiekuńcze. To znaczy, że opiekuńczość jest cechą dyspozycyjną kobiet, czyli że taką cechę posiadają z natury. W efekcie wniosek, że kobiety nie nadają się do SG lub Policji, ponieważ są zbyt opiekuńcze. Jest to uzasadnienie rozdziału ról kobiecych i męskich jako słusznego, naturalnego i nieuniknionego).

Pytanie do uczestników szkolenia. Proszę podać inny przykład stereotypizowania celem podtrzymania *status quo* na podstawie doświadczeń pracy w SG.

[Slajd 9]

4/ mechanizmy kulturowe

Ich znaczenie przejawia się w kilku aspektach:

a/ społeczne uczenie się treści stereotypów

Stereotypy są zakorzenione w kulturze (np. przysłowia), przekazywane w procesie socjalizacji z pokolenia na pokolenie (relacje międzygeneracyjne), przekazywane w relacjach między rówieśnikami (wewnątrzgeneracyjnych) oraz upowszechniane w procesach komunikacji masowej (np. niepochlebne artykuły w prasie na temat jakiejś grupy cudzoziemców są mechanizmem podtrzymującym i upowszechniającym stereotypy),

b/ stereotypy a normy społeczne

Stereotypy stanowią odzwierciedlenie obowiązujących norm, ogólnie przyjętych sposobów myślenia, postaw i zachowań. W tym kontekście stereotypy są elementem konformizmu społecznego. W efekcie większą skłonność do posługiwania się stereotypami przejawiają osoby bardziej konformistyczne.

Zróżnicowanie kultur pod względem skłonności do stereotypizacji:

- mniejsza w tzw. kulturach indywidualistycznych (np. amerykańskiej czy angielskiej), czyli kulturach kładących nacisk na niezależność jednostek od grupy, na indywidualizm,
- większa w tzw. kulturach kolektywnych (np. chińskiej czy japońskiej), podkreślających prymat grupy nad jednostką i jej zależność wobec woli grupowej,

c/ role społeczne a treści stereotypów

Istnieje przekonanie, że zachowania typowe dla członków jakiejś grupy, wynikające z obowiązujących w niej wartości, norm i wzorów kulturowych odzwierciedlają dyspozycyjne właściwości członków danej grupy. Pomijanie wpływu na zachowanie różnych determinant społecznych, które w rzeczywistości mogą rządzić ich zachowaniem. Pojawia się ponownie błąd korespondencji. (Np. przekonanie w Polsce, że Żydzi z powodów osobowościowych nie nadają się do pracy na roli. Tymczasem brak Żydów rolników w dawnej Polsce wynikał z ograniczeń prawnych, które uniemożliwiały im nabycie ziemi rolnej, a nie z ich cech dyspozycyjnych).

[Slajd 10]

PODSUMOWANIE

Do zapamiętania:

Na czym polega kategoryzacja Innych?

Co to jest błąd korespondencji i pozorna korelacja w postrzeganiu zachowań Innych?

**Jak emocje wpływają na konstruowanie stereotypu?
Jak sytuacja i własny wizerunek wpływa na konstruowanie stereotypów?
Jak normy i role społeczne kształtują treść stereotypów?**

Podsumowanie (odpowiedzi)

Kategoryzacja innych oznacza selekcję i grupowanie ich według cech wyrażających podobieństwo i różnicę, co prowadzi do sytuacji, w której jakieś grono osób spostrzegane jest jako grupa, pewna całość, odróżniająca się od innych grup.

Błąd korespondencji w postrzeganiu zachowań ludzi to przekonanie o zachowaniu danej osoby zgodnym z jej wewnętrzną naturą bez uwzględnienia kontekstu i sytuacyjności ludzkich działań. Pozorna korelacja to przekonanie o istnieniu związku pomiędzy dwiema zmiennymi, w sytuacji gdy informacje nie dają wystarczających podstaw o istnieniu takiego związku. To skutek silniejszego reagowania na bodźce wyróżniające się w otoczeniu, co prowadzi do koncentrowania się na tym, co rzadkie i nietypowe niż powszednie i typowe.

Emocje przyczyniają się do powstawania stereotypów w sytuacji wielokrotnego powtarzania się takich samych emocji w połączeniu z zachowaniem osoby lub grupy społecznej, a także w połączeniu z bodźcami (np. telewizja czy radio) płynącymi z otoczenia.

Dążenie do podtrzymywania pozytywnego własnego wizerunku w stosunku do członków grup obcych prowadzi często do błędu atrybucji, czyli skłonność do tego, aby negatywne działania członków grupy obcej przypisywać przede wszystkim ich wewnętrznym dyspozycjom, cechom pomijając czynniki sytuacyjne. Stereotypowe przekonania służą także utrzymaniu danego stanu, czyli uzasadnieniu i usprawiedliwieniu różnic w statusie poszczególnych grup. Towarzyszy temu tendencja do wiary w sprawiedliwość świata według zasady: inni zasługują na to, co dostają i dostają to, na co zasługują.

Stereotypy stanowią odzwierciedlenie obowiązujących norm, ogólnie przyjętych sposobów myślenia, postaw i zachowań. W tym kontekście stereotypy są elementem konformizmu społecznego. Istnieje także przekonanie, że zachowania typowe dla członków jakiejś grupy, wynikające z obowiązujących w niej wartości, norm i wzorów kulturowych odzwierciedlają dyspozycyjne właściwości członków danej grupy. Oznacza to przekonanie o dostosowaniu członków grupy do pełnionych ról społecznych.

7.2. Ćwiczenia

Ćwiczenie: Zjawisko kategoryzacji

Celem ćwiczenia jest z jednej strony zilustrowanie najczęstszego mechanizmu poznawczego powstawania stereotypów jakim jest kategoryzacja, a drugiej uświadomienie uczestnikom jego powszechności w codziennym życiu. Ćwiczenie służy ugruntowaniu wiedzy dotyczącej mechanizmu kategoryzacji, umiejętności jego rozpoznawania oraz świadomości jego roli i konsekwencji stosowania.

Czas trwania: 10-15 minut.

Przebieg: prowadzący szkolenie zadaje uczestnikom 2 poniższe pytania:

Czy zdarzyło się komuś z państwa podlegać kategoryzacji prowadzącej do stereotypowego potraktowania? Czy zdarzyło się komuś z państwa uczestniczyć w sytuacji, gdy ktoś został poddany kategoryzacji i w efekcie stereotypowo potraktowany?

Po podaniu 3-4 przykładów stanowiących odpowiedź na każde z tych pytań prowadzący wybiera po 1-2 odpowiedzi i zachęcając do współpracy uczestników szkolenia określa cechy oraz charakterystyki społeczno-kulturowe, ze względu na które została dokonana kategoryzacja (np. płeć, wiek, etniczność, rola społeczna, pozycja zawodowa itp.).

Potrzebne materiały: prowadzący powinien przygotować tablicę i flamastry umożliwiające zapisanie wybranych do analizy odpowiedzi uczestników.

8. Narzędzia sprawdzające

Test.

9. Narzędzia wykorzystane podczas szkolenia

Prezentacja PP, tablica, flamastry.

2

Projekt szkoleniowy

Liczebność i status prawny imigrantów w Polsce

Cele projektu:

Projekt szkoleniowy dotyczy faktograficznej, obiektywnej wiedzy na temat liczebności i statusu cudzoziemców w Polsce. Ma cztery cele: przedstawienie instytucji gromadzących informacje o liczbie i statusie cudzoziemców (wraz z przyjętą metodologią), charakterystykę liczebności poszczególnych grup imigrantów w Polsce, omówienie odmian stanu prawnego określającego pobyt cudzoziemca w Polsce oraz przedstawienie typów statusu, o które najczęściej imigranci się ubiegają. Cele projektu znajdują zastosowanie w wymiarze wiedzy, umiejętności i postaw uczestników szkolenia.

Pozyskana wiedza dotyczy:

instytucjonalnych uwarunkowań i sposobów gromadzenia systematycznej wiedzy o imigrantach w Polsce, jak również w zakresie obiektywnych danych i informacji na temat:

- liczebności poszczególnych grup imigrantów,
- istniejących prawnie możliwości zalegalizowania pobytu w Polsce,
- najczęstszych rodzajów statusu, o który ubiegają się imigranci.

Kształtowane umiejętności dotyczą:

- odszukiwania danych na temat liczebności i statusu imigrantów w Polsce,
- prowadzenia kwerendy oraz odpowiedniego podejścia do danych w publikacjach wyspecjalizowanych instytucji,
- precyzyjnego określania liczebności poszczególnych grup imigrantów,
- rozróżniania poszczególnych odmian statusu imigrantów w Polsce wraz z ich uwarunkowaniami,
- rozróżniania typowych odmian statusu, o który ubiegają się poszczególne grupy imigrantów.

Postawy:

- krytyczne podejście, dystans wobec danych liczbowych i form ich prezentacji,
- empatyczny stosunek do innych/cudzoziemców, zwłaszcza w kontekście prób uzyskania przez nich oczekiwanego statusu w świetle polskich przepisów.

Informacje dodatkowe:

Projekt składa się z 4 jednostek szkoleniowych, przy czym jednostki 2 i 3 tworzą całość, więc nie powinny być rozdzielane. Jednostka 4 to sprawdzian wiedzy w formie testu.

Wykaz jednostek:

1. Instytucje zajmujące się w Polsce ustalaniem liczby imigrantów i gromadzone przez nie dane. Kontekst teoretyczny: obywatelstwo a etniczność.
2. Prawne możliwości zalegalizowania pobytu przez imigrantów przyjeżdżających do Polski – część 1.
3. Prawne możliwości zalegalizowania pobytu przez imigrantów przyjeżdżających do Polski – część 2.
4. Test weryfikujący wiedzę.

Forma weryfikacji:

Test wielokrotnego wyboru.

Jednostka szkoleniowa

- 1. Projekt szkoleniowy: Liczebność i status prawny imigrantów w Polsce**
- 2. Jednostka szkoleniowa nr 1: Ustalanie liczby imigrantów i podstawowe problemy z ich oszacowaniem w Polsce**
- 3. Powiązanie z modułem baza wiedzy demonstratora**

Źródła - raporty:

Rosjanie - charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski.
Afrykanie - charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski.

Bibliografia - wybór:

- Abolicja 2012 w liczbach*, Urząd do Spraw Cudzoziemców, Warszawa 2013, www.udsc.gov.pl/files/aktualnosci/rok%20po%20abolicji/Abolicja_2012_w_liczbach.docx s. 5 (dostęp: 20.05.2014);
- Karta Polaka*, Ministerstwo Spraw Zagranicznych RP, http://www.msz.gov.pl/pl/polityka_zagraniczna/polonia/karta_polaka/karta_polaka [dostęp: 25.04.2015];
- Koryś I., *Integracja imigrantów a asymilacja, segregacja i marginalizacja – słowniczek podstawowych pojęć*, s. 8, http://www.enigma.wsb.pl/debata/download/integracja_imigrantow.pdf [dostęp: 22.04.2015];
- Polityka migracyjna Polski w odniesieniu do obywateli Republiki Białorusi, Ukrainy i Federacji Rosyjskiej*, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych RP, Departament Polityki Migracyjnej, Warszawa, <https://emn.gov.pl/download/74/14029/Analizablokwschodniwersjaostateczna.pdf>, s. 34-35 [dostęp: 20.05.2014];
- Program repatriacyjny „Rodacy”, Strona Federalnej służby migracyjnej Federacji Rosyjskiej <http://www.fms.gov.ru/programs/fmsuds/> [dostęp: 26.03.2014];
- Posern-Zieliński A. (2005), *Etniczność. Kategorie. Procesy Etniczne*, Poznań: Mała Biblioteka PTPN, s. 64;
- STR, *Próby szacowania liczby imigrantów osiadłych*, „Biuletyn Migracyjny” nr 41, 2013, <http://biuletynmigracyjny.uw.edu.pl/41-kwiecien-2013/proby-szacowania-imigrantow-przebywajacych-na-stale-w-polsce> [dostęp: 05.02.2014];
- System administracyjny PESEL, <https://www.msw.gov.pl/pl/sprawy-obywatelskie/centrum-informacyjne-o/8560,dok.html> [dostęp: 22.04.2015];

System administracyjny POBYT, <http://udsc.gov.pl/> [dostęp: 22.04.2015]; „System Informacyjny Schengen”, [hasło w:] http://pl.wikipedia.org/wiki/System_Informacyjny_Schengen;

Ustawa o Karcie Polaka, Sejm RP, 7. 09. 2007, <http://prawo.lego.pl/prawo/ustawa-z-dnia-7-wrzesnia-2007-r-o-karcie-polaka/> [dostęp: 26.03.2014].

[Slajd 2]

4. Cele jednostki

4.1. Wiedza

- charakterystyka instytucji zajmujących się ustalaniem liczby imigrantów,
- wyjaśnienie przyczyn niekompletności danych statystycznych dotyczących liczby imigrantów oraz ich nieadekwatności do kryteriów etnicznych.

4.2. Umiejętności

- wskazywanie instytucji zajmujących się ustalaniem liczby imigrantów,
- odszukiwanie danych na temat imigrantów,
- określanie, czym jest obywatelstwo oraz wskazywanie różnic między obywatelstwem a narodowością,
- staranność w związku z poznawaniem i stosowaniem danych opartych o kryterium obywatelstwa wykorzystywanych do etnicznej specyfiki imigrantów.

4.3. Postawy

- krytyczny stosunek, dystans wobec danych liczbowych na temat cudzoziemców,
- postawa otwartości wobec imigrantów przejawiająca się na dostrzeganiu obok kategorii obywatelstwa innych cech

5. Czas przeprowadzenia jednostki: 45 minut

[Slajd 3]

6. Przebieg jednostki

- wprowadzenie do projektu, przedstawienie głównych zagadnień (1 min),
- wykład zawierający treści dotyczące (25 min.):
  - 1/ administracyjnych i statystycznych systemów ewidencji cudzoziemców w Polsce oraz pozostałych źródeł wiedzy na temat imigrantów,
  - 2/ problemu obywatelstwa w kontekście narodowości, tożsamości etnicznej,
  - 3/ obiektywnych uwarunkowań i trudności podczas określania liczby i charakterystyki imigrantów w Polsce
- ćwiczenie (ok. 15 min.),
- podsumowanie

7. Opis jednostki jako procesu dydaktycznego

Jednostka składa się z wykładu i ćwiczeń oraz egzaminu. Nie wymaga wcześniejszego przygotowania uczestników. Treści szkoleniowe przedstawione są w formie wykładu i multimedialnej prezentacji (w sumie 25 minut). Celem ćwiczenia jest ugruntowanie wiedzy praktycznej związanej z odszukiwaniem danych na temat cudzoziemców w Polsce, jak również z umiejętnościami wykorzystywania tych danych zgodnie z wiedzą naukową.

[Slajd 4]

Administracyjne i statystyczne źródła wiedzy o imigrantach

W Polsce istnieje kilka instytucji dysponujących danymi dotyczącymi liczby cudzoziemców. Na ogół te informacje generowane są przez systemy administracyjne prowadzące ewidencję cudzoziemców lub stanowią rezultat badań statystycznych przeprowadzonych przez Główny Urząd Statystyczny, często we współpracy z innymi jednostkami państwowymi.

W pierwszej kategorii trzeba wymienić przede wszystkim PESEL (Powszechny Elektroniczny System Ewidencji Ludności), rejestrujący między innymi liczbę migrantów posiadających pobyt stały oraz przedstawiający podział ludności kraju według posiadanego obywatelstwa. Warto zaznaczyć, że od 2009 roku odnotowywany jest kraj urodzenia migrantów posia-

dających pobyt stały. Dane z tego systemu udostępniane są na wniosek przez organy gminne, wojewodę lub Ministerstwo Spraw Wewnętrznych. Po drugie, jest to system administracyjny POBYT Urzędu do Spraw Cudzoziemców, który stanowi krajowy zbiór rejestrów, ewidencji i wykaz w sprawach cudzoziemców. System ten pozwala na prowadzenie rejestrów i ewidencji cudzoziemców w zakresie osiedlenia, ochrony międzynarodowej, wiz, zaproszeń, wydaleń oraz osób niepożądanych. Zawiera informacje dotyczące obywateli UE i członków ich rodzin, jak również obywateli krajów trzecich. Statystyki pozyskiwane z systemu POBYT są również jednym z istotnych źródeł przy opracowywaniu przez GUS szacunków imigrantów przebywających w Polsce.

Badania statystyczne migracji prowadzone są przez Główny Urząd Statystyczny, który m.in. bada stałych mieszkańców innych krajów, zameldowanych na pobyt czasowy ponad 3 miesiące. Należy podkreślić, że głównym źródłem tych danych jest ewidencja prowadzona przez gminy. Nie są to jednak kompletne dane, gdyż nie wszyscy imigranci dokonują obowiązku zameldowania/wymeldowania. Zatem w zasadzie odzwierciedlają stan formalno-prawny, a nie rzeczywistą skalę zjawiska. Zakres pozyskiwanych możliwych danych obejmuje w tym przypadku: miejsce zamieszkania imigranta, kraj poprzedniego zamieszkania, zamierzony czas pobytu w Polsce, płeć, wiek, stan cywilny, wykształcenie i obywatelstwo. GUS prowadzi także inne badania dostarczające danych o migracjach. Są to m.in. badanie cudzoziemców, którzy otrzymali zezwolenie na pracę w Polsce (wspólnie z Ministerstwem Pracy i Polityki Socjalnej), badanie cudzoziemców studiujących w Polsce na podstawie danych dostarczonych przez uniwersytety, gromadzenie informacji o cudzoziemcach pracujących w Polsce – prowadzone w ramach standardowej statystyki zatrudnienia.

Innym cennym źródłem danych, dostarczającym bogatych informacji o zasobach migracyjnych są spisy ludności. Dotyczą one ludności faktycznie zamieszkałej w Polsce, tj. osób, które w momencie spisu zadeklarowały, że dana gmina jest ich stałym miejscem zamieszkania (bez względu na meldunek), lub osób przebywających w danej gminie przynajmniej 3 miesiące. Kategoria ta nie obejmuje cudzoziemców nieposiadających zezwolenia na pobyt stały. Pozwala zatem szacować liczbę imigrantów mieszkających w Polsce na stałe, ale nie uwzględnia imigrantów czasowych.

Powyżej wspomniane instytucje nie wyczerpują o wiele szerszej listy jednostek gromadzących dane na temat imigrantów, są natomiast najbardziej wyspecjalizowane i popularne. Oprócz nich, przykładowo, KRS zbiera informacje dotyczące przedsiębiorstw, Urzędy Skarbowe i Izby Skarbowe o płacących podatki, Kuratoria Oświaty o uczących się cudzoziemcach

i osób, którym zapewniane jest dodatkowe wsparcie w postaci języka polskiego, itp. Straż graniczna korzysta natomiast z baz informujących o cudzoziemcach niepożądanych dla państwa (tzw. System Informacyjny Schengen).

[Slajd 5]

Inne źródła wiedzy o imigrantach

Kolejnym typem źródeł danych wykorzystywanym w polskiej statystyce migracyjnej są źródła zagraniczne, tj. statystyki prowadzone przez urzędy statystyczne innych krajów, w tym statystyka lustrzana oraz zagraniczne rejestry i bazy danych. Korzystając z tych źródeł, należy brać pod uwagę ich specyfikę, tzn. dla jakich celów dane państwo oraz gestorzy je wykorzystują. Trzeba też pamiętać, że wiele systemów nie obejmuje wszystkich imigrantów, a jednocześnie często obejmuje tych, którzy już opuścili kraj emigracji, przemieszczając się do innych krajów członkowskich Wspólnoty, które np. jako kolejne otwierały swoje rynki pracy lub łagodziły zbyt restrykcyjne przepisy dotyczące zatrudniania cudzoziemców.

Niektóre z danych można konfrontować ze statystykami prowadzonymi przez polskie placówki konsularne. Znajdują się wśród nich raporty polskiej służby konsularnej składane w Departamencie Konsularnym Ministerstwa Spraw Zagranicznych w Warszawie (liczba i rodzaj wydanych wiz). Statystyki prowadzi także Straż Graniczna (dane o ruchu granicznym). Niestety większość z wymienionych danych jest rozproszona – znajduje się w różnych miejscach i nie wszystkie dane są powszechnie dostępne.

W celu dokonania szacunków liczebności poszczególnych społeczności migranckich należy uwzględnić dane oficjalne, ale i brać pod uwagę to, że nie zawierają one informacji dotyczących migracji **nieregularnej** czy **nielegalnej**, wymykającej się przytoczonym statystykom. W celu określenia tych ostatnich, można opierać na wiedzy, którą dysponują organizacje społeczności migranckich, organizacje pozarządowe działające na rzecz imigrantów, jak również na badaniach naukowych.

Badacze procesów imigracyjnych do Polski podkreślają, iż **gromadzone dane nie do końca odzwierciedlają liczebny stan faktyczny** oraz nie uwzględniają specyfiki etnicznej migrantów. Badacze podkreślają, iż brak kompleksowych danych liczbowych (jak też miarodajnych wyników badań jakościowych) dotyczących imigrantów.

[Slajd 6]

Narodowość a obywatelstwo

Nieliczne dostępne źródła (dokumenty wytworzone przez administrację państwową, publikacje, wspomnienia, noty sprawozdawcze z wywiadów) ignorują kryterium etniczne. Przykładowo posługują się terminem „narodowość”, myląc go z „obywatelstwem”. Tymczasem **narodowość** jest to kategoria etnicznej identyfikacji, a **obywatelstwo** – identyfikacji państwowej.

Obywatelstwo określa prawną więź pomiędzy obywatelem a państwem i nie wyrokuje o przynależności etnicznej. Przykładowo trudno mówić np. o imigrantach narodowości białoruskiej na podstawie posiadanego przez nich wpisu do paszportu o białoruskim obywatelstwie. Białoruś nie jest państwem jednolitym etnicznie. Według spisu powszechnego ludności z 2009 wśród obywateli Białorusi znaleźć można takie mniejszości narodowe, jak: Rosjanie, Polacy, Ukraińcy i Żydzi, Tatarzy, Ormianie, Cyganie, Azerowie. Poza tym Białoruś zamieszkują mniejsze grupy wywodzące się ze wszystkich regionów byłego ZSRR, w tym z Kaukazu, Azji Środkowej i Syberii, dysponujące paszportem białoruskim.

Tożsamość zbiorowa imigranta może opierać się na elementach, z których często trudno nam sobie zdawać nawet sprawę, a które trzeba brać pod uwagę w codziennej pracy. Tak na przykład Rosjanie z Petersburga podkreślają europejski charakter swojego miasta pochodzenia i różnice cywilizacyjne dzielące ich od pozostałej Rosji. Rosjanie z Moskwy podkreślają wielkomiejski charakter metropolii i naturalną europejskość wynikającą z socjalizacji w kosmopolitycznej stolicy. Rosjanie z Syberii wpisują się w stereotyp potomków polskich powstańców, podkreślając rzeczywistą lub półmityczną polską genealogię. Ważną grupę wśród obywateli rosyjskich stanowią przedstawiciele rdzennych ludów Syberii, którzy są postrzegani przez społeczeństwo jako ofiary dominacji rosyjskiej.

Polskie społeczeństwo utożsamia różnice antropologiczne ze zróżnicowaniem światopoglądowym, w związku z czym zakłada radykalną odrębność nierosyjskiej ludności Rosji od jej imperialnej kultury. I rzeczywiście, posiadanie obywatelstwa rosyjskiego nie jest synonimem ani rosyjskiej tożsamości narodowej, ani nawet dłuższego pobytu w Rosji. W odróżnieniu od etnicznych Rosjan przedstawiciele ludów rdzennych przywiązują znacznie większą wagę do więzi opartych na wspólnym pochodzeniu etnicznym lub regionalnym, tworząc własne sieci zamknięte dla większości Rosjan i próbują budować relację ze społeczeństwem poza kontekstem rosyjskojęzycznego świata. Z drugiej strony pomimo stosunkowo dużego zróżnicowania etnicznego ludności z za wschodniej granicy warto pamiętać, że jest to społeczeń-

stwo, na które ogromny wpływ wywarł okres radziecki, dlatego też język rosyjski i sowiecka przeszłość pełnią ważną funkcję integrującą wszystkie grupy (często mimo ich intencji).

[Slajd 7]

W przypadku mieszkańców krajów wchodzących w skład byłego Związku Sowieckiego można mówić o trzech różnych relacjach pomiędzy miejscem zamieszkania i obywatelstwem. Po pierwsze, przedstawiciele tej samej grupy etnicznej mogą zamieszkiwać różne kraje, mając to samo obywatelstwo. Warto zaznaczyć, że obywatelstwo rosyjskie jest dostępne dla osób spoza Rosji, na przykład w regionach objętych specjalną polityką (np. Osetia Południowa, Naddniestrze etc.) lub w ramach **programu repatriacyjnego „Rodacy”**, dotyczącego potencjalnie każdego mieszkańca byłego ZSRR. Podobny problem występuje w przypadku Chińczyków. Dane statystyczne dotyczące imigrantów są w przypadku Chińczyków niepełne, ponieważ przez wiele lat nie uznawano ich za kategorię na tyle istotną, by wyłączyć ze wspólnej kategorii Azjatów. W wielu danych Głównego Urzędu Statystycznego, jeśli pojawiają się Chińczycy, to nie ma odrębnych informacji o obywatelach Hongkongu, Makau i Tajwanu. Na podstawie danych Urzędu do Spraw Cudzoziemców można się tylko domyślać, że liczebnie zdecydowanie przeważają - i przeważali w przeszłości - imigranci z Chińskiej Republiki Ludowej.

Po drugie, przedstawiciele tej samej grupy etnicznej mogą zamieszkiwać różne kraje, mając różne obywatelstwa. Przykładowo, Białorusini zamieszkują poza Białorusią również szereg krajów poradzieckich: Rosję (521 443), Ukrainę (275 763), Litwę (35 900), Łotwę (68 174), Kazachstan (62 694) i Uzbekistan (20 397). Poza tym największe skupiska ludności deklarującej narodowość białoruską znajdują się w Stanach Zjednoczonych (781 000), Izraelu (130 000) i Kanadzie (70 000). Skupiska te są wynikiem migracji zarobkowych, ale także emigracji politycznej w czasach radzieckich i emigracji repatriacyjnej (w przypadku Izraela). Zamieszkujący je ludzie mają zatem różne obywatelstwa. We wszystkich tych przypadkach mamy do czynienia ze skomplikowaną sytuacją tożsamościową i kulturową, z różnymi stopniami integracji i akulturacji w danym społeczeństwie.

Po trzecie, mogą zamieszkiwać w jednym kraju, mając kilka obywatelstw. Pewna część przyjeżdżających do Polski migrantów ma dwa (i więcej) obywatelstwa. Przykładowo, przybywający do Polski migrant może być narodowości białoruskiej, ale mieć obywatelstwo państwa trzeciego lub też dwa różne obywatelstwa - i na terytorium RP wjechać, powołując się na jedno z nich. Wprawdzie prawodawstwo białoruskie nie przewiduje dla

swoich obywateli możliwości posiadania jednocześnie obywatelstwa innego państwa, jednak w praktyce wielu Białorusinów po uzyskaniu obcego obywatelstwa nie informuje o tym organów władz białoruskich, ani nie przeprowadza procedury zrzeczenia się obywatelstwa. Z tego też względu trudno jest ustalić dokładną liczbę obywateli białoruskich posiadających drugie obywatelstwo. Do kategorii obywateli białoruskich często należą też Polacy z Białorusi.

[Slajd 8]

Tożsamość etniczna a obywatelstwo i kategorie polityczne

Wielu obywateli Rosji pochodzących z mieszanych małżeństw rosyjsko-ukraińskich, rosyjsko-białoruskich, rosyjsko-tatarskich, a nawet białorusko-ukraińskich ma płynną i kontekstualną tożsamość etniczną (nie do końca wykrystalizowaną, labilną). Ze względu na sympatię polskiego otoczenia do proeuropejskich dążeń Ukraińców i Białorusinów, mogą oni świadomie lub nieświadomie „czuć się” bardziej Ukraińcami (lub Białorusinami) niż Rosjanami (może wystąpić także odwrotna sytuacja). Natomiast na otwartym dla imigrantów rynku pracy (głównie branża eksportowa), gdzie waga i potencjał rynku rosyjskiego jest nieporównywalny z jakimkolwiek rynkiem byłego ZSRR, będą pozycjonowali siebie jako osoby doskonale wpisane w rosyjskie społeczeństwo i stanowiące z nim nierozdzielny całość.

Istotnym problemem jest nieprzystawalność kategorii obywatela do realiów społeczno-kulturowych niektórych państw, a nawet kontynentów. Są one szczególnie nieadekwatne w odniesieniu do mieszkańców Afryki.

Na gruncie afrykańskim to kryterium polityczne wydaje się mało przydatne. Identyfikuje bowiem jednostkę poprzez przynależność państwową. Tymczasem zdecydowana większość współczesnych państw afrykańskich powstała w następstwie procesu dekolonizacji. Odziedziczone po epoce kolonialnej granice tych państw ignorują przeważnie zasięg miejscowych grup etnicznych. Poszczególne państwa obejmują zatem historycznie przypadkowe wspólnoty terytorialne, oparte nie na wspólnocie języka i kultury, lecz bazują na postkolonialnych strukturach polityczno-terytorialnych.

W Afryce nie wykształciły się narody typu europejskiego, tak więc samo pojęcie narodu uległo tu modyfikacji. W kontekście europejskim naród pojmowany jest jako wspólnota o podłożu etnicznym (kulturowym), gospodarczym i społecznym, nacechowana wysoką i emocjonalną oceną przynależności, świadomością dużej głębi historycznej oraz o aktualnej perspektywie, odnoszącej się do wspólnoty celów i interesów. W realiach europejskich

przełożyło się to na powstanie ideologii nacjonalistycznych i państw narodowych (a konkretnie „państwa-narodu”). W Afryce Subsaharyjskiej, z racji odmiennych procesów integracyjnych, powszechnej wieloetniczności procesy narodotwórcze przebiegały w odmienny sposób. Idee nacjonalistyczne przybrały w pierw postać ruchów antykolonialnych (walki o polityczną i ekonomiczną równość poprzez wprowadzenie równych standardów demokratycznych i równych standardów życia dla wszystkich, niezależnie od koloru skóry), a w epoce postkolonialnej przekształciły się w nacjonalizm państwowy. W Afryce uformowały się „narody państwowe”, które mają bardziej charakter wspólnoty politycznej, obywatelskiej, czyli takiej, w której wspólnota narodowa kształtowana jest w ramach istniejącego już państwa, ma siłą rzeczy charakter wtórny w stosunku do państwa.

Ponadto idea narodu państwowego jest żywa raczej wśród elit. Z trudem lub w ogóle nie przekłada się na wspólnotę kultury mieszkańców poszczególnych krajów. Nie można zatem rekonstruować charakterystyki kulturowej członków narodów państwowych. Większość Afrykanów wspólnotę języka lub kultury odnajduje w zbiorowościach definiujących się jako plemię lub grupa etniczna. Natomiast we wspólnotach mniejszej skali odwołuje się do więzi (kryteriów) genealogicznych materializujących się w szeroko pojętych rodzinach i rodach.

Z racji wspólnoty doświadczeń opresji kolonialnej pewną rolę odgrywają w Afryce ideologie panafrykańskie (typu *Négritude*), propagujące tożsamość typu panafrykańskiego („wszyscy jesteśmy czarnymi braćmi”), sięgająca do Antyli (Karaibów) i obu Ameryk. Ponadto, z powodu wiekowych związków krajów Europy Zachodniej (zwłaszcza Francji i Wielkiej Brytanii) w krajach tych od ponad stu lat (we Francji od XVIII wieku) powstała kategoria mieszkańców, zwana „Czarni Francuzi” (*Noire Français*) lub „Czarni Brytyjczycy” (*Black British*), których antenaci przybyli bezpośrednio z Afryki lub pośrednio, poprzez Karaiby. Od pokoleń mają oni obywatelstwo krajów europejskich i partycypują w kulturze europejskiej krajów osiedlenia, utrzymując silne związki emocjonalne z krajami pochodzenia przodków.

Ważną rolę w budowaniu tożsamości kulturowej Afrykanów odgrywa religia. O ile świadomość kulturową mieszkańców Afryki Północnej wyznacza islam, o tyle sytuacja etniczna Afryki Południowej jest bardziej złożona i płynna. Region ten jest areną zderzania się i mieszania cywilizacji islamu, zachodu (chrześcijaństwa) oraz kultur (wierzeń) rodzimych. Konsekwencją tej sytuacji są stałe napięcia i konflikty o podłożu etnicznym i kulturowym, a z drugiej strony powstanie tożsamości panetnicznych (*Kirditude* w Kamerunie i Nigerii).

W kontekście afrykańskim posługiwanie się kategoriami narodu lub charakterystyki kultury narodowej jest pozbawione podstaw merytorycznych. Obarczone zastrzeżeniami jest także posługiwanie się terminami typu „plemię” lub „grupa etniczna”. Nie wdając się w meandry dyskursu afrykanistycznego, należy stwierdzić, że w wielu regionach Afryki (zwłaszcza pozbawionych władzy centralnej w epoce przedkolonialnej), procesy etnotwórcze przebiegały w specyficzny sposób. W epoce przedkolonialnej etniczność (a więc tożsamość wspólnoty kulturowej) jako zjawisko powszechne w zasadzie jeszcze nie istniało. Typ świadomości określanej jako etniczna (tak jak rozumiemy to pojęcie w Europie) miał pojawić się dopiero w epoce kolonialnej.

[Slajd 9]

Odmienność statusów imigrantów i kwestia „policzalności”

Problem „policzalności” grup migrantów należących do poszczególnych grup etnicznych może wynikać także z tego, że mogą mieć oni różne statusy pobytowe w Polsce. Jeden z nich – obywatelstwo wyłącza nawet migrantów w świetle prawa z kategorii – cudzoziemcy.

Przykładem mogą być Białorusini. W Polsce mamy mniejszość białoruską, którą tworzą Białorusini będący obywatelami naszego kraju. Jest to ludność autochtoniczna, zamieszkująca głównie wschodnie województwa, w szczególności województwo podlaskie. Jako obywatele polscy nie funkcjonują w statystykach imigrantów. Poza mniejszością białoruską spotkamy się także z imigrantami z Białorusi nie należącymi do mniejszości, ale nabywającymi obywatelstwo polskie, czy to dzięki tzw. Karcie Polaka, czy to np. w rezultacie małżeństwa z obywatelem Polski. Karta Polaka (wydawana jest od 2007 roku na mocy ustawy) potwierdza przynależność jej posiadacza do narodu polskiego, uzyskuje on na terenie Polski szereg uprawnień. Choć pod względem prawnym Białorusini z tej grupy włączeni zostają do grona Polaków i wyłączeni tym samym ze statystyk dotyczących imigrantów, etnicznie pozostają cudzoziemcami. Sami siebie postrzegają bowiem w kategoriach „obcy” i jako tacy są postrzegani przez społeczeństwo przyjmujące.

Analogicznie jest w przypadku Rosjan. Ocena liczebności grupy w skali dłuższego czasu jest utrudniona ze względu na radykalne wielokierunkowe zmiany w postępowaniu wizowym oraz stopniowe nabycie obywatelstwa przez osoby przebywające dłużej w kraju. Większość osób, która w latach 90. była imigrantami, teraz posiada obywatelstwo polskie lub jest w trakcie jego uzyskania. Stają się one (poza osobami polskiego pochodzenia) *de iure*

przedstawicielami mniejszości rosyjskiej, więc formalnie wypadają z grupy imigrantów.

Interesujące są procesy integracyjne, w których uczestniczą tego typu migranci. Do kanonu ich badania należy perspektywa wielopokoleniowa, która koncentruje się na międzygeneracyjnej transmisji kulturowej, trwałości instytucji społecznych i kulturalnych, procesach tożsamościowych i adaptacyjnych. W tej perspektywie badawczej nawet dzieci imigrantów, które urodziły się w Polsce i posiadają polskie obywatelstwo, opisywane są przez badaczy migracji jako migranci, choć zgodnie z prawem nie posiadają statusu imigranta.

Poza statystykami znajdują się wreszcie **imigranci nielegalni**. Trudno nawet domniemywać, jaki procent tego typu cudzoziemców przebywa w Polsce. O tym, że może być to niemała liczba, świadczy przykład Chińczyków. Nielegalnie przebywający w Polsce Chińczycy kilkakrotnie legalizowali swój pobyt w ramach akcji abolicji. Podczas pierwszej akcji abolicyjnej w 2003 roku wnioski złożyło zaledwie 13 obywateli Chin, w 2007 roku 42 osoby (wydano 12 zezwoleń), podczas gdy w roku 2012 podczas sześciomiesięcznej abolicji wnioski złożyło już 482 Chińczyków. W czasie ostatniej z nich w 2012 r. mogli skorzystać z niej ci, którzy przebywali w Polsce nieprzerwanie co najmniej od 20 grudnia 2007 r.

Cudzoziemcy, którzy spełniali kryteria, mogli ubiegać się o uzyskanie zezwolenia na zamieszkanie na czas oznaczony na 2 lata i możliwość podjęcia legalnego zatrudnienia. W roku 2012 na 4593 pozytywnie rozpatrzonych wniosków 3 procent stanowiły wnioski Chińczyków, co stawiało ich za Ukraińcami (35 procent), Wietnamczykami (34 procent), Ormianami (12 procent), na poziomie zbliżonym do Rosjan i Białorusinów.

Wśród osób, którym wydano decyzje negatywne, Chińczycy stanowili 8 procent (podobnie jak Ukraińcy i obywatele Indii, zaś dla porównania: Pakistańczycy stanowili 29 procent, obywatele Bangladeszu 11 procent, Wietnamczycy 18 procent). Z rosnącej liczby składanych wniosków abolicyjnych można wnioskować, że na terytorium Polski nadal przebywa nieokreślona liczba Chińczyków o statusie nielegalnych imigrantów.

Podobnym przykładem są Wietnamczycy. Abolicje z roku 2003 i 2007 były powszechnie krytykowane z powodu ustanowienia rygorystycznych, trudnych do spełnienia kryteriów, co spowodowało, iż ich zasięg był mocno ograniczony. Niemniej jednak w obydwu akcjach Wietnamczycy stanowili czołową grupę cudzoziemców o nieuregulowanym statusie składających wnioski legalizacyjne: w roku 2003 znaleźli się na drugim miejscu (za obywatelami Armenii), w 2007 roku zaś ulokowali się na miejscu pierwszym. Abolicja z 2012 roku miała najbardziej liberalne założenia, dzięki czemu osiągnęła najszerszy zasięg. W ramach akcji abolicyjnej 2012 roku,

Wietnamczycy złożyli 2189 wniosków o abolicję. Tym samym stanowili najliczniejszą grupę cudzoziemców składających wnioski w tej akcji.

Trudności z ustaleniem liczby niektórych grup migrantów wynikają również z przynależności Polski do strefy Schengen w ramach Unii Europejskiej. Strefa umożliwia swobodę podróżowania do innych krajów strefy osobom mającym ważne dokumenty uprawniające do pobytu w Polsce. W tej sytuacji należy wziąć pod uwagę, iż np. część spośród Wietnamczyków mających ważne dokumenty faktycznie rezyduje w innym kraju Unii – jak również następuje zjawisko odwrotne. W przypadku społeczności wietnamskiej polityka państwa polskiego w zakresie przyznawania zezwoleń pobytowych do 2011 roku była dość restrykcyjna. Możemy przypuszczać, iż z tego powodu mamy do czynienia w Polsce także z osobami, które uzyskały karty pobytu w Czechach, gdzie polityka migracyjna była przez wiele lat bardziej swobodna.

Ponadto imigranci wietnamscy są przykładem społeczności cyrkulującej nie tylko w obrębie Europy, ale i pomiędzy swoją ojczyzną a Polską. Wielu spośród „polskich Wietnamczyków” posiadających ważne dokumenty pobytu wraca do kraju na stałe, ale również czasowo, na przykład na okres kilku miesięcy, faktycznie prowadząc życie (i aktywność ekonomiczną) w obydwu państwach.

[Slajd 10]

Ćwiczenie: zapamiętanie instytucji gromadzących wiedzę na temat cudzoziemców w Polsce. Wypracowanie krytycznego podejścia do danych statystycznych w świetle wiedzy naukowej o cudzoziemcach.

[Slajd 11]

PODSUMOWANIE

Do zapamiętania:

Jakie są podstawowe źródła informacji na temat liczby imigrantów w Polsce?

Jakie są główne zarzuty wobec danych statystycznych o imigrantach w Polsce?

Jakie istnieją relacje pomiędzy miejscem zamieszkania i obywatelstwem w przypadku mieszkańców byłego Związku Sowieckiego?

Jakie ograniczenia używania kategorii narodu i obywatelstwa dotyczą mieszkańców Afryki Subsaharyjskiej?

Podsumowanie (odpowiedzi)

Do podstawowych źródeł należą: system PESEL, system administracyjny POBYT Urzędu do Spraw Cudzoziemców, badania statystyczne i spisy ludności prowadzone przez Główny Urząd Statystyczny.

Te zarzuty to niekompletność danych wynikająca z niedoskonałości stosowanych narzędzi pomiaru, brak uwzględnienia imigracji nieregularnych czy nielegalnych oraz brak odzwierciedlenia specyfiki etnicznej/narodowej imigrantów.

Po pierwsze, przedstawiciele tej samej grupy etnicznej mogą zamieszkiwać różne kraje, mając to samo obywatelstwo. Po drugie, mogą zamieszkiwać różne kraje, mając różne obywatelstwa. Po trzecie, mogą zamieszkiwać w jednym kraju, mając kilka obywatelstw.

Te ograniczenia związane są z często z charakterystycznym pojmowaniem kategorii narodu jako ruchu antykolonialnego, jako kategorii wtórnej wobec państwa, a przede wszystkim jako kategorii żywej przede wszystkim wśród elit. U większości mieszkańców dominuje bowiem utożsamianie się ze wspólnotą o charakterze plemiennym oraz więzi (kryteriów) genealogicznych materializujących się w szeroko pojętych rodzinach i rodach.

7.2. Ćwiczenia

Ćwiczenie: zapamiętanie instytucji gromadzących wiedzę na temat cudzoziemców w Polsce. Wypracowanie krytycznego podejścia do danych statystycznych w świetle wiedzy naukowej o cudzoziemcach.

Metoda: praca w grupach.

Przebieg ćwiczenia:

- 1/ Przed rozpoczęciem wykładu szkolący zapisał na tablicy dwa pytania:
  - Które instytucje w Polsce dysponują danymi dotyczącymi liczby imigrantów?
  - Jakie są powody, dla których te dane nie do końca odzwierciedlają liczebny stan faktyczny oraz specyfikę etniczną migrantów?
- 2/ Przed rozpoczęciem wykładu prowadzący zainicjował dyskusję na temat treści pytań i możliwych odpowiedzi, pozostawiając je niedomknięte (2 minuty).
- 3/ Po skończeniu wykładu uczestnicy otrzymują 10 minut na przygotowanie odpowiedzi na pytania, uwzględniające wiadomości z wykładu. Pracują w kilkusobowych grupach.
- 4/ Szkolący wybiera jedną z grup i prosi ją o przedstawienie wyników pracy, po czym je krótko komentuje.

Materiały potrzebne do przeprowadzenia ćwiczenia: tablica, pisak, kartki papieru, przyrządy do pisania.

8. Narzędzia sprawdzające

Test.

9. Narzędzia wykorzystane podczas szkolenia

Prezentacja PP.

Jednostka szkoleniowa

- 1. Projekt szkoleniowy: Liczebność i status prawny imigrantów w Polsce**
- 2. Jednostka szkoleniowa nr 2: Prawne możliwości zalegalizowania pobytu przez imigrantów przyjeżdżających do Polski – cz. 1**
- 3. Powiązanie z modułem baza wiedzy demonstratora**

Bibliografia – wybór:

- Lista ośrodków dla osób ubiegających się o nadanie statusu uchodźcy, <http://udsc.gov.pl/uchodzcy-2/uchodzcy/lista-osrodkow-dla-uchodzcow/> (dostęp: 23.04.2015);
- Informacje o krajach pochodzenia imigrantów, <http://wikp.udsc.gov.pl> (dostęp: 23.04.2015);
- Wydział Informacji o Krajach Pochodzenia, Departament Postępowania Uchodźczych, Urząd do Spraw Cudzoziemców RP, <http://wikp.udsc.gov.pl>;
- Zezwolenie na pracę, Migrant.pl, http://www.migrant.info.pl/Zezwolenie_na_prace.html (dostęp: 23.04.2015); *Słownik*, Urząd ds. Cudzoziemców RP, <http://udsc.gov.pl/uchodzcy-2/uchodzcy/sownik/>.
- I. Czerniejewska, *Uchodźcy w Polsce* (nieopublikowany raport, 2014);
- Akty prawne (dostęp: 23.04.2015): Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) Nr 810/2009 z dnia 13 lipca 2009 r. ustanawiające Wspólnotowy Kodeks Wizowy (kodeks wizowy);
- Ustawa z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach; Ustawa z dnia 13 czerwca 2003 r. o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej; Ustawa z dnia 9 listopada 2000 r. o repatriacji (171.58 KB);
- Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 28 kwietnia 2014 r. w sprawie wniosku o udzielenie cudzoziemcowi zezwolenia na pobyt rezydenta długoterminowego Unii Europejskiej;
- Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 28 kwietnia 2014 r. w sprawie wniosku o udzielenie cudzoziemcowi zezwolenia na pobyt czasowy;
- Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 28 kwietnia 2014 r. w sprawie wniosku o udzielenie cudzoziemcowi zezwolenia na pobyt stały;
- Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 29 kwietnia 2014 r. w sprawie dokumentów wydawanych cudzoziemcom;

Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 5 maja 2014 r. w sprawie przedłużania wiz dla cudzoziemców;
Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 5 maja 2014 r. w sprawie wiz dla cudzoziemców.

[Slajd 2]

4. Cel jednostki

4.1. Wiedza

- możliwości legalizacji pobytu przez imigrantów w Polsce.

4.2. Umiejętności

- określanie adekwatnych do sytuacji, przewidzianych przez prawo możliwości legalizacji pobytu cudzoziemców,
- rozpoznanie i uwzględnianie warunków potrzebnych do ich uzyskania.

4.3. Postawy

- zrozumienie działań podejmowanych przez cudzoziemców w celu zalegalizowania pobytu w Polsce, w kontekście obowiązujących przepisów.

5. Czas przeprowadzenia jednostki: 45 minut

[Slajd 2]

6. Przebieg jednostki

- wprowadzenie do zajęć, podział uczestników kursu na grupy (maksymalnie 7), w których będą pracowali na materiałach źródłowych (5 min.)
- ćwiczenie (40 min.).

7. Opis jednostki jako procesu dydaktycznego

Jednostka ma charakter ćwiczenia (40 minut) opartego na metodzie pracy w grupach oraz pracy z tekstem. Celem ćwiczenia jest zapoznanie szkolonych z różnymi statusami (prawnymi), które mogą mieć cudzoziemcy w Polsce. W trakcie szkolący pobudza aktywność szkolonych za pomocą dodatkowych pytań. Przebieg ćwiczenia: na początku szkolony przeprowadza podział uczestników na grupy. Maksymalnie może utworzyć 7 grup, jeżeli jest ich mniej, utworzonym grupom przypisuje zadania, wybierając spośród 7 propozycji. Każda z grup przystępuje do pracy nad tekstem. Celem jest przygotowanie notek na temat określonych statusów uzyskiwanych w Polsce przez cudzoziemców (10 min). Zagadnienia dla poszczególnych grup: Cudzoziemcy z Unii Europejskiej (gr. 1), Wizy (gr. 2), Zezwolenie na pobyt czasowy i pracę obywateli państw trzecich (gr. 3), Pobyt w Polsce pracowników wysoko wykwalifikowanych, osób prowadzących działalność gospodarczą i studentów (gr. 4), Zezwolenie na pobyt czasowy na studia i w celach naukowych (gr. 5), Zezwolenie na pobyt stały i pobyt rezydenta długoterminowego UE (gr. 6), Ochrona międzynarodowa, część 1 (gr. 7). Po wykonaniu tej części zadania każda z grup prezentuje najważniejsze punkty (3 minuty przypadają na każdą na grupę, w sumie 21 minut). Po tej części następuje podsumowanie wiadomości (9 minut) w formie ugruntowania podstawowych zagadnień poprzez zadanie pytań: Która grupa jest najbardziej uprzywilejowana i dlaczego? Kto może uzyskać zezwolenie na pobyt czasowy w Polsce i na jakiej podstawie? Jak przebiega procedura uzyskiwania zezwolenia na pracę? Co musi zrobić cudzoziemiec, któremu odmówiono wydania zezwolenia na pobyt czasowy? Kto może uzyskać w Polsce status uchodźcy? Na jakiego rodzaju ochronę mogą liczyć uchodźcy? Jak wygląda procedura przyznawania tego statusu?

7.1. Treść merytoryczna do ćwiczeń – wprowadzenie

[Slajd 4]

W myśl polskiego prawa **cudzoziemcem** jest każdy, kto nie ma polskiego obywatelstwa. Należy zaznaczyć, że w procesie legalizacji pobytu inne zasady obowiązują obywateli UE i obywateli tzw. państw trzecich. Za obywatela UE należy rozumieć cudzoziemca będącego obywatelem innego państwa członkowskiego UE/EOG (Europejskiego Obszaru Gospodarczego) lub Szwajcarii. Dla przypomnienia do państw obszaru Schengen należą: Austria, Belgia, Dania, Finlandia, Francja, Grecja, Hiszpania, Luksemburg, Niderlandy, Niemcy, Portugalia, Szwecja, Włochy, Estonia, Litwa, Łotwa, Malta, Polska,

Czechy, Słowacja, Słowenia, Węgry, a także Szwajcaria, Liechtenstein, Norwegia i Islandia (ostatnie 4 państwa z obszaru Schengen nie należą do UE).

Z kolei Wielka Brytania, Irlandia, Cypr, Chorwacja, Bułgaria oraz Rumunia są państwami członkowskimi UE, które nie należą do państw obszaru Schengen.

Europejski Obszar Gospodarczy, EOG (*European Economic Area, EEA*) to strefa wolnego handlu i Wspólny Rynek, obejmujące państwa Unii Europejskiej i Europejskiego Stowarzyszenia Wolnego Handlu (EFTA), z wyjątkiem Szwajcarii. EOG opiera się na czterech fundamentalnych wolnościach: swobodzie przepływu ludzi, kapitału, towarów i usług.

Obywatele państw trzecich – to osoby nie będące obywatelami krajów UE.

Podstawą prawną regulującą zasady wjazdu i pobytu cudzoziemców w Polsce jest ustawa z dnia 14 lipca 2006r. o wjeździe na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, pobycie oraz wyjeździe z tego terytorium obywateli państw członkowskich Unii Europejskiej i członków ich rodzin (Dz.U. Nr 144, poz. 1043 z późn. zmianami) wraz z aktami wykonawczymi.

[Slajd 5]

7.2. Ćwiczenie

7.2.1. Treść merytoryczna do ćwiczeń – grupa 1

Ćwiczenie w tej grupie dotyczy legalizowania pobytu w Polsce cudzoziemców z UE. Obywatele UE i członkowie ich rodzin, niebędący obywatelami UE mogą przebywać w Polsce przez okres do 3 miesięcy bez konieczności spełniania jakichkolwiek warunków pobytu, innych niż posiadanie ważnego dokumentu podróży. Obywatel UE może posiadać inny ważny dokument potwierdzający jego tożsamość i obywatelstwo.

Obywatel UE, który wjechał na to terytorium w celu poszukiwania pracy może przebywać w Polsce bez konieczności spełniania warunków pobytu przez okres nie dłuższy niż 6 miesięcy, chyba że po upływie tego okresu wykaże, że aktywnie kontynuuje poszukiwanie pracy i ma rzeczywiste szanse na zatrudnienie.

Jeżeli pobyt na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej trwa przez okres dłuższy niż 3 miesiące, obywatel UE zobowiązany jest zarejestrować swój pobyt, a członek rodziny niebędący obywatelem UE jest obowiązany uzyskać **kartę pobytu członka rodziny** obywatela UE.

Obowiązek zarejestrowania pobytu obywatela UE nie jest tożsamy z obowiązkiem meldunkowym na terytorium Polski.

Obywatelowi UE przysługuje prawo pobytu przez okres dłuższy niż 3 miesiące, w przypadku gdy spełnia jeden z następujących warunków:

- jest pracownikiem lub osobą pracującą na własny rachunek na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej; gdy studiuje lub odbywa szkolenie zawodowe;
- posiada wystarczające środki finansowe do utrzymania siebie i członków rodziny wraz z odpowiednim ubezpieczeniem zdrowotnym;
- jest małżonkiem obywatela polskiego.

Po upływie 5 lat nieprzerwanego pobytu na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej obywatel UE nabywa **prawo stałego pobytu**. Członek rodziny niebędący obywatelem UE nabywa prawo stałego pobytu po upływie 5 lat nieprzerwanego pobytu na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej z obywatelem UE.

Pobyt na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej uważa się za nieprzerwany w przypadku, gdy przerwy w nim nie przekroczyły łącznie 6 miesięcy w roku (poza wyjątkami jak np. służba wojskowa, poród, ciąża). Obywatelowi UE, który nabył prawo stałego pobytu zgodnie z przedstawionymi warunkami, wydaje się dokument potwierdzający prawo stałego pobytu.

Członek rodziny niebędący obywatelem UE jest obowiązany posiadać kartę pobytu członka rodziny obywatela UE, która nie tylko potwierdza jego prawo do pobytu na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, ale i uprawnia wraz z ważnym dokumentem podróży do wielokrotnego przekraczania granicy bez wizy. Karta pobytu członka rodziny obywatela UE jest ważna przez 5 lat, a w przypadku gdy zamierzony okres pobytu obywatela UE na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, do którego członek rodziny dołącza lub z którym przebywa, jest krótszy niż 5 lat – dokument ten jest ważny przez zamierzony okres pobytu obywatela UE.

7.2.2. Treść merytoryczna do ćwiczeń – grupa 2

Ćwiczenie w tej grupie dotyczy legalizowania pobytu w Polsce na podstawie uzyskania wizy. Podstawą prawną jest Ustawa z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach (Dz.U. z 2013 r. poz. 1650). Zgodnie z prawem, cudzoziemcy z tzw. krajów trzecich, w przeciwieństwie do obywateli UE, muszą posiadać **wizy**. Są one wydawane jako wizy Schengen albo wizy krajowe przez polskiego konsula. W celu uzyskania wizy należy się zwrócić do właściwej polskiej placówki dyplomatycznej lub konsularnej.

Wiza Schengen (oznaczona symbolem C) jest wydawana, gdy planowany pobyt na terytorium państw członkowskich obszaru Schengen nie przekracza 90 dni w ciągu 180-dniowego okresu.

Wiza krajowa („długoterminowa”, oznaczona symbolem D) – uprawnia do wjazdu i ciągłego pobytu na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej lub

kilku pobytów następujących po sobie, trwających łącznie dłużej niż 90 dni, okres ważności wizy krajowej nie może przekroczyć 1 roku.

Cudzoziemiec mający ważną wizę krajową lub Schengen uprawniony jest do przemieszczania się po terytorium innych państw członkowskich obszaru Schengen (w tym Polski) przez okres nieprzekraczający 90 dni w ciągu 180-dniowego okresu, pod następującymi warunkami:

- ma ważny dokument podróży,
- potrafi uzasadnić cel i warunki planowanego pobytu,
- oraz ma wystarczające środki utrzymania lub możliwość ich uzyskania zgodnie z prawem,
- nie jest uważany za stanowiącego zagrożenie dla porządku publicznego, bezpieczeństwa wewnętrznego, zdrowia publicznego lub stosunków międzynarodowych żadnego z państw członkowskich, a w szczególności nie dokonano wobec niego na tej podstawie wpisu do celów odmowy wjazdu w krajowych bazach danych państw członkowskich.

W szczególnych przypadkach jest możliwe przedłużenie okresu ważności wydanej wizy krajowej i Schengen.

Cudzoziemiec, który zamierza przedłużyć okres swojego pobytu na podstawie wizy krajowej, składa do wojewody właściwego ze względu na miejsce pobytu (tam można uzyskać informacje o warunkach potrzebnych do przedłużenia), nie później niż w dniu upływu okresu jego legalnego pobytu na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, wypełniony formularz wniosku o przedłużenie wizy oraz dodatkowe dokumenty.

7.2.3. Treść merytoryczna do ćwiczeń – grupa 3

Ćwiczenie w tej grupie dotyczy zezwoleń na pobyt czasowy i pracę obywateli państw trzecich. Podstawę prawną stanowi Ustawa z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach – zwłaszcza art. 114 i 126 ustawy wraz z aktami wykonawczymi.

Zezwolenie na pobyt czasowy i pracę w Polsce może zostać udzielone cudzoziemcom zamierzającym podjąć lub kontynuować pracę na terytorium Polski, o ile okoliczności te uzasadniają pobyt na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej dłużej niż 3 miesiące.

Zezwolenie na pobyt czasowy udzielane jest na okres niezbędny do realizacji celu pobytu na terytorium Polski powyżej 3 miesięcy – do 3 lat, z możliwością ubiegania się o kolejne zezwolenia.

Jeżeli wniosek o udzielenie zezwolenia na pobyt czasowy został złożony w trakcie legalnego pobytu cudzoziemca i wniosek ten nie zawierał braków formalnych lub braki formalne zostały uzupełnione w terminie, wojewoda zamieszcza w dokumencie podróży cudzoziemca odcisk stempla, który po-

twierdza złożenie wniosku. Pobyt cudzoziemca uważa się za legalny od dnia złożenia wniosku do dnia, w którym decyzja w sprawie udzielenia zezwolenia na pobyt czasowy stanie się ostateczna.

Umieszczenie stempla w dokumencie podróży nie uprawnia cudzoziemca do podróżowania po terytorium innych państw obszaru Schengen, natomiast cudzoziemiec może wyjechać do kraju pochodzenia, jednak aby powrócić do Polski, powinien uzyskać wizę, jeśli pochodzi z państwa objętego obowiązkiem wizowym.

Cudzoziemcowi, który uzyskał zezwolenie na pobyt czasowy na terytorium Polski, wydawana jest **karta pobytu** przez wojewodę, który udzielił cudzoziemcowi tego zezwolenia. Karta pobytu w okresie swojej ważności potwierdza tożsamość cudzoziemca podczas jego pobytu na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej oraz uprawnia go, wraz z dokumentem podróży, do wielokrotnego przekraczania granicy bez konieczności uzyskania wizy.

Zezwolenie na pobyt i pracę uprawnia do wykonywania pracy na warunkach określonych w zezwoleniu. W karcie pobytu, wydanej w związku z udzieleniem cudzoziemcowi zezwolenia na pobyt czasowy, zamieszczana jest adnotacja „dostęp do rynku pracy”.

W decyzji wojewody wskazany jest podmiot powierzający wykonywanie pracy cudzoziemcowi oraz stanowisko lub rodzaj pracy, którą cudzoziemiec ma wykonywać. Praca jest zatem uważana za legalną tylko wówczas, gdy cudzoziemiec wykonuje dokładnie tę pracę, która została wskazana w zezwoleniu.

Zmiana podmiotu powierzającego wykonywanie pracy (pracodawcy), wykonywanie pracy na innym stanowisku, z niższym wynagrodzeniem niż wskazane w zezwoleniu wymaga uzyskania nowego zezwolenia na pobyt czasowy i pracę; cudzoziemiec może wykonywać dodatkową pracę u innego podmiotu powierzającego wykonywanie pracy na podstawie odrębnego zezwolenia – zezwolenie dla cudzoziemca uzyskuje w tym przypadku podmiot powierzający pracę.

Zmiana siedziby lub miejsca zamieszkania, nazwy lub formy prawnej podmiotu powierzającego wykonywanie pracy lub przejście pracodawcy lub jego części przez innego pracodawcę nie wymagają zmiany lub wydania nowego zezwolenia na pobyt czasowy i pracę.

Zezwolenie na pracę jest wymagane w wypadku podejmowania zatrudnienia na podstawie zarówno umów o pracę, jak i umów cywilnoprawnych.

W przypadku utraty pracy wymienionej w zezwoleniu, cudzoziemiec jest zobowiązany poinformować o tym właściwy urząd wojewódzki w ciągu 15 dni roboczych. Wywiązanie się z ww. obowiązku powoduje, że zezwolenie na pobyt i pracę nie zostanie cofnięte w okresie 30 dni liczonych od dnia utraty pracy.

7.2.4. Treść merytoryczna do ćwiczeń – grupa 4

Ćwiczenie w tej grupie dotyczy pobytu w Polsce pracowników wysoko wykwalifikowanych i osób prowadzących działalność gospodarczą (czyli wykonujących pracę „w zawodzie wymagającym wysokich kwalifikacji”). Zezwolenie takie może zostać udzielone cudzoziemcom, których celem pobytu na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej jest wykonywanie pracy w zawodzie wymagającym od cudzoziemca ukończenia studiów wyższych albo posiadania przez niego co najmniej 5-letniego doświadczenia zawodowego na poziomie porównywalnym z poziomem kwalifikacji uzyskanych w wyniku ukończenia studiów wyższych, które są niezbędne do wykonywania tej pracy.

Wysokość minimalnego wynagrodzenia wymaganego w celu udzielenia zezwolenia wynosi miesięcznie 5475,09 zł. brutto (stan na 26.04.2015 r.).

Zezwolenie tego rodzaju udzielane jest na okres dłuższy o 3 miesiące od okresu wykonywania pracy, nie dłuższy jednak niż 3 lata, z możliwością ubiegania się o kolejne zezwolenia.

Cudzoziemcowi, który uzyskał zezwolenie na pobyt czasowy na terytorium Polski, wydawana jest **karta pobytu**. W czasie pierwszych 2 lat pobytu cudzoziemca na terytorium Polski na podstawie tego zezwolenia:

- cudzoziemiec nie może rozpocząć wykonywania pracy u innego podmiotu niż określony w zezwoleniu,
- cudzoziemiec nie może zmienić stanowiska, na jakim jest zatrudniony,
- cudzoziemcowi nie można wypłacać wynagrodzenia niższego niż określone w zezwoleniu bez zmiany tego zezwolenia.

Cudzoziemcom, których celem pobytu jest prowadzenie działalności gospodarczej na terytorium Polski na podstawie przepisów, obowiązujących w tym zakresie, udziela się zezwolenia na pobyt czasowy w celu prowadzenia działalności gospodarczej. Zezwolenie to udzielane jest również cudzoziemcom, których celem pobytu w Polsce jest pełnienie funkcji w zarządzie spółki z o.o. lub spółki akcyjnej, której akcje lub udziały cudzoziemiec posiada. W celu uzyskania tego zezwolenia podmiot prowadzący działalność gospodarczą powinien generować określony dochód lub tworzyć miejsca pracy lub posiadać odpowiednie środki lub prowadzić działania pozwalające na spełnienie tych warunków w przyszłości.

Zezwolenie na pobyt czasowy [karta pobytu] udzielane jest na czas niezbędny do realizacji celu pobytu cudzoziemca na terytorium Polski powyżej 3 miesięcy – do 3 lat, z możliwością ubiegania się o kolejne zezwolenia.

Zezwolenie na pobyt czasowy dla cudzoziemca, który wykonuje pracę poprzez pełnienie funkcji w zarządzie spółki z o.o. lub spółki akcyjnej, której akcje lub udziały posiada, uprawnia go jednocześnie do wykonywania pra-

cy w tym charakterze. W karcie pobytu, wydanej w związku z udzieleniem cudzoziemcowi zezwolenia na pobyt czasowy, zamieszczana jest adnotacja „dostęp do rynku pracy”. Podjęcie innej pracy wymaga uzyskania zezwolenia na pracę.

7.2.5. Treść merytoryczna do ćwiczeń – grupa 5

Ćwiczenie w tej grupie dotyczy zezwoleń na pobyt czasowy na studia oraz w celu nauki. Podstawę prawną stanowi Ustawa z 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach, w szczególności art. 144 tej ustawy, wraz z aktami wykonawczymi.

Zezwolenie na pobyt na studia może zostać udzielone cudzoziemcom, których celem pobytu w Polsce jest kształcenie się na stacjonarnych studiach wyższych albo stacjonarnych studiach doktoranckich oraz cudzoziemcom zamierzającym odbyć kurs przygotowawczy do podjęcia nauki na takich studiach w języku polskim – o ile okoliczności te uzasadniają pobyt cudzoziemca na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej przez okres dłuższy niż 3 miesiące.

Powyzszego zezwolenia nie mogą uzyskać m.in. cudzoziemcy, którzy wykonują pracę lub prowadzą działalność gospodarczą na terytorium RP, chyba że ubiegają się o udzielenie mu kolejnego zezwolenia w celu kształcenia się na studiach. Pierwszego zezwolenia w celu kształcenia się na studiach udziela się na 15 miesięcy. Jeśli studia uzasadniają pobyt cudzoziemca na terytorium RP przez okres krótszy niż rok, pierwszego zezwolenia udziela się na czas trwania roku akademickiego lub studiów przedłużony o 3 miesiące. Kolejne zezwolenie na pobyt czasowy w celu kształcenia się na studiach udzielane jest na okres niezbędny do realizacji celu pobytu cudzoziemca na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, nie dłuższy jednak niż 3 lata. Zezwolenia na pobyt czasowy dla cudzoziemców zamierzających odbyć kurs przygotowawczy do podjęcia nauki na studiach prowadzanych w języku polskim, udziela się na okres trwania tego kursu przedłużony o 3 miesiące. Jeśli cudzoziemiec podejmuje studia dzienne, zezwolenie to umożliwia mu podjęcie pracy bez zezwolenia.

Zezwolenie na pobyt czasowy w celu podjęcia nauki udzielane jest na podstawie wspomnianej Ustawy o cudzoziemcach, art. 187 pkt 1 lit. a, wraz z aktami wykonawczymi. Może ono zostać udzielone cudzoziemcom, których celem pobytu jest odbywanie nauki na terytorium Polski, o ile okoliczność ta uzasadnia pobyt cudzoziemca dłużej niż 3 miesiące.

Zezwolenie to może zostać udzielone cudzoziemcom odbywającym naukę w innej formie niż stacjonarne studia wyższe, stacjonarne studia dok-

toranckie albo kurs przygotowawczy do podjęcia nauki na takich studiach w języku polskim.

Zezwolenie na pobyt czasowy w celu odbywania nauki może zostać udzielone na czas nauki, powyżej 3 miesięcy, nie dłużej niż 1 rok, z możliwością ubiegania się o kolejne zezwolenia. Zezwolenie to nie przyznaje cudzoziemcowi prawa dostępu do polskiego rynku pracy. Podjęcie zatrudnienia możliwe jest na ogólnych zasadach, pod warunkiem posiadania przez cudzoziemca zezwolenia na pracę, chyba że nie jest ono wymagane.

7.2.6. Treść merytoryczna do ćwiczeń – grupa 6

Ćwiczenie w tej grupie dotyczy zezwoleń na pobyt stały i uzyskanie statusu długoterminowego rezydenta UE. W przypadku cudzoziemca mającego polskie pochodzenie podstawę stanowi wspomniana Ustawa o cudzoziemcach, art. 195 ust. 1 pkt. 3, wraz z aktami wykonawczymi. Zezwolenie takie może zostać udzielone cudzoziemcowi, jeśli jest osobą o polskim pochodzeniu i zamierza osiedlić się na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej na stałe.

Do ustalenia polskiego pochodzenia cudzoziemca stosuje się przepisy art. 5 ust. 1-3 ustawy z dnia 9 listopada 2000 r. o repatriacji. Zezwolenie to udzielane jest na czas nieoznaczony.

W przypadku zezwolenia na pobyt stały dla małżonka polskiego obywatela podstawą prawną jest wzmiankowana Ustawa o cudzoziemcach, art. 195 ust. 1 pkt. 4, wraz z aktami wykonawczymi. Zezwolenie takie może zostać udzielone cudzoziemcowi, który:

- pozostaje w uznawanym przez prawo Rzeczypospolitej Polskiej związku małżeńskim z obywatelem polskim przez co najmniej 3 lata przed dniem, w którym złożył wniosek o udzielenie mu zezwolenia na pobyt stały, oraz
- bezpośrednio przed złożeniem tego wniosku przebywał nieprzerwanie na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej przez okres nie krótszy niż 2 lata na podstawie zezwolenia na pobyt czasowy udzielonego w związku z pozostawaniem w związku małżeńskim z obywatelem polskim lub w związku z uzyskaniem statusu uchodźcy, ochrony uzupełniającej lub zgody na pobyt ze względów humanitarnych.

Z kolei zezwolenie na pobyt stały dla posiadacza ważnej **Karty Polaka** opiera się na art. 195 ust. 1 pkt. 9 wzmiankowanej Ustawy o cudzoziemcach, wraz z aktami wykonawczymi. Takie zezwolenie może zostać udzielone cudzoziemcowi, posiadającemu ważną Kartę Polaka, który zamierza osiedlić się na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej na stałe.

Zezwolenie na pobyt rezydenta długoterminowego UE może być udzielone cudzoziemcowi, który przebywa na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej legalnie i nieprzerwanie co najmniej przez 5 lat bezpośrednio przed złożeniem wniosku o udzielenie tego zezwolenia i spełnia łącznie następujące warunki:

- ma źródło stabilnego i regularnego dochodu wystarczającego na pokrycie kosztów utrzymania siebie i członków rodziny pozostających na jego utrzymaniu,
- ma ubezpieczenie zdrowotne w rozumieniu ustawy z dnia 27 sierpnia 2004 r. o świadczeniach opieki zdrowotnej finansowanych ze środków publicznych lub potwierdzenie pokrycia przez ubezpieczyciela kosztów leczenia na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej. Zezwolenie to udzielane jest na czas nieoznaczony.

Cudzoziemcowi, który uzyskał zezwolenie na pobyt stały na terytorium Polski, wydawana jest **karta pobytu**. Pierwsza karta pobytu wydawana jest z urzędu przez wojewodę, który udzielił cudzoziemcowi zezwolenia na pobyt stały na okres 10 lat od dnia jej wydania. Cudzoziemiec, który posiada zezwolenie na pobyt stały, uprawniony jest do wykonywania pracy na terytorium Polski bez konieczności posiadania zezwolenia na pracę. W karcie pobytu, wydanej w związku z udzieleniem cudzoziemcowi zezwolenia na pobyt stały, zamieszczana jest adnotacja „dostęp do rynku pracy”.

7.2.7. Treść merytoryczna do ćwiczeń – grupa 7

Ćwiczenie w tej grupie dotyczy zagadnienia międzynarodowej ochrony cudzoziemców. Mogą oni uzyskać **status uchodźcy**, jeżeli istnieją uzasadnione obawy co do prześladowań w kraju pochodzenia – z powodu: rasy, religii, narodowości, przekonań politycznych lub przynależności do określonej grupy społecznej i gdy nie może lub nie chce korzystać z ochrony tego kraju. Status uchodźcy nadaje się także małoletniemu dziecku cudzoziemca, który uzyskał status uchodźcy w Rzeczypospolitej Polskiej, urodzonemu na tym terytorium.

Cudzoziemcowi udziela się ochrony uzupełniającej, w przypadku gdy powrót do kraju pochodzenia może narazić go na rzeczywiste ryzyko doznania poważnej krzywdy przez:

- orzeczenie kary śmierci lub wykonanie egzekucji,
- tortury, nieludzkie lub poniżające traktowanie albo karanie,
- poważne i zindywidualizowane zagrożenie dla życia lub zdrowia wynikające z powszechnego stosowania przemocy wobec ludności cywilnej w sytuacji międzynarodowego lub wewnętrznego konfliktu zbroj-

nego i ze względu na to ryzyko nie może lub nie chce korzystać z ochrony kraju pochodzenia.

Najważniejszymi polskimi aktami prawnymi regulującymi sytuację cudzoziemców ubiegających się o nadanie statusu uchodźcy oraz objętych ochroną są trzy ustawy: Ustawa o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium RP z 13 czerwca 2003 r. (Dz.U. 2012 r. nr 0 poz. 680), Ustawa o pomocy społecznej z 12 marca 2004 r. (Dz.U. 2004 nr 64 poz. 593), Ustawa o cudzoziemcach z 12 grudnia 2013 r. (Dz.U. 2013 poz. 1650).

Od 2014 roku, wraz z pojawieniem się nowej ustawy o cudzoziemcach, została wprowadzona **zgoda na pobyt ze względów humanitarnych**, a dotychczasowa zgoda na pobyt tolerowany przestała pełnić funkcję ochrony międzynarodowej – lecz nadal jest przyznawana w szczególnych przypadkach, gdy cudzoziemca nie można zobowiązać do powrotu do kraju pochodzenia. Zgody na pobyt ze względów humanitarnych udziela się cudzoziemcowi, jeżeli jego zobowiązanie do powrotu jest niemożliwe do wykonania, gdyż w państwie tym mogłoby być: zagrożone jego prawo do życia, narażony na tortury lub niehumanitarny i poniżający traktowanie, zmuszany do pracy, pozbawiony prawa do rzetelnego procesu sądowego; naruszałoby jego prawo do życia rodzinnego lub prywatnego; naruszałoby prawa dziecka (Dz.U. 2013 poz. 1650, art. 348).

Zgoda na pobyt tolerowany jest przyznawana, gdy cudzoziemcowi, wobec którego niemożliwe jest wykonanie zobowiązania do powrotu, gdy zachodzą inne okoliczności, w których nie można udzielić zgody na pobyt ze względów humanitarnych lub jego wykonanie jest niemożliwe z przyczyn niezależnych od organu właściwego do wykonania tej decyzji (Dz.U. 2013 poz. 1650, art. 351). Obie te sprawy te rozpatruje komendant oddziału lub komendant placówki Straży Granicznej. Ustawa o pomocy społecznej przedstawia zaś rodzaje świadczeń z zakresu pomocy społecznej oraz zasady i tryb ich udzielania, które są skierowane do osób, które po otrzymaniu statusu uchodźcy bądź ochrony uzupełniającej mają prawo zostać objęte rocznym programem integracyjnym.

Złożenie wniosku o nadanie statusu uchodźcy jest możliwe:

- w trakcie wjazdu na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej podczas kontroli granicznej (należy wówczas poinformować funkcjonariusza Straży Granicznej o chęci wystąpienia z wnioskiem uchodźczym),
- podczas pobytu na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (należy zgłosić się do Nadwiślańskiego Oddziału Straży Granicznej w Warszawie),
- za pośrednictwem komendanta oddziału lub komendanta placówki Straży Granicznej, obejmującego terytorialnym zasięgiem działania siedzibę strzeżonego ośrodka strzeżonego, aresztu dla cudzoziemców,

aresztu śledczego lub zakładu karnego – w przypadku gdy osoba, która chce złożyć wniosek uchodźczy, przebywa w ww. miejscach detencji.

Podczas składania wniosku należy okazać wszystkie posiadane dokumenty (w tym dokumenty tożsamości i podróży) oraz wszystkie posiadane dowody, które mogą potwierdzać sytuację danej osoby. Zasada ta dotyczy zarówno wnioskodawcy, jak i wszystkich osób, których dotyczyć ma wniosek.

Wniosek o nadanie statusu uchodźcy jest wypełniany w języku polskim na specjalnym formularzu w oparciu o informacje uzyskane podczas rozmowy cudzoziemca z funkcjonariuszem Straży Granicznej. W razie potrzeby w rozmowie uczestniczy tłumacz języka, w którym porozumiewa się dana osoba.

Złożeniu wniosku towarzyszą dodatkowe procedury takie jak:

- fotografowanie (obowiązkowe),
- pobieranie odcisków palców (obowiązkowe dla osób powyżej 14 roku życia),
- badania lekarskie i zabiegi sanitarne,
- kontrola osobista i kontrola bagażu.

Każda dorosła osoba jest także na piśmie informowana o zasadach i trybie postępowania uchodźczego oraz o swoich prawach i obowiązkach wynikających z faktu złożenia wniosku. Przyjęcie wniosku rozpoczyna **procedurę uchodźczą**. Na potwierdzenie tego faktu każda dorosła osoba otrzymuje dokument – tymczasowe zaświadczenie tożsamości cudzoziemca.

8. Narzędzia sprawdzające

Test.

9. Narzędzia wykorzystywane podczas szkolenia

notatniki, długopisy, wydruki tekstów źródłowych. Przed rozpoczęciem zajęć należy wydrukować teksty, nad którymi będą pracowały grupy.

Jednostka szkoleniowa

- 1. Projekt szkoleniowy: Liczebność i status prawny imigrantów w Polsce**
- 2. Jednostka szkoleniowa nr 3: Prawne możliwości zalegalizowania pobytu przez imigrantów przyjeżdżających do Polski – cz. 2**
- 3. Powiązanie z modułem baza wiedzy**

Bibliografia – wybór:

- Lista ośrodków dla osób ubiegających się o nadanie statusu uchodźcy: <http://udsc.gov.pl/uchodzcy-2/uchodzcy/lista-osrodkow-dla-uchodzcow/> (dostęp: 23.04.2015);
- Informacje o krajach pochodzenia imigrantów, <http://wikp.udsc.gov.pl> (dostęp: 23.04.2015);
- Wydział Informacji o Krajach Pochodzenia, Departament Postępowań Uchodźczych, Urząd do Spraw Cudzoziemców RP, <http://wikp.udsc.gov.pl>;
- Zezwolenie na pracę, Migrant.pl, http://www.migrant.info.pl/Zezwolenie_na_prace.html (dostęp: 23.04.2015);
- Słownik, Urząd ds. Cudzoziemców RP, <http://udsc.gov.pl/uchodzcy-2/uchodzcy/sownik/>.
- I. Czerniejewska, *Uchodźcy w Polsce* (nieopublikowany raport, 2014);
- Akty prawne (dostęp: 23.04.2015): Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) Nr 810/2009 z dnia 13 lipca 2009 r. ustanawiające Wspólnotowy Kodeks Wizowy (kodeks wizowy);
- Ustawa z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach; Ustawa z dnia 13 czerwca 2003 r. o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej;
- Ustawa z dnia 9 listopada 2000 r. o repatriacji (171.58 KB); Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 28 kwietnia 2014 r. w sprawie wniosku o udzielenie cudzoziemcowi zezwolenia na pobyt rezydenta długoterminowego Unii Europejskiej;
- Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 28 kwietnia 2014 r. w sprawie wniosku o udzielenie cudzoziemcowi zezwolenia na pobyt czasowy;
- Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 28 kwietnia 2014 r. w sprawie wniosku o udzielenie cudzoziemcowi zezwolenia na pobyt stały;

Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 29 kwietnia 2014 r. w sprawie dokumentów wydawanych cudzoziemcom;
Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 5 maja 2014 r. w sprawie przedłużania wiz dla cudzoziemców;
Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 5 maja 2014 r. w sprawie wiz dla cudzoziemców.

[Slajd 2]

4. Cel jednostki

4.1. Wiedza

- możliwości legalizacji pobytu przez imigrantów w Polsce.

4.2. Umiejętności

- określanie adekwatnych do sytuacji, przewidzianych przez prawo możliwości legalizacji pobytu cudzoziemców,
- rozpoznanie i uwzględnianie warunków potrzebnych do ich uzyskania.

4.3. Postawy

- zrozumienie działań podejmowanych przez cudzoziemców w celu zalegalizowania pobytu w Polsce, w kontekście obowiązujących przepisów.

5. Czas przeprowadzenia jednostki: 45 minut

[Slajd 3]

6. Przebieg jednostki

- wprowadzenie do zajęć – przypomnienie wniosków z poprzednich zajęć,
- przeprowadzenie ćwiczenia nr 1,
- przeprowadzenie ćwiczenia nr 2.

7. Opis jednostki jako procesu dydaktycznego

Jednostka ma charakter ćwiczenia opartego na metodzie pracy w grupach oraz pracy z tekstem. Jest kontynuacją ćwiczenia przeprowadzonego w czasie jednostki szkoleniowej „Prawne możliwości zalegalizowania pobytu przez imigrantów przyjeżdżających do Polski – część I”. Na wstępie prowadzący przypomina temat zajęć i wnioski z poprzedniej części (2 min). W ramach jednostki odbywają się dwa ćwiczenia..

Ćwiczenia

[Slajd 4]

Celem ćwiczenia nr 1 jest zapoznanie szkolonych z dokumentami, które wypełniają cudzoziemcy, chcący zalegalizować pobyt w Polsce. Metodę stanowi praca z tekstem (formularzami) w Internecie. Szkoleni zostają następnie podzieleni na 6 grup (2 minuty), które otrzymują następujące zadania: – złożenie wniosku o wpisanie do ewidencji zaproszeń (gr. 1), złożenie wniosku o pobyt czasowy (gr. 2), złożenie wniosku o pobyt stały (gr. 3), złożenie wniosku o pobyt rezydenta WE (gr. 4), złożenie wniosku o wydanie lub wymianę dokumentu tożsamości cudzoziemca (gr. 5), złożenie wniosku o nadanie statusu uchodźcy (gr. 6). Każda z grup wyszukuje w Internecie (strona UDSC <http://udsc.gov.pl/cudzoziemcy/obywatele-panstw-trzecich/formularze-wnioskow/>) formularz, który musi wypełnić cudzoziemiec, żeby otrzymać jeden z powyżej wymienionych dokumentów. Grupy przeglądają formularze i zastanawiają się, jak go należy uzupełnić, jakie dodatkowe dokumenty są mu do tego potrzebne. Potem szkolący podsumowuje ćwiczenie w postaci krótkiej dyskusji.

[Slajd 5]

Celem ćwiczenia nr 2 jest uzyskanie wiedzy na temat liczby cudzoziemców dysponujących poszczególnymi statusami pobytowymi oraz krajów ich pochodzenia oraz sama umiejętność odszukiwania danych i posługiwania się tabelami i formularzami. Metodę stanowi w tym przypadku praca z tabelami / formularzami. Szkoleni pracują w tych samych (sześciu) grupach, jak w poprzednim ćwiczeniu. Każda grupa otrzymuje tabele – zestawienia ze stron UDSC (Udsc → statystyki → zestawienia roczne) dotyczące postępowań wobec cudzoziemców i ich rozstrzygnięć. Pod uwagę brane są dane z lat 2011-2014 (zestawienia roczne). Każda grupa opracowuje przydzielone statusy w poszczególnych latach, wypisując po pięć grup najliczniej reprezentowanych w poszczególnych statusach według wskazówek. Po zakończeniu prac w grupach każda z nich przedstawia wyniki analizy na forum. Potem szkolący dokonuje podsumowania.

7.1. Zagadnienia dla poszczególnych grup wraz przypisanymi statusami

7.1.1. Grupa 1

Ćwiczenie w tej grupie polega na analizie przez szkolonych trzech tabel zawierających informacje na temat statusu uchodźcy. W każdym przypadku zadaniem szkolonych jest wskazanie w kolejności 5 największych grup.

W tabeli (zawierającej liczbę osób, które w latach 2011-2014 ubiegały się o nadanie statusu uchodźcy) należy zwrócić uwagę na kolumnę „razem”.

Następnie, w tabeli (zawierającej liczbę osób, wobec których w latach 2011 szef UDSC wydał decyzje w sprawie o nadanie statusu uchodźcy w RP, według obywatelstwa) zadaniem szkolonych jest przeanalizowanie zawartości kolumn o następujących nagłówkach: „ilość statusów nadanych zgodnie z Konwencją Genewską”, „ilość osób, którym przyznano ochronę uzupełniającą”, „ilość osób, którym przyznano zgodę na pobyt tolerowany”, „ilość decyzji negatywnych” oraz „ilość umorzeń”.

Następnie, w tabeli (zawierającej liczbę osób, wobec których w latach 2011 Rada ds. Uchodźców wydała decyzję w sprawie o nadanie statusu uchodźcy w RP, według obywatelstwa) zadaniem szkolonych jest przeanalizowanie zawartości kolumn o następujących nagłówkach: „ilość statusów nadanych zgodnie z Konwencją Genewską”, „ilość osób, którym przyznano ochronę uzupełniającą”, „ilość osób, którym przyznano zgodę na pobyt tolerowany”, „ilość decyzji negatywnych”, „ilość umorzeń”.

7.1.2. Grupa 2

Ćwiczenie w tej grupie polega na analizie przez szkolonych trzech tabel zawierających informacje na temat liczby osób, które w latach 2011-2014 złożyły wniosek o przyznanie pobytu tolerowanego według obywatelstwa. W każdym przypadku zadaniem szkolonych jest wskazanie w kolejności 5 największych grup.

W tabeli (zawierającej liczbę osób, które w latach 2011-2014 złożyły wniosek o przyznanie pobytu tolerowanego, według obywatelstwa) należy zwrócić uwagę na kolumnę „razem”.

Następnie, w tabeli (zawierającej liczbę osób, wobec których wojewodowie wydali decyzje w sprawach o udzielenie zgody na pobyt tolerowany, według obywatelstwa, zadaniem szkolonych jest przeanalizowanie zawartości kolumn o następujących nagłówkach: „decyzja pozytywna”, „decyzja negatywna”, „umorzenie”.

Następnie, w tabeli (zawierającej liczbę osób, wobec których Szef UDSC wydał decyzje w sprawach o udzielenie zgody na pobyt) zadaniem szkolo-

nych jest przeanalizowanie zawartości kolumn o następujących nagłówkach: „decyzja pozytywna”, „decyzja negatywna”, „umorzenie”.

7.1.3. Grupa 3

Ćwiczenie w tej grupie polega na analizie przez szkolonych trzech tabel zawierających informacje na temat liczby wiz, zaproszeń i wniosków o osiedlenie się cudzoziemców w Polsce. W każdym przypadku zadaniem szkolonych jest wskazanie największych grup.

W tabeli (zawierającej informacje na temat liczby wiz wydanych cudzoziemcom, według obywatelstwa) zadaniem szkolonych jest przeanalizowanie zawartości kolumn o następujących nagłówkach: [wizy] „krajowa”, „Schengen”, „razem”.

Następnie, w tabeli (zawierającej informacje na temat liczby zaproszeń wydanych cudzoziemcom w latach 2011-2014, według obywatelstwa) zadaniem szkolonych jest przeanalizowanie zawartości kolumn o następujących nagłówkach:

Następnie, w tabeli (zawierającej informacje na temat liczby osób, które złożyły wniosek o zezwolenie na osiedlenie się, według obywatelstwa), zadaniem szkolonych jest przeanalizowanie zawartości kolumn o następujących nagłówkach: „pozytywne”, „negatywne”, „umorzenia”.

7.1.4. Grupa 4

Ćwiczenie w tej grupie polega na analizie przez szkolonych trzech tabel zawierających informacje na temat decyzji w sprawie o zezwolenie na osiedlenie się, według obywatelstwa. W każdym przypadku zadaniem szkolonych jest wskazanie największych grup.

W tabeli (zawierającej informacje na temat osób, w stosunku do których zostały wydane decyzje w sprawie o zezwolenie na osiedlenie się, według obywatelstwa), zadaniem szkolonych jest przeanalizowanie zawartości kolumn o następujących nagłówkach: „pozytywne”, „negatywne”, „umorzenia”.

Następnie, w tabeli (zawierającej informacje na temat liczby osób, które złożyły wniosek o zezwolenie na zamieszkanie na czas oznaczony, według obywatelstwa) zadaniem szkolonych jest przeanalizowanie zawartości kolumny o nagłówku „razem”.

Następnie, w tabeli (zawierającej informacje na temat liczby osób, w stosunku do których wojewodowie wydali decyzje w sprawie o zezwolenie na zamieszkanie na czas oznaczony, według obywatelstwa) zadaniem szkolonych jest przeanalizowanie zawartości kolumn o następujących nagłówkach: „razem”, „pozytywne”, „pobyt tolerowany”, „negatywne”, „umorzenia”.

7.1.5. Grupa 5

Ćwiczenie w tej grupie polega na analizie przez szkolonych pięciu tabel zawierających informacje na temat obywateli UE, którzy złożyli wniosek o zarejestrowanie pobytu, według obywatelstwa. W każdym przypadku zadaniem szkolonych jest wskazanie największych grup.

W tabeli (zawierającej informacje na temat liczby obywateli UE, którzy złożyli wniosek o zarejestrowanie pobytu, według obywatelstwa), zadaniem szkolonych jest przeanalizowanie zawartości kolumny o nagłówku „razem”.

Następnie, w tabeli (zawierającej informacje na temat liczby członków rodzin obywateli UE, którzy złożyli wniosek o wydanie karty pobytu członków rodziny obywatela UE, według obywatelstwa) zadaniem szkolonych jest przeanalizowanie zawartości kolumny o nagłówku „razem”.

Następnie, w tabeli (zawierającej informacje na temat liczby osób, które złożyły wniosek o udzielenie zezwolenia na pobyt rezydenta długoterminowego WE, według obywatelstwa) zadaniem szkolonych jest przeanalizowanie zawartości kolumny o nagłówku „razem”.

Następnie, w tabeli (zawierającej informacje na temat osób, w stosunku do których wojewodowie wydali decyzje w sprawie zezwolenia na pobyt rezydenta długoterminowego WE, według obywatelstwa), zadaniem szkolonych jest przeanalizowanie zawartości kolumn o następujących nagłówkach: „pozytywne”, „negatywne”, „umorzenia”.

Na koniec, w tabeli (zawierającej informacje na temat liczby osób, wobec których wojewodowie wydali decyzje o wydaleniu z terytorium RP, według obywatelstwa) zadaniem szkolonych jest przeanalizowanie zawartości kolumny o nagłówku „razem”.

7.1.6. Grupa 6

Ćwiczenie w tej grupie polega na analizie przez szkolonych sześciu tabel zawierających informacje na temat zobowiązania cudzoziemca do opuszczenia terytorium RP. W każdym przypadku zadaniem szkolonych jest wskazanie największych grup.

W tabeli (zawierającej informacje na temat liczby osób, w stosunku do których komendant wojewódzki [powiatowy, miejski] Policji lub komendant oddziału lub placówki Straży Granicznej wydał decyzje o zobowiązaniu cudzoziemca do opuszczenia terytorium RP, według obywatelstwa), zadaniem szkolonych jest przeanalizowanie zawartości kolumny o nagłówku „razem”.

Następnie, w tabeli (zawierającej informacje na temat liczby osób, w stosunku do których komendant placówki Straży Granicznej wydał decyzje

o odmowie wjazdu na terytorium RP, według obywatelstwa) zadaniem szkolonych jest przeanalizowanie zawartości kolumny o nagłówku „razem”.

Następnie, w tabeli (zawierającej informacje na temat liczby osób, które otrzymały zgodę na pobyt tolerowany w poszczególnych sprawach, według typu sprawy i obywatelstwa), zadaniem szkolonych jest przeanalizowanie zawartości kolumn o następujących nagłówkach: „status uchodźcy”, „pobyt tolerowany”, „wydalenie cudzoziemca”, „zamieszkanie”.

Następnie, w tabeli (zawierającej informacje na temat liczby osób, które posiadają ważne karty pobytu, według obywatelstwa i rodzaju zezwolenia), zadaniem szkolonych jest przeanalizowanie zawartości kolumn o następujących nagłówkach: „ochrona uzupełniająca”, „osiedlenie się”, „pobyt rezydenta długoterminowego WE”, „pobyt tolerowany”, „status uchodźcy”, „zamieszkanie na czas oznaczony”.

Na koniec, w tabeli (zawierającej informacje na temat liczby osób, które posiadają ważną kartę pobytu, według obywatelstwa i organu wydającego), zadaniem szkolonych jest przeanalizowanie zawartości kolumny o nagłówku „podział na województwa”.

8. Narzędzia sprawdzające

Test.

9. Narzędzia wykorzystywane na zajęciach

Prezentacja PP, Komputery (Internet), notatniki, długopisy, tabele UDSC.

3

Projekt szkoleniowy

Przyczyny przyjazdów, specyfika form imigrowania, struktura osiedlenia oraz migracja wewnętrzna cudzoziemców w Polsce

Cele projektu:

Projekt szkoleniowy dotyczy wielu aspektów funkcjonowania różnych grup imigranckich z Europy, Afryki i Azji (Afrykanów z obszaru subsaharyjskiego, Białorusinów, Romów rumuńskich, Rosjan i Ukraińców) – czynników stymulujących do opuszczenia ojczyzn, realizacji przez nich procedur prowadzących do migracji, przyjmowanych strategiach migracyjnych, konfrontacji planów i oczekiwań z problemami, na jakie natrafiają w Polsce, wreszcie ich liczebności, struktury społeczno-demograficznej, rozmieszczenia terytorialnego i mobilności wewnętrznej.

Pozyskana wiedza dotyczy:

- czynników stymulujących przyjazdy największych grup imigrantów do Polski,
- strategii migracyjnych przyjmowanych przez imigrantów,
- oczekiwań i planów dotyczących migracji i ich weryfikacji po przyjeździe,
- różnego rodzaju problemów związanych z migracją,
- rozmieszczenia wewnętrznego imigrantów i ich mobilności wewnętrznych.

Kształtowane umiejętności dotyczą:

- wskazania motywacji i uwarunkowań stojących za decyzją o emigracji,
- przeanalizowania strategii migracyjnych przyjętych przez różne grupy imigrantów,
- scharakteryzowania oczekiwań imigrantów przed migracją i możliwości ich realizacji po przybyciu do Polski,

- określenia problemów związanych z migracją,
- omówienia rozmieszczenia migrantów w Polsce i ich mobilności.

Postawy:

- przelamanie stereotypowego myślenia o poszczególnych grupach migrantów,
- ukształtowanie bardziej empatycznego stosunku do imigrantów.

Informacje dodatkowe:

Projekt szkoleniowy składa się z 7 jednostek o charakterze wykładowo-ćwiczeniowym oraz jednostki weryfikującej pozyskaną wiedzę. Jednostki szkoleniowe zawierają liczne przykłady dotyczące przekazywanych treści oraz ćwiczenia utrwalające wiedzę.

Wykaz jednostek szkoleniowych:

1. Afrykanie z obszaru subsaharyjskiego – przyczyny przyjazdów do Polski oraz specyfika form imigrowania.
2. Chińczycy i Wietnamczycy – przyczyny przyjazdów, specyfika form imigrowania oraz rozmieszczenie terytorialne w Polsce. Cz. 1.
3. Chińczycy i Wietnamczycy – przyczyny przyjazdów, specyfika form imigrowania oraz rozmieszczenie terytorialne w Polsce. Cz. 2.
4. Ukraińcy – przyczyny przyjazdów, specyfika form imigrowania, rozmieszczenie terytorialne w Polsce oraz migracja wewnętrzna w kraju przyjmującym.
5. Białorusini i Rosjanie – przyczyny przyjazdów, specyfika form imigrowania, rozmieszczenie terytorialne w Polsce oraz migracja wewnętrzna w kraju przyjmującym.
6. Romowie – przyczyny przyjazdów, specyfika form imigrowania, rozmieszczenie terytorialne w Polsce oraz migracja wewnętrzna w kraju przyjmującym. Cz. 1.
7. Romowie – przyczyny przyjazdów, specyfika form imigrowania, rozmieszczenie terytorialne w Polsce oraz migracja wewnętrzna w kraju przyjmującym. Cz. 2.
8. Weryfikacja wiedzy w formie testu.

Forma weryfikacji wiedzy:

Test wielokrotnego wyboru.

Jednostka szkoleniowa

- 1. Projekt szkoleniowy: Przyczyny przyjazdów, specyfika form imigrowania, struktura osiedlenia oraz migracja wewnętrzna cudzoziemców w Polsce**
- 2. Jednostka szkoleniowa nr 1: Afrykanie z obszaru subsaharyjskiego. Przyczyny przyjazdów do Polski. Specyfika form imigrowania i legalizacji pobytu**
- 3. Powiązanie z modułem baza wiedzy demonstratora**

Źródła - raporty:

- R. Vorbrich, Afrykanie - charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski,
- R. Vorbrich, Berberowie - charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski,
- K. Kościelniak, Muzułmanie - charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski.

Ekspertyzy - mapa zróżnicowań regionalnych:

- R. Vorbrich, Zróżnicowanie etniczne Afryki.

Bibliografia - wybór:

- Awad Gabir, *Warszawa sudańska*, http://kontynent-warszawa.pl/content-6-felietony-5595-warszawa_suda%C5%84ska.htm [dostęp: 20.05.2014].
- Chilczuk M., *50 lat kształcenia studentów zagranicznych w Polsce* (2001), „Kontakt”, rok 7, nr 1-2, <http://www.copernicustr.org.pl/kontakt/chilczuk.htm> [dostęp: 20.05.2014].
- Danecka M., Jaroszevska E. (2013), *Imigranci z Afryki w Polsce. Przyczynek do analizy czynników blokujących ich napływ i integrację*, „Kultura i społeczeństwo”, t. 3, s. 157-184.
- Hinne D.C., Keaton T.D., Small S. (red.), *Black Europe and the African Diaspora*, Chicago 2009, s. 4.
- Markowska-Manista U. (2013), *Zakorzenie czy społeczno-kulturowe zawieszenie? Afrykanie w Polsce*, w: J. Nikitorowicz, (red.), *Patriotyzm i nacjonalizm. Ku jakiej tożsamości kulturowej*, Kraków.
- Praszałowicz D., Makowski K., Zięba A. (red.) (2004), *Mechanizmy zamorskich migracji łańcuchowych w XIX wieku: Polacy, Niemcy, Żydzi, Rusini*, Kraków: Księgarnia Akademicka.

Wspomnienia Nigeryjczyk Ifa Nwaman, w: „Stadion. Diabelskie igrzyska”,
http://kontynent-warszawa.pl/content-6-felietony-4636-migranci_afryka%C5%84scy_w_polsce__oczekiwania__realia.htm, dostęp: 10.03.2014).

[Slajd 2]

4. Cel jednostki

4.1. Wiedza

- charakterystyka czynników stymulujących emigrację Afrykanów do Europy, a zwłaszcza Polski;
- charakterystyka strategii migracyjnych przyjmowanych przez Afrykanów;
- charakterystyka liczebności i rozmieszczenia terytorialnego Afrykanów w Polsce.

4.2. Umiejętności

- rozpoznawanie czynników przyciągających afrykańskich emigrantów do Polski i wypychających ich z krajów pochodzenia;
- rozpoznanie charakteru migracji oraz strategii imigrantów i ich statusów pobytowych;
- lokalizowanie miejsc pobytu Afrykanów w Polsce.

4.3. Postawy

- uświadomienie, że emigracja do Polski jest często jedynym wyjściem z krytycznej bądź bardzo trudnej sytuacji w kraju pochodzenia imigrantów;
- rozwijanie empatii, a w konsekwencji: zrozumienie dla życiowych decyzji imigrantów z Afryki.

5. Czas przeprowadzenia jednostki: 45 minut

[Slajd 3]

6. Przebieg jednostki

- wykład (cz. 1) z prezentacją oraz wykorzystaniem materiału ikonograficznego (10 min.),

- wykład (cz. 2) (10 min.),
- ćwiczenie (15 min.),
- podsumowanie,
- dyskusja (10 min.).

7. Opis jednostki jako procesu dydaktycznego

Jednostka składa się z dwóch części wykładowych, wymagających inicjatywy osoby prowadzącej, ćwiczenia, dyskusji w grupie oraz podsumowania. Pierwsza część wykładowa zawiera podstawowe informacje dotyczące podziału Afryki, politycznych, ekonomicznych i społeczno-kulturowych uwarunkowań życia Afrykanów oraz czynników skłaniających ich do emigracji z tego kontynentu. Druga część wykładowa koncentruje się na charakterystyce migracji i legalizacji pobytów Afrykanów w Polsce. Ćwiczenie ma na celu określenie liczebności Afrykanów w Polsce oraz ich statusów pobytowych i polega na przestudiowaniu przez uczestników dostępnych danych statystycznych, które zostały załączone do jednostki. Zajęcia kończą: dyskusja z kursantami na temat ich doświadczeń w pracy z Afrykanami oraz podsumowanie.

7.1. Treść wykładu

[Slajd 4]

Część pierwsza

Podstawowe różnice pomiędzy Afryką Subsaharyjską i Afryką Północną

Mieszkańcy Afryki tworzą mozaikę języków, ras i kultur. Usystematyzowanie tej mozaiki dokonuje się zazwyczaj w oparciu o kryterium rasowe lub językowe. W pierwszym wypadku wyróżnia się zazwyczaj Afrykę Północną (zdominowaną przez ludność białą) oraz Afrykę Subsaharyjską nazywaną ze względu na dominację osób czarnych „Czarną Afryką”, leżącą na południe od Sahary, na której będziemy się koncentrować podczas naszych zajęć.

Dychotomiczny podział Afryki choć zbyt uproszczony, bo przesłaniający m.in. ważkie cechy kulturowe, jest przydatny z wielu względów. Po pierwsze termin Afryka Subsaharyjska odwołuje się do makroregionu (co prawda o rozmytych granicach północnych) pod wieloma względami odmiennego od Afryki Północnej o korzeniach cywilizacji śródziemnomorskiej, a współcześnie całkowicie zislamizowanej (pomijając enklawy chrześcijańskie i ju-

daistyczne). Po drugie, pozwala uniknąć schematycznego kryterium językowego, prowadzącego do przeszacowania liczby ludów lub grup etnicznych Afryki. Metody językoznawcze mają bowiem tendencję do rozbudowywania schematów klasyfikacyjnych, ujmując jednostki klasyfikacji lingwistycznej (języki i dialekty) jako jednostki społeczno-kulturowe. Tworzy to zbyt rozdrobniony obraz Afryki, utrudniający syntetyczne ujęcie, charakterystyki kulturowej kontynentu.

[Slajd 5]

Afryka a kryterium polityczne identyfikujące jednostkę przez przynależność państwową

Tę specyfikę należy podkreślić ze względu na to, że na gruncie afrykańskim mało przydatne jest kryterium polityczne, powszechne z kolei w Europie, identyfikujące jednostkę poprzez przynależność państwową. Zdecydowana większość współczesnych państw afrykańskich powstała bowiem w następstwie procesu dekolonizacji. Odziedziczone po epoce kolonialnej granice tych państw ignorują przeważnie zasięg miejscowych grup etnicznych. Poszczególne państwa obejmują zatem historycznie przypadkowe wspólnoty terytorialne, oparte nie na wspólnocie języka i kultury, lecz na postkolonialnych strukturach polityczno-terytorialnych. W Afryce nie wykształciły się narody typu europejskiego, tak więc samo pojęcie „narodu” uległo tu modyfikacji.

Z tego względu należy pamiętać, iż mówiąc o Afrykanach możemy mieć do czynienia z dużą różnorodnością etniczną, językową i kulturową osób pochodzących z jednego państwa. Zróżnicowana sytuacja polityczna, społeczna i gospodarcza państw, z których pochodzą imigranci, dodatkowo wpływa na złożoność kompilacji czynników wypychających emigrantów.

[Slajd 6]

Czynniki skłaniające do emigracji z Afryki

W przypadku Afryki Subsaharyjskiej najważniejszymi czynnikami dynamizującymi emigrację są:

- 1. względy demograficzne** (duży przyrost naturalny, ale i śmiertelność);
- 2. klimat** (utrudniający działalność rolniczą, natomiast sprzyjający chorobom tropikalnym, takim jak malaria, gorączka krwotoczna ebola itp.);
- 3. sytuacja gospodarcza i społeczna.**

Wśród krajów afrykańskich znaleźć można 10 najbiedniejszych krajów świata (zajmujących 10 ostatnich pozycji na liście MFW – Międzynarodowego Funduszu Walutowego). Ich PKB na 1 mieszkańca kształtuje się znacznie poniżej lub w okolicach 1000 \$. Wśród 20 państw świata o najniższym PKB na głowę mieszkańca zaledwie dwa znajdują się poza Afryką Subsaharyjską. Można także wskazać kraje afrykańskie lokujące się w środku globalnej stawki PKB, takie jak Gabon, Namibię i Kongo z odpowiednio: 16.548 \$, 7.772 \$ i 4.667 \$ PKB na 1 osobę (International Money Fund: Report for Selected Country Groups and Subjects – 2012). Jednak dla porównania PKB na 1 mieszkańca w Polsce wynosi ponad 11 tys. \$, a Niemiec – 39.028 \$, a średni PKB na 1 mieszkańca UE – 32.021 \$.

[Slajd 7]

Różnica w poziomie dochodów na głowę mieszkańca między Afryką a sąsiednią Europą w wyraźny sposób wyznacza kierunek migracji na Północ – ku Europie (mapa nr 1).

Rozwój gospodarczy i społeczny krajów afrykańskich hamują choroby zakaźne trudne do opanowania (np. plaga AIDS i malarii). Afryka ma też najniższą średnią długość życia, a także największą liczbę zakażonych wirusem HIV. Poważnym problemem są także konflikty zbrojne. Najpoważniejszymi regionami zapalnymi pozostają obecnie: Czad, Darfur w Sudanie, Sudan Południowy, Demokratyczna Republika Konga (dawny Zair), Nigeria, Wybrzeże Kości Słoniowej, Somalia i Zimbabwe. Poważne problemy z utrzymaniem bezpieczeństwa mieszkańców ma także RPA.

[Slajd 8]

Emigracja (trwała lub czasowa) jest często dla Afrykanina efektem desperacji, w poszukiwaniu zarobku i znalezienia azylu przed **niepokojami we własnym kraju**.

Na decyzję o wyjeździe w rzeczywistości często składa się kilka różnych splatających się ze sobą czynników. Świadczą o tym indywidualne historie migrantów. Jeden z nich, Nigeryjczyk Ifa Nwaman w swojej książce *Stadion. Diabelskie igrzyska*, opartej na osobistym doświadczeniu migracyjnym, pisał: „Afrykanie nie zawsze napływali do Europy w poszukiwaniu lepszego życia. Ten szalony pościg za kasą zaczął się na początku lat 80. (szczególnie w przypadku Nigerii). Wcześniej Nigeryjczycy nie mieli żadnego powodu, aby emigrować do Europy. Wyjeżdżaliśmy wyłącznie na studia, jednak po ich ukończeniu zawsze wracaliśmy do domu. DLACZEGO? Ponieważ mieliśmy tam gwarancję dobrej pracy. To był czas, kiedy nigeryjska naira [nigeryjska waluta – przyp. autora] była więcej warta

niż dolar czy funt brytyjski. Nigeria (jak wiele innych krajów Afryki) była państwem o mocnej gospodarce. Jednak potem w większości krajów afrykańskich wybuchła straszna epidemia. Tą plagą były rzędy wojskowych. Armie przejęły władzę od Nigerii po Ghanę, Kamerun, Ugandę, Togo, Sierra Leone, Liberię i wiele innych krajów Afryki. Żołnierze trwonili zasoby i plądrowali skarby narodowe. Inflacja szalała, wszystko podrożało i stało się niedostępne dla zwykłych ludzi. Waluta Nigerii straciła wartość. Dolar kosztował 40 nair. Nie było pracy, bieda i głód dotknęły większą część społeczeństwa. Jak wiadomo, przetrwanie, walka o utrzymanie się przy życiu to jedne z podstawowych przejawów ludzkiej natury. Gdy młodzi – Afrykanie nie mogli godnie żyć we własnym kraju, jedynym wyjściem było spróbowanie życia za granicą. Europa stanowiła bardzo obiecującą opcję do rozważenia” (Źródło: http://kontynent-warszawa.pl/content-6-felietony-4636-migranci_afryka%C5%84syc_w_polsce_oczekiwania_realia.htm [dostęp: 22.03.2015]).

Ponieważ brak kompleksowych danych liczbowych (jak też miarodajnych wyników badań jakościowych) dotyczących imigrantów z krajów Afryki Subsaharyjskiej w trakcie ćwiczenia spróbujemy sami, na podstawie danych dostępnych na stronach Urzędu do Spraw Cudzoziemców, ustalić, jak przedstawiała się ich liczba oraz status w kolejnych latach po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej. Przeglądając te dane będziemy musieli pamiętać, że ukazują one zestawienie tych migrantów, którzy już posiadają określone statusy pobytowe. Osób wnioskujących o nie jest jednak o wiele więcej. Z innych materiałów można wywnioskować, że spora grupa Afrykanów mieszka w Polsce już od dawna lub posiada przesłanki, by na określony czas zalegalizować swój pobyt. Uwidoczni się także grupa osób pochodzących z krajów ogarniętych chaosem lub poważnymi konfliktami o charakterze zbrojnym.

Część druga

[Slajd 9]

Cechy migracji z Afryki Subsaharyjskiej

W przypadku Polski większość imigrantów reprezentuje model migracji łańcuchowej. Migracje łańcuchowe? – tego typu migracje można rozumieć wąsko lub szeroko. W wąskim zakresie chodzi o proces prowadzący do łączenia rodzin. W znaczeniu szerokim jest to proces narastania migracji spowodowany utrzymywaniem przez migrantów ścisłych związków z ich bliskimi pozostałymi w kraju pochodzenia. Najważniejsze jest tu przekazywanie przez tych pierwszych informacji o korzystnych warunkach życia

i pracy w kraju osiedlenia, często namawianie do migracji oraz obietnica udzielenia pomocy na początku pobytu w „nowym kraju”, czasem nawet sfinansowanie podróży. Mechanizmy łańcuchowe nie przestają funkcjonować w chwili osiedlenia się w owym otoczeniu, między imigrantami sieć powiązań funkcjonuje nadal, a nawet ulega rozbudowie (za Praszalowicz, Makowski, Zięba 2004, s. 31 i 33). Specyfiką „polską” jest zapoczątkowanie tego łańcucha przez Afrykanina mającego zalegalizowany pobyt, pozostającego w związku małżeńskim z Polką.

Szczególną pozycję w gronie Afrykanów mieszkających obecnie lub w latach wcześniejszych w Polsce zajmują studenci i absolwenci polskich uczelni wyższych. Liczbę Afrykanów wykształconych w latach 1960-2000 oblicza się na 2474 osób. Stanowi to ok. 16% ogółu absolwentów polskich szkół wyższych, będących obywatelami obcych państw. Należy pamiętać, że część z owych Afrykanów pochodziło z krajów Północnej Afryki. Grupa ta systematycznie powiększała się (lata 60. – 211, lata 70. – 393, lata 80. – 725, lata 90. – 1145 osób), w XXI wieku natomiast liczba absolwentów z państw afrykańskich zaczęła maleć (brak dokładnych danych). Specyficzną odmianą (strumieniem) emigracji stypendialnej/postypendialnej była stosunkowo znacząca (ale efemeryczna) grupa afrykańskich studentów z dawnego Związku Sowieckiego, która napłynęła do Polski w początkach lat 90. XX w., po upadku systemu komunistycznego. Byli to głównie Etiopczycy, Somalijczycy, Sudańczycy – absolwenci uczelni rosyjskich (ukraińskich), którzy nie chcieli pozostać w Rosji.

Afrykanie – absolwenci polskich uczelni współtworzą obecnie elity swych krajów, podtrzymując zarazem więzi z Polską. Wśród najwybitniejszych osób z tej kategorii wymienić należy: doktoryzowanego w naszym kraju Alpha Oumane Konare (byłego prezydenta Republiki Mali, a później Przewodniczącego Unii Afrykańskiej) oraz Nassoro Wamchilowa Malocho (ministra stanu ds. planowania w rządzie Tanzanii). Ministrami są m.in.: absolwent SGPiS – Nassoro Wamchilowa Malocho w Tanzanii oraz dr Libertine Ammathila (ambasador Namibii w Polsce).

Ci, którzy na stałe osiedli w Polsce, to w dużej mierze osoby, które weszły w związek małżeński z obywatelami (obywatelkami) Polski. Poziom wykształcenia oraz typ relacji z mieszkańcami kraju osiedlenia sprawia, że przedstawiciele opisywanej grupy mieszkają zwykle w dużych miastach, ośrodkach akademickich, miejscach swych studiów (Krakowie, Warszawie, Katowicach, Łodzi, Poznaniu i Wrocławiu).

Łącznie z osobami o statusie uchodźcy oraz kategoriami tu nie wyszczególnionymi, liczbę Afrykanów przebywających w Polsce szacuje się na około 3-4 tysiące.

Motywacje migracyjne

Afrykanie najczęściej wyjeżdżają do krajów sąsiednich, takich, o których panuje opinia, że łatwiej znaleźć tam pracę lub szansę do dalszej podróży do Europy. Na ogół migranci kierują się do metropolii w krajach europejskich, do których należały niegdyś kolonie, co związane jest głównie z ich kompetencjami językowymi oraz możliwością legalizacji pobytu. Biorąc pod uwagę masowość migracji, wśród imigrantów zdecydowanie przeważają osoby o niskich kwalifikacjach zawodowych, podejmujące niskopłatne zajęcia (np. sprzątaczy ulicznych).

Dla ich rodaków pozostałych w kraju ojczystym nie stanowi to argumentu zniechęcającego do podjęcia próby przedostania się do Europy. Perspektywa otrzymania nawet najniższej pensji w Europie jest zdecydowanie atrakcyjniejsza niż pozostanie w kraju. Ilustracją takiej postawy może być następujący dialog (z badań jednego z antropologów): Afrykanin (na co dzień zajmujący się wypasem bydła): *Zabierz mnie do twojego kraju.* Antropolog: *A co chciałbyś tam robić, nie znasz języka, nie masz zawodu.* Afrykanin: *A czy w twoim kraju są krowy?* Antropolog: *Tak, są.* Afrykanin: *To będę wypaszać krowy.*

Odmienne motywacje kierują Afrykanami, którzy po ukończeniu studiów w Polsce decydują się pozostać w naszym kraju (lub przenieść się do innego kraju europejskiego). Posiadając wyższe wykształcenie, mogą liczyć na osiągnięcie stosunkowo wysokiego statusu społecznego. To, co skłania Afrykanów do szukania szczęścia w innych (bogatszych) krajach, w tym w Polsce, to mityczna wizja Europy jako krainy zasobnej w pracę, a zwłaszcza w „pieniądze”.

Źródło mitu „Europy – kraju dostatku” jest odrębnym tematem. W skrócie można stwierdzić, że na taką wizję Europy („kraju białego człowieka”) złożyły się trzy elementy. Po pierwsze produkty kultury masowej (zwłaszcza filmy dostępne w Afryce – ukazujące życie Europejczyka poprzez sceny z „wyższych sfer”). Po drugie obserwacja Europejczyków (białych) żyjących (przebywających) w Afryce. Od czasów kolonialnych ich stopa życiowa wielokrotnie przewyższała poziom życia (przeciętnych) Afrykanów. Afrykanie nie znają w zasadzie „białej biedoty”. Jeśli zetkną się z niezbyt zamożnym Europejczykiem, oszczędzającym na wydatkach, stanowi to dla nich poważny problem poznawczy. Z reguły taka osoba jest postrzegana jako ekscentryk lub wręcz skąpiec – jednostka aspołeczna. Po trzecie, na mityczną wizję Europy składają się podkoloryzowane opowieści reemigrantów, przemilczających negatywne strony swej sytuacji, a epatujący opowieściami o sukcesach (często nie mających pokrycia w rzeczywistości). Może to wydawać się fałszywą wizją dla mieszkańca Europy, lecz – uwzględniając kolosalną różnicę

w średnich dochodach Europejczyków i większości Afrykanów – jest wystarczająco racjonalną przesłanką.

O afrykańskiej wizji idealizującej Europę Afryki pisał cytowany już Ifa Nwaman: „W Afryce słyszy się wiele historii o tym, jak świetnie jest mieszkać i pracować w Europie. Wielu Afrykanów wierzy, że przyjazd tu jest najlepszym sposobem na wzbogacenie się i zabezpieczenie swojej przyszłości. Działania garstki złych i zepsutych imigrantów podtrzymują takie przekonanie wśród młodych Afrykanów w kraju, a ci ryzykują wszystko, żeby dostać się do Europy. Ci nieliczni nieuczciwi imigranci (szczególnie na Zachodzie) zdobywają często pieniądze w sposób niezgodny z prawem. A kiedy już je zdobędą, w większości przypadków wracają do Afryki i szpanują. Kupują drogie samochody, budują okazałe domy i przyjaźnią się z najpiękniejszymi dziewczynami w okolicy. Innymi słowy, pognebiają miejscowych chłopaków. Miejscowi, widząc, z jaką łatwością powracający z Europy mężczyźni szastają pieniędzmi, przysięgają zrobić wszystko, żeby też tam wyjechać. Dla nich nie liczy się, w jaki sposób pieniądze zostały zdobyte. Oczekują, że w Europie oni także mogą dużo zarobić, kupić drogie samochody, wrócić do kraju, wybudować wielkie domy, pomóc swoim rodzinom i zyskać szczęście” (źródło: http://kontynent-warszawa.pl/content-6-felietony-4636-migranci_afryka%C5%84socy_w_polsce_oczekiwania_realia.htm, dostęp: 10.03.2014).

[Slajd 10]

Warto zapamiętać:

DLaczego podział Afryki na część północną i subsaharyjską jest bardziej użyteczny aniżeli klasyfikacje lingwistyczne i polityczne?

Jakie czynniki wewnętrzne wpływają na intensyfikację migracji Afrykanów?

Na czym polegają migracje łańcuchowe?

Na czym polega migracja łańcuchowa Afrykanów w kontekście Polski?

Na jakich przesłankach funkcjonuje wśród Afrykanów mit Europy jako krainy dostatku i szczęścia?

Podsumowanie (odpowiedzi)

Ludność państw Afryki jako tworców postkolonialnych stanowią rozliczne grupy, które nie są oparte na wspólnocie języka i kultury, nie tworzą one narodów. Z kolei klasyfikacje językowe dają nadzwyczaj rozdrobniony obraz kontynentu, mało przydatny w analizach życia społecznego i kultury. Zislamizowana, „biała” Afryka Północna, makroregion o korzeniach cywilizacji śródziemnomorskiej, jest łatwa do wyodrębnienia, zwłaszcza na tle „czarnej” Afryki Subsaharyjskiej.

W wąskim znaczeniu jest to proces łączenia rodzin. W szerszym znaczeniu jest to proces intensyfikowania migracji oparty na podtrzymywaniu przez migrantów intensywnych związków z bliskimi osobami w kraju pochodzenia.

Są to migracje zapoczątkowane przez imigranta mającego zalegalizowany pobyt, będącego w związku małżeńskim z obywatelem Polski. Zwykle jego pobyt w Polsce wiązał się z przyjazdem na studia.

Mit Europy jako krainy dostatku opiera się na kilku źródłach: informacji pozyskanych z filmów i innych produktów kultury masowej, obserwacji Europejczyków przybywających w Afryce, podkoloryzowanych opowieściach reemigrantów.

[Slajd 11]

7.2. Ćwiczenia

Ćwiczenie

Cel: przestudiowanie przez uczestników danych liczbowych z Urzędu do Spraw Cudzoziemców, określenie na ich podstawie liczebności Afrykanów w Polsce, z wyszczególnieniem na tym tle Afryki Subsaharyjskiej. Poznanie statusów imigrantów.

Czas ćwiczenia: 10 min. + 5 min na podsumowanie.

Metoda: praca w grupach i wspólne opracowanie wniosków.

Przebieg ćwiczenia:

Prowadzący dzieli uczestników kursu na trzy grupy. Każda otrzymuje mapę polityczną Afryki oraz zestawienia UDSC z lat 2008-2009, 2010 i 2012 przedstawiające status i liczebność imigrantów z całego świata w Polsce w ww. latach.

Podział zadań

Zadaniem pierwszej grupy jest zakreślenie w tabelach wszystkich krajów afrykańskich, a następnie określenie ogólnej liczby imigrantów z Afryki w Polsce, z wyodrębnieniem największych grup (np. dziesięciu).

Zadaniem drugiej grupy będzie wskazanie dziesięciu największych grup imigrantów z Afryki Subsaharyjskiej (o tym, jakie kraje obejmuje Afryka Subsaharyjska była mowa na początku zajęć).

Zadaniem trzeciej grupy będzie uporządkowanie migrantów z Afryki Subsaharyjskiej według ich statusów, na podstawie których znajdują się w Polsce.

[Slajd 12]

Dyskusja

W końcowej części zajęć przewidziana została dyskusja z kursantami na temat ich doświadczeń w pracy z Afrykanami, np. obserwacji lub rozmów o osobistych motywacjach do emigracji czy doświadczeń związanych ze zorganizowaniem przyjazdu do Polski. Uczestnicy spotkania będą zapytani np. o następujące sprawy:

- Czy często spotykają się z Afrykanami w swojej pracy? Przy jakiej okazji?
- Co cechuje tych migrantów?
- Czy rozmawiają z nimi o sytuacji w ich kraju?
- Co imigranci sami mówią o swoich motywacjach w wyborze Polski jako kraju docelowego?
- Co chcieliby wiedzieć o kulturze Afrykanów, by mogło to pomóc im w pracy?
- Czy czują się swobodnie w kontaktach z Afrykanami i odwrotnie?
- Czy jest coś, co dla obydwu stron może być kłopotliwe? Z czego to może wynikać? Jak sobie z tym radzą?

8. Narzędzia sprawdzające

Test.

9. Narzędzia wykorzystywane w trakcie szkolenia

Prezentacja PP, materiały do notowania, tablica/flipchart.

Jednostka szkoleniowa

- 1. Projekt szkoleniowy: Przyczyny przyjazdów, specyfika form imigrowania, struktura osiedlenia oraz migracja wewnętrzna cudzoziemców w Polsce**
- 2. Jednostka szkoleniowa nr 2: Chińczycy i Wietnamczycy. Przyczyny przyjazdów do Polski. Specyfika form imigrowania i legalizacji pobytu. Cz. 1**
- 3. Powiązanie z modułem baza wiedzy demonstratora**

Źródła - raporty:

- J. Wardega, Chińczycy - charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski;
- K. Szymańska-Matusiewicz, Wietnamczycy - charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski.

Bibliografia - wybór:

Chińczycy

- Deloitte (2012), *Wejście smoka. Przypadki chińskich inwestycji w Polsce*, s. 20, http://www.deloittelegal.pl/sites/default/files/publications/chinapl_lekka_0.pdf [data dostępu: 28.04.2014].
- Klaus W. (red.), *Ziemia obiecana? Warunki pracy cudzoziemców w Polsce*, Warszawa: Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, <http://www.interwencjaprawna.pl/docs/ziemia-obiecana.pdf>, s. 42.
- Migracje z Chin, (2008) Warszawa: MSWiA Departament Polityki Migracyjnej.
- Piłat A. (2013), *Między Warszawą a Wólką Kosowską. Cudzoziemscy mieszkańcy gminy Raszyn*, „Biuletyn Migracyjny”, nr 44, listopad 2013, str. 4-6, <http://biuletynmigracyjny.uw.edu.pl/pliki/pdf/dodatek44.pdf> [data dostępu: 18.05.2014].
- Polska - nowy kraj docelowy Chińczyków? *Biuletyn Migracyjny*, nr 29 (maj 2011), <http://biuletynmigracyjny.uw.edu.pl/29-maj-2011/polska-nowy-kraj-docelowy-chinczykow> [data dostępu: 20.05.2015].
- Polskie uniwersytety medyczne ofiarą swojego sukcesu*, Study in Poland, http://www.studyinpoland.pl/konsorcjum/index.php?option=com_content&view=article&id=261:polskie-uniwersytety-medyczne-ofiar-swojego-sukcesu-&catid=41&Itemid=100005 [data dostępu: 20.05.2014].

Wojcieszak W., *Bezprecedensowy wzrost liczby studentów zagranicznych w Polsce, „Perspektywy”*, http://www.perspektywy.pl/portal/index.php?option=com_content&view=article&id=1572:bezprecedensowy-wzrost-liczby-studentow-zagranicznych-w-polsce&catid=24&Itemid=119.

Wysieńska K. (red.) (2012), *Sprzedawać, gotować, budować? Plany i strategie Chińczyków i Wietnamczyków w Polsce*, Warszawa: Instytut Spraw Publicznych, http://www.isp.org.pl/uploads/filemanager/Rozne/Spoecznociwschodni_oazjatyckiedruk.pdf s. 88-89.

Wietnamczycy

Departament Polityki Migracyjnej, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych (2007), *Spółeczność wietnamska w Polsce. Polityka migracyjna Wietnamu*. http://emn.gov.pl/portal/esm/714/8756/Spolcznosc_wietnamska_w_Polsce_Polityka_migracyjna_Wietnamu.html [data dostępu: 10.04.2014], s. 156.

Grzymała-Kazłowska A. (2002). Cudzoziemcy z krajów słabiej rozwiniętych w Warszawie, „Working Papers ISS UW”, Seria: Prace Migracyjne Nr 44 r. s. 97-124.

Grzymała-Kazłowska A., (2010). Od osiedlenia do zadomowienia? Proces integracji imigrantów z Ukrainy i z Wietnamu w Polsce, w: M. Zubik (red.), *Ziemia obiecana czy przystanek w drodze?*, Warszawa: Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich, s. 192-195.

Halik T., (2006). *Migrancka społeczność Wietnamczyków w Polsce w świetle polityki państwa i ocen społecznych*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, s. 222.

Halik T., (2001). Diaspora czy społeczność migrancka: imigranci wietnamscy w Polsce. Refleksje nad przeszłością i współczesnością migracji wietnamskiej, w: Zamojski J.E., *Diaspory. Migracje i społeczeństwo*, Warszawa: Wydawnictwo Neriton, s. 167-182.

Szymańska-Matusiewicz G., (2013b). *Niezupełnie bliźniacze społeczności. Wietnamczycy w Polsce i Czechach*, tekst opublikowany na portalu Centrum Studiów Polska-Azja, <http://www.polska-azja.pl/2013/04/22/g-szymanska-matusiewicz-niezupelnie-blizniacze-spolcznosci-wietnamczycy-w-polsce-i-czechach/> [data dostępu: 02.05.2014].

http://kontynent-warszawa.pl/content-6-felietony-11082-Zywot_emigranta_w_polsce_czesc_2_pierws.htm [data dostępu: 22.03.2015].

[Slajd 2]

4. Cel jednostki

4.1. Wiedza

- charakterystyka form imigrowania oraz typów strategii emigracyjnych: do pracy i na studia,

- charakterystyka migracji (migracje indywidualne, czasowe, sezonowe, tranzytowe),
- charakterystyka rozmieszczenia terytorialnego Chińczyków i Wietnamczyków w Polsce.

4.2. Umiejętności

- scharakteryzowanie określonych strategii emigracyjnych Chińczyków i Wietnamczyków,
- scharakteryzowanie rozmieszczenia terytorialnego imigrantów w Polsce.

4.3. Postawy

- wykształcenie zrozumienia dla przyjmowanych przez migrantów strategii migracyjnych,
- pogłębienie otwartości na różnicowanie i odmienność etniczną.

5. Czas przeprowadzenia jednostki: 45 minut

[Slajd 3]

6. Przebieg jednostki

- wspólne oglądanie filmu: 30 min.;
- dyskusja: 15 min.

7. Opis jednostki jako procesu dydaktycznego

Jednostka jest kontynuacją jednostki nr 1, przeznaczona jest na projekcję filmu oraz ćwiczenie polegające na dyskusji wywołanej obejrzanym materiałem.

7.1. Treść wykładu

Cała jednostka przeznaczona jest na ćwiczenie.

7.2. Ćwiczenia

Ćwiczenie oparte o treść filmu pt. „Z Hanoi do Warszawy”

Cel: Koncentracja uwagi kursantów na problemie migracji do Polski. Wzbudzenie empatii.

Czas ćwiczenia: 45 min.

Metoda: Wspólne obejrzenie filmu (w załączniku) i dyskusja w grupie.

Przebieg ćwiczenia:

1. Obejrzenie filmu (30 min.)

Kursanci oglądają film „Hanoi-Warszawa”; Film powstał na podstawie zwycięskiego scenariusza w zorganizowanym przez Telewizję Kino Polska konkursie „Młode kadry – debiutanci”). Źródło <http://hommageakieslowski.pl/pl/hommage-filmy-2014/729-hanoi-warszawa>.

[Slajd 4]

2. Dyskusja nad filmem (15 min.).

Pytania do dyskusji (wykładowca zapisuje odpowiedzi na tablicy, a kursanci w notatnikach):

- O czym opowiada film?
- Jakie zjawiska negatywne dla migrantów zostały przedstawione w filmie?
- Jak oceniają państwo postawę młodych ludzi, którzy zabrali Wietnamkę do Warszawy?
- Jak odnaleźliby się państwo w takiej sytuacji?
- Jak oceniają państwo mechanizmy stosowane przez migrantów dla zapobieżenia wydaleni z Polski?
- Jak oceniają Państwo postawę młodego Wietnamczyka?
- Jakie będą dalsze losy obojga bohaterów?

Na zakończenie uczestnicy kursu próbują stworzyć swój obraz migranta z Wietnamu i przy okazji z Chin na podstawie filmu, ale i własnych wyobrażeń, doświadczeń.

3. Zadanie domowe o charakterze fakultatywnym: lektura wspomnień Wietnamczyka na temat jego przygotowań do wyjazdu do Polski oraz adaptacji w pierwszej fazie imigracji.

Wspomnienia Wietnamczyka: http://kontynent-warszawa.pl/content-6-felietony-11049-Żywot_emigranta_w_polsce_część_1_co_trz.htm

http://kontynent-warszawa.pl/content-6-felietony-11082-Żywot_emigranta_w_polsce_część_2_pierws.htm [data dostępu: 22.03.2015].

8. Narzędzia sprawdzające

Test.

9. Narzędzia wykorzystywane w trakcie szkolenia

Odtwarzacz DVD, film „Hanoi-Warszawa”, tekst „Wspomnień Wietnamczyka”, kreda, tablica, notatniki, długopisy.

Jednostka szkoleniowa

- 1. Projekt szkoleniowy: Przyczyny przyjazdów, specyfika form imigrowania, struktura osiedlenia oraz migracja wewnętrzna cudzoziemców w Polsce**
- 2. Jednostka szkoleniowa nr 3: Chińczycy i Wietnamczycy. Przyczyny przyjazdów do Polski. Specyfika form imigrowania i legalizacji pobytu. Cz. 2**
- 3. Powiązanie z modułem baza wiedzy demonstratora**

Źródła - raporty:

- J. Wardęga, Chińczycy - charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski;
- K. Szymańska-Matusewicz, Wietnamczycy - charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski.

Bibliografia - wybór:

Chińczycy

- Deloitte (2012), *Wejście smoka. Przypadki chińskich inwestycji w Polsce*, s. 20, http://www.deloittelegal.pl/sites/default/files/publications/chinapl_lekka_0.pdf [data dostępu: 28.04.2014].
- Klaus W. (red.), *Ziemia obiecana? Warunki pracy cudzoziemców w Polsce*, Warszawa: Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, <http://www.interwencjaprawna.pl/docs/ziemia-obiecana.pdf>, s. 42.
- Migracje z Chin*, (2008) Warszawa: MSWiA Departament Polityki Migracyjnej.
- Piłat A. (2013), *Między Warszawą a Wólką Kosowską. Cudzoziemscy mieszkańcy gminy Raszyn*, „Biuletyn Migracyjny”, nr 44, listopad 2013, s. 4-6, <http://biuletynmigracyjny.uw.edu.pl/pliki/pdf/dodatek44.pdf> [data dostępu: 18.05.2014].
- Polska - nowy kraj docelowy Chińczyków? *Biuletyn Migracyjny*, nr 29 (maj 2011), <http://biuletynmigracyjny.uw.edu.pl/29-maj-2011/polska-nowy-kraj-dcelowy-chinczykow> [data dostępu: 20.05.2015].
- Polskie uniwersytety medyczne ofiarą swojego sukcesu*, Study in Poland, http://www.studyinpoland.pl/konsorcjum/index.php?option=com_content&view=article&id=261:polskie-uniwersytety-medyczne-ofiar-swojego-sukcesu-&catid=41&Itemid=100005 [data dostępu: 20.05.2014].

Wojcieszak W., *Bezprecedensowy wzrost liczby studentów zagranicznych w Polsce, „Perspektywy”*, http://www.perspektywy.pl/portal/index.php?option=com_content&view=article&id=1572:bezprecedensowy-wzrost-liczby-studentow-zagranicznych-w-polsce&catid=24&Itemid=119.

Wysieńska K. (red.) (2012), *Sprzedawać, gotować, budować? Plany i strategie Chińczyków i Wietnamczyków w Polsce*, Warszawa: Instytut Spraw Publicznych, <http://www.isp.org.pl/uploads/filemanager/Rozne/Spoecznociwschodnioazjatyckiedruk.pdf> s. 88-89.

Wietnamczycy

Departament Polityki Migracyjnej, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych (2007), *Spolecznosc wietnamska w Polsce. Polityka migracyjna Wietnamu*. http://emn.gov.pl/portal/esm/714/8756/Spolecznosc_wietnamska_w_Polsce_Polityka_migracyjna_Wietnamu.html [data dostępu: 10.04.2014], s. 156.

Grzymała-Kazłowska A. (2002). Cudzoziemcy z krajów słabiej rozwiniętych w Warszawie, „Working Papers ISS UW”, Seria: Prace Migracyjne Nr 44 r. s. 97-124.

Grzymała-Kazłowska A., (2010). Od osiedlenia do zadomowienia? Proces integracji imigrantów z Ukrainy i z Wietnamu w Polsce, w: M. Zubik (red.), *Ziemia obiecana czy przystanek w drodze?*, Warszawa: Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich, s. 192-195.

Halik T., (2006). *Migrancka spolecznosc Wietnamczyków w Polsce w świetle polityki państwa i ocen spolecznych*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, s. 222.

Halik T., (2001). Diaspora czy spolecznosc migrancka: imigranci wietnamscy w Polsce. Refleksje nad przeszłością i współczesnością migracji wietnamskiej, w: Zamojski J.E. *Diaspory. Migracje i spoleczenstwo*, Warszawa: Wydawnictwo Neriton, s. 167-182.

Szymańska-Matusiewicz G., (2013b). *Niezupelnie bliźniacze spolecznosci. Wietnamczycy w Polsce i Czechach*, tekst opublikowany na portalu Centrum Studiów Polska-Azja, <http://www.polska-azja.pl/2013/04/22/g-szymanska-matusiewicz-niezupelnie-blizniacze-spolecznosci-wietnamczycy-w-polsce-i-czechach/> [data dostępu: 02.05.2014].

http://kontynent-warszawa.pl/content-6-felietony-11082-Żywot_emigranta_w_polsce_część_2_pierws.htm [data dostępu: 22.03.2015].

[Slajd 2]

4. Cel jednostki

4.1. Wiedza

- charakterystyka specyfiki form imigrowania, określonych typów strategii emigracyjnych: do pracy i na studia;

- charakterystyka migracji (migracje indywidualne, czasowe, sezonowe, tranzytowe);
- charakterystyka rozmieszczenia terytorialnego Chińczyków i Wietnamczyków w Polsce.

4.2. Umiejętności

- scharakteryzowanie określonych strategii emigracyjnych Chińczyków i Wietnamczyków;
- określenie rozmieszczenia terytorialnego imigrantów w Polsce.

4.3. Postawy

- wykształcenie zrozumienia dla przyjmowanych przez migrantów strategii migracyjnych;
- poszerzenie wrażliwości i otwartości na zróżnicowanie i odmierność etniczną.

5. Czas przeprowadzenia jednostki: 45 minut

[Slajd 3]

6. Przebieg jednostki

- Wykład dotyczący przyczyn imigracji oraz form osiedlenia w Polsce migrantów z Chin i Wietnamu,
- ćwiczenie – quiz,
- podsumowanie.

7. Opis jednostki jako procesu dydaktycznego

Jednostka składa się z dwóch części wykładowych oraz ćwiczenia w formie quizu. Na początku zajęć wykładowca dzieli uczestników kursu na dwie grupy. W końcowej części jednostki szkoleniowej pierwsza grupa będzie zadawała pytania drugiej na temat Chińczyków. Druga natomiast pierwszej w kwestii Wietnamczyków. Część wykładowa zawiera informacje dotyczące specyfiki i form migracji do Polski wspomnianych grup imigrantów. Po niej następuje ćwiczenie (quiz), podczas którego uczestnicy formu-

łują pytania na przydzielony wcześniej temat i odpowiadają na pytania strony przeciwnej.

7.1. Treść wykładu

Wprowadzenie

Na zajęciach będziemy kontynuować omawianie przypadku Chińczyków i Wietnamczyków – specyfiki ich form imigrowania oraz rozmieszczenie terytorialne w Polsce. Dzisiejsze zajęcia będą miały formę wykładu, ale na końcu zajęć odbędzie się quiz. W tym celu zostaniecie państwo podzieleni na dwie grupy. Na końcu jednostki pierwsza grupa będzie zadawała pytania drugiej na temat Chińczyków. Druga natomiast pierwszej w kwestii Wietnamczyków. Obydwie muszą zatem uważnie słuchać całego wykładu po to, by z jednej strony sformułować pytania na przydzielony temat, a z drugiej strony, by odpowiedzieć na pytania strony przeciwnej.

Podział na dwie grupy, które wezmą udział w quizie:

CHIŃCZYCY

[Slajd 4]

Kim są przyjeżdżający do Polski Chińczycy?

Dynamika migracji

Na wstępie należy sprecyzować, że mówiąc o Chińczykach, będziemy uwzględniać również imigrantów z tzw. Wielkich Chin, czyli spoza Chińskiej Republiki Ludowej, a więc mieszkańców Hongkongu, Makau i Tajwanu.

Imigracja chińska do Polski nie ma długiej tradycji. Z tego powodu przez lata nie była przedmiotem szczegółowych analiz ilościowych ani innego typu badań. Co najwyżej łączono tę grupę ludności we wspólną kategorię z innymi Azjatami.

Do początku XXI wieku do Polski przyjeżdżały bardzo nieliczne osoby narodowości chińskiej – chodzi o zaledwie kilkaset osób w skali kraju. Dynamika napływu tej grupy wzrosła natomiast znacząco po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej. W 2013 roku Chińczycy posiadający ważne karty pobytu, liczący oficjalnie ponad 5 tysięcy osób, byli już piątą grupą narodowościową po Ukraińcach, Wietnamczykach, Rosjanach i Białorusinach. Stanowili 4 procent cudzoziemców w Polsce. I choć odbiegają liczebnie od znacznie większych europejskich grup narodowościowych, to tempo wzro-

stu tej imigracji jest szybkie (zwróćmy uwagę choćby na jej podwojenie od 2009 roku). Rośnie liczba Chińczyków otrzymujących wizy do Polski – w ostatnich latach chodzi o ilość rzędu 10 tysięcy, a nawet kilkunastu tysięcy osób rocznie.

Wiedza szczegółowa

Nasilenie chińskiej migracji w Polsce poprzedził wzmożony napływ do Europy Zachodniej w latach 1989-1991. Nastąpił on przede wszystkim dzięki zniesieniu wiz na Węgrzech, gdzie w krótkim okresie liczba imigrantów z Chin wzrosła z kilku/kilkunastu osób do 40 tysięcy. W późniejszym okresie wielu z nich emigrowało dalej do Polski, Czech, Słowacji i Rumunii (nie zawsze legalnie). Szlaki przemytu Chińczyków na zachód Europy wiodły wówczas przez Rosję i Węgry oraz Jugosławię. Po zaostrzeniu polityki wizowej na Węgrzech, popularnym celem emigracji bezpośredniej z Chin stały się: Rumunia i Czechy (to także szlak przemytniczy na Zachód), a w dalszej kolejności Słowenia, Polska, Albania, Bułgaria, Ukraina, Litwa. Obecnie liczbę Chińczyków w Europie Środkowo-Wschodniej można szacować na około 50 tysięcy. Są to głównie przedsiębiorcy. Charakteryzuje ich wysoka intensywność kontaktów z krajem pochodzenia i stosunkowo duża mobilność pomiędzy krajami. Jest to jeden z powodów, dla których m.in. trudno dokładnie ocenić liczebność tej grupy w konkretnym miejscu.

[Slajd 5]

Specyfika form imigrowania

Drogi wiodące do Polski

Najstarsza fala chińskiej imigracji w Polsce skupiała się na Wybrzeżu (Gdańsk, Gdynia). Część imigrantów to osoby, które w latach 60. Minionego stulecia studiowały w Polsce i powróciły po rewolucji kulturalnej. Na przełomie lat 80. i 90. XX wieku pojawili się ponadto stosunkowo dobrze wykształceni przedsiębiorcy z lepiej rozwiniętych części Chin. Niekiedy zakładali przedsiębiorstwa w 2-3 krajach Europy Środkowej, bądź przejmowali regionalne oddziały uprzednio państwowych przedsiębiorstw, wykorzystując sieć kontaktów, jakie nabyli pracując w nich wcześniej.

Obecnie wyróżnia się dwa szlaki emigracji chińskiej: „rosyjski” oraz „pohudniowy”. Szlak rosyjski wiedzie:

- a. z północno-wschodnich Chin do krajów WNP przez Kazachstan do zachodniej Rosji a następnie Europy;

b. z terenów przygranicznych północno-wschodnich do obwodu Amurskiego, Chabrowskiego i Primorskiego Kraju.

Tzw. „połączenie rosyjskie” jest najczęściej wykorzystywane przez nielegalnych migrantów. W przypadku migracji do Europy podróż tym szlakiem często zaczyna się w Pekinie, skąd niewielkie grupy przetrucane są do Moskwy. Na tym etapie posiadają zazwyczaj jeszcze ważne dokumenty, upoważniające do pobytu na terenie Federacji Rosyjskiej. Następnym etapem jest Ukraina, dalej Polska lub Czechy i Słowacja, gdzie ma miejsce podział grup. Część migrantów kieruje się do Belgii przez Niemcy lub Holandię. Belgia jest krajem tranzytowym dla zamierzających się przedostać do Wielkiej Brytanii, bądź USA (*Migracje z Chin*, 2008, s. 12).

„Szlak południowy” wiedzie z północno-wschodnich Chin do Europy Południowej. Może przebiegać przez:

- Turcję, a następnie drogą lądową do Grecji (na tej trasie mają miejsca wymuszenia okupu, a przemytnikami są zazwyczaj Chińczycy lub Turcy);
- Jugosławię i Serbię;
- Włochy (*Migracje z Chin*, 2008, s. 12).

Ponadto do Polski przybywają chińscy migranci z innych państw Europy, takich jak Węgry, Czechy, kraje byłej Jugosławii. W wielu wypadkach mają oni już doświadczenia w życiu i pracy w innych krajach europejskich.

[Slajd 6]

Czynniki wypychające emigrantów z Chin

Migracja z Chin ma podłoże ekonomiczne. Głównymi czynnikami wypychającymi są: niski poziom życia w Chinach, dysproporcje płacowe, bezrobocie. Emigracje wspierane są przez rząd w postaci choćby ułatwień paszportowych czy popularyzowania koncepcji „go global”, zakładającej ekspansję chińskich firm na rynki zagraniczne. Istotne w podejmowaniu decyzji o wyjeździe są także czynniki pozaekonomiczne, jak pozytywne postrzeganie migracji w chińskiej kulturze i rozbudowana sieć chińskich migrantów.

Od końca lat 90. do Polski przybywają Chińczycy mniej wykształceni w porównaniu z wcześniejszymi latami, w tym robotnicy kontraktowi, zwłaszcza zatrudniani na budowach, w restauracjach, jak również w centrach medycyny chińskiej, czy szkołach wschodnich sztuk walki.

[Slajd 7]

Czynniki przyciągające do Polski

Emigracja do Europy jest przez Chińczyków uznawana za szansę na awans, zwłaszcza finansowy i statusowy. Często Polska nie jest traktowana jako państwo docelowe migracji. Dalszym celem jest albo migracja na Zachód albo docelowo – po ukończeniu studiów czy zgromadzeniu oczekiwanego kapitału – powrót do Chin. Zarobione środki są przesyłane do rodzin w Chinach, dlatego wiele środowisk jest uzależnionych od transferów z Europy (zwłaszcza w prowincjach Fujian i Zhejiang). Przedsiębiorców do Polski przyciąga przekonanie o szybkim rozwoju gospodarczym, możliwościach inwestycyjnych, o stosunkowo niskich kosztach pracy i dobrze wykształconych pracownikach. Cenią strategiczne położenie Polski, przywileje wynikające z członkostwa w Unii Europejskiej oraz pragmatyzm w stosunkach handlowych. Dla chińskich studentów atrakcyjna jest możliwość kształcenia się w kraju europejskim, w języku angielskim, za czesne i koszty utrzymania niższe od zachodnich – a niekiedy niższe nawet od chińskich. Przynależność do strefy Schengen jest ważną wartością, ponieważ umożliwia podróżowanie w innych państwach europejskich.

W 2013 r. **zezwolenie na pracę** otrzymało 3089 obywateli Chin, z czego zdecydowana większość – 90 procent (1794 osób), uzyskało zezwolenia typu A, czyli na wykonywanie „pracy na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej na podstawie umowy z pracodawcą, którego siedziba, miejsce zamieszkania, oddział, zakład lub inna forma działalności znajduje się na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej”. Niecałe 4 procent (120 osób) otrzymało zezwolenia typu B – na wykonywanie „pracy w związku z pełnieniem funkcji w zarządzie osoby prawnej wpisanej do rejestru przedsiębiorców lub będącej spółką kapitałową w organizacji przebywa na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej przez okres przekraczający łącznie 6 miesięcy w ciągu kolejnych 12 miesięcy”. Natomiast 5,5 procenta (170 osób) uzyskało zezwolenia ze względu na „wykonywanie pracy u pracodawcy zagranicznego i oddelegowanie na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej na okres przekraczający 30 dni w roku kalendarzowym do oddziału lub zakładu podmiotu zagranicznego albo podmiotu powiązanego (...) z pracodawcą zagranicznym”. Pojedynczym osobom przyznano zezwolenie na pracę na podstawie zezwolenia typu D i E. Taki rozkład generalnie utrzymuje się ostatnich latach, choć w 2009 r. 394 Chińczyków, w większości pracowników budowlanych, uzyskało pozwolenia na pracę jako oddelegowani w celu realizowania usług eksportowych.

Branże zatrudnienia Chińczyków w Polsce

Wśród branż zatrudnienia obywateli Chin **dominuje handel hurtowy i detaliczny** (od około 1/3 zezwoleń kilka lat temu po około 70 procent w ostatnich dwóch latach). Przedstawiciele tej grupy spotkać można także w **sektorze budowlanym**, w którym w latach 2010-2011 pracował co piąty obywatel Chin – wiązało się to z ówczesną aktywnością chińskich firm, zwłaszcza przy budowie autostrad. **W gastronomii i hotelarstwie** zatrudnionych jest stosunkowo niewiele Chińczyków – liczba ta waha się od 5 do 9 procent. Maleje liczba pracowników branży przetwórstwa przemysłowego – od około 30 procent w 2008 roku po 2,5 procent w 2013 roku. Mniej więcej co piąty obywatel ChRL jest zatrudniony jako **członek kadry zarządzającej**, często w małych chińskich firmach.

Nadal przyjeżdżają Chińczycy, którzy zakładają **własne przedsiębiorstwa**, ich liczba wzrosła zwłaszcza po wstąpieniu Polski do Unii. Chińczycy decydują się na samozatrudnienie i pracują raczej w małych przedsiębiorstwach – na przykład według danych z lat 2008 i 2009, około 55 procent jest zatrudnianych w przedsiębiorstwach zatrudniających do 9 osób. Często są to firmy, których właścicielami są osoby narodowości chińskiej. Obserwowany jest wysoki poziom wewnątrzgrupowej kooperacji ekonomicznej – na przykład właściciele chińskich biur podróży wysyłają grupy turystyczne do restauracji, których właścicielami są Chińczycy. U źródeł takiej praktyki leży z jednej strony solidarność narodowa, a z drugiej brak barier kulturowych.

Chińczycy zatrudniani są także przez przedsiębiorstwa polskie, współpracujące z chińskimi, oraz duże firmy chińskie, np. oddziały Huawei Polska, Victory Technology Polska, Grupa Liugong w Stalowej Woli, Tri-Ring Group w Kraśniku, Firma TCL w Żyrardowie, Athletic Grup w Koszalinie, centra medycyny chińskiej np. w Bielsku-Białej, w Istebnej.

Stale rośnie liczba Chińczyków **studiujących** w Polsce, choć nie w jedynakowy sposób dotyczy to imigrantów z Chin i z Tajwanu. W latach pięćdziesiątych do Polski na studia przyjechało 10 osób z Chińskiej Republiki Ludowej, w kolejnych latach liczba chińskich studentów wzrosła do około pięćdziesięciu. W latach siedemdziesiątych było to zaledwie kilka osób, ponieważ większość została wezwana z powrotem do kraju po rozpoczęciu rewolucji kulturalnej. Gdy w 1976 roku rewolucja się skończyła, w Polsce w ogóle nie było chińskich studentów.

Od 2005 roku fundacja edukacyjna „Perspektywy” prowadzi akcję promocyjną „Study in Poland”, nakierowaną między innymi na młodych ludzi z Chin. Równocześnie wiele polskich uczelni promuje studia w języku an-

gielskim, np. we współpracy z agencjami rekrutującymi chińskich studentów za granicą, czy podczas targów edukacyjnych w największych chińskich miastach. Należy też wspomnieć, że wizy studenckie są niekiedy wykorzystywane jako ścieżka emigracji nie tylko do Polski, ale również poprzez Polskę do innych krajów strefy Schengen. W 2013 roku w Polsce studiowało 670 Chińczyków i 413 Tajwańczyków. Interesowano się głównie kierunkami technicznymi. Dzięki popularności muzyki Fryderyka Chopina w Azji, stosunkowo wiele młodych osób wybierało Polskę, by kształcić się muzycznie. Osłabło natomiast widoczne jeszcze kilka lat temu duże zainteresowanie kierunkami medycznymi, głównie na skutek obostrzeń związanych z prawem do wykonywania zawodu. Większość studentów po zakończeniu edukacji wraca do kraju. Niektórzy podejmują naukę na uczelniach w innych państwach, np. w Niemczech.

Interesującą kwestią jest pobyt nielegalny Chińczyków w Polsce. W 2007 r. straż Graniczna zatrzymała 27 obywateli Chin (na ogólną liczbę cudzoziemców 1316), którzy nie posiadali dokumentu uprawniającego ich do pobytu na terytorium RP. W tym samym roku zatrzymano także 12 obywateli Chin w związku z wykonaniem przez nich pracy lub podjęciem działalności gospodarczej bez odpowiednich zezwoleń. Z kolei 54 osób pochodzenia chińskiego (na ogólną liczbę cudzoziemców – 3222) w 2007 r. zostały zatrzymane na polskim odcinku zewnętrznej granicy UE przy usiłowaniu przekroczenia lub przekraczaniu granicy państwowej wbrew przepisom, z czego 52% stanowiły zatrzymania Chińczyków na odcinku granicznym z Białorusią. W świetle tych danych nielegalna migracja Chińczyków nie jest zjawiskiem szczególnie niepokojącym. Warto natomiast zauważyć ich znaczący udział w akcjach abolicyjnych. W 2003 r. wnioski o abolicję złożyło jedynie 13 obywateli Chin a w 2007 r. było ich już 40. Poza obywatelami Ukrainy Chińczycy byli jedynymi obcokrajowcami, których liczba wniosków wzrosła. Oznacza to, że na terytorium Polski przebywa od lat pewna trudna do oszacowania liczbowo grupa Chińczyków posiadająca od lat status nielegalnych imigrantów. Zakładamy, że od lat, ponieważ warunkiem abolicji był bowiem udokumentowany pobyt od 1997 r. (*Migracje z Chin* 2008, s. 44-45).

Charakter migracji

W przypadku Chińczyków sieci migracyjne odgrywają dość istotną rolę, jako wspierające przybyszów do Polski nieformalnie. Wielu migrantów stawia sobie za ostateczny cel powrót do kraju. Zdarzają się jednak przypadki prowadzenia członków rodzin i zatrudnianie we własnych firmach.

[Slajd 9]

[Slajd 10]

Rozmieszczenie w Polsce

Podobnie jak i w przypadkach chińskich imigrantów w innych państwach Europy Środkowo-Wschodniej, Chińczycy skupiają się w stolicy i okolicach. W roku 2013 zdecydowana większość (66 procent) zamieszkiwała województwo mazowieckie. W niektórych województwach obywatele Chin liczyli po zaledwie kilkadziesiąt osób. W roku 2012 struktura rozmieszczenia była zbliżona. Według województw najwięcej Chińczyków zamieszkało w mazowieckim (124), śląskim (58), małopolskim (43), dolnośląskim (41), pomorskim (32). Najmniej w opolskim i podkarpackim (po 2 osoby) i lubelskim (3) (patrz tabela 1).

Według danych dotyczących osób przybyłych z zagranicy i zameldowanych na okres ponad 3 miesięcy w 2012 roku, na 2887 osób (1675 mężczyzn i 1212 kobiet), 60 procent (czyli 1725 osób) zamieszkało w miastach, zaś na wsi 1162 osoby.

Szczególne skupiska można zidentyfikować w kilku ośrodkach, związanych z działalnością ekonomiczną. Jest to przede wszystkim gmina Lesznowola, gdzie znajduje się Chińskie Centrum Handlowe w Wólce Kosowskiej oraz Jaworzno-Jeleń, gdzie ulokowano Chińskie Centrum Handlu Hurtowego. W Trójmieście zamieszkują starsze fale imigrantów, związanych z Chińsko-Polskim Towarzystwem Okrętowym S.A. „Chipolbrok”. Inne ważne skupiska to Bydgoszcz i Stalowa Wola.

W Polsce nie powstały dzielnice zamieszkałe przez Chińczyków, mające formę Chinatown, znaną z Zachodu. Zwykle imigranci chińscy wynajmują w różnych dzielnicach całe mieszkania lub piętra w domach jednorodzinnych (jak w Jaworznie), w których poszczególne osoby podnajmują pokoje. Chętnie zamieszkują także na dawniej kojarzonym ze społecznością wietnamską osiedlu Za Żelazną Bramą w Warszawie czy osiedlu Park Agat w Wólce Kosowskiej. Chińscy inwestorzy budują osiedle przy Parku Szczęśliwickim, które być może skupi większą liczbę imigrantów z Chin.

Chińczycy są grupą etniczną bardzo elastyczną i skłoną do zmiany miejsca zamieszkania, jeśli wymaga tego sytuacja czy nowe możliwości biznesowe i ekonomiczne. Zjawisku mobilności sprzyja niski poziom integracji ze społeczeństwem przyjmującym.

WIETNAMCZYCY

Wiedza podstawowa

[Slajd 11]

Napływ Wietnamczyków do Polski ma charakter falowy. Zwiększanie się liczby przyjazdów można było zaobserwować w początkach lat 90. minionego stulecia, do momentu kulminacyjnego w roku 1997, po tym okresie nastąpił wyraźny spadek. Zjawisko wyjaśnia fakt wprowadzenia w 1997 roku nowej ustawy o cudzoziemcach i zaostrzenia polityki migracyjnej.

[Slajd 12]

Liczebność Wietnamczyków

Na przestrzeni ostatnich 6 lat ma miejsce ponowny, dwukrotny wzrost liczby Wietnamczyków posiadających ważne dokumenty pobytu – z 6379 osób na koniec 2007 roku do 11696 na koniec 2012 roku. Polscy badacze zwracają jednak uwagę na problemy z oszacowaniem rzeczywistej grupy tychże imigrantów, związane przede wszystkim z ich cyrkulacyjnym sposobem życia oraz na fakt, że spora ich grupa przebywa nielegalnie. Szacują rzeczywistą wielkość migracji wietnamskiej na nawet 25-30.000 osób. Nawet biorąc pod uwagę o wiele niższe dane urzędowe, można zauważyć, że jest to druga pod względem wielkości obok Chińczyków grupa imigrantów przybywających do Polski spoza Europy.

Specyfika form imigrowania

Większość Wietnamczyków przybywa w Polsce legalnie, na podstawie wiz uzyskanych w ambasadzie RP w Hanoi. Przeważnie są to wizy krótkoterminowe umożliwiające wizyty u członków rodziny. Przyjeżdżają pomimo, że polityka wizowa RP względem obywateli Wietnamu jest dość restrykcyjna – jak wynika z danych konsulatu RP w Hanoi, większość składanych wniosków uzyskuje decyzje odmowne. Imigranci docierają do Polski drogą lotniczą. Zdecydowana większość przybywa bezpośrednio z kraju. Istnieje też znacząca grupa Wietnamczyków, którzy zamieszkali w Polsce po uprzednim pobycie w Czechach. Wielu z nich posiada czeskie dokumenty (karty stałego pobytu), umożliwiające im legalny pobyt w naszym kraju, jako że w pierwszej dekadzie XXI wieku uzyskanie ich było łatwiejsze w Republice Czeskiej niż w Polsce.

Większość Wietnamczyków przed końcem upływu ważności dokumentów pobytowych legalizuje swój pobyt (zezwolenie na pobyt czasowy lub stały). Jednak część osób, które przybywa do Polski drogą legalną, staje się migrantami o nieuregulowanym statusie, na skutek wygaśnięcia ważności wizy pobytowej. Odnotowano również obecność kanałów nielegalnego przetrzutu obywateli Wietnamu do Polski (oraz przez Polskę dalej na Zachód, do Niemiec i innych krajów Europy Zachodniej). Ten proceder z reguły odbywa się przez Rosję. W pierwszych trzech kwartałach 2013 roku, Straż Graniczna zatrzymała 58 obywateli Wietnamu za przekroczenie lub próbę przekroczenia granicy państwowej wbrew przepisom; w roku 2012 liczba ta wynosiła 101 osób. Większość zatrzymań miała miejsce w wewnętrznych granicach Unii Europejskiej, co świadczy o tym, iż zatrzymania związane z główną linią przemytu ludzi (przez wschodnią granicę, głównie z Ukrainą) zdarzają się względnie rzadko: 14 przypadków w pierwszych trzech kwartałach 2013 roku, 21 przypadków w 2012 roku.

[Slajd 13]

Charakter migracji

Wietnamczycy cechują się dużą mobilnością także w ramach Unii Europejskiej. Z tego względu należy uwzględnić, iż część spośród Wietnamczyków posiadających ważne dokumenty uprawniające do pobytu w Polsce faktycznie rezyduje w innym kraju Unii – możemy mieć również do czynienia ze zjawiskami odwrotnymi. Należy przypuszczać, iż w ramach społeczności wietnamskiej w Polsce mamy do czynienia także z osobami, które uzyskały karty pobytu w Czechach, gdzie polityka migracyjna była przez wiele lat bardziej swobodna, co potwierdzają doniesienia badaczy czeskich, jak i polskich. Pobyt Wietnamczyków ma więc często charakter cyrkulacyjny. Poza tym wielu spośród „polskich Wietnamczyków” posiadających ważne dokumenty pobytu wraca do kraju na stałe, ale również czasowo, na przykład na okres kilku miesięcy, faktycznie prowadząc życie (i aktywność ekonomiczną) w obydwu krajach.

Imigracja do Polski jest w przypadku Wietnamczyków – przynależących do wszystkich fal migracyjnych – jednoznacznie postrzegana jako awans. Jak wynika z badań Ewy Nowickiej i Teresy Halik (2002), Wietnamczycy postrzegają Polskę jako kraj zasadniczo przyjazny Wietnamczykom i czują się w Polsce dobrze, oceniając Polaków jako przyjaznych i życzliwych. Ich pobyt w Polsce ułatwiony jest przez fakt, że migracje tej grupy są migracjami łańcuchowymi. Polega to na tym, że osoby, które przyjechały do Polski przed 1989 rokiem w celach edukacyjnych, następnie zaś pozostały w tym

kraju, stworzyły swoisty rdzeń przyszłej społeczności migranckiej, zapoczątkowując „łańcuch migracyjny”. Obecność w Polsce osiadłych i dobrze zintegrowanych ze społeczeństwem większościowym migrantów z Wietnamu niewątpliwie stanowiła czynnik przyciągający dla kolejnych fal migracji. Równie istotnym czynnikiem był fakt, iż we wczesnych latach 1990., kiedy mieliśmy do czynienia z dużą liczebną falą migracyjną, Polska dawała możliwość względnie szybkiego zarobku poprzez działalność w zakresie handlu tanimi towarami, sprowadzanymi z Azji. Lata 90. minionego stulecia w Polsce to okres rozkwitu bazarów i targowisk, gdzie ludność polska przynależąca do różnych warstw społecznych zaopatrywała się w ubrania. W początkach XXI wieku, wraz z rozkwitem tanich marek oferujących ubrania, handel bazarowy stracił na atrakcyjności. W chwili obecnej, wielu spośród Wietnamczyków zmuszonych jest poszukać innych źródeł zarobku, między innymi otwierając lokale gastronomiczne nowego typu – nastawione na „autentyczną” kuchnię bądź serwujące potrawy wegetariańskie.

Z Wietnamczykami, którzy mają tu szerszą sieć kontaktów biznesowych, dzięki dłuższej tradycji zamieszkiwania w Polsce oraz znajomości języka polskiego – przede wszystkim przez drugie pokolenie imigrantów, chętnie współpracują Chińczycy. Zazwyczaj zajmują się oni importem towarów z Chin, gdyż mają tam lepsze kontakty, natomiast Wietnamczycy przeważają w handlu detalicznym.

Rozmieszczenie w Polsce

Zdecydowana większość „polskich Wietnamczyków” zamieszkuje w Warszawie lub jej bezpośrednich okolicach (Wólka Kosowska, inne miejscowości gminy Lesznowola, Raszyn). Nieliczne, kilkusetosobowe społeczności wietnamskie gromadzą się w innych dużych polskich miastach: Wrocław, Kraków, Szczecin, Gdańsk, Białystok (tab. 2). Ich obecność w tych ośrodkach często zapoczątkowana została studiami na uczelniach technicznych (Politechnika Wrocławska, Szczecińska) w okresie PRL-u. W mniejszych miejscowościach Wietnamczycy mieszkają rzadziej, jednakże zdarzają się pojedyncze rodziny prowadzące działalność gospodarczą (bar, restauracja). Owa skłonność do koncentracji przestrzennej jest cechą wyróżniającą polską zbiorowość Wietnamczyków wśród zbiorowości z Czech czy Niemiec, gdzie zamieszkują często małe miejscowości, prowadząc tam np. sklepy.

Wietnamczycy w Polsce zajmują się

- handlem (w przeważającej mierze handel tekstyliami i obuwem, sprowadzanymi z Azji);

- gastronomią etniczną;
- działalnością usługową na potrzeby własnej zbiorowości (prowadzenie kancelarii prawnych, biur pośredniczących w załatwianiu dokumentów i formalności urzędowych, biur podróży, salonów fryzjerskich itp.).

Z uwagi na charakterystykę prowadzonej działalności gospodarczej (handel, często o charakterze hurtowym), społeczność wietnamska począwszy od początku lat 90. minionego stulecia wykazywała tendencję do gromadzenia się wokół miejsc swojego zatrudnienia – bazarów. Pierwszym istotnym ośrodkiem grupującym Wietnamczyków był Stadion Dziesięciolecia. Wielu Wietnamczyków wynajmowało wówczas mieszkania w pobliżu miejsca pracy. Wraz z likwidacją stadionu przed igrzyskami Euro 2012 instytucje te zniknęły lub przeniosły się do nowego centrum skupiającego Wietnamczyków, zespołu centrów handlowych w Wólce Kosowskiej. Kompleks centrów handlowych w Wólce Kosowskiej, stanowi jądro nowej enklawy wietnamskiej, znajdującej się w chwili obecnej w fazie intensywnego rozwoju. Mniejszymi ośrodkami na terenie Warszawy są: centrum handlowe przy ul. Marywilskiej oraz małe uliczne bazyry np. na ul. Bakalarskiej, przy Hali Mirowskiej, stanowiska handlowe w przejściach podziemnych. W Krakowie, mieście stanowiącym znacznie mniejszy, lecz również znaczący ośrodek zamieszkiwania Wietnamczyków, miejscem koncentrującym ich aktywność ekonomiczną oraz społeczną jest rejon bazaru zwanego „tandeta”.

Choć najistotniejszym ośrodkiem gromadzącym Wietnamczyków pozostaje Warszawa, to zaobserwować można, iż Wietnamczycy stosunkowo częściej skłonni są osiedlać się w rejonie Warszawy oferującym dogodny dojazd do Wólki (Ochota, Włochy, Ursus). Ich mobilność stanowi rezultat wykształcenia się wspomnianego centrum skupiającego aktywność gospodarczą Wietnamczyków – zespołu centrów handlowych. Zasadniczo koncentruje się ona na linii: Warszawa – gminy Lesznowola i Raszyn. Inne przejawy mobilności wewnętrznej są słabo udokumentowane.

Niektórzy badacze zaobserwowali występowanie pewnego wzorca mobilności zagranicznej, zasadzającej się na przeprowadzce z Czech, następnie obejmującej przenosiny w rejon Śląska i Małopolski i finalizującej się poprzez zamieszkanie w Warszawie (wzorzec Czechy – Śląsk/Małopolska – Warszawa). Wietnamczycy deklarowali, iż o ostatecznym wyborze stolicy decyduje fakt obecności w niej licznej społeczności wietnamskiej. Można zatem wysunąć hipotezę, że zarówno Warszawa, jak i okolice Wólki Kosowskiej stanowią swego rodzaju centra przyciągające Wietnamczyków, którzy we wcześniejszych etapach swej migracyjnej historii znaleźli się w innych ośrodkach (np. na skutek faktu ukończenia tam studiów).

Zagadnienie postrzegania Polski jako kraju docelowego, tymczasowego bądź też tranzytowego należy rozpatrywać oddzielnie dla poszczególnych kategorii migrantów, w zależności od ich przynależności do pierwszej fali, drugiej fali bądź też drugiego (i kolejnego) pokolenia migrantów.

Pierwsza fala migrantów. Zgodnie z założeniami polityki migracyjnej przed 1989 rokiem pobyt w Polsce miał mieć charakter ściśle tymczasowy, jednakże część spośród Wietnamczyków przybywających do tego kraju zdecydowała się pozostać tu na stałe. Większość wróciła do kraju pochodzenia, tworząc załazek społeczności migrantów powrotnych. Dla tych, którzy zostali, Polska stanowi bądź miejsce docelowe, bądź obszar migracji długoterminowej. Wielu z nich decyduje się na powrót do kraju pochodzenia nawet po 30-40 latach pobytu w Polsce, np. po odchowaniu dzieci.

Druga fala migrantów. Osoby, które przyjechały do Polski po 1989 roku, w założeniu przybywały tu na pobyt tymczasowy, nakierowany na zarobek w celu poprawy własnej sytuacji materialnej oraz sytuacji rodziny w kraju. Faktycznie jednak w wielu przypadkach pobyt tych osób w Polsce często przeciąga się na wiele lat, stając się pobytym długoterminowym. Większość z nich deklaruje chęć powrotu do Wietnamu w bliżej nieokreślonej przyszłości, bądź też w momencie osiągnięcia wieku emerytalnego. Dla części spośród migrantów drugiej fali Polska jest jednym z elementów ich migracyjnej trajektorii – w razie niepowodzenia ekonomicznego szukają szczęścia w innym kraju Unii Europejskiej. Jednakże zjawisko migracji pomiędzy poszczególnymi krajami UE ma miejsce w przypadku relatywnie niewielkiej zbiorowości, z uwagi na rolę, jaką przy tej migracji odgrywają sieci społeczne bazujące na więziach rodzinnych.

Drugie pokolenie migrantów. Dla większości z nich Polska stanowi podstawowe miejsce odniesienia, jednakże z badań wynika, iż wiele spośród nich podejmuje edukację za granicą (studia w USA, Wielkiej Brytanii, innych państwach europejskich). Część decyduje się w dorosłym życiu na powrót do Wietnamu, uzasadniając to m.in. posiadaniem sieci kontaktów społecznych korzystnych dla ich kariery.

[Slajd 14]

Warto zapamiętać:

W jakich sektorach gospodarki (branżach) są najbardziej aktywni imigranci z Chin?

Jakie statusy pobytowe posiadają Chińczycy w Polsce?

Jakie jest rozmieszczenie Chińczyków w Polsce?

W jakich sektorach gospodarki (branżach) są najbardziej aktywni imigranci z Wietnamu?

Jaka jest liczebność i rozmieszczenie Wietnamczyków w Polsce?

Podsumowanie (odpowiedzi)

Przede wszystkim jest to handel hurtowy i detaliczny, a następnie sektor budowlany. Wielu Chińczyków prowadzi własne przedsiębiorstwa lub jest zatrudnionych w firmach prowadzonych przez jego rodaków. Rośnie liczba osób studiujących w Polsce (Chińczycy i Wietnamczycy).

Zdecydowana większość Chińczyków (ok. 90%) posiada zezwolenia na pracę.

Większość z nich mieszka w miastach, a szczególne skupiska można zidentyfikować w ośrodkach związanych z ich działalnością gospodarczą (zwł. Wólka Kosowska). Nie tworzą oddzielnych dzielnic mieszkalnych, są grupą bardzo mobilną.

Wietnamczycy zajmują się przede wszystkim handlem (zwł. tekstylia i obuwie), gastronomią (kuchnia etniczna) oraz działalnością usługową na rzecz własnej grupy imigranckiej.

Zdecydowana większość Wietnamczyków mieszka w Warszawie i jej okolicach (Wólka Kosowska w gminie Lesznowola). Mniejsze grupy imigrantów zamieszkują inne duże miasta (Wrocław, Kraków, Trójmiasto, Białystok). Szacuje się, że rzeczywista liczba imigrantów z Wietnamu w Polsce wynosi 25-30 tysięcy osób.

[Slajd 15]

7.2. Ćwiczenia

Ćwiczenie podsumowujące część wykładową: Quiz (15 min.)

Powrót do zaproponowanego na początku quizu.

Tytuł ćwiczenia: Chińczycy i Wietnamczycy strategie przyjazdu

Cel: Skupienie uwagi kursantów na wykładzie na temat zagadnieniu imigracji do Polski Chińczyków i Wietnamczyków: motywach, strategiach i rozmieszczeniu.

Czas ćwiczenia: 15 minut.

Metoda: quiz.

Przebieg ćwiczenia:

- w grupach uczestnicy formułują 10 krótkich pytań do strony przeciwnej, następnie przygotowują się do odpowiedzi na pytania (8 min.). Pytania i odpowiedzi powinny być krótkie.
- zadawanie pytań - prowadzący ustala kolejność - naprzemiennie (5 min.).
- za dobrą odpowiedź grupa otrzymuje jeden punkt. Grupa pytająca powinna znać odpowiedź na zadawane przez siebie pytanie. Jeśli nie zna traci dwa punkty.
- podliczanie punktów (2 min.).

8. Narzędzia sprawdzające

Test.

9. Narzędzia wykorzystywane podczas szkolenia

Prezentacja PP, tablica, kreda, notatniki.

Jednostka szkoleniowa

- 1. Projekt szkoleniowy: Przyczyny przyjazdów, specyfika form imigrowania, struktura osiedlenia oraz migracja wewnętrzna cudzoziemców w Polsce**
- 2. Jednostka szkoleniowa nr 4: Ukraińcy – przyczyny przyjazdów, specyfika form imigrowania, rozmieszczenie terytorialne w Polsce oraz migracja wewnętrzna w kraju przyjmującym**
- 3. Powiązanie z modułem baza wiedzy demonstratora**

Źródła – raporty:

- A. Karnaukh, Ukraińcy – charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski;
- M. Figura, Ukraińcy – charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski. Aktualizacje.

Ekspertyzy – mapa zróżnicowań regionalnych:

- Z. Szmyt, Zróżnicowanie etniczne obszaru poradzieckiego. Białoruś, Ukraina, Mołdawia, Kazachstan, Uzbekistan, Tadżykistan, Kirgistan, Turkmenistan.

Słownik:

migracja wahadłowa.

Bibliografia – wybór:

- Antoniewski R. (1997), *Przyczynek do badań nad nieformalnym rynkiem pracy cudzoziemców. Funkcjonowanie „giełdy pracy” w jednej z podwarszawskich miejscowości*, Warszawa: Ośrodek Badań nad Migracjami, Instytut Studiów Społecznych UW.
- Bieniński M., Pawlak M. (2009), *Strategie przetrwania. Adaptacja ukraińskich migrantów zarobkowych do polskiej rzeczywistości instytucjonalnej*. Skrót raportu, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa.
- Czerniejewska I. (2014), *„Migranci aktywni zawodowo”, czy „zagraniczni przedsiębiorcy”? Raport z badań*. Seria: Badania, ekspertyzy, rekomendacja. Instytut Spraw Publicznych http://isp.org.pl/uploads/filemanager/pdf/ISPmoja_karierawPolsce-poredakcji.pdf

- Fomina J., Konieczna-Sałamatin J., Kucharczyk J., Wenerski Ł. (red.) (2013), *Polska – Ukraina. Polacy – Ukraińcy. Spojrzenie przez granicę*, Warszawa: Instytut Spraw Publicznych.
- Hut P., Jaroszevska E. (2011), *Studenci zagraniczni w Polsce na tle migracji edukacyjnych na świecie*, Badania. Ekspertyzy. Rekomendacje. Instytut spraw Publicznych, Warszawa.
- Karpiński Z., Wysińska K., (2011), *Ekonomia imigracji – imigranci na polskim rynku pracy*, Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, Warszawa.
- Klaus W. (2011), *Przestrzeganie przez polskich pracodawców praw pracowników migrujących*, w: W. Klaus (red.), *Ziemia obiecana? Warunki pracy cudzoziemców w Polsce*. Warszawa: Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, s. 7-53.
- Niedźwiedzki D. (2010), *Migracje i tożsamość. Od teorii do analizy przypadku*, Kraków: Nomos.
- Stosunek Polaków do... (2014) *Stosunek Polaków do stron konfliktu ukraińskiego*, Komunikat z badań CBOS, nr 103/2013, CBOS, Warszawa. http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2014/K_103_14.PDF [dostęp: 06.03.2015].
- Templin K. (2011), *Warunki pracy w branży budowlanej*, w: W. Klaus (red.), *Ziemia obiecana? Warunki pracy cudzoziemców w Polsce*, Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, Warszawa, s. 213-239.

Źródła internetowe:

- <http://kobieta.onet.pl/nic-nie-zniszczy-ukrainskiej-kobiety/sl4sd> (dostęp: 06.03.2015).
- http://www.migrant.info.pl/O%C5%9Bwiadczenie_o_zamiarze_powierzenia_pracy_cudzoziemcowi.html [dostęp: 01.02.2015].
- <http://www.pip.gov.pl/html/pl/info/doc/99030075.pdf> [dostęp: 19.04.2014].
- http://cudzoziemiec.eu/?q=niebieska_karta.

[Slajd 2]

4. Cel jednostki

4.1. Wiedza

- charakterystyka czynników stymulujących przyjazdy Ukraińców do Polski,
- charakterystyka przyjmowanych przez nich typów strategii emigracyjnych,
- charakterystyka oczekiwań i planów dotyczących emigracji przed wyjazdem,
- charakterystyka problemów pozostających w związku z emigracją: sposobów uzyskiwania wiz, innych formalności, patologii z tym związanych,

- charakterystyka rozmieszczenia terytorialnego imigrantów z Ukrainy w Polsce i ich mobilności wewnętrznej.

4.2. Umiejętności

- określanie czynników przyciągających i wypychających migrantów z Ukrainy do Polski,
- rozpoznawanie rodzajów strategii migracyjnych,
- określanie lokalizacji cudzoziemców i mobilności wewnętrznej.

4.3. Postawy

- poszerzenie świadomości zróżnicowania przyczyn różnych strategii emigracyjnych migrantów ukraińskich,
- wykształcenie zrozumienia dla podejmowanych przez imigrantów działań związanych z próbami realizacji strategii migracyjnych lub ich skutków.

5. Czas przeprowadzenia jednostki: 45 minut

[Slajd 3]

6. Przebieg jednostki

- wykład (33 min.);
- ćwiczenie: lista pytań aktywizujących (8 min.);
- wnioski i podsumowanie (4 min.).

7. Opis jednostki jako procesu dydaktycznego

Jednostka składa się z wykładu, ćwiczenia oraz podsumowania. Wykład poświęcony jest następującym kwestiom: motywacjom Ukraińców do emigracji i powodom wyboru Polski jako nowego miejsca pobytu, ich strategiom migracyjnym, strukturze osiedlenia w Polsce, a także funkcjonowaniu na rynku pracy. Ćwiczenie ma charakter utrwalający treści wykładowe i polega na szukaniu odpowiedzi na pytania aktywizujące przedłożone przez prowadzącego.

7.1. Treść wykładu

[Slajd 4]

Niektóre uwarunkowania sytuacji migracyjnej Polski

W związku z przystąpieniem do UE w dniu 1 maja 2004 r. sytuacja migracyjna Polski uległa zasadniczej zmianie. Nasz kraj stał się częścią europejskiego rynku. Zachodnie granice zostały otwarte, co spowodowało wzmożenie emigracji, zwłaszcza zarobkowej. Z drugiej strony wzrosła atrakcyjność Polski dla imigrantów ze Wschodu, którzy coraz częściej przyjeżdżają do pracy i na studia. Dla większości imigrantów z Ukrainy Polska jest docelowym krajem, choć niektórzy (nieliczni) mają już doświadczenie pracy w innych państwach. Innym czynnikiem stymulującym wzrost migracji do Polski są duże możliwości mobilności, zwłaszcza emigracji dalej na Zachód. Przyjęcie Polski do strefy Schengen pozwala bowiem na swobodne przemieszczanie się na jej obszarze i prowadzenie różnego rodzaju działalności.

[Slajd 5]

Cele migrantów z Ukrainy

Imigranci z Ukrainy udają się do Polski w następujących celach:

- podjęcia pracy,
- podjęcia nauki,
- wielu badaczy wskazuje także na „strategię matrymonialną”, lecz małżeństwa polsko-ukraińskie wydają się raczej skutkiem niż celem pobytu,
- poszukiwania ochrony przed toczącymi się od 2014 roku na Ukrainie działaniami wojennymi.

Według danych statystycznych zdecydowana większość imigrantów jako przyczynę migracji wskazuje pracę, na drugim miejscu edukację, dalej sprawy rodzinne.

[Slajd 6]

Wśród czynników wypychających emigrantów zarobkowych znajdują się:

- poszukiwanie pracy,
- chęć poprawienia standardu życia,
- problemy zdrowotne w rodzinie, potrzeba zdobycia środków na leczenie,
- powodem wyjazdów, bywają również stosunki rodzinne – rozpad rodziny przemoc, alkoholizm.

[Slajd 7]

Dlaczego Polska?

Migrantów przyciągają do Polski:

- bliskość geograficzna. Ma to znaczenie zarówno finansowe – podróż jest tania, jak i psychologiczne – ma się wrażenie, że „w razie czego” zawsze można wrócić do domu,
- perspektywa znalezienia zatrudnienia,
- podobieństwo kultury i języka (który większość imigrantów zna albo przynajmniej rozumie jeszcze przed przyjazdem). Polska wydaje się światem znanym i zrozumiałym. Odmienność w wielu aspektach zaczyna być wyraźnie dostrzegana dopiero po przyjeździe,
- dostępność formalna. Czyli stosunkowa łatwość zdobycia wizy,
- wsparcie na miejscu ze strony na ogół już istniejącej sieci imigranckiej.

Wiedza szczegółowa:

Można wyróżnić kilka strategii migracyjnych Ukraińców. Jedną z nich – najczęstszą, są przyjazdy do przyjazdy do Polski w celu podjęcia pracy.

[Slajd 8]

Procedura zatrudnienia

Podstawą legalnego zatrudnienia Ukraińców w Polsce jest wiza z prawem do pracy. Ponieważ przybysze zza wschodniej granicy uzupełniają deficyty siły roboczej, w szczególności w takich branżach jak rolnictwo czy budownictwo, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej w latach 2006-2011 wprowadziło przepisy umożliwiające podjęcie sezonowego zatrudnienia w Polsce na podstawie oświadczenia o zamiarze powierzenia pracy cudzoziemcowi bez konieczności uzyskania zezwolenia na pracę na okres 6 miesięcy w roku.

Procedura zatrudnienia na jego podstawie przebiega następująco:

- Pracodawca składa oświadczenie w Powiatowym Urzędzie Pracy, gdzie zostaje ono zarejestrowane.
- Pracodawca przekazuje oryginał oświadczenia cudzoziemcowi.
- Zarejestrowane oświadczenie stanowi podstawę do uzyskania przez cudzoziemca **wizy pobytowej w celu wykonywania pracy**. Wizę tę może otrzymać w polskim konsulacie w kraju pobytu.

Przepisy o zatrudnieniu na podstawie oświadczenia o zamiarze powierzenia pracy cudzoziemcowi obejmowały początkowo państwa graniczące

z Polską: Białoruś, Rosję i Ukrainę, a następnie obywateli Mołdawii oraz Gruzji i Armenii (w ramach partnerstwa na rzecz mobilności).

Podjęte przez rząd decyzje świadczą o tym, że napływ imigrantów z tych krajów nie jest na razie postrzegany jako problem. Nie znaczy to jednak, że w przyszłości sytuacja nie ulegnie zmianie, zwłaszcza wobec rozgrywających się w ostatnich miesiącach wydarzeniach na Ukrainie i widocznego znacznego zwiększonego napływu imigrantów z tego państwa.

Dla samych imigrantów nowe przepisy są tylko częściowo korzystne. Wprawdzie ograniczają formalności konieczne do legalizacji pobytu i zatrudnienia. Z drugiej strony jednak, w wielu wypadkach np. wymuszają cyrkulacje, które niosą ze sobą niepewność ponownego zatrudnienia i zmuszają do ponoszenia wysokich kosztów. W obecnej sytuacji politycznej zakończenie legalnego 6-miesięcznego zatrudnienia implikuje jeszcze poważniejsze konsekwencje, zmusza migrantów do podjęcia działań regulujących ich pobyt na dłuższy okres lub powrotu do kraju ogarniętego wojną.

W tym miejscu warto dodać, że cudzoziemiec pracujący w oparciu o oświadczenie o zamiarze powierzenia pracy cudzoziemcowi już po trzech miesiącach może ubiegać się o kartę czasowego pobytu, jeśli ma zamiar pracować dłużej u tego samego pracodawcy. Nie musi wówczas wracać na Ukrainę. Wielu imigrantów nie wie o takiej możliwości. Poza tym nie zawsze zgadzają się na to pracodawcy. Tymczasem w czasie 6-miesięcznego pobytu w Polsce można również zmienić zatrudnienie. Nowy pracodawca musi jednak w tym przypadku złożyć swoje oświadczenie w urzędzie pracy na okres krótszy niż 6 miesięcy (czyli krótszy o czas, który już upłynął na pracy w Polsce). Niewątpliwą zaletą posiadania zezwolenia na wykonywanie pracy jest prawo do legalnej pracy. Cudzoziemiec, otrzymuje wizę, która umożliwia zatrudnienie u danego pracodawcy na okres 180 dni w ciągu kolejnych 12 miesięcy bez konieczności ubiegania się o dodatkowe pozwolenia. Dlatego Ukraińcy często wybierają taką wahałdową migrację, nie ubiegając się o karty czasowego pobytu.

Pomimo uproszczenia procedury ubiegania się o zezwolenie na zatrudnienie, w dalszym ciągu jest ona odbierana jako kłopotliwa i uciążliwa. Jeśli cudzoziemiec planuje zostać w Polsce dłużej i nie pracował przez 3 miesiące u tego samego pracodawcy, nowy pracodawca musi pozyskać zezwolenie na zatrudnienie. Uzyskanie zezwolenia wymaga dostarczania dokumentów do odpowiednich urzędów oraz „odczekania” odpowiedniego okresu. Po uzyskaniu opinii starosty cudzoziemiec może złożyć wniosek o kartę czasowego pobytu na pracę.

[Słajd 9]

Charakterystyczne zjawiska towarzyszące imigracji z Ukrainy

Ponieważ nie istnieją sformalizowane kanały kojarzenia pracodawców i pracowników, uregulowania wizowe spowodowały powstanie rynku pośredników, działających po obu stronach granicy (m.in. ogłaszają się oni na portalach społecznościowych [vkontakte.ru; ok.ru; facebook i in.]). Na koszty wyjazdu składają się zatem często: opłata dla pośrednika za „załatwienie” oświadczenia pracodawcy o zamiarze zatrudnienia – od kilkudziesięciu do 300 dolarów; opłata za pomoc przy złożeniu dokumentów w konsulacie, która obejmuje zazwyczaj pomoc przy wypełnieniu wniosku wizowego i ewentualnie miejsce w kolejce – od 20 dolarów w górę (jeśli jest duża kolejka, to „opłaty kolejkowe” rosną); opłata wizowa 35 euro (czyli około 50 dolarów); przejazd do Polski. Zdarzają się również sytuacje, kiedy pośrednicy pomagają „na kredyt” – szczególnie osobom ze swojej wsi, które sami dobrze znają.

Część migrantów korzysta z usług tzw. kierowców – czyli osób kierujących busami wożącymi pasażerów za granicę. W wypadku pracy w rolnictwie kierowca jest kluczowym „pośrednikiem”, który załatwia wiele kwestii związanych z zatrudnieniem w Polsce, takich jak transport z Ukrainy do Polski, oświadczenie od pracodawcy, niejednokrotnie fikcyjne – Ukrainiec nie jedzie wtedy do osoby, która wystawia dokument, zatrudnienia poszukuje dopiero po przyjeździe do Polski. Wielu imigrantów traktuje ten proceder jako jeden z elementów „zestawu kosztów”, które trzeba ponieść w związku z wyjazdem za zachodnią granicę.

Z drugiej strony sami pracodawcy przyczyniają się do powstawania patologii w pozyskiwaniu wiz. Przykładowo polscy rolnicy chętnie wystawiają znacznie większą liczbę oświadczeń niż potrzebują pracowników, gdyż obawiają się, że nie wszyscy przyjadą na czas zbiorów.

Cudzoziemcy, którzy dopiero przyjechali do Polski lub nie zbudowali jeszcze sieci kontaktów, znajdują zatrudnienie także na nieformalnych giełdach pracy, tak zwanych birżach. Działają one w różnych punktach większych miast – np. w Lublinie, Warszawie oraz w mniejszych miejscowościach. Migranci dowiadują się o nich tzw. „poczta pantoflową” (ciekawe wypowiedzi na ten temat na: <http://kobieta.onet.pl/nic-nie-zniszczy-ukrainskiej-kobiety/sl4sd>). Miejsca te nie cieszą się dobrą sławą ze względu na niskie stawki i duże ryzyko związane z zatrudnieniem u przypadkowych osób. O jednej z giełd, w Piasecznie, na podstawie własnych badań pisał Rusłan Antoniewski (1997). Jak relacjonował autor: rano na giełdzie zbierają się ludzie szukający pracy i stąd zabierają ich (lub nie) przyszli pracodawcy.

W relacjach ukraińskich migrantów pojawiają się informacje także o innych pośrednikach. Są to agencje działające za granicami. Pobierają one pie-

niądze za swoją działalność. Ceny takich usług są różne, wahają się od ok. 1000 hrywien (ok. 400 zł) za znalezienie zatrudnienia po 3000 hrywien za przygotowanie dokumentów i zdobycie wizy.

Na rynku funkcjonują także polscy pośrednicy. Jak wynika z relacji Ukraińców, dotyczy to jednak jedynie budownictwa. Imigranci oceniają tego rodzaju działalność jednoznacznie negatywnie: często zatrudniani są przez nich nielegalnie, bez ubezpieczenia społecznego. W wyniku tego występuje niestabilność zatrudnienia, patologie takie jak niewypłacalność wynagrodzeń i problem z ich egzekwowaniem.

Tylko nieliczni szukają pracy przez ogłoszenia w prasie i Internet.

W znalezieniu pracy imigrantom najefektywniej pomaga natomiast rozbudowana sieć kontaktów wśród znajomych lub członków rodziny, którzy wcześniej pracowali w Polsce. Osoby te wspierają starania w uzyskaniu bezpłatnego oświadczenia, przesyłają je na Ukrainę i pomagają w znalezieniu dobrej pracy w Polsce. Korzystanie z sieci kontaktów pozwala w znacznym stopniu ograniczyć ryzyko związane z udawaniem się za granicę „w ciemno”.

Szczególnie efektywnie działa w ten sposób sektor pomocy domowych. W tym wypadku często mamy do czynienia z migracją wahadłową. Dwoje migrantów wymienia się miejscem pracy w Polsce co pół roku. Osoby, które od kilku lat funkcjonują w ten sposób, najczęściej dostają oświadczenia od zaufanych pracodawców, mają stałe zlecenia, miejsce zamieszkania, są dostępne pod polskimi numerami telefonów. Wydatki związane z przyjazdem do Polski ograniczają się wtedy do zapłacenia za wizę, ubezpieczenie i transport.

Część pracowników z Ukrainy, nawet jeżeli nie podejmuje zatrudnienia u pracodawców, którzy są wystawcami oświadczeń, na podstawie których wydane były ich wizy, rzeczywiście pracuje krótkoterminowo. Przyjeżdżają do Polski, wykorzystując do pracy dozwolony okres, a następnie wracają na Ukrainę. Niejednokrotnie podejmowana jest strategia wykorzystywania urlopów do podróży zarobkowych.

Wokół tego rodzaju migracji wahadłowej wytwarza się również szereg zinstytucjonalizowanych praktyk: wspomniane już przekazywanie sobie miejsca pracy czy zamieszkania. Częstokroć migranci stosujący tę strategię są w dalekim stopniu „zintegrowani” z Polską: pracują w tym samym miejscu, przynależą do wytworzonych sieci społecznych. Wydaje się, że strategia ta jest najbardziej powszechnym sposobem radzenia sobie z utrzymywaniem się na polskim rynku.

Wiza na zatrudnienie krótkoterminowe może być, jak już wspomniano na początku, wykorzystana do płynnego przejścia w zatrudnienie na dłuższy okres (na podstawie zezwolenia). Ta strategia wydaje się bardzo ko-

rzystna zarówno dla pracodawców, jak i pracowników planujących pozostać w Polsce na dłużej. Pracownicy nie pozostają w zawieszeniu przez okres oczekiwania na wydanie zezwolenia na pracę, mogą już uzyskiwać dochody. Natomiast pracodawca bardzo szybko pozyskuje pracownika. Co więcej może w ten sposób traktować zatrudnienie na podstawie wizy jako okres próbny. Dzięki temu nie ryzykuje, że po długotrwałych procedurach zatrudni osobę, która nie odpowiada przeznaczonemu jej stanowisku pracy. Zatrudnienie legalne rozwiązuje kwestie składek na ubezpieczenia społeczne i podatku. Dla imigrantów okazuje się przydatne także wtedy, kiedy podejmują dodatkowe, tym razem nielegalne zajęcie. Na przykład, jedna z Ukrainek, biorących udział w badaniach M. Bienieckiego i M. Pawlaka (2010), swoje główne dochody czerpała z handlu bazarowego, który nie był w żaden sposób sformalizowany. Jednocześnie była również zatrudniona na część etatu, dzięki czemu przebywała w Polsce legalnie. Takie zjawisko jest szczególnie widoczne wśród kobiet zajmujących się pomocą domową. Ale nie tylko. Podkreślić należy, że wielu Polaków postępuje podobnie. Przykładowo polscy nauczyciele poza szkołą udzielają korepetycji, od których nie jest odprowadzany podatek. Konsekwencje tego rodzaju praktyk są jednak dla Ukraińców o wiele bardziej dotkliwe. Cudzoziemiec, który pracuje nielegalnie (nawet jeśli w jednym miejscu zatrudniony jest legalnie, a w innym nie), w przypadku kontroli może zapłacić karę lub otrzymać zobowiązanie do powrotu, co oznacza konieczność opuszczenia Polski i zakaz ponownego wjazdu od pół roku do trzech lat.

Można zauważyć także przepływy pracowników między różnymi branżami. Podczas pobytu w Polsce cudzoziemcy łączą pracę w rolnictwie i budownictwie oraz przy pracach domowych (przede wszystkim przy sprzątanii). Jak twierdzą niektórzy badacze występuje także pewien rodzaj awansu w zatrudnieniu.

Z sektora rolniczego czy budownictwa cudzoziemcy z czasem przechodzą do prac w branżach oferujących bardziej stabilne zatrudnienie – handlu i gastronomii lub do prac domowych (opieki nad osobami zależnymi – czyli dziećmi bądź osobami starszymi – albo stałego zlecenia na sprzątanie). Między tymi dwoma ostatnimi sektorami także następują przepływy pracowników. Nie zdarzają się one jednak w drugą stronę – nie zaobserwowano powrotu do prac rolniczych czy budowlanych. Zmiana sektora i awans wiążą się najczęściej z postanowieniem pozostania w Polsce na dłuższy czas.

Dużym problemem dla cudzoziemców jest konieczność częstej zmiany pracodawcy przy pracach sezonowych. Jak sami mówią: *Byłoby lepiej, gdyby było można jeździć ciągle do jednego pana, ale to się raczej nie zdarza. Zawsze w inne miejsce* [R5]. Ta sytuacja jest źródłem stresu, bowiem nigdy nie wiadomo, na jakiego pracodawcę trafią, kiedy go znajdą (czyli jak długo będą

pozostawali bez pracy i nie będą zarabiać). Z drugiej strony także pracodawcy boją się, że w danym roku nie przyjadą do nich cudzoziemcy. Narzekają także na to, że przyjeżdżają osoby, które nie mają nic wspólnego z rolnictwem. Nie zdają sobie one sprawy, jak ciężka jest ta praca i z tego powodu często ją porzucają.

[Slajd 10]

Polski rynek pracy sezonowej dla cudzoziemców – stan w ostatnich latach

Wraz ze stopniowym rozszerzaniem systemu pracy „na oświadczenia” i jego upowszechnieniem przedsiębiorcy i osoby prywatne składały coraz więcej oświadczeń o zamiarze zatrudnienia cudzoziemców w Polsce. W 2007 roku zarejestrowano 21 797 oświadczeń, podczas gdy w 2011 roku – już 259 777 (dane Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej za 2011 rok). Tylko w pierwszej połowie roku 2014 r. było to 182 896 oświadczeń. Rośnie zatem liczba polskich pracodawców zainteresowanych zatrudnieniem cudzoziemskich pracowników sezonowych.

Od kilku lat największe zainteresowanie zatrudnieniem sezonowym odnotowuje się w rolnictwie i w budownictwie. Sektory, w których zatrudnienie znajdują cudzoziemcy, szczególnie w wypadku systemu oświadczeń, wskazują na ich funkcjonowanie na tak zwanym wtórnym rynku pracy, obejmującym prace fizyczne, powtarzalne i niewymagające wysokich kwalifikacji.

Nie znaczy to jednak że do Polski nie przybywają osoby wysoko wykwalifikowane (lekarze, nauczyciele, informatycy itd.) oraz wykonujące zawody poszukiwane na polskim rynku pracy (np. kierowcy autobusów i ciężarówek, spawacze). Od 12 czerwca 2012 r. obydwie grupy mogą korzystać z tzw. niebieskiej karty przysługującej cudzoziemcom wykonującym pracę w Polsce na stanowiskach wymagających wysokich kwalifikacji zawodowych przez okres dłuższy niż 3 miesiące (maksymalnie do dwóch lat).

[Slajd 11]

Strategia studencka

Z Ukrainy do Polski przybywa rokrocznie duża liczba studentów różnych uczelni wyższych. Większość z nich ma na celu nie tylko zdobycie lepszego wykształcenia, ale i podjęcie pracy w trakcie trwania nauki, jak i po jej zakończeniu, co umożliwiają przepisy. Jak można przypuszczać, dla niektórych osób jest to droga do łatwej legalizacji pobytu, a nie rzeczywistych studiów. Świadczy o tym fakt, że wielu Ukraińców podejmuje naukę na kie-

runkach takich jak ukrainistyka czy rusycystyka. Absolwenci polskich szkół wyższych, szkół ponadgimnazjalnych oraz absolwenci studiów doktoranckich mogą obecnie podejmować pracę w Polsce bez zezwolenia. Mają również możliwość ubiegania się o kartę czasowego pobytu po skończonych studiach w celu poszukiwania pracy. Student studiów dziennych posiadający kartę czasowego pobytu na studia ma prawo do wykonywania pracy bez zezwolenia na zatrudnienie.

Podjęciu zatrudnienia po studiach sprzyja zdobyty w czasie ich trwania kapitał społeczny i kulturowy. Nawiązanie kontaktów z Polakami już na etapie nauki ułatwia znalezienie pracy (choć oczywiście to nie jest główny cel tych kontaktów). Można domniemywać, że m.in. właśnie dzięki temu większość stypendystów polskiego pochodzenia z krajów byłego Związku Radzieckiego, zostaje w Polsce po studiach. Jak wynika z raportu Izabeli Czerniejewskiej (2014, s. 15-16) na podjęcie satysfakcjonującej i dobrze płatnej pracy w dużym przedsiębiorstwie szansę mają niemal wyłącznie cudzoziemcy, którzy skończyli studia w Polsce i biegle nauczyli się języka polskiego. Osoby te są z reguły zdecydowane, by osiaść tu na stałe, często założyły już także rodziny, przeważnie z partnerem polskim lub cudzoziemskim, najczęściej również z krajów byłego bloku wschodniego.

„Strategia małżeńska”

Jednym ze skutków pobytu Ukraińców w Polsce są polsko-ukraińskie małżeństwa. Ze względu na wiele korzyści wynikających dla cudzoziemców z faktu zawarcia związku z obywatelem polskim (jakim jest np. prawo do legalnej pracy) niektórzy badacze określają je jako „strategię przetrwania”. W rzeczywistości niemożliwe jest stwierdzenie, jaki procent tego rodzaju związków ma zwykły charakter, a jaki służy jedynie ułatwieniu legalizacji pobytu. Urzędy wojewódzkie mają wprawdzie prawo kontrolować, czy małżeństwo nie zostało zawarte w celu obejścia prawa. Jednak ustalenie faktycznego stanu jest niezwykle trudne i wzbudza wiele kontrowersji. Wśród cudzoziemców z przyczyn oczywistych „przesłuchania” w tej sprawie cieszą się złą sławą i odbierane są jako upokarzające. Natomiast faktem jest, że związków polsko-ukraińskich jest stosunkowo wiele na tle innych grup migrantów. Zgodnie z danymi, zdecydowanie częściej dochodzi do związków małżeńskich obywaterek Ukrainy z obywatelami Polski niż obywateli Ukrainy z obywatelkami Polski (przykładowo, w 2006 roku małżeństwa z obywatelami Ukrainy stanowiły 20,2% ogółu małżeństw mieszanych zawieranych przez Polaków, jednak w 578 z nich małżonką była obywatelka Ukrainy, a tylko 138 małżonkiem obywatel Ukrainy). Cudzoziemcy rzadko

przyjeżdżają do Polski ze względu na zawarty wcześniej związek małżeński. Zazwyczaj do zapoznania dochodzi w Polsce.

[Slajd 12]

Karta Polaka

Szczególnie charakterystycznym elementem polityki migracyjnej Polski po 1989 roku były działania podejmowane wobec pozostających poza granicami kraju obywateli Rzeczypospolitej, którzy w momencie zakończenia II wojny światowej znaleźli się na terytorium Związku Radzieckiego, jak również ich potomków. Kwestia repatriacji pojawiała się regularnie w debacie migracyjnej w okresie transformacji. Jej rezultatem była ustawa o Karcie Polaka, uchwalona przez Sejm Rzeczypospolitej Polskiej 7 września 2007 roku, skierowana do obywateli byłych państw członkowskich ZSRR. Jest to dokument potwierdzający przynależność do Narodu Polskiego. Jej posiadaczom przysługuje szereg uprawnień, m.in. możliwość pobytu i legalnej pracy na terytorium Polski. Właśnie z tego powodu dziś jedną z dostępnych strategii migracyjnych imigrantów z Ukrainy jest uzyskanie możliwości pobytu w Polsce na podstawie tejże Karty Polaka. Powyższy status może być przyznany obywatelom państw byłego Związku Radzieckiego, którzy zadeklarują przynależność do narodu polskiego, wykażą swój związek z polskością (m.in. poprzez znajomość języka polskiego) oraz udowodnią, że co najmniej jedno z ich rodziców lub dziadków albo dwoje pradziadków było narodowości polskiej lub posiadało obywatelstwo polskie.

Karta Polaka to strategia dostępna tylko dla tych obywateli Ukrainy, którzy spełniają powyższe warunki. Prowadzone badania/statystyki wskazują na duże zainteresowanie tą formą legalizacji pobytu.

Pobyt nielegalny

Łatwość zdobycia wizy na podstawie oświadczenia o zamiarze zatrudnienia powoduje, że problem dotyczy obecnie przede wszystkim dwóch kategorii osób:

- tych, które wyemigrowały w czasie, gdy obowiązywały inne regulacje wizowe (np. dostały się do Polski na podstawie wiz turystycznych i teraz ich powrót skutkowałby zakazem ponownego wjazdu do Polski);
- tych, którzy z ważnych dla siebie przyczyn nie są w stanie przerywać pracy na okres, który dyktują zasady przyznawania wiz dla pracowników krótkoterminowych, a np. na skutek nieznanności prawa nie wiedzą, że istnieje możliwość przedłużenia pobytu. Ich pobyt zmienia się zatem po przekroczeniu wyznaczonego czasu w nielegalny.

Działa w tym wypadku efekt granicy jako „niesprawnego filtra”, która mimo wprowadzanych obostrzeń, pozwala stosunkowo łatwo dostawać się obywatelom Ukrainy na terytorium Polski, lecz paradoksalnie niektórym uniemożliwia powrót do domu. Nieopuszczenie Polski przed przewidzianym wiza terminem wiąże się z zakazem dla danej osoby wjazdu na terytorium strefy Schengen na okres od 6 miesięcy do 5 lat (Ustawa o cudzoziemcach, rozdz. II, art. 319 Dz. U. 2013, poz. 1650) (pewną szansą dla nich była abolicja, która weszła w życie z dniem 1 stycznia 2012 r.).

Wprowadzenie wiz z prawem do pracy ograniczyło z pewnością skalę nielegalności, czyli pobytu i pracy na podstawie wizej turystycznej. Nie znaczy to jednak, że zniwelowano tym samym problemy związane z legalnym zatrudnianiem cudzoziemców. Przykładowo pracodawcy rejestrują oświadczenia, ale nie nawiązują formalnego stosunku pracy, który łączyłby się z rejestracją imigrantów w Zakładzie Ubezpieczeń Społecznych lub w Kasie Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego, zgłoszeniem do urzędu skarbowego, szkoleniami tych, którzy z ważnych dla siebie przyczyn nie są w stanie przerywać pracy na okres, który dyktują zasady przyznawania wiz dla pracowników krótkoterminowych, a np. na skutek niezajomości prawa nie wiedzą, że istnieje możliwość przedłużenia pobytu. Ich pobyt zmienia się zatem po przekroczeniu wyznaczonego czasu w nielegalny.

Działa w tym wypadku efekt granicy jako „niesprawnego filtra”, która mimo wprowadzanych obostrzeń pozwala stosunkowo łatwo dostawać się obywatelom Ukrainy na terytorium Polski, lecz paradoksalnie niektórym uniemożliwia powrót do domu. Nieopuszczenie Polski przed przewidzianym wiza terminem wiąże się z zakazem dla danej osoby wjazdu na terytorium strefy Schengen na okres od 6 miesięcy do 5 lat (Ustawa o cudzoziemcach, rozdz. II, art. 319 Dz. U. 2013, poz. 1650) (pewną szansą dla nich była abolicja, która weszła w życie z dniem 1 stycznia 2012 r.).

Wprowadzenie wiz z prawem do pracy ograniczyło z pewnością skalę nielegalności, czyli pobytu i pracy na podstawie wizej turystycznej. Nie znaczy to jednak, że zniwelowano tym samym problemy związane z legalnym zatrudnianiem cudzoziemców. Przykładowo pracodawcy rejestrują oświadczenia, ale nie nawiązują formalnego stosunku pracy, który łączyłby się z rejestracją imigrantów w Zakładzie Ubezpieczeń Społecznych lub w Kasie Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego, zgłoszeniem do urzędu skarbowego, szkoleniami BHP, prowadzeniem dokumentacji pracowniczej czy urlopami. Sytuacja taka wynika ze specyfiki pracy na przykład w rolnictwie czy przy sprzątanii, w których ze względu między innymi na krótki okres zatrudnienia i częstą zmianę zleceniodawców obie strony często unikają formalizacji zatrudnienia (płacenia podatków i ubezpieczenia). Istotną rolę

odgrywa tutaj również ogólne akceptowanie pracy „na czarno” przez obie strony.

Wielu obcokrajowców jest również nieświadomych obowiązku podpisania umowy i tego, że oświadczenie uprawnia do pracy u jednego, a nie u wielu pracodawców. Wiza z prawem do pracy – w ich opinii – stanowi jedyny dokument potrzebny do podjęcia legalnego zatrudnienia.

Dane zebrane przez Państwową Inspekcję Pracy w 2012 roku wskazują, że Ukraińcy stanowią najwyższy odsetek wśród nielegalnie zatrudnianych imigrantów – aż 32%, podczas gdy w innych grupach jest on znacznie niższy (Wietnamczycy – 9,7%, Mołdawianie – 9,2%, obywatele Federacji Rosyjskiej – 8%, Chińczycy – 6,7%, Białorusini – 6,4%). Według Państwowej Inspekcji Pracy osoby pracujące nielegalnie zatrudnione były w następujących branżach: przetwórstwo przemysłowe (25% stwierdzonych przypadków), handel i naprawy (20%), budownictwo (18%), hotele i restauracje (13%) oraz rolnictwo i łowiectwo (9%). Oczywiście na podstawie tych danych, podobnie jak w wypadku danych o zatrzymaniach przez Straż Graniczną, nie możemy oszacować struktury nielegalnego zatrudnienia cudzoziemców w Polsce. Z całą pewnością pewne typy przedsiębiorstw są łatwiej dostępne kontroli Państwowej Inspekcji Pracy, a w pewnych zawodach łatwiej ukryć pracę nierejestrowaną.

[Slajd 13]

Struktura osiedlenia w Polsce

Statystyka ważnych kart pobytu z 2012 r. wskazuje, że Ukraińcy koncentrują się w: województwach: mazowieckim, dolnośląskim, małopolskim, lubelskim, podkarpackim, śląskim. Warszawa jest najsilniejszym centrum absorpcyjnym migracji zagranicznych w Polsce. Przybywa tu co czwarty imigrant osiedlający się w Polsce na stałe i co trzeci przebywający czasowo. Jest też miejscem, gdzie najczęściej przybywają imigranci z Ukrainy (co szósty stały i co piąty czasowy imigrant z Ukrainy).

[Slajd 14]

Spółeczno-demograficzny opis ukraińskiego imigranta

Mimo iż wydawać by się mogło, że emigracja jest raczej domeną młodych ludzi, z badań ISP wynika, że do Polski najczęściej wyjeżdżają Ukraińcy w przedziale wiekowym 35-49 (20%) oraz 50-59 lat (19%). Oznacza to, że obecna sytuacja gospodarcza na Ukrainie nie zapewnia stabilności na rynku pracy osobom z wieloletnim doświadczeniem zawodowym. Do Polski prze-

bywają imigranci zarówno pozostający w związkach małżeńskich (39%), jak kawalerowie i panny (ok. 33%).

Według NSP 2011 r. wśród ogółu imigrantów przebywających w Polsce nieznacznie przeważają mężczyźni (blisko 55%, w 2002 r. – 51%). W przypadku Ukrainy jest to prawie 2 razy więcej kobiet (około 62%) niż mężczyzn (około 37%). Kobiety przeważają także wśród przybyszy z Rosji, Białorusi, Litwy, Kazachstanu, Łotwy, czyli krajów zza wschodniej granicy Polski. Ta sytuacja podyktowana jest zapotrzebowaniem w Polsce na pracę w sfeminizowanych branżach: usługach, handlu, turystyce, sprzątaniu i opiece domowej. Jedną z cech zatrudnienia kobiet (podobnie jak mężczyzn) na emigracji jest wykonywanie pracy znacznie poniżej posiadanych kwalifikacji. Kobiety imigrantki częściej bowiem legitymują się wykształceniem wyższym niż mężczyźni, którzy w zdecydowanej większości posiadają wykształcenie średnie i zasadnicze zawodowe.

Wnioski

Wydaje się, że społeczeństwo polskie na ogół akceptuje migrantów, również na rynku pracy, a sami Ukraińcy rzadko spotykają się z przejawami dyskryminacji. Jest to zupełnie inna sytuacja niż 10 lat temu. Na zmianę wpływa nasilenie się kontaktów z cudzoziemcami, szczególnie wynikające z ostatnio rozgrywających się wydarzeń na Ukrainie. Śledzi je 48% Polaków. Tymczasem ocena stosunków polsko-ukraińskich jest mocno uzależniona od zainteresowania wydarzeniami za wschodnią granicą. Im jest ono większe, tym jest ona lepsza. Rośnie także przekonanie, że możliwe jest pojednanie między Polakami i Ukraińcami, pomimo zaszłości historycznych. W 2013 r. uważało tak 57% Polaków, a w 2014 r. 61% (*Stosunek Polaków do stron...*, 2014. s. 6). Niewątpliwie znaczenie ma inny niż niegdyś przekaz medialny bardziej przyjazny Ukraińcom. W przypadku zatrudnienia Ukraińców mamy do czynienia z generalną akceptacją pracy zarówno legalnej, jak i na czarno, wynikającą z faktu, iż sami Polacy pracują lub pracowali na tych samych zasadach w krajach Europy Zachodniej.

Rezultatem zmiany podejścia do Ukraińców jest bardziej liberalna polityka wizowa. Uwidacznia się również stopniowe poszerzanie listy osób, które mogą wykonywać w Polsce zawody pożądane ze względu na rynkowe potrzeby. Tego rodzaju kierunek przemian popierany jest przez polskich przedsiębiorców. Istniejące procedury uniemożliwiają bowiem elastyczne reagowanie na potrzeby.

W interesie państwa polskiego leży zagwarantowanie dostępu do informacji dotyczących pobytu i pracy cudzoziemców w Polsce. Powinno temu również towarzyszyć rozszerzenie oferty usług autoryzowanych firm po-

średnictwa pracy (działających według określonych przejrzystych reguł i podlegających kontroli) dla osób pragnących podjąć zatrudnienie w Polsce, tak przy pracach sezonowych, jak i na stanowiskach średniego oraz niskiego szczebla. Mogło by to wpłynąć na legalizację i pewne „ucywilizowanie” pośrednictwa pracy przy zatrudnieniu cudzoziemców.

[Slajd 15]

PODSUMOWANIE

Warto zapamiętać

Jakie są procedury związane z zatrudnianiem Ukraińców w Polsce do prac sezonowych?

Jakie strategie pobytowe najczęściej przyjmują imigranci z Ukrainy w Polsce?

Jakie są cechy społeczno-demograficzne imigrantów ukraińskich w Polsce?

Podsumowanie (odpowiedzi)

- przepisy umożliwiają podjęcie sezonowego zatrudnienia w Polsce na podstawie oświadczenia pracodawcy o zamiarze powierzenia pracy cudzoziemcowi bez konieczności uzyskania zezwolenia na pracę na okres 6 miesięcy w roku. Pracodawca składa oświadczenie w Powiatowym Urzędzie Pracy, gdzie zostaje ono zarejestrowane. Pracodawca przekazuje oryginał oświadczenia cudzoziemcowi. Zarejestrowane oświadczenie stanowi podstawę do uzyskania przez cudzoziemca wizy pobytowej w celu wykonywania pracy.

Najczęściej są to pobyty legalne w związku z uzyskaniem wizy zezwalającej na podjęcie pracy. Inne formy pobytu związane są ze: studiami, zawarciem związku małżeńskiego z obywatelem polskim, posiadaniem Karty Polaka. Pewien odsetek imigrantów przebywa w Polsce nielegalnie.

Do Polski przybywają najczęściej osoby w przedziałach wiekowych: 35-49 i 50-59 lat. Z Narodowego Spisu Powszechnego (2011) wynikało, że wśród imigrantów dominują kobiety (67%).

[Slajd 16]

7.2. Ćwiczenia

Czas ćwiczenia: 8 minut.

Metoda: lista pytań aktywizujących (prowadzący dokonuje wyboru tych, które uzna za najistotniejsze z perspektywy celów kursu szkoleniowego;

Przebieg ćwiczenia:

Prowadzący pisze na tablicy pytania, na które można było znaleźć odpowiedzi w czasie wykładu.

[Slajd 17] - propozycje pytań

- Jakie są strategie migracyjne Ukraińców?
- Jaki jest charakter tych imigracji?
  - a. Czy imigranci przyjeżdżają do Polski ze swojego państwa czy innego?
  - b. Czy Polska jest krajem tranzytowym czy miejscem docelowym?
  - c. Czy są to migracje na stałe czy sezonowe?
  - d. Czy migranci przybywają indywidualnie, czy w ramach sieci?
  - e. Gdzie migranci koncentrują się i w jaki sposób cyrkulują?

8. Narzędzia sprawdzające

Test.

9. Narzędzia wykorzystywane w trakcie szkolenia

Prezentacja PP, tablica, kreda, notatniki.

Jednostka szkoleniowa

- 1. Projekt szkoleniowy: Przyczyny przyjazdów, specyfika form imigrowania, struktura osiedlenia oraz migracja wewnętrzna cudzoziemców w Polsce**
- 2. Jednostka szkoleniowa nr 5: Białorusini i Rosjanie – przyczyny przyjazdów, specyfika form imigrowania, rozmieszczenie terytorialne w Polsce oraz migracja wewnętrzna w kraju przyjmującym**
- 3. Powiązanie z modułem baza wiedzy demonstratora**

Źródła – raporty:

- Z. Szmyt, Białorusini – charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski;
- I. Peshkov, Rosjanie – charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski.

Ekspertyzy – mapa zróżnicowań regionalnych:

- Z. Szmyt, Zróżnicowanie etniczne obszaru poradzieckiego. Białoruś, Ukraina, Mołdawia, Kazachstan, Uzbekistan, Tadżykistan, Kirgistan, Turkmenistan;
- Z. Szmyt, Zróżnicowanie etniczne Federacji Rosyjskiej.

Słownik:

migracje tranzytowe, migracja cyrkulacyjna, handel transgraniczny, Karta Polaka.

Bibliografia – wybór:

- Asipenka L., Kwiatkowska K. (2008), *Kastusiowy pamiętnik. Historia białoruskich studentów Programu im. Konstantego Kalinowskiego*, Warszawa: Studium Europy Wschodniej, s. 208, http://www.pk.org.pl/EdytorFiles/File/Zbornik_net.pdf [data dostępu: 1.05.2014].
- Gońda M. (2012), *Cudzoziemcy polskiego pochodzenia podejmujący studia w Polsce. „Powrót do macierzy” czy pragmatyczny wybór?*, Ośrodek Badań nad Migracjami. CMR WorkingPapers 57/115, Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Górny A. i in. (2013), *Raport z badań imigrantów w Polsce*, Warszawa: Ośrodek Badań nad Migracjami, s. 134, www.nbp.pl/badania/seminaria_files/17i2014.pdf [data pobrania: 02.05.2014].

- Grabowska-Lusińska I. (red.) (2013), *Transformacja nieoczywista. Polska jako kraj imigracji*, Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, s. 315.
- Kawałko B. (2008), *Granica wschodnia jako czynnik ożywienia i rozwoju społeczno-ekonomicznego regionów przygranicznych. Synteza*, w: *Strategia rozwoju społeczno-gospodarczego Polski Wschodniej do roku 2020*, Warszawa: Ministerstwo Finansów i Rozwoju, s. 625-653, http://www.mir.gov.pl/rozwoj_regionalny/polityka_regionalna/strategia_rozwoju_polski_wschodniej_do_2020/dokumenty/strony/dokumenty_i_ekspertyzy.aspx [data dostępu: 15.01.2014].
- Kurcz Z. (2009), O transgraniczu i transgraniczności. Wprowadzenie, w: Z. Kurcz, A. Sakson (red.), *Polskie transgranicza*, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Łukaszczyk K. (red.) 2013, *Imigracja studentów zagranicznych do Polski*, Raport przygotowany przez. Krajowy Punkt Kontaktowy Europejskiej Sieci Migracyjnej w Polsce, Wrzesień, s. 16-19. http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-we-do/networks/european_migration_network/reports/docs/emn-studies/immigration-students/20b.poland_immigration_of_international_students_pl_october_2013_final.pdf [data dostępu: 16.05.2014].
- Mync A., Szul R. (red.) (1999), *Rola granicy i współpracy transgranicznej w rozwoju regionalnym i lokalnym*, Warszawa: Wydawnictwo Europejskiego Instytutu Rozwoju Regionalnego i Lokalnego, s. 234.
- Pakiela A. (2012), Białoruscy stypendyści programu im Konstantego Kalinowskiego, w: M. Buchowski, J. Schmidt (red.), *Migracje a heterogeniczność kulturowa. Na podstawie badań antropologicznych w Poznaniu*, Poznań: Wydawnictwo Nauka i Innowacje, s. 197-209.
- Polityka... (2012). *Polityka migracyjna Polski w odniesieniu do obywateli Republiki Białorusi, Ukrainy i Federacji Rosyjskiej*, Warszawa: Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, <https://emn.gov.pl/download/75/16593/Analizblokwschodniwersjaostateczna.pdf>, [data dostępu: 27..014].
- Tuszyńska A. (1992), *Rosjanie w Warszawie*, Warszawa: Interim.

Źródła internetowe:

- Dane dotyczące liczby imigrantów z Białorusi. Źródło: <http://www.udsc.gov.pl/Zestawienia.roczne,233.html> [data dostępu: 10.05.2014].
- Liczba białoruskich studentów rozpoczynających studia w ramach Programu Stypendialnego im. Konstantego Kalinowskiego, Źródło: Studium Europy Wschodniej Uniwersytet Warszawski, <http://www.studium.uw.edu.pl/?content/75> [data pobrania: 1.05.2014].
- Karta Polaka http://www.msz.gov.pl/pl/polityka_zagraniczna/polonia/karta_polaka/ [dostęp: 27.05.2014].
- Skład etniczny Republiki Białoruś, 2009 r.: http://belstat.gov.by/homep/ru/pe_repic/2009/publications/national_structure_rb.rar/ [data dostępu: 12.04.2014].
- Słownik Migracyjny, Biuletyn Migracyjny, http://www.migrationnews.uw.edu.pl/Slownik.htm#migracja_tranzytowa [dostęp: 25.03.2015].

Słownik Migracyjny, Biuletyn Migracyjny, <http://www.migration-news.uw.edu.pl/Slownik.htm#cyrkulacja> [dostęp: 25.03.2015].

Wizy do Polski: Raport polskiej służby konsularnej za 2011 rok, Departament Konsularny Ministerstwa Spraw Zagranicznych, Warszawa, kwiecień 2012 roku, <http://www.msz.gov.pl/resource/44b2482f-9900-45ee-a1b0-8e2c3e19d8c9> [data dostępu: 15.03.2015].

[Slajd 2]

4. Cel jednostki

4.1. Wiedza

- charakterystyka czynników stymulujących przyjazdy Białorusinów i Rosjan do Polski,
- charakterystyka przyjmowanych przez nich typów strategii migracyjnych,
- charakterystyka formalności (i trudności) związanych z uzyskiwaniem wiz i kart pobytu,
- charakterystyka rozmieszczenia terytorialnego imigrantów i ich mobilności wewnętrznej.

4.2. Umiejętności

- określanie czynników wypychających migrantów z kraju pochodzenia i przyciągających ich do Polski,
- rozpoznanie typów strategii imigracyjnych,
- określanie lokalizacji cudzoziemców i specyfiki ich mobilności wewnętrznej.

4.3. Postawy

- poszerzenie świadomości zróżnicowania przyczyn przyjazdu do Polski i odmiennych strategii funkcjonowania w społeczeństwie przyjmującym.

5. Czas przeprowadzenia jednostki: 45 minut

[Slajd 3]

6. Przebieg jednostki

- wykład (treści podstawowe) (9 min.),
- ćwiczenie,
- praca w zespołach (15 min.),
- prezentacja efektów pracy zespołowej (21 min.).

7. Opis jednostki jako procesu dydaktycznego

Jednostka składa się z krótkiej części wykładowej, ćwiczenia oraz podsumowania. Celem ćwiczenia jest skoncentrowanie uwagi uczestników szkolenia na najważniejszych elementach wiedzy na temat migracji Białorusinów i Rosjan do Polski.

7.1. Treść wykładu

BIAŁORUSINI

Grupa Białorusinów migrujących do Polski jest bardzo zróżnicowana. Nie wszystkie rodzaje migracji z Białorusi będą jednak omawiane na zajęciach. Nie uwzględnimy migracji turystycznych, tranzytowych i innych form migrowania, które nie wiążą się z dłuższą i znaczącą interakcją imigranta ze społeczeństwem przyjmującym. Jednocześnie należy pamiętać, że nie wszystkie osoby przekraczające granicę Polską na podstawie wizy turystycznej są zainteresowane wyłącznie turystyką.

Na zajęciach skoncentrujemy się na imigrantach posiadających obywatelstwo białoruskie. Grupa ta nie jest jednorodna, zarówno pod względem przynależności etnicznej, jak i statusu prawnego na terenie RP. Wynika to z faktu, że Republika Białoruś (dalej: Białoruś) nie jest państwem jednolitym etnicznie. Obywatelstwo określa prawną więź pomiędzy obywatelem a państwem i nie wyrokuje o przynależności etnicznej. Według spisu powszechnego ludności z 2009 najliczniejsze mniejszości narodowe stanowią tam: Rosjanie, Polacy, Ukraińcy i Żydzi, Tatarzy, Ormianie, Romowie, Azerowie. Poza tym Białoruś zamieszkują mniejsze grupy wywodzące się ze wszystkich regionów byłego ZSRR, w tym z Kaukazu, Azji Środkowej i Syberii. Pomimo stosunkowo dużego zróżnicowania etnicznego ludności Białorusi warto pamiętać, że jest to społeczeństwo, na które ogromny wpływ wywarł okres radziecki, dlatego też język rosyjski i sowiecka przeszłość pełnią ważną funkcję integrującą wszystkie grupy. Na prawach języków urzędowych funkcjonują na Białorusi dwa języki: rosyjski i białoruski. Rosyjsko-radziec-

kie dziedzictwo jest jednak na tyle silnym elementem, że język białoruski i białoruska kultura etniczna uległy marginalizacji i kontynuowane są przede wszystkim na terenach wiejskich oraz w środowiskach przykładających szczególną wagę do podtrzymywania świadomości narodowej. Według Spisu powszechnego z 2009 roku 70% mieszkańców Białorusi używa w domu języka rosyjskiego.

[Slajd 4]

Tabela nr 1. Skład etniczny Republiki Białoruś w 2009 roku – według Spisu Powszechnego Ludności RB.

Pewna część przedstawicieli mniejszości etnicznych i narodowych Białorusi posiada dwa obywatelstwa. Wprawdzie prawodawstwo białoruskie nie przewiduje dla swoich obywateli możliwości posiadania jednocześnie obywatelstwa innego państwa, jednak w praktyce wielu Białorusinów po uzyskaniu obcego obywatelstwa nie informuje o tym organów władz białoruskich, ani nie przeprowadza procedury zrzeczenia się obywatelstwa. Z tego też względu trudno jest ustalić dokładną liczbę obywateli białoruskich posiadających drugie obywatelstwo. Do kategorii obywateli białoruskich należą też Polacy z Białorusi.

[Slajd 5]

Ze względu na cel, wśród migrantów z Białorusi można wyróżnić migracje:

- związane z handlem przygranicznym,
- edukacyjne,
- zarobkowe,
- uchodźcze i polityczne.

[Slajd 6]

ROSJANIE

Mówiąc o Rosjanach mamy na myśli obywateli Rosji nie posiadających obywatelstwa polskiego, wyłączając imigrantów z Kaukazu Północnego, którzy ze względu na specyficzny charakter migracji wymagają odrębnego omówienia. Naszym przedmiotem dociekania nie będzie również analogicznie jak w przypadku Białorusinów mniejszość rosyjska, czyli obywatele polscy rosyjskiego pochodzenia. Grupa, o której będziemy mówić, jest zatem wyspecyfikowana dla potrzeb zajęć. W tej formie nie wyszczególnia się jej w statystykach rządowych (nie kategoryzujących obywateli Rosji według

narodowości). Kryterium obywatelstwa nie jest także podstawowym elementem identyfikacji dla samych obywateli Rosji, dla których istotniejsze są: język, kultura, status społeczny, pochodzenie z byłego ZSRR, wyznanie.

Według ostatniego spisu ludnościowego Rosjanie stanowią jednoznacznie dominujący liczebnie naród (77,71%) Federacji Rosyjskiej, ale oprócz nich w Rosji zamieszkuje ponad 180 narodów i grup etnicznych. Najwięcej przybywa do Polski etnicznych Rosjan, osób o polskim pochodzeniu, przedstawicieli syberyjskich ludów rdzennych (Jakutów i Buriatów) oraz Czeczenów. Warto jednak zaznaczyć, że obywatelstwo rosyjskie jest dostępne dla osób spoza Rosji, na przykład w regionach objętych specjalną polityką (np. Osetia Południowa, Naddniestrze etc.) lub w ramach programu repatriacyjnego „Rodacy”, dotyczącego potencjalnie każdego mieszkańca byłego ZSRR. Program państwowy okazania wsparcia dobrowolnego przesiedlania się rodaków mieszkających za granicą do Federacji Rosyjskiej jest zorientowany na przesiedlenie „rodaków” żyjących poza granicami Rosji, przy czym podstawową dla tego programu. Ustawa Federalna z 24 maja 1999 roku „O polityce państwowej Federacji Rosyjskiej w stosunku do rodaków żyjących za granicą” definiuje kategorie „rodaka” bardzo szeroko. Zalicza do niej:

- obywateli Federacji Rosyjskiej stale zamieszkujących poza krajem,
- osoby zamieszkujące poza granicami Federacji Rosyjskiej, należące do narodów historycznie mieszkających na terenie dzisiejszej Federacji Rosyjskiej (...) w tym:
- osoby będące obywatelami ZSRR, zamieszkujące w państwach, które wchodziły w skład ZSRR, posiadające obywatelstwo tych państw lub osoby bez obywatelstwa,
- emigrantów z Rosji Carskiej, Republiki Rosyjskiej, Radzieckiej Socjalistycznej Federacji Rosyjskiej i Federacji Rosyjskiej, posiadających w przeszłości odpowiednie obywatelstwo i posiadających obecnie obywatelstwo innego kraju lub będących osobami bez obywatelstwa.

7.2. Ćwiczenia

[Slajd 7]

Ćwiczenie

Cel: skoncentrowanie uwagi uczestników na najważniejszych elementach przekazywanej wiedzy.

Czas ćwiczenia: 35 min.

Metoda: praca nad tekstem w grupach.

Przebieg ćwiczenia:

Prowadzący dzieli grupę maksymalnie na 7 zespołów (z zastrzeżeniem, że jeden zespół powinien liczyć o jedną-dwie osoby więcej od pozostałych zespołów*). Każdy z zespołów otrzymuje do opracowania odpowiedni fragment (dział) tekstu. Zadaniem uczestników jest stworzenie plakatów tematycznych, służących graficznemu podsumowaniu, zawartej w przydzielonych fragmentach, wiedzy. Na wykonanie zadania każdy zespół ma 15 minut. Kolejnym etapem jest prezentacja wyników pracy zespołowej na forum (w kolejności działów zaprezentowanej w niniejszej jednostce) 20 min. Uczestnicy nieprezentujący w danym momencie wyników swojej pracy, obowiązani są do sporządzania notatek.

Materiały potrzebne do przeprowadzenia ćwiczenia: kartki flip-chart, markery.

[Slajd 8]

Podział zadań w grupach.

Fragmenty tekstów do rozdania

Pierwszy zespół

1. Białorusini – migracje związane z handlem przygranicznym

Jedną z najczęściej spotykanych rodzajów migracji pomiędzy Białorusią i Polską jest krótkotrwała migracja cyrkulacyjna (patrz słownik), związana z towarowym ruchem przygranicznym. Od początku lat 90. XX wieku legalny handel transgraniczny (patrz słownik), jak i handel szaro-strefowy wraz z przemysłem stanowiły ważny element aktywności ekonomicznej Białorusinów w regionie. Na skutek różnicy cen na poszczególne dobra konsumpcyjne po obu stronach granicy powstawały transgraniczne sieci handlowe. Granica traktowana była zatem jako punkt, którego przekroczenie zwiększało wartość określonych towarów. Spora część ludności miejscowej (zarówno Polacy, jak i Białorusini) przemierzała granicę codziennie, przewożąc drogą kolejową bądź samochodową towary nabyte w swoim kraju. Z Białorusi przywożono przede wszystkim papierosy i alkohol, a z Polski produkty żywnościowe, choć asortyment przewożonych (w tym przemysłowych) towarów był oczywiście o wiele szerszy.

Zaostrzenie wymogów wizowych, związane z przystąpieniem Polski do struktur unijnych, wymusiło reorganizację lokalnego handlu przygranicznego, który jednak wciąż jest ważnym elementem miejscowej ekonomii.

---

* Zespół ten otrzymuje tekst dotyczący migracji edukacyjnej Białorusinów (pkt. 2), który jest zdecydowanie obszerniejszy od pozostałych tekstów.

Szara strefa handlu pogranicznego ma dwa wymiary. Z jednej strony ożywia lokalną gospodarkę, chroniąc część ludności przed negatywnymi skutkami zacofania gospodarczego wschodnich regionów peryferyjnych RP. Z drugiej przemysł i nielegalny handel pozbawia państwo dochodów z akcyzy, ceł i podatków jak również stymuluje powstawanie struktur kryminalnych.

Najważniejszym czynnikiem stymulującym migrację ludności Zachodniej Białorusi (a jednocześnie wschodniej Polski) jest możliwość uzyskania Karty Polaka. Dokument ten potwierdza przynależność do narodu polskiego (pod kilkoma warunkami). Jej posiadaczom przysługuje szereg uprawnień m.in. możliwość wykonywania legalnej pracy bez konieczności posiadania zezwolenia na terytorium Polski, ułatwienia w legalizacji pobytu. Karta uchwalona została przez Sejm Rzeczypospolitej Polskiej 7 września 2007 roku, skierowana do obywateli byłych państw członkowskich ZSRR.

Podjęto również próby prawnej regulacji handlu przygranicznego poprzez Umowę o Małym Ruchu Granicznym, którą w 2010 r. podpisał zarówno prezydent Komorowski, jak i prezydent Łukaszenko. Wymiana not dyplomatycznych niezbędna do uruchomienia dokumentu została jednak wstrzymana przez stronę białoruską ze względu na ochłodzenie stosunków pomiędzy obydwoma krajami. Strona białoruska zwleka z wprowadzeniem jej w życie, testując na razie funkcjonowanie podobnej umowy z Łotwą.

Trwałym efektem społeczno-ekonomicznym omówionych relacji jest powstanie stabilnych więzi białorusko-polskich w ramach sieci lokalnego handlu. W przyszłości mogą się one stać podłożem integracji gospodarczej i społecznej przygranicznych regionów Polski i Białorusi. Potencjał ekonomiczny granicy sprawia, że wielu przedstawicieli przygranicznej ludności obwodu grodzieńskiego i brzeskiego podejmuje wysiłek nauki języka polskiego, a część próbuje aktywizować polską tożsamość m.in. w oparciu o pamięć o polskich przodkach. To z pewnością (z polskiego punktu widzenia) pozytywny efekt granicy niwelujących dystans społeczny z Polakami. Ze względu na niepokojące prognozy demograficzne dla Polski warto rozpatrywać podobne grupy jako ważne zasoby migracyjne, tworzone przez ludzi zdolnych do szybkiej integracji społecznej w społeczeństwie przyjmującym.

Drugi zespół (najliczniejszy)

2. Migracje edukacyjne

Białorusini stanowią drugą w Polsce co do wielkości grupę studentów zagranicznych spoza Unii Europejskiej (po Ukraińcach). W roku akademickim 2012/2013 polskie szkolnictwo wyższe kształciło 3388 obywateli białoruskich. W porównaniu z rokiem poprzednim 2011/2012 liczba ta wzrosła

o 13%. Należy zwrócić uwagę na fakt, że tendencja wzrostowa jest zjawiskiem stabilnym od czasu wstąpienia Polski do Unii Europejskiej. Jeszcze w roku 2006 na polskich uczelniach uczyło się zaledwie 244 studentów z Białorusi. Przyczyny wzrostu są złożone.

Po pierwsze, polskie uczelnie zmuszone zostały do zabiegania o studentów zagranicznych, ze względu na niż demograficzny i wynikającą z niego konkurencję na rynku edukacyjnym. Po drugie, Białorusini mają od kilku lat większe niż w przeszłości możliwości uczestniczenia w różnych projektach edukacyjnych.

Wśród studentów z Białorusi można wyszczególnić kilka grup. Pod względem sposobu finansowania ich edukacji można wyróżnić:

- stypendystów programów rządowych (np. Stypendium Kalinowskiego, czy Lane'a Kirklanda), otrzymujących wsparcie finansowe,
- osoby studiujące bezpłatnie (np. posiadające Kartę Polaka, zezwolenie na pobyt stały status uchodźcy, korzystający z ochrony uzupełniającej w Polsce),
- studentów komercyjnych, płacących za naukę (czyli nie posiadających wymienionych w poprzednim punkcie statusów).

Najwięcej osób korzysta ze stypendiów. Białoruś jest objęta działaniem szeregu ministerialnych programów przygotowywanych w ramach pomocy rozwojowej, wsparcia dla Polonii w krajach byłego ZSRR (np. stypendium Rządowego Programu Współpracy z Polonią i Polakami za Granicą), a także w ramach pomocy demokratycznej opozycji prześladowanej przez białoruskie władze. Z kolei osoby kształcące się w oparciu o polskie pochodzenie w roku akademickim 2011/12 stanowiły 60% (1518 os.) wszystkich studentów z Białorusi. Najmniejszą grupę stanowią studenci komercyjni. Jedynie 23% (584 os.) młodzieży z Białorusi uczyło się w roku akademickim 2011/12 odpłatnie. Natomiast 39% (981) było stypendystami rządu polskiego. Z opłat za studia zwolniono 31% (789) imigrantów z Białorusi. W tej grupie znajdują się zarówno osoby zwolnione z opłat na podstawie uprawnień wynikających z posiadania Karty Polaka, jak i studenci, którym uczelnie pozytywnie rozpatrzyły wniosek o zwolnienie z opłat. Pozostali stypendyści, tzn. korzystający z innych programów niż finansowanych przez rząd RP, stanowili 7% (165 os.) (Łukaszczyk 2013: 16-19). Duży odsetek studentów pochodzenia polskiego, a także stypendystów represjonowanych przez władze białoruskie sprawia, że znacząca część absolwentów dąży do osiedlenia się w Polsce, chociaż dokładne dane dotyczące tego zjawiska nie są gromadzone.

Najpopularniejszy program Stypendialny Rządu RP im. Konstantego Kalinowskiego pod Patronatem Prezesa Rady Ministrów RP został utworzony 30 marca 2006 roku w odpowiedzi na prześladowanie młodzieży bia-

łoruskie protestującej w Białorusi przeciw fałszerstwom wyborczym. Wielu z aktywnych opozycyjnie studentów zostało wtedy relegowanych z białoruskich uczelni. W celu wsparcia opozycji politycznej w Białorusi ustanowiono rzeczony program stypendialny. Pierwotnie stypendia przeznaczone były dla osób wydalonych z białoruskich uczelni, jednak w późniejszych ofertę poszerzono o obywateli białoruskich, którzy ze względów politycznych nie mogą studiować w Białorusi. W 2006 roku 244 stypendystów wyjechało do 15 miast i podjęło naukę na 37 uczelniach.

W pierwszym roku funkcjonowania programu najwięcej studentów przyjęły uczelnie warszawskie (102 osób), na drugim miejscu znalazł się geograficznie i kulturowo związany z Białorusią Białystok – przyjął 30 osób. Większość studentów wyraziła chęć studiowania na Uniwersytecie Warszawskim, jednak ze względów organizacyjnych, część z nich zmuszona była podjąć naukę w innych placówkach akademickich. Studenci otrzymali miejsca w ośrodkach akademickich we: Wrocławiu (21 os.), Krakowie (16 os.), Gdańsku (14 os.), Pułtusku (10 os.), Białej Podlaskiej (10 os.), Poznaniu (9 os.), Lublinie (8 os.), Katowicach (7 os.), Łodzi (6 os.), Toruniu (5 os.), Bydgoszczy (2 os.), Legnicy (1 os.) i Szczecinie (1 os.). W pierwszym naborze większość studentów kontynuowała naukę na kierunkach, na których studiowali w Białorusi: zarządzaniu, informatyce, prawie, politologii, stosunkach międzynarodowych i in. W chwili obecnej realizowana jest VIII edycja programu stypendialnego.

Tabela 2. Liczba białoruskich studentów rozpoczynających studia w ramach Programu Stypendialnego im. Konstantego Kalinowskiego, Źródło: Studium Europy Wschodniej Uniwersytet Warszawski, <http://www.studium.uw.edu.pl/?content/75> [data pobrania 1.05.2014].

Rok	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Liczba przyjętych studentów	244	71	58	44	103 146 105		
Liczba uczelni uczestniczących w programie	37	23	22	22	18 55	26	

Według danych z 2012 roku program ukończyło 196 osób (101 magistrów, 93 licencjatów i inżynierów i 2 doktorów). W roku 2014 r. program miało ukończyć kolejnych 75 stypendystów. Ich liczba zwiększa się w okresach konfliktów powyborczych, choć przypadki relegowania z uczelni z przyczyn politycznych zdarzają się w Białorusi i w innych latach. Okres

trwania stypendium zależy od roku, na który zapisany zostanie student, ale nie może być ono przyznawane na dłużej niż 5 lat. Studenci zwolnieni są z opłat za studia i otrzymują miesięczne stypendium w wysokości 1240 zł. Stosunkowo częste są przypadki rezygnacji z uczestnictwa w programie i powrotu do ojczyzny. Za najważniejsze przyczyny rezygnacji podaje się tęsknotę za domem, barierę językową i związane z nią trudności w nauce oraz poczucie wyobcowania związane z pobytem w obcym kraju.

Ponieważ beneficjentami programu są studenci działający w ruchach opozycyjnych wobec prezydenta Łukaszenki, zasadnym jest pytanie, czy po ukończeniu studiów białoruscy absolwenci będą chcieli i mogli powrócić do kraju. Dziennikarze Radia Svoboda odnotowali w ostatnich latach przypadki zatrzymań i aresztowań podczas wizyt w Białorusi studentów uczestniczących w Programie Kalinowskiego. Odnotowywano też przypadki inwigilacji stypendystów przez tajne służby Białorusi na terenie Polski. Przy konsekwentnej polaryzacji pozycji pomiędzy władzą i opozycją w Białorusi część z absolwentów programu zapewne nie zdecyduje się na trwały powrót do ojczyzny.

Niemniej w 2011 roku Aleksander Milinkiewicz, jeden ze współorganizatorów programu, w wywiadzie dla „Gazety Brzeskiej” stwierdził, że większość – nawet 90% stypendystów – powraca po ukończeniu nauki do ojczyzny. Jednocześnie zauważył, że dyplomy zdobyte w ramach Programu im. K. Kalinowskiego są często nieuznawane w Białorusi. Badania przeprowadzone wśród stypendystów białoruskich w Poznaniu pokazały, że choć większość stypendystów białoruskich na poziomie deklaracyjnym podkreśla swoje silne więzi emocjonalne z ojczyzną i myśli o powrocie do niej, to na poziomie konkretnych planów na przyszłość rozważają oni również możliwość pozostania w Polsce. Jest to zapewne wynikiem specyfiki systemu politycznego, z powodu którego opuścili oni Białoruś, a także pogarszającej się w ostatnich latach sytuacji gospodarczej w kraju pochodzenia. Czynniki te wpływają negatywnie na pozycję reemigrantów z Polski na białoruskim rynku pracy. Mogą oni zdecydować się na zatrudnienie w Polsce i praktykowanie transnarodowych relacji z Białorusią. Bezpośrednie sąsiedztwo Polski oraz stosunkowo dobre i tanie połączenia kolejowe i autobusowe ułatwiają wizyty w rodzinnych miejscowościach. Wielu studentów odwiedza rodzinne strony nawet kilka razy w roku. Cyrkulacyjna migracja umożliwia podtrzymanie więzi społecznych.

Stypendyści wspomnianego programu stanowią zaledwie część studentów z Białorusi w Polsce. Jest to jednak grupa zaangażowana w działania na rzecz kultury białoruskiej i białoruskiego nacjonalizmu/patriotyzmu.

Trzeci zespół

3. Migracje zarobkowe

Pomimo obejmującego Białorusinów uproszczonego systemu zatrudnienia, pozwalającego na wydanie wizy i zezwolenia na pracę w oparciu o oświadczenie pracodawcy, dane statystyczne nie pokazują większego zainteresowania pracą w Polsce. W 2011 roku Białorusinom wydano 48 177 wiz w celu prowadzenia działalności gospodarczej i 3962 wizy z prawem do pracy. Jak wyraźnie widać, zdecydowana większość migrantów planujących dłuższy pobyt w Polsce zakłada własną działalność gospodarczą (co odróżnia ich np. od imigrantów ukraińskich). Spośród wiz z prawem do pracy 2 210 (ok. 56%) przyznano na podstawie oświadczenia pracodawcy o zamiarze zatrudnienia cudzoziemca. A zatem, spośród ogółu wiz wydanych obywatelom Białorusi w celu podjęcia pracy lub działalności gospodarczej (52 139) jedynie 4,2% wydano w oparciu o zarejestrowane oświadczenie pracodawcy. Z tego powodu zezwolenia na pracę dla obywateli Białorusi stanowiły jedynie 9% ogółu zezwoleń wydawanych cudzoziemcom (Grabowska-Lusińska I., Górny A., Lesińska M. 2013: 13).

Ważnym czynnikiem ograniczającym migrację zarobkową Białorusinów do Polski jest skuteczność oświadczeń o zamiarze zatrudnienia cudzoziemca. Tylko 50,6% z nich skutkuje wydaniem wizy. Szacuje się, że w 2011 roku 41% obywateli białoruskich znalazło zatrudnienie w sektorze transportowym, 20% w sektorze rolniczym (prace sezonowe), a 16% w sektorze budowlanym (*Polityka...* 2012: 10-15). Nieco inaczej przedstawiają się dane dotyczące wydanych pozwoleń na prace w tym samym 2011 roku. Większość zezwoleń na pracę wydana była w województwie mazowieckim (999 z 1725), co należy wiązać z dużą chłonnością warszawskiego rynku pracy. Ta informacja wskazuje, że imigranci wybierają przede wszystkim regiony oferujące najlepsze perspektywy zatrudnienia, a nie regiony najbliższe kulturowo, takie jak powiat bielski i hajnowski.

W Polsce popularną praktyką jest zatrudnienie Białorusinów w roli nauczycieli języka rosyjskiego. Nauczyciele z Białorusi są zazwyczaj tańsi od rosyjskich, a ich kompetencje zawodowe nie są mniejsze. Na Białorusi mówi się na co dzień po rosyjsku (przynajmniej w miastach) i w tym języku wykłada się większość przedmiotów uniwersyteckich. Wymowa nie odbiega znacząco od rosyjskich standardów. Dużą rolę odgrywa niewielka odległość polskich i białoruskich ośrodków akademickich, co zmniejsza koszty podróży. W zatrudnianiu nauczycieli na rynku pracy możemy wyróżnić 3 strategie:

- samodzielne poszukiwanie pracy jeszcze w Białorusi, bądź już po przyjeździe do Polski;

- zatrudnienie w oparciu o współpracę pomiędzy placówkami uniwersyteckimi i oświatowymi w Polsce i Białorusi;
- zatrudnienie przez firmę prywatną nauczyciela pracującego, bądź odbywającego staż w polskiej instytucji państwowej (np. na uniwersytecie).

Z badań (Zbigniew Szmyt, nieopublikowany raport, 2014) wynika, że większość rozmówców pierwsze posady w Polsce uzyskiwała w oparciu o znajomość języka rosyjskiego (rzadziej białoruskiego). Pewna część podkreślała znaczenie znajomości języka polskiego i rosyjskiego oraz (czasami) angielskiego. Tacy pracownicy są niezbędni dla firm zajmujących się handlem z krajami byłego ZSRR oraz obsługą klientów z tych krajów w Polsce. W Poznaniu Białorusini podejmowali zatrudnienie m.in. w:

- infolinii dla kierowców ciągników siodłowych posługujących się systemem automatycznego pobierania opłat za autostradę;
- w firmie organizującej system sprzedaży bezpośredniej w Białorusi i Rosji;
- w firmie eksportującej systemy maszyn rolniczych do Rosji;
- tłumaczeniach technicznych na język rosyjski;
- szkole językowej.

Dwie osoby pracowały na stanowiskach nie związanych z wykorzystaniem kompetencji językowych i kulturowych imigrantów. Firmy eksportowe w charakterze pracowników zatrudniały przede wszystkim imigrantów z Białorusi, ale także z: Ukrainy, Rosji, Kazachstanu i Uzbekistanu. Ludzie z tych krajów w odróżnieniu od większości absolwentów rusycystyki znają nie tylko język, ale posiadają wieloletnią praktykę w krajach poradzieckich, co stanowi ważny atut przy zatrudnianiu w firmach eksportowych. Badana grupa składała się głównie z absolwentów polskich uczelni lub studentów. Z badań prowadzonych przez polskich socjologów (Górny, Kaczmarczyk, Napierała 2013: 66-80) w województwie mazowieckim, wynika, że podobny mechanizm można było zaobserwować m.in. u poradzieckich pracowników budowlanych. Ciekawym przypadkiem są tu osoby pochodzenia polskiego pracujące w firmach penetrujących rynki wschodnie. Dwie osoby zadeklarowały, że są Polkami i nie mają nic wspólnego z Białorusią, poza faktem, że się tam urodziły i tam żyją ich rodzice. Okazało się jednak, że obie w pracy wykorzystują język rosyjski (niekiedy białoruski), a praca jednej z nich wymaga regularnych pobytów w Białorusi.

Wydzielone kategorie migrantów ze względu na cel migracji i charakter pobytu są jedynie pewnymi modelami. W rzeczywistości poszczególne kategorie mogą zachodzić na siebie nawet w bardzo nieoczywisty sposób, np. kiedy młodzi imigranci podejmują w Polsce studia z dziedziny hotelarstwa na prywatnej uczelni, by po pierwszym semestrze wyjechać na tzw. praktyki

we Francji i w Wielkiej Brytanii. Faktycznie jest to sezonowa praca w sektorze turystycznym. Podjęcie studiów w Polsce stanowi zatem sposób na podjęcie legalnej pracy w krajach zachodnioeuropejskich. Poza tym należy pamiętać, że w niektórych sektorach (handel bazarowy, budownictwo, prostytutcja) pracodawcami stają się często imigranci ze starszej fali migracyjnej. W niektórych miejscach, np. Wólce Kosowskiej, dochodzi do zatrudniania Białorusinów przez wietnamskich przedsiębiorców.

Czwarty zespół (pkt 4 i pkt 5) – sporządza dwa plakaty

4. Migracje uchodźcze i polityczne

Do tej kategorii należą cudzoziemcy, starający się na mocy podpisanych przez państwo polskie zobowiązań uzyskać status uchodźcy. Przeważają wśród nich migranci polityczni. Za migrantów politycznych można uznać osoby, które – ze względu prześladowania polityczne zdecydowały się na migrację do Polski. Są to nie tylko studenci z programu im. Kalinowskiego, ale też aktywiści opozycyjni działający w instytucjach wspierających demokrację na Białorusi oraz w niezależnych mediach działających z terytorium Polski. Tych ludzi przy powrocie może spotkać aresztowanie i dlatego często obawiają się reemigracji. Ponieważ mają możliwość obrania innych ścieżek legalizacji pobytu w Polsce, nie starają się o status uchodźcy. –

Pierwszy wniosek obywatela Białorusi o przyznanie statusu uchodźcy w Polsce wpłynął w 1994 roku. W kolejnych latach było ich już: 5, 19 i 32. W roku 2006 złożono takich wniosków 70, i od tego czasu ich liczba utrzymuje się na ustabilizowanym poziomie. Pomiędzy 1994 a 2006 r. RP stała się adresatem 589 wniosków uchodźczych złożonych przez obywateli Białorusi. Nie zawsze składali je etniczni Białorusini. Początkowo sporą część uchodźców stanowili np. Rosjanie, którzy posiadali białoruskie obywatelstwo. Dziś odnotowuje się przypadki podszywania się mieszkańców państw byłego ZSRR pod Białorusinów w celu uzyskania azylu politycznego. W latach 1994-2004 pozytywnie rozpatrzono 24% wniosków złożonych przez obywateli białoruskich.

Pomimo bliskości terytorialnej i kulturowej Polska nie jest głównym kierunkiem uchodźstwa z Białorusi. Polska w latach 1991-2006 przyznała azyl lub status uchodźcy 117 obywatelom białoruskim. Porównywalnie postąpiły: Niemcy 115 i Norwegia 70. O wiele więcej przyznały: Czechy 266, Szwecja 542, Kanada 537, USA 4495, Francja 659, UK 266, Szwajcaria 278, Belgia 183, Dania 168. Niewiele zezwoleń wydali Białorusinom ich nadbałtyccy sąsiedzi: Litwa 31, Łotwa 14, Estonia 14. Świadczy to o niskiej atrakcyjności sąsiednich krajów postsocjalistycznych dla uchodźców z Białorusi. Szczyt składania wniosków azylowych nastąpił w latach 2004-2005, w okresie in-

tensyfikacji represji politycznych w Białorusi, przy jednoczesnym zaostrzeniu polityki wizowej przez państwa, które wstąpiły do UE.

W roku 2011 w Polsce 119 obywateli białoruskich otrzymało status uchodźcy, a 17 obywateli zgodę na pobyt tolerowany (*Polityka...* 2012: 7). Według obliczeń Urzędu ds. Cudzoziemców w 2013 roku 38 osób z Białorusi złożyło podanie o przyznanie statusu uchodźcy – to zaledwie 0.28% wszystkich wniosków. Niemniej jednak Białorusini stanowili 10% ogólnej liczby osób, które uzyskały status uchodźcy. Imigranci z Białorusi to w większości osoby z wyższym wykształceniem (63%) lub studenci. Na ogół decydują się na osiedlenie w dużych polskich miastach: Warszawie, Krakowie, Wrocławiu i Poznaniu.

5. Związki małżeńskie jako cel migracji?

Niektórzy badacze wyróżniają je jako jedną ze strategii pobytowych albo jeden z celów emigracji, mówiąc o „migracjach matrymonialnych”. Nie wydaje się to jednak słusznym zabiegiem. Jak wynika z badań, małżeństwa mieszane należy rozpatrywać bardziej jako skutek przyjazdu do Polski i wyraz integracji, a nie celowe działanie, zaplanowane podobnie jak praca czy nauka jeszcze przed wyjazdem z kraju. O umowności określenia „migracje matrymonialne” świadczy fakt, że część omawianych związków małżeńskich następuje po długotrwałym pobycie obywateli Białorusi na terytorium Polski, np. na studiach.

W znakomitej większości przypadków ślubów cudzoziemskich polskie kobiety wychodzą za mąż za obywateli krajów zachodnich, a polscy mężczyźni za kobiety z krajów poradzieckich. Tak jest także w przypadku Białorusinów. W roku 2011 zawarto 89 małżeństw pomiędzy obywatelem polskim i obywatelką Białorusi. Żadna obywatelka polska nie zdecydowała się na małżeństwo z obywatelem Białorusi. Zawarte związki stanowiły 9,6% ogółu małżeństw zawartych z cudzoziemcami (*Polityka...* 2012: 20).

Należy przypuszczać, że nie jest to zjawisko specyficznie polskie. Obserwowany przez nas wycinek rzeczywistości społecznej jest zapewne częścią szerszego systemu transnarodowego ruchu matrymonialnego. W owej asymetrycznej „wymianie małżeńskiej” kraje biedniejsze stają się „dawcami kobiet” dla krajów bogatszych.

Małżeństwo z Polakiem stanowi podstawę do uzyskania karty pobytu. Po okresie 3 lat cudzoziemiec pozostający w takim związku może wnioskować o nadanie polskiego obywatelstwa. Wymogiem jest tu ciągłość pobytu w Polsce. Małżeństwo umożliwia także objęcie cudzoziemca ubezpieczeniem zdrowotnym małżonka/ki. Związek z Polakiem sprzyja adaptacji i integracji ze społeczeństwem przyjmującym, zachodzącej w dużej mierze dzięki krewnym i znajomym autochtonicznego partnera.

Piąty zespół (pkt. 6 i pkt 7) – sporządza dwa plakaty

6. Polacy z Białorusi

Mówiąc o strategiach przyjazdu do Polski obywatele Białorusi nie można pominąć Polaków (w kryteriach etnicznych) na Białorusi, którzy stanowią 3,10% ogółu obywateli białoruskich (294 549 osób). Zamieszkują głównie zachodnie obszary kraju. Liczba ta może w najbliższych latach ulec zmianie z uwagi na czynniki naturalne (przyrost naturalny, śmiertelność) i migracje. Zachodnia Białoruś ze względu na wielowiekową przynależność do Rzeczypospolitej Obojga Narodów, a w dwudziestoleciu międzywojennym do Polski posiadała labilną tożsamość. W sprzyjających warunkach część ludności może aktywizować polską tożsamość przez odwołanie do polskich przodków, użycie języka polskiego, religię (katolicyzm) bądź przez powołanie się na sam fakt historycznego uczestnictwa przodków w strukturach państwa polskiego (polskiej szkole, Wojsku Polskim, polskiej administracji itp.).

Katalizatorem procesu odradzania się polskiej tożsamości w Białorusi może stać się Karta Polaka. Do końca zeszłego roku Kartę Polaka uzyskało ponad 42 000 obywateli białoruskich. Dokument ten wydawany jest od 2007 roku, na mocy Ustawy o Karcie Polaka i potwierdza przynależność jej posiadacza do narodu polskiego. Posiadacz Karty Polaka uzyskuje na terenie Polski szereg uprawnień:

- możliwość podjęcia pracy bez dodatkowych zezwoleń;
- prawo do uzyskania bezpłatnej długoterminowej wizy pobytowej
możliwość prowadzenia działalności gospodarczej na zasadach, które obowiązują polskich obywateli;
- dostęp do bezpłatnej oświaty na wszystkich szczeblach;
- dostęp do opieki zdrowotnej w nagłych wypadkach;
- dostęp do środków finansowych z budżetu państwa lub gminnych samorządów przeznaczonych na pomoc Polakom z zagranicy;
- bezpłatny wstęp do muzeów.

Posiadanie polskich korzeni i polska narodowość mogą stać się podstawą do starań obywatela białoruskiego o kartę stałego pobytu lub obywatelstwo polskie. W latach 2003-2008 obywatelstwo polskie otrzymało 1014 obywateli Białorusi, ale należy pamiętać, że pochodzenie jest tylko jednym czynnikiem uwzględnianym przy procedurze naturalizacyjnej (Godlewska 2009: 6). Z prawnego punktu widzenia osoby, które pomyślnie przeszły procedury naturalizacyjne i uzyskały polskie obywatelstwo stają się pełnoprawnymi członkami polskiego społeczeństwa. Z perspektywy studiów migracyjnych obywatele ci nie przestają być imigrantami.

7. Obywatel państwa trzeciego narodowości białoruskiej

Należy także zdać sobie sprawę z możliwości zaistnienia sytuacji, w której przybywający do Polski migrant jest narodowości białoruskiej, ale posiada obywatelstwo państwa trzeciego lub też posiada dwa obywatelstwa i na terytorium RP wjechał, posługując się paszportem państwa trzeciego. Taka sytuacja zapewne nie należy do rzadkości, gdyż Białorusini zamieszkują poza Białorusią również szereg krajów poradzieckich: Rosję (521 443), Ukrainę (275 763), Litwę (35 900), Łotwę (68 174), Kazachstan (62 694) i Uzbekistan (20 397). Poza tym największe skupiska ludności deklarującej narodowość białoruską znajdują się w Stanach Zjednoczonych (781 000), Izraelu (130 000) i Kanadzie (70 000). Skupiska te są wynikiem migracji zarobkowych, ale także emigracji politycznej w czasach radzieckich i emigracji repatriacyjnej (w przypadku Izraela). We wszystkich tych przypadkach mamy do czynienia ze skomplikowaną sytuacją tożsamościową i kulturową, z różnymi stopniami asymilacji i akulturacji do danego społeczeństwa. Instytucje państwowe zajmujące się imigrantami identyfikują ich przede wszystkim według kryterium obywatelstwa, ponieważ przynależność państwowa jest jednym z podstawowych kryteriów określających status prawny imigranta. Wszelako w pewnych przypadkach ważne jest także pochodzenie etniczne/narodowość imigranta. Szczególnie wyraźnie widać to w przypadku uchodźców czeczeńskich, którzy są przecież w większości przypadków obywatelami rosyjskimi – Rosjanami. Osoby narodowości białoruskiej będące obywatelami państw trzecich interesować nas będą przede wszystkim w kontekście ich integracji ze społeczeństwem przyjmującym poprzez diaspore białoruską bądź też dzięki wykorzystaniu w tym celu kompetencji kulturowych związanych z tą narodowością.

Szósty zespół

8. Przyczyny migracji, polityka migracyjna wobec Rosjan

Obywatele Rosji nie należą do grup dominujących w ogólnym strumieniu migracyjnym do Polski, są jednak zauważalni. Do istotnych przyczyn ich migracji zalicza się:

- bliską lokalizację geograficzną kraju pochodzenia imigrantów,
- podobieństwo językowe,
- warunki życia w Polsce,
- względną łatwość uzyskania dokumentów legalnego pobytu,
- możliwości podjęcia pracy.

Do tego zestawu przyczyn można dodać także wpływ niedawnej przeszłości. Po 1991 r. Polska była miejscem aktywności gospodarczej, migracji

oraz studiów dla wielu obywateli krajów byłego ZSRR, w tym Rosji. Spowodowało to masowy napływ obywateli Rosji do Polski. Część z nich uzyskała obywatelstwo lub możliwość stałego pobytu, pozostali wrócili do kraju pochodzenia lub reemigrowali.

Istotny wpływ na dynamikę migracji ma polityka państwa polskiego, która konsekwentnie ułatwia procedury związane z przekroczeniem granic lub podjęciem pracy dla obywateli Rosji. Rosja (razem z Ukrainą i Białorusią) znajduje się w trójce państw o priorytetowym znaczeniu dla polskiej polityki migracyjnej. Obywatele tych trzech państw otrzymują większość wiz wydawanych przez polskie konsulaty (w 2011 roku 92,5% wszystkich wiz w tym 97% wszystkich wiz z prawem do pracy). Jest to niewątpliwie ważny element polityki budowania integracji gospodarczej ze wschodnimi sąsiadami oraz rozwijania lokalnych relacji biznesowych, społecznych i kulturowych. Polityka migracyjna państwa polskiego wobec obywateli Rosji odwołuje się również do szeregu czynników pozaekonomicznych. Są nimi stworzenie możliwości repatriacyjnych dla Polonii rosyjskiej, obowiązki wynikające z międzynarodowych umów dotyczących uchodźców i osób objętych ochroną państwa oraz promocja polskich uczelni wyższych jako miejsca studiowania dla studentów zagranicznych.

Większość Rosjan przebywa w Polsce na podstawie wiz uzyskanych w polskich placówkach dyplomatycznych w Rosji lub dokumentów uprawniających do przebywania na terenie UE. Wiza jest zezwoleniem uprawniającym cudzoziemca do wjazdu na teren Rzeczypospolitej Polskiej. Podstawą do jej przyznania jest pozytywne rozpatrzenie wniosku.

Dla wielu obywateli Rosji uzyskanie wizen wiąże się ze dużym wysiłkiem i kosztami. Szczególnie dotyczy to mieszkańców słabo zaludnionej azjatyckiej części Rosji, gdzie odległość od ich miejsca zamieszkania do najbliższej placówki dyplomatycznej często przekracza 1000 km. Skutkiem tej sytuacji jest dominacja ludzi o średnim lub wysokim dochodzie wśród imigrantów z Rosji (poza osobami ubiegającymi się o status uchodźcy), co w znacznym stopniu determinuje zarówno strategie adaptacyjne społeczności, jak i preferowane przez nią sposoby reprezentacji publicznej.

W 2011 roku została podpisana umowa o Małym Ruchu Granicznym pomiędzy RP a Rosją, w ramach której powstała strefa transgraniczna łącząca część terenów północnej Polski (część województwa warmińsko-mazurskiego oraz część województwa pomorskiego) oraz Obwód Kaliningradzki. Mały ruch graniczny, jak już wspomniano, jest formą ułatwienia przekraczania granicy dla obywateli dwóch państw zamieszkałych w strefie przygranicznej. W jego ramach rosyjscy mieszkańcy mogą regularnie przekraczać wspólną granicę bez konieczności posiadania wizen. Warto podkreślić, że wyjazdy takie nie mogą być działalnością zarobkową, choć w rzeczywi-

stości w wielu przypadkach właśnie temu służą. Podstawą przekraczania granicy w ramach małego ruchu granicznego jest posiadanie dokumentu zwanego zezwoleniem, wydawanego w przypadku obywateli Rosji przez konsula w Kaliningradzie. Obywatel Rosji, przekraczając granicę na podstawie zezwolenia uprawniającego do małego ruchu granicznego może przebywać w wyznaczonych strefach przygranicznych jednorazowo do 30 dni, licząc od dnia wjazdu, jednakże łączny czas pobytu nie może przekraczać 90 dni w okresie każdych sześciu miesięcy liczonych od pierwszego dnia wjazdu.

Ponadto ważnym dokumentem uproszczającym przyjazdy do Polski jest Karta Polaka, dająca wspomniany już szereg uprawnień do:

- otrzymania bez opłat długoterminowej wizy uprawniającej do wielokrotnego przekraczania granic RP;
- podejmowania w Polsce legalnej pracy bez konieczności posiadania zezwolenia;
- prowadzenia działalności gospodarczej na takich samych zasadach co obywatele polscy;
- korzystania z bezpłatnego systemu oświaty.

Przedłużenie pobytu w Polsce przez Rosjanina jest możliwe na podstawie aplikowania o kolejną wizę lub kartę pobytu.

Siódmy zespół

9. Rosjanie – migracja zarobkowa, edukacyjna, małżeńska. Transgraniczność

Dla osób przybywających do Polski w celach zarobkowych niezbędne jest uzyskanie prawa do pracy. Zatrudnienie cudzoziemca w Polsce wymaga dopełnienia licznych wymogów formalnych. Obywatele Rosji wraz z przedstawicielami kilku innych państw zostali objęci uproszczonym systemem zatrudniania cudzoziemców. Rosjanin może na podstawie oświadczenia pracodawcy o zamiarze powierzenia pracy pracować przez 6 miesięcy w ciągu 12 miesięcy. W tym wypadku muszą mieć aktualną wizę na pracę. Rosjanie mogą także pracować, gdy pracodawca uzyskał dla nich zezwolenie na pracę, bądź starając się o jednolite zezwolenie na pobyt i pracę. Jednakże większość obywateli Rosji, podobnie jak w przypadku Białorusinów, jest nastawiona na prowadzenie własnej działalności gospodarczej lub zatrudniana przez firmy hadhunterskie.

W strumieniu migracyjnym z Rosji wyraźnie dominuje migracja w celach prowadzenia działalności gospodarczej. Migracja edukacyjna jest również widoczna, choć w mniejszym wymiarze (4% studentów zagranicznych). Ten fakt odróżnia imigrację Rosjan od imigracji Ukraińców i Białorusinów, którzy jak już wspomniano często przyjeżdżają uczyć się w Polsce.

Kobiety stanowią 70% społeczności Rosjan w Polsce, co znajduje odzwierciedlenie w mieszanych małżeństwach. Zajmują one trzecie miejsce po Ukrainkach i Białorusinkach pod względem liczby zawartych związków z Polakami.

Wśród migrantów dominują osoby prowadzące własną działalność. Tych migrantów wyróżnia stabilizacja ekonomiczna zmniejszająca np. problem akceptacji/odrzućenia przez społeczeństwo przyjmujące. Migranci mają świadomość swobody wyboru miejsca zamieszkania i pracy. Istotny jest dla nich cały szereg pozaekonomicznych czynników determinujących decyzje o zamieszkaniu w Polsce. Ze względu na relatywnie wysoki poziom życia w Rosji na tle innych krajów byłego ZSRR, można zaobserwować próbę połączenia atrakcyjnych (z punktu widzenia migrantów) czynników w postaci lokalizacji geograficznej, możliwości rozwoju zawodowego oraz zainteresowań kulturalnych.

Należy również wspomnieć o transnarodowym wymiarze tej grupy. Tego rodzaju migranci na ogół funkcjonują na styku różnych sieci związanych zarówno z krajem pochodzenia i krajem docelowym. Transgraniczny wymiar jest niezwykle istotny, daje bowiem możliwość zrozumienia zarówno specyfiki adaptacji, jak i sposobów układania sobie życia w społeczeństwie przyjmującym. Pobyt w Polsce często jest postrzegany (bez względu na rzeczywisty charakter zadomowienia i akulturacji) przez tych migrantów jako sytuacja tymczasowa. W każdej chwili mogą oni wyjechać do innego kraju lub powrócić do Rosji. Zmniejsza to w radykalny sposób oczekiwania akceptacji od społeczeństwa przyjmującego i bezpośrednio z tym związanych frustracji i zawiedzionych nadziei. Osłabia również w znacznym stopniu opozycję „my” – „oni”.

Rosjanie wykładają na uniwersytetach, zakładają własne przedsiębiorstwa, często polsko-rosyjskie. Działają w branży gastronomicznej, na przykład prowadzą restauracje rosyjskiej kuchni, przedsiębiorstwa zajmujące się budownictwem, nieruchomościami oraz reklamą. Model migracji warunkuje też przestrzenną lokalizację grupy: według Narodowego Spisu Ludności i Mieszkań 2011 30% społeczności Rosjan wybrało na miejsce zamieszkania województwo mazowieckie. W praktyce liczba ta jest znacznie większa, ponieważ Warszawa ze względu na możliwości rynku pracy staje się miejscem przyciągania imigrantów zamieszkałych w innych większych miastach (Kraków, Wrocław, Poznań, Trójmiasto). Ze względu na Mały Ruch Graniczny Trójmiasto staje się bardzo popularnym miejscem kupowania mieszkań i inwestycji. Wobec bliskości Kaliningradu (jedynego dużego miasta objętego specjalnym reżimem przekraczania granicy) w tym przypadku mamy do czynienia z transgraniczną migracją wahadłową zorientowaną jednak na życie w Rosji.

[Slajd 9]

Podsumowanie ćwiczenia.

Każdy zespół prezentuje wyniki swojej pracy (w sumie 21 min., po 3 min. na grupę).

8. Narzędzia sprawdzające

Test.

9. Narzędzia wykorzystywane w trakcie szkolenia

Prezentacja PP, tablica, kreda, notatniki.

Jednostka szkoleniowa

- 1. Projekt szkoleniowy: Przyczyny przyjazdów, specyfika form imigrowania, struktura osiedlenia oraz migracja wewnętrzna cudzoziemców w Polsce**
- 2. Jednostka szkoleniowa nr 6: Romowie – przyczyny przyjazdów, specyfika form imigrowania, rozmieszczenie terytorialne w Polsce oraz migracja wewnętrzna w kraju przyjmującym. Cz. 1**
- 3. Powiązanie z modułem baza wiedzy demonstratora**

Źródła – raporty:

S. Kaprański, Romowie – charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski.

Bibliografia – wybór:

Bunescu I. (2014), *Roma in Europe. The Politics of Collective Identity Formation*. Farnham: Ashgate.

Ficowski J. (1965), *Cyganie na polskich drogach*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.

FRA/UNDP (2012), *The situation of Roma in 11 EU Member States. Survey results at a glance*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

Fraser A. (2001), *Dzieje Cyganów*. Tłum. E. Klekot. Warszawa: PIW.

Kawczyńska-Butrym Z. (2009), *Migracje. Wybrane zagadnienia*, Lublin: UMCS

Lechowski P. (2009), Migracje Romów rumuńskich. w: *Romowie przewodnik historia i kultura*, Radom.

MigRom (2014), *The immigration of Romanian Roma to Western Europe: Causes, effects, and future engagement strategies*. 2013-2017 Project Briefing. <http://romani.humanities.manchester.ac.uk/migrom/docs/MigRom%20Briefing%20No%201.pdf>.

Szewczyk M. (2013), *Unia Europejska i Romowie. System wobec kultury etnicznej*, Tarnów: Muzeum Okręgowe w Tarnowie.

[Slajd 2]

4. Cel jednostki

4.1. Wiedza

- charakterystyka czynników stymulujących przyjazdy Romów do Polski przed przystąpieniem Polski do UE i po 2004 roku,
- charakterystyka określonych rodzajów strategii migracyjnych, rzadko spotykanych w przypadku innych grup imigrantów,
- charakterystyka rozmieszczenia terytorialnego Romów w Polsce i ich migracji wewnętrznej.

4.2. Umiejętności

- określanie czynników przyciągających i wypychających migrantów romskich do Polski,
- rozpoznanie rodzajów strategii migracyjnych i specyfiki grupy.

4.3. Postawy

- wykształcenie zrozumienia dla przyczyn przyjazdu Romów do Polski,
- wykształcenie zrozumienia przyczyn przyjęcia określonych strategii pobytowych,
- wykształcenie zrozumienia specyfiki kulturowej Romów.

5. Czas przeprowadzenia jednostki: 45 minut

[Slajd 3]

6. Przebieg jednostki

- wykład (42 min.);
- wspólne podsumowanie zajęć (3 min.).

7. Opis jednostki jako procesu dydaktycznego

Jednostka jest pierwszą z dwóch, obejmującą tematyką migracje Romów. Składa się w wykładu oraz krótkiego podsumowania.

7.1. Treść wykładu

[Slajd 4]

Specyfika formy imigrowania Romów

Liczebność romskich imigrantów

Napływ migrantów romskich z Rumunii rozpoczął się w 1990 r. i stopniowo zwiększał się, przybierając największe rozmiary w połowie ostatniej dekady XXI w. Ponieważ brak jest, zarówno w Rumunii, jak i w Polsce, jakichkolwiek podstaw formalno-prawnych do wyodrębniania obywateli ze względu na ich pochodzenie narodowe lub etniczne, trudno określić, jaki procent spośród tych cudzoziemców stanowili Romowie. Znaczący zagadnienia migracji Romów szacują, że około 25% z nich przebywało w różnych latach w Polsce. Te dane wskazują na stosunkowo wysoki procent osób uczestniczących w migracjach. Wydają się prawdopodobne, ponieważ wędrówka jest częścią kultury Romów, których spotkać można w większości europejskich krajów.

Pod koniec XX w. zaczął się wyraźny spadek ich liczby w Polsce. Służby graniczne oceniały wówczas, że liczba przekroczeń naszej granicy przez obywateli rumuńskich mogła wynosić od ok. 400 000 do 500 000, przy czym w przeważającej większości byli to tamtejsi Romowie. Sytuacja ta utrzymywała się aż do roku 2007, do przystąpienia Rumunii (i Bułgarii) do Unii Europejskiej.

Natomiast od pierwszych lat obecnego stulecia można było dostrzec wśród części romskich migrantów tendencję do trwałego pozostania w Polsce. Starali się oni, przebywając najczęściej nielegalnie, dotrzeć do przystąpienia Polski do Unii, licząc, że wówczas będą mogli zalegalizować swój pobyt lub bez większych problemów przeniknąć do państw Europy Zachodniej w ruchu bezwizowym w ramach państw unijnych. Znaczna grupa imigrantów romskich zamieszkujących obecnie w Polsce pochodzi zatem z wcześniejszych fal migracyjnych, z końca XX w. Z tego powodu na zajęciach sporo miejsca poświęcimy ówczesnym okolicznościom i specyfice ich przybycia.

[Slajd 5]

Charakterystyka migrantów romskich

Populacja cygańska w Rumunii była i jest nadal bardzo heterogeniczna, zarówno pod względem językowym, zawodowym, sytuacji społecznej,

stopnia asymilacji w społeczeństwie rumuńskim i autoidentyfikacji. Tym, co przez stulecia łączyło te bardzo różne grupy, było wspólne pochodzenie, marginalny status społeczny i bycie izolowanym – jako Cyganie – przez społeczeństwo, w którym żyli. Podziały społeczności rumuńskich Romów, których korzenie sięgają okresu międzywojennego, są istotne i odgrywają rolę również i dziś – nie tylko w Rumunii, ale i w innych krajach, w których żyją rumuńscy Romowie. Zasadniczym stał się podział na dwie opozycyjne, wręcz antagonistyczne społeczności. Pierwsza z nich, to wywodząca się z rdzennie rumuńskich terenów Mołdawii i Wołoszczyzny, jak sami siebie określają *Roma Romane*. Według samych Cyganów oznacza to „prawdziwych, autentycznych Cyganów (Romów)” lub „Cyganów (Romów) rumuńskich”. Drugą społeczność stanowią Cyganie określani przez *Roma Romane* jako „Rumungry”, od słów *Rom-Ungro*, czyli dosłownie *Cygan-Węgier*, wywodzący się z przyłączonego do Rumunii po I wojnie światowej Siedmiogrodu. Obecnie, wskutek wewnętrznych migracji, obie te społeczności są już terytorialnie bardzo przemieszane, a nawet spotykają się też poza obszarem Rumunii. Jednak przynależność do jednej z nich jest zawsze najważniejszym kryterium we wzajemnych relacjach między nimi. Generalnie *Roma Romane* uważają się (i tak są też postrzegani przez innych) za bardziej tradycyjnych, zachowujących swoją wewnętrzną strukturę społeczną, przestrzegających cygańskich norm i zwyczajów, posługujących się językiem cygańskim, kultywujących tradycję cygańskich rzemiosł, szczególnie tych związanych z obróbką metali. W ich przekonaniu, *Rumungry* to prawie *nie-Cyganie*, a jeśli już, to o wiele gorszego rodzaju. Stanowią oni społeczność w znacznym już stopniu zasymilowaną, najczęściej zmadziaryzowaną, nie znającą języka cygańskiego (w praktyce nie zawsze tak jest), nie przestrzegającą już cygańskich zasad, pozbawioną tego wszystkiego, co składa się na pojęcie *romanipen* – cygańskości. W przekonaniu *Roma Romane* samo określenie „Rumungro” nabrało jak najbardziej pejoratywnego, wręcz obraźliwego znaczenia. Stąd też Romowie, których ma ono dotyczyć, absolutnie unikają go współcześnie przy samoidentyfikacji. Oprócz tego podstawowego, dualistycznego podziału, istnieją też grupy cygańskie wyłamujące się ze schematu. Uwzględnienie tych podziałów jest wskazane z dwóch powodów. Po pierwsze, znajdują one odzwierciedlenie również wśród romskich migrantów przebywających poza Rumunią, także i w Polsce. Również u nas kształtują one wzajemne relacje między przedstawicielami poszczególnych grup. Generalnie, *Roma Romane* starają się dominować i podporządkowywać, uzależniać od siebie przedstawicieli *Rumungrów*. Po drugie, z przynależnością do poszczególnych grup wiążą się też różne formy zarobkowania.

Główny cel migracji rumuńskich Romów niezależnie od podziałów wewnętrznych był i jest nadal ekonomiczny. W latach 90. XX w. uważano, że

dla znacznej części migrantów Polska miała być tylko krajem tranzytowym w ich dalszej drodze na Zachód. Zwłaszcza dotarcie do Niemiec kusilo w tym czasie możliwościami otrzymania azylu i uzyskania różnego rodzaju świadczeń socjalnych. W związku z tym Polska miała być swoistą poczekalnią, przed podjęciem przez nich próby przekroczenia granicy. Próbowano ją przekraczać w sposób nielegalny, a przy tym niebezpieczny, wymagający forsowania granicznych rzek.

W czasie pobytu w Polsce do Romów docierały informacje, bardzo często od bliskich krewnych, o wprowadzanych w Niemczech utrudnieniach dla imigrantów z Rumunii, a także o coraz liczniejszych deportacjach. To wszystko skutecznie zniechęcało i powstrzymywało ich przed podejmowaniem ryzykownych prób dotarcia za naszą zachodnią granicę. Zwłaszcza że problem dotyczył najczęściej wielopokoleniowych rodzin, wśród których znajdowały się osoby starsze, kobiety i dzieci. W tej sytuacji dla znacznej części romskich migrantów Polska okazywała się krajem docelowego pobytu.

Z badań nad tą grupą migrantów jednakże wynika, że co najmniej połowa z nich nie próbowała ani nawet nie zamierzała przekraczać granicy polsko-niemieckiej, a kolejni przybysze z góry zakładali pozostanie w Polsce jako kraju docelowym. Zachęcało do tego nastawienie naszego społeczeństwa w początkowym okresie ich migracji do Polski. Ilustracją może być sytuacja zaobserwowana na przelomie sierpnia i września 1990 r. na bazarze Różyckiego w Warszawie: w czasie gdy dorosłe osoby zajęte były drobnym, typowo bazarowym handlem, między innymi tanimi, rumuńskimi alkoholami, ich dzieci, z własnej inicjatywy, bez większego przekonania, a raczej dla rozrywki, zaczęły żebrac przy wejściu na bazar. Kilku- i kilkunastoletnie dzieci, chłopcy, ale w większości dziewczynki, ubrane typowo po cygańsku, kręciły się wśród tłumu z wyciągniętą ręką, zawodząc w swoim języku o datki. Uzyskane tym sposobem dochody okazywały się niezwykle obfite. Dzieci przekazywały je rodzicom, powodując ugruntowanie tej strategii zarobkowania. Ta scenka już wówczas sugerowała, że należy się spodziewać większego napływu Romów z Rumunii, w tym również osób żebrzących, aczkolwiek jeszcze nie zapowiadała skali tego zjawiska.

Do Polski przybywały najczęściej całe rodziny. Z reguły były to małżeństwa z dziećmi, ale nierzadko napływały nawet rodziny wielopokoleniowe. Opinia o możliwości pozyskania w Polsce znacznych dochodów, choćby z żebrania na ulicach i pod kościołami, szybko się rozprzestrzeniła. W związku z tym każdy kolejny członek rodziny zwiększał potencjalne dochody z tego procederu. Bardzo często te wielopokoleniowe rodziny również w Polsce starały się przebywać razem lub przynajmniej w sąsiedztwie, z innymi bliskimi, powielając w ten sposób rodowo-klanowe skupiska ze swojego kraju.

Romscy imigranci rzadko trudnili się zebraniem przed przyjazdem, w Rumunii. Po przybyciu do Polski po początkowych niepowodzeniach w poszukiwaniu pracy, wynikających z niedostosowania do potrzeb miejscowego rynku, zaprzestawali dalszych starań. Jeszcze na początku lat 90., przybywając do nas rozpytywali o możliwość pracy sezonowej, np. przy zbiorach warzyw i owoców, albo na prywatnych budowach, lub w innym zakresie, w zależności od posiadanych kwalifikacji, np. kotlarza, blacharza, kowala lub podkuwacza itp. Szybko jednak się zniechęcili i kolejni napływający migranci już nawet nie podejmowali żadnych kroków w tym kierunku. Potencjalni pracodawcy, wykorzystując fakt, że prawie wszyscy przybysze po przedłużonym ponad trzy miesiące pobycie przebywali już nielegalnie, zagrożeni deportacją, proponowali im z reguły najniższe z możliwych stawek wynagrodzenia. Natomiast przybysze widząc, że dochody z ówczesnego zebrania znacznie przewyższają te proponowane im za pracę, uznawali jakiegokolwiek zatrudnianie się za bezcelowe i wręcz absurdalne. To z kolei utrwalało o nich opinię jako ludziach „o zbyt wygórowanych wymaganiach”, niestabilnych, leniwych, unikających pracy, jednym słowem nie nadających się do zatrudnienia. W końcu ewentualni pracodawcy przestali brać ich w ogóle pod uwagę. W związku z tym, w chwili obecnej, poza nielicznymi pracującymi wyjątkami, nie sposób wskazać konkretnych przypadków zatrudnienia tych imigrantów.

Jednym z przejawów specyfiki migracji Romów był też fakt, że pomimo iż w Rumunii istniał obowiązek szkolny, w zakresie szkoły podstawowej do Polski o każdej porze roku przybywały dzieci i młodzież w wieku szkolnym. Interpretowano to niejednokrotnie jako brak zainteresowania edukacją dzieci. Tymczasem przyczyna miała charakter kulturowy – Romowie mają inny system wartości niż obowiązujący Polsce, edukacja poprzez szkołę nie odgrywa w nim aż tak ważnej roli. Żyjąc praktycznie obok społeczeństwa rumuńskiego, na jego marginesie, wciąż traktowani jako obywatele gorszej kategorii, w większości nie mieli, poza stosunkowo nielicznymi jednostkami, ani świadomości, ani aspiracji do oddziaływania w jakikolwiek sposób na społeczeństwo tego kraju. Nie było zatem bodźca skłaniającego ich do poprawienia poziomu edukacji dzieci, która i tak nie miała wpływu na ich sytuację. Porzucenie rumuńskiej szkoły nie miało zatem dla nich większego znaczenia. Poza tym, co bardzo ważne, z reguły unikali i w znacznym stopniu unikają nadal kontaktów z wszelkimi instytucjami państwowymi, w tym ze szkołą, kojarzącymi się im z nadzorem i ingerencją w ich życie społeczne.

Taka postawa mogła wynikać także z założonej strategii wyjazdu za granicę na stałe, choć niekoniecznie do Polski jako kraju docelowego. Niepewność dalszych losów mogła zatem powstrzymywać ich od spełnienia obowiązku szkolnego. Nie bez znaczenia była także bieda i konieczność

zarobkowania przez wszystkich członków rodziny, wykluczająca uczestnictwo w lekcjach. Jednocześnie należy podkreślić, że Romowie nie utracili znajomości języka *romani* – cygańskiego, mającego ścisły związek z ich tożsamością. Nie wzbraniano się także przed poznaniem języka polskiego poprzez codzienną komunikację. Migracja do Polski miała swoje konsekwencje w Rumunii. Od połowy lat 90. XX w. można było zaobserwować osiedla cygańskie, w których znaczna część, niekiedy nawet połowa ubogich domostw stała pusta, ponieważ mieszkańcy w tym czasie przebywali za granicą. Nierzadkie były też przypadki odsprzedawania domów lub zastawiania ich pod pożyczki, w celu uzyskania gotówki na opłaty związane z formalnościami paszportowymi i podróżą za granicę. Nie była to jednak wyjątkowa sytuacja. Podobne strategie stosowali także w tym czasie inni migranci, w tym Polacy udający się za granicę. Migracja była bowiem wówczas niewątpliwie bardziej dramatyczną decyzją niż w dzisiejszych czasach. Nie wiadomo, czy nie będzie to podróż w jedną stronę. Trudno było przewidzieć dalszy kierunek dopiero rozpoczętych przemian ustrojowych.

Wiedza poszerzona

[Slajd 6]

Struktura osiedlenia w Polsce

Pierwsze fale romskich migrantów zaczęły się pojawiać późną jesienią 1990 r. Najczęstszym sposobem dojazdu i przekroczenia legalnie polskiej granicy była podróż pociągami przez Węgry i Słowację. Dodatkową zaletę tego środka komunikacji stanowiła możliwość zabrania większej ilości podręcznego dobytku, głównie odzieży oraz różnego rodzaju koców i płacht do spania. Z czasem przyjeżdżający do Polski Romowie zorientowali się, że istnieje też połączenie autobusowe z Suceavy do Przemyśla przez Ukrainę. W miarę powiększania swoich zasobów finansowych zaczęli też nabywać w Polsce stosunkowo tanie, mocno zużyte samochody. Były to niemal wyłącznie rumuńskie marki: osobowe Dacie lub terenowe Aro. Coraz częściej stawały się one środkiem transportu dla kolejnych rodzin przybywających do Polski. Dla ich właścicieli były natomiast źródłem dochodu za wynajem.

Ponieważ, przynajmniej w pierwszych latach, Romowie przybywali najczęściej koleją, początkowymi miejscami ich „zakwaterowania” stawały się najczęściej dworce kolejowe. Było to dogodne z kilku względów; w okresie jesienno-zimowym mieli zapewniony przysłowiowy dach nad głową. Wprawdzie prowizoryczne posłania rozścielane na rozkładanych na posadzce kartonach nie zapewniały wygodnego snu, były to jednak lepiej lub

gorzej ogrzewane pomieszczenia. Przy okazji Romowie miewali tam dostęp do wody i toalet, a automaty telefoniczne znajdujące się na terenie dworców umożliwiały kontaktowanie się z krewnymi będącymi jeszcze w Rumunii lub w innych miastach Polski. Dworce wielkich miast były też najdogodniejszymi punktami kontaktowymi i miejscami spotkań z innymi migrantami wciąż dojeżdżającymi z Rumunii. Romowie przebywając w miejscu publicznym, w zbiorowisku ludzi, z reguły też w sąsiedztwie posterunków policji lub straży kolejowej, czuli się bezpieczniej niż w innych miejscach. Mieszkający na dworcach Romowie stawali się jednak coraz bardziej uciążliwi dla korzystających z nich podróżnych. Na przykład w pierwszej połowie lat 90. główna poczekalnia Dworca Wschodniego w Warszawie przez wiele miesięcy zamieniona była w ogromne koczowisko i stała się zupełnie niedostępna dla podróżnych. Dlatego co pewien czas policja i inne służby porządkowe podejmowały akcje likwidowania tego rodzaju skupisk oraz starały się nie dopuszczać do ponownego zasiedlania pomieszczeń dworcowych, na przykład, tak jak w Krakowie, przez zamykanie budynku dworca na noc. To z kolei spowodowało, że przez kilkanaście dni, w okresie zimowym, spora grupa, w tym kobiety i dzieci, nocowała na zewnątrz, przy znajdującym się w pobliżu dworca budynku poczty.

W miarę wydłużającego się pobytu w Polsce część romskich imigrantów zaczęła w okresie od wiosny do jesieni zamieszkiwać w organizowanych przez siebie obozowiskach na peryferiach miast, ale w pobliżu komunikacji miejskiej, gwarantującej dostęp do dużych zbiorowisk, w których prowadzono działalność żebraczą. Obozowiska liczyły od kilku do kilkudziesięciu szałasów (tzw. *koliba*), budowanych z pozyskiwanych na miejscu gałęzi, pokrywanych różnego rodzaju znalezionymi materiałami: kocami, kołdrami, starymi dywanami, kartonami i folią zabezpieczającą przed deszczem.

Mniejsze obozowiska sytuowano zazwyczaj w miejscach mało widocznych, aby uniknąć ewentualnej wizyty zarówno potencjalnych napastników, jak i policji. Większość wolała jednak zamieszkiwać w liczniejszych skupiskach, które liczyły od kilkunastu do trzydziestu i więcej *kolib*. Wprawdzie koczowisk tych nie było można zamaskować i ukryć, ale ich mieszkańcy zakładali, że swoją liczebnością zniechęcą potencjalnych napastników.

Zamieszkiwanie w szałasach znacznie ograniczało koszty pobytu. Było to na tyle ważne, że znaczna część romskich migrantów zamieszkiwała nawet zimą w konstruowanych przez siebie barakach. Zresztą tak postępują do dzisiaj, czego przykładem są romskie osiedla we Wrocławiu, złożone z takich właśnie, klasycznych, prowizorycznych siedzib. Budowane są one z różnego rodzaju elementów drewnianych, zebranych jako odpady do wyrzucenia i utylizacji, takich jak stare deski i meble, wyeksploatowana stolarka budowlana itp. Te niewielkie, niskie, jednoizbowe domostwa o całkiem

płaskich lub bardzo przyplaszczonych dwuspadowych dachach, objija się dodatkowo różnymi tkaninami lub starymi dywanami, stanowiącymi izolację cieplną. Oprócz tego znajdują się w nich, wykonywane ze starych, blaszanych pojemników piecyki, służące zarówno do gotowania, jak i ogrzewania pomieszczenia. Piecyki te konstruowane są przez wprawionych w tym męzczyzn, którzy w Rumunii trudnili się dorywczo blacharstwem-dekarstwem.

Oprócz tego rodzaju obozowisk, część romskich migrantów od samego początku próbowała zamieszkiwać w tanich hotelach lub na kwaterach prywatnych. W przypadku rodzin z dziećmi bywało to dość trudne do zrealizowania. Gospodarze hoteli i prywatnych kwater bardzo często odmawiali wynajęcia z obawy przed ewentualną dewastacją wyposażenia. Zdarzały się też przypadki zakwaterowania w dawnych hotelach pracowniczych, które po prywatyzacji oferowały tanie miejsca noclegowe, całych kilkudziesięciosobowych grup rodzinnych. W przypadkach wynajmowania kwater w prywatnych domach lub w mieszkaniach w blokach najczęściej mogły na to liczyć pojedyncze rodziny z jak najmniejszą liczbą dzieci.

Generalnie starano się zamieszkać w mieście, a przynajmniej w jego najbliższym sąsiedztwie. Niekiedy okoliczności skłaniały jednak do wynajmowania pomieszczeń na wsiach. Takie przypadki zdarzały się na przykład w latach 90. na Pomorzu Zachodnim, gdzie liczne rodziny zamieszkały w wyjątkowo tanich kwaterach we wsiach popegeerowskich, gdzie pozbawieni zatrudnienia i dochodów mieszkańcy korzystali z każdej okazji zarobienia pieniędzy. W tym przypadku również nie bez znaczenia była okoliczność, że wsie zamieszkałe przez rumuńskich Romów znajdowały się wzdłuż głównej linii kolejowej umożliwiającej dojazd do wszystkich większych miast Wybrzeża.

W latach 90. XX w. praktycznie każde wojewódzkie miasto w Polsce było przez dłuższy lub krótszy czas zamieszkałe przez rumuńskich Romów. Nieco większa ich koncentracja utrzymywała się wzdłuż zachodniej granicy. Pomiędzy latami 2004-2007 napływ migrantów z Rumunii całkowicie ustał, w związku z przystąpieniem Polski do Unii i wprowadzeniem obowiązku wizowego dla obywateli Rumunii. Niedługo po wejściu Rumunii do Unii Europejskiej, od roku 2007, zaczęła się ponowna migracja Romów z tego kraju, tym razem już na zasadach obowiązujących obywateli Unii Europejskiej. W związku z tym nie ma już żadnych przesłanek do oszacowania liczby wjeżdżających i przebywających w Polsce Romów – obywateli Rumunii. W oparciu o kontakty z różnymi skupiskami tych migrantów (Kraków, Wrocław, Poznań, Łódź) specjaliści zajmujący się tą grupą zauważają, że liczba przyjeżdżających i przebywających w Polsce Romów rumuńskich jest o wiele mniejsza aniżeli w latach poprzednich. Podlega też wahaniom w ciągu roku: wzrasta w okresie letnim i maleje przed zimą.

Tylko w niektórych sytuacjach pojawiają się okoliczności pozwalające z nieco większą dokładnością określić liczebność konkretnego lokalnego skupiska rumuńskich Romów. Tak jest w przypadku Wrocławia, gdzie w związku z głośną już sprawą konfliktu między władzami miasta a przybywającymi tam rumuńskimi Romami próbowano ustalić ich liczbę. Okazało się że ich liczebność nie jest już tak duża, jak w latach 90., gdy szereg romskich obozowisk zamieszkiwało od stu do kilkuset osób. We Wrocławiu doliczono się w dwóch obozowiskach łącznie około 70 osób, wliczając w to dzieci. Również i w tym przypadku liczba ta ulega okresowym wahaniom i wynosi 60-80 osób, zależnie od pory roku oraz na skutek stałego przemieszczania się części rodzin pomiędzy Wrocławiem a innymi miastami (Poznań, Trójmiasto).

Znawcy problematyki romskiej szacują, że liczebność tej grupy na terenie Polski waha się od kilku (2-3) tysięcy zimą do kilkunastu (12-15) tysięcy latem. Jej członkowie dynamicznie przemieszczają się pomiędzy Polską, Europą Zachodnią (Niemcy, Francja, Włochy) a Rumunią.

[Slajd 7]

Migracja wewnętrzna

Romowie rumuńscy, przybywający do Polski w latach 90. XX w. najczęściej kolejną z kierunku południowego, przez Węgry i Słowację, starali się wysiadać na dworcach większych miast. Często nie orientowali się nawet w pierwszym momencie, jakie to miasto. Kierowali się tylko widokami za oknem i wyglądem samego dworca: czy miasto i dworzec wyglądają na dostatecznie okazałe. Wynikało to z faktu, że wielu z nich było analfabetami. Nie potrafili więc odczytać nazw stacji nawet w języku rumuńskim, a tym bardziej w zupełnie im nieznanym języku polskim.

Z niemożnością porozumienia się z Polakami wiązały się znaczne trudności w uzyskaniu precyzyjnych informacji: gdzie i kiedy należy wysiąść lub przesiąść się na inny pociąg, aby dojechać do znanego im ze słyszenia miasta, na przykład Warszawy. To, gdzie przybysze postawili pierwsze kroki na polskiej ziemi, bywało więc bardzo często kwestią przypadku.

Z wzajemną niemożnością porozumiewania się związane jest też zjawisko, które można zakwalifikować jako klasyczny szok kulturowy. Mianowicie bardzo wiele osób ze starszego pokolenia migrantów, które po raz pierwszy uzyskały paszport i pierwszy raz w swoim życiu znalazły się w innej od znaney im z Rumunii rzeczywistości, było dosłownie zaszokowanych tym, że nie mogą się w tym kraju porozumieć w języku rumuńskim. Oczywiście bywały w tych rodzinnych grupach migrantów również osoby,

najczęściej bardzo młode lub wręcz dzieci, które w mniejszym lub większym zakresie realizowały w czasach Ceausescu obowiązek szkolny. Te osoby, umiające pisać i czytać (w języku rumuńskim), mające niekiedy podstawy znajomości języka francuskiego, przyjmowały w niektórych okolicznościach rolę pośredników czy wręcz przewodników w całkiem nowym dla nich środowisku.

W latach 90. XX w. początkowej fazie po przybyciu do Polski przemieszczanie się przybyszów było przede wszystkim intuicyjnym poszukiwaniem odpowiedniego miejsca do „osiedlenia się” i zarobkowania. Bardziej świadomie postępowali ci, którzy od początku lub w jakimś momencie zdecydowali się na dotarcie do Niemiec. Starali się kierować na zachód, w pobliże granicy. W związku z tym miastami, które najszybciej zostały przez rumuńskich Romów „zasiedlone”, obok Warszawy i Krakowa, stały się Szczecin, Gorzów Wielkopolski, Zgorzelec oraz szereg pomniejszych miejscowości wzdłuż polsko-niemieckiej granicy.

Jeszcze w trakcie „zadomowiania” się w poszczególnych miastach pierwszych przybyszów zaczął się charakterystyczny dla nich, trwający już przez cały czas, również obecnie, przepływ pomiędzy ich skupiskami. To przemieszczanie się dotyczy zarówno indywidualnych osób, pojedynczych rodzin, jak i całych zbiorowisk. Częstotliwość i kierunki przemieszczania się bywają bardzo zróżnicowane i praktycznie niemożliwe do usystematyzowania. Generalnie cała ruchliwość przestrzenna rumuńskich Romów była i jest ewidentnie związana ze stałym przepływem informacji. To wiadomości o sprzyjających warunkach pobytu i zarobkowania w danym miejscu, o zwolnieniu się „domu” na koczowisku lub miejsca pod kościołem, skłaniają najczęściej do nagłych, spontanicznych wyjazdów. Oprócz tych wiadomości, dotyczących najczęściej sfery materialnej, równie istotnym impulsem do przemieszczania się bywają wiadomości związane z ich wewnętrznym życiem społecznym i rodzinnym. Powodem może być na przykład wiadomość o zwołaniu *Krisu* (czyli zwyczajowego sądu cygańskiego) w czyjejs sprawie, o czymś weselu, chrzcinach, pogrzebie.

O ile w latach 90. XX w., w pierwszym okresie ich pobytu w Polsce, sam przepływ informacji był w znacznej mierze warunkowany właśnie mobilnością – informacje przekazywali przemieszczający się ludzie – to bardzo szybko zaczęto wykorzystywać ówczesną telefonię. Wprawdzie w tamtym czasie było to dość skomplikowane i czasochłonne – zamawianie rozmów, dostarczenie awiza itp. – ale ta forma łączności była coraz powszechniej stosowana, zarówno na obszarze Polski, jak i do kontaktów z osobami w Rumunii lub innych krajach Europy. Natomiast od kilkunastu już lat w powszechnym użyciu przez przebywających w Polsce rumuńskich Romów są telefony komórkowe. Teoretycznie ta zdobycz techniki mogłaby w wielu

przypadkach wyeliminować lub przynajmniej zmniejszyć konieczność osobistego przemieszczania się. Nie widać jednak takiej tendencji. Prawdopodobnie coraz większa dostępność stosunkowo tanich, używanych samochodów, które coraz częściej pojawiają się na romskich koczowiskach, sprzyja utrzymywaniu ich mobilności na dotychczasowym poziomie.

[Slajd 8]

Przyczyny migracji Romów

Zarówno imigranci z końca XX w., jak i przyjeżdżający obecnie pytani o czynniki, które wpłynęły na ich decyzję o emigracji, wymieniają głównie brak pracy, pieniędzy, a często nawet żywności w Rumunii (czynniki „wypychające”). Istotne są także lepsze możliwości edukacyjne dla dzieci i możliwość jakiegokolwiek, nawet nielegalnego, zatrudnienia. Obecnie 80% Romów w Rumunii (w porównaniu do 40% nie-Romów) znajduje się na granicy nędzy, co oznacza, że uśredniony dochód ich gospodarstw domowych jest mniejszy niż 60% mediany dla całego kraju. Sytuacja rumuńskich Romów jest też najgorsza w Unii Europejskiej pod względem możliwości zaspokajania podstawowych potrzeb związanych z odżywianiem.

Nieco ponad 60% z nich (w porównaniu do nieco ponad 10% nieromskich Rumunów) przyznaje, że nie może sobie pozwolić na zakup odpowiedniej ilości żywności. Ubóstwo w oczywisty sposób powiązane jest z problemem bezrobocia. Tylko około 30% rumuńskich Romów w wieku 20-64 lata jest w jakiś sposób zatrudnionych (umowa o pracę, okresowe kontrakty, lub tzw. praca *ad hoc*), przy czym nie zostało tu wliczone samoza-trudnienie.

Jest rzeczą interesującą, że imigranci na ogół nie wspominają rasizmu i ataków wymierzonym w nich, które zdarzają się w Rumunii. Tymczasem są one na porządku dziennym. Nawet na początku XXI w. można było w rumuńskie prasie napotkać ogłoszenia o pracy, w których otwarcie stwierdzano, że podania Romów nie będą rozpatrywane. Media zresztą odegrały niechlubną rolę, kreując negatywny obraz Romów jako morderców, gwałcicieli i złodziei, odpowiedzialnych za wszystkie patologie rumuńskiego społeczeństwa, takie jak korupcja, przemoc, skandale itd. W badaniach prasy rumuńskiej z 2001 r. wykazano, że niemal 60% artykułów w najważniejszych gazetach Rumunii tendencyjnie przekazywało negatywne informacje na temat Romów. Milczenie Romów związane z tym faktem świadczy o tym, że albo dyskryminacja nie odgrywa faktycznie istotnej roli jako czynnik „wypychający”, albo też jest traktowana jako stały element rzeczywistości.

Romscy migranci są z reguły młodzi, stanowią część rozbudowanych rodzin, charakteryzujących się silną więzią. Często także w Rumunii mieszkają w osiedlach i osadach o charakterze gett etnicznych, w mieszkaniach i domach o bardzo niskim standardzie i pod stałą groźbą eksmisji. Brak odpowiedniej infrastruktury, zanieczyszczone środowisko i zagrożenie dla zdrowia dopełniają obrazu warunków mieszkaniowych Romów. Ta sytuacja jest w głównej mierze rezultatem niekontrolowanego rozpadu systemu komunistycznego, który w dziedzinie polityki mieszkaniowej ocenia się obecnie w ambiwalentny sposób. Wówczas z jednej strony komunistyczna polityka mieszkaniowa wobec Romów, zmierzająca podobnie jak w Polsce do ich osiedlenia i „produktywizacji”, była częścią ogólnej strategii asymilacyjnej i przyczyniła się do rozpadu więzi społecznych i zubożenia romskiej kultury. Z drugiej jednak strony często oznaczała „krok naprzód”, jeśli chodzi o warunki mieszkaniowe wielu społeczności romskich. Komunistyczna polityka mieszkaniowa była jednak nierozzerwalnie związana z kolektywistyczną ekonomią. Jej kres oznaczał również zubożenie, ruinę i zatłoczenie komunistycznych projektów mieszkaniowych zorientowanych na Romów. Wielu w nich powróciło do dawnych przyzwyczajeń i stylów życia. Przybywający do Polski imigranci często przenoszą sposoby życia praktykowane w Rumunii (związane z mieszkaniem, podejmowaniem sposobu zarobkowania), budząc niezrozumienie i niechęć u miejscowej ludności.

Skrajne ubóstwo doświadczane w Rumunii prowadzi całe rodziny do wniosku, że lepiej jest zachować strukturę rodziny, nawet narażając się na szereg niedogodności i niebezpieczeństw związanych z możliwością zarobkowania zagranicą. Niedogodności te obejmują konieczność częstej zmiany miejsca zamieszkania, złe warunki mieszkaniowe, brak lub nieregularny dostęp do elektryczności czy bieżącej wody, wrogość otoczenia, niebezpieczeństwo eksmisji, niepewność sytuacji ekonomicznej i marginalne, stygmatyzujące formy zarobkowania (żebractwo, zbieranie odpadków i surowców wtórnych).

Migranci mają z reguły niski poziom wykształcenia i umiejętności zawodowych. Sytuacja ta jednak zaczyna się zmieniać, głównie z powodu ich zetknięcia się z różnymi możliwościami oferowanymi przez kraj docelowy. Powodują one wzrost aspiracji zawodowych, edukacyjnych i dotyczących miejsca zamieszkania. Nie znaczy to jednak, że przyszłość Romów rysuje się w jasnych brawach. Stosunek państw europejskich, w tym Polski, do migracji romskich ma bowiem szczególny charakter: jest mianowicie obciążony utrzymującym się od stuleci negatywnym stereotypem Romów.

Tymczasem problem integracji Romów przekracza granice państwowe. Większość Romów mieszkających obecnie poza Rumunią spędziła dłuższy

lub krótszy czas w szeregu krajów, zanim przybyła do swojego obecnego miejsca pobytu, w przerwach wracając na jakiś czas do Rumunii. Ten sposób życia stał się w dużym stopniu normą i czynnikiem organizującym średnio- i długookresowe plany życiowe rumuńskich Romów. Jednocześnie przyczynił się on do stworzenia sieci powiązań rodzinnych i międzyrodzinnych, łączących ludzi zamieszkujących rozmaite kraje europejskie. Obecność takiej sieci niewątpliwie ułatwia podjęcie decyzji o emigracji i stanowi tym samym jeden z czynników przyciągających imigrantów.

Wielu z nich podtrzymuje kontakty z krajem pochodzenia i żyjącymi tam członkami ich rodzin. Ci ostatni inwestują otrzymane od krewnych pieniądze w mieszkania (kupno lub remonty), a także zakładają rozmaite drobne interesy. Migracje rumuńskich Romów są w związku z tym korzystne nie tylko dla nich samych, lecz również przyczyniają się do poprawy położenia społecznego i ekonomicznego Romów w Rumunii. Mieszkający za granicą życiowo zaradni krewni budzą zazdrość, ale i stanowią wzór, wokół którego młodszy członkowie ich pozostałych w kraju rodzin budują swe aspiracje. Przez samych migrantów okupione są jednak niechęcią miejscowej społeczności, marginalizacją i ubóstwem.

[Slajd 9]

PODSUMOWANIE

☞ **Warto zapamiętać:**

Czy imigranci romscy z Rumunii stanowią jednolitą grupę narodowościową?

Jaka jest struktura społeczno-demograficzna imigrantów romskich w Polsce?

Jaka jest szacowana liczebność imigrantów romskich i struktura ich osiedlenia?

Jakie są główne przyczyny skłaniające Romów do emigracji z Rumunii?

Podsumowanie (odpowiedzi)

Romowie rumuńscy tworzą bardzo heterogeniczną grupę zarówno pod względem językowym, zawodowym, sytuacji społecznej, stopnia asymilacji w społeczeństwie rumuńskim i autoidentyfikacji. Najistotniejszy jest podział tej grupy na dwie zantagonizowane segmenty: *Roma Romane* i *Rom-ungry*.

Romowie przemieszczają się między państwami całymi, często wielokoleniowymi rodzinami. Brak danych o strukturze wiekowej imigrantów, tym bardziej, że rodzice nie posyłają dzieci do szkół. Z danych rumuńskich

można wnioskować o bardzo niskim poziomie wykształcenia w tej grupie. Praktycznie nie funkcjonują jako siła robocza na rynku pracy.

Szacuje się, że w okresie letnim przebywa w Polsce kilkanaście tysięcy (12-15) Romów, a zimą ich liczba spada do 2-3 tysięcy. Jest ich znacząco mniej aniżeli w okresie przedakcesyjnym Polski (do 2004), gdy, jak się szacuje, ich liczba mogła wynosić kilkaset (400-500) tysięcy. Z uwagi na to, że w chwili obecnej są obywatelami UE i nie podejmują rejestrowanej pracy, ich migracje nie podlegają ewidencji administracyjnej. Romowie rumuńscy zaliczani są do najbardziej mobilnych społeczności migrantów w Europie, cyklicznie zmieniających miejsca osiedlenia. W latach 90. masowo osiedlali się w wielkich miastach, a także w miejscowościach położonych w pobliżu granicy polsko-niemieckiej.

Należy wskazać na: nadzwyczaj wysoki stopień ubóstwa przedstawicieli tej grupy, brak perspektyw na lepsze życie wynikający m.in. z niskiego poziomu wykształcenia i braku jakichkolwiek kwalifikacji zawodowych, a także wrogość otoczenia społecznego w kraju pochodzenia. Z kolei wśród czynników motywujących do migracji należy wymienić istnienie rozległej sieci romskich powiązań transnarodowych w całej Europie.

8. Narzędzia sprawdzające

Test.

9. Narzędzia wykorzystywane w trakcie szkolenia

Prezentacja PP.

Jednostka szkoleniowa

- 1. Projekt szkoleniowy: Przyczyny przyjazdów, specyfika form imigrowania, struktura osiedlenia oraz migracja wewnętrzna cudzoziemców w Polsce**
- 2. Jednostka szkoleniowa nr 7: Romowie – przyczyny przyjazdów, specyfika form imigrowania, rozmieszczenie terytorialne w Polsce oraz migracja wewnętrzna w kraju przyjmującym. Cz. 2**
- 3. Powiązanie z modułem baza wiedzy demonstratora**

Źródła – raporty:

S. Kaprański, Romowie – charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski.

Bibliografia – wybór:

Bunescu I. (2014), *Roma in Europe. The Politics of Collective Identity Formation*. Farnham: Ashgate.

Ficowski J. (1965), *Cyganie na polskich drogach*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.

FRA/UNDP (2012), *The situation of Roma in 11 EU Member States. Survey results at a glance*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

Fraser A. (2001), *Dzieje Cyganów*. Tłum. E. Klekot. Warszawa: PIW.

Kawczyńska-Butrym Z. (2009), *Migracje. Wybrane zagadnienia*, Lublin: UMCS

Lechowski P. (2009), Migracje Romów rumuńskich, w: *Romowie przewodnik historia i kultura*, Radom.

MigRom (2014), *The immigration of Romanian Roma to Western Europe: Causes, effects, and future engagement strategies*. 2013-2017 Project Briefing. <http://romani.humanities.manchester.ac.uk/migrom/docs/MigRom%20Briefing%20No%201.pdf>.

Szewczyk M. (2013), *Unia Europejska i Romowie. System wobec kultury etnicznej*, Tarnów: Muzeum Okręgowe w Tarnowie.

[Slajd 2]

4. Cel jednostki

4.1. Wiedza

- ugruntowanie wiedzy dotyczącej charakterystyki społeczno-kulturowej Romów nabytej w cz. 1 tej jednostki szkoleniowej.

4.2. Umiejętności

- konsyliacyjne i empatyczne rozpoznawanie odmiennych zachowań społeczno-kulturowych i stojących za nimi racji,
- identyfikowanie różnych rodzajów relacji społecznych w kulturze romskiej,
- efektywne nawiązywanie kontaktów z przedstawicielami inne kultury.

4.3. Postawy

- uwrażliwienie na kulturowe zróżnicowanie form relacji międzyludzkich oraz odmiennosc organizacji społecznej imigrantów,
- wzbudzenie uwrażliwienia na różnice między wartościami typowymi dla społeczeństwa zachodniego a wartościami grup imigranckich.

5. Czas przeprowadzenia jednostki: 45 minut

[Slajd 3]

6. Przebieg jednostki

- przeprowadzenie ćwiczenia pt. „W romskiej osadzie”

7. Opis jednostki jako procesu dydaktycznego

Całość jednostki poświęcona jest na ćwiczenie w formie gry symulacyjnej pt. „W romskiej osadzie”. Na początku zajęć prowadzący dzieli uczestników na dwie grupy i przekazuje im instrukcję gry. W dalszej kolejności grupy te przygotowują się do konfrontacji, polegającej na wejściu w określone wcześniej role i odegraniu scenki. Następnie prowadzący zadaje

uczestnikom szereg pytań, które służyć mają wypracowaniu rozwiązania sytuacji konfliktowych w kontekście konfliktu Romów ze społecznością przyjmującą. Zajęcia kończą się podsumowaniem.

7.1. Treść wykładu

Jednostka szkoleniowa nie posiada treści wykładowych.

7.2. Ćwiczenia

[Slajd 4]

Ćwiczenie – „W romskiej osadzie”

Przebieg ćwiczenia:

1. Prowadzący dzieli uczestników na dwie grupy drogą losowania (np. umieszczając w woreczku karteczki z dwoma symbolami). Każda z grup reprezentować będzie jedną stronę w sytuacji konfliktowej (1 min.).

2. Prowadzący wyjaśnia zasady przebiegu ćwiczenia. Pierwszy zespół ma za zadanie wcielić się w rolę mieszkańców wymyślonej przez siebie miejscowości w Polsce, którzy bezwzględnie chcą się pozbyć mieszkańców położonej w okolicy romskiej osady. Drugi zespół to z kolei eksperci od spraw romskich – ich zwolennicy, którzy stają w obronie osadników. Ich zadaniem jest przekonanie mieszkańców miejscowości do zmiany swojego stanowiska i podjęcie próby rozwiązania problemu osadników (2 min.).

3. Każda ze stron przygotowuje argumentację do dyskusji na forum (10 min.).

4. Konfrontacja – wejście w role, odegranie scenki (10 min.).

5. Omówienie – prowadzący pyta uczestników (10 min.):

- Jakie były ich odczucia, emocje w trakcie odgrywania scenki?
- Czy łatwo było im się wcielić w role? Które z ról wydały im się trudniejsze/ łatwiejsze do odegrania?
- Czy z łatwością znajdowali argumenty na poparcie swojego stanowiska (w jednej i drugiej grupie)? itd.
- Czy udało się znaleźć rozwiązanie tej sytuacji? Co utrudniało/ułatwiało znalezienie rozwiązania?

6. Wypracowanie rozwiązań sytuacji (10 min.).

Prowadzący notuje odpowiedzi na flipcharcie/ tablicy, pyta kursantów o:

- ich pomysły na pomyślne rozwiązanie całej sytuacji;
- czynniki, które sprzyjają dialogowi między obiema stronami;

- sposoby zapobiegania podobnym konfliktom w przyszłości (praktyki godne polecenia w podobnych sytuacjach).

7. Podsumowanie zebranych pomysłów, zamknięcie ćwiczenia (2 min.).

8. Narzędzia sprawdzające

Test.

9. Narzędzia wykorzystane w trakcie szkolenia

Prezentacja PP, tablica/flipchart, pisaki, kartki papieru, przyrządy do pisania.

4

Projekt szkoleniowy

Zjawisko migracji a sytuacja w kraju pochodzenia

Cele projektu: Głównym celem projektu szkoleniowego jest przedstawienie uczestnikom szkolenia form migracji spowodowanych czynnikami zewnętrznymi w kraju pochodzenia migrantów (m.in. konflikt, prześladowania, sytuacja ekonomiczna).

Pozyskana wiedza dotyczy:

- podstawowych teorii i form migracji międzynarodowych oraz znajomości czynników zewnętrznych mających na nie wpływ.

Kształtowane umiejętności dotyczą:

- dopasowanie poszczególnych form migracji do kontekstu przyczyn i motywów wyjazdu ze względu na sytuację w kraju pochodzenia imigrantów.

Postawy:

- uwrażliwienie na czynniki powodujących migracje,
- uwrażliwienie na zagrożenia związane z przeobrażeniami strukturalnymi w krajach pochodzenia i ich skutki w zachowaniach imigrantów,
- wrażliwość na indywidualne historie migrantów, na które wpływ mają czynniki zewnętrzne.

Informacje dodatkowe:

Projekt szkoleniowy składa się z 4 jednostek szkoleniowych: wprowadzenia, przygotowania do „panelu ekspertów”, „panelu ekspertów” oraz podsumowania będącego ćwiczeniem polegającym na odgrywaniu ról według przygotowanych scenariuszy. Projekt szkoleniowy zakłada dużą aktywność uczestników szkolenia, która związana będzie z przygotowaniem

merytorycznym uczestników na podstawie materiałów znajdujących się w module „wiedza” i informacji internetowych.

Wykaz jednostek:

1. Formy migracji a czynniki zewnętrzne. Wprowadzenie do zagadnienia.
2. Migracje jako konsekwencja czynników politycznych i ekonomicznych. Przygotowanie do panelu ekspertów.
3. Migracje jako konsekwencja czynników politycznych i ekonomicznych. Panel ekspertów.
4. Migracje spowodowane czynnikami zewnętrznymi w ujęciu antropologicznym. Kontekst interakcji.

Forma weryfikacji:

- udział uczestników w ćwiczeniach (przygotowanie do „panelu eksperckiego”; udział w „panelu eksperckim”; odgrywanie scenariuszy typu *role play*) oraz ich wspólne omówienie.

Jednostka szkoleniowa

1. Projekt szkoleniowy: Zjawisko migracji a sytuacja w kraju pochodzenia
2. Jednostka szkoleniowa nr 1: Formy migracji a czynniki zewnętrzne. Wprowadzenie do zagadnienia
3. Powiązanie z modułem baza wiedzy demonstratora

Ekspertyzy – inne:

M. Pawlak, Formy migracji a czynniki zewnętrzne. Teoria i praktyka.

Słownik:

migracje wewnętrzne (regionalne, wieś – miasto),
migracje zewnętrzne (udokumentowane i nieudokumentowane),
migracje tymczasowe (sezonowe i wahadłowe),
migracje permanentne (integracja, asymilacja, separacja, marginalizacja),
migracje dobrowolne (migranci ekonomiczni),
migracje przymusowe (uchodźcy).

Bibliografia – wybór:

- Arango J. (2000). „Explaining migration: a critical view”. *International Social Sciences Journal*, 52(165), s. 283-296.
- Arango J. (2004). „Theories of International Migration”. [w:] D. Joly (red.), *International Migration and the New Millennium*, Aldershot: Ashgate, s. 13-36.
- Castels S., Miller M.J. (2001), *Migracje we współczesnym świecie*, tłum. A. Gąsior-Niemiec, Warszawa: PWN.
- Faist T., Özveren E. (red.) (2004), *Transnational Social Spaces: Agents, Networks and Institutions*, Aldershot, UK.
- Glick Schiller N., Salazar N.B. (2013). „Regimes of Mobility Across the Globe”. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 2(39), s. 183-200.
- Kępińska E. (2007), *Recent Trends in International Migration. The 2007 SOPEMI Report for Poland*. „CMR Working Papers”, Nr 29/(87). Warszawa.
- Łukowski W. (1997). *Czy Polska stanie się krajem imigracyjnym?*, „CMR Working Papers”, Nr 12. Warszawa.
- Malkki L.H. (1992). „National Geographic: The Rooting of Peoples and the Territorialization of National Identity among Scholars and Refugees”. *Cultural Anthropology* 1(7), s. 24-44.

- Okólski M. (2000), *Recent trends in international migration – Poland 2000*. “CMR Working Papers”, Nr 39. Warszawa.
- Okólski M. (2011), *Modernizacyjna rola migracji*, Warszawa: “CMR Working Papers”, Nr 46/(104).
- Urry J. (2007). *Mobilities*, Cambridge: Polity Press.
- Vertovec S. (2012), *Transnarodowość*. Kraków: WUJ.

[Slajd 2]

4. Cel jednostki

4.1. Wiedza

- znajomość podstawowych form migracji,
- znajomość czynników zewnętrznych mających wpływ na migracje międzynarodowe.

4.2. Umiejętności

- umiejętność wskazania powiązań pomiędzy formami migracji, a sytuacją w kraju pochodzenia migrantów.

4.3. Postawy

- uwrażliwienie na różnorodność czynników powodujących migracje i jej poszczególne formy,
- nabycie świadomości dotyczącej zmienności czynników migracyjnych.

5. Czas przeprowadzenia jednostki: 45 minut

[Slajd 3]

6. Przebieg jednostki

- wprowadzenie: przedstawienie problematyki jednostki szkoleniowej (3 min.);
- wykład: prezentacja *Power Point* („Formy migracji a czynniki zewnętrzne. Wprowadzenie do zagadnienia”) dotycząca krótkich rozważań teoretycznych na temat zjawiska migracji oraz przedstawienia różnych form i czynników migracji międzynarodowej (20 min.);

- ćwiczenia: „burza mózgów” ukazująca skojarzenia uczestników z czynnikami migracyjnymi (15 min.);
- podsumowanie: przedstawienie głównych wniosków z jednostki w nawiązaniu do ćwiczenia i treści wykładu (5 min.);

7. Opis jednostki jako procesu dydaktycznego

Prowadzący wita uczestników szkolenia i przedstawia krótko problematykę podejmowaną w jednostce szkoleniowej. Prowadzący wygłasza wykład w formie prezentacji *Power Point*, w którym przedstawia podstawowy kontekst teoretyczny i formy migracji spowodowane czynnikami zewnętrznymi. Następnie prowadzący przeprowadza ćwiczenie. W podsumowaniu, prowadzący nawiązuje do zapisanych na tablicy skojarzeń i krótko komentuje je odnosząc się do treści wykładu.

7.1. Treść wykładu

Współczesność bardzo często określana jest jako „wiek migracji”, a samo zjawisko mobilności ludzi zdaje się nieodzownym elementem dzisiejszego świata. Niemniej jednak, podchodząc do zagadnienia migracji statystycznie, możemy zauważyć, że jedynie 3% populacji świata nie mieszka w kraju, w którym się urodziło. Oczywiście, statystyka daje nam jedynie bardzo ogólny wgląd do kontekstu migracji – pomija wiele **zróżnicowanych motywów mobilności**, jak i ich form, które **uwarunkowane są różnymi czynnikami** społecznymi, kulturowymi, ekonomicznymi i politycznymi.

Na zjawisko migracji można bowiem spojrzeć z perspektywy uwzględniającej kontekstualizację – rozumianą tu jako pogłębioną wiedzę kulturową, historyczną, polityczną i ekonomiczną – powiązań pomiędzy warunkami w krajach wysyłających, rozumianymi w skali globalnej przeobrażeniami na świecie, a decyzjami i formami przemieszczania się ludzi.

[Slajd 4]

Pewnego rodzaju wspólnym mianownikiem każdej formy migracji są **czas i przestrzeń**, które stanowią podstawowe elementy definiujące zjawisko przemieszczania się ludzi. W przypadku przestrzeni (dystansu), można ogólnie mówić o **migracjach wewnętrznych** (krajowych, regionalnych) i **zewnętrznych** (międzynarodowych). W momencie jednak, gdy kontekst przestrzeni uzupełniony zostanie o rolę, jaką odgrywają w nim państwo narodowe i granice państwowe, wówczas pojawiają się nowe formy migracji

związane z kontrolą mobilności i przemieszczania się (**migracje udokumentowane i nieudokumentowane**). Element czasu natomiast różnicuje migracje na **migracje tymczasowe i stałe**. Niemniej jednak, także i w tym przypadku podziały nie są tak oczywiste – pojawiają się bowiem **migracje sezonowe i wahadłowe**, a samo osiedlanie się migrantów (integracja, asymilacja, separacja, marginalizacja) zawsze może wiązać się z ostatecznym **powrotem** do kraju pochodzenia.

[Slajd 5]

Podobnie jak czas i przestrzeń różnicują formy migracji, tak też kontekst globalnych sił, podziałów i relacji władzy wprowadza ogólny rozróżnienie na **migracje dobrowolne i przymusowe**. Jednak także i w tym przypadku sprawa nie jest tak jednoznaczna. Z jednej strony, mamy tu do czynienia z **migrantami ekonomicznymi i uchodźcami**; z drugiej jednak – obie te kategorie są niezwykle zróżnicowane ze względu na przyczyny przemieszczania się. Uchodźcy mogą stać się migrantami ekonomicznymi, a z kolei sama migracja ekonomiczna niekoniecznie związana jest indywidualną decyzją (wolnym wyborem), a raczej z szerszym kontekstem ekonomiczno-politycznym kraju pochodzenia. Całość sprowadza się zatem do przyczyn migracji, które zazwyczaj generowane są przez zewnętrzne czynniki i przeobrażenia społeczne, kulturowe, ekonomiczne i polityczne. W tym kontekście, pojawiają się takie kwestie jak: **konflikty zbrojne**; przymusowe **przesiedlenia** ludności będące rezultatem zmian granic państwowych; **prześladowania** związane z wyznaniem religijnym lub działalnością polityczną, **katastrofy ekologiczne**, takie jak powódzie i susze; czy też wpływ globalnej **ekonomii**.

[Slajd 6]

Wielu migrantów przemieszcza się zarówno w przestrzeni wewnętrznej danego kraju, jak i międzynarodowej – pomiędzy krajem pochodzenia a krajem przyjmującym. Niemniej jednak, sam kontekst państwa narodowego i kontroli granic nie jest współcześnie tak oczywisty. Przykładem może być chociażby Unia Europejska i strefa Schengen, w ramach której migracje obywateli krajów członkowskich mają zarówno charakter wewnętrzny, jak i zewnętrzny. Migranci z Niemiec czy Wielkiej Brytanii w Polsce lub też Polscy migranci w Irlandii czy Francji nie stanowią „grupy” łatwej do kategoryzacji. Ich wyjazdy i przyjazdy mogą mieć charakter tymczasowy, ale mogą też zamienić się w stałe osiedlanie się w danym kraju, które niekoniecznie jest ostatecznym etapem w życiu ludzi. Zawsze bowiem mogą oni

zdecydować się bądź to na powrót do kraju pochodzenia, bądź też przenieść się do innego kraju. Oczywiście, migracje tego typu są charakterystyczne dla kontekstu Unii Europejskiej, niemniej jednak w równie trudny sposób jest jednoznacznie skategoryzować migrantów, których decyzje o wyjeździe w znacznym stopniu determinowane są czynnikami ekonomicznymi (np. pracownicy fizyczni) i politycznymi (np. uchodźcy). W literaturze przedmiotu podział na migracje dobrowolną (ekonomiczną) i wymuszoną (polityczną) jawi się jako zbyt upraszczający, ponieważ pomija kontekst, w którym konflikt polityczny ma swoje konsekwencje w sferze ekonomicznej. Tym samym, pojawia się czynnik zmuszający ludzi do przemieszczania się, których nie obejmuje konwencja regulująca status uchodźcy, ponieważ ograniczona jest ona jedynie do ugruntowanych podstaw związanych z zagrożeniem życia lub prześladowaniem ze względu na rasę, przynależność do grupy etnicznej lub społecznej, religię lub przekonania polityczne. Co więcej, konflikty są często powiązane z załamaniem się struktur państwowych, co prowadzi do wzajemnego przenikania się ekonomicznych i politycznych przyczyn migrowania i powstania formy **uchodźstwa ekonomicznego**.

[Slajd 7]

Powszechnie funkcjonujące w dyskursie publicznym ogólne formy migracji – często sprowadzane do migrantów tymczasowych, migrantów osiadłych i uchodźców – okazują się dziś o wiele bardziej skomplikowane i zróżnicowane. Na globalnej mapie migracji i mobilności ludzi pojawiają się nowe formy, którym trudno nadać jednoznaczne kategorie, ponieważ są bardziej dynamiczne, a ich motywy oraz trajektorie niezwykle różnorodne. W konsekwencji, pojawiają się nowe formy migracji nie mające żadnego osadzenia w zażyłościach historycznych (np. Bengalczycy we Włoszech); **migracje na małą skalę lokalną** (np. mieszkańcy Szczecina w niemieckich regionach przygranicznych); **„turyści-rezydenci”**, których pobyt wydłuża się do kilku miesięcy (np. emeryci z Norwegii spędzający zimę w południowej Hiszpanii, tzw. *snowbirds*); migracje płynne (np. Polacy w Norwegii czy Holandii, którzy zamiast integrować się ze społeczeństwem pozostają mobilni, przemieszczając się często pomiędzy krajami); a także **„migranci wiedzy”** (np. studenci na wymianach międzyuczelnianych oraz pracownicy „zleceniowi” i „na kontraktach”). Oczywiście, istotne są również migracje powiązane z łączeniem się rodzin, opieką nad dziećmi lub osobami starszymi, małżeństwa międzykulturowe, czy w końcu migracje spowodowane zmianami klimatycznymi, handlem ludźmi i wykorzystywaniem seksualnym.

[Slajd 8]

Aby zrozumieć zróżnicowane formy współczesnych migracji, należy wprowadzić kilka podstawowych czynników zewnętrznych, które związane są z **sytuacją w kraju pochodzenia** migrantów. Czynniki te mają charakter powiązań społecznych, kulturowych, ekonomicznych i politycznych, a ich rola powinna być rozumiana w szerszym kontekście globalnych sił i procesów. Takie czynniki określić można jako **wypychające** i **przyciągające** (ang. *push and pull factors*). Te pierwsze charakterystyczne są dla kraju pochodzenia migrantów i najczęściej sprowadza się je do kilku podstawowych elementów: wojna, zagrożenie lub katastrofa ekologiczna, dyskryminacja, zagrożenie życia, brak edukacji i opieki zdrowotnej, prześladowania ze względu na przekonania polityczne, bieda, głód, przymusowa praca, brak perspektyw rozwoju ekonomicznego, złe warunki życia. Czynniki przyciągające natomiast związane są z krajem przyjmującym i dotyczą: bezpieczeństwa życia, możliwości rozwoju ekonomicznego, lepsze warunki życia, wolność religijna i przekonań politycznych, edukacja, opieka zdrowotna.

[Slajd 9]

Sytuacja w kraju pochodzenia (czynniki wypychające) może spowodować, iż ludzie są „**przymusowo wykorzeleni**”. Tym samym ich decyzje o przemieszczaniu się nie są indywidualnym i wolnym wyborem, a raczej odgórnie narzucaną decyzją polityczną lub też strategią przeżycia. Takim przykładem mogą być przesiedlenia ludności w momencie zmian granic państwowych, jak to było w przypadku Akcji Wisła w 1947 roku, podczas której dokonano przymusowego przesiedlenia grup ludnościowych (głównie Ukraińców i Łemków) z terenów Polski południowo-wschodniej na tzw. zachodnie „ziemie odzyskane”. We współczesnym świecie ma miejsce wiele wojen, konfliktów zbrojnych, które prowadzą do prześladowań ludzi ze względu na rasę, religię lub przekonania polityczne. Na przykład wydarzenia mające miejsce w Syrii generują masowe przemieszczanie się ludzi do krajów sąsiadujących, takich jak Turcja. Kurdowie natomiast, pozbawieni własnej państwowości, a funkcjonujący na terenach współczesnego Iraku, Iranu, Syrii i Turcji, nieustannie narażani są na przemoc i prześladowania. „Przymusowe wykorzelenie” może być związane z jednym wydarzeniem (konflikt, katastrofa ekologiczna), ale może też mieć charakter długiego procesu. Kontekst początkowego szoku wykorzelenia może przeobrazić się w długotrwałe egzystowanie w trudnych warunkach (np. obozy dla uchodźców), które ograniczają kreatywność i działania człowieka, narzucając normy zależności i bezradności.

[Slajd 10]

Sytuacja w kraju pochodzenia w znacznej mierze wpływa też na samo przestrzeganie migranta w kraju przyjmującym. Chodzi tu o istniejące geopolityczne relacje władzy oraz waloryzowanie jednych migrantów kosztem innych, którym narzuca się ograniczenia w mobilności. Mowa tu o tak zwanych **reżimach mobilności**, w których „bycie mobilnym” i „niemobilnym” kształtowane jest za sprawą społecznych, kulturowych, politycznych i ekonomicznych zależności władzy. Istotną rolę odgrywają tu instytucje państwowe, które definiują takie kategorie, jak „legalność”, „terytorium”, czy „granica”. Reżimy mobilności powiązane są ze współcześnie istniejącymi nierównościami ekonomicznymi (np. różnice między krajami tzw. Globalnej Północy i Globalnego Południa) i relacjami politycznymi pomiędzy państwami (np. wzajemne umowy handlowe, traktaty o stosunkach dyplomatycznych lub ich brak).

[Slajd 11]

Tym samym, pojawiają się różne waloryzacje migrantów – te pozytywne (turyści, biznes, migranci wiedzy i wysoko wykwalifikowani), jak i negatywne (migranci nieudokumentowani, uchodźcy, niekiedy również migranci nisko wykwalifikowani). W tym kontekście powstaje zatem aspekt „**przymusowej niemobilności**” jako przeciwieństwo przymusowego wykozerzenia, czyli niemożliwości wyjazdu z kraju pochodzenia lub wjazdu do kraju przyjmującego.

[Slajd 12]

Kontrola mobilności i regulacje przepływów migracyjnych powoduje, iż wiele osób zmuszonych jest do życia w kraju, który nie zabezpiecza ich podstawowych potrzeb egzystencji. Sytuacja ta nie jest jednak tylko i wyłącznie konsekwencją działań politycznych państwa pochodzenia migrantów. Składa się na nią raczej złożony system powiązań globalnych (geopolityka, makroekonomia) i zażyłości historycznych (kolonializm).

[Slajd 13]

PODSUMOWANIE

Warto zapamiętać:

Jakie są podstawowe powody ucieczki z kraju pochodzenia i starań o status uchodźcy?

Czym jest uchodźstwo ekonomiczne?

Jakie są podstawowe czynniki wypychające i przyciągające w procesie migracji?

Co to jest reżim mobilności?

Podsumowanie (odpowiedzi)

Są to: konflikty zbrojne, przymusowe przesiedlenia ludności będące rezultatem zmian granic państwowych, prześladowania związane z wyznaniem religijnym, odmienną etnicznością lub działalnością polityczną, katastrofy ekologiczne, takie jak powodzie i susze, ale także wpływ globalnej ekonomii, który zagraża dalszej egzystencji w kraju pochodzenia.

To sytuacja, w której migrantom nie chodzi o „poprawienie” bytu ekonomicznego, ale zapewnienie minimum egzystencji, szans na przeżycie, których nie mają w kraju pochodzenia.

Te pierwsze charakterystyczne są dla kraju pochodzenia migrantów i najczęściej sprowadza się je do kilku podstawowych elementów: wojna, zagrożenie lub katastrofa ekologiczna, dyskryminacja, zagrożenie życia, brak edukacji i opieki zdrowotnej, prześladowania ze względu na przekonania polityczne, bieda, głód, przymusowa praca, brak perspektyw rozwoju ekonomicznego, złe warunki życia. Czynniki przyciągające natomiast związane są z krajem przyjmującym i dotyczą: bezpieczeństwa życia, możliwości rozwoju ekonomicznego, lepszych warunków życia, wolności religijnej i przekonań politycznych, edukacji, opieki zdrowotnej.

Reżimy mobilności to sytuacje, w których „bycie mobilnym” i „niemobilnym” kształtowane jest za sprawą społecznych, kulturowych, politycznych i ekonomicznych zależności władzy. Istotną rolę odgrywają tu instytucje państwowe, które definiują takie kategorie, jak „legalność”, „terytorium”, czy „granica”. Reżimy mobilności powiązane są ze współcześnie istniejącymi nierównościami ekonomicznymi (np. różnice między krajami tzw. Globalnej Północy i Globalnego Południa) i relacjami politycznymi pomiędzy państwami (np. wzajemne umowy handlowe, traktaty o stosunkach dyplomatycznych lub ich brak).

7.2. Ćwiczenia

Ćwiczenie. Różnorodność motywów opuszczania przez imigrantów krajów pochodzenia.

Metryczka ćwiczenia:

Cel ćwiczenia:

- uświadomienie sobie, z jakich powodów ludzie mogą migrować, nazywanie motywów migracji,
- dla osoby prowadzącej: zbadanie wiedzy i stereotypów na temat migracji do innego kraju.

Czas trwania ćwiczenia: 10 min.

- Opis metody: burza mózgów,
- Przebieg ćwiczenia:

Osoba prowadząca pisze na tablicy: „jakie są motywy wyjazdu z kraju pochodzenia?”. Wyjaśnia, że uczestnicy będą teraz mogli podawać wszystkie swoje skojarzenia. (Dodatkowe pytania: „Czy ludzie uciekają zawsze?”, „Z jakich krajów?”, „Kiedy nie uciekają?”, „Kto ucieka z kraju, w którym jest konflikt?”, „Kto nie zdecyduje się na ucieczkę?”).

Uczestnicy podają skojarzenia, które są zapisywane na tablicy.

8. Narzędzia sprawdzające

Udział uczestników w ćwiczeniach (przygotowanie do „panelu eksperckiego”; udział w „panelu eksperckim”; odgrywanie scenariuszy typu *role play*) oraz ich wspólne omówienie.

9. Narzędzia wykorzystywane w trakcie szkolenia

Prezentacja *Power Point*, flipchart i flamaster.

Jednostka szkoleniowa

- 1. Projekt szkoleniowy: Zjawisko migracji a sytuacja w kraju pochodzenia**
- 2. Jednostka szkoleniowa nr 2: Migracje jako konsekwencja czynników politycznych i ekonomicznych. Przygotowanie do panelu ekspertów**
- 3. Powiązanie z modułem baza wiedzy demonstratora**

Źródła - raporty:

- I. Czerniejewska, Uchodźcy - charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski;
- G. Szymańska-Matusewicz, Wietnamczycy - charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski.

Bibliografia - wybór:

Literatura podstawowa:

Uchodźcy:

- Chrzanowska A. (2007 a), Tożsamość kulturowa uchodźców czecheńskich, w: Gutowska A. (red.) (2007), *Uchodźcy w Polsce. Kulturowo prawne bariery w procesie adaptacji*, Warszawa: Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, s. 215-347;
- Chrzanowska A. (2007 b), Kulturowe uwarunkowania funkcjonowania migrantów przymusowych na polskim rynku pracy na przykładzie społeczności czecheńskiej, w: Klaus W. (red.), *Migranci na polskim rynku pracy - rzeczywistość, problemy, wyzwania*, Warszawa: Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, s. 113-128;
- Czerniejewska I., Main I. (red.) (2008), *Uchodźcy: teoria i praktyka*, Poznań: Stowarzyszenie Jeden Świat;
- Lukasiewicz K. (2011), „Integracja” po polsku. Strategie adaptacyjne uchodźców czecheńskich w Polsce, *Studia Migracyjne* nr 2 /2011, s. 201-219;
- Marek A. i in. (2010), *Uchodźca mój dobry sąsiad. Raport podsumowujący*, b.m.w.: Fundacja Kultury Chrześcijańskiej Znak.

Wietnamczycy:

- Halik T. (2001). Diaspora czy społeczność migrancka: imigranci wietnamscy w Polsce. Refleksje nad przeszłością i współczesnością migracji wietnam-

- skiej, w: Zamojski J.E., *Diaspory. Migracje i społeczeństwo*, Warszawa: Wydawnictwo Neriton, s. 167-182;
- Kłorek N., Szulecka M. (2013), *Migranckie instytucje ekonomiczne na przykładzie centrów handlowych w Wólce Kosowskiej*. Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, ARE Nr 2/2013. Warszawa;
- Mroczek I., Szulecka M., Tulińska E. (2008). Wólka Kosowska jako miejsce skupiające aktywność ekonomiczną Wietnamczyków, w: Grzymała-Kazłowska A. (red.), *Między jednością a wielością. Integracja odmiennych grup i kategorii migrantów w Polsce*, Warszawa: Ośrodek Badań nad Migracjami WNE UW;
- Stola D. (1997), *Mechanizmy i uwarunkowania migracji zarobkowych do Polski*. „CMR Working Papers”, Nr 11. Warszawa.

Literatura uzupełniająca:

Uchodźcy:

- Koryś I. (2008), *Audyty umiejętności osób ubiegających się o status uchodźcy*, Warszawa: Międzynarodowa Organizacja ds. Migracji (IOM);
- Malkki L.H. (1995), *Refugees and Exile: From "Refugee Studies" to the National Order of Things*, "Annual Review of Anthropology" 24, 495-523;
- Prześlakiewicz P. (2010), *Przybysze z Kaukazu w Warszawie*, w: Ząbek M. (red.), *Dylematy kaukaskie. Problemy narodowościowe i migracyjne*, Warszawa: Instytut Etnologii i Antropologii Kulturowej, s. 333-341;
- Rafalik N. (2012), *Cudzoziemcy ubiegający się o nadanie statusu uchodźcy w Polsce – teoria a rzeczywistość (praktyka) (stan prawny na dzień 31 grudnia 2011 r.)*, Warszawa: „CMR Working Paper”, Nr 55(113);
- Schahbasi A. (ed.) (2008), *Chechens in the European Union*, Vienna: Austrian Integration Fund; Wysieńska K., Karpiński Z. (2012), *Kapitał ludzki i społeczny uchodźców w Polsce. Podsumowanie wyników badania*, Badania. Ekspertyzy. Rekomendacje, Warszawa: Instytut Spraw Publicznych.

Wietnamczycy:

- Grzymała-Kazłowska A., Iglicka-Okólska K., Jaźwińska-Motyłska E., Paweł Kaczmarczyk P., Kępińska E., Okólski M., Weinar A. (2002). *Wpływ migracji zagranicznych w Warszawie na sytuację na stołecznym rynku pracy*, „Working Papers ISS UW”, Seria: Prace Migracyjne Nr 44;
- Halik T. (2006). *Migrancka społeczność Wietnamczyków w Polsce w świetle polityki państwa i ocen społecznych*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza;
- Halik T., Nowicka E. (2002). *Wietnamczycy w Polsce. Integracja czy izolacja?* Warszawa: Instytut Orientalistyczny;
- Wysieńska K. (red.), (2012). *Sprzedawać, gotować, budować? Plany i strategie Chińczyków i Wietnamczyków w Polsce*, Warszawa: Instytut Spraw Publicznych, 2012.

4. Cel jednostki

4.1. Wiedza

- wpływ konfliktów i działań politycznych na zjawisko migracji,
- wpływ czynników społeczno-ekonomicznych na zjawisko migracji.

4.2. Umiejętności

- umiejętność pracy w grupie,
- umiejętność znajdowania informacji na temat czynników powodujących migracje.

4.3. Postawy

- zwrócenie uwagi na indywidualne decyzje migracyjne migrantów (postawa uwrażliwiająca i empatyczna),
- rozumienie zależności i oddziaływań pomiędzy przemianami społeczno-ekonomicznymi a indywidualnymi historiami życiowymi imigrantów (kontekst decyzji i motywów).

5. Czas przeprowadzenia jednostki: 45 minut

[Slajd 3]

6. Przebieg jednostki

- wprowadzenie: podział uczestników na dwie grupy (Czeczenów i Wietnamczyków) oraz przedstawienie założeń jednostki (5 min.);
- ćwiczenia: praca w grupach polegająca na zebraniu informacji i przygotowaniu prezentacji na temat decyzji migracyjnych i sytuacji w krajach pochodzenia migrantów – Czeczenów i Wietnamczyków (ok. 35 min.);
- podsumowanie: podkreślenie roli współpracy w ramach wykonywania danych zadań i czynności (5 min.).

7. Opis jednostki jako procesu dydaktycznego

Jednostka zaczyna się krótkim wprowadzeniem prowadzącego i podziałem uczestników na dwie grupy. Następnie, uczestnicy pracują nad prezen-

tacjami, które przedstawione zostaną w następnej jednostce szkoleniowej jako wystąpienia w „panelu eksperckim”. Prowadzący stara się sprawdzać przygotowania uczestników i, w miarę potrzeb, pomagać w tworzeniu prezentacji.

7.1. Treść wykładu

[Slajd 4]

Czeczenia i Wietnam to dwa regiony, które doskonale ilustrują wpływ **czynników ekonomicznych i politycznych** na zjawisko migracji.

W przypadku **Czeczenii** czynniki są dziś bardzo złożone, niemniej jednak początkowo były one związane głównie z kwestiami natury politycznej – konflikty, wojny i prześladowania. Sytuacja, która doprowadziła do masowego uchodźstwa mieszkańców Czeczenii do innych krajów, początkowo spowodowana była ruchami niepodległościowymi po rozpadzie Związku Radzieckiego wśród licznych republik. Czeczenia pragnąca niepodległego państwa, od wieków żyjąca w zależności z Imperium Rosyjskim, a później ZSRR, podjęła próby wyzwolenia się spod okupacji. Konflikt rosyjsko-czeczeński z upływem czasu przekształcił się jednak z walk narodowo-wyzwoleńczych w wojnę o podłożu religijnym. Pojawia się zatem kontekst działań politycznych, które zagrażają życiu cywilów, wpływając jednocześnie na podejmowane przez nich decyzje o wyjeździe z kraju.

[Slajd 5]

Sytuacja w **Wietnamie** pokazuje natomiast, iż kwestie migracyjne powiązane są tu głównie z czynnikami ekonomicznymi. Wietnam jest krajem o populacji sięgającej 90 milionów ludności. Jest zatem jednym z najliczniej zaludnionych krajów Azji Południowo-Wschodniej, a w ostatnim dwudziestoleciu doświadczający intensywnego wzrostu gospodarczego i istotnych przemian społeczno-kulturowych. Jednak w tym samym czasie przed władzami i społeczeństwem wietnamskim stoją rozmaite wyzwania, związane z następującymi problemami: wzrost nierówności społecznych, w szczególności pomiędzy wsią a miastem; zahamowanie wzrostu gospodarczego w ostatnich latach; a także obciążenia wynikające z niedemokratycznego systemu władzy: ograniczenie wolności osobistych (cenzura), korupcja, nepotyzm. Kontekst ten wprowadza istotną rolę czynników o naturze ekonomicznej, które mają wpływ na decyzje migracyjne wielu Wietnamczyków.

[Slajd 6]

7.2. Ćwiczenia

Ćwiczenie. Praca w grupach i przygotowanie prezentacji na temat Czechenów i Wietnamczyków, które zaprezentowane zostaną podczas panelu eksperckiego.

Metryczka ćwiczenia:

Cel ćwiczenia:

- nabycie wiedzy związanej z czynnikami powodującymi migracje Czechenów i Wietnamczyków,
- aktywizacja uczestników – praca w grupach,
- uczestnicy ćwiczą umiejętności tworzenia prezentacji i przedstawiania argumentów.

Czas trwania ćwiczenia: 35 min.

Opis metody: analiza materiałów źródłowych; analiza polega na wyszukiwaniu i selekcji informacji w celu wybrania najbardziej adekwatnego fragmentu stanowiącego podstawę do sformułowania odpowiedzi.

Przebieg ćwiczenia: uczestników należy podzielić na dwie grupy (Czecheni i Wietnamczycy). W ramach każdej z grup uczestnicy powinni wylosować tematy, za które będą odpowiedzialni podczas prezentacji.

Grupa 1 (Czecheni): Podczas ćwiczenia uczestnicy zapoznają się z fragmentami raportu na temat sytuacji uchodźców czecheńskich (moduł „wiedza”) i przypisują sobie zadania związane z: prezentacją sytuacji politycznej w Czechenii (2 osoby); prezentacją przyczyn wyjazdów Czechenów ze swojego kraju (2 osoby); prezentacją migracji jako konsekwencji działań politycznych (2 osoby). Pozostałe osoby z grupy powinny otrzymać zadanie zebrania dokumentacji np. zdjęć przedstawiających sytuację, które mogłyby być zaprezentowane w tle podczas panelu lub przygotowałyby wystawę na ten temat. Podczas kolejnych zajęć odbędzie się panel ekspertów, który będą tworzyć sami uczestnicy. Zadaniem każdej pary jest przygotowanie 3-5 minutowej prezentacji na wyznaczony temat (5 slajdów).

Grupa 2 (Wietnamczycy): Podczas ćwiczenia uczestnicy zapoznają się z fragmentami raportu na temat sytuacji Wietnamczyków (moduł „wiedza”) i przypisują sobie zadania związane z: prezentacją sytuacji ekonomicznej w Wietnamie (2 osoby); prezentacją przyczyn wyjazdów Wietnamczyków ze swojego kraju (2 osoby); prezentacją migracji jako konsekwencji działań ekonomicznych (2 osoby). Pozostałe osoby z grupy powinny otrzymać zadanie zebrania dokumentacji, np. zdjęć przedstawiających sytuację, które

mogłyby być zaprezentowane w tle podczas panelu lub przygotowałyby wystawę na ten temat. Podczas kolejnych zajęć odbędzie się panel eksperckich, który będą tworzyć sami uczestnicy. Zadaniem każdej pary jest przygotowanie 3-5 minutowej prezentacji na wyznaczony temat (5 slajdów).

Pod koniec ćwiczenia prowadzący pyta uczestników o „plusy” i „minusy” pracy w grupach, a następnie zapisuje je na tablicy i omawia.

8. Narzędzia sprawdzające

Udział uczestników w ćwiczeniach (przygotowanie do „panelu eksperckiego”; udział w „panelu eksperckim”; odgrywanie scenariuszy typu *role play*) oraz ich wspólne omówienie.

9. Narzędzia wykorzystywane w trakcie szkolenia

Komputery z połączeniem internetowym, prezentacja *Power Point*, papier, długopisy.

Jednostka szkoleniowa

- 1. Projekt szkoleniowy: Zjawisko migracji a sytuacja w kraju pochodzenia**
- 2. Jednostka szkoleniowa nr 3: Migracje jako konsekwencja czynników politycznych i ekonomicznych. Panel ekspertów**
- 3. Powiązanie z modułem baza wiedzy demonstratora**

Źródła - raporty:

- I. Czerniejewska, Uchodźcy - charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski;
- G. Szymańska-Matusewicz, Wietnamczycy - charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski.

Bibliografia - wybór:

Literatura podstawowa:

Uchodźcy:

- Chrzanowska A. (2007 a), Tożsamość kulturowa uchodźców czeczeńskich, w: Gutowska A. (red.) (2007), *Uchodźcy w Polsce. Kulturowo prawne bariery w procesie adaptacji*, Warszawa: Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, s. 215-347;
- Chrzanowska A. (2007 b), Kulturowe uwarunkowania funkcjonowania migrantów przymusowych na polskim rynku pracy na przykładzie społeczności czeczeńskiej, w: Klaus W. (red.), *Migranci na polskim rynku pracy - rzeczywistość, problemy, wyzwania*, Warszawa: Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, s. 113-128;
- Czerniejewska I., Main I. (red.) (2008), *Uchodźcy: teoria i praktyka*, Poznań: Stowarzyszenie Jeden Świat;
- Lukasiewicz K. (2011), „Integracja” po polsku. Strategie adaptacyjne uchodźców czeczeńskich w Polsce, *Studia Migracyjne* nr 2 /2011, s. 201-219;
- Marek A. i in. (2010), *Uchodźca mój dobry sąsiad. Raport podsumowujący*, b.m.w.: Fundacja Kultury Chrześcijańskiej Znak.

Wietnamczycy:

- Halik T., (2001). Diaspora czy społeczność migrancka: imigranci wietnamscy w Polsce. Refleksje nad przeszłością i współczesnością migracji wietnamskiej, w: Zamojski J.E. *Diaspory. Migracje i społeczeństwo*, Warszawa: Wydawnictwo Neriton, s. 167-182;

- Klorek N., Szulecka M. (2013), *Migranckie instytucje ekonomiczne na przykładzie centrów handlowych w Wólce Kosowskiej*. Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, ARE No 2/2013. Warszawa;
- Mroczek I., Szulecka M., Tulińska E., (2008). Wólka Kosowska jako miejsce skupiające aktywność ekonomiczną Wietnamczyków, w: Grzymała-Kazłowska A. (red.), *Między jednością a wielością. Integracja odmiennych grup i kategorii migrantów w Polsce*, Warszawa: Ośrodek Badań nad Migracjami WNE UW;
- Stola D. (1997), *Mechanizmy i uwarunkowania migracji zarobkowych do Polski*. „CMR Working Papers”, Nr 11. Warszawa.

Literatura uzupełniająca:

Uchodźcy:

- Koryś I. (2008), *Audyty umiejętności osób ubiegających się o status uchodźcy*, Warszawa: Międzynarodowa Organizacja ds. Migracji (IOM);
- Malkki L.H. (1995), *Refugees and Exile: From "Refugee Studies" to the National Order of Things*, "Annual Review of Anthropology" 24, s. 495-523;
- Prześlakiewicz P. (2010), *Przybysze z Kaukazu w Warszawie*, w: Ząbek M. (red.), *Dylematy kaukaskie. Problemy narodowościowe i migracyjne*, Warszawa: Instytut Etnologii i Antropologii Kulturowej, s. 333-341;
- Rafalik N. (2012), *Cudzoziemcy ubiegający się o nadanie statusu uchodźcy w Polsce – teoria a rzeczywistość (praktyka) (stan prawny na dzień 31 grudnia 2011 r.)*, Warszawa: „CMR Working Paper”, Nr 55(113);
- Schahbasi A. (ed.) (2008), *Chechens in the European Union*, Vienna: Austrian Integration Fund;
- Wysieńska K., Karpiński Z. (2012), *Kapitał ludzki i społeczny uchodźców w Polsce. Podsumowanie wyników badania*, Badania. Ekspertyzy. Rekomendacje, Warszawa: Instytut Spraw Publicznych.

Wietnamczycy:

- Grzymała-Kazłowska A., Iglicka-Okólska K., Jaźwińska-Motyłska E., Kaczmarczyk P., Kępińska E., Okólski M., Weinar A., (2002). *Wpływ migracji zagranicznych w Warszawie na sytuację na stołecznym rynku pracy*, „Working Papers ISS UW”, Seria: Prace Migracyjne Nr 44;
- Halik T., (2006). *Migrancka społeczność Wietnamczyków w Polsce w świetle polityki państwa i ocen społecznych*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza;
- Halik T., Nowicka E., (2002). *Wietnamczycy w Polsce. Integracja czy izolacja?* Warszawa: Instytut Orientalistyczny;
- Wysieńska K., (red.), (2012). *Sprzedawać, gotować, budować? Plany i strategie Chińczyków i Wietnamczyków w Polsce*, Warszawa: Instytut Spraw Publicznych, 2012.

4. Cel jednostki

4.1. Wiedza

- wpływ konfliktów i działań politycznych na zjawisko migracji,
- wpływ czynników społeczno-ekonomicznych na zjawisko migracji.

4.2. Umiejętności

- umiejętność osadzenia indywidualnych przypadków i historii uchodźców w szerszych ramach polityczno-ekonomicznych i w kontekście czynników wypychających.

4.3. Postawy

- zwrócenie uwagi na indywidualne decyzje migracyjne migrantów (postawa uwrażliwiająca i empatyczna),
- rozumienie zależności i oddziaływań pomiędzy przemianami społeczno-ekonomicznymi a indywidualnymi historiami życiowymi imigrantów (kontekst decyzji i motywów).

5. Czas przeprowadzenia jednostki: 45 minut

[Slajd 3]

6. Przebieg jednostki

- wprowadzenie: krótkie wprowadzenie o charakterze wykładowym dotyczące Czeczenii i Wietnamu mające na celu przygotowanie uczestników do dyskusji panelowej (5 min.);
- ćwiczenia: „panel ekspercki” na temat decyzji migracyjnych i sytuacji w krajach pochodzenia migrantów – Czeczenów i Wietnamczyków (30 min.);
- podsumowanie: zestawienie i omówienie wystąpień ekspertów panelowych (10 min.).

7. Opis jednostki jako procesu dydaktycznego

Jednostka zaczyna się krótkim wprowadzeniem prowadzącego i przygotowaniem sali do dyskusji panelowej (należy ustawić stół, krzesła i „dekora-

cję konferencyjną” oraz przygotować dokumentację zdjęciową, która wyświetlana będzie podczas wystąpień ekspertów). Następnie, prowadzący przedstawia „ekspertów” i zaprasza ich do prezentacji wcześniej przygotowanych „ekspertyz” (uczestnicy szkolenia mieli za zadanie podzielenie się na dwie grupy, przeczytanie raportów na temat uchodźców i Wietnamczyków z modułu Wiedza oraz przygotowanie dokumentacji fotograficznej). Prowadzący moderuje panel i aktywizuje „słuchaczy” (pozostałych uczestników szkolenia) do zadawania pytań (sam również może zadawać pytania). Po skończeniu wszystkich prezentacji prowadzący zamyka panel i dziękuje wszystkim za udział.

7.1. Treść wykładu

[Slajd 4]

Czeczenia jeszcze w czasach radzieckich była niedoinwestowana gospodarczo i społecznie. Po rozpadzie ZSRR charakterystyczna była kiepska sytuacja ekonomiczna i socjalna, kryminalizacja życia (handel bronią i narkotykami) oraz kształtowanie autokratycznej formy rządów. Po **pierwszej wojnie** (1994-1996) ogromnym zniszczeniom uległy infrastruktura miejska, szpitale, szkoły, uczelnie, przedsiębiorstwa. Jednak po tej wojnie ci, którzy mogli, wracali i z nadzieją odbudowywali swoje zniszczone domy. **Druga wojna** (1999-2004) wpłynęła na zwiększony poziom nieufności ludzi do siebie nawzajem, obawy przed prześladowaniami, strach wobec działań służb federalnych i brak wiary, że konflikt kiedyś się zakończy. W walkach z bojownikami i ich bliskimi (zwykle cywilami) powszechnie stosowane były tortury fizyczne i psychiczne, z użyciem prądu, chemii lub agresywnych psów, popularne były „**zaczystki**”, kiedy w środku nocy przyjeżdżał samochód i zabierał mężczyzn, a czasem całe rodziny, które nigdy nie wracały. Jeszcze na początku lat 2000. konflikt w Czeczenii można było scharakteryzować „jako wojnę między czeczeńskimi separatystami a władzami Federacji Rosyjskiej”. Mniej więcej od roku 2003 jest on już nie tylko konfliktem rosyjsko-czeczeńskim, ale także wewnątrzczeczeńskim (między bojownikami a Czeczenami współpracującymi z Moskwą), co wiązało się z „**czeczenizacją**”, czyli przekazaniem władzy w ręce promoskiewskiego rządu czeczeńskiego.

Czeczeńscy uchodźcy po roku 2003, poszukujący azylu w Polsce i krajach Europy Zachodniej, podejmowali decyzję o wyjeździe z obawy o własne życie i najbliższych. „Okres poprzedzający ucieczkę zazwyczaj wypełniony jest niekończącym się doświadczeniem strachu, obawy o życie własne i najbliższych. Uczucie lęku narasta wraz z pojawianiem się kolejnych tragicznych wydarzeń. (...) Okrucieństwa zaczynają dotyczyć osoby najbliższe. Przyszli

uchodźcy niejednokrotnie stają się świadkami pobić, znęcania się, tortur i tragicznej, często odartej z resztek godności ludzkiej, śmierci. (...) Zazwyczaj jednak ludzie, którzy później decydują się na ucieczkę, przez pewien czas usiłują ignorować narastające zagrożenie i prowadzić mimo wszystko w miarę możliwości normalny tryb życia. Z różnych względów, nie chcąc opuścić ojczyzny, żywią nadzieję, że nieszczęście ich ominie, że uda im się przetrwać. Bezpośrednią przyczyną ucieczki często staje się już nie tyle obawa wynikająca z doświadczeń innych osób, ale dopiero własne przeżycia, podczas których uchodźcy sami ocierają się o śmierć” (Gracz 2007, s. 63). Pomimo oficjalnego zakończenia wojny w 2004 roku niepokoje, walki zbrojne i ataki są nadal podejmowane, a ludność czeczeńska nadal wyjeżdża ze swojej ojczyzny. W 2010 roku Komisja Europejska uznała, iż Czeczenia nadal nie jest miejscem bezpiecznym i rekomendowała, by uchodźcy z tych terytoriów nie byli odsyłani do krajów pochodzenia w ramach dobrowolnych powrotów.

[Slajd 5]

W przypadku Wietnamu sytuacja jest nieco inna. Emigracja jest czynnie wspierana przez władze wietnamskie, jako iż stanowi czynnik łagodzący skutki problemów społecznych i ekonomicznych. W szczególności w ostatnich latach władze przykładają dużą wagę do wyjazdów pracowników kontraktowych, którzy po kilku latach pracy w krajach takich jak Malezja, Tajwan, Korea czy też kraje Zatoki Perskiej zobowiązani są wrócić do kraju. Za granicą przebywa około 500 000 wietnamskich robotników kontaktowych, a wśród najważniejszych czynników wypychających wymienia się: wkroczenie na rynek pracy 1-1,5 miliona nowych pracowników każdego roku, aktywne promowanie wyjazdów przez władze państwowe oraz przejawiana przez ludzi chęć zarobienia względnie dużych sum pieniędzy w krótkim czasie. W szczególności w ostatnich latach, w obliczu pewnego przyhamowania wzrostu gospodarczego, istnieje konieczność zagospodarowania znaczących zasobów siły roboczej.

Pomimo znaczącego rozwoju ekonomicznego, jakiego doświadczył Wietnam od momentu wprowadzenia polityki odnowy (*doi moi*), społeczeństwo wietnamskie nadal boryka się z wieloma wyzwaniem w zakresie warunków życia ludności. Jednym z nich jest **skrajna bieda i nierówności społeczne**. Problem ten dotyczy zwłaszcza odległych obszarów wiejskich, np. położonych w górach, oraz terenów zamieszkałych przez mniejszości etniczne. Poważnym problemem jest również wzrost nierówności społecznych oraz bieda pojawiająca się również w wietnamskich miastach, stanowiąca rezultat migracji mieszkańców najuboższych rejonów na tereny miejskie w poszukiwaniu pracy. Istotnym czynnikiem mającym wpływ na

kontekst migracyjny jest również **dostęp do opieki zdrowotnej**. Sytuacja w zakresie opieki zdrowotnej nie jest jednakże satysfakcjonująca, jeżeli weźmiemy pod uwagę socjalistyczne ideały, którymi kierują się – przynajmniej w teorii – wietnamskie władze. Kwestia powszechnego dostępu do usług medycznych w Wietnamie budzi poważne zastrzeżenia, pomimo szeregu działań podejmowanych w ostatnich latach przez władze na rzecz poprawy tej sytuacji. Do czasów wprowadzenia polityki *doi moi* ludność Wietnamu dysponowała powszechnym dostępem do bezpłatnych usług medycznych (aczkolwiek w warunkach wojny oraz biedy jakość tej opieki nie była najwyższa). Od połowy lat 1980, w ramach „liberalizacji” rynku, stopniowo znoszono powszechne ubezpieczenie medyczne, wprowadzając jednocześnie system odpłatności za usługi lekarskie. Tego rodzaju system oznaczał wprowadzenie głębokich nierówności w dostępie do usług medycznych, prowokując jednocześnie działania o charakterze korupcyjnym.

Znajomość kwestii, takich jak prześladowania ze względu na wyznanie religijne i przynależność polityczną – a także problemów społecznych będących rezultatem kryzysów ekonomicznych – pozwoli uczestnikom na osadzenie przepływów migracyjnych w szerszym kontekście czynników wypychających.

7.2. Ćwiczenia

Ćwiczenie. „Panel ekspercki” *Migracje jako konsekwencje czynników politycznych i ekonomicznych*. Uczestnicy zostali podzieleni na dwie grupy eksperckie, a ich zadaniem było przygotowanie się do udziału w panelu. „Panel ekspercki” będzie moderowany przez prowadzącego szkolenie.

Metryczka ćwiczenia:

Cel ćwiczenia:

- przekazanie wiedzy o migracji jako konsekwencji działań politycznych i ekonomicznych na przykładzie Czechenów i Wietnamczyków;
- aktywizacja uczestników – wzajemnie przekazują sobie wiedzę;
- uczestnicy ćwiczą umiejętności prezentacji i przedstawiania argumentów.

Czas trwania ćwiczenia: 30 min.

Opis metody: „panel ekspercki”.

Przebieg ćwiczenia:

- Wprowadzenie przez prowadzącego polegające na otwarciu debaty, przywitaniu i przedstawieniu uczestników-ekspertów;

- Prezentacja sytuacji w Czeczenii (2 osoby; czas: 3-5 min.);
- Prezentacja sytuacji w Wietnamie (2 osoby; czas: 3-5 min.);
- Prezentacja przyczyn wyjazdów Czeczenów ze swojego kraju (2 osoby; czas 3-5 min.);
- Prezentacja przyczyn wyjazdów Wietnamczyków ze swojego kraju (2 osoby; czas 3-5 min.);
- Prezentacja migracji jako konsekwencji działań politycznych (2 osoby; czas: 3-5 min.);
- Prezentacja migracji jako konsekwencji działań ekonomicznych (2 osoby; czas: 3-5 min.);
- Przebieg panelu eksperckiego moderowany jest przez prowadzącego szkolenie, który zachęca „słuchaczy” (pozostałych uczestników szkolenia) do zadawania pytań. W trakcie panelu wyświetlana będzie dokumentacja zdjęciowa przygotowana przez każdą z grup.

Przykładowe pytania, które moderator może skierować do ekspertów i aktywizować „słuchaczy”:

- Jaka jest różnica pomiędzy sytuacją w Wietnamie a Czeczenii?
- Jaki wpływ sytuacja w Wietnamie może mieć na codzienne funkcjonowanie tam ludzi?
- Jaki wpływ sytuacja w Czeczenii może mieć na codzienne funkcjonowanie tam ludzi?
- W jaki sposób można uzasadnić decydowanie się na migracje Czeczenów i Wietnamczyków?
- Co możemy zrobić, aby pomóc Czeczenom i Wietnamczykom?

W podsumowaniu ćwiczenia prowadzący zestawia główne argumentów wystąpień ekspertów, zapisuje je na tablicy, a następnie omawia wspólnie z uczestnikami szkolenia.

8. Narzędzia sprawdzające

Udział uczestników w ćwiczeniach (przygotowanie do „panelu eksperckiego”; udział w „panelu eksperckim”; odgrywanie scenariuszy typu *role play*) oraz ich wspólne omówienie.

9. Narzędzia wykorzystywane w trakcie szkolenia

Stół do „panelu ekspertów” i krzesła, „dekoracja panelu” (np. szklanki z wodą), flipchart, flamaster.

Jednostka szkoleniowa

- 1. Projekt szkoleniowy: Zjawisko migracji a sytuacja w kraju pochodzenia**
- 2. Jednostka szkoleniowa nr 4: Migracje spowodowane czynnikami zewnętrznymi w ujęciu antropologicznym. Kontekst interakcji**
- 3. Powiązanie z modułem baza wiedzy demonstratora**

Źródła - raporty:

- I. Czerniejewska, Uchodźcy - charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski;
- G. Szymańska-Matusiewicz, Wietnamczycy - charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski.

Ekspertyzy - inne:

- M. Pawlak, Esencjalizm w ujęciu antropologicznym.

Bibliografia - wybór:

Literatura podstawowa:

- Burszta W.J. (1998), *Antropologia kultury*, Poznań: Wydawnictwo Zysk i S-ka.
Fenton S. (2007), *Etniczność*, tłum. E. Chomicka, Warszawa: Wydawnictwo Sic!
Smith A.D. (2007), *Nacjonalizm*, tłum. E. Chomicka, Warszawa: Wydawnictwo Sic!
Smith A.D. (2009a), *Kulturowe podstawy narodów. Hierarchia, przymierza i republika*, tłum. W. Usakiewicz, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
Smith A.D. (2009b), *Etniczne źródła narodów*, tłum M. Głowacka-Grajper, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Literatura uzupełniająca:

- Burszta W.J. (1997), *Konteksty etniczności*, „Sprawy Narodowościowe. Seria Nowa”, nr 1, s. 153-162.
Burszta W.J., Jaskułowski K. (2005) *Nacjonalizm jako myślenie metonimiczne*, „Sprawy Narodowościowe. Seria Nowa”, nr 27, s. 7-21.
Burszta W. J., Serwański J. (red.) (2003), *Migracja - Europa - Polska*, Poznań: Zakład Badań Narodowościowych PAN.
Jaskułowski, K. (2009a), *Nacjonalizm bez narodów. Nacjonalizm w koncepcjach anglosaskich nauk społecznych*, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.

[Slajd 2]

4. Cel jednostki

4.1. Wiedza

- nabycie wiedzy z zakresu antropologii społecznej i kulturowej w kontekście indywidualnych przypadków migrantów.

4.2. Umiejętności

- wykorzystanie wiedzy z zakresu antropologii społecznej i kulturowej podczas prowadzenia proceduralnych wywiadów z migrantami zmuszonymi do wyjazdu z własnego kraju.

4.3. Postawy

- uwrażliwienie na konsekwencje zagrożeń związanych z przeobrażeniami strukturalnymi w danych krajach pochodzenia migrantów,
- wrażliwość na indywidualne historie migrantów, na które wpływ mają czynniki zewnętrzne.

5. Czas przeprowadzenia jednostki: 45 minut

[Slajd 3]

6. Przebieg jednostki

- wprowadzenie: krótka prezentacja o charakterze wykładowym („Migracje spowodowane czynnikami zewnętrznymi w ujęciu antropologicznym. Kontekst interakcji”), wprowadzająca uczestników w problematykę jednostki szkoleniowej (5 min.),
- ćwiczenia: odgrywanie ról w ramach wcześniej przygotowanych scenariuszy (30 min.),
- podsumowanie:
wspólna weryfikacja polegająca na przedstawieniu wniosków z przeprowadzonego ćwiczenia (10 min.).

7. Opis jednostki jako procesu dydaktycznego

Prowadzący zaczyna szkolenie od przeprowadzenia krótkiego wykładu połączonego z prezentacją Power Point, którego celem jest wprowadzenie uczestników do ćwiczenia w ramach jednostki (uczestnicy mieli zadanie przeczytania ekspertyzy „Esencjalizm w ujęciu antropologicznym”). Następnie, uczestnicy biorą udział w ćwiczeniu typu *role play* (jeśli nie ma chętnych do udziału, prowadzący musi ich wyznaczyć). Po przeprowadzeniu ćwiczenia następuje wspólna ewaluacja polegająca na omówieniu i zapisaniu na tablicy pozytywnych i negatywnych postaw podczas odgrywania scenariuszy.

7.1. Treść wykładu

Znajomość sytuacji społecznej, kulturowej, politycznej i ekonomicznej w kraju pochodzenia migrantów, w połączeniu z indywidualnymi przypadkami historii migrantów, pozwala na głębsze zrozumienie skomplikowanych sytuacji życiowych migrantów.

[Slajd 4]

W naszym życiu bardzo często posługujemy się uogólnieniami i uproszczeniami, które często mogą być nieświadomą dyskryminacją i uprzedzeniem względem „Inności” (np. innej kultury, narodowości czy religii). Kwestie te sprowadzają się do **zabiegów esencjalizowania**, które polegają na postrzeganiu zjawisk, procesów, ludzi jako naturalnych porządków, mających swoje pierwotne źródła, a nie będących rezultatem zmian historycznych, procesów kulturowych i społecznych (np. nie rodzimy się Polakami; jesteśmy uczeni bycia Polakami przez kulturę, system edukacji, dyskurs polityczny). Zabieg esencjalizacji naturalizuje tym samym „Inność” np. „to przecież naturalne, że Polacy są katolikami”; „wiadomo, że każdy muzułmanin jest fundamentalistą”). Tego typu naturalizacja jest bardzo charakterystyczna w kontekście migrantów – np. w języku urzędniczym (biurokratycznym) często stosuje się określenie naturalizacji jako aspektu nadania obywatelstwa. Esencjalizacja to więc nic innego, jak zrównanie indywidualnych tożsamości ludzi z kategoriami narodowymi, etnicznymi czy religijnymi.

[Slajd 5]

Wraz z esencjalizacją pojawia się zatem **redukowanie różnorodności** do jasnych i prostych „cech charakterystycznych”, które zazwyczaj postrzegane są jako „narodowe” czy „etniczne” (np. Polacy to katolicy; Romowie to zło-

dzieje). Naród i grupa etniczna to nie jednostki **homogeniczne**, czyli ludzie przynależący do danego narodu nie są tacy sami. Mówienie tym samym językiem nie oznacza wyznawania tych samych wartości, światopoglądów i prezentowania tych samych postaw. Najlepszym przykładem są tu politycy, którzy mają różne wizje narodu (np. w kontekście wartości może to być moralność prawicowa, liberalna lub lewicowa). Tak jak Polacy różnią się między sobą, tak samo różnią się Wietnamczycy, Czeczeni czy Białorusini. Każdy z nas ma różne motywacje i różne wartościowe świat.

[Slajd 6]

Procesy esencjalizacji i redukcji zróżnicowania wewnątrz narodu czy grupy etnicznej mogą prowadzić do niebezpieczeństwa **patologizacji** lub **idealizacji**. W przypadku patologizacji automatycznie zakładamy, że migrant reprezentuje sobą „najgorsze” cechy i wady (np. „Polacy zawsze kradną”; „Serbowie są agresywni”). Tym samym, bez względu na indywidualną osobę – jej wartości i światopogląd – jednoznacznie kojarzona jest ona z kimś gorszym, tylko i wyłącznie ze względu na to, skąd pochodzi. **Idealizacja** natomiast jest podobna patologizacji, ale narzuca pozytywne skojarzenia („Amerykanie to społeczeństwo wolności i demokracji”).

[Slajd 7]

Esencjalizm, redukcja różnorodności, lekceważenie indywidualnych historii osób, czy w końcu patologizacja i idealizacja, bardzo często odwzorowują szersze konteksty polityczne, ekonomiczne, społeczne, i kulturowe. Na przykład migranci z państw zachodnich częściej kojarzeni są pozytywnie, natomiast każdy migrant zza wschodniej granicy to ryzyko i niebezpieczeństwo.

7.2. Ćwiczenia

Ćwiczenie. Odgrywanie ról według scenariuszy przedstawiających indywidualne historie migrantów pochodzących z krajów o trudnej sytuacji politycznej i ekonomicznej.

Metryczka ćwiczenia:

Cel ćwiczenia:

- aktywizacja uczestników, podczas której wzajemnie przekazują sobie wiedzę na temat postaw wobec migrantów;
- uczestnicy ćwiczą umiejętności interpersonalne.

Czas trwania ćwiczenia: 30 min.

Opis metody: odgrywanie ról według scenariusza (*role play*).

Szczegółowe informacje dotyczące ćwiczenia: do każdego scenariusza wytypowane zostaną 2 osoby, które odegrają przypisane im role; reszta uczestników przysłuchuje się scenom i komentuje je, wskazując pozytywne i negatywne postawy po odegraniu scenki; uczestnik, który widzi możliwość innego sposobu odegrania scenki w sytuacji patowej wchodzi na miejsce aktora ze swoją propozycją (może cofnąć scenkę do kluczowego momentu). Ponadto prowadzący stosuje metodę „stop-klatka” i aktywizuje publiczność do przedstawiania swoich komentarzy, sugestii i wskazówek. Prowadzący powinien zasugerować również odgrywającym role, iż mogą zadawać własne, dowolne pytania, które jednak muszą mieścić się w fabule i kontekście rozmowy.

Przebieg ćwiczenia:

- Scenariusz 1 (15 min.);
- Scenariusz 2 (15 min.).

Opis scenariuszy ćwiczenia:

Scenariusz 1

Rola 1: *migrantka z Czeczenii (Pani Mirjam)*

Masz na imię Mirjam i pochodzisz z Szali. Z wykształcenia jesteś pielęgniarką, i przez 5 lat pracowałaś w jednym ze szpitali w Szali. Od początku byłaś przeciwna wojnie, podczas której straciłaś męża, Ruslana i córkę, Zikę. W rezultacie podjęłaś inicjatywę polityczno-społeczną, której celem jest kontrolowanie działań oficjalnej władzy i eksponowanie jej nadużyć oraz korupcji. Masz przyjaciółkę w Warszawie, która do Polski przyjechała pod koniec lat 90.

Rola 2: *pracowniczka straży granicznej (Pani Krystyna)*

Masz na imię Krystyna i od 7 lat pracujesz w Straży Granicznej. Podoba ci się twoja praca i czujesz się w niej spełniona. Masz męża, Krzysztofa, i dwójkę małych dzieci – Stasia i Anię. Nie jesteś przeciwniczką migracji, ale uważasz, że powinna ona odbywać się w ramach legalnych procedur. Mimo to czujesz się źle, kiedy słyszysz o sytuacjach, kiedy odmówiono komuś przyznania statusu uchodźcy. Twoim zdaniem prawo nie powinno być aż tak restrykcyjne.

Kontekst rozmowy:

Rozmowa odbywa się na przejściu granicznym w Korczowie i dotyczy zgłoszenia przez Panią Mirjam wniosku o uzyskanie statusu uchodźcy.

Scenariusz 2

Rola 1: migrant z Wietnamu (Pan Bao)

Masz na imię Bao i pochodzisz z małego miasta, które leży w północno-zachodnim regionie Tày Bắc. Przez ostatnie 10 lat miałeś własną ziemię, na której uprawiałeś ryż. Sytuacja w kraju i spowolnienie gospodarcze zmusiło cię jednak do jej sprzedania. Nie mając źródeł utrzymania, skontaktowałeś się ze swoim bratem Dũng, który zajmuje się handlem w Wólce Kosowskiej i przekonał cię do przyjazdu do Polski.

Rola 2: pracownik administracyjny (Pan Jan)

Masz na imię Jan i pracujesz w Mazowieckim Urzędzie Wojewódzkim w Wydziale Spraw Cudzoziemców od 10 lat. Jesteś kawalerem, który lubi swą pracę i jest w niej spełniony. Uważasz, że każdy powinien mieć prawo do dobrego życia i szanujesz ludzi przedsiębiorczych. Według ciebie procedury biurokratyczne państwa polskiego czasem bywają zbyt skomplikowane i niezrozumiałe nawet dla polskich obywateli.

Kontekst rozmowy:

Rozmowa odbywa się w urzędzie i dotyczy formalności związanych z uzyskaniem karty czasowego pobytu w związku z założeniem przez Pana Bao działalności gospodarczej.

Rola prowadzącego ćwiczenie.

W trakcie odgrywania scenariuszy prowadzący stosuje metodę „stop-klatka” – zatrzymuje scenkę – w tym czasie aktorzy odgrywający swoje role stają nieruchomo – i pyta publiczność o to, co dzieje się w tym momencie scenariusza, co o tym myślą, jak się z tym czują, czy chcieliby coś zmienić?

Przykładowe pytania:

- Jak się czuliście podczas tego ćwiczenia?
- Czy coś sprawiło wam trudność?
- Czy łatwo było wcielić się w role urzędnika/imigranta?
- Jakie zauważyliście postawy urzędnika wobec migranta, a jakie migranta wobec urzędnika?
- Czy któraś z postaw wydała wam się niepokojąca, niewłaściwa lub wręcz przeciwnie, godna pochwały?

- Co byście zmienili w rozegranej scenie?
  - Czy któreś z postaw lub reakcji można było uniknąć, bądź je zastąpić?
- Weryfikacją jednostki szkoleniowej jest również wspólne (grupowe) wskazanie, wyjaśnienie i zapisanie na tablicy pozytywnych i negatywnych postaw uczestników szkolenia podczas odgrywania scenariuszy.

8. Narzędzia sprawdzające

Udział uczestników w ćwiczeniach (przygotowanie do „panelu eksperckiego”; udział w „panelu eksperckim”; odgrywanie scenariuszy typu *role play*) oraz ich wspólne omówienie.

9. Narzędzia wykorzystywane w trakcie szkolenia

Prezentacja *Power Point*, flipchart, flamastry.

Imigranci i społeczeństwo kraju przyjmującego

Cele projektu:

Projekt szkoleniowy ma na celu przedstawienie uczestnikom czynników, które przyciągają cudzoziemców do Polski oraz zapoznanie ich z typologią migracji odnoszącą się do czynników przyciągających (m.in. migracje edukacyjne, migracje zarobkowe); pokazanie, że motywacje stojące za decyzją o wyjeździe z kraju pochodzenia i pozostaniu za granicą są zmienne w czasie i mogą się ze sobą łączyć. Ponadto, w ramach realizacji projektu, omówione zostaną, w oparciu o konkretne przypadki, strategie adaptacji cudzoziemców w Polsce oraz przebieg procesu integracji ze społeczeństwem przyjmującym, co z kolei przybliży uczestnikom szkolenia trudności, z jakimi borykają się cudzoziemcy w Polsce.

Pozyskana wiedza dotyczy:

- różnorodności i specyfiki czynników przyciągających cudzoziemców do Polski,
- sposobów, w jakie imigranci adaptują się kulturowo, społecznie i ekonomicznie w Polsce,
- problemów, z jakimi spotykają się imigranci w życiu codziennym.

Kształtowane umiejętności dotyczą:

- zrozumienia różnorodnych motywacji i uwarunkowań stojących za decyzją o emigracji oraz uświadomienie faktu, że z upływem czasu mogą one ulegać zmianie i że zazwyczaj mają one złożone podłoże,
- zrozumienia postępowania imigrantów jako osób, które wkładają duży wysiłek w proces adaptacji do kraju przyjmującego.

Postawy:

- poprzez uzmysłowienie różnorodności czynników przyciągających imigrantów do Polski, także w obrębie poszczególnych grup etnicz-

- nych, przełamanie stereotypowego myślenia o przyczynach przyjazdu imigrantów z poszczególnych państw,
- ukształtowanie bardziej solidarnego i empatycznego stosunku do imigrantów poprzez zwrócenie uwagi na różne trudności, z którymi muszą się zmierzyć w kraju przyjmującym.

Informacje dodatkowe:

Projekt szkoleniowy składa się z 7 jednostek szkoleniowych. Sześć z nich to jednostki zawierające zarówno przekaz wiedzy, jak i ćwiczenia, ostatnia to sprawdzian wiedzy w formie testu. Jednostki 1, 2 i 3 są ze sobą tematycznie powiązane i należy je przeprowadzać łącznie w zaproponowanej kolejności. Podobna sytuacja dotyczy jednostek 5 i 6.

Wykaz jednostek:

1. Czynniki przyciągające imigrantów do Polski i typologie migracji, cz. 1: Wprowadzenie. Migracja edukacyjna, migracja emerytalna.
2. Czynniki przyciągające imigrantów do Polski i typologie migracji, cz. 2: Migracja matrymonialna, migracja ekonomiczna.
3. Czynniki przyciągające imigrantów do Polski i typologie migracji, cz. 3: Migracja polityczna, uchodźcza oraz migracja hedonistyczna.
4. Trudności i bariery w kontaktach cudzoziemców z polskimi instytucjami - studia przypadków.
5. Integracja i adaptacja imigrantów- wybrane aspekty, cz. 1: Różne aspekty integracji i adaptacji; imigranci z Białorusi i Chin.
6. Integracja i adaptacja imigrantów - wybrane aspekty, cz. 2: Uchodźcy - pierwsza faza adaptacji i integracji.
7. Weryfikacja wiedzy w formie testu.

Forma weryfikacji wiedzy:

Test wielokrotnego wyboru.

Jednostka szkoleniowa

- 1. Projekt szkoleniowy: Imigranci i społeczeństwo kraju przyjmującego**
- 2. Jednostka szkoleniowa nr 1: Czynniki przyciągające imigrantów do Polski i typologie migracji, cz. 1: Wprowadzenie, migracja edukacyjna i migracja emerytalna**
- 3. Powiązanie z pozostałymi modułami demonstratora**

Źródła - raporty:

- A. Karnaukh, Ukraińcy – charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski;
- M. Figura, Ukraińcy – charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski. Aktualizacja;
- I. Czerniejewska, Uchodźcy – charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski;
- Z. Szmyt, Białorusini – charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski;
- K. Szymańska-Matusewicz, Wietnamczycy – charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski;
- K. Kościelniak, Muzułmanie – charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski.

Ekspertyzy – mapa zróżnicowań regionalnych:

- Z. Szmyt, Zróżnicowanie etniczne obszaru poradzieckiego. Białoruś, Ukraina, Mołdawia, Kazachstan, Uzbekistan, Tadżykistan, Kirgistan, Turkmenistan.

Słownik:

migracja, adaptacja społeczna.

Bibliografia – wybór:

Literatura podstawowa:

- Buchowski M., Schmidt J. (2012), *Migracje a heterogeniczność kulturowa. Na podstawie badań antropologicznych w Poznaniu*, Poznań: Wydawnictwo Nauka i Innowacje;
- Czerniejewska I., Main I. (red.) (2008) *Uchodźcy: Teoria i praktyka*, Poznań: Stowarzyszenie Jeden Świat 2008, http://www.jedenswiat.org.pl/index.php?pu_blikacje;

- Czubkowska, *Imigracja rośnie. Czeczeni, Gruzini Syryjczycy: Uchodźcy ciągną nad Wisłę*, w: „Gazeta Prawna”, <http://www.gazetaprawna.pl/artykuly/727765,rosnie-imigracja-do-polski-przyjezdza-coraz-wiecej-uchodzcow.html> [dostęp: 3.03.2014];
- Dulęba K., Kaliszewska I., *Czeczeni w Polsce*, w: http://www.kaukaz.net/cgi-bin/blosxom.cgi/polish/czeczenia/czeczenia_art39 [dostęp: 23.02.2014];
- Grzymała-Moszczyńska H., Trojanek M. (2011), *Image of the world and themselves built by young Chechens living in Polish refugee centers. Intercultural conflict*, w: K. Górak-Sosnowska (red.), *Muslims in Poland and Eastern Europe. Widening the European Discourse on Islam*, Warszawa: University of Warsaw, s. 69-88;
- Kołodziejczyk I., Wolkanowska-Kołodziej E., *Spowiedź Ukrainki o późniewolniczej pracy w Polsce. „Czemu dają się tak poniżać?”*;
- Kosowicz A. (2008), *Uchodźcy w Polsce*, w: *Muzułmanie i uchodźcy w polskim społeczeństwie*, Warszawa: Stowarzyszenie Vox Humana;
- Klaus W. (2011), *Przestrzeganie przez polskich pracodawców praw pracowników migrujących*, w: Klaus W. (red.), *Ziemia obiecana? Warunki pracy cudzoziemców w Polsce*, Warszawa: Stowarzyszenie Interwencji Prawnej;
- Molga T., *Kebabowi milionerzy. Produkują 10 ton kebabu dziennie i rządzą biznesem*, źródło: <http://natemat.pl/102225,kebabowi-milionerzy-produkuja-10-ton-kebabu-dzienni-i-rzadza-biznesem> [dostęp: 14.04.2015].

Literatura uzupełniająca:

- Bachman K., *Osiedlą się u nas Afgańczycy*, w: *Gazeta Wyborcza*, http://wyborcza.pl/1,76842,10997265,Osiedla_sie_u_nas_Afganczy.html [dostęp: 23.02.2013];
- Chilczuk M., *50 lat kształcenia studentów zagranicznych w Polsce*, <http://www.copernicus.org.pl/kontakt/chilczuk.htm> [dostęp: 22.11.2014];
- Gabir A., *Warszawa sudańska*, <http://kontynent-warszawa.pl/content-6-felieto-ny-5595-warszawa-suda%C5%84ska.htm> [dostęp: 24.02.2014];
- Global Education Digest 2009: Comparing education statistics across the world* (2009), Montreal: Unesco Institute for Statistics, www.uis.unesco.org/template/pdf/ged/2009/GED_2009_EN.pdf [data dostępu: 10.03.2011];
- Gońda M. (2012), *Cudzoziemcy polskiego pochodzenia podejmujący studia w Polsce. „Powrót do macierzy” czy pragmatyczny wybór?*, CMR Working Papers 57/115, Warszawa: Ośrodek Badań nad Migracjami, Uniwersytet Warszawski;
- Górny A. i in. (2013), *Raport z badań imigrantów w Polsce*, Warszawa: Ośrodek badań nad migracjami;
- Grabowska E. (2010), *Raport z badań jakościowych i ilościowych dotyczących poczucia tożsamości i trudności młodych Wietnamczyków zamieszkałych w Warszawie i okolicach*, Warszawa: Stowarzyszenie Wietnamczyków w Polsce „Solidarność i Przyjaźń”;
- Historie Kurdów mieszkających w Polsce*, w: *Kim są polscy Kurdowie?*, w: <http://kalisz.naszemiasto.pl/artukul/nie-ma-przyjaciol-sa-tylko-gory-kim-sa-polscy-kurdowie,1345059,t.id.html> [data dostępu: 23.02.2014];

- Irakijczycy: Bezpieczniej będzie nam w Polsce*, w: <http://fakty.interia.pl/swiat/news-irakijczycy-bezpieczniej-bedzie-nam-w-polsce,nId,843246> [dostęp: 11.11.2013];
- Libijczycy manifestowali w Poznaniu*, <http://www.rmf24.pl/fakty/polska/news-libijczycy-manifestowali-w-poznaniu,nId,326379> [data dostępu: 10.04.2014];
- Narracje-portrety uchodźców z różnych stron świata*, http://www.refugee.pl/refugee_hist/portrety.html [dostęp: 14.07.2015];
- Rybak M., *Falszywe śluby z obywatelami Wietnamu*, <http://www.gazetawroclawska.pl/artykul/310418,falszywe-sluby-z-obywatelami-wietnamu,id,t.html?cookie=1>;
- Sahly M., *Spółeczność palestyńska w Polsce*, w: <http://kontynent-warszawa.pl/content-6>;
- Stefańska R. (2010), *Polityka wobec cudzoziemców pochodzenia polskiego*, w: A. Górny, I. Grabowska-Lusińska, M. Lesińska, M. Okólski (red.), *Transformacja nieoczywista. Polska jako kraj imigracji*, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, s. 115-121;
- Somalijczycy nie chcą do Polski, w: *Polskie Radio*, <http://www.polskieradio.pl/5/3/Artykul/322387,Somalijczycy-nie-chca-do-Polski>, [data dostępu: 3.03.2014];
- Strelbicka M., *Małżeństwo mieszane, czyli jakie są wady i zalety, czy łatwo się w Polsce pobrać, jakie są procedury biurokratyczne*, http://kontynent-warszawa.pl/content-6-felietony-4236_malzenstwo_mieszane_czyli_jakie_sa_wady_i_zalety_.htm; *Ślub w Polsce. Formalności ślubne, prawa cudzoziemców-małżonków obywateli Polski*, <http://www.forummigracyjne.org/pl/aktualnosci.php?news=334&wid=34&wai=&year=>;
- Urząd do Spraw Cudzoziemców, *Wstępne zestawienie liczbowe dotyczące postępowań prowadzonych wobec cudzoziemców w 2013 r.*, w: <http://www.udsc.gov.pl/files/statystyki/biuletyn/2013.xls> [data dostępu: 4.05.2014];
- Walczak G. (2011), *Muhammad in Warsaw, that is few words about Warsaw's Somalis*, w: K. Górak-Sosnowska, *Muslims in Poland and Eastern Europe. Widening the European Discourse on Islam*, Warszawa: University of Warsaw;
- Żołędowski C. (2010), *Studenci zagraniczni w Polsce. Motywy przyjazdu, ocena pobytu, plany na przyszłość*, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego; <http://www.wysokieobcasy.pl/wysokieobcasy/1,114757,17191161>,

[Slajd 2]

4. Cel jednostki

4.1. Wiedza

- charakterystyka czynników przyciągających imigrantów do Polski oraz typologie migracji;
- charakterystyka migracji o charakterze edukacyjnym oraz emerytalnych.

4.2. Umiejętności

- dzięki świadomości istnienia różnych czynników przyciągających imigrantów, pozyskanie przez szkolonych umiejętności spojrzenia z szerszej perspektywy na motywacje stojące za decyzją o emigracji oraz zdolność dostrzegania, że owe czynniki mogą się ze sobą łączyć.

4.3. Postawy

- dzięki uświadomieniu sobie istnienia różnorodności czynników przyciągających większa refleksyjność przy ocenie motywacji stojących za decyzją o emigracji.

5. Czas przeprowadzenia jednostki: 45 minut

[Slajd 3]

6. Przebieg jednostki

- wykład zawierający treści dotyczące:
  - a/ „Imigranci i społeczeństwo kraju przyjmującego: czynniki przyciągające, adaptacja i bariery” - wprowadzenie do projektu,
  - b/ czynników przyciągających imigrantów do Polski,
  - c/ typologii migracji w tym migracji edukacyjnej i emerytalnej;
- ćwiczenia: „Czynniki przyciągające cudzoziemców do Polski” oraz „Różne grupy etniczne -różne motywacje?”;
- podsumowanie.

7. Opis jednostki jako procesu dydaktycznego

Jednostka składa się z wykładu oraz ćwiczeń i nie wymaga wcześniejszego przygotowania merytorycznego szkolonych. Szkolący w postaci wykładu prezentuje treści zawarte w jednostce szkoleniowej. Ćwiczenia mają na celu ugruntowanie wiedzy i odniesienie jej do własnych doświadczeń wynikających z pracy w SG.

7.1. Treść wykładu

Podstawowy podział czynników, które skłaniają do migracji, to podział na czynniki wypychające i czynniki przyciągające. W ramach niniejszej jednostki patrzymy na decyzje imigranta z perspektywy tych drugich. Jednakże należy pamiętać, że w rzeczywistości są one ze sobą splecione. To, co „wypycha” z kraju, zazwyczaj „przyciąga” do kraju emigracji (np. bieda – lepsze warunki ekonomiczne; niepokoje na tle religijnym – wolność religijna). W ramach kolejnych jednostek zaprezentowana zostanie przedstawiona typologia migracji, która odnosi się do czynników przyciągających. Na samym wstępie jednak podkreślamy, że ważne jest, by pamiętać, że owe typologie (jak wszelkie typologie) stanowią rodzaj uproszczenia i mają charakter modelowy. W rzeczywistości motywacje stojące za decyzją o emigracji są bardziej złożone. Ponadto, wraz z upływem czasu, gdy emigranci decydują się na pozostanie w kraju osiedlenia, czynniki, które były istotne w momencie podejmowania decyzji o wyjeździe z kraju pochodzenia, mogą tracić na znaczeniu, a na plan pierwszy mogą wysuwać się inne.

[Słajd 4]

Ć w i c z e n i e: „Czynniki przyciągające cudzoziemców do Polski” (patrz 7.2)

Przed chwilą wspólnie staraliśmy się pogrupować czynniki o charakterze przyciągającym, które mogą stać za decyzją o migracji. Dzisiaj skupimy się na typologii migracji odnoszącej się do czynników przyciągających, wspomnieć jednak należy, że istnieją różne rodzaje typologii migracji, kładące nacisk na różne aspekty, odnoszące się na przykład do czasu ich trwania, zasięgu przestrzennego. I tak, migracje można dzielić m.in. na:

- dobrowolne i przymusowe;
- legalne i nielegalne;
- okresowe (krótkotrwałe), stałe i wahadłowe;
- wewnętrzne (w obrębie danego państwa, np. wieś-miasto) i zewnętrzne (międzypaństwowe i międzykontynentalne).

Aby w sposób uporządkowany i wyczerpujący zaprezentować Państwu różne czynniki przyciągające, które mogą stać za decyzją o migracji proponuję omówienie poszczególnych zagadnień w ramach typologii, która mówi o:

[Słajd 5]

- migracjach edukacyjnych,
- migracjach na emeryturze,

- migracjach matrymonialnych,
- migracjach ekonomicznych,
- migracjach uchodźczych i politycznych,
- migracjach hedonistycznych.

Ćwiczenie „Różne grupy etniczne – różne motywacje?” (patrz 7.2)

[Slajd 6]

[Slajd 7]

Migracja edukacyjna

Cudzoziemcy, którzy przed 1989 roku przyjechali do Polski, żeby studiować i którzy po zakończeniu studiów osiedlili się w Polsce, pochodzą głównie z Socjalistycznej Republiki Wietnamu (przyjeżdżali oni w latach 1970. w ramach umów bilateralnych, najczęściej wybierali kierunki techniczne) oraz z krajów muzułmańskich (gł. Irakijczycy i Syryjczycy, najczęściej wybierali medycynę).

Po przemianach ustrojowych kierunek napływu studentów zmienił się, obecnie 40% wszystkich studentów zagranicznych stanowi młodzież z krajów postsowieckich. W ramach tej grupy najliczniejsi są obywatele Ukrainy i Białorusi (odpowiednio 18% i 12%). Rosnącą popularność polskich uczelni wyższych wśród młodzieży z byłego ZSRR należy łączyć z polskim pochodzeniem niemal połowy studentów z tych krajów, bowiem cudzoziemcy, którzy udowodnią polskie pochodzenie, mogą podejmować studia na uprzywilejowanych zasadach w stosunku do innych kategorii studentów-obcokrajowców. Przyznawane są im stypendia rządowe na okres nauki w Polsce oraz prawo do pracy bez konieczności ubiegania się o zezwolenie, prawo do prowadzenia działalności gospodarczej czy też bezpłatnej opieki zdrowotnej.

[Slajd 8]

Studenci-migranci z Socjalistycznej Republiki Wietnamu

Spora grupa przyjechała w celach edukacyjnych przed 1989 rokiem, część wróciła, ale ci, którzy pozostali, stworzyli rdzeń przyszłej społeczności migranckiej, zapoczątkowując zjawisko tzw. **migracji łańcuchowej** – zjawiska polegającego na tym, że migranci pochodzący z danego państwa, regionu czy miejscowości mają tendencję do osiedlania się w tych samych miejscach w kraju docelowym. Wynika to z dostępu do informacji wśród migrantów oraz potrzeby zapewnienia sobie poczucia bezpieczeństwa poprzez życie w jednej wspólnocie; w przypadku Wietnamczyków jest to War-

szawa i Wólka Kosowska. Jakkolwiek należy zauważyć, że podczas gdy pierwsza fala emigracji wietnamskiej do Polski miała charakter edukacyjny, to fala druga, po roku 1989, miała charakter ekonomiczny.

Poza tymi dwoma głównymi skupiskami nieliczne, kilkusetosobowe społeczności wietnamskie można spotkać w takich dużych polskich miastach jak Wrocław, Kraków, Szczecin, Gdańsk, Białystok; obecność Wietnamczyków w tychże miastach wynika z tego, że właśnie tam w okresie PRL podejmowali oni studia na uczelniach technicznych (np. Politechnika Wroclawska, Politechnika Szczecińska).

Studenci-migranci z krajów muzułmańskich

Jeśli chodzi o liczbę uzyskanych dyplomów w latach 1950-2000 przez studentów z Azji i Afryki to drugie miejsce po Wietnamczykach zajęli Irakijczycy (872), następnie Syryjczycy (778), Sudańczycy (311), Jemeńczycy (290), Jordańczycy (188) i Tunezyjczycy (125).

Trudno precyzyjnie określić, jaka liczba absolwentów z krajów muzułmańskich pozostała w Polsce. Szacuje się, że jest to przedział od 10% do 20%. Na przykład szacuje się, że w przypadku osób pochodzących z Sudanu, w Polsce zostało ok. 50. W dużej mierze są to osoby, które weszły w związek małżeński z obywatelami/obywatelkami Polski. Po 2000 roku liczba studentów z krajów muzułmańskich w Polsce znacząco spadła.

Do końca lat 1990. muzułmańscy imigranci wywodzili się spośród studentów przybyłych w latach 1970., a zwłaszcza 1980. Byli oni stosunkowo dobrze zaadaptowani w środowisku polskim, jako że studiowali w języku polskim. Posiadali też stosunkowo dobre wykształcenie, co gwarantowało łatwiejszy dostęp do dobrych stanowisk pracy. W Polsce pozostawali chętnie szczególnie muzułmanie z krajów ogarniętych konfliktami.

Dobrym przykładem są Palestyńczycy. Największa ich liczba pozostała w Polsce w latach 1980. Obecnie w Polsce jest ich ok. 800. Przede wszystkim są to lekarze (w liczbie ok. 250), biznesmeni, inżynierowie, technicy oraz właściciele małych restauracji. Podobna jest sytuacja imigrantów – Syryjczyków z tego okresu. Bardzo popularnym kierunkiem, wybieranym przez muzułmanów-imigrantów była medycyna.

Inną grupę stanowią Irakijczycy, którzy przybywali tu bądź jako stypendyści opłacani przez rząd Saddama Husajna, bądź jako przeciwnicy systemu i ofiary konfliktów (głównie imigranci pochodzenia kurdyjskiego). Ich pozycja jest jednak podobna do Palestyńczyków. Najczęściej są lekarzami lub wykładowcami na uczelniach wyższych.

Podsumowując: Poziom wykształcenia oraz typ relacji z mieszkańcami kraju osiedlenia sprawia, że przedstawiciele opisywanej grupy, jeśli pozosta-

li w Polsce, mieszkają zwykle w dużych miastach-ośrodkach akademickich, czyli tam, gdzie niegdyś studiowali (w Krakowie, Warszawie, Katowicach, Łodzi, Poznaniu i Wrocławiu).

Studenci z Ukrainy i Białorusi

W dalszej perspektywie można zakładać, że owa migracja edukacyjna przerodzi się w migrację stałą. Wiąże się to nie tylko z perspektywami zawodowymi, które otwierają się dla studentów – absolwentów w Polsce, ale także z siecią kontaktów, które rozwijają oni w trakcie studiów. Dodatkowym elementem, które prawdopodobnie wielu absolwentów skłoni do pozostania w Polsce, jest sytuacja polityczna i ekonomiczna w obu krajach.

[Slajd 9]

Wśród studentów z Białorusi znajdują się również stypendyści rządu polskiego, którzy przyjechali do Polski w ramach Programu Stypendialnego Rządu Rzeczypospolitej im. Konstantego Kalinowskiego – utworzonego w marcu 2006 roku państwowego programu pomocowego dla białoruskiej młodzieży. Początkowo adresowany do studentów relegowanych z białoruskich uczelni z przyczyn politycznych, z biegiem czasu objął także osoby, które nie mogą studiować na Białorusi ze względu na swoje poglądy polityczne i zaangażowanie w obronę demokracji i praw człowieka.

W roku akademickim 2012/2013 na polskich wyższych uczelniach kształciło się 3388 obywateli białoruskich. W porównaniu z rokiem poprzednim 2011/2012 liczba ta wzrosła o 13%. Należy zwrócić uwagę na fakt, że od momentu wstąpienia Polski do Unii Europejskiej tendencja wzrostowa utrzymuje się.

Badania przeprowadzone wśród stypendystów białoruskich w Poznaniu pokazały, że choć większość z nich na poziomie deklaracyjnym podkreśla swoje silne więzi emocjonalne z ojczyzną i myśli o powrocie do niej, to na poziomie konkretnych planów na przyszłość rozważają oni również możliwość pozostania w Polsce. Jest to zapewne wynikiem niestabilności systemu politycznego, z powodu którego opuścili oni Białoruś, a także pogarszającej się w ostatnich latach sytuacji gospodarczej w kraju pochodzenia. Czynniki te wpływają negatywnie na pozycję reemigrantów z Polski na białoruskim rynku pracy. Tym bardziej, że absolwenci polskich uczelni muszą się liczyć z tym, że na Białorusi ich dyplomy nie zostaną uznane.

[Slajd 10]

Migracje na emeryturze

W kontekście polskim ten typ migracji wiąże się ze zjawiskiem emigracji powrotnych Polaków (gł. ze Stanów Zjednoczonych) do ojczyzny. Natomiast jeśli chodzi o szerszy europejski kontekst, warto wspomnieć, że obserwuje się znaczące statystycznie zjawisko stałej migracji emerytów pochodzących z zamożnych krajów Europy Zachodniej (Wielka Brytania, Niemcy, Szwecja) do regionów położonych u wybrzeży Morza Śródziemnego (gł. Hiszpania).

PODSUMOWANIE

[Slajd 11]

Do zapamiętania:

Skąd głównie pochodzą cudzoziemcy, którzy przyjechali do Polski przed 1989 w celu podjęcia studiów?

Z których państw migranci-studenci wybierali głównie kierunki techniczne, a z których medycynę?

Jak, po przemianach ustrojowych, zmienił się kierunek napływu studentów do Polski i ich preferencje w wyborze studiów?

Na czym polega specyfika migracji emerytalnych w Polsce?

Podsumowanie (odpowiedzi)

Te kraje to Wietnam oraz kraje muzułmańskie takie jak Irak i Syria.

Studenci z Wietnamu podejmowali naukę przede wszystkim na uczelniach technicznych, natomiast studenci z krajów muzułmańskich preferowali studia medyczne.

Po 1989 roku zaczęli dominować wśród studentów zagranicznych w Polsce mieszkańcy byłego Związku Sowieckiego, w największej liczbie Ukraińcy i Białorusini. Wśród tych studentów nie widać wyraźnych preferencji w wyborze kierunków studiów.

W przypadku Polski migracja emerytalna dotyczy właściwie tylko Polaków, którzy wracają do ojczyzny po zakończeniu pracy zawodowej.

7.2. Ćwiczenia

Ć w i c z e n i e: Czynniki przyciągające cudzoziemców do Polski.

Celem ćwiczenia jest skłonienie uczestników szkolenia do tego, by zastanowili się przez chwilę nad tym, jakie czynniki mogą przyciągać imigrantów do przyjazdu do Polski.

Czas trwania ćwiczenia: 8 minut.

Metoda: burza mózgów.

Przebieg ćwiczenia:

- 1/ Prowadzący zadaje pytanie: Jakie mogą być czynniki i motywacje, które przyciągają imigrantów do Polski?
- 2/ Na zasadzie burzy mózgów uczestnicy udzielają odpowiedzi. Prowadzący zapisuje podane propozycje na tablicy.
- 3/ Prowadzący, wraz z uczestnikami, stara się pogrupować odpowiedzi, szukając słów kluczy (np. pieniądze, edukacja, miłość) i zapisuje propozycje na tablicy.

Uwaga dla prowadzącego: celowo użyte zostało ogólne pojęcie „imigranci”, bez wskazywania konkretnych grup, żeby nie narzucać uczestnikom toku myślenia.

Potrzebne materiały do przeprowadzenia szkolenia: tablica, przyrządy do pisania.

Ćwiczenie „Różne grupy etniczne – różne motywacje?”

Celem ćwiczenia jest skłonienie uczestników do tego, by wskazali motywacje, jakie mogły stać za decyzją o emigracji osób przynależące do różnych grup etnicznych:

- wskazanie, że zdarza się im myśleć o pewnych grupach zbyt stereotypowo,
- pokazanie, że w obrębie jednej grupy etnicznej mogą pojawiać się różne motywacje.

Czas trwania ćwiczenia: maksymalnie 13 minut.

Metoda: ćwiczenie typu „brzęczące grupy”.

Przebieg ćwiczenia:

- 1/ Uczestnicy szkolenia zostają podzieleni na grupy (lub pary).
- 2/ Każda grupa ma do omówienia dwie grupy etniczne. Zadaniem uczestników jest wskazanie potencjalnych motywów, które mogą stać za decyzją o migracji do Polski.
- 3/ Każda z podgrup prezentuje swoje refleksje pozostałym uczestnikom.

Grupy etniczne:

- Zestaw 1: Irakijczycy, Ukraińcy,
- Zestaw 2: Białorusini, Syryjczycy,
- Zestaw 3: Ukraińcy, Wietnamczycy,
- Zestaw 4: Turcy, Białorusini.

Uwaga dla prowadzącego: W zależności od rodzaju udzielonych odpowiedzi, zadaniem prowadzącego będzie zasygnalizowanie – jeśli uczestnicy myśleli zbyt stereotypowo o powodach, dla których imigranci należący do określonych grup decydują się na wyjazd z kraju pochodzenia albo podkreślić fakt, że czynniki przyciągające bywają złożone i różne w obrębie jednej grupy, co zostanie zilustrowane w trakcie omawiania kolejnych typów migracji.

Materiały potrzebne do przeprowadzenia ćwiczenia:

- kartki papieru i przyrządy do pisania dla każdej z grup.

8. Narzędzie sprawdzające

Test.

9. Narzędzia wykorzystane podczas szkolenia

Prezentacja PP, tablica/flipchart, pisaki, kartki papieru, przyrządy do pisania.

Jednostka szkoleniowa

- 1. Projekt szkoleniowy: Imigranci i społeczeństwo kraju przyjmującego**
- 2. Jednostka szkoleniowa nr 2: Czynniki przyciągające imigrantów do Polski i typologie migracji, cz. 2: Migracja matrymonialna, migracja ekonomiczna**
- 3. Powiązanie z pozostałymi modułami demonstratora**

Źródła - raporty:

- A. Karnaukh, Ukraińcy – charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski;
- M. Figura, Ukraińcy – charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski. Aktualizacje;
- I. Czerniejewska, Uchodźcy – charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski;
- Z. Szmyt, Białorusini – charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski;
- K. Szymańska-Matusewicz, Wietnamczycy – charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski;
- K. Kościelniak, Muzułmanie – charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski.

Ekspertyzy – mapa zróżnicowań regionalnych:

- Z. Szmyt, Zróżnicowanie etniczne obszaru poradzieckiego. Białoruś, Ukraina, Mołdawia, Kazachstan, Uzbekistan, Tadżykistan, Kirgistan, Turkmenistan.

Słownik:

migracja, adaptacja społeczna.

Bibliografia – wybór:

Literatura podstawowa:

- Buchowski M., Schmidt J. (2012), *Migracje a heterogeniczność kulturowa. Na podstawie badań antropologicznych w Poznaniu*, Poznań: Wydawnictwo Nauka i Innowacje;
- Czerniejewska I., Main I. (red.) (2008) *Uchodźcy: Teoria i praktyka*, Poznań: Stowarzyszenie Jeden Świat 2008, <http://www.jedenswiat.org.pl/index.php?publikacje>;

- Czubkowska, *Imigracja rośnie. Czeczeni, Gruzini Syryjczycy: Uchodźcy ciągną nad Wisłę*, w: „Gazeta Prawna”, <http://www.gazetaprawna.pl/artykuly/727765,rosnie-imigracja-do-polski-przyjezdza-coraz-wiecej-uchodzcow.html> [dostęp: 3.03.2014];
- Duleba K., Kaliszewska I., *Czeczeni w Polsce*, w: http://www.kaukaz.net/cgi-bin/bloxom.cgi/polish/czeczenia/czeczenia_art39 [dostęp: 23.02.1014];
- Grzymała-Moszczyńska H., Trojanek M. (2011), Image of the world and themselves built by young Chechens living in Polish refugee centers. Intercultural conflict, w: K. Górak-Sosnowska (red.), *Muslims in Poland and Eastern Europe. Widening the European Discourse on Islam*, Warszawa: University of Warsaw, s. 69-88;
- Kołodziejczyk I., Wolkanowska-Kołodziej E., *Spowiedź Ukrainki o półniewolniczej pracy w Polsce*. „Czemu dają się tak poniżać?”
- Kosowicz A. (2008), *Uchodźcy w Polsce*, w: *Muzułmanie i uchodźcy w polskim społeczeństwie*, Warszawa: Stowarzyszenie Vox Humana;
- Klaus W. (2011), Przestrzeganie przez polskich pracodawców praw pracowników migrujących, w: Klaus W. (red.), *Ziemia obiecana? Warunki pracy cudzoziemców w Polsce*, Warszawa: Stowarzyszenie Interwencji Prawnej;
- Molga T., *Kebabowi milionerzy. Produkują 10 ton kebabu dziennie i rządzą biznesem*, źródło: <http://natemat.pl/102225,kebabowi-milionerzy-produkuja-10-ton-kebabu-dzienni-i-rzadza-biznesem> [dostęp: 14.04. 2015].

Literatura uzupełniająca:

- Bachman K., *Osiedlą się u nas Afgańczycy*, w: *Gazeta Wyborcza*, http://wyborcza.pl/1,76842,10997265,Osiedla_sie_u_nas_Afganczycy.html [dostęp: 23.02. 2013];
- Chilczuk M., *50 lat kształcenia studentów zagranicznych w Polsce*, <http://www.copernicus.org.pl/kontakt/chilczuk.htm> [dostęp: 22.11.2014];
- Gabir A., *Warszawa sudańska*, <http://kontynent-warszawa.pl/content-6-felietony-5595-warszawa-suda%C5%84ska.htm> [dostęp: 24.02.2014];
- Global Education Digest 2009: Comparing education statistics across the world* (2009), Montreal: Unesco Institute for Statistics, www.uis.unesco.org/template/pdf/ged/2009/GED_2009_EN.pdf [data dostępu: 10.03.2011];
- Gońda M. (2012), *Cudzoziemcy polskiego pochodzenia podejmujący studia w Polsce. „Powrót do macierzy” czy pragmatyczny wybór?*, CMR Working Papers 57/115, Warszawa: Ośrodek Badań nad Migracjami, Uniwersytet Warszawski;
- Górny A. i in. (2013), *Raport z badań imigrantów w Polsce*, Warszawa: Ośrodek badań nad migracjami;
- Grabowska E. (2010), *Raport z badań jakościowych i ilościowych dotyczących poczucia tożsamości i trudności młodych Wietnamczyków zamieszkałych w Warszawie i okolicach*, Warszawa: Stowarzyszenie Wietnamczyków w Polsce „Solidarność i Przyjaźń”;
- Historie Kurdów mieszkających w Polsce, w: *Kim są polscy Kurdowie?*, w: <http://kalisz.naszemiasto.pl/artykul/nie-ma-przyjaciol-sa-tylko-gory-kim-sa-polscy-kurdowie,1345059,t.id.html> [data dostępu: 23.02.2014];

- Irakijczycy: Bezpieczniej będzie nam w Polsce*, w: <http://fakty.interia.pl/swiat/news-irakijczycy-bezpieczniej-bedzie-nam-w-polsce,nId,843246> [dostęp: 11.11.2013];
- Libijczycy manifestowali w Poznaniu*, <http://www.rmf24.pl/fakty/polska/news-libijczycy-manifestowali-w-poznaniu,nId,326379> [data dostępu: 10.04.2014];
- Narracje-portrety uchodźców z różnych stron świata*, http://www.refugee.pl/refugee_hist/portrety.html [dostęp: 14.07.2015];
- Rybak M., *Falszywe śluby z obywatelami Wietnamu*, <http://www.gazetawroclawska.pl/artykul/310418,falszywe-sluby-z-obywatelami-wietnamu,id,t.html?cookie=1>;
- Sahly M., *Spółeczność palestyńska w Polsce*, w: <http://kontynent-warszawa.pl/content-6>;
- Stefańska R. (2010), *Polityka wobec cudzoziemców pochodzenia polskiego*, w: A. Górny, I. Grabowska-Lusińska, M. Lesińska, M. Okólski (red.), *Transformacja nieoczywista. Polska jako kraj imigracji*, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, s. 115-121;
- Somalijszczyzna nie chcą do Polski*, w: Polskie Radio, <http://www.polskieradio.pl/5/3/Artykul/322387,Somalijszczyzna-nie-chca-do-Polski> [data dostępu: 3.03.2014];
- Strelbicka, M., *Małżeństwo mieszane, czyli jakie są wady i zalety, czy łatwo się w Polsce pobrać, jakie są procedury biurokratyczne*, http://kontynent-warszawa.pl/content-6-felietony-4236-malzenstwo-mieszane_czyli_jakie_sa_wady_i_zalety_.htm; *Ślub w Polsce. Formalności ślubne, prawa cudzoziemców-małżonków obywateli Polski*, <http://www.forummigracyjne.org/pl/aktualnosci.php?news=334&wid=34&wai=&year=>;
- Urząd do Spraw Cudzoziemców, Wstępne zestawienie liczbowe dotyczące postępowań prowadzonych wobec cudzoziemców w 2013 r.*, w: <http://www.udsc.gov.pl/files/statystyki/biuletyn/2013.xls> [data dostępu: 4.05.2014];
- Walczak G. (2011), *Muhammad in Warsaw, that is few words about Warsaw's Somalis*, w: K. Górak-Sosnowska, *Muslims in Poland and Eastern Europe. Widening the European Discourse on Islam*, Warszawa: University of Warsaw;
- Żołędowski C. (2010), *Studenci zagraniczni w Polsce. Motywy przyjazdu, ocena pobytu, plany na przyszłość*, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego; <http://www.wysokieobcasy.pl/wysokieobcasy/1,114757,17191161>,

[Slajd 2]

4. Cel jednostki

4.1. Wiedza

- zapoznanie się z kwestiami związanymi z migracjami o charakterze matrymonialnym;
- charakterystyka różnych strategii związanych z migracjami o charakterze ekonomicznym.

4.2. Umiejętności

- kształtowanie umiejętności dostrzegania różnych strategii związanych z emigracją ekonomiczną.

4.3. Postawy

- uwrażliwienie uczestników szkolenia na kwestie związane z nadużyciami ze strony polskich pracodawców;
- świadomość, że procedury mające zapobiegać zawieraniu fikcyjnych małżeństw, w przypadku par, które naprawdę się kochają mogą być uciążliwe i upokarzające.

5. Czas przeprowadzenia jednostki: 45 minut

[Slajd 3]

6. Przebieg jednostki

- wykład zawierający treści dotyczące:
  - 1/ migracji matrymonialnych;
  - 2/ migracji ekonomicznych;
- prezentacja i omówienie filmu: „Długa droga do ślubu”;
- ćwiczenie: „Ukrainki na polskim rynku pracy”;
- podsumowanie.

7. Opis jednostki jako procesu dydaktycznego

Jednostka składa się z wykładu oraz ćwiczeń i nie wymaga wcześniejszego przygotowania merytorycznego szkolonych. Szkolący w postaci wykładu prezentuje treści zawarte w jednostce szkoleniowej. Ćwiczenia mają na celu ugruntowanie wiedzy.

7.1. Treść wykładu

W ramach niniejszej jednostki omówione zostaną migracje matrymonialne oraz migracje ekonomiczne (nazywane również zarobkowymi).

[Slajd 4]

Migracje matrymonialne

W kontekście międzynarodowych małżeństw zawieranych między kobietami pochodzącymi z krajów uboższych i mężczyznami z krajów zamożnych mówi się o zjawisku 'mail-order bride', czyli „żony na zamówienie”. Jest to rodzaj migracji matrymonialnej (jakkolwiek silnie powiązanej z czynnikami ekonomicznymi, czyli można powiedzieć, że jest to też rodzaj emigracji ekonomicznej). Polega to na tym, że kobiety (pochodzące głównie z Azji Południowo-Wschodniej, krajów byłego Związku Radzieckiego oraz z krajów Ameryki Łacińskiej), które chcą wyjść za mąż za obywateli krajów zamożnych zamieszczają swoje anonse na odpowiednich portalach.

Uprzedzając pytanie z sali: nie zaobserwowano zjawiska „mężów na zamówienie”.

W kontekście polskim trudno mówić o masowym zjawisku „migracji matrymonialnej”. Jako że większość związków między imigrantami i obywatelami polskimi zawierana jest po dłuższym pobycie tych pierwszych na terytorium Polski należałoby raczej tutaj mówić o zmianie statusu prawnego pobytu w kraju przyjmującym. Dotyczy to na ogół osób przyjeżdżających do Polski na studia (np. wspomniani wcześniej studenci z krajów muzułmańskich) albo zatrudnianych jako specjaliści przez szkoły, uniwersytety, szpitale czy przedsiębiorstwa, którzy wchodzą w związki małżeńskie w Polakami/Polkami. Bez względu na powyższe szczegóły zawarcie związku małżeńskiego z obywatelem polskim należy postrzegać jako skuteczną strategię adaptacyjną. Zawarcie takiego związku jest podstawą do uzyskania karty pobytu, a po okresie 5 lat można wnioskować o nadanie polskiego obywatelstwa. Wymogiem jest tu ciągłość pobytu w Polsce. Małżeństwo umożliwia także objęcie cudzoziemca ubezpieczeniem zdrowotnym małżonka/ki. Małżeństwo jest też znakomitą sposobem **enkulturacji**, także integracji społecznej poprzez kontakty i relacje z krewnymi i znajomymi autochtonicznego partnera. Małżeństwa mieszane są przez wielu badaczy uważane za jeden z najważniejszych czynników integracji społecznej, z uwagi na to, że codzienne, bliskie kontakty i emocjonalne więzi z członkiem społeczeństwa przyjmującego ułatwiają przekraczanie barier kulturowych (np. nauka języka, rozumienie reguł kulturowych) i w naturalny sposób rozszerzają zakres kontaktów społecznych imigranta ze społeczeństwem przyjmującym.

W przypadku migracji matrymonialnych z udziałem obywateli polskich możemy stwierdzić trwałą geograficzno-genderową korelację. W znakomitej większości przypadków ślubów cudzoziemskich polskie kobiety wychodzą za mąż za obywateli krajów zachodnich, polscy mężczyźni za kobiety z krajów poradzieckich. Należy przypuszczać, że nie jest to zjawisko specyficznie

polskie. Obserwowany przez nas wycinek rzeczywistości społecznej jest zapewne częścią szerszego systemu transnarodowego ruchu matrymonialnego. W owej asymetrycznej „wymianie małżeńskiej” kraje biedniejsze stają się „dawcami” kobiet dla krajów bogatszych. Na przykład w roku 2011 zawarto 89 małżeństw pomiędzy obywatelem polskim i obywatelką Białorusi. Żadna obywatelka polska nie zdecydowała się na małżeństwo z obywatelem Białorusi. Zawarte związki stanowiły 9,6% ogółu małżeństw zawartych z cudzoziemcami.

Jeśli chodzi o imigrantów z Wietnamu i Chin to ilość małżeństw zawieranych z obywatelami polskimi jest znikoma. W przypadku Chińczyków w ostatnich latach takich małżeństw zawieranych jest zaledwie kilkanaście rocznie (np. w 2012 odnotowano zawarcie 7 związków małżeńskich między Chinkami i Polakami oraz 6 między Chińczykami i Polkami). We Wrocławiu w latach 2004-2008 działała grupa przestępcza organizująca fikcyjne śluby Polek i Polaków z obywatelami Wietnamu. Od chętnych na uzyskanie tą drogą prawa pobytu w Polsce brano równowartość 5 tys. dolarów amerykańskich. Z tej kwoty równowartość tysiąca dolarów dostawała osoba występująca jako „małżonek”. Z kolei w 2011 roku warszawska i pruszkowska prokuratora zakończyły śledztwa w sprawie zawierania fikcyjnych małżeństw między polskimi obywatelkami i obywatelami Nigerii. W Pruszkowie i w Warszawie zakończyły się śledztwa. Na trop procederu wpadła straż graniczna, kiedy zaczęła sprawdzać, czy małżonkowie rzeczywiście tworzą rodzinę. Okazało się, że kobiety mieszkały w swoich domach bez mężów, a żaden z sąsiadów ich nigdy nie widział. Część kobiet twierdziła, że mąż wyjechał do pracy, ale w ich domach nie było rzeczy Nigeryjczyków. Żadna z kobiet nie знаła angielskiego, a mąż polskiego. Pytane, jak porozumiewają się z mężem, odpowiadały, że na migi. Na Mazowszu najczęściej fikcyjne małżeństwa zawierają Ukraińcy, Wietnamczycy, Chińczycy i Nigeryjczycy. Nowością jest to, że taką drogę wybierają młode Ukrainki, a także obywatele Pakistanu, Indii i Bangladeszu, którzy przyjeżdżają do stolicy rzekomo na studia. Zdarza się również, że kobiety padają ofiarą oszustów. Mężczyzna rozkochuje ją w sobie, a po otrzymaniu zgody na czasowy pobyt znika. Jednak gdy w grę wchodzi prawdziwy związek, procedury mające zapobiegać zjawisku zawierania papierowych małżeństw mogą okazać się bardzo uciążliwe.

Projekcja filmu „Długa droga do ślubu”

Chciałabym teraz Państwu przedstawić krótki film zrealizowany w 2010 roku przez Fundację na rzecz Różnorodności Społecznej, w ramach serii filmowej „Narracje Migrantów”, który ilustruje przypadek Jeana, obywatela

Mauritiusa i Beaty, obywatelki Polski – czekając, aż urzędy w Polsce w końcu „ustalą”, że naprawdę się kochają. musieli wykazać się dużą dozą cierpliwości.

Film „Długa droga do ślubu” – krótki film ilustrujący przypadek Polki i obywatela Mauritiusa chcących zalegalizować swój związek w Polsce. <https://www.youtube.com/watch?v=aqQ6CxxrnqU> [dostęp: 12.07.2015]

Migracje ekonomiczne

Spektrum migrantów, dla których głównym czynnikiem przyciągającym do Polski jest czynnik natury ekonomicznej, jest szerokie i obejmuje m.in. migrantów sezonowych, imigrantów, którzy przyjechali do Polski „za chlebem” i tutaj się osiedlili, a także pracowników korporacji na kontraktach.

[Slajd 5]

Przegląd różnych strategii i motywacji ekonomicznych grup imigrantów przebywających na stałe lub czasowo w Polsce:

1. Migracje związane z handlem przygranicznym

Jedną z najczęściej spotykanych migracji pomiędzy Białorusią i Polską jest krótkotrwała migracja cyrkulacyjna związana z towarowym ruchem przygranicznym. Od początku lat 90. XX wieku legalny handel transgraniczny, jak i handel szaro-strefowy wraz z przemysłem stanowiły ważny element aktywności transgranicznej w regionie. Dzięki różnicy cen na poszczególne dobra konsumpcyjne po obu stronach granicy powstawały transgraniczne sieci handlowe obejmujące zarówno oddalone regiony byłego ZSRR i Europy Zachodniej, jak i lokalną ludność pograniczną. Granica traktowana była zatem jako zasób, który poprzez zasady swojego funkcjonowania zwiększa wartość określonych towarów po jej przekroczeniu. Spora część ludności miejscowej (zarówno Polacy, jak i Białorusini) przekraczała granicę codziennie, przewożąc drogą kolejową bądź samochodową towary skupowane w danym kraju. Z Białorusi przywożono przede wszystkim papierosy i alkohol, a z Polski produkty żywnościowe, choć asortyment przewożonych (w tym przemycanych) towarów był oczywiście o wiele szerszy.

Zaostrzenie wymogów wizowych związane z przystąpieniem Polski do struktur unijnych wymusiło reorganizację lokalnego handlu pogranicznego, który jednak wciąż jest ważnym elementem regionalnej ekonomii. Szara strefa handlu pogranicznego ma oczywiście dwa wymiary. Z jednej strony ożywia lokalną gospodarkę, co chroni część ludności przed negatywnymi skutkami zacofania gospodarczego wschodnich regionów peryferyjnych RP.

Z drugiej strony przemysł i nielegalny handel pozbawia państwo dochodów z akcyzy, ceł i podatków i w pewnym stopniu stymuluje powstawanie struktur kryminalnych. Poza możliwościami, jakie daje części ludności Zachodniej Białorusi Karta Polaka, najważniejszym czynnikiem stymulującym migrację (wypychającym) może być wprowadzenie w życie Umowy o Małym Ruchu Granicznym. Strona białoruska zwleka z wprowadzeniem w życie umowy testując na razie funkcjonowanie podobnej umowy z Łotwą. Trwałym efektem społeczno-ekonomicznym omówionych relacji jest powstanie stabilnych więzi białorusko-polskich w ramach sieci lokalnego handlu transgranicznego. Dzięki temu wytworzony zostaje kapitał społeczny, który w przyszłości może zostać wykorzystany do integracji gospodarczej i społecznej pogranicznych regionów Polski i Białorusi. Potencjał ekonomiczny granicy sprawia, że wielu przedstawicieli przygranicznej ludności obwodu grodzieńskiego i brzeskiego podejmuje wysiłek nauki języka polskiego, a część z tych osób próbuje aktywizować polską tożsamość w oparciu o pamięć o polskich przodkach, bądź po prostu o funkcjonowanie rodziny w strukturach przedwojennej II Rzeczypospolitej. To z pewnością pozytywny efekt granicy wytwarzający grupy obywateli białoruskich zainteresowanych językiem polskim i nabierających kompetencji społeczno-kulturowych niwelujących dystans społeczny z Polakami. Ze względu na niepokojące prognozy demograficzne dla Polski warto rozpatrywać podobne grupy jako ważne zasoby migracyjne, tworzone przez ludzi zdolnych do szybkiej integracji społecznej w społeczeństwie przyjmującym.

2. Migracje sezonowe obywateli Ukrainy

Dla obywateli Ukrainy Polska jest istotnym miejscem migracji sezonowych. Z przeprowadzonych badań wynika, że znaczna część osób, która raz zdecydowała się na migrację zarobkową do Polski, przyjeżdża potem do Polski regularnie. Ponieważ większość z nich ma rodziny na Ukrainie, konieczność cyklicznych powrotów do kraju nie stanowi problemu. Z drugiej strony, wiele osób – ze względu na niestabilne warunki zatrudnienia w Polsce – nie widzi możliwości sprowadzenia rodziny do Polski. Chęć pozostania w Polsce na stałe jest widoczna przede wszystkim wśród młodych niezamężnych kobiet lub osób z dorosłymi i samodzielnymi dziećmi. Osoby te w większości zdają sobie sprawę z zakłętą kręgu, w jaki wpadają, pracując na przykład w rolnictwie, gdzie trudno zdobyć wyższe kompetencje językowe, poszerzyć krąg znajomych o Polaków i w rezultacie znaleźć bardziej atrakcyjną pracę.

Przykład migracji sezonowych ilustruje dobrze to, że migracja często stanowi wynik decyzji podejmowanej kolektywnie, a nie indywidualnie; jest to rodzaj strategii ekonomicznej, na którą decydują się całe rodziny, a nie

jedynie migrująca jednostka. Celem migracji jest poprawienie sytuacji materialnej własnej rodziny; towarzyszy temu przekonanie, że potencjalne korzyści z migracji ekonomicznej będą wyższe niż ewentualne negatywne konsekwencje rozdzielenia rodziny. Ten wzór migracji dotyczy obywateli krajów byłego Związku Radzieckiego (głównie Ukrainy i Białorusi, ale także Rosji i kilku innych państw), przyjeżdżających do Polski legalnie, ale często podejmujących pracę nielegalnie w tzw. szarej strefie. Charakterystyczne dla tej kategorii imigrantów jest sezonowość lub okresowość migracji (migracje wahadłowe). Podejmują się oni przede wszystkim prac w budownictwie, rolnictwie, drobnym handlu czy jako pomoc domowa.

3. Imigranci – profesjonaliści w sektorze biznesu

Niniejsza charakterystyka opiera się na badaniach przeprowadzonych w Poznaniu przez zespół antropologów w ramach projektu badawczego *Cudzoziemcy w Polsce. Heterogeniczność kulturowa ośrodków wielkomiejskich na przykładzie Poznania*.

Firmy, w których pracują pracownicy kontraktowi, to głównie międzynarodowe korporacje oraz, mniejsze od nich, polskie oddziały firm zagranicznych. Imigrant-profesjonalista zazwyczaj jest mężczyzną zajmującym stanowisko kierownicze wysokiego lub średniego szczebla. Pierwsze kroki w Polsce stawia przy pomocy zatrudniającej go firmy. Jeśli ma rodzinę, przyjeżdża do Polski wraz z nią. Charakterystyczna dla tej grupy jest nieumiejętność podania dokładnej długości planowanego pobytu w Polsce i elastyczne podejście do tej kwestii. Inną wspólną cechą są dalsze plany migracji; wiążą się one ze wspólną motywacją migracyjną, którą jest atrakcyjna oferta pracy. Co istotne, należy dodać, że jej atrakcyjność wiąże się przede wszystkim z możliwością podniesienia pozycji zawodowej migranta. W tym przypadku mobilność zapewnia automatyczny awans, na który w innym razie trzeba by czekać latami. A zatem w przypadku imigrantów-profesjonalistów element związany ze spełnieniem ambicji zawodowych wysuwa się na plan pierwszy, splatając się z czynnikiem przyciągającym o charakterze ekonomicznym.

4. Imigranci-przedsiębiorcy: Turcy i Wietnamczycy

[Slajd 6]

Turcy

Imigranci zarobkowi z Turcji pojawiać się zaczęli w Polsce w latach 1990. Początkowo traktowali Polskę głównie jako kraj tranzytowy. Z czasem zaczęli odkrywać ją jako potencjalny, wciąż niezagospodarowany rynek pracy

i przestrzeń do inwestycji. Na coraz częstsze przyjazdy Turków do Polski miał również wpływ fakt nasycenia branży gastronomicznej ofertą tureckich *fast foodów* w Niemczech oraz ograniczenia i limity w tamtejszej branży handlowo-usługowej (tamtejsze władze lokalne decydują, ile może w danym mieście powstać tureckich sklepów i barów). Turcy przyjeżdżający do Polski dysponowali mniejszym lub większym kapitałem, który inwestowali w branży handlowej lub gastronomicznej. Sieć lokali tureckich obejmuje np. całą Warszawę i nie są to wyłącznie bary szybkiej obsługi, ale także restauracje oraz kawiarnie. Turcy nadal najczęściej zajmują się sprawdzonym biznesem, który obejmuje handel towarami importowanymi z Turcji lub gastronomię; niezwykle rzadko zdarza się, by próbowali swoich sił w innych branżach.

[Slajd 7]

Wietnamczycy

We wczesnych latach 1990., kiedy mieliśmy do czynienia z dużą liczebnie falą migracyjną Wietnamczyków, Polska dawała możliwość względnie szybkiego zarobku poprzez działalność w zakresie handlu tanimi towarami, sprowadzanymi z Azji. Lata 1990. w Polsce to okres rozkwitu bazarów i targowisk. W początkach XXI wieku, wraz z rozkwitem tanich marek oferujących ubrania, handel bazarowy stracił na atrakcyjności. W chwili obecnej wielu Wietnamczyków zmuszonych jest poszukać innych źródeł zarobku, między innymi otwierając lokale gastronomiczne nowego typu – nastawione na „autentyczną” kuchnię bądź serwujące potrawy wegetariańskie.

Wietnamczycy, którzy przybyli do Polski w ramach drugiej fali migracyjnej, czyli po 1989 roku (pierwsza fala miała miejsce w latach 1970. i związana była z migracją o charakterze edukacyjnym) zakładali, że ich pobyt ukierunkowany na poprawę sytuacji materialnej ich oraz pozostałych w Wietnamie rodzin będzie miał charakter tymczasowy i zarobkowy. Jednakże w wielu przypadkach pobyt tych osób w Polsce stał się pobytem długoterminowym (a niekiedy i nielegalnym, z powodu wygaśnięcia terminu ważności ich wiz). Większość z nich deklaruje chęć powrotu do Wietnamu w bliżej nieokreślonej przyszłości, bądź też w momencie osiągnięcia wieku emerytalnego. Dla części spośród migrantów drugiej fali Polska jest jednym z elementów ich migracyjnej trajektorii – w razie niepowodzenia ekonomicznego szukają szczęścia w innym kraju Unii Europejskiej. Jednakże zjawisko migracji pomiędzy poszczególnymi krajami UE ma miejsce w przypadku relatywnie niewielkiej zbiorowości, z uwagi na rolę, jaką przy tej migracji odgrywają sieci społeczne bazujące na więziach rodzinnych.

W opracowaniach poświęconych zagadnieniu aktywności zawodowej Wietnamczyków, zazwyczaj wyróżnia się trzy podstawowe typy aktywności ekonomicznej: handel (w przeważającej mierze handel tekstyliami i obuwiem, sprowadzanymi z Azji), gastronomia etniczna oraz działalność usługowa na potrzeby własnej zbiorowości (prowadzenie kancelarii prawnych, biur pośredniczących w załatwianiu dokumentów i formalności urzędowych, biur podróży, salonów fryzjerskich itp.). Cechą charakterystyczną wszystkich wymienionych typów aktywności ekonomicznej jest ich przestrzenna koncentracja. Działalność gospodarcza Wietnamczyków w przeważającej części prowadzona jest na terenie wielkich targowisk – do 2011 najważniejszym ośrodkiem tego rodzaju był Stadion Dziesięciolecia, obecnie jest nim zespół hal targowych w Wólce Kosowskiej.

[Slajd 8]

Ć w i c z e n i e: „Ukrainki na polskim rynku pracy” (patrz 7.2)

[Slajd 9]

PODSUMOWANIE

 Do zapamiętania:

Co oznacza termin „enkulturacja”?

W jakim kontekście używane jest określenie: „mail-order braid”/„żona na zamówiona drogą wysyłkową”?

Jakie są główne obszary aktywności zawodowej Turków mieszkających w Polsce?

Jaki jest profil aktywności zawodowej imigrantów z Wietnamu przebywających w Polsce?

Podsumowanie (odpowiedzi)

Enkulturation to proces wrastania danej jednostki w kulturę zbiorowości, który służy m.in. nabyciu stosownej kompetencji kulturowej, dzięki której jednostka zdobywa umiejętności umożliwiające działania zgodne z kulturowymi normami, oraz staje się pełnoprawnym członkiem społeczeństwa i nosicielem jego kultury.

Jest to rodzaj migracji matrymonialnej powiązanej z czynnikami ekonomicznymi. Polega to na tym, że kobiety pochodzące z krajów relatywnie biedniejszych (głównie z Azji Południowo-Wschodniej, krajów byłego Związku Radzieckiego oraz z krajów Ameryki Łacińskiej), które chcą wyjść za mąż za obywateli krajów zamożnych zamieszczają swoje anonse na odpowiednich portalach.

Imigranci z Turcji specjalizują się gastronomii (bary szybkiej obsługi, ale także restauracje oraz kawiarnie) oraz handlu towarami importowanymi, przede wszystkim z kraju pochodzenia.

Wietnamczycy w Polsce trzy podstawowe typy aktywności ekonomicznej: handel (w przeważającej mierze tekstyliami i obuwiem, sprowadzanymi z Azji), gastronomia etniczna oraz działalność usługowa na potrzeby własnej zbiorowości (prowadzenie kancelarii prawnych, biur pośredniczących w załatwianiu dokumentów i formalności urzędowych, biur podróży, salonów fryzjerskich itp.).

7.2. Ćwiczenia

Ć w i c z e n i e: Ukrainki na polskim rynku pracy

Celem ćwiczenia jest przybliżenie praktyk i strategii ukraińskich imigrantek w kontekście polskiego rynku pracy; zwrócenie uwagi na nadużycia pojawiające się ze strony polskich pracodawców; uwrażliwienie na ryzyko, jakie ponoszą ukraińskie imigrantki pracujące w Polsce.

Czas trwania: 15 minut.

Metoda: analiza materiałów źródłowych.

Przebieg ćwiczenia:

- 1/ Uczestnicy zostają podzieleni na dwie grupy:
  - osoby należące do grupy I dostają do indywidualnego przeczytania artykuł prasowy o poniżających warunkach, w jakich pracują i mieszkają ukraińskie migrantki (załącznik: I. Kołodziejczyk, E. Wolkanowska-Kołodziej, *Spowiedź Ukrainki o półniewolniczej pracy w Polsce. „Czemu dają się tak poniżać?”*).
  - osoby przydzielone do grupy II indywidualnie czytają artykuł prasowy o ukraińskich imigrantkach na polskim rynku pracy (załącznik: E. Wolkanowska-Kołodziej, I. Kołodziejczyk *Ukrainki do sprzątania, sadu, lepienia pierogów i seksu. Na „targu niewolników” w Piasecznie*).

Uwaga dla prowadzącego: Zanim uczestnicy przystąpią do lektury, prowadzący prosi o to, żeby uczestnicy szczególną uwagę zwrócili na kwestie związane ze strategiami, jakie przyjmują imigrantki w kontekście polskiego rynku pracy, ryzyka, jakie ponoszą oraz z możliwych nadużyć ze strony polskich pracodawców.

- 2/ Po przeczytaniu artykułów uczestnicy proszeni są o wskazanie i omówienie owych strategii, czynników ryzyka oraz nadużyć. Prowadzący zapisuje je na tablicy.
- 3/ Szkolący krótko podsumowuje dyskusję.

Potrzebne materiały do przeprowadzenia ćwiczenia:

- wydrukowane ww. artykuły prasowe:

- I. Kołodziejczyk, E. Wolkanowska-Kołodziej, *Spowiedź Ukrainki o póniewolniczej pracy w Polsce*. „Czemu daję się tak poniżyć?”, http://wyborcza.pl/1,87648,17579056,Spowiedz_Ukrainki_o_pol_niewolniczej_pracy_w_Polsce_.html [dostęp: 15.04.2015],
- E. Wolkanowska-Kołodziej, I. Kołodziejczyk, *Ukrainki do sprząwania, sadu, lepienia pierogów i seksu. Na „targu niewolników” w Piasecznie*, http://wyborcza.pl/1,87648,17585083,Ukrainki_do_sprzatania_sadu_pierogow_i_seksu_Na.html#ixzz3foNveUaY [dostęp: 13.07.2015].

- tablica, przyrząd do pisania.

8. Narzędzie sprawdzające

Test.

9. Narzędzia wykorzystane podczas szkolenia

Prezentacja PP, tablica/flipchart, pisaki, przyrządy do pisania, kartki papieru.

Jednostka szkoleniowa

- 1. Projekt szkoleniowy: Imigranci i społeczeństwo kraju przyjmującego**
- 2. Jednostka szkoleniowa nr 3: Czynniki przyciągające imigrantów do Polski i typologie migracji, cz. 3: Migracja polityczna, uchodźcza oraz migracja hedonistyczna**
- 3. Powiązanie z pozostałymi modułami demonstratora**

Źródła - raporty:

- A. Karnaukh, Ukraińcy – charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski;
- M. Figura, Ukraińcy – charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski. Aktualizacje;
- I. Czerniejewska, Uchodźcy – charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski;
- Z. Szmyt, Białorusini – charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski;
- K. Szymańska-Matusiewicz, Wietnamczycy – charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski;
- K. Kościelniak, Muzułmanie – charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski.

Ekspertyzy – mapa zróżnicowań regionalnych:

- Z. Szmyt, Zróżnicowanie etniczne obszaru poradzieckiego. Białoruś, Ukraina, Mołdawia, Kazachstan, Uzbekistan, Tadżykistan, Kirgistan, Turkmenistan.

Słownik:

migracja, adaptacja społeczna.

Bibliografia – wybór:

Literatura podstawowa:

- Buchowski M., Schmidt J. (2012), *Migracje a heterogeniczność kulturowa. Na podstawie badań antropologicznych w Poznaniu*, Poznań: Wydawnictwo Nauka i Innowacje;
- Czerniejewska I., Main I. (red.) (2008) *Uchodźcy: Teoria i praktyka*, Poznań: Stowarzyszenie Jeden Świat 2008, <http://www.jedenswiat.org.pl/index.php?publikacje>;

- Czubkowska, *Imigracja rośnie. Czeczeni, Gruzini Syryjczycy: Uchodźcy ciągną nad Wisłę*, „Gazeta Prawna”, <http://www.gazetaprawna.pl/artykuly/727765,rosnie-imigracja-do-polski-przyjezdza-coraz-wiecej-uchodzcow.html> [dostęp: 3.03.2014];
- Duleba K., Kaliszewska I., *Czeczeni w Polsce*, w: http://www.kaukaz.net/cgi-bin/bloxom.cgi/polish/czeczenia/czeczenia_art39 [dostęp: 23.02.2014];
- Grzymała-Moszczyńska H., Trojanek M. (2011), Image of the world and themselves built by young Chechens living in Polish refugee centers. Intercultural conflict, w: K. Górak-Sosnowska (red.), *Muslims in Poland and Eastern Europe. Widening the European Discourse on Islam*, Warszawa: University of Warsaw, s. 69-88;
- Kołodziejczyk I., Wolkanowska-Kołodziej E., *Spowiedź Ukrainki o półniewolniczej pracy w Polsce. „Czemu dają się tak poniżać?”*;
- Kosowicz A. (2008), *Uchodźcy w Polsce*, w: *Muzułmanie i uchodźcy w polskim społeczeństwie*, Warszawa: Stowarzyszenie Vox Humana;
- Klaus W. (2011), Przestrzeganie przez polskich pracodawców praw pracowników migrujących, w: Klaus W. (red.), *Ziemia obiecana? Warunki pracy cudzoziemców w Polsce*, Warszawa: Stowarzyszenie Interwencji Prawnej;
- Molga T., *Kebabowi milionerzy. Produkują 10 ton kebabu dziennie i rządzą biznesem*, źródło: <http://natemat.pl/102225,kebabowi-milionerzy-produkuja-10-ton-kebabu-dzienni-i-rzadza-biznesem> [dostęp: 14.04. 2015].

Literatura uzupełniająca:

- Bachman K., *Osiedlą się u nas Afgańczycy*, „Gazeta Wyborcza”, http://wyborcza.pl/1,76842,10997265,Osiedla_sie_u_nas_Afganczycy.html [dostęp: 23.02. 2013];
- Chilczuk M., *50 lat kształcenia studentów zagranicznych w Polsce*, <http://www.copernicus.org.pl/kontakt/chilczuk.htm> [dostęp: 22.11.2014];
- Gabir A., *Warszawa sudańska*, http://kontynent-warszawa.pl/content-6-felietony-5595-warszawa_suda%C5%84ska.htm [dostęp: 24.02.2014];
- Global Education Digest 2009: Comparing education statistics across the world* (2009), Montreal: Unesco Institute for Statistics, www.uis.unesco.org/template/pdf/ged/2009/GED_2009_EN.pdf [data dostępu: 10.03.2011];
- Gońda M. (2012), *Cudzoziemcy polskiego pochodzenia podejmujący studia w Polsce. „Powrót do macierzy” czy pragmatyczny wybór?*, CMR Working Papers 57/115, Warszawa: Ośrodek Badań nad Migracjami, Uniwersytet Warszawski;
- Górny A. i in. (2013), *Raport z badań imigrantów w Polsce*, Warszawa: Ośrodek badań nad migracjami;
- Grabowska E. (2010), *Raport z badań jakościowych i ilościowych dotyczących poczucia tożsamości i trudności młodych Wietnamczyków zamieszkałych w Warszawie i okolicach*, Warszawa: Stowarzyszenie Wietnamczyków w Polsce „Solidarność i Przyjaźń”;
- Historie Kurdów mieszkających w Polsce*, w: *Kim są polscy Kurdowie?*, w: <http://kalisz.naszemiasto.pl/artykul/nie-ma-przyjaciol-sa-tylko-gory-kim-sa-polscy-kurdowie,1345059,t.id.html> [data dostępu: 23.02.2014];

- Irakijczycy: Bezpieczniej będzie nam w Polsce*, w: <http://fakty.interia.pl/swiat/news-irakijczycy-bezpieczniej-bedzie-nam-w-polsce,nId,843246> [dostęp: 11.11.2013];
- Libijczycy manifestowali w Poznaniu*, <http://www.rmf24.pl/fakty/polska/news-libijczycy-manifestowali-w-poznaniu,nId,326379> [data dostępu: 10.04.2014];
- Narracje-portrety uchodźców z różnych stron świata*, http://www.refugee.pl/refugee_hist/portrety.html [dostęp: 14.07.2015];
- Rybak M., *Falszywe śluby z obywatelami Wietnamu*, <http://www.gazetawroclawska.pl/artukul/310418,falszywe-sluby-z-obywatelami-wietnamu,id,t.html?cookie=1>;
- Sahly M., *Spółeczność palestyńska w Polsce*, w: <http://kontynent-warszawa.pl/content-6>;
- Stefańska R. (2010), *Polityka wobec cudzoziemców pochodzenia polskiego*, w: A. Górny, I. Grabowska-Lusińska, M. Lesińska, M. Okólski (red.), *Transformacja nieoczywista. Polska jako kraj imigracji*, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, s. 115-121;
- Somalijczycy nie chcą do Polski*, w: Polskie Radio, <http://www.polskieradio.pl/5/3/Artykul/322387,Somalijczycy-nie-chca-do-Polski> [data dostępu: 3.03.2014];
- Strelbicka M., *Małżeństwo mieszane, czyli jakie są wady i zalety, czy łatwo się w Polsce pobrać, jakie są procedury biurokratyczne*, http://kontynent-warszawa.pl/content-6-felietony-4236_malzenstwo_mieszane_czyli_jakie_sa_wady_i_zalety_hm; Ślub w Polsce. Formalności ślubne, prawa cudzoziemców-małżonków obywateli Polski, <http://www.forummigracyjne.org/pl/aktualnosc.php?news=334&wid=34&wai=&year=>;
- Urząd do Spraw Cudzoziemców, *Wstępne zestawienie liczbowe dotyczące postępowań prowadzonych wobec cudzoziemców w 2013 r.*, w: <http://www.udsc.gov.pl/files/statystyki/biuletyn/2013.xls> [data dostępu: 4.05.2014];
- Walczak G. (2011), *Muhammad in Warsaw, that is few words about Warsaw's Somalis*, w: K. Górak-Sosnowska, *Muslims in Poland and Eastern Europe. Widening the European Discourse on Islam*, Warszawa: University of Warsaw;
- Żołędowski C. (2010), *Studenci zagraniczni w Polsce. Motywy przyjazdu, ocena pobytu, plany na przyszłość*, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego; <http://www.wysokieobcasy.pl/wysokieobcasy/1,114757,17191161>.

[Slajd 2]

4. Cel jednostki

Wiedza

- charakterystyka migracji hedonistycznych oraz migracji o charakterze politycznym i uchodźczym (m.in. zarys kształtowania się systemu uchodźczego w Polsce, kolejne fale uchodźców w Polsce).

4.2. Umiejętności

- dzięki zapoznaniu się z narracjami uchodźców, umiejętność bardziej wnikliwego spojrzenia na doświadczenia i motywacje osób ubiegających się o status uchodźcy.

4.3. Postawy

- kształtowanie bardziej empatycznego stosunku do osób ubiegających się o status uchodźcy.

5. Czas przeprowadzenia jednostki: 45 minut

[Slajd 3]

6. Przebieg jednostki

- wykład zawierający treści dotyczące:
  - a/ migracji politycznych,
  - b/ migracji uchodźczych,
  - c/ migracji hedonistycznych;
- ćwiczenie: „Narracje uchodźców”,
- podsumowanie.

7. Opis jednostki jako procesu dydaktycznego

Jednostka składa się z wykładu oraz ćwiczeń i nie wymaga wcześniejszego przygotowania merytorycznego szkolenych. Szkolący w postaci wykładu prezentuje treści zawarte w jednostce szkoleniowej. Ćwiczenie ma na celu ugruntowanie wiedzy i odniesienie jej do własnych doświadczeń wynikających z pracy w SG.

7.1. Treść wykładu

Migracje polityczne i migracje uchodźcze

Pojęcie „uchodźcy” stosowane w języku potocznym różni się od prawnego rozumienia tego terminu. W potocznym rozumieniu uchodźcy to osoby ubiegające się o status uchodźcy, w tym liczni mieszkańcy ośrodków dla cudzoziemców, jak i wszyscy ci, którzy otrzymali już jakąś formę ochrony – status uchodźcy, ochronę uzupełniającą lub pobyt tolerowany/ ze względów

humanitarnych. Drugie rozumienie terminu „uchodźca” ma wymiar prawny i związane jest z wnioskowaniem o nadanie statusu uchodźcy. Definicja, kto może uzyskać taką międzynarodową formę ochrony, została zapisana w Konwencji Genewskiej w 1951 roku i obejmuje znacznie węższą grupę osób.

[Slajd 4]

Zgodnie z Konwencją Genewską: *Uchodźca to osoba, która z uzasadnionej obawy przed prześladowaniem z powodu rasy, narodowości, religii, poglądów politycznych lub przynależności do określonej grupy społecznej przebywa poza krajem swojego obywatelstwa, i z powodu tych obaw nie chce lub nie może do tego kraju wrócić.*

Instytucjonalne „stawanie się” uchodźcą

Jedną z najważniejszych charakterystyk zjawiska uchodźstwa jest jej wymiar instytucjonalny. Żeby stać się uchodźcą, trzeba wejść w procedurę, co związane jest z szeregiem wymogów formalnych, praw i obowiązków nakładanych na cudzoziemca. Obcokrajowiec, który docierając do granicy, składa wniosek uchodźczy, staje się tym samym częścią funkcjonującego układu powiązań i relacji, tzw. „reżimu uchodźczego”. Złożenie aplikacji o status jest deklaracją prześladowania w kraju pochodzenia i konieczności natychmiastowego wyjazdu w celu ochrony życia i zdrowia. Cudzoziemiec ubiegający się o status, w przeciwieństwie do imigranta ekonomicznego, posiada szczególne prawa do czasu rozpatrzenia wniosku. Dzieje się to na mocy międzynarodowych uregulowań, a nie wyłącznie polityki danego państwa wobec cudzoziemców. Jest to istotny aspekt warunkujący zjawisko napływu cudzoziemców, ubiegających się o ten status, gdyż kształtuje się ono gdzieś pomiędzy polityką państwa, stosunkiem społeczeństwa a rzeczywistą sytuacją, w której znalazł się człowiek ubiegający się o taką formę pomocy. Państwo, które zobowiązało się do ochrony osób prześladowanych, ma obowiązek przyjąć każdego, kto na granicy wypowie magiczne słowo „azyl” - niezależnie od wszystkich innych niesprzyjających czynników - niechętej postawy społeczeństwa, braku miejsc w ośrodkach, wysokiej stopy bezrobocia w danym kraju itp. Można nawet stwierdzić, że uchodźcami stają się osoby *wstępujące w procedurę o status*, mniejsze znaczenia ma późniejszy przebieg sprawy i decyzja urzędu.

[Slajd 5]

Innymi słowy, uchodźcą w instytucjonalnym znaczeniu staje się osoba, która jest zarejestrowana w **systemie Eurodac (System EURODAC**, od ang.

European Dactyloscopy, funkcjonuje od 2003 roku i stanowi zasadniczy element wspólnego europejskiego systemu azylowego UE; umożliwia gromadzenie odcisków palców osób ubiegających się o azyl) – tylko wtedy przysługują jej prawa i obowiązki osoby chronionej przez prawo międzynarodowe, przechodzi przez całą procedurę, mieszka w ośrodkach, otrzymuje dodatkowe wsparcie, na które nie może liczyć migrant ekonomiczny.

[Slajd 6]

Kształtowanie się systemu ochrony uchodźców w Polsce – zarys historyczny

Zjawisko uchodźstwa jest znane od wieków, również na terenie naszego kraju – Polska już w średniowieczu dawała schronienie osobom prześladowanym religijnie w swoich krajach – Żydom, Ormianom, osobom należącym do różnych zreformowanych odłamów protestantyzmu (m.in. Braciom Czeskim, Menonitom). Jednakże dopiero po II wojnie światowej problem uchodźstwa został zinstytucjonalizowany na arenie międzynarodowej – została wówczas podpisana Konwencja Genewska, dająca ochronę osobom prześladowanym w swoich krajach. Polska do Konwencji przystąpiła dopiero w 1991 roku. Przełom w podejściu do uchodźców w Polsce nastąpił w 1989 roku, kiedy Szwecja odesłała kilkusetosobową grupę azylantów na terytorium Polski, uznając ją za pierwszy bezpieczny kraj, przez który przejeżdżali cudzoziemcy. W ten sposób instytucje państwowe musiały podjąć kroki w celu ulokowania przyjezdnych, do czasu rozpatrzenia ich wniosków przez UNHCR. Zjawisko napływu cudzoziemców w tym okresie było postrzegane jako problem tymczasowy, wobec czego podejmowane środki miały charakter doraźny. Choć sami cudzoziemcy deklarowali chęć szybkiego opuszczenia Polski, nie mogli oni legalnie kontynuować swojej podróży do Europy Zachodniej. Jednocześnie coraz więcej osób podających się za uchodźców zgłaszało się do PCK z prośbą o pomoc. Pochodzili oni głównie z Libanu, Palestyny, Somalii, Etiopii, Iraku, Jemenu, Botswany, Nigerii, Syrii, Zairu, Turcji, Ghany, Czechosłowacji, ZSRR, Libii i Rumunii. Wszyscy oni byli umieszczani w podwarszawskich ośrodkach wypoczynkowych i opiekowało się nimi PCK. W Polsce nie było jeszcze urzędników mających przygotowanie konieczne do rozpatrywania wniosków o status uchodźcy, procedurą zajmowali się przedstawiciele UNHCR, którzy przeprowadzali z cudzoziemcami wywiady statusowe i wydawali decyzje.

Stały wzrost liczby cudzoziemców ubiegających się o status uchodźcy, a także stosowana praktyka wymusiła formalne przystąpienie do Konwencji Genewskiej z 1951 roku i podpisanie Protokołu Nowojorskiego z 1967 roku

oraz stworzenie zasad postępowania w sprawach uchodźczych. Nastąpiło to w 1991 roku. Od tamtego czasu zaczęły funkcjonować instytucje zajmujące się ochroną cudzoziemców. W 1992 roku powstały ośrodki dla uchodźców – miejsca, gdzie przebywają cudzoziemcy podczas procedury uchodźczej. W 1993 roku w strukturze MSW utworzono Biuro do Spraw Migracji i Uchodźstwa, które w 1997 roku zostało przekształcone w Departament do Spraw Migracji i Uchodźstwa, a w kolejnych latach w Urząd do Spraw Repatriacji i Cudzoziemców. Obecnie urząd rozpatrujący wnioski o przyznanie statusu uchodźcy to Urząd do Spraw Cudzoziemców. W 1999 roku stworzono także Radę do Spraw Uchodźców, czyli instancję odwoławczą, w przypadku niezgody na decyzję urzędu.

[Slajd 7]

Następnym punktem zwrotnym okazało się rozpoczęcie rozmów w sprawie przystąpienia Polski do Unii Europejskiej. Wszystkie działania podejmowane w zakresie polityki wobec cudzoziemców podyktowane były chęcią rozwiązania problemu, ale także przedakcesyjnymi przygotowaniem (lata 2002-2004). Usprawnianie systemu zarządzania granicą wschodnią stało się w dużym stopniu priorytetem, tuż obok dostosowywania prawa do wymogów UE i standardów Schengen, a w późniejszej kolejności konwencji dublińskiej (tzw. Dublin II) oraz aktów dotyczących EURODAC.

[Slajd 8]

Uchodźcy i migranci polityczni w Polsce – kolejne fale

Po II wojnie światowej w wyniku wojny domowej toczącej się w Grecji w latach 1946-1949 pojawili się w Polsce uchodźcy: **Grecy i Macedończycy**. Ponad 60 000 zwolenników demokracji ludowej opuściło Grecję; najwięcej wyjechało do Związku Radzieckiego, do Polski do 1955 roku trafiło nieco ponad 15 000 osób. Inną grupą, której Polska udzieliła wsparcia, byli uchodźcy z **Chile**, którzy przybyli do Polski w 1973 roku po zamachu stanu w tym kraju. Przyjechało wówczas około 6000 uchodźców z tego kraju.

W latach 1990. w Polsce pojawiła się **fala Afrykanów** starających się o status uchodźcy. Pochodzili oni głównie z krajów ogarniętych konfliktami zbrojnymi (Rwanda, Somalia). W tej grupie znalazły się też osoby, które powoływały się na prześladowania z powodów politycznych lub kulturowych, homoseksualiści czy bliźniacy obawiający się o swoje bezpieczeństwo. Narodziny bliźniaków traktowane jest przez niektóre ludy afrykańskie jako naruszenie porządku naturalnego i z tego powodu jedno z bliźniąt (lub oba) jest zabijane, niekiedy po latach. Powoływanie się na wspomnianą okolicz-

ność oraz represje związane z homoseksualizmem to jedna ze strategii używana przez emigrantów afrykańskich starających się o status uchodźcy.

[Slajd 9]

Uchodźcy z Czeczenii

Od kilkunastu lat do Polski przybywają uciekinierzy z tego kraju. Pierwsi Czeczeni pojawili się wraz z rozpoczęciem wojny rosyjsko-czeczeńskiej (grudzień 1994 rok). W latach 1990. było ich stosunkowo niewielu, jednak wraz z nasileniem się działań wojennych w 2000 roku (tzw. druga wojna rosyjsko-czeczeńska, która rozpoczęła się w 1999 roku) liczba uchodźców z tego kraju znacząco się zwiększyła. Niektóre źródła podają, że na początku XXI wieku nawet do 30 osób dziennie ubiegało się o azyl w Polsce. Niewielu z tych uchodźców pozostało w Polsce, którą traktowali jako kraj tranzytowy. Przyznawany przez Urząd ds. Uchodźców i Cudzoziemców status uchodźcy (który uprawnia m.in. do podjęcia pracy oraz zasiłku socjalnego) otrzymuje jedynie około 3% przyjeżdżających. Pozostali mogą pozostawać w Polsce w ramach tzw. pobytu tolerowanego, który daje możliwość legalnej pracy, ale nie daje prawa do pobierania zasiłku.

Uchodźcy z Armenii napływać zaczęli w latach 1990, w wyniku wojny o Górski Karabach (1993-1997) i - później - w wyniku kryzysu ekonomicznego w kraju.

[Slajd 10]

Przeciwnicy Kaddafiego z Libii. Szacuje się, iż w Polsce przebywa kilkudziesięciu Libijczyków, którzy w 2011 roku otwarcie manifestowali swą dezaprobatę dla rządów Kaddafiego.

Ofiary etnicznych prześladowań dokonywanych przez Saddama Husajna. Szczególnie akcje przeciw Kurdom spowodowały masowy eksodus w latach 1989, 1991 i 1996. Pewna liczba Kurdów osiedliła się również i w Polsce.

Persowie - przeciwnicy radykalnej islamizacji Iranu po upadku szacha. Większość spośród ok 168 irańskich migrantów przebywających w Polsce to osoby, które opuściły swój kraj z przyczyn politycznych (większość z nich pochodzi z Teheranu).

Uchodźcy z krajów ogarniętych wojną domową (Syria, Liban, Somalia, Irak, Afganistan). Do niemal wszystkich krajów Unii Europejskiej - nie wyłączając Polski - przybywają/przybywały fale uciekinierów z regionów

ogarniętych bratobójczymi wojnami w Libanie (1975-1990), Somalii, czy ostatnio w Syrii (konflikt od 2011) i Afganistanie. W związku z przedłużającą się wojną domową w Syrii do końca 2013 roku znacząco wzrosła liczba imigrantów z tego kraju (szacunkowo 248 osób).

[Slajd 11]

Ofiary braku tolerancji ze strony fundamentalistów muzułmańskich. Wzrost tendencji islamistycznych w Pakistanie spowodowało prześladowania innych mniejszości muzułmańskich, głównie zwolenników Ahmadiyya, którzy stanowią ok. milionową mniejszość w tym kraju. Wielu z nich wyemigrowało do Europy. W Polsce jest to dalece marginalna grupa (ok. 100 osób) i nie wiadomo dokładnie, ilu jest Pakistańczyków w tej wspólnocie, a ilu polskich konwertytów.

Uciekinierzy w związku z konfliktami międzynarodowymi w Palestynie, Iraku i Kuwejcie. Zwycięstwa państwa Izrael w latach 1948-49 oraz w 1967 roku spowodowały fale uchodźców palestyńskich. Dziś w Polsce mieszka ok. 800 osób pochodzenia palestyńskiego. Iracka inwazja na Kuwejt w 1990 spowodowała nie tylko migrację Kuwejtczyków, ale również Irakijczyków (ok. 10 000), z których 1/3 stanowili żołnierze i ich rodziny współpracujące z aliantami.

Współpracownicy wojsk polskich w Iraku i Afganistanie. Potencjalni uchodźcy pojawiają się również w kontekście współpracy części Irakijczyków i Afgańczyków z wojskiem polskim podczas operacji militarnych: z obawy o życie irakijskich czy afgańskich tłumaczy w polskim resorcie obrony wytypowano grupy kilkudziesięciu osób z Iraku i Afganistanu, które same bądź z rodzinami mogą być objęte pomocą w imigracji do Polski.

[Slajd 12]

Migranci polityczni i uchodźcy z Białorusi. Do tej kategorii należą imigranci, którzy na mocy podpisanych przez państwo polskie zobowiązań starają się o uzyskanie statusu uchodźcy lub azylanta terytorialnego. Poza tym za migrantów politycznych można uznać osoby, które nie zwróciły się do polskich instytucji państwowych o przyznanie im wymienionych statusów, ale które zdecydowały się – ze względu na prześladowania polityczne – na migrację do Polski. Są to nie tylko studenci z Programu im. Kalinowskiego,

[19 marca 2006 roku wybory na Białorusi doprowadziły do masowych protestów, doszło do masowych aresztowań i represji wobec działaczy opozycyjnych. Pro-

gram Stypendialny im. Konstantego Kalinowskiego jest największym w Europie programem pomocowym dla młodych Białorusinów nie mogących studiować na Białorusi ze względu na swoje poglądy polityczne; powstał 30 marca 2006 roku, dzięki szybkiej reakcji polskich władz oraz władz polskich uczelni wyższych]

ale też aktywiści opozycyjni działający w instytucjach wspierających demokrację na Białorusi oraz w niezależnych mediach działających z terytorium Polski. Ludzi takich przy powrocie może spotkać aresztowanie i dlatego często obawiają się oni powrotu do ojczyzny, Jednocześnie posiadają inne ścieżki legalizacji pobytu w Polsce i dlatego nie starają się o status uchodźcy. Nie muszą przechodzić trudnych procedur w ośrodkach retencyjnych i mogą swobodniej pokonywać granice państwowe, by np. dostać się na Białoruś od strony rosyjskiej, gdzie nie obowiązuje kontrola graniczna.

Pierwszy wniosek obywatela Białorusi o przyznanie statusu uchodźcy w Polsce wpłynął w 1994 roku. W roku 2006 złożono takich wniosków 70. Pomiędzy 1994 a 2006 rokiem RP stała się adresatem 589 wniosków uchodźczych złożonych przez obywateli Białorusi. Nie zawsze byli to etniczni Białorusini. Początkowo sporą część uchodźców stanowili np. Rosjanie, którzy posiadali białoruskie obywatelstwo. Nadal odnotowuje się przypadki podszywania się obywateli państw byłego ZSRR pod Białorusinów w celu uzyskania azylu politycznego. W latach 1994-2004 pozytywnie rozpatrzono 24% wniosków złożonych przez obywateli białoruskich. Pomimo bliskości terytorialnej i kulturowej Polska nie jest głównym kierunkiem uchodźstwa z Białorusi. Osoby zmuszone do opuszczenia Białorusi wybierają kraje prowadzące bardziej przyjazną politykę migracyjną, gwarantujące lepsze zaplecze socjalne i posiadające sprawniejsze mechanizmy azylowe. Polska w latach 1991-2006 przyznała azyl lub status uchodźcy zaledwie 117 obywatelom białoruskim. Podczas gdy prowadzące znacznie bardziej liberalną politykę imigracyjną Czechy przyznały ich 266, Szwecja 542, Niemcy 115, Kanada 537, USA 4495, Francja 659, Belgia 183, UK 266, Dania 168, Szwajcaria 278, a Norwegia 70. Podobnie niewiele zezwoleń wydali Białorusinom ich nadbałtyccy sąsiedzi: Litwa 31, Łotwa 14, Estonia 14. Szczyt składania wniosków azylowych nastąpił w latach 2004-2005, podczas intensyfikacji represji politycznych w Białorusi, przy jednoczesnym zaostrzeniu polityki wizowej przez państwa, które wstąpiły do UE. W roku 2011 w Polsce przebywało 119 obywateli białoruskich z przyznanym statusem uchodźcy i 17 obywateli na prawach pobytu tolerowanego. Według obliczeń Urzędu ds. Cudzoziemców w 2013 roku 38 osób z Białorusi złożyło podanie o przyznanie statusu uchodźcy – to zaledwie 0.28% wszystkich wniosków. Niemniej Białorusini stanowili 10% ogólnej liczby osób, które uzyskały status uchodźcy. Imigranci z Białorusi są w większości osobami z wyższym wykształceniem (63%) lub studentami. Większość z nich decyduje się na osie-

dlenie w dużych polskich miastach: Warszawie, Krakowie, Wrocławiu i Poznaniu.

[Slajd 13]

Uchodźcy z Ukrainy. Najnowsza fala uchodźców - z Ukrainy, ruszyła w marcu 2014, gdy Rosjanie zajęli Krym. W marcu polski minister spraw wewnętrznych zapewniał, że Polska jest gotowa przyjąć 6 tys. uchodźców, z czego 5 tys. w specjalnym „miasteczku uchodźczym” w Nowej Dębie. Szef UdsC w maju 2014 roku mówił, że liczba przygotowanych miejsc wzrosła do 21 tysięcy.

Z najnowszego raportu Biura ds. Uchodźców ONZ (UNHCR) wynika, że do września 2014 prawie 16,5 tys. obywateli Ukrainy złożyło w Polsce wniosek o udzielenie zezwolenia na pobyt czasowy, pobyt stały lub nadanie statusu rezydenta długoterminowego UE, a prócz tego 1419 osób stara się o status uchodźcy w naszym kraju. Obecnie Urząd do Spraw Cudzoziemców prowadzi ponad tysiąc postępowań w sprawie nadania statusu uchodźcy wobec obywateli Ukrainy. Kim są uchodźcy? To osoby pochodzące m.in. z obwodów: donieckiego, ługańskiego, charkowskiego, a także z Krymu. Jako wyznanie podają najczęściej chrześcijaństwo. Z wnioskami występuje więcej mężczyzn (64 proc.) niż kobiet (36 proc.). Często jednak składają oni wnioski w imieniu całej rodziny. Wiek zainteresowanych to od 20 do 65 lat. Ubiegający się o status uchodźcy to przede wszystkim osoby z wykształceniem wyższym lub średnim; rzadko we wnioskach uchodźczych zaznaczano brak zatrudnienia.

W sprawie Ukraińców, którzy złożyli wniosek o nadanie statusu uchodźcy w roku 2014 wydano już prawie 350 orzeczeń, w tym ponad połowę negatywnych i prawie 150 umarzających postępowanie. Tylko 8 osób uzyskało zgodę na pobyt tolerowany lub otrzymało ochronę uzupełniającą. Ta przyznawana jest osobom, które nie spełniają warunków, by otrzymać status uchodźcy, lecz grozi im realne niebezpieczeństwo. Co jest powodem tylu umorzeń oraz decyzji negatywnych? Polscy urzędnicy twierdzą, że Ukraińcy mają tzw. alternatywę ucieczki wewnętrznej. Oznacza to, że mają możliwość migracji wewnętrznej, która zapewni im bezpieczeństwo - mogą przemieścić się na zachód kraju.

[Slajd 14]

Skala zjawiska uchodźstwa w Polsce w liczbach; gł. państwa pochodzenia osób ubiegających się o status uchodźcy:

1. **W latach 1996-1999** średnia ilość osób, które ubiegały się o status uchodźcy w Polsce, wynosiła ok. 3300 rocznie. Pochodziły one z 60 krajów, dominowali wśród nich obywatele następujących państw: Afganistan, Armenia, Bangladesz, Indie, Irak, Pakistan, Sri Lanka.
2. **W latach 2000-2003** ubiegało się o status uchodźcy średnio ok. 4800 osób rocznie. Od roku 2000 odnotowano znaczący wzrost odsetka osób mających rosyjskie obywatelstwo, a deklarujących najczęściej narodowość czeczeńską. W 2002 roku aż 59% wniosków o nadanie statusu uchodźcy zostało złożonych przez obywateli rosyjskich.

[Slajd 15]

3. **Lata 2003-2011.** Od 2003 do 2008 roku spośród wszystkich osób ubiegających się o status uchodźcy w Polsce 90% osób pochodziło z regionu Kaukazu Północnego. W 2009 roku odnotowano również wzmożony napływ uchodźców z Gruzji.
4. Tylko **w pierwszej połowie 2013 r.** wniosek o status uchodźcy złożyła rekordowa liczba 10 407 osób (przez cały 2012 r. takich wniosków złożono 10 753). Najczęściej o status uchodźcy ubiegali się obywatele rosyjscy – ponad 9 tys. – w większości Czeczeni. Pośród składających wnioski znaleźli się też Syryjczycy (144). Ponad 8,5 tys. podań zostało umorzonych lub pozostawionych bez rozpatrzenia.

Ć w i c z e n i e: „Narracje uchodźców” (patrz 7.2)

[Slajd 16]

Migracje hedonistyczne

Kategoria „migracji hedonistycznej” rzadko pojawia się w opracowaniach dotyczących migrantów. Wydaje się, że ma ona raczej modelowy charakter i że w prawdziwym życiu chęć wyemigrowania zawsze jest podyktowana czymś więcej niż jedynie chęcią zmiany miejsca zamieszkania, czy będą to większe szanse na zawodowe spełnienie, czy ucieczka od problemów (np. niespłacone kredyty). Odnosi się ona oczywiście do tych osób, które mają przywilej i luksus swobodnego przemieszczania się. Jednak warto o niej wspomnieć, ponieważ zwraca uwagę na rolę, jaką w podejmowaniu decyzji o migracji, mogą odgrywać czynniki pozaekonomiczne, takie jak: chęć zmiany otoczenia, poznania świata, innych ludzi i innych kultur czy możliwość rozwoju osobistego. W przypadku dominacji tego rodzaju czynników przyciągających nie pojawia się też dramat akceptacji/odrzućenia

przez społeczeństwo przyjmujące, ponieważ dla migranta pobyt poza ojczyzną jest raczej rodzajem przygody niż przymusu.

Jeśli chodzi o kontekst polski, Ivan Peshkov – badacz z Instytutu Wschodniego UAM – jako „migrację hedonistyczną” określa współczesną migrację Rosjan do Polski. Jego zdaniem, ze względu na relatywnie wysoki poziom życia w Rosji, na tle innych krajów byłego ZSRR, mamy do czynienia z próbą połączenia atrakcyjnych (z punktu widzenia migrantów) czynników w postaci lokalizacji geograficznej, możliwości rozwoju zawodowego oraz zainteresowań kulturowych. Pobyt w Polsce często postrzegany jest (bez względu na rzeczywisty charakter zadomowienia i akulturacji) jako sytuacja tymczasowa, która w każdej chwili może ulec zmianie (wyjazd do innego kraju, powrót do Rosji). Takie podejście w znacznym stopniu zmniejsza oczekiwania odnośnie do bycia akceptowanym przez członków społeczeństwa przyjmującego oraz związanych z tym ewentualnych frustracji i zawiedzionych nadziei.

Specyficzną grupą zawodową, w której motywacje związane z możliwością rozwoju zawodowego łączą się również z motywacją pozaekonomiczną jest grupa lektorów języków obcych uczących na uczelniach wyższych i w szkołach językowych. Z badań antropologicznych przeprowadzonych w Poznaniu wśród imigrantów pracujących w sektorze edukacyjnym wynika, że większość z nich trafia do kraju przyjmującego nie za pośrednictwem sieci migracyjnych, lecz uczelni i rozmaitych instytucji, i że tę grupę charakteryzuje duża elastyczność, jeśli chodzi o plany migracyjne. W przeciwieństwie do pracowników kontraktowych ponadnarodowych korporacji, imigranci-profesjonaliści z sektora edukacji nie kierują się wyłącznie chęcią budowania swojej kariery zawodowej, ale również czymś, co można określić jako chęć rozwoju osobistego.

[Slajd 17]

Podsumowanie

Na zakończenie chcielibyśmy podkreślić raz jeszcze, że pomimo tego, że mówiliśmy o pewnych typach migracji należy pamiętać, że wszelkie typologie, w tym typologie migracji odnoszące się do czynników przyciągających, to rodzaj uproszczenia, którym posługujemy się, żeby w systematyczny sposób ująć obserwowane zjawiska społeczne. Życie jest jednak bardziej skomplikowane niż schematy. Weźmy przykład młodego działacza politycznego, który przyjeżdża do Polski z Białorusi, żeby podjąć studia w ramach programu stypendialnego oferowanego przez polski rząd albo przyjeżdżającą do pracy sezonowej obywatelkę Ukrainy, która wychodzi za mąż za polskiego obywatela i staje się „migrantką z miłości”. Imigrant-profesjonalista,

który pozornie kieruje się przesłankami ekonomicznymi, może mieć silną motywację związaną z samorozwojem (imigranci w sektorze edukacji) i realizowaniem ścieżki kariery zawodowej (imigranci w sektorze biznesu). Emigrujący za chlebem Turcy, traktujący początkowo Polskę jako kraj tranzytowy osiedlają się w niej, stwarzając miejsca pracy nie tylko dla współrodaków, ale również i dla Polaków. Kurdowie, niegdysiejsi uchodźcy, potem studenci, dzisiaj są polskimi obywatelami, wykładającymi na przykład na uczelniach wyższych lub wykonującymi zawód lekarza. Warto pamiętać o tym, że status i motywacje imigrantów nie są dane raz na zawsze, lecz są wypadkową różnych okoliczności i ulegają zmianie wraz z upływem czasu, a czynniki przyciągające, takie jak gwarancja minimum socjalnego, chłonny rynek pracy, możliwość kształcenia się lub zdobycia zawodu, stabilność polityczna, demokracja, przestrzeń do życia czy skuteczna ochrona praw człowieka, przyciągają niejako równolegle.

[Slajd 18]

Do zapamiętania:

Z których państw pojawili się w Polsce uchodźcy w latach 50. XX wieku?

Kiedy pojawili się w Polsce pierwsi czeczeńscy uchodźcy?

Na czym polega system EURODAC?

Kiedy i dlaczego napływać zaczęli do Polski uchodźcy z Armenii?

Czego dotyczy unijne rozporządzenie „Dublin II”?

Podsumowanie (odpowiedzi)

W latach 50. XX wieku pojawili się uchodźcy z Grecji, Grecy i Macedończycy, których liczba w 1955 roku osiągnęła ponad 15 tys. osób.

Pierwsi Czeczeni pojawili się wraz z rozpoczęciem wojny rosyjsko-czeczeńskiej (grudzień 1994 rok). W latach 1990. było ich stosunkowo niewiele, jednak wraz z nasileniem się działań wojennych w 2000 roku (tzw. druga wojna rosyjsko-czeczeńska, która rozpoczęła się w 1999 roku) liczba uchodźców z tego kraju znacząco się zwiększyła.

System EURODAC umożliwia weryfikację danych osobowych na podstawie pobranych odcisków palców przy wjeździe na teren Unii Europejskiej osób występujących o azyl.

Uchodźcy z Armenii napływać zaczęli w latach 1990, w wyniku wojny o Górski Karabach (1993-1997) i - później - w wyniku kryzysu ekonomicznego w kraju.

Rozporządzenie to dotyczy nadawania statusu uchodźcy. Zgodnie z nim odpowiedzialność za rozpatrzenie wniosku spoczywa na pierwszym pań-

stwie Unii Europejskiej, w którym rozpoczęła się procedura o nadanie statusu uchodźcy. Oznacza to, że cudzoziemcy, którzy przekroczyli granice w Polsce, ale pojechali do innego kraju i tam próbowali rozpocząć procedurę uchodźczą, na mocy tego aktu zostaną zawróceni do kraju pierwszego, czyli Polski.

7.2. Ćwiczenia

Ćwiczenie: „Narracje uchodźców”

Celem ćwiczenia jest zapoznanie się uczestników szkolenia z trajektoriami losu i refleksjami uchodźców pochodzących z różnych krajów, którzy przebywają w Polsce; wskazanie negatywnych i pozytywnych aspektów, które wiążą się z ich pobytem w Polsce.

Czas trwania: 18 minut.

Metoda: analiza materiałów źródłowych, dyskusja.

Przebieg ćwiczenia:

- 1/ Uczestnicy korzystają z materiałów zamieszczonych na portalu refugee.pl, zakładka „historie uchodźców”, gdzie znajduje się 18 narracji-portretów uchodźców z różnych krajów. Każdy z uczestników czyta inną narrację (jedną lub dwie, w zależności od wielkości grupy).
- 2/ Uczestnicy, wraz z prowadzącym, wspólnie starają się wskazać negatywne i pozytywne aspekty związane z pobytem owych uchodźców w Polsce. Prowadzący zapisuje propozycje na tablicy.
- 3/ Prowadzący krótko podsumowuje dyskusję.

Materiały potrzebne do przeprowadzenia ćwiczenia:

- wydrukowane Narracje-portrety uchodźców umieszczone na portalu refugee.pl, http://www.refugee.pl/refugee_hist/portrety.html [dostęp: 14.07.2015]
- tablica i przyrząd do pisania.

8. Narzędzie sprawdzające

Test.

9. Narzędzia wykorzystane podczas szkolenia

Prezentacja PP, tablica/flipchart, pisaki.

Jednostka szkoleniowa

- 1. Projekt szkoleniowy: Imigranci i społeczeństwo kraju przyjmującego**
- 2. Jednostka szkoleniowa nr 4: Trudności i bariery w kontaktach cudzoziemców z polskimi instytucjami – studia przypadków**
- 3. Powiązanie z modułem baza wiedzy demonstratora**

Bibliografia – wybór:

Lektury podstawowe:

- Bohosiewicz M., i in. (2010), *Imigranci w mojej klasie*, Vox Humana, <http://www.voxhumana.pl/?publikacja-dla-nauczycieli-do-pobrania,78> [dostęp: 16.04.2014];
- Czerniejewska I. (2013), *Edukacja wielokulturowa. Działania podejmowane w Polsce*, Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Mikołaja Kopernika;
- Halik T., Nowicka E., Połec W. (2006), *Dziecko wietnamskie w polskiej szkole: zmiana kulturowa i strategie przekazu kultury rodzinnej w zbiorowości Wietnamczyków w Polsce*, Kraków: Wydawnictwo ProLog;
- Klore N., Kubin K. (red.) (2012), *Innowacyjne rozwiązania w pracy z dziećmi cudzoziemskimi w systemie edukacji. Przykłady praktyczne*, Warszawa: Fundacja na rzecz Różnorodności Społecznej.

Lektury uzupełniające:

- Bloch N., Goździak E. (red.) (2010), *Od gości do sąsiadów. Integracja cudzoziemców spoza Unii Europejskiej w Poznaniu, na rynku pracy i w opiece zdrowotnej*, Poznań: Centrum Badań Migracyjnych UAM;
- Buchowski M., Schmidt J. (2012), *Migracje a heterogeniczność kulturowa. Na podstawie badań antropologicznych w Poznaniu*, Poznań: Wydawnictwo Nauka i Innowacje;
- Strona stowarzyszenia, opisy projektów integracyjnych, mnóstwo materiałów edukacyjnych do pobrania, <http://www.voxhumana.pl> [dostęp: 16.04.2015].

[Slajd 2]

4. Cel jednostki

4.1. Wiedza

- pozyskanie przez uczestników szkolenia wiedzy na temat trudności, na jakie napotykać cudzoziemcy mieszkający w Polsce i wskazanie słabości instytucji w zakresie obsługi cudzoziemców;
- charakterystyka wybranych przypadków dyskryminacji cudzoziemców w wymiarze instytucjonalnym.

4.2. Umiejętności

- kształtowanie zdolności diagnozowania trudności, z jakimi borykają się cudzoziemcy w kontaktach z różnymi instytucjami.

4.3. Postawy

- poprzez uświadomienie przeszkód, na jakie napotykać cudzoziemcy, bardziej krytyczne spojrzenie na różne instytucjonalne praktyki oraz świadomość różnego rodzaju praktyk dyskryminacyjnych.

5. Czas przeprowadzenia jednostki: 45 minut

[Slajd 3]

6. Przebieg jednostki

- wykład zawierający treści dotyczące:
  - a/ wprowadzenia do tematyki jednostki,
  - b/ barier w szkole;
- ćwiczenie: „Kontakty cudzoziemców z instytucjami – trudności i dyskryminacja”;
- projekcja i omówienie filmu: „Aslan i jego uczniowie”;
- podsumowanie.

7. Opis jednostki jako procesu dydaktycznego

Jednostka składa się z wykładu oraz ćwiczeń i nie wymaga wcześniejszego przygotowania merytorycznego szkolonych. Szkolący w postaci wy-

kładu prezentuje treści zawarte w jednostce szkoleniowej. Ćwiczenie mają na celu ugruntowanie wiedzy.

7.1. Treść wykładu

Wprowadzenie do jednostki

Cudzoziemcy, którzy postanawiają osiedlić się w Polsce, mogą napotykać na różne bariery: mogą one pojawiać się w wymiarze społeczno-kulturowym i wynikać z niechęci i braku tolerancji wobec cudzoziemców lub z braku znajomości polskich norm kulturowych; bariery mogą się pojawiać również na poziomie jednostkowym i być związane z indywidualną konstrukcją psychiczną imigranta i jego ograniczeniami, które utrudniają mu odnalezienie się w nowym środowisku społecznym. Kolejnym wymiarem, w którym cudzoziemcy mogą natrafić na przeszkody, jest wymiar instytucjonalny. Dzisiaj skupimy się właśnie na nim: na trudnościach, na jakie napotykają cudzoziemcy mieszkający w Polsce w kontaktach z instytucjami. Jak się przekonamy, po części wynikają one ze słabości owych instytucji w zakresie obsługi cudzoziemców, a po części z dyskryminacyjnych praktyk, których dopuszczają się przedstawiciele różnych instytucji.

Studia przypadku, które dzisiaj przedstawię, zostały opracowane w oparciu o materiały zgromadzone przez osoby pracujące jako **streetworkerzy** w poznańskim Migrant Info Point [Wykorzystane materiały to owoc pracy osób pracujących w MIP jako streetworkerzy: Izabeli Czerniejewskiej, Agaty Kochaniewicz, Agaty Pakiely i Roberta Rydzewskiego].

- ośrodka informacyjno-doradczym oferującym bezpłatne wsparcie imigrantom.

[Slajd 4]

Streetworker, mówiąc ogólnie, to osoba, której zadaniem jest nawiązywanie bezpośredniego kontaktu z poszczególnymi ludźmi, grupami dzieci, młodzieży lub dorosłych, które potrzebują wsparcia lub pomocy. Streetworking może być adresowany do różnych grup, na przykład do osób wykluczonych z głównych sfer socjalizacji i procesu integracji społecznej albo do osób będących poza zasięgiem istniejących organizacji czy instytucji. Zadaniem streetworkera jest asystowanie, a także edukacja społeczna, czyli uczenie korzystania z istniejącego systemu pomocy oraz poszerzanie świadomości politycznej i społecznej reszty społeczeństwa na temat sytuacji i potrzeb osób objętych streetworkingiem - w tym przypadku imigrantów.

Teraz zapoznajmy się z kilkoma studiami przypadku, które posłużą nam jako podstawa do dalszej dyskusji.

[Slajdy 5], [Slajdy 6]

Ćwiczenie „Kontakty cudzoziemców z instytucjami – trudności i dyskryminacja” (patrz 7.2)

[Slajd 7]

Bariery w szkole

Jak zilustrował to przypadek Franka, który spotkał się z dyskryminacją już w przedszkolu, nie tylko dorośli cudzoziemcy napotykają na trudności w kontaktach z różnymi instytucjami, problem ten dotyczy również cudzoziemskich dzieci. Autorzy książki *Dziecko wietnamskie w polskiej szkole* zwracają uwagę na to, w jaki sposób nauczyciele pracujący z uczniami polskimi i wietnamskimi postrzegają odmienność kulturową: „Nie można (...) powiedzieć, że nauczyciele z polskich szkół akceptują odrębność kulturową społeczności wietnamskiej, ani, tym bardziej, że czynią z owej odmienności wartość pożądaną i cenną. Zmierzają oni raczej w kierunku zatarcia odrębności między polską a wietnamską młodzieżą, co między innymi przejawiało się w zwracaniu uwagi na brak istotnych różnic (...) między tymi dwiema grupami”.

Oznacza to również, że nauczyciele, kierując się zasadą „staram się traktować je tak samo”, celowo nie zauważają odmienności kulturowej dzieci. W konsekwencji nie są w stanie wychwycić sytuacji, których źródło można odnaleźć w różnicach kulturowych – począwszy od nieumiejętnego używania obcojęzycznych imion dzieci, poprzez niezrozumienie ich problemów, wynikających z odmiennych sposobów nauczania w innych krajach, aż po stres wywołany szokiem kulturowym. Stosunek nauczycieli do różnic kulturowych widoczny jest już w pierwszym kontakcie z uczniem. Jeden z respondentów [wywiady były przeprowadzone wśród osób spoza Unii Europejskiej mieszkających w Polsce] zwrócił uwagę na trudność nauczycieli w posługiwaniu się imionami dzieci. Wietnamscy uczniowie w warszawskich szkołach często używają polskich imion, dla wygody nauczycieli, którzy nie potrafią poprawnie wymawiać ich imion wietnamskich. Warte zwrócenia uwagi jest to, że na studiach żaden wykładowca nie zaproponowałby cudzoziemskiemu studentowi zmiany imienia na polskie, gdyż ma trudności z jego wymówieniem. Cudzoziemskie dzieci przychodzą do szkoły z własnym bagażem kulturowym i w pierwszym okresie przeżywają szok wynikający z kontaktu z odmienną kulturą – innymi zachowaniami rówie-

śników, obcym językiem i nadmiarem niezrozumiałych bodźców. Dochodzą do tego oczekiwania rodziców, że dziecko sobie poradzi z nauką oraz oczekiwania nauczycieli, że szybko opanuje język, co w rezultacie powoduje silny stres. Jedna z respondentek tak wspomina pierwsze dni swojej córki w szkole: „Mała przez pierwszy tydzień bardzo płakała, że nic nie rozumie, był to bardzo duży stres dla niej”, mimo iż dziewczynka pochodziła z bliskiego Polsce kręgu kulturowego – z Ukrainy. Z kolei uczennica z Nepalu, według relacji jej opiekunki: „ma problemy komunikacyjne, problem akcentu, różnic kulturowych na poziomie językowym, ponadto różnice w podejściu do nauczania w kraju pochodzenia i w Polsce są dodatkowym źródłem frustracji i niezrozumienia”.

Z tym wszystkim cudzoziemski uczeń z reguły zostaje pozostawiony sam sobie. Tymczasem integracji sprzyja wsparcie o charakterze instytucjonalnym (nauczyciela, asystenta, psychologa), rodziny, a także przyjaciół dziecka (w początkowym okresie są to najczęściej osoby z tego samego kręgu kulturowego).

[Slajd 8]

Łagodniejsze przejście szoku kulturowego wspominała jedna z respondentek, która trafiła do polskiego liceum razem z koleżanką z kraju pochodzenia. Rozmowy z cudzoziemcami wykazały jednak brak instytucjonalnego wsparcia dla dziecka cudzoziemskiego. Trudności, jakie te dzieci napotykały, spowodowane odmiennym sposobem myślenia i rozwiązywania problemów, były często niedostrzegane lub niepostrzegane jako związane z różnicami kulturowymi. Jedna z osób zwróciła uwagę, że w jej kraju do poziomu V klasy szkoły podstawowej dzieci piszą każdą literę osobno, aby było czytelnie, a tutaj zaczęto od córki wymagać łączenia liter i rysowania szlaczeków. Dziecko – mające wcześniej doświadczenia edukacyjne w kraju pochodzenia – nie rozumiało kierowanych do niej oczekiwań, a nauczycielka nie widziała innej możliwości nauczania dziecka pisania niż poprzez łączenie liter. Sytuacja ta powodowała obustronną frustrację. Gdyby została dostrzeżona jako związana z różnicami kulturowymi, mogłaby być w porę zmieniona. Jak zauważa Teresa Halik, „zagadnienie ‘inności’ w naszym społeczeństwie uchodzi w dalszym ciągu za tabu, niepewną przestrzeń, po której nie wiemy, jak się poruszać”.

Podsumowując, główne trudności, jakie mają cudzoziemskie dzieci w polskich szkołach, wynikają z bariery językowej, szoku kulturowego oraz nieuwzględniania ich odmienności kulturowej. Ważne jest zatem rozpoznanie ich specyficznych potrzeb edukacyjnych, np. oznakowanie pomieszczeń i przestrzeni szkolnej, wprowadzenie na lekcjach gier i zabaw opartych na

metodzie obrazkowego uczenia się, zorganizowanie nauki języka polskiego dla dzieci, dla których polski jest językiem drugim lub obcym. Inne metody wspierające wprowadzanie cudzoziemskich uczniów do nowego środowiska szkolnego to zapewnienie wsparcia asystentów międzykulturowych, rozwijanie szkoły pluralistycznej poprzez szerzenie wiedzy o kulturach i krajach pochodzenia uczniów (np. spotkania adresowane także do polskich rodziców), traktowanie dzieci indywidualnie z poszanowaniem różnic kulturowych i religijnych oraz aktywna postawa nauczycieli wobec dzieci nieznających języka polskiego.

Projekcja filmu „Aslan i jego uczniowie”

[Slajd 9]

Film opowiada o pracy asystenta międzykulturowego zatrudnionego w jednej ze szkół przyjmującej dzieci cudzoziemskie.

<https://www.youtube.com/watch?v=XL4BPQ1d63w> [dostęp: 26.07.2015] lub www.ffrs.org.pl, zakładka „Aktualne działania”: seria filmowa „Narracje Migrantów”

Pytanie do uczestników szkolenia: Czy po projekcji tego filmu mają państwo może jakieś refleksje?

Podsumowanie

A zatem asystent międzykulturowy to osoba pośrednicząca między cudzoziemskimi dziećmi i nauczycielami, ułatwiająca porozumienie wynikające nie tylko z barier językowych, ale i kulturowych. W przypadku Aslana można również zaryzykować stwierdzenie, że z uwagi na fakt, że jest tej samej narodowości co dzieci, którymi się opiekuje, i tak jak one ma za sobą doświadczenia związane z uchodźstwem, jest on dla nich mentorem („cały czas tłumaczę – najważniejsze, żebyście znali język”). Ponadto, zna on od podszewki czeczeńską kulturę i jest świadomy różnych uwarunkowań, związanych na przykład z tym, że edukacja może nie stanowić priorytetu, gdy w grę wchodzi odpowiedzialność za utrzymanie rodziny, która w wypadku chłopców pojawia się już w wieku 15 lat.

Aslan zwraca uwagę również na to, że fakt, iż dzieci tuż po przyjeździe z Czeczenii muszą zacząć uczęszczać do szkoły, sprawia, że początki są dla nich niezwykle trudne; pojawiać może się też coś w rodzaju oporu i niechęci do nauki. Szkoła, w której uczy, niewątpliwie należy do placówek, w których świadomość konieczności otoczenia specjalną opieką cudzoziemskich dzieci i zwrócenia uwagi na ich potrzeby jest wysoka. Nie tylko zatrudniony

jest w niej asystent kulturowy, ale także uwzględnia się tam specyfikę wyznaniową i w trakcie ramadanu uczniowie traktowania są bardziej ulgowo. [Podczas trwania ramadanu, od świtu do zmierzchu (około 15 minut po zachodzie słońca) muzułmaninowi powyżej 10 roku życia nie wolno spożywać żadnych pokarmów i pić żadnych napojów].

[Slajd 10]

Podsumowanie jednostki

Zapoznaliśmy się dzisiaj z różnymi trudnościami, na jakie napotykają w kontaktach z instytucjami cudzoziemcy mieszkający w Polsce. Bariery stanowią między innymi: duży stopień formalizacji, brak przejrzystej i spójnej informacji w zrozumiałym dla cudzoziemców języku, przedłużające się (często z przyczyn niezrozumiałych dla migranta lub migrantki) procedury lub zwykła niekompetencja bądź nieżyczliwość urzędników i urzędniczek. Omówiliśmy także przypadki dyskryminacji cudzoziemców w instytucjach (sąd i przedszkole), które powinny służyć przykładem i w których oczekiwać by można pozbawionego uprzedzeń podejścia do osób obcego pochodzenia. Mam nadzieję, że poprzez uświadomienie sobie przeszkód, na jakie napotykają cudzoziemcy bardziej krytycznie spojrzą państwo na różne instytucjonalne praktyki oraz będą bardziej czujni, jeśli chodzi o różnego rodzaju przejawy dyskryminacji.

[Slajd 11]

PODSUMOWANIE

☞ Do zapamiętania:

Czym zajmuje się asystent kulturowy?

Na jakie bariery napotykają dzieci imigrantów w polskich szkołach?

Jakie są podstawowe zadania formy działania streetworkerów?

Co mogłyby ułatwić adaptację cudzoziemskich dzieci w polskich placówkach edukacyjnych?

Podsumowanie (odpowiedzi)

Asystent międzykulturowy to osoba pośrednicząca między cudzoziemskimi dziećmi i nauczycielami, ułatwiająca porozumienie wynikające nie tylko z bariery językowych, ale i kulturowych.

Główne trudności, jakie mają cudzoziemskie dzieci w polskich szkołach wynikają z bariery językowej, szoku kulturowego oraz nieuwzględniania ich odmienności kulturowej.

Zadaniem streetworkera jest asystowanie, a także edukacja społeczna, czyli uczenie korzystania z istniejącego systemu pomocy oraz poszerzanie świadomości politycznej i społecznej reszty społeczeństwa na temat sytuacji i potrzeb osób objętych streetworkingiem, między innymi imigrantów.

Rozpoznanie ich specyficznych potrzeb edukacyjnych, np. zrozumiałe oznakowanie pomieszczeń i przestrzeni szkolnej, wprowadzenie na lekcjach gier i zabaw opartych na metodzie obrazkowego uczenia się, zorganizowanie nauki języka polskiego dla dzieci, dla których polski jest językiem drugim lub obcym. Ważne jest także zapewnienie wsparcia asystentów międzykulturowych, rozwijanie szkoły pluralistycznej poprzez szerzenie wiedzy o kulturach i krajach pochodzenia uczniów (także przez spotkania adresowane do polskich rodziców), traktowanie dzieci indywidualnie z poszanowaniem różnic kulturowych i religijnych oraz aktywna postawa nauczycieli wobec dzieci nieznających języka polskiego.

7.2. Ćwiczenia

Ćwiczenie „Kontakty cudzoziemców z instytucjami – trudności i dyskryminacja”

Celem ćwiczenia jest wskazanie słabości instytucjonalnych praktyk z zakresu obsługi cudzoziemców i trudności, z jakimi borykają się cudzoziemcy w kontaktach z instytucjami, napiętnowanie praktyk dyskryminacyjnych oraz zaproponowanie rozwiązań, które mogłyby poprawić sytuację.

Czas trwania: 25 minut.

Metoda: metaplan i dyskusja.

Przebieg ćwiczenia:

- 1/ Uczestnicy zostają podzieleni na dwie grupy. Grupa I dostaje do przeczytania i analizy *Przypadek 1. Legalizacja pobytu* oraz *Przypadek 2. Dyskryminacja w sądzie*; grupa II – *Przypadek 3. Odmowa legalizacji pobytu* oraz *Przypadek 4. Dyskryminacja w przedszkolu*.
- 2/ Po przeczytaniu wskazanych przypadków, uczestnicy pracują w podgrupach przy pomocy metaplanu – dyskutują nad problemem (zapisanym na środku plakatu), tworzą opis sytuacji (jak jest?), projektują rozwiązanie (jak powinno być?) oraz analizują zastaną sytuację (dlaczego nie jest tak, jak powinno być?). Z dyskusji na dany temat wyciągają wnioski, odpowiadają na pytania: Jak jest? Jak powinno być? Dlaczego nie jest tak, jak powinno być?
- 3/ Każda z grup prezentuje plakat na forum, streszczając sobie nawzajem przypadki, następnie prezentując wnioski na forum dotyczące wszystkich czterech przypadków.

Potrzebne materiały:

- wydruki dla wszystkich uczestników ze studiami przypadku:

Przypadek 1. Legalizacja pobytu.

Przypadek 2. Dyskryminacja w sądzie.

Przypadek 3. Odmowa legalizacji pobytu.

Przypadek 4. Dyskryminacja w przedszkolu.

- arkusz papieru dla każdej z grup i przyrzędy do pisania.

Przypadek 1. Legalizacja pobytu (Lena)

Lena, obywatelka Ukrainy, przyjechała do Polski na podstawie wizy. W wyniku licznych konsultacji w urzędzie otrzymała informację, że powinna starać się o zezwolenie na pobyt czasowy (pomimo tego, że posiadała członków rodziny będących obywatelami Unii Europejskiej). Tak też zrobiła, jednak po czasie otrzymała pismo, że z uwagi na przedstawione uzasadnienie (chęć zamieszkania z rodziną), powinna się starać o zgodę na pobyt jako członek rodziny obywatela UE. Migrantka miała trudności z przygotowaniem właściwych dokumentów, ponadto w międzyczasie otrzymała zezwolenie na pobyt czasowy na krótki okres. W związku z tym poprosiła jedną ze streetworkerek z Migrant Info Point o towarzyszenie jej w urzędzie i wsparcie w finalizacji sprawy. Po wykonaniu telefonów do urzędu, streetworkerka dowiedziała się, że każdą ze spraw prowadzą dwie różne osoby, co utrudniło podejmowanie spójnych decyzji. Ponadto w związku z zawirowaniami dotyczącymi błędów w adresie, Lena nie otrzymała decyzji dotyczącej pobytu czasowego, a termin na złożenie odwołania dobiegał końca. Lena napisała odwołanie – ponieważ nie знаła języka polskiego napisała je po angielsku, po czym za pomocą tłumacza internetowego przetłumaczyła je na język polski. Po korekcie tekstu dokonanej przez streetworkerkę, Lena i streetworkerka razem udały się do urzędu. Streetworkerka była obecna przy rozmowie, lecz pozostawiła pole do działania Lenie, która świetnie sobie poradziła, rozmawiając z urzędnikami po angielsku.

Kolejne zawirowania pojawiły się przy okazji odbioru karty pobytu. Okazało się, że decyzja została dostarczona, jednak Lena karty nie otrzymała. Po wykonaniu licznych telefonów (zarówno do urzędu w Poznaniu, jak i do Biura Informatyki ds. Cudzoziemców w Warszawie), udało się ustalić, że przedłużający się termin wydania karty jest wynikiem problemów technicznych, jakie wystąpiły w systemie generującym dokumenty. Tutaj uwidacznia się jedna z barier, na jaką trafia w takiej sytuacji migrant, który nie zna języka polskiego. Lena znała trochę język polski, więc była w nieco korzystniejszej sytuacji, jednak osoba w ogóle nie mówiąca po polsku, bez żadnego wsparcia, nie byłaby w stanie uzyskać żadnych informacji.

Przypadek 2. Dyskryminacja w sądzie (Jorge)

Przykład dyskryminacji cudzoziemca w sądzie ilustruje przebieg sprawy Meksykanina Jorge. Dotyczyła ona zasądzenia alimentów dla jego kilkuletniego syna pochodzącego ze związku z Polką. Kiedy Jorge zwrócił się po pomoc do pracowników Migrant Info Point, jego sprawa toczyła się przed poznańskim sądem już od dwóch lat – odbyło się blisko 20 rozpraw. Streetworkerka, która zajęła się monitorowaniem tej sprawy, uczestniczyła w dwóch z nich oraz w posiedzeniu podczas którego ogłoszono werdykt.

Jorge twierdził, że sędzina, która prowadzi sprawę, dyskryminuje go ze względu na pochodzenie i nie bierze pod uwagę jego argumentacji w sprawie. Poprosił streetworkerkę, żeby poszła z nim na rozprawę z dwóch powodów. Po pierwsze, potrzebował kogoś, kto będzie tłumaczem w rozmowach z reprezentującym go adwokatem. Jorge mówi po hiszpańsku i angielsku, jednak jego prawnik nie posługuje się żadnym z tych języków. Po drugie, chciał, aby streetworkerka przyjrzała się zachowaniu sędziny, co do którego miał wiele zastrzeżeń. Według prawnika i Jorge, sędzina od początku była po stronie matki dziecka. Pozwalała sobie na złośliwe komentarze oraz sugerowała, że Jorge jest człowiekiem bardzo zamożnym. Nie chciała dać wiary, że mężczyzna nie ma pracy w Polsce i żyje cały czas na kredyt, spłacając zadłużenie na jednych kartach kredytowych środkami z innych kart kredytowych. Jest to powszechny, zwłaszcza od czasu kryzysu, sposób na życie w Stanach Zjednoczonych, w których Jorge mieszkał wiele lat. Mimo to sędzina często sugerowała, że skoro mężczyzna ma amerykański paszport, to jest to jednoznaczne z jego wysokim statusem ekonomicznym.

Kiedy pojawiła się kwestia pełnomocnictwa do pism sądowych, a adwokat oświadczył, że będzie reprezentował Jorge, sędzina zadrwiła, że skoro strona podróżuje tyle po egzotycznych krajach, to może też regularnie odwiedzać Polskę i odbierać listy. „Zarzut o podróżowanie” pojawił się kilka razy podczas rozprawy, kiedy ważyła się sprawa wysokości zasądzonych alimentów. Sędzina nie rozumiała podstawowej kwestii związanej z pobytami cudzoziemca spoza Unii Europejskiej w Polsce. Jako obywatel Meksyku, którego obejmuje ruch bezwizowy, Jorge mógł przebywać legalnie w Polsce tylko trzy miesiące i aby móc legalnie dalej przebywać w Polsce, co trzy miesiące wyjeżdżał do kraju spoza UE, na Ukrainę. Zdecydował się na wyjazd na Ukrainę gdyż była najbliższym i najtańszym państwem spoza UE. W sytuacji braku podstaw do uzyskania zezwolenia na zamieszkanie na czas oznaczony (obecnie „pobyt czasowy”), umożliwiała mu to legalny pobyt w Polsce.

Innym przykładem dyskryminacji była sytuacja, gdy tłumacz przysięgły języka hiszpańskiego, towarzyszący Jorge podczas rozprawy, w pewnym

momencie musiał opuścić salę, aby przedłużyć bilet parkingowy, a sędzina zdecydowała o kontynuowaniu sprawy bez niego. W rezultacie Jorge nie rozumiał, o czym dyskutowano podczas nieobecności tłumacza. Była też sytuacja, w której Jorge nie mógł sobie przypomnieć polskiego nazwiska osoby, u której mieszka i sędzina uznała, że kłamie, nie biorąc pod uwagę, że cudzoziemcowi może sprawiać trudność zapamiętanie długiego polskiego nazwiska.

Niestety w Polsce nie nagrywa się w większości rozpraw sądowych, a sędzina dyktuje ogólne ustalenia, które pracownik sądu zapisuje w komputerze. Złośliwe czy dowodzące braku wrażliwości na sytuację imigrantów w Polsce komentarze sędziny wypowiedziane pod nosem, nie były zatem odnotowywane. Nigdzie nie zarejestrowano, że sędzina „stroїła miny”, gdy Jorge próbował wyjaśnić, że cudzoziemcom trudno jest znaleźć pracę w Polsce. Dlatego przy ewentualnym zażaleniu jedynym dowodem byłyby zeznania świadków. Podczas ogłoszenia werdyktu streetworkerka towarzyszyła Jorge, aby mu go przetłumaczyć, ponieważ sędzina stwierdziła, że tłumacz przysięgły nie będzie potrzebny. Po dwóch latach toczenia się sprawy cudzoziemiec nie miał zapewnionej możliwości zrozumienia werdyktu sądu. Po zakończeniu sprawy adwokat postanowił napisać zażalenie w sprawie stroniczej postawy sędziny, a streetworkerka zadeklarowała gotowość do bycia świadkiem w tej sprawie, jeśli zajdzie taka potrzeba. Sam Jorge był bardzo wdzięczny za asystenturę przy rozprawach. Niestety nie czuł, że był równoprawną stroną w postępowaniu, ponieważ jego argumentacja i przedstawione dowody były lekceważone. Według niego, gdyby był Polakiem, postawa sędziny byłaby inna.

Przypadek 3. Odmowa zezwolenia na pobyt (Charu)

Charu skończyła w Polsce pięcioletnie studia magisterskie, po czym rozpoczęła studia doktoranckie. Uzyskała z tego powodu zezwolenie na zamieszkanie na pobyt czasowy. W toku drugiej procedury ubiegania się o zezwolenie na pobyt ze względu na studia doktoranckie dostała bardzo korzystną propozycję pracy. Postanowiła odłożyć studia i podjąć pracę. Urząd zarzucił jej cel pobytu inny niż deklarowany i odmówił zezwolenia na pobyt. Stwierdził, że chcąc rozpocząć pracę w Polsce, musi przyjechać do Polski na podstawie wizy upoważniającej ją do podjęcia pracy.

Przypadek 4. Dyskryminacja w przedszkolu (Franek)

Manuela pochodzi z Wenezueli i ma męża Polaka. Mieszkają w Poznaniu od 7 lat, obydwójce pracują, a ich syn Franek, który urodził się w Polsce, w zeszłym roku zaczął uczęszczać do przedszkola. Mama rozmawia z nim

po hiszpańsku, tata po polsku, rodzice między sobą komunikują się po angielsku.

Historia chłopca i jego edukacji przedszkolnej przedstawia się następująco. We wrześniu 2013 roku Franek zaczął chodzić do jednego z publicznych przedszkoli w Poznaniu. Początkowo rodzice się martwili, czy sobie poradzi, często dopytywali opiekunek, jak mu idzie, ale nigdy nie słyszeli o jakichkolwiek problemach. Jednak mama dziecka czuła, że dyrektorka jej nie lubi, gdy mówiła: „Mieszkacie w Polsce, trzeba mówić po polsku”. Dyrektorka przedszkola uważała, że rodzice powinni mówić do dziecka po polsku. Po miesięcznych wakacjach, które Franek spędził z rodzicami w Hiszpanii, chłopiec wrócił do przedszkola we wrześniu 2014 roku. Początkowo nauczycielki powiedziały, że zapomniał wielu słów, których się nauczył w poprzednim roku, jednak później rodzice nie otrzymali żadnej nowej informacji. Kilka razy się zdarzyło, że przy odbieraniu syn był w młodszej grupie, ale nikt nie wyjaśnił rodzicom, dlaczego nastąpiło takie przesunięcie.

Pod koniec listopada, zupełnie niespodziewanie dla rodziców, dyrektorka poinformowała ojca dziecka, że rodzice powinni zabrać syna z przedszkola. Rozmowa odbyła się przy jednym świadku – nauczycielce z innej grupy. Wyjaśniła, że dziecko nie robi postępów w nauce języka polskiego i dzieci w grupie go odrzucają, gdyż go nie rozumieją. Powiedziała też wówczas, dlaczego pewnego dnia nauczycielki umieściły Franka w innej grupie – chciały w ten sposób sprawdzić, czy młodsze dzieci go rozumieją. Dyrektorka oświadczyła również rodzicom, że chłopiec może zostać w przedszkolu tak długo, aż nie znajdą dla niego miejsce w jakimś dwujęzycznym przedszkolu, oraz, że robi im przysługę, za którą powinni jej podziękować. Manuela i jej mąż poprosili dyrektorkę, żeby przedstawiła uzasadnienie swojej decyzji na piśmie. Przez kolejne dni atmosfera w przedszkolu zrobiła się jeszcze bardziej niemiła. Franek nie czuł się tam już dobrze i nie chciał więcej chodzić do przedszkola. Stało się jasne, że nie wróci już do tej placówki.

Streetworkerka z MIP, która zajęła się tą sprawą – po tym jak Manuela zamieściła na Facebooku notkę o wydaleniu jej syna z przedszkola, streetworkerka sama skontaktowała się z matką chłopca oferując pomoc – spotkała się z chłopcem i jego tatą kilka dni po jej pierwszym spotkaniu z Manuelą, na pikniku organizowanym przez MIP. Franek rzeczywiście mówił bardzo szybko, niewyraźnie i mieszał języki. Ponadto był nad wyraz aktywny, „wszędzie było go pełno”.

Na pikniku rodzice rozmawiali ze streetworkerką o kolejnych krokach, które należy podjąć. Ponieważ zdecydowali, że nie chcą, żeby Franek chodził do przedszkola, z którego został usunięty, nawet jeśli pojawiłaby się możliwość cofnięcia decyzji dyrektorki, mieli dodatkowe zmartwienie – jak

znaleźć miejsce w publicznym przedszkolu pod koniec listopada (regularny nabór jest wiosną). Rodzice nie chcieli posyłać go do anglojęzycznej prywatnej placówki. Dzięki zaangażowaniu streetworkerki udało się znaleźć wolne miejsce w przedszkolu. Franek rozpoczął edukację w nowym przedszkolu, w którym dwujęzyczność dziecka nie stanowiła dla dyrekcji i wychowawczyń problemu. Dopiero po tygodniu, kiedy chłopiec zaadaptował się w nowym miejscu, a rodzice przestali się martwić o jego los, streetworkerka powróciła w rozmowie z Manuelą do tematu dyskryminacji w poprzednim przedszkolu. Obydwoje rodzice twierdzili, że nie chcą tej sprawy tak pozostawić.

W związku z tym streetworkerka skontaktowała się z Kuratorium Oświaty w Poznaniu, gdzie dowiedziała się, w jaki sposób formalnie zgłosić niezadowolone rodziców z zaistniałej sytuacji. Zaskakujące dla niej było to, że po opowiedzeniu przez telefon historii Franka od pracownicy kuratorium usłyszała: „A dlaczego ojciec nie uczy syna polskiego?”. Manuela napisała pismo, które streetworkerka pomogła jej zredagować. W liście skarżyła się na sytuację i stwierdziła, że „postępowanie wychowawczyń nosi znamiona zachowań dyskryminacyjnych i niezgodnych z prawem”. W celu udzielenia Manueli instytucjonalnego wsparcia, list ten został również przesłany jako oficjalne pismo z MIP. W odpowiedzi przyszedł do MIP e-mail od pani kurator, z informacją, że w najbliższych dniach zostanie przeprowadzona kontrola w przedszkolu. Kuratorium przeprowadziło w przedszkolu kontrolę. I orzekło, że pani dyrektor, skreślając Franka z listy, postąpiła niezgodnie z Konwencją o Prawach Dziecka. Artykuł 2. zakazuje dyskryminacji ze względu na pochodzenie dziecka lub jego rodziców. Postąpiła też wbrew Ustawie o systemie oświaty, w myśl której każdy obywatel RP ma prawo do kształcenia, wychowania i opieki dostosowanej do wieku i rozwoju. Pani wizytator z kuratorium stwierdziła, że nieprawidłowości polegały na niezapewnieniu Frankowi właściwej pomocy psychologiczno-pedagogicznej, pomimo rozpoznanych problemów w zakresie komunikacji w języku polskim, a tym samym problemów adaptacyjnych w grupie przedszkolnej. Nie opracowano systemowych działań wspierających rozwój dziecka, nie nawiązano partnerskiej współpracy z rodzicami chłopca w celu wsparcia jego harmonijnego rozwoju. Dyrektorka przedszkola została pouczona, jak postępować w przypadku dzieci nieznających języka polskiego.

W międzyczasie, Manuela i jej mąż dali się namówić dziennikarzowi na wywiad, który ukazał się w internetowej wersji lokalnej gazety oraz na nagraniu krótkiego materiału filmowego, który został wyemitowany w lokalnej telewizji. Efekt był dwojakiemu rodzaju – temat został nagłośniony, a słowa dyrektorki przedszkola oraz przedstawicieli kuratorium nagrane. Jednak ujawnił się też efekt negatywny – pod artykułem znalazło się wiele komen-

tarzy świadczących o niskim poziomie zrozumienia problemu przez internautów. Rodzice byli zaskoczeni reakcjami przeciętnych czytelników, którzy nieprzychylnie się o nich wypowiedzieli. Te reakcje świadczą o problemie nietolerancji w społeczeństwie polskim wobec wszelkiego rodzaju przejawów odmienności, nawet jeśli jest to tylko mały chłopiec, który nie zna dobrze języka polskiego.

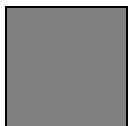
8. Narzędzie sprawdzające

Test.

9. Narzędzia wykorzystane podczas szkolenia

Prezentacja PP, wydruki studiów przypadku, kartki papieru, przyrządy do pisania.

Jednostka szkoleniowa

- 1. Projekt szkoleniowy: Imigranci i społeczeństwo kraju przyjmującego**
- 2. Jednostka szkoleniowa nr 5: Integracja i adaptacja imigrantów – wybrane aspekty, cz. 1: Różne aspekty integracji i adaptacji; imigranci z Białorusi i Chin**
- 3. Powiązanie z modułem baza wiedzy demonstratora**

Źródła – raporty:

- Z. Szmyt, Białorusini – charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski;
- J. Wardęga – Chińczycy – charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski.

Ekspertyzy – mapa różnicowań regionalnych:

- Z. Szmyt, Różnicowanie etniczne obszaru poradzieckiego. Białoruś, Ukraina, Mołdawia, Kazachstan, Uzbekistan, Tadżykistan, Kirgistan, Turkmenistan.

Słownik:

Integracja kulturowa.

Bibliografia – wybór:

Lektury podstawowe:

- Bloch N., Goździak E., (red.) (2010), *Od gości do sąsiadów. Integracja cudzoziemców spoza Unii Europejskiej w Poznaniu, na rynku pracy i w opiece zdrowotnej*, Poznań: Centrum Badań Migracyjnych UAM;
- Buchowski M., Schmidt J. (red.) (2012), *Imigranci: między izolacją a integracją*, Poznań: Wydawnictwo Nauka i Innowacje;
- Danilewicz J., *Czeczeńcy, wynoście się*, „Newsweek”, 21.03.2010, <http://polska.newsweek.pl/czeczency--wynoscie-sie,55516,1,1.html> [dostęp: 06.05.2014];
- Gałązka W. (2012), *Nie damy schińszczyć Jelenia*, „Gazeta Wyborcza”, 24.06.2012, http://wyborcza.pl/1,76842,11979105,Nie_damy_schinszczyc_Jelenia.html [dostęp: 20.04.2014];
- Grzymała-Kazłowska A. (red.) (2008), *Między jednością a wielością. Integracja odmiennych grup i kategorii migrantów w Polsce*. Warszawa: OBM WNE UW;
- Grzymała-Kazłowska A., Łodziński S. (red.) (2008), *Problemy integracji imigrantów. Koncepcje, badania, polityki*, Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego;

- Józwiak I. (2012), „Nowa” imigracja z Chin i Wietnamu a społeczności lokalne – Jaworzno i Wólka Kosowska, w: Wysieńska K. (red.), (2012) Sprzedawać, gotować czy budować? Plany i strategie Chińczyków i Wietnamczyków w Polsce, Warszawa: Instytut Spraw Publicznych;
- Klimowicz J. (2010), Wyrzucają Czeczenów, „Gazeta Wyborcza”, 26.03.2010, http://wyborcza.pl/1,76842,7702583,Wyrzucaja_Czeczenow.html [dostęp: 21.04.2014];
- Pakiela A. (2012), Białoruscy stypendyści programu im Konstantego Kalinowskiego, w: M. Buchowski, J. Schmidt (red.), *Migracje a heterogeniczność kulturowa. Na podstawie badań antropologicznych w Poznaniu*, Poznań: Wydawnictwo Nauka i Innowacja, s. 197-209;
- Wysieńska K., Seges-Frelak J. (red.), (2013) *Mała Azja w Polsce. Plany i strategie imigrantów z Azji i Bliskiego Wschodu w Polsce*, Warszawa: Instytut Spraw Publicznych;

Lektury uzupełniające:

- Bloch N. (2012), *Integracja cudzoziemców spoza Unii Europejskiej w Poznaniu – edukacja, praca, zdrowie*, w: P. Kaczmarczyk, M. Leśnińska (red.), *Krajobrazy migracyjne Polski*, Warszawa: Ośrodek Badań nad Migracjami, s. 340-347;
- Piekut A. (2010), Społeczny wymiar integracji, w: A. Górny, I. Grabowska-Lusińska, M. Leśnińska, M. Okólski (red.), *Transformacja nieoczywista. Polska jako kraj imigracji*, Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego;
- Wywiady z imigrantami mieszkającymi w Polsce, <http://www.voxhumana.pl/?sukcesy-imigrantow-%E2%80%93-wywiady-wystawy-spotkania,137> [dostęp: 18.04.2015].

[Slajd 2]

4. Cel jednostki

4.1. Wiedza

- pozyskanie wiedzy na temat wybranych aspektów związanych z integracją i adaptacją imigrantów w społeczeństwie przyjmującym.

4.2. Umiejętności

- pozyskanie przez szkolonych umiejętności diagnozowania czynników ułatwiających oraz utrudniających integrację i adaptację;
- lepsze zrozumienie strategii adaptacyjnych imigrantów.

4.3. Postawy

- ukształtowanie postawy otwartości poprzez lepsze zrozumienie działań imigrantów związanych z ich adaptacją do nowych warunków społeczno-kulturowych.

5. Czas przeprowadzenia jednostki: 45 minut

[Slajd 3]

6. Przebieg jednostki

- wykład zawierający treści dotyczące:
  - 1/ różnych aspektów integracji,
  - 2/ adaptacji społecznej imigrantów z Białorusi,
  - 3/ imigrantów z Chin - integracji segmentalnej i izolacji;
- film: „Po polsku mam na imię Hania”,
- ćwiczenie: „Imigranci zaadoptowani- portrety”;
- podsumowanie.

7. Opis jednostki jako procesu dydaktycznego

Jednostka składa się z wykładu, wspólnego oglądania i omówienia filmu oraz ćwiczeń i nie wymaga wcześniejszego przygotowania merytorycznego szkolonych. Szkolący w postaci wykładu prezentuje treści zawarte w jednostce szkoleniowej. Ćwiczenie ma na celu ugruntowanie wiedzy i odniesienie jej do własnych doświadczeń wynikających z pracy w SG. W trakcie wykładu szkolący pobudza aktywność szkolonych za pomocą pytań dodatkowych, mających na celu także ugruntowanie treści przekazywanych w czasie wykładu. Odpowiedzi na pytania powinny być skomentowane przez szkolącego w kontekście ich adekwatności.

7.1. Treść wykładu

Różne aspekty integracji

W ramach niniejszej jednostki omówione zostaną różne aspekty integracji imigrantów ze społeczeństwem przyjmującym oraz różne strategie adaptacji, które imigranci obierają. W antropologicznym ujęciu **adaptacja** to

przystosowanie się jednostki lub grup do nowej sytuacji społeczno-kulturowej.

[Slajd 4]

Natomiast **integracja** rozumiana jest tutaj jako proces budowania związków między imigrantami a społeczeństwem przyjmującym, dzięki któremu imigranci – przy poszanowaniu ich prawa do zachowania własnej odrębności kulturowej – uczestniczą w różnych obszarach życia swojego nowego społeczeństwa. Różne wymiary integracji przenikają się ze sobą i są od siebie zależne, ale jeśli chcemy przedstawić je w sposób systematyczny, możemy wyróżnić:

- a. wymiar prawno-instytucjonalny,
- b. wymiar ekonomiczny,
- c. wymiar społeczny,
- d. wymiar tożsamościowy,
- e. wymiar kulturowy,
- f. wymiar przestrzenny.

[Slajd 5]

a. wymiar prawno-instytucjonalny

Wymiar prawno-instytucjonalny integracji imigrantów jest związany z legalnością pobytu w kraju przyjmującym. Analiza wymiaru prawno-obywatelskiego integracji dotyczy następujących kwestii:

1. statusu prawnego imigrantów,
2. nabywania przez nich obywatelstwa kraju przyjmującego,
3. ich politycznej partycypacji,
4. korzystania z instytucji kraju przyjmującego.

Status prawny imigranta jest nie tylko podstawową kwestią określającą jego dostęp do praw i przywilejów, ale i czynnikiem wpływającym na dalsze etapy integracji imigrantów we wszystkich wymiarach jego życia.

b. wymiar ekonomiczny

Uznaje się, że jedną z najbardziej podstawowych kwestii dla skutecznej integracji imigrantów w kraju docelowym jest praca, która pozwala na utrzymanie siebie i rodziny w nowym kraju. Szanse imigrantów na znalezienie pracy są zależne od wielu czynników, na które sami zainteresowani nie zawsze mają wpływ: ich statusu prawnego i sytuacji ekonomicznej kraju docelowego, ich poziomu edukacji i kwalifikacji zawodowych oraz indywidualnych charakterystyk (np. wieku, skłonności do mobilności). Na możliwość uzyskania zatrudnienia przez migranta ma także niebagatelny wpływ

dyskryminacja na rynku pracy. Posiadanie pracy sprzyja nawiązywaniu kontaktów z przedstawicielami społeczeństwa przyjmującego, nauce nowego języka (lub jego doskonaleniu) i poznawaniu kultury. Powyższe okoliczności sprzyjają włączaniu imigranta w główny nurt społeczeństwa, czynią go jego integralną częścią, ułatwiają awans społeczno-ekonomiczny i zapobiegają marginalizacji.

c. wymiar społeczny

Wymiar społeczny jest niezwykle ważnym elementem efektywnej integracji imigranta, ponieważ dotyczy tych aspektów życia człowieka, z którymi ma on do czynienia na co dzień i które istotnie wpływają na jego postrzeganie rzeczywistości. Ten wymiar przenika się często z innymi, zwłaszcza z wymiarem ekonomicznym i kulturowym. Bez integracji w tym obszarze imigranci nigdy nie poczują się w nowym kraju „jak u siebie”, co w konsekwencji może prowadzić do ich marginalizacji oraz tworzenia się „społeczeństw równoległych”.

d. wymiar tożsamościowy

Kwestie tożsamości narodowej i etnicznej nabierają szczególnego znaczenia w sytuacji migracji, gdy otoczenie kulturowe i społeczne człowieka ulega zmianie. Określanie siebie jako różnego od innych powstaje w wyniku uświadamiania sobie inności, a więc istnienia dystansów pomiędzy grupami. W tym miejscu należy wspomnieć o zjawisku „dwukulturowości” oznaczającej funkcjonowanie jednostek w dwóch kulturach, co bez wątpienia ma miejsce w przypadku migrantów. Efekty dwukulturowości mogą być dwójakiego rodzaju: może ona prowadzić do tzw. dwutożsamościowości lub do wytworzenia się nowej, wewnętrznie zintegrowanej tożsamości, innej od wyjściowej tożsamości narodowej czy etnicznej.

e. wymiar kulturowy

Można wyróżnić dwa główne podejścia do problematyki integracji kulturowej imigrantów: pierwsze z nich to podejście asymilacyjne, drugie określane jest jako multikulturalizm. W ramach podejścia asymilacyjnym oczekuje się, że imigranci „wtopią się” w społeczeństwo przyjmujące.

W ramach drugiego podejścia zachęca się migrantów do podtrzymywania i kultywowania rodzimych kultur. Współcześnie podkreśla się wagę zachowywania przez jednostki etnicznej tożsamości oraz kultury, dzięki czemu obie strony procesu migracji: migranci i społeczeństwo przyjmujące zostają wzbogacone o nową wiedzę i doświadczenia.

f. wymiar przestrzenny

Na zagadnienie integracji migrantów w wymiarze przestrzennym składają się przede wszystkim kwestie segregacji przestrzennej różnych grup

etnicznych oraz dostępu do zasobów publicznych. Termin „segregacja” ma różnorodne definicje. Ogólnie oznacza on przestrzenną separację różnych grup w obrębie określonej przestrzeni geograficznej. Przyjmuje się, że imigranci są zintegrowani ze społeczeństwem ich przyjmującym, gdy są w nim rozproszeni.

[Slajd 6]

Adaptacja społeczna imigrantów z Białorusi

Neofita i frustrat

Ze względu na złożoność zjawiska migracji z Białorusi do Polski nie możemy mówić o jednym modelu adaptacyjnym białoruskich imigrantów. Strategie przyjmowane przez robotników sezonowych będą się różnić od strategii studentów albo osób posiadających Kartę Polaka. Jacek Schmidt, badając polskich imigrantów mieszkających w Niemczech, wyróżnił trzy główne typy postaw imigrantów: neofita, frustrat i realista. Można je również zastosować do analizy postaw imigrantów z Białorusi. Dziś omówione zostaną dwie z nich: postawa neofity i postawa frustrata.

Postawa neofity jest strategią nakierowaną na przyspieszoną **asymilację**, pełne przyjęcie i uczestnictwo w kulturze oraz życiu głównego nurtu społeczeństwa. Wiąże się ona często z zerwaniem kontaktów zarówno z przedstawicielami diaspory, jak i z krajem pochodzenia. Zbigniew Szymt, który prowadził badania antropologiczne wśród białoruskich imigrantów, zaobserwował ten typ postaw u imigrantów z Zachodniej Białorusi, którzy posiadali Kartę Polaka. Kiedy próbował rozmawiać z nimi po rosyjsku, odpowiadali po polsku, czasami również zwracali uwagę, że należy mówić po polsku, ponieważ jesteśmy w Polsce. Osoby te zdecydowanie definiowały się jako Polacy i zbyt natarczywe wypytywanie o ich białoruską przeszłość traktowały jako próbę podważenia ich narodowej przynależności. Jedna z rozmówczyń stwierdziła: *Nie mogę panu pomóc. Moja rodzina jest w większości pochodzenia polskiego, są mi obce zwyczaje i tradycje białoruskie, gdyż nigdy nie były kultywowane*. Postawa neofity nie zawsze spotyka się z akceptacją ze strony społeczeństwa przyjmującego. Prowadzący obserwację wśród imigrantów z Białorusi pochodzenia polskiego zauważył, że Polacy słysząc wschodni akcent imigranta, często zadawali pytanie o kraj pochodzenia. Nie wszyscy akceptowali polskość imigranta i częste były przypadki stygmatyzacji człowieka jako „Ruska”. Jest to bardzo stresująca sytuacja dla człowieka o postawie neofickiej i częste przypadki takiej stygmatyzacji mogą wywołać zmianę postawy z neofickiej na postawę frustrata. Wiąże się to z intensyfikacją kontaktów z Białorusinami i innymi imigrantami z za

wschodniej granicy, częstszymi wizytami w Białorusi, a w skrajnych przypadkach prowadzi do reemigracji.

Postawę frustrata, to jest osoby rozczarowanej i nie potrafiącej zaadaptować się w społeczeństwie gospodarzy, najczęściej spotykana jest wśród studentów (badania przeprowadzone wśród uczestników Programu Stypendialnego Rządu Rzeczypospolitej im. Konstantego Kalinowskiego – utworzonego w marcu 2006 roku państwowego programu pomocowego dla białoruskiej młodzieży. Początkowo przeznaczanego dla studentów relegowanych z białoruskich uczelni z przyczyn politycznych, z biegiem czasu objął także osoby, które nie mogą studiować na Białorusi ze względu na swoje poglądy polityczne i zaangażowanie w obronę demokracji i praw człowieka). Jako przyczyny takiej postawy można podać: barierę językową w początkowym okresie pobytu, szok kulturowy i stres, a także stygmatyzowanie ich przez społeczeństwo przyjmujące jako „Rusków”. Wielu studentów z tych powodów zrezygnowało z uczestnictwa w programie stypendialnym i wróciło na Białoruś. Osoby o postawie frustrata, które decydują się na pozostanie w Polsce, stosują strategię separacji od społeczeństwa przyjmującego. Krąg swoich kontaktów starają się ograniczyć do innych studentów z Białorusi i osób rosyjskojęzycznych. Po ukończeniu studiów zazwyczaj opuszczają Polskę.

Ponadetniczne instytucje imigranckie

W przypadku studentów z Białorusi ważną rolę w procesie adaptacji do nowych warunków odgrywają rosyjskojęzyczne grupy studentów z krajów poradzieckich. Nieformalne instytucje studentów z krajów byłego ZSRR funkcjonują w każdym większym ośrodku akademickim. Większość studentów z tych krajów przybywając do Polski nie włada językiem polskim lub zna ten język w stopniu podstawowym. Z tego powodu zmuszeni są oni podjąć naukę języka na kursach dla cudzoziemców. Większość studentów, przynajmniej początkowo, mieszka w domu studenckim. Zatem od początku mieszkają oni i uczą się w grupach, w których spotkać można wielu innych studentów z byłego ZSRR. Starsi studenci posiadają doświadczenie związane z funkcjonowaniem imigranta w społeczeństwie polskim i mogą komunikować się w języku zrozumiałym dla przybywającego Białorusina – w języku rosyjskim. Poza tym studenci z krajów poradzieckich posiadają wspólny horyzont (bagaż) społeczno-kulturowy. Oglądali podobne filmy, słuchali tych samych zespołów, czytali te same książki itd. Ludzie ci używają tych samych kodów kulturowych, idiomów, rozumieją dowcipy i aluzje niezrozumiałe nawet dla Polaków biegle władających językiem rosyjskim, bądź którymś z języków narodowych. Z obserwacji poczynionych wśród Białorusinów w Poznaniu i w Mińsku wynika, że partycypacja w tej postim-

perialnej rosyjskojęzycznej przestrzeni kulturowej jest ważnym elementem życia nawet dla zaangażowanych patriotów białoruskich walczących o odrodzenie języka białoruskiego. Większość filmów oglądają w języku rosyjskim, podobnie sprawa wygląda z językiem Internetu i portali społecznościowych.

Niektórzy studenci, którzy nie noszą się z zamiarem osiedlenia się w Polsce po ukończeniu studiów, w ogóle nie odczuwają potrzeby integracji ze społeczeństwem przyjmującym. Nie jest to zazwyczaj świadoma postawa izolacyjna, ale ich codzienne praktyki pokazują, że rzadko zmuszeni są nawiązywać trwalsze kontakty poza swoją siecią migrancką. Osobami, które niekiedy wyprowadzają studentów białoruskich z „bańki środowiskowej”, czyli kręgu innych imigrantów z krajów postsowieckich, są koledzy z roku lub studenci zainteresowani nauką języka (białoruskiego lub częściej rosyjskiego). Owi „przewodnicy kulturowi” ułatwiają studentom integrację ze społeczeństwem przyjmującym, ale sukces tego przedsięwzięcia zależy od jednostkowej determinacji migranta.

[Slajd 7]

Chińczycy – integracja segmentarna i izolacja

Do momentu wejścia Polski do Unii społeczność chińska liczyła w Polsce mniej niż tysiąc osób. Dopiero od 2005 r. ta grupa zaczęła rosnać, bo docierać zaczęli do nas Chińczycy z innych krajów Europy. Czynnikiem utrudniającym oszacowanie dokładnej liczby migrantów z Chin w poszczególnych krajach jest wysoka mobilność migrantów chińskich, którzy często wielokrotnie zmieniają kraj zamieszkania, prowadzą bowiem działalność równocześnie np. na Węgrzech, w Czechach i Polsce. Zdaniem Kingi Wysieńskiej z Instytutu Spraw Publicznych, współautorki badań społeczności chińskich związanych z centrami handlowymi w Wólce Kosowskiej i podkatowickim Jaworznie, społeczności chińskie są bardzo zamknięte i nieufne. Z rozmów przeprowadzonych przez Annę Piłat i Kingę Wysieńską, głównie we wspomnianych centrach, wynika, że Polska nie jest dla Chińczyków atrakcyjnym krajem – jako skomplikowane i nieprzychylnie oceniają one polskie przepisy. Pytani o to, jak im pomóc, odpowiadali, że sobie poradzą, byle im nie przeszkadzać, natomiast pytani o plany na przyszłość deklarowali chęć tworzenia biur podróży, obrotu nieruchomościami i oferowanie konsultingu.

W przypadku Chińczyków zakres integracji i adaptacji jest niewielki, żyją oni w osobnych enklawach, a ich kontakty ze społeczeństwem przyjmującym są ograniczone i mają wymiar ściśle pragmatyczny. Poza barierami o charakterze językowym i kulturowym, wpływ na tę sytuację ma przyjeta

przez chińskich imigrantów strategia tymczasowości – większość z nich traktuje bowiem pobyt w Polsce jako sytuację tymczasową.

Chińczycy współpracują w Polsce z Wietnamczykami, którzy mają szerszą sieć kontaktów biznesowych, dzięki dłuższej tradycji zamieszkiwania w Polsce oraz znajomości języka polskiego. Można tu zatem mówić o **integracji segmentarnej** na rynku pracy. Zazwyczaj Chińczycy zajmują się importem towarów z Chin, gdyż mają tam lepsze kontakty, a Wietnamczycy dominują w handlu detalicznym. Między tymi dwiema społecznościami niekiedy wybuchają konflikty, głównie na tle ekonomicznym (na przykład spory między chińskimi właścicielami spółki GD Poland Investments w Wólce Kosowskiej a wietnamskimi najemcami dotyczące podwyżki czynszów, które miały miejsce w 2009 i 2011 roku). Co pewien czas dochodzi w Wólce do pożarów w hali targowej, a okoliczności tych wypadków ze względu na hermetyczność środowiska nie są do końca wyjaśniane.

Brak jest natomiast konfliktów pomiędzy społecznościami chińskimi a lokalnymi polskimi społecznościami. Chińscy przedsiębiorcy zatrudniają Polaków tam, gdzie potrzebna jest znajomość języka polskiego (sprzedawcy, kelnerzy), czy też znajomość przepisów lub umiejętność kontaktowania się z polskimi urzędami. Napięcie między społecznością lokalną a imigrantami może się pojawić tam, gdzie pojawia się konkurencja w branży handlowo-usługowej, np. w postaci sklepów otwieranych przez Chińczyków czy Wietnamczyków. Poszukując nowych pól działalności ekonomicznej, niekiedy wkraczając do sektora, który dotąd był zdominowany przez Polaków, czego początki można zaobserwować w Raszynie. Cudzoziemcy zaczynają tam prowadzić sklepy inne niż z branży odzieżowej, otwierają lokale gastronomiczne, firmy usługowe.

Dowodem na większą integrację grupy imigranckiej z polskim społeczeństwem byłyby małżeństwa z Polakami, jednak liczba takich związków jest znikoma i jak dotąd nie zaobserwowano tendencji zwykłej. Jedną z przyczyn niewielkiej ilości małżeństw polsko-chińskich mogą być różnice kulturowe. W dyskusji na temat polskich mężczyzn jako potencjalnych kandydatów na mężów na forum portalu internetowego dla Chińczyków w Polsce – plchinese.com, poza pochwałami męskiej kurtuazji, szacunku dla kobiet, troski o dom i odpowiedzialności pojawiają się krytyczne opinie na temat zwyczajów kulinarnych (mało warzyw i owoców), krótszej długości życia, nałogów, niewierności i braku stałości w uczuciach, niecywilizowanego zachowania pod wpływem alkoholu, braku nawyku oszczędzania, a w dodatku braku tolerancji wobec odmiennych kultur.

Za brak głębszej integracji nie można winić jedynie imigrantów. Nawet w gminie Lesznowola, zamieszkiwanej przez tak liczną mniejszość chińską, niewiele było akcji wspierających integrację cudzoziemców. Gmina organi-

zuje lekcje języka polskiego i pojedyncze międzykulturowe wydarzenia kulturalne. W latach 2007 i 2008 w gminnych szkołach przeprowadzono program „Moi sąsiedzi pochodzą z Azji”, podczas którego psycholog międzykulturowy prowadził dla uczniów zajęcia uwrażliwiające na różnice między kulturą polską a azjatyckimi. Znaczące jest jednak to, że w liczącej ponad sto stron strategii rozwoju gminy Lesznów do 2021 roku, przygotowanej w 2011 roku przez Fundację Promocji Gmin Polskich, Bałtycki Instytut Gmin, Wójta i Radę Gminy Lesznów, nie pojawia się ani jeden raz zagadnienie dotyczące wielokulturowości czy w ogóle obecności imigrantów w gminie.

Film „Po polsku mam na imię Hania”

<https://www.youtube.com/watch?v=JY-NQLaGyAk> [dostęp: 26.07.2015]
lub <http://ffrs.org.pl/aktualne-dzialania/nm/o-filmach/>.

Bohaterka filmu, Hanh, pochodzi z Wietnamu. Przyjechała do Polski, mając 14 lat. Hanh/Hania opowiada, z czym wiązała się dla niej przeprowadzka do Polski. Wraca wspomnieniami do początków swojego pobytu w Polsce, dzieli się swoimi planami na przyszłość. Oglądając ten film, proszę, żebyście państwo zwrócili szczególną uwagę na kwestię związane z tym, w jakim sposób migracja kształtuje relacje rodzinne oraz wpływa na przebieg integracji oraz tożsamość kulturową osób należących do tzw. pokolenia 1.5, czyli takich, które wyemigrowały z kraju pochodzenia jako nastolatki.

Chciałabym teraz omówić kilka kwestii, które pojawiły się w historii przedstawionej przez Hanię. Dotyczą one adaptacji kulturowej, trudności z adaptacją społeczną oraz wpływu migracji na relacje rodzinne.

[Slajd 8]

Zacznijmy od adaptacji kulturowej:

Pytane do uczestników szkolenia: Co państwa zdaniem wskazuje na to, że w przypadku Hani i jej rodziny można mówić o adaptacji kulturowej?

Pytanie do uczestników szkolenia: O jakich trudnościach związanych z adaptacją społeczną mówiła Hania?

Pytanie do uczestników szkolenia: Jaki wpływ na relacje rodzinne miał fakt migracji w przypadku Hani i jej rodziny?

Pytanie do uczestników szkolenia: Jaki wpływ na plany życiowe ma tożsamość Hani?

7.2. Ćwiczenie: Imigranci zaadoptowani – portrety

Celem ćwiczenia jest zapoznanie uczestników szkolenia z pozytywnymi przykładami adaptacji imigrantów z różnych stron świata, którzy mieszkają w Polsce oraz poszerzenie spektrum wiedzy na temat pozytywnych i negatywnych czynników mających wpływ na przebieg procesów integracyjnych.

Wywiady z imigrantami z różnych stron świata mieszkającymi w Polsce przeprowadzone zostały w ramach działalności Stowarzyszenie Vox Humana. Rozmowy dotyczą doświadczeń imigrantów w Polsce, powodu przyjazdu, odczuć i refleksji na temat kraju przyjmującego i jego mieszkańców, trudności, z jakimi musieli się zmierzyć, strategii, które przyjęli układając sobie życie w nowej rzeczywistości.

Czas trwania: 15 minut.

Metoda: analiza materiałów źródłowych.

Przebieg:

- 1/ Uczestnicy czytają wywiady z imigrantami, których życie jest pozytywnym przykładem integracji ze społeczeństwem przyjmującym. Każdy uczestnik wybiera jeden lub dwa portrety spośród dwudziestu wywiadów. Prowadzący prosi, żeby uczestnicy zwrócili szczególną uwagę na:
  - powody i okoliczności przyjazdu do Polski,
  - momenty kryzysowe,
  - pomoc, wsparcie, jakie imigrantom zostało udzielone (przyjaciele? rodzina? instytucje?),
  - refleksje na temat kraju przyjmującego i jego mieszkańców,
  - elementy, które ułatwiały adaptację,
  - elementy, które stały na przeszkodzie integracji.
- 2/ Po przeczytaniu historii osoba prowadząca prosi o odpowiedzi na kolejne punkty, które zostają zapisane na tablicy. Dzięki temu uczestnicy zwrócą uwagę na podobieństwo/różnice w historiach, które przeczytali.

Potrzebne materiały do przeprowadzenia ćwiczenia: wydrukowane 20 wywiadów dostępnych pod linkiem <http://www.voxhumana.pl/?sukcesy-imi-grantow-%E2%80%93-wywiady-wystawy-spotkania,137> [dostęp: 18.04.2015].

PODSUMOWANIE

[Slajd 10]

Do zapamiętania:

Co oznacza termin: integracja imigrantów?

Co to jest integracja segmentarna?

Do kogo adresowany jest Program Stypendialny Rządu Rzeczypospolitej im. Konstantego Kalinowskiego?

Czym charakteryzuje się postawa neofity jako strategii integracyjnej?

Podsumowanie (odpowiedzi)

Integracja imigrantów to proces budowania związków między imigrantami a społeczeństwem przyjmującym, dzięki któremu imigranci – przy poszanowaniu ich prawa do zachowania własnej odrębności kulturowej – uczestniczą w różnych obszarach życia swojego nowego społeczeństwa.

Jest to integracja dotycząca wyłącznie określonej sfery życia ludzkiego, np. sfery aktywności gospodarczej, jak w przypadku chińskich imigrantów w Polsce.

Utworzony w marcu 2006 roku jest państwowym programem pomocowym dla białoruskiej młodzieży. Początkowo przeznaczony dla studentów relegowanych z białoruskich uczelni z przyczyn politycznych, z biegiem czasu objął także osoby, które nie mogą studiować na Białorusi ze względu na swoje poglądy polityczne i zaangażowanie w obronę demokracji i praw człowieka.

Postawa neofity jest strategią nakierowaną na przyspieszoną asymilację, pełne przyjęcie i uczestnictwo w kulturze oraz życiu głównego nurtu społeczeństwa. Wiąże się ona często z zerwaniem kontaktów zarówno z przedstawicielami diaspory, jak i z krajem pochodzenia.

8. Narzędzie sprawdzające

Test.

9. Narzędzia wykorzystane podczas szkolenia

Prezentacja PP, kartki papieru, przyrządy do pisania, wydruki wywiadów.

Jednostka szkoleniowa

- 1. Projekt szkoleniowy: Imigranci i społeczeństwo kraju przyjmującego**
- 2. Jednostka szkoleniowa nr 6: Integracja i adaptacja imigrantów – wybrane aspekty, cz. 2: Uchodźcy – pierwsza faza adaptacji i integracji**
- 3. Powiązanie z modułem baza wiedzy demonstratora**

Źródła – raporty:

- I. Czerniejewska, Uchodźcy – charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski;
- Z. Szmyt, Białorusini – charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski;
- J. Wardęga – Chińczycy – charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski.

Ekspertyzy – mapa zróżnicowań regionalnych:

- Z. Szmyt, Zróżnicowanie etniczne obszaru poradzieckiego. Białoruś, Ukraina, Mołdawia, Kazachstan, Uzbekistan, Tadżykistan, Kirgistan, Turkmenistan.

Słownik:

Integracja kulturowa.

Bibliografia – wybór:

Lektury podstawowe:

- Bloch N., Goździak E., (red.) (2010), *Od gości do sąsiadów. Integracja cudzoziemców spoza Unii Europejskiej w Poznaniu, na rynku pracy i w opiece zdrowotnej*, Poznań: Centrum Badań Migracyjnych UAM;
- Buchowski M., Schmidt J. (red.) (2012), *Imigranci: między izolacją a integracją*, Poznań: Wydawnictwo Nauka i Innowacje;
- Danilewicz J., *Czeczeńcy, wynoście się*, „Newsweek”, 21.03.2010, <http://polska.newsweek.pl/czeczency--wynoscie-sie,55516,1,1.html> [dostęp: 06.05.2014];
- Gałązka W. (2012), *Nie damy schińszczyć Jelenia*, „Gazeta Wyborcza”, 24.06.2012, http://wyborcza.pl/1,76842,11979105,Nie_damy_schinszczyc_Jelenia.html [dostęp: 20.04.2014];
- Grzymała-Kazłowska A. (red.) (2008), *Między jednością a wielością. Integracja odmiennych grup i kategorii migrantów w Polsce*. Warszawa: OBM WNE UW;

- Grzymała-Kazłowska A., Łodziński S. (red.) (2008), *Problemy integracji imigrantów. Koncepcje, badania, polityki*, Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego;
- Józwiak I. (2012), „Nowa” imigracja z Chin i Wietnamu a społeczności lokalne – Jaworzno i Wólka Kosowska, w: Wysieńska, K. (red.) (2012), *Sprzedawać, gotować czy budować? Plany i strategie Chińczyków i Wietnamczyków w Polsce*, Warszawa: Instytut Spraw Publicznych;
- Klimowicz J. (2010), *Wyrzucają Czeczenów*, „Gazeta Wyborcza”, 26.03.2010, http://wyborcza.pl/1,76842,7702583,Wyrzucaja_Czecenow.html [dostęp: 21.04.2014];
- Pakiela A. (2012), Białoruscy stypendyści programu im Konstantego Kalinowskiego, w: M. Buchowski, J. Schmidt (red.), *Migracje a heterogeniczność kulturowa. Na podstawie badań antropologicznych w Poznaniu*, Poznań: Wydawnictwo Nauka i Innowacja, s. 197-209;
- Wysieńska K., Seges-Frelak J. (red.), (2013) *Mała Azja w Polsce. Plany i strategie imigrantów z Azji i Bliskiego Wschodu w Polsce*, Warszawa: Instytut Spraw Publicznych;
- Ząbek M., Łodziński S. (2008), *Uchodźcy w Polsce. Próba spojrzenia antropologicznego*, Warszawa: PAH i IEiAK UW.

Lektury uzupełniające:

- Bloch N. (2012), Integracja cudzoziemców spoza Unii Europejskiej w Poznaniu – edukacja, praca, zdrowie, w: P. Kaczmarczyk, M. Lesińska (red.), *Krajobrazy migracyjne Polski*, Warszawa: Ośrodek Badań nad Migracjami, s. 340-347;
- Piekut A. (2010), Społeczny wymiar integracji, w: A. Górny, I. Grabowska-Lusińska, M. Lesińska, M. Okólski (red.), *Transformacja nieoczywista. Polska jako kraj imigracji*, Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego;
- Wywiady z imigrantami mieszkającymi w Polsce, <http://www.voxhumana.pl/?sukcesy-imigrantow-%E2%80%93-wywiady-wystawy-spotkania,137> [dostęp: 18.04. 2015].

[Slajd 2]

4. Cel jednostki

4.1. Wiedza

- pozyskanie wiedzy na temat wybranych aspektów związanych z integracją i adaptacją imigrantów w społeczeństwie przyjmującym.

4.2. Umiejętności

- pozyskanie przez szkolonych umiejętności diagnozowania czynników ułatwiających oraz utrudniających integrację i adaptację uchodźców;
- lepsze zrozumienie strategii adaptacyjnych uchodźców.

4.3. Postawy

- ukształtowanie postawy otwartości poprzez lepsze zrozumienie działań imigrantów związanych z ich adaptacją do nowych warunków społeczno-kulturowych.

5. Czas przeprowadzenia jednostki: 45 minut

[Slajd 3]

6. Przebieg jednostki

- wykład zawierający treści dotyczące:
  - 1/ wpływu miejsca zamieszkania na pierwszą fazę adaptacji i integracji uchodźców,
  - 2/ integracji z perspektywy uchodźców mieszkających w ośrodkach,
  - 3/ strategii postępowania uchodźców po opuszczeniu ośrodka;
- ćwiczenie: „Spór o ośrodek dla uchodźców”;
- filmy: „Być Czechenem” i „Fatima”;
- podsumowanie.

7. Opis jednostki jako procesu dydaktycznego

Jednostka składa się z wykładu, wspólnego oglądania i omówienia filmu oraz ćwiczeń i nie wymaga wcześniejszego przygotowania merytorycznego szkolonych. Szkolący w postaci wykładu prezentuje treści zawarte w jednostce szkoleniowej. Ćwiczenie ma na celu ugruntowanie wiedzy i odniesienie jej do własnych doświadczeń wynikających z pracy w SG. W trakcie wykładu szkolący pobudza aktywność szkolonych za pomocą pytań dodatkowych, mających na celu także ugruntowanie treści przekazywanych w czasie wykładu. Odpowiedzi na pytania powinny być skomentowane przez szkolącego w kontekście ich adekwatności.

7.1. Treść wykładu

[Slajd 4]

Uchodźcy – pierwsza faza adaptacji i integracji

Podjęcie, iż każdy uchodźca, któremu zagwarantowana jest ochrona, pragnie się integrować ze społeczeństwem kraju przyjmującego, stało się

źródłem rozczarowania w niektórych krajach, gdzie uchodźcy nie planują pozostać dłużej, czego przykładem jest Polska. Pomimo starań organizacji pozarządowych, starających się uatrakcyjnić i organizować życie cudzoziemców, ułatwiając im integrację ze społeczeństwem lokalnym, nie zawsze okazuje się to skuteczne. Choć międzynarodowe przepisy, regulujące rozpatrywanie procedury uchodźczej w pierwszym kraju bezpiecznym, powinny w zasadzie wspierać cudzoziemców w podjęciu decyzji o pozostaniu w kraju, który go ugościł, często się tak nie dzieje. Od czasu wprowadzenia rozporządzenia dublińskiego, statystyki dowodzą raczej wzmożonego ruchu migracyjnego – więcej wniosków jest przyjmowanych, ale też znacznie więcej jest umarżanych.

Wpływ miejsca zamieszkania na pierwszą fazę adaptacji i integracji

Z badań prowadzonych w ośrodkach w Czerwonym Borze w województwie podlaskim i Grupie Świecia w województwie kujawsko-pomorskim wynika, że lokalizacja ośrodka, stosunek mieszkańców, atmosfera miejscowości, obecność, ale również nieobecność instytucji czy symboli narodowych ma olbrzymi wpływ na strategię adaptacyjną, którą cudzoziemcy przyjmują. Mieszkańcy Czerwonego Boru na skutek geograficznego odizolowania, sąsiedztwa zakładu karnego i mocno podkreślanej odmienności religijnej mieszkańców przyjęli strategię zdystansowania, nie zawierania kontaktów z miejscową ludnością, a nawet skłanianie się ku radykalnym ruchom religijnym uchodźców. Z kolei w ośrodku w Grupie, który ulokowany jest na osiedlu, wśród bloków, można zaobserwować większą otwartość zarówno ze strony rdzennych, jak i napływowych mieszkańców.

Od momentu powstania systemu ochrony uchodźców w Polsce, od czasu do czasu zdarzały się napięcia między uchodźcami a społecznością lokalną, niekiedy w ich wyniku ośrodki były zamykane. Sporo szumu medialnego zrobiono wokół placówki w Łomży, która została zamknięta jesienią 2010 roku. Z tego powodu organizacje pozarządowe oraz przedstawiciele świata nauki rekomendują przygotowanie polskich mieszkańców i instytucji na obecność cudzoziemców. W ramach jednego z projektów przeprowadzona została diagnoza akceptacji uchodźców w miejscowości Zgierz, w której miał zostać otwarty wzorcowy ośrodek. Polskie Forum Migracyjne wyspecjalizowało się w przygotowywaniu ludności miejscowej na spotkania z uchodźcami. Liderka tej organizacji opowiadała, iż w każdej miejscowości, w której miał powstać ośrodek, prowadzone były cztery spotkania: z lokalnymi władzami, w szkole dla nauczycieli, dla NGO i mediów oraz otwarte spotkanie dla mieszkańców.

W ostatnich latach umożliwiono wybór cudzoziemcom ubiegającym się o status uchodźcy. W okresie oczekiwania na decyzję mogą mieszkać w ośrodku dla uchodźców lub wynajmować prywatne mieszkania. W tej drugiej sytuacji otrzymują niewielkie wsparcie finansowe, które umożliwia im opłacenie taniego lokum. Uchodźcy mieszkający w wynajmowanych mieszkaniach lepiej się integrują, „z większą łatwością poruszają się po mieście, radzą sobie z problemami oraz angażują się w relacje sąsiedzkie i inne”. W wielu wypadkach są to miejscowości lub ich najbliższe okolice, w których znajdują się ośrodki dla cudzoziemców. W ten sposób tworzą się skupiska cudzoziemców uczestniczących w procedurze uchodźczej. Placówki zakwaterowania grupowego stanowią dla nich często punkt informacyjno-towarzystki, a osoby, które tam mieszkały, często odwiedzają znajomych lub rodzinę. Niestety, jak donoszą badacze, po zakończeniu programu integracyjnego, wielu cudzoziemców z udzieloną ochroną nie stać na wynajęcie mieszkania i część z nich zagrożona jest bezdomnością.

Integracja z perspektywy uchodźców mieszkających w ośrodkach

A jak wygląda integracja ze społeczeństwem polskim z perspektywy cudzoziemców mieszkających w ośrodkach dla uchodźców? Ośrodki dla cudzoziemców są okalane murem lub siatką, a wejścia strzegą pracownicy ochrony. Na teren nie mogą wejść osoby nie posiadające oficjalnego zezwolenia z Urzędu do Spraw Cudzoziemców, a zatem bezpośredni kontakt cudzoziemców z Polakami na terenie ośrodków jest ograniczony przez wymogi administracyjne. Sprawia to, że próby nawiązywania relacji ze społeczeństwem lokalnym są możliwe wyłącznie na „polskim gruncie”, a niemożność nawiązywania i podtrzymywania naturalnie rozwijających się kontaktów (np. wzajemnego odwiedzania się w domach) nie ułatwia zadania żadnej ze stron. Możliwością spotkania z Polakami stają się organizowane niekiedy przez organizacje pozarządowe programy integracyjne. Przykładem tego typu projektu mogą być warsztaty artystyczne dla kobiet z ośrodka i mieszkańców Grupy, odbywające się na neutralnym gruncie – w szkole.

Warto podkreślić, iż strategie w kontaktach ze społecznością polską, podejmowane przez uchodźców mają zazwyczaj „charakter grupowy, czym wyróżniają się od indywidualnie podejmowanych decyzji migrantów ekonomicznych”. Uchodźcy czeczeńscy jako czynniki utrudniające integrację ze społeczeństwem polskim, obok trudności ze znalezieniem pracy, wymieniają małą ilość pozytywnie rozpatrywanych wniosków o nadanie statusu uchodźcy oraz poważne problemy zdrowotne, z których część wynika z ich wcześniejszych traumatycznych doświadczeń. Natomiast osoby pracujące

z Czechenami zwróciły uwagę na inną, kluczową ich zdaniem, barierę integracyjną – traktowanie Polski jako kraju tranzytowego.

Innym czynnikiem mającym wpływ na to, czy dana grupa izoluje się od społeczeństwa polskiego czy też nie, są relacje pomiędzy samymi cudzoziemcami w ośrodku. Na przykład, w ośrodku zamieszkanym przez grupę Czechenów z tego samego klanu silniejsza będzie kontrola społeczna i większa będzie niechęć do nawiązywania więzi z ludźmi na zewnątrz. Można wyjaśnić to tym, że ze względu na „historycznie utrwalony mechanizm obrony własnej kultury przed obcymi wpływami” Czecheni, chcąc poradzić sobie w nowej, polskiej rzeczywistości, przede wszystkim nawiązują kontakty z rodakami mieszkającymi już w Polsce. W ośrodkach, w których przebywają uchodźcy pochodzący z różnych regionów świata, niekiedy dochodzi do konfliktów na tle kulturowym, co niejednokrotnie ma również wpływ na stosunek do miejsca i kraju, w którym obecnie się przebywa.

Miejscem najbardziej naturalnym do spotkań międzykulturowych jest szkoła, w której obecni są uczniowie polscy i cudzoziemscy. Jednak, jak wynika z badań i doniesień praktyków, również w szkołach cudzoziemcy borykają się z trudnościami adaptacyjnymi oraz problemami związanymi z kształceniem dzieci odmiennych kulturowo, wielojęzycznych, dla których język polski nie jest pierwszym językiem.

Żyjąc już poza ośrodkami, po uzyskaniu ochrony międzynarodowej, uchodźcy podejmują różne strategie, by zaadaptować się do życia w społeczeństwie. Czecheni stosują m.in. strategię „minimalnego przetrwania”, przystosowując się do życia w ubóstwie. Inni stosują taktykę „małych kroków”, gdy z uporem starają się zdobyć pracę na odpowiednim dla siebie stanowisku, z mozołem odtwarzają pozycję społeczną, którą mieli przed wyjazdem z kraju pochodzenia.

Zdecydowana większość cudzoziemców decyduje się na opuszczenie Polski jeszcze przed zakończeniem procedury. Badania jakościowe, zestawione z danymi statystycznymi dotyczącymi umorzonych procedur, wzmacniają obraz Polski jako kraju tranzytowego. „Większość osób, które znajdują się w ośrodkach, nie zakłada od początku pozostania w naszym kraju na stałe. Pragną tylko odpocząć i ewentualnie dostać status, aby łatwiej pojechać dalej na Zachód”. Inni cudzoziemcy opuszczają Polskę, decydując się na dobrowolny powrót do kraju pochodzenia.

Takie tymczasowe traktowanie Polski jako przystanku w dalszej migracji do pewnego stopnia tłumaczy niektóre zachowania cudzoziemców w ośrodkach – trwanie w oczekiwaniu na decyzję, bez podejmowania żadnych działań. Mieszkańcy nie zadomawiają się w ośrodkach, mając świadomość, że nie pozostaną w nich długo. Niechętnie uczęszczają na kursy języka polskiego, wiedząc, iż język ten nie będzie im przydatny. Nawiązywanie

kontaktów z lokalną społecznością, poszukiwanie pracy, również przestaje mieć znaczenie, gdyż zdają sobie sprawę z faktu, że za jakiś czas centrum życia tych osób przeniesie się gdzie indziej.

7.2. Ćwiczenie „Spór o ośrodek dla uchodźców”

[Slajd 5]

Celem ćwiczenia jest uświadomienie barier wynikających z niewiedzy i stereotypów stojących na przeszkodzie adaptacji i integracji imigrantów z lokalnymi społecznościami; zaproponowanie rozwiązań, które mogłyby się w przyszłości przydać w takich okolicznościach. Ćwiczenie dotyczy kwestii reakcji lokalnej społeczności na projekt utworzenia ośrodka dla uchodźców w miejscowości.

Czas trwania ćwiczenia: około 20 minut.

Metoda: praca z tekstem źródłowym, dyskusja.

Przebieg ćwiczenia:

- 1/ Uczestnicy szkolenia czytają artykuły J. Klimowicz, *Wyrzucają Czeczenów*, oraz J. Danilewicz, *Czeczeńcy, wynoście się*.
- 2/ Uczestnicy szkolenia zostają podzieleni przez prowadzącego na dwie grupy: grupę „za” i „przeciw”.
- 3/ Każda z grup ma 10 minut, żeby wspólnie omówić tekst i spisać argumenty „za” lub (w zależności od grupy w której się znajdują) „przeciw” utworzeniu ośrodka.
- 4/ Uczestnicy obu grup odczytują te argumenty na forum.
- 5/ Wszyscy uczestnicy, niezależnie od grup, w których się poprzednio znajdowali, wspólnie zastanawiają się jak można zaradzić sytuacji konfliktowej, jakie jeszcze argumenty można dopisać, żeby rozwiązać konflikt.

Potrzebne materiały do przeprowadzenia ćwiczenia:

- wydrukowany artykuł:
J. Danilewicz, *Czeczeńcy, wynoście się*, „Newsweek”, 21.03.2010,
<http://polska.newsweek.pl/czeczency--wynoscie-sie,55516,1,1.html> [dostęp: 20.04. 2015];
- J. Klimowicz (2010), *Wyrzucają Czeczenów*, „Gazeta Wyborcza”, 26.03. 2010,
http://wyborcza.pl/1,76842,7702583,Wyrzucaja_Czecenow.html [dostęp: 21.04.2014],
- kartki papieru i przyrządy do pisania dla szkolonych.

7.3. Filmy

- **Film: „Być Czeczenem”**

<https://www.youtube.com/watch?v=4-8PyxTs70Qm> [dostęp: 26.07.2015].

Krótki film – portret czeczeńskiej rodziny Tulshaevych, która przyjechała do Polski w 2005 roku; członkowie rodziny opowiadają o swoich minionych doświadczeniach i odczuciach związanych z pobytem w Polsce.

Podsumowanie: głównym motywem, który przebija się z narracji członków rodziny Tulshaevychów jest to, że ogromną wartością, niedocenianą przez polskich obywateli, a stanowiącą główny czynnik przyciągający, jest możliwość zaspokojenia podstawowych potrzeb oraz życia bez strachu, a także to, że dzieci nie są pozbawione beztroskiego okresu dzieciństwa i mogą być tylko dziećmi.

- **Film: „Fatima”**

https://www.youtube.com/watch?v=-IXe8XkVf_I [dostęp: 21.07.2015]

lub www.ffrs.org.pl, zakładka „Aktualne działania”: seria filmowa „Narracje Migrantów”.

Teraz chciałabym państwu zaprezentować krótki film zatytułowany „Fatima” przedstawiający opowieść 15-latki pochodzącej z Inguszetii-Czeczenii, uczącej się w jednym z warszawskich gimnazjów. Fatima opowiada o tym, jak postrzega siebie w środowisku szkolnym w Polsce, o trudnościach, jakich doświadczają, o swoich obawach przed pójściem do szkoły w Polsce, a także o przyjaźniach, które nawiązała.

Podsumowanie: na przykładzie Fatimy mogliśmy zobaczyć, w jaki sposób silna, odmienna tożsamość kulturowa może współgrać z działaniami, które mają na celu adaptację społeczno-kulturową. Fatima ma polskie koleżanki, chce być oceniana przez nauczycieli „jak Polka”. W ramach zajęć tanecznych organizowanych przez szkołę jest aktywnym uczestnikiem wymiany kulturowej: uczy innych tradycyjnych czeczeńskich tańców, a jednocześnie poznaje też lepiej Polaków i ich obyczaje. Z drugiej strony jest przywiązana do swojej religii i kultury – stara się modlić o określonych porach, ma wpojone, że rozmowy z chłopcami są niestosowne. Gimnazjum, do którego uczęszcza Fatima, wydaje się mieć pozytywne nastawienie do cudzoziemskich dzieci, niewiele nam wiadomo o innych inicjatywach integracyjnych podejmowanych na jego terenie, ale można stwierdzić, że integracyjne zajęcia tańca są dobrym pomysłem – umożliwiają bliższe poznanie się uczniów przynależących do odmiennych kultur i jednocześnie pozwalają młodym imigrantom dowartościować się.

[Slajd 7]

PODSUMOWANIE

Do zapamiętania:

Jaki wpływ na pierwszą fazę adaptacji i integracji uchodźców ma miejsca zamieszkania (np. ulokowanie ośrodka dla uchodźców)?

Jakie są czynniki utrudniające integrację uchodźców ze społeczeństwem polskim?

Podsumowanie (odpowiedzi)

Z badań prowadzonych w ośrodkach w Czerwonym Borze w województwie podlaskim i Grupie Świecia w województwie kujawsko-pomorskim wynika, że lokalizacja ośrodka, stosunek mieszkańców, atmosfera społeczna w miejscowości, obecność, ale również nieobecność instytucji czy symboli narodowych ma olbrzymi wpływ na strategię adaptacyjną, którą przyjmują cudzoziemcy.

Najważniejszą barierą jest traktowanie Polski jako kraju tranzytowego, która ogranicza podejmowanie wysiłku integracyjnego ze społeczeństwem polskim. Inną pozostawanie w kręgu silnego oddziaływania własnej grupy, szczególnie w ośrodkach dla cudzoziemców.

8. Narzędzie sprawdzające

Test.

9. Narzędzia wykorzystane podczas szkolenia

Prezentacja PP, kartki papieru, przyrządy do pisania, wydruk artykułów.

Instytucje imigranckie w Polsce a adaptacja społeczno-kulturowa imigrantów

Cele projektu

Projekt ma na celu zaprezentowanie, jak imigranci organizują sobie życie w Polsce. Zmiana kraju zamieszkania z jednej strony prowadzi do aktywizacji tożsamości społeczno-kulturowej związanej z miejscem pochodzenia, z drugiej zaś strony - determinuje pojawienie się wielu potrzeb wynikających z funkcjonowania w nowym miejscu. Nowe miejsce osiedlenia uaktywnia potencjał społeczny imigrantów poprzez włączanie ich w różne przejawy życia zbiorowego. Formy organizowania się imigrantów stanowią jeden z podstawowych elementów konstytuujących ich zbiorowość, pozwalając na osiągnięcie celów, których realizacja byłaby trudna lub wręcz niemożliwa dla jednostek. Imigranci tworzą sieć powiązań, która przybiera postać organizacji formalnych, takich jak stowarzyszenia i związki, oraz nieformalnych - grupy wsparcia, giełdy pracy, fora internetowe. Uczestnikom szkolenia dostarczone zostaną narzędzia analityczne pozwalające ocenić wpływ wybranej instytucji na społeczną i kulturową adaptację imigrantów.

Pozyskana wiedza dotyczy:

- typów instytucji, w ramach których imigranci tworzą sieci powiązań społecznych,
- zadań, które formułują instytucje imigranckie, a także sposobów ich realizacji,
- ról jakie pełnią instytucje imigranckie w procesach integracji wewnętrznej, adaptacji do warunków panujących w społeczeństwie przyjmującym, a także integracji z tym społeczeństwem,
- obszarów funkcjonowania instytucji tworzonych na potrzeby adaptacji i integracji imigrantów przez władze, organizacje pozarządowe i inne podmioty reprezentujące stronę polską,

- charakterystyk przykładowych instytucji imigranckich o różnych profilach i obszarach aktywności.

Kształtowane umiejętności dotyczą:

- określania typu/profilu poszczególnych instytucji poprzez analizę ich celów, zadań oraz sposobów ich realizacji,
- rozpoznawania specyfiku funkcjonowania imigrantów w ramach instytucji ekonomicznych, etnicznych, wyznaniowych i in.

Postawy:

- postrzeganie instytucji imigranckich oraz organizacji działających na rzecz cudzoziemców jako istotnych i wartościowych inicjatyw optymalizujących procesy adaptacyjno-integracyjne,
- uwrażliwienie na sieci migracyjne i pełnione przez nie funkcje jako nadzwyczaj istotne, charakterystyczne sposoby funkcjonowania imigrantów w nowym otoczeniu społecznym.

Informacje dodatkowe:

Szkolenie podzielono na dwie części. W pierwszej z nich (jednostka 1 i 2) zaprezentowane zostanie podejście teoretyczne do zagadnienia instytucji imigranckich, część druga (jednostki 3-6) to studia przypadku wybranych organizacji imigranckich funkcjonujących w Polsce. Zajęcia mają formę wykładu przeplatane ćwiczeniami.

Wykaz jednostek

1. Instytucje imigranckie – czym są i jaką rolę odgrywają?
2. Typologia instytucji imigranckich.
3. Nieformalne instytucje ekonomiczne.
4. Otwarta instytucja ponadetniczna – meczet w Gdańsku.
5. Instytucja sieci ekonomicznej migrantów – Centrum Handlowe w Wólce Kosowskiej.
6. Inicjatywy wśród imigrantów i na rzecz imigrantów o charakterze informacyjno-doradczym: International Friends Poznań oraz projekt AMIGA.
7. Test.

Forma weryfikacji: test.

Jednostka szkoleniowa

- 1. Projekt szkoleniowy: Instytucje imigranckie w Polsce a adaptacja społeczno-kulturowa imigrantów**
- 2. Jednostka szkoleniowa nr 1: Instytucje imigranckie – czym są i jaką rolę odgrywają?**
- 3. Powiązanie z modułem baza wiedzy demonstratora**

Słownik:

instytucja kultury, sieć migracyjna, integracja społeczna, kulturowa.

Bibliografia – wybór:

Bloch N., Goździak E.M. (red.) 2010, *Od gości do sąsiadów. Integracja cudzoziemców spoza Unii Europejskiej w Poznaniu w edukacji, na rynku pracy i w opiece zdrowotnej*, Poznań: Centrum Badań Migracyjnych UAM.

Buchowski M., Schmidt J. (red.) 2012, *Migracje a heterogeniczność kulturowa. Na podstawie badań antropologicznych w Poznaniu*, Poznań: Wydawnictwo Nauka i Innowacje.

Douglas M. (2011), *Jak myślą instytucje*, tłum. O. Siara, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Grzymała-Kozłowska A. (2008), *Między jednością a wielością. Integracja odmiennych grup i kategorii imigrantów w Polsce*, Warszawa: Ośrodek Badań nad Migracjami.

[Slajd 4]

4. Cele

4.1. Wiedza

- specyfika instytucji imigranckich,
- zadania, cele i role instytucji imigranckich.

4.2. Umiejętności

- rozpoznawanie sieci imigrantów i innych form (samo)organizowania się migrantów,

- określanie zadań, roli i celów danej instytucji imigranckiej,
- dostrzeganie związków (w kontekście instytucji imigranckich) między różnymi społecznościami imigranckimi a organami władzy państwowej i samorządowej społeczeństwa przyjmującego.

4.3. Postawy

- zrozumienie dla różnych form instytucji imigranckich i form sieci migracyjnych.

5. Czas trwania jednostki: 45 minut

[Slajd 3]

6. Przebieg jednostki

- wykład (20 min.): wprowadzenie teoretyczne do zagadnienia instytucji migranckich;
- ćwiczenia, do wyboru jedno spośród trzech (każde 20 min.): 1) wyszczególnianie roli, celu i rodzaju działalności instytucji imigranckiej w oparciu o podany przykład; 2) podanie możliwych ról, funkcji różnych instytucji migranckich; 3) podanie możliwych użytecznych aspektów wiedzy dotyczącej instytucji migranckich;
- podsumowanie (5 min.).

7. Opis jednostki jako procesu dydaktycznego

Jednostka składa się z części wykładowej, wymagających inicjatywy osoby nauczającej oraz trzech ćwiczenia do wyboru i podsumowania. Wykład zawiera treści teoretyczne do zagadnienia instytucji imigranckich – przybliży takie pojęcia jak: instytucja kultury (społeczna), instytucja imigrancka, sieć migracyjna, a następnie charakteryzuje instytucje imigranckie (typologia, cele i zadania), opisuje znaczenie przedmiotowych instytucji dla procesu integracji imigrantów, także w kontekście obowiązków społeczeństwa przyjmującego. Ćwiczenia mają charakter utrwalający nabytą wiedzę oraz aktywizujący uczestników. Podsumowanie ma na celu zwrócenie uwagi na najważniejsze treści przekazywanej wiedzy.

7.1. Treść wykładu

[Slajd 4]

Instytucje imigranckie – sieci powiązań

Zmiana kraju zamieszkania, z jednej strony prowadzi do aktywizacji tożsamości społeczno-kulturowej związanej z miejscem pochodzenia, z drugiej zaś strony – wyzwala wiele potrzeb związanych z funkcjonowaniem w nowym miejscu. Czynniki te uaktywniają **potencjał organizacyjny imigrantów** oraz rozwijają zapotrzebowanie na włączanie się w różne formy organizacyjne. Jest to więc proces, w którym imigrant:

- opuszcza dotychczasowe miejsce zamieszkania;
- przybywa do nowego miejsca zamieszkania;
- identyfikuje potrzeby związane z nowym miejscem zamieszkania;
- poszukuje wsparcia dla realizacji potrzeb, w tym także wśród osób znajdujących się w tej samej sytuacji;
- zaczyna współpracę z innymi imigrantami znajdującymi się w podobnej sytuacji;
- współtworzy sieć osób, które działają w celu zaspokojenia potrzeb związanych z przystosowaniem się do życia w nowym kraju, między innymi włącza się w istniejące struktury organizacyjne i/lub tworzy nowe.

[Slajd 5]

• Instytucje

Efektem procesu organizowania się imigrantów jest forma organizacji przyjmująca postać instytucji. Termin *instytucja* ma bardzo szerokie znaczenie i obejmuje swoim zakresem różnego rodzaju organizacje, stowarzyszenia, grupy – formalne i nieformalne.

Kategoria *instytucja* używana jest tu w znaczeniu **instytucji kultury** (społecznej) rozumianej jako **wspólne działania podejmowane przez grupę ludzi**. Zbiorowość podejmuje „zorganizowane typy działalności”, czyli zstandaryzowane i zorganizowane działania ukierunkowane na cele istotne dla tej grupy. Instytucja zasadniczo **służy zaspokojeniu wielorakich potrzeb grupy i wymaga świadomej współpracy jej członków** oraz często choćby minimalnego zaplecza materialnego.

• Instytucje imigranckie

W przypadku środowisk imigranckich można mówić o wszelkiego rodzaju aktywności grupowej służącej integracji tych środowisk. Instytucje

imigranckie oprócz tego, że rozwijają poczucie swojej odrębności w społeczeństwie przyjmującym, umacniają więzi grupowe, budują etos grupy. Instytucje przyjmują postać stowarzyszeń, klubów, organizacji. Należy zauważyć, że wpływ na funkcjonowanie instytucji imigranckich mają postawy obecne w społeczeństwie przyjmującym (otwarte lub zamknięte), wobec imigrantów. **Instytucje imigranckie z jednej strony konsolidują daną grupę, pomagają podtrzymywać i promować kulturę, a z drugiej strony są płaszczyzną interakcji ze społeczeństwem przyjmującym.**

Instytucje imigranckie to zarówno stowarzyszenia imigranckie, instytucje wyznaniowe, nieformalne giełdy pracy, ambasady kraju pochodzenia. Poza tymi instytucjami istnieją także mniej formalne lub nieformalne organizacje „wspólnego działania”, które realizują konkretne cele, na przykład możliwość rozmowy w języku ojczystym.

Poza tym, migranci **zrzeszają się nie tylko w ramach rozmaitych instytucji**. Czynią to także w innych przestrzeniach, których funkcjonowanie czasem posiada związek ze specyfiką samego środowiska imigranckiego, a czasem to właśnie obecność obcokrajowców nadaje tym miejscom określony klimat. Można wymienić tu domy studenckie, puby, restauracje, miejsca zamieszkania i pracy czy też spędzania czasu wolnego.

[Slajd 6]

• Sieci migracyjne

Niekiedy organizacje migrantów nazywane są sieciami migracyjnymi. Upowszechnione na gruncie socjologii określenie „sieć migracyjna” dotyczy „zbioru powiązań, które łączą migrantów, byłych migrantów i nie-migrantów w kraju pochodzenia i krajach docelowych za pomocą więzi społecznych”. Sieci ułatwiają zarówno sam proces migracji, jak i osiedlenie się w nowym miejscu.

Sieci migracyjnych spełniają następujące funkcje:

- zabezpieczenie migrantów przed ryzykiem, związanym z migracją,
- organizacja procesu migracji (podróży, osiedlania się),
- informowanie o zaletach i wadach nowego miejsca,
- pomoc na rynku pracy,
- stworzenie społeczności imigracyjnej.

Mówiąc o instytucjach imigranckich, zwraca się uwagę na podobne aspekty.

[Slajd 7]

Typy instytucji i ich role

• Typy instytucji

Instytucje migranckie mogą być zakładane przez samych imigrantów i ukierunkowane na **integrację wewnętrzną** ich środowisk, jak i **organizacje o szerszym zakresie działań**, w ramach których cudzoziemcy funkcjonują i realizują swoje potrzeby. W tym kontekście istotne jest rozróżnienie na dwa główne typy instytucji 1) **tworzone oddolnie** przez samych imigrantów oraz organizacje 2) **tworzone dzięki inicjatywom zewnętrznym**, zarówno przez stronę polską, jak i różne podmioty międzynarodowe.

Instytucje imigranckie mogą się różnić pod względem wielkości, obszaru działania czy zakresu formalizacji. Wiele też zależy od społeczności imigrantów i ich aktywności. Niektóre społeczności migrantów charakteryzują się przewagą organizacji jednego typu (na przykład religijnych czy o charakterze ekonomicznym), w innych zaś powstaje i funkcjonuje wiele różnych instytucji.

(Komentarz: typologię instytucji omówiono szczegółowo w kolejnej jednostce projektu szkoleniowego)

[Slajd 8]

Role jakie pełnią instytucje migranckie

Zestawiając wymienione wcześniej funkcje, jakie pełnią instytucje imigranckie, można wymienić następujące:

- Zaspokajanie potrzeb związanych z funkcjonowaniem w nowym miejscu.
- Osiąganie konkretnych celów, których realizacja byłaby trudna lub wręcz niemożliwa dla jednostek.
- Podtrzymywanie więzi transnarodowych, przede wszystkim między krajem pochodzenia a krajem migracji, ale także między migrantami w różnych krajach (członkami diaspory).
- Ułatwianie procesu integracji, zarówno wewnątrz danej zbiorowości imigranckiej, jak i w relacji ze społeczeństwem przyjmującym i/lub w relacji z innymi instytucjami imigrantów.

W bardziej szczegółowym omówieniu w/w funkcji warto zwrócić uwagę na następujące elementy:

• Zaspokajanie potrzeb związanych z funkcjonowaniem w nowym miejscu

Imigrant musi sobie poradzić w różnych obszarach życia: praca, opieka medyczna, sprawy formalne dotyczące legalizacji pobytu, edukacja (włas-

na lub dzieci), sprawy dotyczące różnych aspektów życia codziennego, np. założenie konta w banku, zakupy, życie prywatne (np. potrzeby towarzyskie).

- **Użyteczność grupy w realizacji celów imigrantów**

Organizowanie się imigrantów stanowi jeden z podstawowych elementów konstytuujących ich zbiorowość. Grupa ludzi podejmuje zorganizowane działania ukierunkowane na cele istotne dla tej grupy, co służy zaspokoleniu wielorakich potrzeb grupy i wymaga świadomej współpracy jej członków. Np. grupa pomaga członkom w znalezieniu pracy czy spędzeniu czasu wolnego połączonego z rozmową w języku ojczystym.

- **Więzi transnarodowe**

Organizacje migrantów służą również podtrzymywaniu więzi transnarodowych. Relacje transnarodowe są związane z procesem, dzięki któremu migranci ustanawiają i strukturyzują różnego rodzaju więzi między krajem pochodzenia (albo/i poprzedniego osiedlenia) a krajem osiedlenia. Proces ten jest szczególnie intensywny, gdy ich działalność wymaga regularnych kontaktów i wymiany zasobów (w tym społecznych) między osobami, które zostały w kraju pochodzenia i migrantami. Wiele organizacji deklaruje, że ich celem jest pośredniczenie w nawiązywaniu tego typu relacji.

- **Integracja**

Zajmując się tematyką migracji, warto zwrócić uwagę na rolę, jaką pełnią instytucje w procesie integracji i adaptacji społeczno-kulturowej. Integracja społeczno-kulturowa w ramach instytucji może być realizowana **wewnątrz danej zbiorowości imigranckiej**, wówczas istotne jest, czy i jak instytucje imigranckie rozwijają poczucie swojej odrębności w społeczeństwie przyjmującym i umacniają więzi grupowe. Integracja może być realizowana także **w relacji ze społeczeństwem przyjmującym** i z innymi instytucjami imigrantów. Wówczas warto zwrócić uwagę np. na motywacje, cele i sposoby nawiązywania tych relacji, formy ich podtrzymywania czy skuteczność w osiągnięciu zamierzonych celów.

W literaturze przedmiotu poświęconej adaptacji oraz integracji społeczno-kulturowej pojawiają się różne oceny roli jaką odgrywają instytucje imigranckie w tych procesach. Z jednej strony są one postrzegane jako **ułatwiające proces adaptacji** cudzoziemców w nowym kraju dzięki dostarczaniu wsparcia, informacji i przestrzeni do spotkań w gronie danego środowiska imigrantów, z drugiej zaś strony – jako **wzmacniające poczucie odrębności**

przez ułatwianie utrzymywania więzi z krajem i kulturą pochodzenia, więzi i tożsamości transnarodowych.

[Slajd 9]

Cele i działalność instytucji imigranckich

• Cele

Prowadzona działalność jest związana z celami instytucji, a cele z kolei łączą się z potrzebami migrantów, które dana instytucja zaspokaja. Cele mogą być różnorakie, m.in. nawiązanie kontaktów służbowych i biznesowych, wymiana informacji dotyczących załatwiania legalizacji pobytu czy organizacja wydarzeń artystycznych promujących kulturę kraju pochodzenia. Zwykle równolegle instytucje realizują więcej niż jeden cel.

Istotne jest zwrócenie uwagi na **cele deklarowane i realizowane**, bowiem posiadanie przez instytucję określonych celów nie gwarantuje automatycznie ich realizacji. Mówi się, że instytucja funkcjonuje zawsze pomiędzy „praktyką a wyobrażeniem”, ponieważ członkowie instytucji nie są w stanie kontrolować wszelkich swoich poczynań, zwykle odbiegających od ich indywidualnych wyobrażeń o tym, jak powinna funkcjonować instytucja.

Z celami bezpośrednio wiążą się deklarowane i realizowane wartości i normy, a także deklarowana i realizowana działalność, skład osobowy – podział ról, kwalifikacje i status członków (w tym: formalni i nieformalni liderzy, członkowie instytucji), adresatów działalności (np. cudzoziemcy pochodzący z konkretnego kraju, wyznawcy danej religii, międzynarodowa społeczność imigrantów lub cudzoziemcy i przedstawiciele społeczeństwa lokalnego), a także na wewnętrzne i zewnętrzne powiązania instytucji (zaśięg lokalny, ogólnopolski lub międzynarodowy; współpraca z innymi instytucjami np. rządowymi lub samorządowymi).

• Działalność

Forma i intensywność działań poszczególnych środowisk imigranckich w ramach „instytucji” są bardzo zróżnicowane. Określenie profilu tejże działalności w przypadku wielu instytucji okazuje się zadaniem problematycznym, ponieważ niezależnie od tego, czy został on zdefiniowany w formie pisemnej, czy też nie, w praktyce **instytucje równolegle realizują różnorodne zadania**. Przykładowo, organizacje, których nazwa i statut wskazują na działalność gospodarczą, np. kluby zrzeszające biznesmenów jednej nacji, bywają równocześnie ukierunkowane na działania o charakterze towarzyskim czy promujące kulturę związaną z krajem pochodzenia.

Instytucje imigranckie w Polsce

Instytucje niewątpliwie pełnią bardzo ważną rolę w przystosowaniu się imigrantów do życia w kraju osiedlenia. W świetle wyników badań dotyczących integracji migrantów w Europie widać, że istnieją zasadnicze różnice w procesie integracji imigrantów o różnym pochodzeniu etnicznym, a także o różnym statusie prawnym, nawet w obrębie tego samego miasta. Tak jest i w Polsce. Niektóre grupy imigrantów zrzeszają się chętniej, łatwiej i szybciej się samoorganizują. Inne z kolei robią to wolniej lub wcale. Na przykład badania prowadzone wśród Ukraińców w Wietnamczyków w trzech miastach Polski (Warszawa, Wrocław, Kraków) pokazały, że Wietnamczycy zdecydowanie częściej niż Ukraińcy zrzeszają się oraz organizują dla swej społeczności usługi etniczne, np. związane z kuchnią wietnamską. Wśród Wietnamczyków można zauważyć nie tylko dużą liczbę różnych organizacji i niesformalizowanych inicjatyw, ale i ich duże zróżnicowanie (pod względem stosunku do Wietnamu i celu działalności), a czasami także ich konkurencyjne działanie. Instytucje te, w zależności od swojej specyfiki, odgrywają odmienną (czasami konkurencyjną czasami komplementarną) rolę w procesie integracji Wietnamczyków w Polsce. Również w społeczności ukraińskiej, choć nie w takim stopniu jak wśród Wietnamczyków, można dostrzec instytucje, które wspomagają proces adaptacji Ukraińców w Polsce. Wśród nich duże znaczenie ma Kościół greckokatolicki. Warto zauważyć, że mimo iż pomarańczowa rewolucja wyzwoliła potencjał stowarzyszeniowy ukraińskich migrantów, to podjęte w tamtym okresie inicjatywy okazały się nie trwałe. Później natomiast wojna na wschodzie Ukrainy wzmocniła potencjał organizacyjny Ukraińców w Polsce.

[Slajd 10]

Integracja imigrantów a instytucje imigranckie – w kontekście obowiązków społeczeństwa przyjmującego

• Integracja jako model adaptacji imigrantów

Powszechnie przyjęty model adaptacji imigrantów we współczesnej Europie opiera się na integracji. Integracja to model inkorporacyjny, który ma miejsce, gdy grupy pochodzenia imigranckiego uczestniczą w różnych obszarach życia większościowego społeczeństwa przyjmującego, przy prawie do zachowania własnej odrębności kulturowej. Pomimo narastającej krytyki, integracja pozostaje najbardziej optymalnym sposobem radzenia sobie z konsekwencjami masowych migracji. Będąc rodzajem kompromisu między zdyskredytowaną polityką asymilacyjną a odrzuceniem i marginaliza-

cją, jako jedyna stwarza szansę na harmonijne uczestnictwo imigrantów w życiu społeczeństwa przyjmującego przy poszanowaniu ich odrębności kulturowej.

- **Wielostronność procesu integracji**

Ważnym aspektem i jednocześnie wymogiem integracji jest jej wielostronność. Proces integracji zakłada aktywny udział różnych stron, bowiem stwierdzono, że starania samych imigrantów nie wystarczą, by osiągnąć sukces integracyjny. W związku z tym odpowiedzialność za adaptację cudzoziemców i **obowiązki z tym związane spoczywają także na społeczeństwie przyjmującym**, wymagają jego aktywnej postawy, działań odgórnych w postaci polityki integracyjnej i mechanizmów wsparcia instytucjonalnego, a także oddolnych – na poziomie lokalnym.

Byłoby wskazane, by przedstawiciele instytucji rządowych i samorządowych posiadali wiedzę o wymogu wielostronności procesu migracji. Tymczasem w Polsce przedstawiciele władz rządowych i samorządowych często nie są zaznajomieni z tą tematyką, nie postrzegają integracji imigrantów jako obowiązku czy odpowiedzialności społeczeństwa przyjmującego.

- **Rola instytucji imigranckich w procesie integracji**

Za pomocne w procesie integracji uznaje się działania instytucji imigranckich. Tymczasem w Polsce widoczny jest brak wystarczająco aktywnych organizacji imigranckich oraz organizacji reprezentujących cudzoziemców. Co prawda są widoczne działania zbiorowości imigrantów, ale często te działania i organizacje, które je prowadzą, nie mają charakteru formalnego, co zmniejsza ich rozpoznawalność i skuteczność. Poza tym aktywnych organizacji imigranckich jest niewiele w skali kraju, w wielu polskich miastach w ogóle ich nie ma. Ważny byłby impuls, by pobudzić imigrantów do samoorganizacji i działań prointegracyjnych, szczególnie w ośrodkach miejskich innych niż Warszawa.

Instytucje imigranckie mogą dostarczać cennych informacji, np. na temat sytuacji zbiorowości dotyczącej procesu integracji, ich potrzeb, barier, propozycji polepszenia sytuacji. Jednocześnie instytucje imigranckie są dobrym kanałem komunikacji też i w drugą stronę – mogą przekazywać imigrantom informacje płynące od społeczeństwa przyjmującego i reprezentujących je instytucji (rządowych, samorządowych i innych).

Niezależnie od działań oddolnych czynionych przez samych imigrantów warto wypracować wielowymiarową politykę integracyjną zarówno w celu jak najlepszego wykorzystania obecności imigrantów, jak i z myślą o przy-

szości, by uchronić się przed problemami w przyszłości. Kontakt z organizacjami imigranckimi może okazać się pomocny dla władz rządowych i samorządowych. Dla właściwej pracy władz ważna jest już świadomość istnienia instytucji imigranckich, umiejętność ich dostrzegania. Umożliwi to nawiązywanie z nimi kontaktu w celu stworzenia systemu integracji różnych grup imigrantów (nie tylko tak jak dotychczas uchodźców i repatriantów). Ważne jest zainicjowanie np. przez władze lokalne stałych kanałów komunikacji z reprezentantami społeczności imigranckich, co pomogłoby w lepszej orientacji w sytuacji imigrantów przez lokalną administrację i zapewniłaby lepszy przepływ informacji w obu kierunkach, np. na temat możliwości legalizacji czy zmian w przepisach dotyczących cudzoziemców. Dialog z przedstawicielami społeczności imigrantów jest istotny zwłaszcza w przypadku integracji grup znacznie odmiennych kulturowo od polskiego społeczeństwa, w których integracja odbywa się nieraz bardziej na poziomie grupowym niż indywidualnym (tak jak ma to miejsce na przykład w wypadku Wietnamczyków w Polsce).

• **Przykładowe działania dotyczące integracji społecznej cudzoziemców**

Aktywizowanie i włączanie społeczności imigranckich w działania instytucji państwowych i lokalnych władz, zwłaszcza tych na rzecz integracji i budowania otwartej społeczności, w tym np.:

- instytucjonalne wspieranie organizacji imigranckich na poziomie lokalnym;
- włączanie w ofertę kulturalną: docieranie z ofertą lokalnych inicjatyw i wydarzeń do imigrantów i aktywne włączanie cudzoziemców;
- włączanie obywatelskie: aktywne dążenie wraz z organizacjami zrzeszającymi samorządy terytorialne RP (tj. Związek Miast Polskich, Unia Metropolii Polskich itp.) do przyznania cudzoziemcom pochodzącym z krajów nie należących do UE, a posiadającym prawo stałego pobytu w RP, praw wyborczych w wyborach samorządowych terytorialnego.

7.2. Ćwiczenia

Ćwiczenie nr 1

Cel ćwiczenia: Analiza przedstawionego materiału.

Czas trwania ćwiczenia: 10 min.

Opis metody: Pytanie aktywizujące, skierowane do uczestników szkolenia – praca w parach. Odpowiedzi prezentowane na forum grupy.

Przebieg ćwiczenia:

- Rozdanie wydruku zawierającego opis instytucji (poniżej)
- Polecenie:
Czy w podanym przykładzie instytucji można wyszczególnić jej rolę, cele i rodzaj działalności? Jeśli tak to jakie one są? (5 min.);
- Prezentacja odpowiedzi na forum (5 min.).

Przykład instytucji

Indyjsko-Polska Izba Handlowa (Indo-Polish Chamber of Commerce and Industry, IPCCI). Izba jest skoncentrowana na propagowaniu współpracy gospodarczej między Indiami i Polską, a także wspieraniu hinduskich przedsiębiorców w Polsce i polskich w Indiach. Izba jest organizacją zrzeszającą właścicieli przedsiębiorstw. Organizacja prowadzi różne seminaria, kursy i szkolenia, które są organizowane nie tylko po to, żeby dostarczać wiedzę i bezpośrednie wsparcie dla członków Izby, ale także po to, aby ułatwiać nawiązywanie relacji biznesowych. Na spotkania są zapraszani na przykład przedsiębiorcy z Indii, którzy rozważają inwestycje w Polsce lub nawiązanie relacji ekonomicznych z partnerami w Polsce (polskimi lub hinduskimi). Do stowarzyszenia mogą przystąpić Hindusi i Polacy, którzy prowadzą własną działalność gospodarczą i zostali zarekomendowani przez członka organizacji. Izba współpracuje także z innymi stowarzyszeniami Hindusów w Polsce przy organizowaniu obchodów świąt hinduskich oraz wspiera inicjatywy kulturalne.

Ćwiczenie nr 2

Cel ćwiczenia: Utrwalenie materiału.

Czas trwania ćwiczenia: 5 min.

Opis metody: Pytanie aktywizujące, skierowane do uczestników szkolenia. Odpowiedzi indywidualne na forum grupy.

Przebieg ćwiczenia:

- Polecenie:

Pytania: Jaką – ogólnie – rolę mogą pełnić różne instytucje imigranckie? Jakie mogą mieć cele? Jakie zadania mogą realizować?

Ćwiczenie nr 3

Cel ćwiczenia: Analiza przedstawionego materiału, umiejętność zastosowania przedstawionego materiału do wiedzy ogólnej.

Czas trwania ćwiczenia: 15 min.

Opis metody: Pytanie skierowane do uczestników szkolenia. Praca w grupach.

Przebieg ćwiczenia:

- Podział na -3-4 osobowe grupy
  - (około 7 min.)
  - Polecenie:
    - Spisanie maksymalnej liczby odpowiedzi na następujące pytania:
Do czego może się przydać wiedza na temat instytucji (organizacji) imigranckich?
      - z punktu widzenia struktur organów rządowych i samorządowych,
      - z punktu widzenia pracowników straży granicznej, którzy pracują z cudzoziemcami,
- (około 7 min.) prezentacja odpowiedzi na forum, połączona z dyskusją.

[Slajd 11]

PODSUMOWANIE

🗨️ **Warto zapamiętać**

Czym są instytucje imigranckie?

Co to są sieci migracyjne?

Jakie role pełnią instytucje imigranckie?

Działalność i cele instytucji imigranckich.

Rola instytucji imigranckich w procesie integracji.

Podsumowanie (odpowiedzi)

Wszelkiego rodzaju aktywność grupowa imigrantów służąca integracji tych środowisk. Zbiorowość imigrantów podejmuje zestandaryzowane i zorganizowane działania ukierunkowane na cele istotne dla tej grupy. Instytucja służy zaspokojeniu wielorakich potrzeb grupy i wymaga świadomej współpracy jej członków.

Upowszechnione na gruncie socjologii określenie „sieć migracyjna” dotyczy zbioru powiązań, które łączą migrantów, byłych migrantów i niemigrantów w kraju pochodzenia i krajach docelowych za pomocą więzi społecznych. Sieci ułatwiają proces migracji i osiedlenie się w nowym miejscu.

Te role to:

- Zaspokajanie potrzeb związanych z funkcjonowaniem w nowym miejscu.

- Osiąganie konkretnych celów, których realizacja byłaby trudna lub wręcz niemożliwa dla jednostek.
- Podtrzymywanie więzi transnarodowych, przede wszystkim między krajem pochodzenia a krajem migracji, ale także między migrantami w różnych krajach.
- Ułatwianie procesu integracji, zarówno wewnątrz danej zbiorowości imigranckiej, jak i w relacji ze społeczeństwem przyjmującym i/lub w relacji z innymi instytucjami imigrantów.

Prowadzona działalność jest związana z celami instytucji, a cele z kolei łączą się z potrzebami migrantów, które dana instytucja zaspokaja. Cele mogą być różnorakie, zwykle równolegle instytucje realizują więcej niż jeden cel. Istotne jest zwrócenie uwagi na **cele deklarowane i realizowane**, bowiem posiadanie przez instytucję określonych celów nie gwarantuje automatycznie ich realizacji.

Ważnym aspektem integracji jest jej wielostronność, co oznacza, że proces integracji zakłada aktywny udział różnych stron. Za pomocne w procesie integracji uznaje się również działania instytucji imigranckich, mogą one np. stanowić komunikację między imigrantami a społeczeństwem przyjmującym czy reprezentować interesy imigrantów w kontakcie z decydentami-przedstawicielami społeczeństwa przyjmującego.

8. Narzędzia sprawdzające

Test.

9. Narzędzia wykorzystywane w trakcie szkolenia

Prezentacja PP.

Jednostka szkoleniowa

- 1. Projekt szkoleniowy: Instytucje imigranckie w Polsce a adaptacja społeczno-kulturowa imigrantów**
- 2. Jednostka szkoleniowa nr 2: Typologia instytucji imigranckich**
- 3. Powiązanie z modułem baza wiedzy demonstratora**

Źródła - raporty:

- A. Karnaukh, Ukraińcy - charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski;
- M. Figura, Ukraińcy - charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski. Aktualizacje;
- I. Czerniejewska, Uchodźcy - charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski;
- Z. Szmyt, Białorusini - charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski;
- K. Szymańska-Matusewicz, Wietnamczycy - charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski;
- K. Kościelniak, Muzułmanie - charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski;
- I. Peshkov, Rosjanie - charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji;
- J. Wardęga, Chińczycy - charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji.

Ekspertyzy - mapa zróżnicowań regionalnych:

- Z. Szmyt, Zróżnicowanie etniczne obszaru poradzieckiego. Białoruś, Ukraina, Mołdawia, Kazachstan, Uzbekistan, Tadżykistan, Kirgistan, Turkmenistan.

[Slajd 2]

4. Cele

4.1. Wiedza

- charakterystyka typów instytucji imigranckich,
- charakterystyka zadań i celów instytucji imigranckich.

4.2. Umiejętności

- rozpoznawanie poszczególnych typów instytucji imigranckich oraz zadań i celów, które realizują na rzecz społeczności migrantów.

4.3. Postawy

- zrozumienie dla działalności instytucji imigranckich.

5. Czas trwania jednostki: 45 minut

[Slajd 3]

6. Przebieg jednostki

- ćwiczenie wprowadzające, aktywizujące uczestników (5 min.).
- wykład: instytucje imigranckie i ich cele – przypomnienie; przedstawienie przykładowej typologizacji instytucji migranckich wraz z przykładami (20 min.);
- ćwiczenie podsumowujące polegające na sklasyfikowaniu instytucji zgodnie z podaną typologią; praca w grupach; każda grupa uczestników szkolenia otrzymuje komplet pięciu instytucji (wydruk) (20 min.);
- podsumowanie (5 min.).

6. Opis jednostki jako procesu dydaktycznego

Jednostka składa się z części wykładowej, wymagających inicjatywy osoby nauczającej oraz z dwóch ćwiczeń. Ćwiczenie pierwsze poprzedza wykład i ma charakter aktywizujący, wprowadzający do tematu poprzez postawienie się w roli imigranta i wyobrażenie sobie, na jakie trudności może on napotykać po przyjeździe do nowego kraju. Ćwiczenie drugie stanowi podsumowanie wykładu i jest formą zastosowania w praktyce przedstawionej na wykładzie typologizacji organizacji imigranckich; zwraca uwagę na analizę organizacji biorącą pod uwagę kilka czynników. Wykład, poza przypomnieniem podstawowych zagadnień dotyczących instytucji imigranckich, przybliży kwestie typologizacji organizacji imigranckich, zwraca uwagę na różne aspekty działalności takich organizacji. Do wykładu i ćwiczeń użyte zostały przykłady rzeczywistych instytucji migranckich działających w Polsce.

Ćwiczenie nr 1 – wprowadzenie do zajęć

Cel ćwiczenia: Aktywizacja uczestników. Spojrzenie z punktu widzenia imigranta, odniesienie do kontekstu lokalnego, wstęp do rozmowy o instytucjach.

Czas trwania ćwiczenia: 5 min.

Nazwa metody: Burza mózgów.

Przebieg ćwiczenia:

- Pytanie do grupy: *Z czym cudzoziemiec może mieć największe kłopoty w pierwszym okresie pobytu w kraju osiedlenia (Polsce)?*
- Odpowiedzi na forum.

Wypisanie odpowiedzi na tablicy

Przykładowe odpowiedzi: brak informacji dotyczących spraw formalno-prawnych, zalegalizowanie pobytu, znalezienie pracy, nauka języka polskiego, znalezienie szkoły/przedszkola dla dzieci, poczucie osamotnienia...

7.1. Treść wykładu

Rozpoczęcie procesu instytucjonalizacji jest odpowiedzią na potrzeby związane z procesem integracji ze społeczeństwem przyjmującym, a więc także z samym procesem migracji. Zmiana kraju zamieszkania wiąże się z pojawieniem się wielu potrzeb związanych z rozpoczynaniem życia w nowym miejscu. Wyzwania, przed którymi stoją migranci na początku pobytu w nowym kraju, uaktywniają ich potencjał organizacyjny i kształtują zapotrzebowanie na określony typ organizacji.

Formy organizowania się imigrantów nazywamy „instytucją imigrancką”. Termin *instytucja* rozumiany jest w tym kontekście bardzo ogólnie i obejmuje swym znaczeniem różnego rodzaju organizacje, stowarzyszenia, dotyczy grup o różnym charakterze – formalnym i nieformalnym. Instytucją imigrancką jest grupa imigrantów realizujących wspólne działania, które spełniają określone cele. Celem może być nawiązanie kontaktów służbowych i biznesowych, rozmowa w języku ojczystym, wymiana informacji dotyczących załatwiania legalizacji pobytu czy organizacja wydarzeń artystycznych promujących kulturę kraju pochodzenia.

[Slajd 4]

Typologia instytucji imigranckich

Spoločności migrantów mogą się różnić pod wieloma względami, np. wielkości, obszaru działania czy zakresu formalizacji. Ze względu na te róż-

nice można wyróżnić określone typy instytucji imigranckich. Cel typologizacji:

- Zwrócenie uwagi na różne potrzeby, które prowadzą do organizowania się migrantów.
- Rozwianie umiejętności analitycznego podejścia do zagadnienia instytucji imigranckich, zwrócenie uwagi na różne aspekty działalności poszczególnych organizacji.
- Poznanie różnych rodzajów organizacji imigranckich.

[Slajd 5]

Typologie te mogą również być różnorakie w zależności od tego, na jakie aspekty zwracają uwagę. Poniżej zaproponowany jest jeden z możliwych systemów typologizacji, zgodnie z którym instytucje migranckie można podzielić na:

- Zakładane przez imigrantów/ włączające migrantów do działalności;
- Lokalne/ponadlokalne;
- Krajowe/międzynarodowe;
- Zamknięte/otwarte (zamknięte = tylko dla imigrantów) (otwarte = włączające innych, np. przedstawicieli społeczeństwa lokalnego);
- Formalne/niefORMALNE (formalne mają np. statut, określone struktury);
- Zróżnicowane ze względu na cel czy rodzaj działalności. Przykładowe cele/rodzaje działalności: towarzyski, ekonomiczny, religijny, polityczny, promocja kultury kraju pochodzenia.

W dalszej części poszczególne typy instytucji imigranckich zostaną zobrazowane konkretnymi przykładami organizacji działających w Polsce.

Zakładane przez imigrantów/włączające migrantów do działalności;

- Przykład instytucji założonej przez imigrantów:

Inicjatywa Wolna Białoruś (IWB) została założona przez białoruskich studentów w Warszawie. Bezpośrednią inspiracją była dla nich pomarańczowa rewolucja na Ukrainie. Stowarzyszenie prowadzi szkolenia dla aktywistów, gromadzi i rozprowadza materiały opozycyjne oraz próbuje nagłaśniać problem demokracji na Białorusi. Najbardziej rozpoznawalną akcją organizowaną przez IWB jest koncert Solidarni z Białorusią.

- Przykład instytucji włączającej imigrantów do działalności:

Klub Studentów Polonijnych działający przy Wspólnocie Polskiej. Wspólnota Polska powstała w 1990 roku z inicjatywy Marszałka Senatu A. Stelmachowskiego. Posiada 24 oddziały w całej Polsce, a także 7 Domów Polonii. *Celem Stowarzyszenia jest zespolenie wysiłków w umacnianiu więzi Polonii i Polaków*

zamieszkałych za granicą z Ojczyzną, jej językiem i kulturą oraz niesienie pomocy w zaspokajaniu różnorodnych potrzeb Rodaków rozszaniych po świecie (cytat ze statutu). Klub Studentów Polonijnych został założony w 1997 roku w celu umożliwienia społecznej integracji i pomocy dla studentów pochodzenia polskiego. Funkcjonuje w większych ośrodkach akademickich, w których studiują polonijni studenci: Krakowie, Warszawie, Lublinie, Poznaniu i in. KSP zapewnia swoim członkom bogatą ofertę imprez kulturalnych, sportowych i integracyjnych. Członkami KSP mogą być jedynie osoby pochodzące z krajów byłego ZSRR, gdyż jedynie oni mogą ubiegać się o Kartę Polaka.

Lokalne/ ponadlokalne

- Przykład instytucji lokalnej:

Poznań International Ladies Club to klub kobiet zrzeszający kobiety z grupy migrantów uprzywilejowanych, które obecnie mieszkają w Poznaniu (i okolicach), a pochodzą z państw należących do Unii Europejskiej (UE) i innych krajów tzw. Zachodu,. Najczęściej są to żony kontraktowych pracowników firm międzynarodowych lub z zewnętrznym kapitałem, a także same pracowniczki tych firm. Przyjeżdżają do Poznania całymi rodzinami. Klub stanowi dla nich płaszczyznę kontaktów towarzyskich, pomaga zorganizować życie w nowym mieście (w tym wypadku w Poznaniu), zarówno jeśli chodzi o czas wolny, jak i podstawowe sprawy dotyczące życia codziennego (opieka zdrowotna, sklepy itp.).

- Przykład instytucji ponadlokalnych:

Związek Ukraińców w Polsce. Związek posiada struktury regionalne: oddziały i koła terenowe. Struktury regionalne to 10 oddziałów (elbląski, koszaliński, legnicki, lubuski, mazurski, olsztyński, pomorski, przemyski, sanocki, szczeciński) oraz 90 kół terenowych (około 6000 członków).

Głównym celem organizacji jest działanie na rzecz zachowania tożsamości kulturalnej społeczności ukraińskiej w Polsce oraz rozwój dobrosąsiedzkich kontaktów i współpracy pomiędzy Polską a Ukrainą. Związek Ukraińców w Polsce od lat realizuje projekty adresowane do różnych grup społeczeństwa, m.in. dzieci, uczniów szkół podstawowych, gimnazjów, szkół średnich, studentów, osób w średnim i podeszłym wieku.

Krajowe/ międzynarodowe

- Przykład instytucji krajowej:

Stowarzyszenie Wietnamczyków w Polsce (dawniej: „Solidarność i Przyjaźń”) zostało założone w 1999 roku. Stowarzyszenie wydaje gazetę „Que Viet” oraz prowadzi stronę internetową queviet.eu, zawierającą aktualności dotyczące funkcjonowania społeczności wietnamskiej w Polsce. Strona,

prowadzona w języku wietnamskim, jest rozbudowana i obejmuje szeroki zakres tematyczny, m.in. informacje z zakresu polityki międzynarodowej i wietnamskiej, gospodarki, życia rodzinnego, rozrywki, sportu. Pod patronatem Stowarzyszenia Wietnamczyków w Polsce organizowane są też imprezy kulturalne i sportowe, tj. turnieje piłki nożnej, festiwale z okazji święta Tet, obchody świąt państwowych (np. Dnia Niepodległości), wręczenie dyplomów zdolnym dzieciom z okazji zakończenia roku. Obecnie siedziba stowarzyszenia mieści się w Wólce Kosowskiej. Stowarzyszenie posiada również oddziały regionalne – w Krakowie i Raszynie.

- Przykład instytucji międzynarodowej

Stowarzyszenie Jedności Muzułmańskiej (SJM) skupia muzułmanów-szyitów zwanych dwunastowcami (uznających 12 imamów – *Ithna Aszarija*). Ten związek wyznaniowy działa w Polsce od początku lat 90. Stowarzyszenie pozostaje w bliskim kontakcie i współpracy z najważniejszymi międzynarodowymi organizacjami szyickimi, a także z innymi organizacjami muzułmańskimi w Polsce. SJM prowadzi działalność naukową i wydawniczą, stara się uzupełnić zbiór informacji na temat islamu szyickiego w języku polskim. Publikuje dwa pisma: „Rocznik Muzułmański” oraz „Al-Islam”. Posiada własny Instytut Muzułmański w Warszawie gromadzący literaturę muzułmańską w wielu językach. Biblioteka ta zawiera wiele unikatowych druków i rękopisów. Instytut publikuje też literaturę muzułmańską w języku polskim oraz organizuje spotkania i wydarzenia o charakterze naukowym oraz religijnym.

Zamknięte/otwarte

(zamknięte – tylko dla imigrantów, otwarte – włączające innych, np. przedstawicieli społeczeństwa lokalnego)

- Przykład instytucji zamkniętej:

Islamskie Zgromadzenie Ahl-ul-Bayt jest organizacją, której celem jest pełnienie roli głównego punktu komunikacji między muzułmanami szyitami w Polsce a ich duchowym i religijnym przywództwem. Zgromadzenie pragnie koordynować i organizować sprawy szyitów związane z takimi dziedzinami jak kult, małżeństwo, rozwód, testamenty, dziedziczenie oraz innymi kwestiami religijno-prawnymi. Zmierza też do pogłębiania świadomości religijnej i misyjnej swoich członków, budując poczucie odpowiedzialności za rozwój islamu szyickiego w Polsce. Dąży do rozbudzenia aktywności muzułmanów w życiu publicznym, kulturalnym, politycznym i społecznym, oraz umożliwienie im otwartego propagowania swoich poglądów poprzez udział w debacie publicznej. Głównymi zadaniami, jakie

stawia sobie ta organizacja, są: integracja polskiej mniejszości szyickiej, rozwiązanie jej problemów edukacyjnych, podwyższenie poziomu ekonomicznego oraz uregulowanie statusu prawnego Zgromadzenia na drodze ustawowej.

- Przykład instytucji otwartej

Liga Muzułmańska w RP powstała z inicjatywy muzułmanów w Polsce w odpowiedzi na rosnącą ich liczbę oraz nowe potrzeby społeczności muzułmańskiej. Liga Muzułmańska zrzesza imigrantów-muzułmanów różnych opcji sunnickich (w tym zwolenników konserwatywnego islamu) oraz część polskich konwertytów. Członkami LM mogą być zarówno islamscy migranci, jak i polscy wyznawcy islamu. Wśród jej członków dominują przybysze z krajów arabskich (m.in. Algieria, Autonomia Palestyńska, Syria, Jemen, Egipt, Tunezja), a także Turcy. Pierwszym celem statutowym ligi jest szerzenie idei islamu. Liga, jako wspólnota skupiająca muzułmanów z różnych państw i środowisk, zdaje się też ciągle budować swój wizerunek i program. Wydaje się, że Liga sytuuje się na skrzyżowaniu różnych (czasem ambiwalentnych) idei. Już obecnie zwraca uwagę niezwykłą dbałość o budowę poprawnego wizerunku organizacji zaangażowanej w dialog międzyreligijny i integrację Europejczyków z muzułmańskimi mniejszościami. W wielu przypadkach są to jednak tylko pozory, mijające się z rzeczywistymi celami działalności. Z jednej strony organizacja publikuje artykuły i książki mające rozwijać dialog między islamem a Zachodem, z drugiej rozpowszechnia prace Sajjida Kutba i *Risalet al-Ichwan (Przeżycie Braci)* - organ medialny Braci Muzułmanów.

Formalne/ nieformalne (formalne mają np. statut, określone struktury)

- Przykład instytucji formalnej:

Stowarzyszenie Studentów Muzułmańskich (SSM), które posiada 20-letnią tradycję. Organizacja ma określoną strukturę, cele i obszar działalności - zapisane w statucie. Walne Zgromadzenie organizacji wybierane jest w głosowaniu jawnym i otwartym raz na 4 lata. Celem stowarzyszenia jest wychowanie i kształcenie młodzieży muzułmańskiej w Polsce i za granicą. W głównych miastach Polski istnieją Centra Islamskie, które posiadają oddziały SSM. Działalność oddziałów koordynuje Komitet Wykonawczy, w którego skład wchodzi 5 członków. Szczegółowymi celami SSM są: budowanie więzi braterstwa wśród młodzieży i studentów muzułmańskich, popularyzacja kultury i cywilizacji islamu, odkrywanie talentów u młodzieży i studentów muzułmańskich, rozszerzanie wymiany kulturalnej między młodzieżą i studentami muzułmańskimi a młodzieżą i studentami innych

religii w atmosferze przyjaźni i wzajemnego szacunku. Stowarzyszenie cyklicznie organizuje: obozy, kolonie, wyjazdy zagraniczne i szkolenia dla młodzieży i studentów, imprezy kulturalne (wystawy, targi itp.), nawiązuje współpracę z innymi instytucjami, organizacjami. SSM jest patronem zajęć religijnych i kursów językowych organizowanych w Centrach Islamskich, jak również umożliwia kształcenie poza granicami kraju z zakresu prawa islamskiego. Stowarzyszenie wydało liczne publikacje i tłumaczenia książek religijnych, wydaje czasopismo młodzieżowe „Al-Hikma”, które jest w całości opracowane przez studentów.

- Przykład instytucji nieformalnej

Grupa oparta na działalności internetowej: International Friends Poznań: grupa działająca na Facebooku, oparta na luźnym kontakcie imigrantów pochodzących z różnych krajów, dotyczącym wsparcia informacyjno-doradczego w rozmaitych sprawach, np. pomocy w znalezieniu przedszkola dla dziecka, wymianie informacji na temat obowiązujących w Polsce przepisów dotyczących najmu mieszkań, założenia własnej firmy czy wyposażenia samochodu. Instytucja ta została założona przez imigrantkę z Izraela mieszkającą w Poznaniu. Grupa jest bardzo aktywna, cieszy się dużą popularnością i liczy ponad parę tysięcy członków (polubienia na Facebooku), a ich liczba rośnie z dnia na dzień. Dodatkowo grupa pośredniczy w kontaktach z innymi grupami cudzoziemców, często takimi, które specjalizują się w konkretnych tematach, np. dotyczą zagadnień zakładania i prowadzenia firmy w Polsce.

Zróznicowane ze względu na cel czy rodzaj działalności

Przykładowe cele/rodzaje działalności: towarzyski, ekonomiczny, religijny, polityczny, promocja kultury kraju pochodzenia.

Indyjsko-Polska Izba Handlowa (Indo-Polish Chamber of Commerce and Industry, IPCCI)

Izba jest skoncentrowana na propagowaniu współpracy gospodarczej między Indiami i Polską, a także wspieraniu hinduskich przedsiębiorców w Polsce i polskich w Indiach. Izba jest organizacją zrzeszającą właścicieli przedsiębiorstw. Organizacja prowadzi różne seminaria, kursy i szkolenia, które są organizowane nie tylko po to, żeby dostarczać wiedzę i bezpośrednie wsparcie dla członków Izby, ale także po to, aby ułatwiać nawiązywanie relacji biznesowych. Na spotkania są zapraszani na przykład przedsiębiorcy z Indii, którzy rozważają inwestycje w Polsce lub nawiązanie relacji ekonomicznych z partnerami w Polsce (polskimi lub hinduskimi). Do stowarzy-

szenia mogą przystąpić Hindusi i Polacy, którzy prowadzą własną działalność gospodarczą i zostali zarekomendowani przez członka organizacji. Izba współpracuje także z innymi stowarzyszeniami Hindusów w Polsce przy organizowaniu obchodów świąt hinduskich oraz wspiera inicjatywy kulturalne.

Komitet Wsparcia Rewolucji Syryjskiej w Polsce

Organizacja nieformalna (stan na rok 2015), powstała jako bezpośredni wynik toczącej się rewolucji, rozpoczęła działalność dziewięć miesięcy po wybuchu rewolucji w Syrii (to znaczy we wrześniu 2011 roku). Jednym z najważniejszych celów zawiązanego komitetu wspierającego rewolucję z Polski jest reprezentacja stanowiska Syryjczyków popierających rewolucję, rzecznictwo na rzecz społeczności syryjskiej mieszkającej w Polsce, możliwie jak najszersze informowanie społeczeństwa polskiego o dramatycznej sytuacji w Syrii, „materialne i duchowe” wsparcie rewolucji, pokazanie prawdziwego obrazu wydarzeń w Syrii.

7.2. Ćwiczenia

Ćwiczenie nr 2

Cel ćwiczenia:

- Poznanie różnych rodzajów organizacji imigranckich;
- Zwrócenie uwagi na różnorodność organizacji, jaka może wystąpić wśród przedstawicieli jednej grupy narodowej (Białorusini) w Polsce;
- Zwrócenie uwagi na różne aspekty organizowania się migrantów;
- Rozwijanie umiejętności analizy instytucji migranckich.

Czas trwania ćwiczenia: 20-25 min.

Nazwa metody: praca w grupach – analiza przypadku.

Przebieg ćwiczenia (max 20 min.):

- podział na grupy (max 4-osobowych) i rozdanie materiałów uczestnikom.

Materiały dla uczestników: opis poszczególnych instytucji powinien znajdować się na osobnych kartkach (1 kartka = 1 instytucja). Każda grupa uczestników szkolenia otrzymuje komplet pięciu instytucji (wydruk).

■ Polecenie: Proszę sklasyfikować poniższe instytucje zgodnie z podaną typologią:

- zakładane przez imigrantów/ włączające migrantów do działalności;
- lokalne/ponadlokalne;

- krajowe/międzynarodowe;
- zamknięte/otwarte (zamknięte = tylko dla imigrantów) (otwarte = włączające innych, np. przedstawiciele społeczeństwa lokalnego);
- formalne/niefORMALNE (formalne mają np. statut);
- fakultatywne/obligatoryjne;
- zróżnicowane ze względu na cel czy rodzaj działalności.

Uwaga! Jedna instytucja może jednocześnie reprezentować kilka typów: np. może być instytucją lokalną, formalną i zamkniętą.

Przy każdej instytucji proszę wymienić też jej cele

- w czasie trwania pracy grupowej prowadzący pomaga grupom w pracy, sprawdza zaproponowaną przez grupy klasyfikację, konsultuje wątpliwości.

PRZYKŁADY INSTYTUCJI DO KLASYFIKACJI W GRUPACH

Przykłady dotyczą tylko instytucji białoruskich, by pokazać, jak wygląda wachlarz możliwych instytucji tylko w obrębie jednej grupy narodowej.

1. Białoruskie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne

Założone w okresie odwilży postalinowskiej w 1956 roku. Organizacja posiada 4000 zarejestrowanych członków i siedem oddziałów terenowych w: Gdańsku, Warszawie, Białymstoku, Hajnówce, Sokółce, Siemiatyczach i Białowieży. Swoją misję definiuje następująco: *Rozwijanie białoruskiej świadomości narodowej. Umacnianie więzi przyjaznego współżycia Białorusinów i Polaków. Kształtowanie postaw zaangażowania w rozwój kraju. Popularyzowanie wiedzy o kulturze białoruskiej i Republice Białorusi. Inspirowanie i organizowanie rozwoju białoruskiej twórczości artystycznej, kulturalnej, naukowej, literackiej i wydawniczej.* Białoruskie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne organizuje ludowe festyny, przeglądy piosenek, Ogólnopolski Festiwal Piosenki Białoruskiej; jest też współorganizatorem festiwalu Dialogi Muzyczne w Mielniku. Organizacja powstała w PRL-u nastawiona jest na transmisję międzypokoleniową ludowej kultury białoruskiej wśród białoruskich autochtonów oraz jej popularyzacji wśród mniejszości polskiej. Korzysta z pomocy instytucji polskich, jak i białoruskich instytucji rządowych i prawdopodobnie nie potrafi znaleźć wspólnego języka z antyreżimową częścią imigracji. Można przypuszczać, że jak dla każdej mniejszości granicznej, stosunki z krajem narodowym, z którym identyfikuje się mniejszość, są bardzo ważne, ważniejsze niż dobre stosunki ze świeżymi imigrantami z Białorusi. Chodzi nie tylko o pomoc finansową.

2. Związek Białoruski w Rzeczypospolitej Polskiej

Jest to konglomerat, w skład którego wchodzi mniejsze instytucje o różnym stopniu autonomii: Białoruskie Stowarzyszenie Literackie „Białowieża”, Białoruskie Towarzystwo Historyczne, Stowarzyszenie Dziennikarzy Białoruskich, Rada Programowa Tygodnika „Niwa”, Białoruskie Zrzeszenie Studentów, Towarzystwo „Chatka” z Gdańska. Związek jest zarejestrowany w KRS, jednak nie posiada swoich reprezentacji internetowych. Więcej informacji można uzyskać o organizacjach wchodzących w skład związku, szczególnie o Tygodniku „Niwa”. Tygodnik ten, podobnie jak Białoruskie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne, został utworzony w 1956 roku. Jest to czasopismo tworzone przez i dla mniejszości białoruskiej w Polsce. Redakcję posiada w Białymstoku, a wychodzi głównie w języku białoruskim. Czasopismo dużą uwagę poświęca obronie praw mniejszości białoruskiej, kultywowaniem tradycji oraz etnopedagogiką. Czasopismo posiada wybitnie lokalny charakter. Poza tygodnikiem rada programowa czasopisma wydaje również książki poświęcone historii i kulturze Białostoczczyzny.

3. Białoruskie Forum Samorządowe w Rzeczypospolitej Polskiej

Ta zarejestrowana w Hajnówce organizacja zajmuje się edukacją samorządową dla działaczy z Podlasia, jak i z Białorusi. Zakres działalności to:

- upowszechnianie i ochrona wolności i praw człowieka, swobód obywatelskich oraz działań wspomagających rozwój demokracji;
- przeciwdziałanie bezrobociu, rozwój gospodarczy;
- wspomaganie rozwoju gospodarczego, w tym rozwój przedsiębiorczości działalność międzynarodowa, wspólnoty lokalne, aktywność społeczna;
- integracja europejska oraz rozwijanie kontaktów i współpraca między społeczeństwami;
- wspomaganie rozwoju wspólnot i społeczności lokalnych;
- wspieranie tożsamości, tradycji narodowej;
- wspieranie mniejszości narodowych i etnicznych oraz języka regionalnego.

BFS w RP jest zatem organizacją transnarodową, zajmującą się propagowaniem postaw demokratycznych, proeuropejskich oraz kapitalistycznych wśród mniejszości narodowej, jak i wśród chętnych do tego obywateli białoruskich. Organizacja jest przez niektórych postrzegana o wykorzystywanie funduszy europejskich i krajowych przeznaczonych na rozwój samorządności oraz na pomoc w demokratyzacji Białorusi. Nie cieszy się jednak szerszym zainteresowaniem ze strony imigrantów zamieszkałych w większych miastach leżących na zachód od Białegostoku.

4. Związek Młodzieży Białoruskiej

Został założony w 1991 roku i zajmuje się działalnością kulturalno-oświatową. Utrzymuje się z grantów, dotacji rządowych oraz z darowizn. Posiada rozbudowaną stronę internetową (<http://www.sonca.org>). ZMB przeprowadza turnieje dla młodzieży białoruskiej, piesze rajdy, obchody święta Kupaly, podczas którego odtwarzane są pieśni białoruskie uwolnione od scenicznego folkloryzmu. Poza tym ZMB tworzy bazę danych na temat Białorusinów w Polsce i na świecie oraz organizuje Zimowe Spotkania Muzyczne w Białymstoku. Organizacja stara się zerwać z PRL-owskim skostnieniem białoruskiej kultury zredukowanej do muzycznych występów estradowych.

5. Muzeum i Ośrodek Kultury Białoruskiej w Hajnówce

Mniejszość białoruska starała się zorganizować muzeum od lat 80. XX wieku. Powstawało stopniowo dzięki wsparciu białoruskiej diaspory na całym świecie, ale także dzięki dofinansowaniu rządu Republiki Białoruś, który do dziś wspiera działalność muzeum. W muzeum znajdują się ekspozycje zawierające kolekcje etnograficzne podlaskich Białorusinów. Poza wystawami stałymi muzeum organizuje wystawy fotograficzne poświęcone regionowi oraz wystawy malarskie o podobnej tematyce. Organizuje też pokazowe rekonstrukcje etnograficzne: np. świniobicie, obchody Nocy Kupaly.

6. Białoruskie Zrzeszenie Studentów

Zrzeszenie powstało w 1981 r. na fali solidarnościowych nastrojów i buntu wobec skostniałego i zależnego od władz PRL Białoruskiego Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego. Tak jak większość organizacji tworzonych przez białoruską mniejszość narodową BZS główną siedzibę posiada w Białymstoku, choć zakładano koła w Gdańsku, Warszawie i Olsztynie. BZS było współorganizatorem kilku inicjatyw kulturalnych: Festiwalu Muzyki Młodej Białorusi „Basowiszcz” w Gródku, Kupally, Turnieju Młodzieży Białoruskiej z udziałem liceów białoruskich w Bielsku Podlaskim i Hajnówce, a także z ZMB, Białoruskiego Uniwersytetu Ludowego, rajdów: Baćkau-szczyna, Razwitannie.

7. Białoruskie Centrum Kulturalno-Naukowe w Poznaniu

Zrzesza około 40 studentów białoruskich i polskich. Celem stowarzyszenia jest rozwój demokracji w Białorusi, szerzenie kultury białoruskiej i języka białoruskiego, a także tworzenie demokratycznych elit białoruskich. Stowarzyszenie regularnie organizuje spotkania z białoruskimi intelektualistami.

stami i pisarzami, a także spotkania z językiem białoruski. Zaangażowane jest w ochronę nazw ulic upamiętniających Białorusinów nie będących działaczami komunistycznymi. Na stronie internetowej Białoruskiego Centrum można znaleźć również wiele materiałów poświęconych sytuacji politycznej w Białorusi oraz prognozy związane z rozwojem społeczeństwa obywatelskiego i demokracji w tym kraju.

8. Białoruska Pamięć Narodowa

Zajmuje się upamiętnianiem miejsc w Polsce związanych z białoruską historią i białoruskimi bohaterami narodowymi. Założyli ją stypendyści Programu im. K. Kalinowskiego. Kluczowym celem działalności jest zarządzanie pamięcią narodową Białorusinów w Polsce. Stąd akcje pielęgnowania grobów białoruskich, miejsc historycznych bitew z udziałem Białorusinów i upamiętnianie miejsc związanych z wybitnymi przedstawicielami narodu. BPN organizuje również imprezy integrujące diasporę i kultywujące białoruskie zwyczaje, np. Dziady, święta narodowe, tj. Dzień Białoruskiej Sławy Wojennej. Organizacja zajmuje się także upamiętnianiem bohaterów narodowych, którzy ze względu na swój antysowiecki rodowód nie są pozytywnie postrzegani przez władze w Mińsku. Stypendyści angażują się także w działania na rzecz propagowania kultury białoruskiej, których organizatorami są inne instytucje kulturalne, tj. np. warszawskie coroczne koncerty Solidarni z Białorusią. Organizacja ta jest sponsorowana i wspierana przez władze w Mińsku.

9. Inicjatywa Wolna Białoruś

Została założona przez białoruskich studentów w Warszawie. Bezpośrednią inspiracją była dla nich pomarańczowa rewolucja w Ukrainie. Stowarzyszenie prowadzi szkolenia dla aktywistów, gromadzi i rozprowadza materiały opozycyjne oraz próbuje nagłaśniać problem demokracji w Białorusi. Najbardziej rozpoznawalną akcją organizowaną przez IWB jest koncert Solidarni z Białorusią. To coroczna impreza organizowana pod gołym niebem w Warszawie. Pierwszy koncert odbył się w 2006 roku i miał być wyrazem poparcia Białorusinów protestujących przeciwko oszustwom wyborczym w swoim kraju. Impreza przekształciła się w wydarzenie cykliczne, a ostatnimi laty pod tą nazwą organizowane są podobne koncerty w innych miastach Polski i Litwy. Koncerty są bezpłatne, uczestniczą w nich tysiące osób i transmituje je Telewizja Polska. Występują polskie i białoruskie zespoły, co ma obrazować solidarność dwóch społeczeństw obywatelskich. Poza koncertem odbywa się szereg spotkań i wystąpień mających nagłośnić sytuację polityczną w Białorusi.

10. Klub Studentów Polonijnych przy Wspólnocie Polskiej

Wspólnota Polska powstała w 1990 roku z inicjatywy Marszałka Senatu A. Stelmachowskiego. Posiada 24 oddziały w całej Polsce, a także 7 Domów Polonii. *Celem Stowarzyszenia jest zespolenie wysiłków w umacnianiu więzi Polonii i Polaków zamieszkałych za granicą z Ojczyzną, jej językiem i kulturą oraz niesienie pomocy w zaspokajaniu różnorodnych potrzeb Rodaków rozszaniych po świecie.* Klub Studentów Polonijnych został założony 1997 roku w celu umożliwienia społecznej integracji i pomocy dla studentów pochodzenia polskiego. Funkcjonuje w większych ośrodkach akademickich, w których studiują polonijni studenci: Krakowie, Warszawie, Lublinie, Poznaniu i in. KSP zapewnia swoim członkom bogatą ofertę imprez kulturalnych, sportowych i integracyjnych. Zdaniem badaczek tej organizacji status członka dostępny jest wyłącznie dla posiadaczy Karty Polaka. Nie jest jasne, czy jest to element nieformalnej praktyki selekcyjnej, czy też jeden z przepisów statutowych. Oznacza to, że członkami KSP mogą być jedynie osoby pochodzące z krajów byłego ZSRR, gdyż jedynie oni mogą ubiegać się o Kartę Polaka.

Wyniki badań etnograficznych pokazały, że studenci uczestniczących w spotkaniach KSP zazwyczaj posługują się językiem rosyjskim, program kulturalno-integracyjny pomaga w integracji wewnątrzgrupowej studentów pochodzenia polskiego, ale jednocześnie wzmaga izolację wobec społeczeństwa gospodarzy.

11. Rosyjskojęzyczny portal społecznościowy „VK”

Portal vkontakte (vk.com) jest portalem społecznościowym pod wieloma względami podobnym do Facebooka, ale posiada też szereg cech osobliwych. Chociaż obecnie dostępny jest interfejs na kilkudziesięciu językach, jego użytkownicy pochodzą przede wszystkim z krajów poradzieckich i posługują się w ramach portalu językiem rosyjskim, choć oczywiście przypadki użycia języków narodowych nie są odosobnione. VK posiada precyzyjną wyszukiwarke członków społeczności, dzięki której możemy wyszukiwać ludzi nie tylko poprzez imię i nazwisko, ale także dokładając kategorie takie jak: wiek, płeć, kraj i miasto pochodzenia, kraj i miasto aktualnego pobytu, ukończoną szkołę, uniwersytet, miejsce służby wojskowej, status rodzinny i miejsce pracy. Poza tym w VK istnieją grupy tematyczne, które są często wykorzystywane przez emigrantów do tworzenia instytucji diasporycznych i migracyjnych. Osoba zainteresowana migracją do Polski może znaleźć tam informacje o procedurach wizowych, możliwościach omińnięcia niewygodnych przepisów migracyjnych, cenniku opłat itd. Istnieje także wiele grup udostępniających materiały do nauki języka polskiego oraz innych, zawierających opisy wrażeń z życia w Polsce. Portal umożliwia za-

tem nawiązanie znajomości jeszcze przed wyjazdem, daje zestaw wyobrażeń o funkcjonowaniu Białorusinów (i innych migrantów) w polskim społeczeństwie i polskim polu prawnym, a także umożliwia zdobycie podstawowych kompetencji językowych i kulturowych.

12. Russian Party

Przykład grupy internetowej (działa w VK i na FB) integrującej ludzi z krajów byłego ZSRR. Grupa Russian Party organizuje w Poznaniu imprezy o tej samej nazwie. Russian Party odbywają się co najmniej raz na kwartał w klubach położonych w okolicy Starego Rynku lub w klubie Baker Street przy ul Piekary. Informacja o dacie i miejscu imprezy podawana jest w internecie co najmniej tydzień przed wydarzeniem. Imprezy zazwyczaj mają jakiś podtytuł tematyczny związany z narodowością DJ lub nadchodzącym świętem w radzieckim, polskim lub popkulturowym roku obrzędowym. Odbywały się już wieczory: ukraińskie („Ukraińska Wiosna”), rosyjskie, białoruskie, uzbeckie i kazachskie. Na niektórych Russian Party obchodzono: Andrzejki, Święto Kobiet, Walentynki, Stary Nowy Rok (tłumaczony jako „Ruski Sylwester”), Dzień Studenta, Joleczkę („Choinka” – radzieckie święto będące sekularyzowaną wieczerzą wigilijną dla członków kolektywu z obowiązkową libacją alkoholową). W Russian Party bierze udział stosunkowo mała ilość Rosjan, uczestniczy za to wielu Ukraińców, Białorusinów, Kirgizów, Kazachów, Uzbeków (lub Rosjan z Uzbekistanu), a także przedstawiciele narodów Kaukaskich. Radzieckie jest wspólnym mianownikiem, zapośredniczonym za pomocą utworu muzycznego wspomnieniem jedności. Jest to też forma zażyłości kulturowej, umożliwiającej funkcjonowanie ludzi z różnych państw jako grupy. Russian Party pokazuje również, że możliwe jest funkcjonowanie rosyjskojęzycznej kultury bez uczestnictwa Rosjan. Kultura ta staje się „klejem społecznym” dla imigrantów z różnych kresów upadłego imperium. Russian Party umożliwia nawiązanie kontaktów z ludźmi rosyjskojęzycznymi i sprzyja kojarzeniu par. Przychodzą tam nie tylko studenci, ale także pracownicy zarobkowi z Ukrainy i Białorusi.

13. Giełdy pracy

To instytucje niezalegalizowanego zatrudniania pracowników (Polaków i imigrantów) przez polskich pracodawców do prac sezonowych oraz remontowo-budowlanych. Znajdują się na przedmieściach Warszawy (Legionowo, Okręcie, Piaseczno), a także w innych polskich miastach: Warce, Krakowie i Lublinie. Niektóre z tych instytucji funkcjonują w jednym miejscu od kilkunastu lat. Giełda umożliwia nielegalne zatrudnienie (bez podpisania umowy o pracę), co znacząco obniża koszty ponoszone przez pracodawcę

i pozwala uzyskać pracownikowi wyższe wynagrodzenie. Dominują prace krótkoterminowe, bardzo często jednodniowe. Pracodawcy negocjują z ludźmi oczekującymi na pracę warunki zatrudnienia, przy czym dzięki solidarności grupowej oferty uznane za nieatrakcyjne przez pierwszego pracobiorcę są zazwyczaj odrzucane przez wszystkich kolejkowych. Na giełdzie w Warszawie dominowali imigranci z Ukrainy, ale byli tam także Polacy, Białorusini i Kazachowie. Poza czysto ekonomicznymi funkcjami giełda pełni funkcje integracyjne. Imigranci wymieniają się tam informacjami i towarami oraz nawiązują przyjaźnie, organizują wspólne obchody świąt itp.

[Slajd 6]

PODSUMOWANIE

Warto zapamiętać:

**Co jest powodem istnienia zróżnicowanych instytucji imigranckich?
Jakie są podstawowe typologie instytucji imigranckich?**

Spoločności migrantów mogą się różnić pod wieloma względami nie tylko wynikającymi z odmienności kulturowej, ale także strategii integracji w społeczeństwie przyjmującym, np. obszaru działania czy zakresu formalizacji życia zbiorowego. Ze względu na te różnice można wyróżnić określone typy instytucji imigranckich.

Istnieje wiele możliwych systemów typologizacji instytucji imigranckich. Przykładowo można je podzielić na: zakładane przez imigrantów/zakładane przez społeczeństwo przyjmujące, włączające imigrantów do działalności; lokalne/ponadlokalne; krajowe/ międzynarodowe; zamknięte (zamknięte - tylko dla imigrantów)/otwarte (otwarte - włączające innych, np. przedstawicieli społeczeństwa lokalnego); formalne (mają statut, określone struktury itp.)/nieformalne.

8. Narzędzia weryfikacji

Test.

9. Narzędzia wykorzystywane w trakcie szkolenia

Prezentacja PP, materiały dla uczestników (ksero), kartki papieru, przyrządy do pisania.

Jednostka szkoleniowa

- 1. Projekt szkoleniowy: Instytucje imigranckie w Polsce a adaptacja społeczno-kulturowa imigrantów**
- 2. Jednostka szkoleniowa nr 3: Nieformalne instytucje ekonomiczne – „giełda pracy”**
- 3. Powiązanie z modułem baza wiedzy demonstratora**

Źródła – raporty:

- A. Karnaukh, Ukraińcy – charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski;
- M. Figura, Ukraińcy – charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski. Aktualizacja;

Bibliografia – wybór:

- Antoniewski R. (2002), *Cudzoziemcy o nieuregulowanym statusie w Polsce. Pracownicy ukraińscy w jednym z „zagłębi” owocowo-warzywnych na Mazowszu*. „CMR Working Papers”, nr 47: 33-66;
- Chmielewski P. (2011), *Homo agens: instytucjonalizm w naukach społecznych*, Warszawa: Wydawnictwo Poltext;
- Konieczna-Salamatin J. (2009), *Strategie przetrwania. Integracja imigrantów z Ukrainy na polskim rynku pracy. Adaptacja ukraińskich migrantów*, Warszawa: Instytut Spraw Publicznych;
- Kostera M. (2003), *Antropologia organizacji: metodologia badań terenowych*, Warszawa: PWN;
- Toruńczyk-Ruiz S. (red.) (2013), *Raport z badania imigrantów w Polsce*, Warszawa: Ośrodek Badań nad Migracjami UW.

[Slajd 2]

4. Cel jednostki

4.1. Wiedza

- kategoria nieformalnych instytucji ekonomicznych,
- funkcje nieformalnych instytucji ekonomicznych,
- charakterystyka zachowań uczestników tych instytucji.

4.2. Umiejętności

- zrozumienie celów, zasad tworzenia się i funkcjonowania instytucji działających w „szarej strefie” – to jest poza polem kontroli administracji państwowej,
- przeprowadzenie analizy antropologicznej instytucji nieformalnych,
- rozumienie motywów uczestnictwa w instytucjach nieformalnych takich jak giełda pracy.

4.3. Postawy

- uwrażliwienie na rolę instytucji nieformalnych w ułatwianiu imigrantom integracji społecznej i ekonomicznej ze społeczeństwem przyjmującym,
- powstrzymanie się od jednoznacznie negatywnego wartościowania instytucji nieformalnych.

5. Czas przeprowadzenia jednostki: 45 minut

[Slajd 3]

6. Przebieg jednostki

- wykład: giełda pracy (15 min.);
- ćwiczenie: giełda pracy i jej wpływ na życie emigrantów (20 min.);
- podsumowanie (10 min.).

7. Opis jednostki jako procesu dydaktycznego

Jednostka składa się z części wykładowej, ćwiczenia i części podsumowującej. Część wykładowa zawiera wprowadzenie teoretyczne do zagadnień nieformalnej instytucji imigranckiej, a następnie omówienie przykładu takiej instytucji, która dotyczy rynku pracy – giełdy pracy. Ćwiczenie stanowi analizę przedstawionego materiału pod kątem korzystnych i niekorzystnych skutków działania tego typu instytucji. Podsumowanie stanowi zwrócenie uwagi na najważniejsze aspekty omawianego tematu, porządkując je według takich kategorii jak cele, normy, działania, aktorzy.

7.1. Treść wykładu

[Slajd 4]

Wykład: Giełda pracy

Instytucje to zbiór zasad (formalnych i nieformalnych) oraz mechanizmów nakłaniających aktora społecznego do ich wypełniania. Instytucje można przyrównać do gry planszowej. Zasady gry i konstrukcja planszy określają pozycję graczy (aktorów społecznych). Strategie graczy są zatem ograniczone polem planszy i regułami gry. Większość imigrantów prawdopodobnie będzie stosować się do reguł egzekwowanych przez instytucje państwowe i instytucje imigranckie (formalne i nieformalne). Funkcjonując w ramach reguł instytucjonalnych, każda jednostka będzie przyjmować własne strategie, kierując swoimi zachowaniami i interakcjami z innymi graczami, wykorzystując swoje zdolności i zasoby. Niektóre strategie zakładają łamanie pewnych reguł. Wliczone jest w to ryzyko poniesienia konsekwencji określonych przez zinstytucjonalizowane sankcje. Jednostki dostosowują swoje strategie do reguł gry ciągle się ucząc, analizując prawdopodobieństwa odniesienia sukcesu i ryzyko negatywnych sankcji za złamanie reguł. Podstawową funkcją instytucji jest zmniejszenie niepewności i ustanowienie stabilnych wzorców interakcji międzyludzkich.

Wśród instytucji migranckich wyróżnić można te, których głównym celem jest wsparcie imigrantów na rynku pracy. Można tu wskazać na zarówno na instytucje formalne, jak i nieformalne. Do tych pierwszych zaliczyć można np. urzędy pracy. W tej jednostce szkoleniowej omówione zostaną bardziej szczegółowo instytucje nieformalne związane z rynkiem pracy.

[Slajd 5]

Do charakterystycznych cech **instytucji nieformalnych** należą reguły nieformalne, sankcje za ich złamanie mają niezorganizowany charakter i realizowane są spontanicznie. Na instytucje nieformalne mogą składać się normy sankcjonowane przez tradycję, kulturę, religię itp.

Reguły tworzą ramy, w których aktorzy społeczni dokonują wyboru, ale nie determinują samego wyboru. Reguły określają:

- dopuszczalne role aktorów;
- pozycje aktorów społecznych i porządek ich zmiany;
- działania lub sytuacje są dla aktorów społecznych zakazane, dopuszczalne, a jakie są konieczne;
- cele, jakie aktorzy mogą, powinni lub nie powinni realizować.

[Slajd 6]

Wspomniany „aktor społeczny” to jednostka lub grupa odgrywająca określoną rolę społeczną i oddziaływująca na innych uczestników życia społecznego. Aktor społeczny posiada:

- określony cel, który stara się zrealizować;
- środki i kompetencje (społeczne, kulturowe, techniczne, ekonomiczne itd.), niezbędne do osiągnięcia celu;
- system normatywny, wpływający na jego zachowanie;
- warunki sytuacyjne.

Do nieformalnych instytucji imigranckich związanych z rynkiem pracy należą między innymi tzw. „giełdy pracy”, będące przedmiotem dalszego omówienia.

[Slajd 7]

Giełda pracy

Giełda pracy to nieformalna instytucja umożliwiającymi podjęcie nielegalnego zatrudnienia przez imigrantów – głównie Ukraińców i Ukrainek. Wśród pracowników najemnych funkcjonujących na giełdach pracy poza Ukraińcami część stanowią również Polacy. Pracodawcami są natomiast obywatele polscy. Polscy pracodawcy na giełdzie pracy oferują pracę przy prostych pracach sezonowych, takich jak: prace remontowo-budowlane, prace ogrodowe, prace rolnicze i sadownicze. Giełdy pracy zrzeszają zatem polskich pracodawców oraz pracowników, wśród których dominują imigranci, którzy nie zdołali podjąć legalnego zatrudnienia.

Giełdy pracy funkcjonują na przedmieściach wielu polskich miast, m.in.: Lublina, Krakowa, Warszawy, Warki. Giełdy pracy nie powstały w wyniku intencjonalnych działań państwa lub samorządu. Pomimo to instytucje te są trwałe, posiadają stabilne reguły. Badana w 2008 r. przez Weronikę Adamiec giełda pracy w podwarszawskiej miejscowości funkcjonowała w jednym miejscu od 15 lat. Giełda pracy umożliwia imigrantom podjęcie pracy, a pracodawcom wybranie pracowników o odpowiednich kompetencjach. Zatrudnienie następuje w wyniku krótkich, ustnych negocjacji pomiędzy pracodawcą i potencjalnym pracownikiem.

[Slajd 8]

Jak funkcjonuje giełda pracy?

Na podstawie przykładowej, podwarszawskiej giełdy pracy można dokonać następującej charakterystyki dnia pracy: pierwsi pracodawcy pojawia-

ją się na giełdzie pracy o godzinie 6 rano. Ostatnie osoby oczekujące na pracę opuszczają ulicę około godziny 12. Codziennie na giełdzie pojawia się od 15 do 25 potencjalnych pracowników.

[Slajd 9]

Pracodawcy dzielą się na trzy kategorie. Są to:

1. Przedsiębiorcy, którzy poszukują pracowników do realizacji działalności gospodarczej. Praca wykonywana jest zarówno w warszawskich przedsiębiorstwach, jak i w innych miastach, a także w innych krajach unijnych, np. w Niemczech.

2. Poszukujący pracy tymczasowej niezwiązanej z ich działalnością gospodarczą, np. przy remoncie mieszkania. Są to mieszkańcy pobliskich miejscowości.

3. Pośrednicy poszukujący pracowników dla przedsiębiorców.

[Slajd 10]

Oferty prac można podzielić na kierowane do kobiet i mężczyzn.

Najczęstsze prace kobiece to:

- opieka nad dziećmi, osobami starszymi i chorymi,
- sprzątanie,
- praca przy zbiorach i inne zajęcia rolnicze,
- precyzyjne prace produkcyjne.

Prace męskie to:

- remontowo-budowlane,
- ogrodniczo-porządkowe,
- prace produkcyjne.

Mężczyźni nastawieni są na dobrze płatne prace budowlane i zazwyczaj odmawiają podjęcia gorzej opłacanych prac rolniczych. Prace te wykonują kobiety, które nie są zatrudniane w budownictwie.

[Slajd 11]

Wynagrodzenie. Pracodawcy oferują najczęściej pracę na jeden dzień, zdarzają się także prace kilkudniowe, ale zazwyczaj okres zatrudnienia nie przekracza 2 tygodni. Stawki ustalane są za godzinę pracy, za dzień pracy lub za wykonanie konkretnego zadania. Wysokość stawki zależy od sezonu. Najwyższe stawki oferowane są latem, gdyż występuje wtedy największy popyt na prace sezonowe i pracownicy mogą wybierać spośród najatrakcyjniejszych ofert. Najlepiej płatne są prace budowlane (w roku 2015 200-300 zł/dzień). Znaczenie ma też pora podjęcia pracy. Im później, tym

pracownik skłonny jest podjąć pracę za niższą stawkę, gdyż jego szanse na podjęcie pracy spadają. Najniższa akceptowana stawka dla mężczyzn to 10 zł/h, ale w sezonie letnim wymagania mogą wzrosnąć nawet do 15 zł/h. Kobiety zatrudniane do sprzątania skłonne są podjąć pracę nawet za 8 zł/h. Podjęcie pracy poprzedzone jest krótkimi, ustnymi negocjacjami. W przypadku, gdy pierwsza osoba odmawia podjęcia pracy za daną stawkę, zazwyczaj kolejne osoby również odmawiają podjęcia danej pracy. Mechanizm odmowy pomaga zapobiegać zaniżaniu zapłaty przez pracodawców.

Charakterystyka ukraińskich pracowników

Ukraińcy uczestniczący w giełdzie pracy to w większości osoby, których pobyt na terenie RP opiera się o wizę turystyczną lub osoby, które pozostały w Polsce nielegalnie po wygaśnięciu wizy. Pewna część pracowników posiada zezwolenie na pracę. Część imigrantów przebywa w Polsce dozwolone trzy miesiące, po czym powraca na Ukrainę i wyrabia nową wizę. Większość jednak po upływie ważności wizy wybiera kilkuletni nielegalny pobyt w Polsce. Pracę na giełdzie podejmują ludzie w przedziale wiekowym 18-60 lat. Są to w większości ludzie z wykształceniem podstawowym i średnim. Większość z nich włada językiem polskim w stopniu podstawowym, pozwalającym im komunikować się z pracodawcą.

Proces zatrudnienia

Giełda pracy znajduje się na peryferiach miasteczka, dzięki czemu imigranci nie drażnią miejscowej ludności ani lokalnych władz. W centralnym miejscu znajdują się mężczyźni. To do nich najpierw podjeżdżają pracodawcy. Kobiety zgrupowane są kilkaset metrów dalej. To zróżnicowanie wynika prawdopodobnie z podziału prac na kobiece i męskie.

Pracownicy preferują znajomych pracodawców, którzy regularnie korzystają z giełdy pracy, co minimalizuje ryzyko niewywiązania się pracodawcy ze zobowiązań finansowych. Bardzo często jednak pracodawca i pracownik nie znają się nawzajem, przez co ponoszą ryzyko opierania się o umowę ustną. Pomimo tego ryzyka, a także prawnych niebezpieczeństw wynikających z nielegalnego zatrudnienia, giełda pracy jest atrakcyjną instytucją zarówno dla pracodawców, jak i pracowników, obu stronom przynosi spodziewane korzyści.

[Slajd 12]

Korzyści dla pracodawcy:

- mniejsze koszty zatrudnienia (brak obciążeń związanych z ubezpieczeniem pracownika),

- możliwość szybkiego zatrudnienia,
- ograniczenie czasu zatrudnienia do czasu potrzebnego do realizacji konkretnego zadania,
- możliwość natychmiastowego zwolnienia pracownika.

Korzyści dla pracowników:

- możliwość podjęcia pracy bez zezwolenia,
- większe zarobki – brak obciążeń podatkowych i składki ubezpieczeniowej,
- możliwość samoregulacji dni roboczych i urlopu.

Oczywiście zatrudnienie w ramach giełdy pracy łączy się też z niekorzystnymi aspektami dla obu stron – głównie konsekwencje wynikające z nielegalnego zatrudnienia, a dodatkowo dla pracowników brak stałości zatrudnienia i bezpieczeństwa związanego ze wsparciem socjalnym.

[Slajd 13]

Poza podstawową funkcją giełdy, jaką jest podjęcie pracy, pełni ona ważne funkcje społeczne. Imigranci posiadający niski kapitał społeczny (brak znajomych, krewnych, dostępu do pracodawców) rozwijają na giełdzie sieć kontaktów z innymi imigrantami i pracodawcami. Dzięki temu następuje wymiana informacji pożytecznych na rynku pracy. Poza tym giełda pozwala realizować funkcje towarzyskie. Badacze zauważyli, że część Ukraińców przychodzi na giełdę, by porozmawiać z rodakami, czasami razem świętować.

7.2. Ćwiczenia

Ć w i c z e n i e. Giełda pracy i jej wpływ na życie emigrantów

Cel ćwiczenia: Podsumowanie wiedzy na temat funkcjonowania giełdy pracy.

Czas trwania ćwiczenia: 20 minut.

Nazwa metody: praca w grupach.

Przebieg ćwiczenia:

- Prowadzący dzieli uczestników na 2 grupy.
- Uczestnicy otrzymują zadanie, by omówić:

Grupa 1: jakie są pozytywne zjawiska związane z funkcjonowaniem giełdy pracy dla społeczności lokalnej i dla państwa?

Grupa 2: jakie są negatywne zjawiska związane z funkcjonowaniem giełdy pracy pod kątem społeczności lokalnej i państwa?

Czas na pracę w grupach wynosi 10 min.

- Każda z grup prezentuje wnioski (4 min. na grupę).
- Prowadzący podsumowuje prezentacje (2 min.).

[Slajd 14]

PODSUMOWANIE

Warto zapamiętać:

Jaki jest główny cel giełdy pracy, a jakie jej dodatkowe funkcje?

Proszę podać przykład niepisanej zasady, która funkcjonuje między pracownikami ukraińskimi?

Jakie osoby zgromadzone są wokół giełdy pracy? Jakie pełnią role?

W oparciu o jakie umowy działają uczestnicy giełdy pracy? Czy wyznaczony jest stały schemat działań?

Podsumowanie (odpowiedzi)

Podstawowym celem giełdy pracy jest w przypadku pracodawców znalezienie „taniej siły roboczej”, w przypadku pracobiorców możliwość podjęcia pracy bez zezwolenia. Imigranci rozwijają na giełdzie sieć kontaktów z innymi imigrantami i pracodawcami. Dzięki temu następuje wymiana informacji pożytecznych na rynku pracy. Poza tym giełda pozwala realizować funkcje towarzyskie. Część Ukraińców przychodzi na giełdę, by porozmawiać z rodakami, czasami razem świętować.

Taka regułą jest solidarność pracobiorców. W przypadku, gdy pierwsza osoba odmawia podjęcia pracy za daną stawkę, zazwyczaj kolejne osoby również odmawiają podjęcia danej pracy. Mechanizm odmowy pomaga zapobiegać zaniżaniu zapłaty przez pracodawców.

To z jednej strony pracodawcy, a wśród nich: a/ przedsiębiorcy, którzy poszukują pracowników do realizacji działalności gospodarczej; b/ poszukujący pracy tymczasowej niezwiązanej z ich działalnością gospodarczą, np. przy remoncie mieszkania; c/ pośrednicy poszukujący pracowników dla przedsiębiorców. Z drugiej strony są to imigranci ukraińscy o niskim kapitale społecznym, wielu z nich w trakcie nielegalnego pobytu w Polsce po utracie ważności wizy oraz polscy pracownicy, którzy nie znajdują pracy w innej formule.

Umowy mają charakter nieformalny, w związku z tym pracownicy preferują znajomych pracodawców, którzy regularnie korzystają z giełdy pracy, co minimalizuje ryzyko niewywiązania się pracodawcy ze zobowiązań finansowych. Bardzo często jednak pracodawca i pracownik nie znają się

nawzajem, przez co ponoszą ryzyko opierania się o umowę ustną. Pomimo tego ryzyka, a także prawnych niebezpieczeństw wynikających z nielegalnego zatrudnienia giełda pracy jest atrakcyjną instytucją zarówno dla pracodawców, jak i pracowników, obu stronom przynosi spodziewane korzyści.

8. Narzędzia weryfikacji

Test.

9. Narzędzia wykorzystywane w trakcie szkolenia

Prezentacja PP, materiały do notowania, tablica/flipchart, teksty (materiał dla uczestników).

Jednostka szkoleniowa

- 1. Projekt szkoleniowy: Instytucje imigranckie w Polsce a adaptacja społeczno-kulturowa imigrantów**
- 2. Jednostka szkoleniowa nr 4: Otwarta instytucja ponadetniczna – meczet w Gdańsku**
- 3. Powiązanie z modułem baza wiedzy demonstratora**

Źródła – raporty:

K. Kościelniak, Muzułmanie – charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski.

Bibliografia – wybór:

Wimmer A. (2007), *How (not) to think about ethnicity in immigrant societies: A boundary making perspective*, Compass Working Papers-07-44, Oxford: Centre on Migration, Policy and Society;

Górak-Sosnowska K. (ed.), (2011), *Muslims in Poland and Eastern Europe: Widening the European Discourse on Islam*, Warszawa: University of Warsaw, Faculty of Oriental Studies.

[Slajd 2]

4. Cel jednostki

4.1. Wiedza

- charakterystyka otwartych instytucji imigranckich,
- rola instytucji otwartych w procesie integracji imigrantów,
- charakterystyka zjawiska integracji segmentarnej.

4.2. Umiejętności

Zdobyta wiedza ma umożliwić uczestnikom zajęć:

- zrozumienie celów i zasad tworzenia się i funkcjonowania otwartych instytucji, w których imigranci integrują się z lokalną mniejszością etniczną lub religijną,
- zrozumienie korzyści wynikających z integracji imigrantów za pośrednictwem wspólnoty religijnej,

- dostrzeganie źródła konfliktów i niebezpieczeństw wynikających z integracji segmentarnej.

4.3. Postawy

- unikanie nieuzasadnionych stereotypów na temat instytucji religijnych i ich członków,
- docenianie integracyjnej roli instytucji wyznaniowych, na różnych poziomach procesu integracji.

5. Czas przeprowadzenia jednostki: 45 minut

[Slajd 3]

6. Przebieg jednostki

- wykład: Meczet w Gdańsku (10 min.);
- ćwiczenie nr 1: „Za i przeciw” (10-15 min.);
- ćwiczenie nr 2: „Konflikt w meczecie w Gdańsku” (15-20 min.);
- podsumowanie (5 min.).

7. Opis jednostki jako procesu dydaktycznego

Jednostka składa się z wykładu oraz ćwiczeń i nie wymaga wcześniejszego przygotowania merytorycznego szkolenych. Szkołący w postaci wykładu prezentuje treści zawarte w jednostce szkoleniowej. Ćwiczenia mają na celu ugruntowanie wiedzy i odniesienie jej do zagadnień znanych z doświadczeń i ważnych dla pracy w kontakcie z imigrantami. Prowadzący podsumowuje całość zajęć oraz poszczególne ćwiczenia komentując adekwatność pracy szkolenych.

7.1. Treść wykładu

Do instytucji imigranckich należą między innymi organizacje o charakterze wyznaniowym. Na terenie Polski działa wiele takich organizacji, szczególnie widoczne są one w ośrodkach wielkomiejskich, a poza dużymi miastami – na obszarach większych skupisk migrantów poza dużymi miastami. Pod względem wyznania instytucje te są zróżnicowane, co wynika ze zróżnicowania samych imigrantów, którzy osiedlili się w Polsce. Co ciekawe, dla niektórych uczestników spotkań wyznaniowych najważniejszy nie jest aspekt religijny, ale możliwość spotkania innych imigrantów, w tym pocho-

dzących z tego samego kraju, możliwość porozmawiania w języku ojczystym. Świadczy to o tym, że mimo iż główny deklarowany cel tych instytucji dotyczy praktyk religijnych, to bardzo istotna jest również ich rola towarzyska. Ułatwiają one integrację imigrantów ze społeczeństwem przyjmującym i/lub z innymi imigrantami.

W dalszej części wykładu omówiony zostanie przykład instytucji wyznaniowej działającej w Polsce – gdańskiego meczetu. W omówieniu tym proszę zwrócić uwagę na rolę integracyjną meczetu. Warto przy tym zwrócić uwagę na fakt, iż integracja może dotyczyć relacji między imigrantem a społeczeństwem przyjmującym i taka jej forma jest najczęściej omawiana. Można też mówić o **integracji segmentarnej**. Jest to proces, w wyniku którego imigranci mogą integrować się nie z głównym nurtem społeczeństwa, a adaptować się do niszy społecznej znajdującej się poza głównym nurtem (np. imigranci z krajów muzułmańskich integrują się z polskimi muzułmanami).

[Slajd 4]

Meczet w Gdańsku

W roku 1945 w wyniku przesiedleń ludności ze wschodu na zachód w Gdańsku powstała nowa wspólnota religijna – tatarscy muzułmanie. Przez wiele lat muzułmanie spotykali się na modlitwie w mieszkaniach prywatnych. W roku 1980 Tatarzy podjęli działania na rzecz budowy meczetu. Z pomocą dotacji z państw muzułmańskich zebrali niezbędne środki i w 1984 roku rozpoczęto budowę świątyni w stylu tureckim. Meczet ukończono i otwarto w 1990 roku przy asyście nie tylko duchownych muzułmańskich, ale także arcybiskupa T. Gocłowskiego i Lecha Wałęsy. Choć meczet budowany był przede wszystkim z myślą o dwuosobowej grupie polskich tatarów w Trójmieście, to bardzo szybko świątynię zaczęli także odwiedzać imigranci – głównie studenci z krajów arabskich. Niektórzy z nich zdecydowali się pozostać w Polsce i tu założyć rodziny. Nieco później zaczęli pojawiać się także polscy konwertyci na islam. W ten sposób meczet przestał być jedynie miejscem kultu religijnego dla rodzimej mniejszości etnicznej, ale stał się miejscem modlitwy i społecznej integracji imigrantów wyznających islam oraz osób z polskim obywatelstwem, które przeszły na islam.

[Slajd 5]

Obecnie neofici (polscy konwertyci religijni na wiarę islamu) i arabscy muzułmanie posiadają w Gdańsku liczebną przewagę nad Tatarami. Polscy Tatarzy postrzegają zmiany w liczebności społeczności jako zagrożenie dla ich tożsamości i tradycji. Cała wspólnota muzułmańska skupiona wokół

meczetu liczy około 300 wiernych. Meczetem zarządza Muzułmańska Gmina Wyznaniowa w Gdańsku składająca się z kilkudziesięciu członków – głównie Tatarów.

[Slajd 6]

Meczet w Gdańsku jest więc instytucją otwartą, która potencjalnie umożliwia integrację imigrantów-muzułmanów w Polsce. Tatarzy żyjący w Polsce od setek lat wypracowali model bezkonfliktowego funkcjonowania islamu w katolickim społeczeństwie. Instytucja ta może dostarczać imigrantom wzorców zachowań pozwalających zachować tożsamość religijną, nie wywołując przy tym konfliktów ze społeczeństwem gospodarzy. To również dobre miejsce do nauki języka polskiego. W danym wypadku imigranci mogą integrować się nie z głównym nurtem społeczeństwa, a adaptować się **segmentarnie** – do społeczności polskich muzułmanów. Części imigrantów-muzułmanów pozwala to odnaleźć własną niszę społeczną i zredukować negatywne skutki dystansu kulturowego pomiędzy nimi i niemuzułmańską większością społeczeństwa polskiego.

[Slajd 7]

Niemniej pomiędzy trzema podstawowymi aktorami społecznymi w meczecie (Tatarami, imigrantami z krajów arabskich i polskimi konwertytami na islam) dochodzi do konfliktów.

[Slajd 8]

Tatarzy praktykują islam inaczej niż Arabowie i konwertyci – w dużej części żony arabskich imigrantów. Tatarzy częściej modlą się w niedzielę (w piątki chodzą do pracy), choć dla muzułmanów dniem świętym jest piątek. Podczas modlitwy w świątyni nie przestrzegają rygorystycznie rozdziału na kobiety i mężczyźni. Kobiety zazwyczaj też nie nakrywają głów chustami. Dla Arabów i konwertytów tego rodzaju zachowania są odstępstwem od zasad religijnych, dlatego też próbują skłonić Tatarów do realizowania ich wizji „prawdziwego” islamu. Środowisko przyjezdnych muzułmanów jest zmienne. Składa się w dużej części ze studentów, którzy po ukończeniu studiów mają zamiar opuścić Polskę. Być może dlatego nie są zainteresowani dostosowaniem swoich praktyk religijnych do nowego wzorca społeczeństwa przyjmującego. Polscy konwertyci postrzegają tradycyjny islam Tatarów za zdegenerowaną, etniczną wersję islamu, a sami zainteresowani są „uniwersalnym” islamem, z którym mogą zetknąć się za pośrednictwem In-

ternetu, a także bezpośrednich kontaktów z arabskimi członkami wspólnoty lub podczas wizyt w innych krajach.

[Slajd 9]

Od 2003 roku funkcję imama gminy pełnił Hani Hraish. Hraish z pochodzenia jest Palestyńczykiem, do Polski przyjechał w 1982 roku. Na początku lat 90. otrzymał polskie obywatelstwo. Hani Hraish ożenił się z miejscową Tatarką, dzięki czemu zyskał akceptację imigrantów, jak i Tatarów. Został wybrany na imama w nadziei na odnalezienie kompromisu pomiędzy skonfliktowanymi grupami. Nowy imam zaczął jednak forsować arabskie wzorce islamu, co wywołało bunt społeczności tatarskiej, która zaczęła się czuć intruzem w wybudowanym przez siebie meczecie. W 2012 roku kongres Związku Muzułmanów Rzeczypospolitej zwolnił imama Hrashi z pełnionej funkcji. Sam Hani Hrashi nie zaakceptował decyzji ZMR. Twierdzi, że przy wyborze delegatów na kongres nie uwzględniono nowych członków wspólnoty muzułmańskiej, dzięki czemu przegłosowano niekorzystną dla niego decyzję. ZMR odpiera zarzuty argumentując, że nowi wierni nie wypełnili ankiet członkowskich, nie uczestniczą w finansowaniu meczetu, a często nie podają nawet swoich prawdziwych nazwisk, tylko imiona religijne. W wyniku dalszej eskalacji konfliktu 1 sierpnia 2014 r. imam Hani Hrashi pobił Tatarą – sekretarza Muzułmańskiej Gminy wyznaniowej w Gdańsku.

[Slajd 10]

Spór o stanowisko imama można postrzegać jako przejaw głębszego konfliktu pomiędzy wizjami islamu w Polsce: lokalno-tradycyjnego i imigrancko-universalnego.

7.2. Ćwiczenia

Ćwiczenie nr 1: „Za i przeciw”

Cel ćwiczenia: WYROBIENIE zdolności oglądu wskazanej sytuacji z różnych perspektyw.

Czas trwania ćwiczenia: 20 minut.

Nazwa metody: debata za i przeciw.

Przebieg ćwiczenia:

- podział uczestników na dwie grupy, z których jedna reprezentuje rolę „za”, a druga „przeciw” następującemu rozwiązaniu: *„Wspólnota wybierze nowego imama, który akceptował będzie tatarski model islamu i nakłoni*

imigrantów oraz konwertytów do wzajemnego poszanowania tradycji". Uczestnicy obu grup sporządzają listę maksymalnej liczby argumentów za i przeciw wskazanemu rozwiązaniu konfliktu (10 min.);
- następnie obie grupy prezentują swoje argumenty na forum i dyskutują o nich (10 min.).

Ć w i c z e n i e nr 2: Konflikt w meczecie w Gdańsku?

Cel ćwiczenia: Kształtowanie zdolności modelowania i prognozowania rozwoju instytucji imigranckich.

Czas trwania ćwiczenia: 10-15 minut.

Nazwa metody: praca w grupach.

Przebieg ćwiczenia:

- Prowadzący dzieli uczestników na małe 2-4 osobowe grupy.
- Polecenie: proszę spisać maksymalną liczbę możliwych rozwiązań konfliktu w gdańskim meczecie; propozycje proszę formułować w formie punktów i zapisać na tablicy typu flipchart / dużych arkuszach papieru (10 min.).
- Omówienie wyników (5 min.).
  - Odpowiedzi powinny być notowane na tablicy i uzasadniane przez osoby proponujące dane rozwiązanie.
  - Podsumowując ćwiczenie prowadzący powinien omówić z uczestnikami, które z możliwych scenariuszy wydarzeń sprzyjają społecznej integracji imigrantów, a które mogą wywołać niebezpieczeństwa: izolacji, marginalizacji lub islamistycznej radykalizacji grupy wyznawczej.

[Slajd 11]

PODSUMOWANIE

☞ **Warto zapamiętać:**

Czym są otwarte instytucje?

Jak otwarte instytucje religijne wpływają na integrację imigrantów?

Na czym polega zjawisko integracji segmentarnej?

Podsumowanie (odpowiedzi)

Instytucje o charakterze otwartym oznaczają, że możliwość uczestnictwa w nich jest otwarta dla osób niezależnie od ich kraju pochodzenia.

Główny deklarowany cel tych instytucji dotyczy praktyk religijnych, ale bardzo istotna jest również ich rola integracyjna. Poprzez udział w tych instytucjach imigranci mogą integrować się z innymi migrantami oraz z członkami społeczeństwa przyjmującego.

Integracja segmentarna – proces, w wyniku którego imigranci mogą integrować się nie z głównym nurtem społeczeństwa, a adaptować się do niszy społecznej znajdującej się poza głównym nurtem (np. imigranci z krajów muzułmańskich integrują się z polskimi muzułmanami).

8. Narzędzia sprawdzające

Test.

9. Narzędzia wykorzystywane w trakcie szkolenia

Prezentacja PP, komputer z wyświetlaczem, ekran, tablica, marker (lub kreda), kartki papieru i długopisy na notatki podczas pracy w grupach.

Jednostka szkoleniowa

- 1. Projekt szkoleniowy: Instytucje imigranckie w Polsce a adaptacja społeczno-kulturowa imigrantów**
- 2. Jednostka szkoleniowa nr 5: Instytucja sieci ekonomicznej migrantów – Centrum Handlowe w Wólce Kosowskiej**
- 3. Powiązania z modułem baza wiedzy demonstratora**

Źródła – raporty:

- K. Szymańska-Matuszewicz, Wietnamczycy – charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski;
- J. Wardęga, Chińczycy – charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji.

Bibliografia – wybór:

- Faist T. (2010), O transnarodowym przetwarzaniu granic, przestrzeni i mechanizmów społecznych, w: *Mozaika przestrzeni transnarodowych. Teorie – metody – zjawiska*, Ł. Krzyżanowski, S. Urbańska (red. i tłum.), Kraków: Nomos, s. 29-48;
- Kłonek N., Szulecka M. (2013), *Migranckie instytucje ekonomiczne i ich wpływ na otoczenie. Przykład centrów handlowych w Wólce Kosowskiej*. Warszawa: Stowarzyszenie Interwencji Prawnej;
- Kołbon I. (2006), Transnacionalizm: nowa mantra czy interesująca koncepcja?, w: *Kultura profesjonalna etnologów w Polsce*, Wrocław: Katedra Etnologii i Antropologii Kulturowej Uniwersytetu Wrocławskiego;
- Mroczek I., Szulecka M., Tulińska E. (2008), Centrum handlowe skupiające Wietnamczyków – przypadek Wólki Kosowskiej, w: Grzymała-Kazłowska A. (red.), *Między jednością a wielością. Integracja odmiennych grup i kategorii imigrantów w Polsce*, Warszawa: MPIPS;
- Vertovec S. (1997), Three meanings of ‘diaspora’ exemplified among South Asian religions, „*Diaspora 6*”, no. 3, s. 277-299;
- Wysieńska K. (red.) (2012), *Sprzedawać, gotować, budować? Plany i strategie Chińczyków i Wietnamczyków w Polsce*, Warszawa: Instytut Spraw Publicznych.

[Slajd 2]

4. Cele jednostki

4.1. Wiedza

- charakterystyka imigranckich instytucji ekonomicznych,
- wpływ w/w instytucji na integrację imigrantów,
- charakterystyka zjawiska imigranckich sieci społecznych i powiązań transnarodowych.

4.2. Umiejętności

- rozumienie przyczyn powstawania i podstawowych zasad funkcjonowania ekonomicznych/handlowych instytucji migranckich,
- dostrzeganie i analizowanie tworzonych przez nie więzi lokalnych i transnarodowych.

4.3. Postawy

- uwrażliwienie na wymiar społecznościowy i adaptacyjny imigranckich instytucji ekonomicznych oraz wagę sieci imigrantów dla procesu integracji.

5. Czas przeprowadzenia jednostki: 45 minut

[Slajd 3]

6. Przebieg jednostki

- wykład: „Migranckie instytucje ekonomiczne: migracyjne sieci społeczne; *Wólka Kosowska jako transnarodowa sieć migracyjna* (ok. 30 min.);
- ćwiczenie (10 min.);
- podsumowanie (5 min.).

7. Opis jednostki jako procesu dydaktycznego

Jednostka składa się z części wykładowej i ćwiczenia. Wykład stanowi omówienie imigranckiej instytucji ekonomicznej, obejmując elementy teoretyczne oraz opis takiej instytucji – Centrum Handlowe w Wólce Kosowskiej.

Ćwiczenie zawiera 3 pytania dotyczące pozytywnego i negatywnego wpływu imigranckiej instytucji ekonomicznej w Wólce Kosowskiej na społeczną i ekonomiczną adaptację imigrantów oraz transnarodowych powiązań migrantów. Wykład kończy się podsumowaniem najważniejszych informacji i pojęć.

7.1. Treść wykładu

[Slajd 4]

Migranckie instytucje ekonomiczne

Migranckie instytucje ekonomiczne to struktury tworzone przez imigrantów w celu oswojenia określonej niszy gospodarczej, np. handlu, usług, rynku pracy najemnej. To wzorce ekonomicznych zachowań imigrantów umożliwiające obrót, uzyskanie dochodu, podejmowanie i oferowanie pracy oraz usług.

Tego typu zestandaryzowane działania mogą posiadać mniej lub bardziej trwałe i sformalizowane formy. Mogą obejmować ograniczone przestrzenie, przybierać materialne formy (rynki, centra handlowe, giełdy pracy) lub funkcjonować wirtualnie, poprzez Internet lub na bazie sieci migrantów, np. przy łańcuchowej migracji pracowników z zagranicy. Instytucje posiadające fizyczne lokalizacje zazwyczaj wytwarzają bardziej sformalizowane reguły, często (choć nie zawsze) są w jakimś stopniu zalegalizowane. Często w wymianie biorą udział imigranci nie posiadający pozwolenia na pracę lub prowadzenie działalności gospodarczej oraz pełni praw pracowniczych. Niekiedy sam ich pobyt na terytorium RP jest nielegalny. Sprzyja to powstawaniu nieformalnych struktur zarządzających bezpieczeństwem i przestrzeganiem kontraktów gospodarczych w grupie.

[Slajd 5]

Imigranci tworzą formalne i nieformalne sieci ekonomicznych powiązań transgranicznych. Umożliwia to im transfer kapitału dóbr i usług kanałami niedostępnymi dla innych uczestników rynku. Sieci te opierają się często na zaufaniu, ale wytwarzają też mechanizmy kontroli funkcjonujące poza polem prawnym naszego państwa.

Słabe kompetencje językowe i kulturowe imigrantów ograniczają im dostęp do krajowego rynku pracy. Imigranci koncentrują się wtedy w wybranych sektorach gospodarczych, np. handlu. Z drugiej strony, bariery językowe i kulturowe konsolidują grupę i utrudniają jej inwigilację ze strony

instytucji państwowych lub konkurencyjnych podmiotów gospodarczych. W swoich strategiach działania imigranci ekonomiczni często dążą do maksymalizacji zysków w ograniczonym przedziale czasowym. Z tego względu są gotowi funkcjonować w gorszych warunkach pracy i przy minimalnym pakiecie socjalnym. Większość uzyskanego kapitału przeznaczana jest nie na konsumpcję, a transferowana jest do kraju pochodzenia lub ponownie inwestowana w przedsiębiorstwo imigranta.

Obecnie instytucje sieci powiązań ekonomicznych są w większym zakresie transnarodowe. W wyniku rozwoju technologii komunikacyjnych – Internet, tanie międzynarodowe połączenia telefoniczne, telewizja satelitarna, tanie linie lotnicze, system międzynarodowych transferów pieniężnych – imigranci mogą podtrzymywać intensywne więzi społeczne z krajem pochodzenia. Dla tego zjawiska ważne są też praktyki państwa związane z akceptacją podwójnego obywatelstwa lub utworzeniem statusu rezydenta (cieszącego się szerokimi prawami obywatelskimi) dla zasiedziałyh imigrantów. Migracje oraz komunikacja transnarodowa opiera się często na systemie więzi pokrewieństwa. Kapitał społeczny rodziny poszerzonej może być przekształcony w kapitał ekonomiczny. Zjawisko formowania społecznej przestrzeni transnarodowej charakterystyczne jest dla pierwszego pokolenia wielu grup imigrantów pracowniczych i uchodźców. W przypadku migracji pracowniczych mamy często do czynienia z tzw. rodzicielstwem transnarodowym, w którym rodzice pracują za granicą, pozostawiając dzieci pod opieką krewnych. Sieć relacji transnarodowych, opartych na więziach pokrewieństwa i sąsiedztwa, funkcjonuje intensywnie dopóki nie wyemigruje cała rodzina lub dopóki żyją ostatni krewni i znajomi w kraju pochodzenia. Nie jest to jednak regułą, relacje transnarodowe mogą rozwijać poza więziami rodzinnymi i mogą wykraczać poza jedno pokolenie.

[Slajd 6]

Migracyjne sieci społeczne to zespół powiązań łączących migrantów, byłych migrantów i nie-migrantów w kraju pochodzenia i w krajach docelowych. Podstawowe funkcje sieci migracyjnych to:

- Minimalizacja ryzyka związanego z migracją, np. pomoc doświadczonych migrantów w zaplanowaniu kierunku podróży i przygotowaniu dokumentów, udostępnienie sieci kontaktów w kraju docelowym itd.
- Organizacja procesu migracji, np. pomoc w samej podróży, w załatwieniu zakwaterowania itd.
- Wprowadzenie w zasady społeczne i kulturę nowego kraju (jak się zachowywać, czego unikać, jak korzystać z instytucji pomocowych, jak zalegalizować pobyt, jak uzyskać pozwolenie na pracę).

- Pomoc w zdobyciu pracy.
- Wytworzenie społeczności migrantów, która łagodzi szok kulturowy i zaspokaja towarzyskie potrzeby imigranta
- Organizacja nieoficjalnych kanałów transportu dóbr i kapitału, np. muzułmańskie „banki” umożliwiające szybki i nieoprocentowany transfer pieniędzy z Londynu do Pakistanu.
- Migracyjna sieć społeczna wytwarza i udostępnia nowym imigrantom kapitał społeczny.

[Slajd 7]

Dzięki sieciom społecznym rozwija się kapitał społeczny imigrantów. Sieć ta bazuje na wzajemnych relacjach członków, na ich zobowiązaniach oraz oczekiwaniach, przestrzeganiu zasady wzajemności, normach oraz sankcjach za łamanie ustalonych w sieci norm. Zasada wzajemności działa na dwóch poziomach:

- zrównoważonym, gdy osoba otrzymawszy pomoc odwzajemnia się pomocodawcy w podobny sposób
- oraz
- uogólnionym, polegającym na ciągłej wymiany dóbr i usług w ramach wspólnoty. Wzajemność uogólniona oparta na przeświadczeniu, że okazana tu i teraz pomoc zwróci się w przyszłości, niekoniecznie ze strony tej konkretnej osoby.

[Slajd 8]

Centrum Handlowe w Wólce Kosowskiej jest przykładem instytucji sieci imigranckiej. Położone jest w Wólce Kosowskiej w gminie Lesznowola, przy trasie wyjazdowej z Warszawy w kierunku Krakowa i Katowic. Powstało w 1994 roku z inicjatywy chińskich inwestorów jako zaplecze hurtowe dla handlarzy ze Stadionu Dziesięciolecia w Warszawie. Po zamknięciu Stadionu, Centrum stało się najważniejszym ośrodkiem handlu hurtowego towarami importowanymi z Chin.

Zostało zbudowane sześć hal, z czego trzy największe zostały sfinansowane przez Chińczyków – centrum GD, zaś pozostałe przez Wietnamczyków, Turków i obywateli Indii oraz 4 budynki magazynowe. Centrum GD ma powierzchnię zabudowy 150 000 m². Umiejscowione tam zostały hurtownie odzieży, galanterii, obuwia, zabawek, artykułów wyposażenia domu itp., a powierzchnie handlowe wynajmuje około 1000 najemców. Jest to największe tego typu centrum handlowe w Europie Środkowo-Wschodniej. W poszczególnych boksach pracują zazwyczaj imigranci z kraju pochodze-

nia właściciela (sami właściciele zazwyczaj nie pracują). Chińczycy i Wietnamczycy współpracują ze sobą, przy czym ci pierwsi odpowiadają za kontakty z producentami i import, zaś Wietnamczycy za handel detaliczny.

Perspektywy rozwoju są pozytywne, coraz więcej gruntów i nieruchomości jest kupowanych przez Chińczyków i Wietnamczyków. Stąd też inwestycje w infrastrukturę. Pracownicy zamieszkują w gminie Lesznówola, okolicznych gminach lub w Warszawie, wynajmując mieszkania od Polaków lub na osiedlach wybudowanych na ich potrzeby, niekiedy przez chińskie firmy. Niektórzy Chińczycy mieszkają w hotelach robotniczych. W samej gminie Lesznówola na koniec 2012 roku zameldowanych było 871 obywateli Chin, czyli więcej niż Wietnamczyków (525 osób), choć miejsce zameldowania nie musi się pokrywać z miejscem faktycznego zamieszkania, a część obcokrajowców w ogóle nie posiada uregulowanej sytuacji prawnej.

Na dzieci imigrantów nastawione jest przynajmniej jedno z niepublicznych przedszkoli w gminie, promujące edukację językowo-kulturową imigrantów. Rośnie liczba uczniów pochodzenia azjatyckiego w okolicznych szkołach, na przykład w Zespole Szkół w Mrokowie.

Rozwija się także infrastruktura usługowa. W pobliżu wybudowano kasyno, działają biura rachunkowe, tłumaczeniowe, kancelarie prawne, kantory wymiany walut, firma kurierska, oddział Western Union, zakłady fryzjerskie specjalizujące się w azjatyckich fryzurach inspirowanych koreańskimi serialami DORAMA, biura podróży, nieruchomości, restauracje, stragany z czasopismami z Azji, sklepy zaopatrujące w produkty stosowane w kuchni azjatyckiej. Niepubliczny Zakład Opieki Zdrowotnej w Wólce Kosowskiej jest nastawiony na pacjentów z chińskiej i wietnamskiej społeczności, a strona internetowa przychodni ma wersje językowe: chińską i wietnamską.

W Wólce Kosowskiej Chińczycy bywają zamieszani w działalność przestępczą – głównie dotyczy to jednak obrotu towarami z podrobionymi zastrzeżonymi znakami towarowymi ubrań, perfum, handlu nielegalnie sprowadzanymi papierosami i nadużyć związanych z przemytem. Skala tych procederów jest trudna do oszacowania. W kwietniu 2014 roku policjanci zarekwirowali towary o wartości 700 tysięcy złotych, choć wśród zatrzymanych nie było Chińczyków, lecz osoby narodowości indyjskiej i tureckiej. Co pewien czas pojawiają się doniesienia o porachunkach w azjatyckim półświatku, np. w kwietniu 2014 roku doszło do bójki przy użyciu noży, pałek i maczet, w wyniku której ucierpiał jeden Chińczyk. Problem z określeniem zakresu działalności grup przestępczych w Wólce wiąże się z hermetycznością środowiska. Zdarzają się zatrzymania obcokrajowców przebywających w Polsce nielegalnie, choć rzadko na taką skalę, jak w lutym 2008 roku – 89 Wietnamczyków i 6 Chińczyków.

Należałoby zwrócić uwagę na inną gminę leżącą na południe od Warszawy w pobliżu Wólki Kosowskiej – Raszyn w powiecie pruszkowskim, który staje się miejscem zamieszkania cudzoziemców z Azji. Według danych z połowy 2013 roku dominują wśród nich Wietnamczycy (675 osób). Ponadto mieszka tu 160 obywateli Ukrainy, 220 obywateli Nepalu, 152 obywateli Białorusi, 74 obywateli Turcji i 43 obywateli Chin. Jak wskazują dane statystyczne gromadzone przez gminę, liczba cudzoziemców zameldowanych w Raszynie stale rośnie. Chińczyków w 2011 roku było 29, w 2012 roku 39. Cudzoziemcy kupują w gminie nieruchomości, a pośredniczy im azjatyckie biuro pośrednictwa, które zajmuje się wszelkimi formalnościami, w tym uzyskiwaniem w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych zgody na zakup nieruchomości przez cudzoziemca.

[Slajd 9]

Możemy stwierdzić, że Centrum Handlowe w Wólce Kosowskiej jest miejscem, w którym podstawową zasadą porządkującą relacje jest nie prawodawstwo polskie, a skuteczność i rentowność przedsięwzięcia. To typowa instytucja funkcjonująca częściowo w tzw. „szarej strefie”, tj. poza polem prawnym, ale starająca się jawnie temu prawu nie przeciwstawiać.

Wólka Kosowska jako transnarodowa sieć migracyjna

[Slajd 10]

Minimalizacja ryzyka związanego z migracją i organizacją migracji

Przedsiębiorcy z Wólki Kosowskiej zatrudniają migrantów przynależących do tej samej grupy etnicznej oraz polskich pracowników. Pomimo to często sprowadzają pracowników z kraju pochodzenia (głównie z Wietnamu i z Chin). Są to przede wszystkim bliscy i dalsi krewni, którym można po przeszkoleniu powierzyć bardziej odpowiedzialne stanowiska wymagające lojalności względem pracodawcy.

W takich przypadkach pracodawca pomaga przez pośredników załatwić w kraju pochodzenia migranta wizę do Polski, opłaca mu przejazd i dzięki umowie o pracę ubiega się o legalizację jego pobytu na terytorium RP. Pomoc ta nie jest jednak zazwyczaj altruistyczna. Imigrant ma do spłacenia skrupulatnie wyliczony „dług wdzięczności” względem swojego pracodawcy. Musi go odpracować. Praktyki te, ze względu na ich pozaprawny charakter i językowo-kulturową hermetyczność grupy, budzą niekiedy obawy o przeradzanie się w proceder handlu ludźmi. Jest to zatem system, który z jednej strony minimalizuje ryzyko niepowodzenia migracji, ale jednocze-

śnie umieszcza imigranta na samym dnie lokalnej drabiny społecznej z pokaznym długiem i ograniczonymi prawami obywatelskimi.

Poza tym przedsiębiorcy zatrudniają również np. wietnamskich pracowników z innych krajów Europy Środkowo-Wschodniej (Czech, Słowacji, Węgier, Rumunii) którzy dzięki bardziej liberalnej polityce imigracyjnej tamtych państw zdołali zalegalizować swój pobyt. Sprowadzenie takich pracowników wiąże się z mniejszymi kosztami i pozwala regulować imigrancki rynek pracy w zależności od koniunktury w danym kraju.

Wielu z imigrantów znajduje zakwaterowanie w wydzielonych miejscach bezpośrednio w halach targowych i rzadko opuszcza rejon Wólki Kosowskiej. Ponieważ większość spraw można załatwić tam w rodzimym języku (na terytorium Centrum funkcjonuje klinika medyczna, fryzjer, przedszkole, bary, karaoke i szereg innych instytucji) nowi imigranci nie zawsze zdobywają się na trud opanowania języka polskiego. Sytuacja zazwyczaj zmienia się przy długotrwałym pobycie.

Wprowadzenie w zasady społeczne i kulturę kraju osiedlenia

Co prawda osoby, które swojej strategii adaptacyjnej postanowiły nie wiązać z pozyskaniem polskich kompetencji kulturowych i językowych, mogą w Wólce funkcjonować całkiem swobodnie. Nie oznacza to, że wspólnoty etniczne nie stwarzają możliwości socjalizacji do społeczeństwa polskiego. Szczególnie młode, drugie – wychowane już w Polsce – pokolenie migrantów oferuje szereg usług dla nowych przyjezdnych: kursy języka polskiego, prowadzą korepetycje dla dzieci uczęszczających do polskich szkół i pomagają załatwić sprawy urzędowe. Mamy zatem do czynienia z bardzo hermetycznymi wspólnotami w pierwszym pokoleniu i dobrze zintegrowanymi społecznie przedstawicielami drugiego pokolenia. Dzieje się tak dzięki niezwyklej wadze, jaką przykładają Chińczycy i Wietnamczycy do edukacji swoich dzieci. Traktują ją jako długofalową inwestycję, która zapewni ich rodzinom dostatek i opiekę na starość.

Pomoc w zdobyciu pracy

Jak już zostało wspomniane, przedsiębiorcy z Wólki Kosowskiej zatrudniają często swoich rodaków sprowadzonych z kraju pochodzenia lub z innych krajów Europy Środkowo-Wschodniej. Zazwyczaj imigranci muszą odpracować tzw. „dług wdzięczności”, czyli koszty, jakie poniósł pracodawca w związku z organizacją wizy, transportu, legalizacji pobytu i zakwaterowania pracownika. Po odpracowaniu tej sumy pracownik może awansować na lepiej płatne stanowisko, a niekiedy nawet może uzyskać pożyczkę na otwarcie własnego boksów handlowego. Obcokrajowcy w Wólce zazwyczaj zatrudniani są legalnie, na podstawie umowy o pracę, gdyż zatrudnie-

nie stanowi podstawę do wydania pozwolenia na pobyt. Ponieważ zgodnie z polskim prawodawstwem pierwszeństwo przy zatrudnieniu mają obywatele polscy, to zatrudnienie cudzoziemca z Chin lub Wietnamu wiąże się z obowiązkiem upublicznienia oferty pracy w Urzędzie Pracy. Procedura ta jest jednak zazwyczaj zamieniana w pustą formalność, gdyż pracodawcy proponują w ofercie najniższą dopuszczalną stawkę, a w wymaganiach umieszczają biegłą znajomość języka chińskiego lub wietnamskiego.

Wytworzenie społeczności migrantów, która łagodzi szok kulturowy i zaspokaja towarzyskie potrzeby imigranta

Społeczność migrancka powstała w Wólce Kosowskiej wytworzyła autonomiczny system powiązań gospodarczych i społecznych. Większość potrzeb towarzyskich i usługowych jest zaspokajana w ramach społeczności etnicznej. Przy czym można zaobserwować wyraźną izolację środowiska chińskiego i wietnamskiego.

Na terenie Centrum i w jego okolicach znajdują się sklepy i bary oferujące żywność azjatycką obsługiwane przez Azjatów. W obrębie Centrum organizowane są też imprezy rodzinne, wesela, jubileusze itd. W takich wypadkach można skorzystać z usług rodzimych fachowców: DJ-ów, operatorów kamer, fotografów. Właściwe, zgodne z kodem kulturowym, udokumentowanie takich uroczystości jest ważne, gdyż materiały te wysyłane są później do rodziny w kraju pochodzenia. Dzięki temu podtrzymywane są więzi, a krewni mogą chociaż w pośredni sposób uczestniczyć w świętowaniu.

Na terenie centrum działa także Niepubliczny Zakład Opieki Zdrowotnej Lotus Medical Center, gdzie możliwa jest obsługa w języku wietnamskim i chińskim. Funkcjonuje też tam szkoła rodzenia. Poza tym do Wólki sprowadza się (niekiedy przemyca) lekarstwa tradycyjnej medycyny azjatyckiej, które stosowane są komplementarnie w stosunku do medycyny konwencjonalnej. Dla klasy średniej funkcjonują także wietnamskie biura podróży oraz wietnamskie i chińskie biura nieruchomości oferujące domy w pobliskim regionie. Wspecjalizowane osoby oferują też kompleksową opiekę nad dziećmi, a także korepetycje w języku narodowym. Rozwinięty jest też sektor tłumaczeń, porad prawnych i księgowość. Usługi te oferowane są często przez drugie pokolenie imigrantów, które zdobyło w Polsce wyższe wykształcenie.

Poza tym hale handlowe wypełniają niekiedy funkcje towarzyskie i rekreacyjne. W okresach niedużego ruchu klientów (soboty, okres wakacyjny) wielu pracowników spotyka się na rozmowy w barach lub wystawia przed boksy handlowe stoliki i organizuje grę w *madžonga* (chińska gra hazardowo-towarzyska dla 4 osób). Ze względu na upodobanie do hazardu wśród Chińczyków i Wietnamczyków pracujących w Wólce Kosowskiej dużą po-

popularnością cieszą się automaty do gry rozlokowane w lokalach w hali. Niezwykle popularną rozrywką jest karaoke. W jednej z hal znajduje się także boisko do badmintonu – gry bardzo popularnej w Wietnamie. Wiele dzieci w wieku przedszkolnym pozostaje pod opieką rodziców w czasie pracy i de facto wychowuje się w hali targowej, ucząc się fachu u rodziców i bawiąc się z innymi dziećmi.

Zamożniejsi imigranci korzystają z rozrywek poza Centrum Handlowych: kasyna, pola golfowego i kortów tenisowych. Popularna jest też piłka nożna. W ramach centrum funkcjonuje również liga piłki nożnej. Na terenie Centrum i w jego pobliżu funkcjonują też instytucje religijne stworzone z myślą o migrantach. Wietnamczycy angażują się raczej w grupy religijne o bardziej lub mniej jawnym charakterze, działające w ramach szerszej, międzynarodowej sieci. Wietnamscy katolicy (ok. 10% Wietnamczyków w Polsce) skupiają się wokół Ośrodka Migranta Fu Shenfu w Warszawie, współpracującego z dwoma werbistami z Wietnamu. Duchowni związani z Ośrodkiem prowadzą w Wólce Kosowskiej sobotnie msze, gromadzące około 120 osób. Msze takie odbywają się również przy innym centrum handlowym, które skupia Wietnamczyków, a mianowicie przy Centrum Handlowym „Marywilska 44”. Ośrodek oferuje również lekcje języka polskiego dla Chińczyków i Wietnamczyków, a zajęcia są prowadzone w Wólce Kosowskiej. W kwietniu 2011 roku w Wólce Kosowskiej otwarta została hinduska świątynia. W Raszynie działa świątynia sikhijaska, a w pobliskich Łazach buddyjska Świątynia Wietnamska.

Centra Handlowe służą zatem jako miejsce spotkań, wymiany informacji i usług. To mikrospołeczności migranckie działające stosunkowo autonomicznie względem głównego nurtu społecznego.

Organizacja nieoficjalnych kanałów transportu dóbr i kapitału

Większość towarów sprzedawanych w CH w Wólce Kosowskiej pochodzi z Azji. Dotychczas głównymi importerami byli Chińczycy, którzy korzystali z olbrzymiego zaplecza przemysłowego swojej ojczyzny. Zazwyczaj towar zamawiany jest u producenta w Chinach i wysyłany z południowochińskich portów kontenerami do Niemiec (np. portu w Hamburgu) lub do Gdyni. Z portów towar transportowany jest do azjatyckich centrów handlowych w Europie Środkowo-Wschodniej i w Niemczech. Pozycję Chińczyków wzmacnia fakt, iż to oni wybudowali pierwsze (i wciąż największe) hale targowe i wynajmują w nich miejsce Wietnamczykom, którzy zmuszeni zostali do uiszczenia pokaźnych kaucji za użytkowanie.

Wietnamczycy stali się zatem zależni od Chińczyków ze względu na dostawę towarów z Chin i ze względu na dzierżawę powierzchni handlowej. Należy przypuszczać, że z czasem sytuacja może ulec zmianie. Z inicjatywy

wietnamskiej i polskiej powstały nowe hale bez udziału chińskiego kapitału, a gwałtowny rozwój produkcji w innych krajach azjatyckich (Wietnam, Bangladesz, Pakistan, Indonezja) stwarza możliwość przełamania chińskiego monopolu dostawczego.

Ponieważ wybór towaru na odległość i jego transport do Europy przy wykorzystaniu metod minimalizacji oclenia, przemytu podróbek itd. wymaga dużego zaufania pomiędzy kontrahentami, kapitał społeczny wynikający z podzielenia wspólnego języka i kultury jest rzeczą kluczową. Sprawdzeni partnerzy mogą też redukować koszty pośrednie transakcji poprzez omijanie kosztownych procedur międzynarodowych przelewów. Dzięki zakupom bezpośrednio u producenta, a także instytucji kredytu, tanich kanałów transferu dóbr i pieniędzy, imigranci stają się doskonałymi hurtownikami wietnamskich i polskich drobnych przedsiębiorców.

[Slajd 11]

7.2. Ćwiczenia

Ć w i c z e n i e. Ekonomiczne instytucje emigranckie

Cel ćwiczenia: Usystematyzowanie wiedzy dotyczącej działania migranckich instytucji ekonomicznych.

Czas trwania ćwiczenia: 10 minut.

Nazwa metody: praca indywidualna i dyskusja na forum.

Opis metody: metoda polega na zaktywizowaniu uwagi słuchaczy poprzez zadanie przez prowadzącego pytania podsumowującego część wykładu. Uczestnicy powinni zabrać głos i podzielić się zapamiętanymi informacjami. Wypowiedzi na forum weryfikują zakres zapamiętanych informacji, utrwalać je. Wypowiadający mają możliwość ćwiczenia wypowiedzi na forum.

Przebieg ćwiczenia:

Prowadzący prosi o odliczenie przez uczestników do trzech. „Jedynki” otrzymują pytanie numer 1, „dwójki” pytanie numer 2, a „trójki” pytanie 3:

Pytanie 1: Jaki jest pozytywny wpływ migranckiej instytucji ekonomicznej w Wólce Kosowskiej na społeczną i ekonomiczną adaptację imigrantów?

Pytanie 2: Jaki jest negatywny wpływ migranckiej instytucji ekonomicznej w Wólce Kosowskiej na społeczną i ekonomiczną adaptację imigrantów?

Pytanie 3: Na czym polegają transnarodowe powiązania migrantów?

- Po 2 minutach zastanowienia uczestnicy z każdej grupy podają odpowiedzi
- Prowadzący zapisuje odpowiedzi na tablicy. [Slajd 12] [Slajd 13]

[Slajd 14]

PODSUMOWANIE

Warto zapamiętać:

Czym jest Centrum Handlowe w Wólce Kosowskiej?

Co to są imigranckie instytucje ekonomiczne?

Czym jest perspektywa transnarodowa w analizach procesów migracji?

Co to jest migracyjna sieć społeczna?

Czym jest kapitał społeczny?

Podsumowanie (odpowiedzi)

Centrum Handlowe w Wólce Kosowskiej jest przykładem instytucji sieci imigranckiej. Poza pomocą w znalezieniu zatrudnienia jest to instytucja, która łągodzi szok kulturowy i zaspokaja towarzyskie potrzeby imigranta, a także pozawala mu poznać zasady społeczne i kulturę kraju osiedlenia.

Imigranckie instytucje ekonomiczne – struktury tworzone przez imigrantów w celu oswojenia określonej niszy gospodarczej.

Transnarodowość – perspektywa badająca migracje poprzez analizę sieci powiązań gospodarczych, rodzinnych, politycznych pomiędzy migrantami a ich krajem pochodzenia.

Migracyjna sieć społeczna – zespół powiązań łączących migrantów, byłych migrantów i nie-migrantów w kraju pochodzenia i w krajach docelowych.

Kapitał społeczny – suma zasobów rzeczywistych oraz wirtualnych, jakimi jednostki dysponują dzięki funkcjonowaniu w sieciach powiązań i znajomości z innymi ludźmi.

8. Narzędzia sprawdzające

Test.

9. Narzędzia wykorzystywane w trakcie szkolenia

Prezentacja PP, tablica/flipchart, pisaki.

Jednostka szkoleniowa

- 1. Projekt szkoleniowy: Instytucje imigranckie w Polsce a adaptacja społeczno-kulturowa imigrantów**
- 2. Jednostka szkoleniowa nr 6: Inicjatywy wśród imigrantów i na rzecz imigrantów o charakterze informacyjno-doradczym: International Friends Poznań oraz projekt AMIGA**
- 3. Powiązania z modułem baza wiedzy demonstratora**

Bibliografia - wybór:

Bloch N., Main I., Sydow K. (red.) (2015), *Nie dość użyteczni. Zmagania imigrantów na lokalnym rynku pracy*. Poznań: Centrum Badań Migracyjnych UAM.

www.amiga-project.eu

www.migrant.poznan.pl

<https://pl-pl.facebook.com/InternationalPoznan>.

[Slajd 2]

4. Cele jednostki

4.1. Wiedza

- rozróżnienie między instytucjami imigranckimi i inicjatywami stworzonymi na rzecz imigrantów,
- funkcje i cele działalności instytucji imigranckich i inicjatywy na rzecz migrantów,
- współpraca między w/w instytucjami.

4.2. Umiejętności

- rozróżnianie inicjatyw stworzonych na rzecz cudzoziemców i włączających ich do współpracy, a tych stworzonych przez imigrantów,
- określanie związków między potrzebami imigrantów a stworzonymi instytucjami,
- umiejętność wskazania możliwości kontaktów między różnego typu inicjatywami i ich wzajemnego wpływu.

4.3. Postawy

- uwrażliwienie na związek między sytuacją migrantów a ich aktywnością organizacyjną,
- dostrzeganie związków (w kontekście instytucji imigranckich) między różnymi społecznościami imigranckimi, a społeczeństwem przyjmującym i tworzonymi przez członków tego społeczeństwa inicjatywami na rzecz cudzoziemców.

5. Czas przeprowadzenia jednostki: 45 minut

[Slajd 3]

6. Przebieg jednostki

- wykład cz. 1: dwa typy instytucji migranckich: 1) tworzone przez samych imigrantów oraz 2) organizacje utworzone dzięki inicjatywom zewnętrznym; opis grupy założonej przez cudzoziemców bazującej na kontakcie internetowym – International Poznań Friends (IPF);
- ćwiczenie nr 1: wyszukanie przykładów dotyczących zagadnienia, które zostało omówione oraz analiza potrzeb wpływających na powstanie omówionych organizacji;
- wykład cz. 2: omówienie projektu AMIGA, czyli działania na rzecz migrantów;
- ćwiczenie nr 2: analiza omówionej inicjatywy na rzecz cudzoziemców pod kątem jej celów;
- ćwiczenie nr 3: analiza omówionych inicjatyw pod kątem poszukiwania powiązań między sytuacją w kraju/mieście, a zjawiskiem organizowania się migrantów i inicjatyw na rzecz migrantów;
- wykład cz. 3: na jakie potrzeby odpowiadają instytucje imigranckie i inicjatywy tworzone na rzecz migrantów?

7. Opis jednostki jako procesu dydaktycznego

Jednostka składa się z trzech części wykładowych oraz z trzech ćwiczeń. Część wykładowa nr 1 stanowi krótkie wprowadzenie teoretyczne na temat dwóch głównych typów instytucji migranckich: 1) tworzonych przez samych imigrantów, oraz 2) utworzonych dzięki inicjatywom zewnętrznym; następnie wykład koncentruje się na opisie grupy należącej do pierwszego typu – założonej przez cudzoziemców. Część wykładowa nr 2 stanowi

omówienie drugiego typu – projektu AMIGA. Część wykładowa nr 3 koncentruje się na potrzebach, barierach, które są źródłem powstawania instytucji imigranckich i inicjatyw tworzonych na rzecz migrantów. Ćwiczenia stanowią podsumowanie i analizę omawianych partii materiału. Do ich wykonania potrzebne są wydruki zawierające opis omawianych inicjatyw.

7.1. Treść wykładu

[Slajd 4]

WYKŁAD CZ. 1: Dwa typy instytucji

Wstęp

Cudzoziemcy znajdują się w sytuacji trudniejszej niż większość polskich mieszkańców miasta. Wpływają na to głównie wymagane procedury, których muszą dopełnić. Niestety w kontekście polskim wciąż charakterystyczny jest prawie całkowity brak rzeczywistej polityki integracyjnej, który przekłada się na brak wystarczających form wsparcia tej grupy na poziomie krajowym i lokalnym. Prowadzi to do sytuacji, w której imigranci są najczęściej zdani na samych sobie. Potrzeba wypełnienia zaistniałych luk staje się motorem powstawania inicjatyw oddolnych. Niniejsza jednostka szkoleniowa prezentuje działania mające na celu poprawę sytuacji migrantów i ułatwienie im życie w nowym miejscu podejmowane przez 1. samych cudzoziemców oraz przez 2. Polaków na rzecz migrantów.

Dwa typy instytucji

Jeden z podziałów instytucji migranckich wyróżnia dwa główne typy: 1) tworzone przez samych imigrantów oraz 2) organizacje utworzone dzięki inicjatywom zewnętrznym. Poniżej omówione zostaną oba te typy instytucji. Internetowa grupa International Poznań Friends (IPF) została stworzona przez samych cudzoziemców. Natomiast projekt AMIGA (*Aktywni migranci na lokalnym rynku pracy*) to przedsięwzięcie zrealizowane przez Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, czyli inicjatywa zewnętrzna, utworzona na rzecz migrantów. Obie inicjatywy mają za zadanie udzielać wsparcia informacyjno-doradczego imigrantom. W pierwszym przypadku stroną przekazującą wskazówki są sami migranci dzielący się najczęściej własnym doświadczeniem, w drugim informacji udzielają „eksperti”, np. osoby, które pochodzą ze społeczeństwa lokalnego i szkoliły się, by uzyskać wymaganą wiedzę. Poza wskazaną różnicą obie inicjatywy mają też cechy wspólne. Łączy je to, że organizowanie się służy wymianie informacji dotyczących funkcjonowania

w nowym miejscu oraz integracji – zarówno wewnętrznej środowiska cudzoziemców, jak i ze społeczeństwem przyjmującym. Związek cudzoziemców z tymi instytucjami jest luźny, w każdej chwili mogą dołączyć i odejść z tych społeczności, a ich członkostwo nie wiąże się z żadnymi opłatami.

[Slajd 5]

Grupy założone przez cudzoziemców bazujące na kontakcie internetowym. International Poznań Friends (IPF)

Stosunkowo nowym przejawem instytucji migranckich są grupy bazujące lub ograniczające się do kontaktu za pośrednictwem Internetu, funkcjonujące na portalowych społecznościach.

Jedną z grup funkcjonujących na Facebooku jest grupa International Poznań Friends [*międzynarodowi przyjaciele Poznania*] założona i administrowana przez Yanę z Izraela, a po jej wyjeździe z Polski przez inne osoby. W kwietniu 2014 grupa ta liczyła około 500 członków, a rok później należało do niej ponad dwa tysiące osób, przy czym ilość uczestników wzrasta każdego dnia. Poza cudzoziemcami do grupy należą także Polacy: obecni poznaniacy oraz dawni mieszkańcy miasta, aktualnie emigranci w różnych częściach Europy i świata. Jak mówi założycielka i administratorka grupy, do jej założenia skłoniły ją własne potrzeby związane z nowym miejscem osiedlenia. Kobieta z jednej strony szukała odpowiedzi na wiele pytań obejmujących kwestie formalno-prawne oraz dotyczące różnych aspektów życia codziennego. Z drugiej strony w nowym miejscu zamieszkania brakowało jej kontaktów towarzyskich, nikogo nie знаła, czuła się samotna. Szukając znajomych, w pierwszej kolejności planowała poznać osoby, które znajdują się w podobnej sytuacji, czyli innych cudzoziemców. Yana szukała międzynarodowych społeczności w Internecie przekonana, że istnieją one we wszystkich większych miastach, ale ze zdziwieniem odkryła, że takiej inicjatywy jeszcze nie ma w Poznaniu. Sama założyła więc grupę, która kilka tygodni później połączyła się z inną, nową społecznością na Facebooku o podobnym charakterze, w ten sposób powstał IPF. Grupa ma na portalu charakter otwarty, co znaczy, że każdy może czytać zamieszczone przez jej członków wpisy. Cudzoziemcy wymieniają się informacjami i radami na neutralne, praktyczne tematy, np. gdzie można kupić opony zimowe czy ekologiczne warzywa, gdzie najlepiej znaleźć opiekunkę do dziecka czy osobę do sprzątnięcia mieszkania. Z początku spora ilość pytań dotyczyła kwestii formalno-prawnych związanych z legalizacją pobytu i pracy, ale jak mówi Yana „później już nie musieliśmy się tym zajmować, bo na szczęście powstał Migrant Info Point (MIP)” (o którym mowa będzie dalej). Podobna sytuacja miała miejsce w kontekście comiesięcznych spotkań towarzyskich. Najpierw

organizowała je grupa związana z International Poznań Friends, ale przestała się tym zajmować, gdy zaczęły robić to również inne organizacje, np. MIP. Grupa IPF początkowo była kameralna i wówczas większość jej członków знаła się osobiście, a w miarę zwiększania się liczby uczestników kontakty stawały się coraz bardziej anonimowe. Yana przyznaje, że owa anonimowość oraz powszechność dostępu do grupy doprowadziła do paradoksalnej sytuacji, w której ją samą zaczęło krępować zadawanie niektórych pytań na forum IPF. Dotyczyło to kwestii, które według niej zbyt wkraczały w życie prywatne, np. zadawanie pytań, które informowałyby innych, że ma dzieci i zdradzałyby ich wiek. Pierwotna funkcja grupy uległa więc zmianie, przestała spełniać rolę wymiany informacji na obszarach, które uznane zostały za zbyt intymne dla tak rozbudowanej społeczności.

By uzupełnić lukę, Yana założyła inną grupę na Facebooku przeznaczoną dla osób będących rodzicami: „Poznan English speaking moms and dads” [*anglojęzyczne mamy i ojcowie z Poznania*]. Grupa ta przeznaczona jest głównie dla cudzoziemców, ale nie tylko dla nich, a dotyczy wymiany informacji na różne tematy związane z dziećmi (chodzi o różnego typu porady, na przykład dotyczące miejsc spędzania czasu wolnego, zajęć dodatkowych dla dzieci, lekarzy, przedszkoli; cudzoziemcy umawiają się też na spotkania towarzyskie z dziećmi). W tym wypadku dzielenie się informacjami na tematy dotyczące rodziny nie było krępujące. Jak twierdzi założycielka grupy, członków tej społeczności łączy nie tylko fakt bycia cudzoziemcami w Poznaniu, ale też to, że są rodzicami, co daje im większe poczucie intymności i powoduje wzrost wzajemnego zaufania.

Przykłady obu internetowych grup pokazują, że cudzoziemcy sami się organizują i wzajemnie wspierają w zdobywaniu informacji oraz w swoim gronie szukają kontaktów towarzyskich. Jednocześnie widać, że skład tych grup jest bardzo zmienny, a obszar działalności dynamicznie dostosowuje się do bieżących warunków i zmienia się w zależności od czynników zewnętrznych (np. działalności innych grup i organizacji) oraz wewnętrznych (np. zmieniający się skład samej grupy). Istotne dla uczestników są również takie kwestie jak poziom zaufania, intymności, poczucia podobieństwa i wspólnoty z pozostałymi członkami tych społeczności

Ćwiczenie nr 1 (patrz 7.2)

[Slajd 6]

WYKŁAD CZ. 2: Projekt AMIGA, czyli działania na rzecz migrantów

Przykładem działania realizowanego przez obywateli polskich, którym zależało na poprawieniu sytuacji cudzoziemców w mieście, w którym sami

mieszkali – Poznaniu jest projekt AMIGA (Aktywni Migranci na lokalnym rynku pracy). Omawiane przedsięwzięcie było realizowane w latach 2013-2015 w Poznaniu. Projekt opierał się na trzech filarach: działaniach skierowanych bezpośrednio do imigrantów, tworzeniu lokalnych i ponadnarodowych sieci współpracy i wymiany doświadczeń oraz działaniach skierowanych do społeczeństwa lokalnego.

W ramach każdego z w/w filarów zrealizowano kilka zadań. Te skierowane do samych imigrantów miały przede wszystkim zapewnić im lepszy dostęp do informacji dotyczących funkcjonowania w Polsce i Poznaniu. W ofercie dla imigrantów, w całości dla nich bezpłatnej, znalazły się między innymi: punkt informacyjno-doradczy otwarty dwa dni w tygodniu, asystenci migranta, którzy uzupełniają ofertę punktu o wsparcie udzielane poza jego siedzibą, kursy języka polskiego, indywidualne doradztwo zawodowe czy szkolenia z dziedziny prawa pracy i samozatrudnienia. Głównym celem działań w ramach pierwszego filaru było ułatwienie cudzoziemcom mieszkającym w Poznaniu funkcjonowania w przestrzeni formalno-prawnej, związanej z legalizacją pobytu, rynkiem pracy, a także różnorodnymi aspektami życia codziennego (mowa tu o wsparciu informacyjno-doradczym dotyczącym m.in. mieszkań, transportu publicznego, lokalizacji przydatnych na co dzień miejsc czy organizacji związanych z cudzoziemcami).

Drugi filar działań polegał na wypracowaniu modelu długofalowej współpracy różnych instytucji i organizacji zajmujących się imigrantami w Poznaniu. Cel ten był związany z wynikami wcześniejszych badań, które, opisując obecną sytuację w mieście, wskazywały na brak spójnej i długofalowej współpracy instytucji (samorządowych i pozarządowych) zajmujących się imigrantami. Szczególnie istotny w tym kontekście był niski stopień przepływu informacji między urzędami i organizacjami.

Z kolei trzeci filar aktywności dotyczył działań skierowanych do społeczności lokalnej w Poznaniu, a dokładniej budowania pozytywnego nastawienia społecznego wobec imigrantów, sprzyjającego ich zatrudnieniu. Głównymi działaniami w tym obszarze były kampanie medialne, stanowiące narzędzie prezentacji różnorodnych i pozytywnych portretów cudzoziemskich mieszkańców miasta. Inne działania związane były ze szkoleniami skierowanymi do urzędników oraz pakietem informacji dla przedsiębiorców, którzy planują bądź już zatrudniają cudzoziemców.

Z założenia było to przedsięwzięcie realizowane przez Polaków, którzy dostrzegli potrzebę zmiany panującej w mieście sytuacji dotyczącej obcokrajowców. Podczas realizacji projektu formuła ta przeobrażała się w kierunku działania włączającego cudzoziemców do współpracy. Od początku trwania projektu, z racji specyfiki prowadzonych działań, obecność imigrantów jako adresatów była kluczowa, ale z czasem ich rola przestała się ograniczać tyl-

ko do odbiorców, stali się także aktywnymi współuczestnikami oraz inicjatorami działań. Cudzoziemcy byli na przykład zatrudniani w projekcie jako tłumacze i fotografowie, współtworzyli jedną z sekcji portalu internetowego, aktywnie uczestniczyli w organizowanych co miesiąc spotkaniach międzynarodowych, czasem włączając się do ich organizacji. Proponowali kolejne działania i podejmowali się ich realizacji, np. prezentacji na portalu internetowym historii opisujących doświadczenia obcokrajowców w Poznaniu. Znaczna część migrantów była związana z projektem i MIP przez dłuższy okres. Ważne w tym procesie było głównie zaufanie, jakim obdarzyli MIP, ale także możliwość spotkań i integracji na innych wydarzeniach organizowanych w ramach projektu: piknikach, kursach polskiego, warsztatach dotyczących zakładania własnej firmy. Kontakty tam zawarte często przenosiły się na grunt towarzyski.

Równoległe do działalności punktu Migrant Info Point (MIP) i jego wirtualnej wersji – portalu internetowego dla cudzoziemców, prowadzono profil MIP na portalu społecznościowym Facebook. Służy on informowaniu o wydarzeniach, które odbywały się w ramach projektu AMIGA oraz innych, potencjalnie interesujących dla poznańskich obcokrajowców. Obecność na Facebooku była cennym narzędziem do komunikacji z migrantami. Nawiązano kontakt z innymi grupami cudzoziemców w Poznaniu, aktywnymi na Facebooku. MIP na Facebooku był kolejną taką grupą, utrzymującą ciągły kontakt z pozostałymi, zapewniając w ten sposób przepływ informacji, łatwą komunikację i promocję.

Ćwiczenie nr 2 (patrz 7.2).

Ćwiczenie nr 3 (patrz 7.2).

[Słajd 7]

WYKŁAD CZ. 3: Na jakie potrzeby odpowiadają instytucje imigranckie i inicjatywy tworzone na rzecz migrantów?

Podczas badań prowadzonych w Poznaniu cudzoziemscy mieszkańcy współpracowali z badaczami, dzieląc się z nimi swoimi doświadczeniami. Poniżej przedstawionych jest kilka wniosków dotyczących sytuacji i potrzeb cudzoziemców, jakie można wysnuć na podstawie owych opisów. Są one w tym temacie istotne głównie dlatego, że tłumaczą powstawanie inicjatyw takich jak te omówione wyżej. Instytucje imigranckie czy te tworzone na rzecz migrantów mają bowiem za zadanie wypełnienie pewnych luk, np. tych związanych z dostępem do informacji.

W Poznaniu oferta bezpośredniego wsparcia skierowanego do cudzoziemców była bardzo uboga, a w niektórych obszarach wręcz nie istniała. Te nieliczne, istniejące formy wsparcia mieściły się w ogólnych kompetencjach i obowiązkach poszczególnych urzędów i dotyczyły wszystkich: tak samo imigrantów, jak i pozostałych mieszkańców miasta i regionu. Nie było żadnej oferty realizowanej przez instytucje samorządowe, która byłaby skierowana bezpośrednio do cudzoziemców.

Charakteryzując sytuację cudzoziemców w Poznaniu można stwierdzić, że do najważniejszych barier hamujących integrację i adaptację należał brak łatwego dostępu do informacji dotyczących ich praw oraz praw i przepisów polskich, a także poczucie pozostawienia bez pomocy instytucjonalnej. Na taki stan rzeczy wpływało rozproszenie informacji dotyczących migrantów i niewłaściwe ich przekazywanie. Przede wszystkim brakowało jednej instytucji do której cudzoziemcy mogliby się zwrócić po informację. Duże znaczenie miały także problemy językowe: nieznajomość języka polskiego wśród cudzoziemców, a jednocześnie utrudniony dostęp do informacji w innym języku – zrozumiałym dla przybyszy.

Innymi przeszkodami są te, które mają charakter systemowy. W tym kontekście ogromne znaczenie miał i wciąż ma brak polityki migracyjnej i integracyjnej na poziomie lokalnym, a także brak spójnej i długofalowej współpracy różnych instytucji (publicznych i pozarządowych) zajmujących się sprawami migrantów.

Charakterystykę omawianej sytuacji można przedstawić następująco:

Sytuacja migrantów w Poznaniu:

- 1) brak wiedzy dot. prawa/przepisów, głównie związanych z rynkiem pracy,
- 2) brak łatwego dostępu do informacji dot. ich praw,
- 3) poczucie odosobnienia bez wsparcia instytucjonalnego.

Przyczyny:

- 1) Rozproszenie informacji dotyczące imigrantów i niewłaściwe ich przekazywanie:
  - brak jednego miejsca, do którego mogliby się zwrócić po informację,
  - informacje pisemne niedostępne w zrozumiałym języku (też: niska znajomość j. polskiego wśród migrantów),
  - niski stopień kompetencji (w tym językowych) wśród osób odpowiedzialnych za udzielanie informacji w różnych instytucjach.
- 2) Brak spójnej i długofalowej współpracy instytucji (publicznych) zajmujących się migrantami:
  - niski stopień przepływu inf. między urzędami i organizacjami.
  - działania na rzecz migrantów podejmowane w oderwaniu od siebie, jednorazowo, nie tworzą spójnej polityki.

- 3) Marginalizację migrantów na rynku pracy przez prawo i politykę w Polsce, m.in.:
  - brak funkcjonującej polityki integracyjnej,
  - brak doradztwa dla cudzoziemców,
  - wymuszenie na pracodawcach preferowania rodzimych pracowników.
- 4) Negatywne stereotypy w społecznościach lokalnych nt. migrantów w kontekście rynku pracy, też wśród pracodawców i urzędników, np.:
  - małe doświadczenie polskich pracodawców w zatrudnianiu cudzoziemców, obawa dotyczy m.in. nadmiernej biurokracji,
  - brak społecznego przekazu, że imigranci to też osoby mające korzystny wpływ na lokalny rynek pracy, tworzący miejsca pracy,
  - brak społecznego przekazu, że imigranci wnoszą także kapitał intelektualny społeczny, kulturowy.

Rezultatem zjawisko marginalizacji społecznej wśród imigrantów, m.in.:

- 1) Niski stopień integracji ze społeczeństwem przyjmującym.
- 2) Niechęć społeczeństwa wobec imigrantów.

[Slajd 8]

PODSUMOWANIE

👉 Warto wiedzieć:

Jaki jest jeden z głównych podziałów instytucji imigranckich?

Co motywuje imigrantów i członków społeczeństwa przyjmującego do podejmowania tzw. inicjatyw oddolnych związanych z integracją imigrantów?

Jakie są podstawowe informacje dla osób tworzących tzw. inicjatywy oddolne związane z procesem integracji imigrantów?

Jak jest rola portali społecznościowych w procesie organizowania się imigrantów?

Jakie było podstawowe uzasadnienie dla powołania Migrant Info Point w Poznaniu?

Podsumowanie (odpowiedzi)

Jeden z głównych podziałów instytucji imigranckich wyróżnia dwa typy: 1) tworzone przez samych imigrantów oraz 2) organizacje utworzone dzięki inicjatywom zewnętrznym.

Inicjatywy oddolne podejmowane przez 1/ samych cudzoziemców oraz przez 2/ Polaków na rzecz migrantów wynikają z potrzeby wypełnienia zaistniałych luk, np. w dostępie do informacji czy – ogólniej – polityce integracyjnej. Są to działania mające na celu poprawę sytuacji migrantów i ułatwienie im życie w nowym miejscu.

W przypadku organizacji tworzonych przez imigrantów stroną przekazującą wskazówki są sami migranci dzielący się najczęściej własnym doświadczeniem, w drugiej informacji udzielają „eksperti”, np. osoby, które pochodzą ze społeczeństwa lokalnego i szkoliły się, by uzyskać wymaganą wiedzę.

Grupy bazujące lub ograniczające się do kontaktu za pośrednictwem Internetu są stosunkowo nowym przejawem instytucji imigranckich. Funkcjonują głównie na portalach społecznościach, za których pomocą cudzoziemcy sami się organizują i wzajemnie wspierają w zdobywaniu informacji oraz w swoim gronie szukają kontaktów towarzyskich.

Powodem podjęcia omówionej inicjatywy podjętej przez Polaków na rzecz imigrantów była sytuacja imigrantów w mieście. Do najważniejszych barier hamujących integrację i adaptację należał brak łatwego dostępu do informacji dotyczących ich praw oraz praw i przepisów polskich, poczucie pozostawienia bez pomocy instytucjonalnej oraz problemy językowe.

7.2. Ćwiczenia

Ćwiczenie nr 1.

Cel ćwiczenia:

- Aktywizacja uczestników.
- Wyszukanie przykładów dotyczących zagadnienia, które zostało omówione.
- Analiza potrzeb wpływających na powstanie omówionych organizacji.

Czas trwania ćwiczenia: 5-10 minut.

Nazwa metody: Pytania aktywizujące.

Przebieg ćwiczenia:

Polecenie:

- Czy znają Państwo jakieś instytucje (grupy, zrzeszenia, organizacje) imigranckie, których kontakt odbywa się przede wszystkim za pomocą Internetu? Jeśli tak, to proszę je opisać.
- Jakie potrzeby imigrantów zaspokajają omówione grupy? Proszę je wymienić. Odpowiedzi indywidualne na forum grupy.

- Czy znają Państwo jakieś inicjatywy podejmowane przez Polaków na rzecz cudzoziemców? Jeśli tak, to proszę je opisać.

Ćwiczenie nr 2.

Cel ćwiczenia:

- Analiza omówionej inicjatywy na rzecz cudzoziemców pod kątem jej celów.

Czas trwania ćwiczenia: 10-15 minut.

Nazwa metody: Praca w grupach 3-5 osobowych.

Potrzebne materiały: Wydruki dla każdej z grup z opisem działań podejmowanych w projekcie AMIGA (3 filary działań).

Przebieg ćwiczenia:

- a) Podział na grupy.
- b) Rozdanie wydruków z informacjami o projekcie i podanie polecenia:

Polecenie: Proszę podać cele inicjatywy realizowanej na rzecz cudzoziemców w Poznaniu? (5-7 min.).

- c) Przedstawianie wyników pracy grupowej na forum (5 min.).

Możliwe przykładowe odpowiedzi:

- ułatwienie cudzoziemcom funkcjonowania w mieście,
- współpraca różnych instytucji i organizacji zajmujących się imigrantami w mieście,
- kształtowanie nastawienia społecznego wobec imigrantów sprzyjającego ich zatrudnieniu.

Ćwiczenie nr 3.

Cel ćwiczenia: Analiza wcześniejszego materiału pod kątem poszukiwania przyczyn. Znalezienie powiązań między sytuacją społeczną (społeczno-prawno-kulturową) w kraju/mieście a zjawiskiem organizowania się migrantów i inicjatyw na rzecz migrantów.

Czas trwania ćwiczenia: 10 minut.

Nazwa metody: Praca w grupach (wyznaczonych wcześniej).

Przebieg ćwiczenia:

- a) Podział na grupy lub praca w grupach wyznaczonych do ćwiczenia nr 2.

- b) Praca w oparciu o rozdane wcześniej wydruki z informacjami o projekcie, podanie polecenia:
- Polecenie: Na podstawie zaproponowanych w projekcie działań proszę podać potrzeby / bariery / problemy na jakie napotykali cudzoziemcy przed rozpoczęciem projektu? Proszę uwzględnić sytuację społeczno-prawno-kulturową cudzoziemców.
(5-7 minut)
- c) Przedstawianie wyników pracy grupowej na forum (5 minut)
- d) Po przedstawieniu rezultatów pracy w grupach omówienie przyczyn przez osobę prowadzącą, stanowiące jednocześnie ostatnią część wykładu.

8. Narzędzia sprawdzające

Test.

9. Narzędzia wykorzystywane w trakcie szkolenia

Prezentacja PP.

Edukacja i wychowanie jako czynnik zróżnicowania społecznego i kulturowego imigrantów

Cele projektu:

Edukacja w cywilizacji Zachodu uważana jest za jedno z podstawowych (obok władzy, prestiżu, bogactwa i zdrowia) społecznie pożądaných dóbr. Jako uczestnicy kultur pozostających w jej ramach uważamy za „naturalne” dążenie do podnoszenia poziomu własnej edukacji. Posiada ona dla nas walor wartości autotelicznej, czyli jest cenna jako sama w sobie ze względu na ludzką naturę ciekawości otaczającego świata. Edukacja ma także walor dobra charakteryzującego się wartością instrumentalną, czyli pozwala nam osiągać inne społecznie pożądane dobra, wspomniane już dobra materialne, prestiż czy władzę. W konsekwencji edukacja i wychowanie jest jednym z istotnych czynników zróżnicowania społecznego. Zasadniczym celem projektu jest poznanie przez słuchaczy społecznej roli edukacji i wychowania w wybranych kulturach pozaeuropejskich.

Pozyskana wiedza dotyczy:

- poznania zróżnicowanych kulturowo wzorców etosu edukacyjnego (Afryka Subsaharyjska, Wietnam),
- poznania odmiennych form instytucjonalizacji edukacji,
- poznania relacji pomiędzy edukacją i wychowaniem,
- poznania społecznej roli edukacji i wychowania.

Kształtowane umiejętności dotyczą:

- rozpoznawania postaw i zachowań imigrantów/cudzoziemców wobec problemu edukacji i wychowania w grupach imigrantów/cudzoziemców pochodzących z innych niż cywilizacja Zachodu kręgów kulturowych,
- rozumienia uwarunkowań wyboru odmiennych form wychowania w grupach imigrantów/cudzoziemców.

Postawy:

- uwrażliwienie i otwartość na inne formy przekazywania treści edukacyjnych i wychowawczych w grupach imigrantów/cudzoziemców, z którymi mają na co dzień kontakt w trakcie wykonywania pracy w SG.

Informacje dodatkowe:

Projekt składa się z trzech jednostek szkoleniowych, w których podstawową formą przekazu jest wykład połączony z ćwiczeniami i pytaniami aktywizującymi intelektualnie szkolonych oraz jednostki weryfikującej wiedzę szkolonych w postaci testu wielokrotnego wyboru.

Wykaz jednostek:

1. Etos edukacyjny i jego zróżnicowanie.
2. Edukacja a wychowanie – problematyka socjalizacji.
3. System edukacyjny i jego zróżnicowanie – analiza krajów Afryki Subsaharyjskiej i Wietnamu.
4. Test wielokrotnego wyboru.

Forma weryfikacji:

Test wielokrotnego wyboru.

Jednostka szkoleniowa

- 1. Projekt szkoleniowy: Edukacja i wychowanie jako czynnik zróżnicowania społecznego i kulturowego imigrantów**
- 2. Jednostka szkoleniowa nr 1: Etos edukacyjny i jego zróżnicowanie**
- 3. Powiązanie modułem baza wiedzy demonstratora**

Źródła - raporty:

- R. Vorbrich, Afrykanie – charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski;
- G. Szymańska-Matusiewicz, Wietnamczycy – charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski.

Bibliografia - wybór:

- Michałowska D.A. (2013), *Wartości w świecie edukacji na początku XXI wieku*. Poznań: Wydawnictwo UAM;
- Sztompka P. (2004), *Socjologia*. Kraków: Wydawnictwo Znak.

[Slajd 2]

4. Cel jednostki

4.1. Wiedza

- charakterystyka społeczno-kulturowa istoty edukacji oraz zróżnicowania etosu edukacyjnego w różnych kulturach.

4.2. Umiejętności

- rozpoznawanie i rozumienie postaw i zachowań wynikających z edukacji cudzoziemców/imigrantów w innym systemie nauczania.

4.3. Postawy

- poszerzenie tolerancji wobec postaw i zachowań stanowiących efekt odmiennej edukacji.

5. Czas przeprowadzenia jednostki: 45 minut

[Slajd 3]

6. Przebieg jednostki

- przedstawienie treści dotyczących:
  - 1/ aksjonormatywnych podstaw edukacji i jej społeczno-kulturowej roli;
  - 2/ dominującego etosu edukacyjnego w państwach cywilizacji Zachodu;
  - 3/ wspólnotowych priorytetów edukacyjnych Unii Europejskiej;
  - 4/ podstawowych informacji na temat etosów edukacyjnych panujących w krajach Afryki Subsaharyjskiej i Wietnamie.
- podsumowanie.

7. Opis jednostki jako procesu dydaktycznego

Jednostka składa się z wykładu. Nie wymaga ona wcześniejszego przygotowania merytorycznego szkolonych. Szkolący w postaci wykładu prezentuje treści zawarte w jednostce szkoleniowej. W trakcie wykładu szkolący pobudza aktywność szkolonych za pomocą pytań dodatkowych, mających na celu także ugruntowanie treści przekazywanych w czasie wykładu. Odpowiedzi na pytania powinny być skomentowane przez szkolącego w kontekście ich adekwatności.

7.1. Treść wykładu

[Slajd 4]

Funkcjonowanie współczesnych systemów edukacyjnych oparte jest na pewnej wizji celów, z których część bazuje na wartościach zgodnych z okresem rozwoju danej kultury czy społeczności, inne odnoszą się do tradycji, a pozostałe wytyczane są w efekcie uznania nowych zadań i celów związanych z przewidywanym dalszym rozwojem. Innymi słowy cele edukacyjne są zorientowane temporalnie na wszystkie trzy wymiary czasu: przeszłość, teraźniejszość i przyszłość.

W procesie zmian systemów edukacyjnych na każdym poziomie ich rozwoju wyraźnie widać pozostałości poprzedniego, a jednocześnie potencjał dla przyszłych zmian. Innymi słowy każdy system edukacyjny posiada wewnętrzne mechanizmy zmiany. Są one w dużej mierze związane z rozwojem poszczególnych dziedzin i dyscyplin nauki. Modyfikowanie tych syste-

mów ma także istotne źródło zewnętrzne. Zmiany na rynku pracy, rozwój cywilizacyjny czy wzrost procesów imigracyjnych wymuszają wprowadzenie nowych rozwiązań w systemach oświaty. Mówiąc generalnie, polityczne, ekonomiczne, społeczno-kulturowe i naturalne czynniki kształtowania życia zbiorowego wpływają także bezpośrednio na modyfikacje systemów edukacyjnych.

We współczesnym świecie istnieje tendencja do wyrazistego określania wartości w kategoriach celów leżących u podstaw funkcjonowania systemów edukacyjnych. To one składają się na etos edukacyjny w danym systemie społecznym. Szczegółowość precyzowania tych wartości jest zróżnicowana w zależności od kraju, jego specyfiki społeczno-kulturowej, tradycji w zakresie prawnej i politycznej regulacji sfery wartości. Można wyróżnić trzy kategorie państw ze względu na różny sposób odwoływania się do wartości:

- w minimalny sposób odwołują się do wartości w legislacji dotyczącej edukacji: np. Kanada, Anglia, Węgry, Holandia, Stany Zjednoczone;
- wartości wyrażają w terminach ogólnych na poziomie kraju, a szczególnie określają władze edukacyjne: np. Australia, Nowa Zelandia, Włochy, Hiszpania;
- wartości narodowe dotyczące edukacji i społeczeństwa wyrażają w szczególności: np. Japonia, Korea, Singapur, Szwecja.

Zarówno teoria edukacji (teoria kształcenia i wychowania), jak i praktyka edukacyjna jest przesiąknięta wartościami. Etos szkoły odzwierciedla wartości, które ujawniają się również w szerszym kontekście społecznym. Szkoła jako instytucja istnieje właśnie dzięki przyznaniu edukacji przez społeczeństwo wysokiej pozycji w hierarchii wartości, a jej jakość wpływa na rozwój jednostek, społeczeństw i kultur. Z tej perspektywy edukacja rozumiana w szerokim znaczeniu, jako rozwój, zdobywanie wiedzy, umiejętności i doskonalenie uzdolnień, jest wartością samą w sobie.

[Slajd 5]

W cywilizacji Zachodu edukacja uważana jest za jedno z podstawowych społecznie pożądaných dóbr. Dzieje się tak, ponieważ dla ludzi posiada ona zarówno wspomnianą już wartość autoteliczną (samą w sobie), jak i instrumentalną. O autoteliczności decyduje fakt, że edukacja zaspokaja potrzebę ludzkiego poznania. Co więcej, dzięki poznaniu otaczającej rzeczywistości człowiek uzyskuje możliwość jej kontrolowania, co wzmacnia poczucie bezpieczeństwa. Instrumentalność edukacji polega na wykorzystywaniu jej do osiągnięcia innych społecznie pożądaných dóbr, takich jak prestiż, władza czy dobra materialne.

Pytanie do uczestników szkolenia. Jakie znaczenie pełni edukacja dla przybywających do Polski imigrantów?

[Slajd 6]

W dominującym obecnie w cywilizacji Zachodu dyskursie neoliberalnym wizja człowieka budowana jest na takich wartościach, jak: wolność negatywna jako brak przymusu, wolność indywidualna i wolny wybór, indywidualizm, indywidualna odpowiedzialność, równość, racjonalność ekonomiczna (rynkowa) i przedsiębiorczość. Wspomniane wartości w różnym zakresie przenoszone są do systemów edukacyjnych krajów europejskich.

Pytanie do uczestników szkolenia. Czy i w jakim zakresie tak rozumiane wartości cywilizacji Zachodu przekazywane w systemie edukacyjnym mogą stanowić barierę dla integracji imigrantów przybywających do Polski?

System edukacji z jednej strony prowadzi do przekazania wychowankom celów, które kultura danego społeczeństwa określa w kategoriach przedmiotu aspiracji życiowych. Z drugiej strony wskazuje na właściwe sposoby ich osiągania, czyli normy, które regulują ludzkie działania w dążeniu do zaspokajania własnych potrzeb. Takie oddziaływanie ma na celu unikanie postaw i zachowań, które definiowane są jako dewiacyjne, odbiegające od przyjętych w danym społeczeństwie norm. Jednocześnie stanowi ono przygotowywanie wychowanków do pełnienia „dorosłych ról” w społeczeństwie. Innymi słowy systemy edukacyjne pełnią kluczową rolę w przekazie międzypokoleniowym i stają się jednym z gwarantów trwania grupy społecznej, mimo zachodzących w niej zmian wynikających ze śmierci kolejnych generacji.

[Slajd 7]

Etos edukacyjny jest także przedmiotem refleksji w instytucjach wspólnotowych Unii Europejskiej. Z jednej strony UE wzorem innych państw i grup społecznych widzi konieczność wypracowania systemu socjalizacji kolejnych pokoleń Europejczyków, z drugiej posiada świadomość potrzeby zachowania specyfiki kulturowej, w tym tradycji oświatowych i edukacyjnych każdego kraju członkowskiego ukształtowanych w procesie historycznym.

Wspólnotowe priorytety w dziedzinie edukacji mówią o konieczności realizacji koncepcji szkoły ustawicznie doskonalonej poprzez realizację:

a/ równości szans edukacyjnych

- problem dzieci emigrantów (równość dostępu do edukacji, nauka języka kraju przyjmującego, nauka języka, historii i kultury kraju)

- ojczystego, kształcenie i doskonalenie nauczycieli dla dzieci emigrantów),
- uczniowie niepełnosprawni (koncepcja szkoły integracyjnej, baza danych HELIOS),
- równouprawnienie płci,
- likwidacja ognisk analfabetyzmu,
- ochrona zdrowia i życia dzieci (m.in. problem tzw. „gorących dzielnic”);
- b/ poprawy jakości kształcenia
  - modernizacja systemu oświaty, wykorzystanie najnowszych osiągnięć nauki i techniki,
  - redukcja zjawiska drugoroczności (odmienne „ciągi” nauczania w jednej klasie),
  - likwidacja w programach nadmiaru wiedzy encyklopedycznej,
  - reorientacja kształcenia zawodowego;
- c/ wprowadzenia nowego modelu nauczyciela
  - nauczyciel innowacyjny: funkcja kształceniowa, opiekuńcza, orientująca i koordynująca,
  - nauczyciel doskonalący się,
  - nauczyciel z wykształceniem uniwersyteckim;
- d/ europejskiego ideału wychowania - wartości
  - demokracja,
  - człowiek,
  - poszanowanie odmienności kulturowej,
  - wspólna Europa.

[Slajd 8]

W Afryce Subsaharyjskiej zbliżony do europejskiego etos edukacyjny dotyczy tzw. szkolnictwa formalnego. Jest ono niekiedy określane mianem „nowoczesnego”, wprowadziło bowiem do Afryki zachodni model edukacji, często w swoich rozwiązaniach przejęty od kolonizatorów. Podobnie jak w przypadku systemów europejskich cechuje go sformalizowanie, złożoność i hierarchia struktur, wyspecjalizowane kadry oraz unifikacja programów i treści edukacyjnych. W warunkach afrykańskich celem tego typu szkolnictwa jest przekazanie uczniom postaw i umiejętności pozwalających na samodzielne i skuteczne funkcjonowanie w nowoczesnym społeczeństwie typu narodowego. Daje ono wiedzę i kwalifikacje przydatne w społeczeństwie o zróżnicowanej strukturze i wykształconym podziale pracy. Inaczej mówiąc, szkoła publiczna ma formować „dobrego” i przydatnego społecz-

nie obywatela, członka wspólnoty ponadlokalnej, ponadetnicznej i ponadkonfesyjnej.

W tzw. plemiennym systemie edukacyjnym mamy do czynienia z realizacją zupełnie innego etosu. Jego celem jest bowiem to, co w cywilizacji Zachodu określane jest mianem wychowania, a nawet szerzej socjalizacji. Chodzi w nim bowiem o pełne i harmonijne zintegrowania młodego wychowanka z daną społecznością, inaczej mówiąc uczynienie z dziecka „dobrego” członka wspólnoty lokalnej i plemiennej.

W przypadku trzeciego z dominujących systemów edukacyjnych w Afryce Subsaharyjskiej podstawowym celem jest wpojenie uczniom wzorów zachowań, jakie powinni przyswoić sobie podczas swego życia i w obliczu śmierci, wpojenie zasad, które rządzą nie tylko relacjami między ludźmi, lecz także przede wszystkim ich osobistymi relacjami z Bogiem. Inaczej mówiąc, omawiany typ edukacji dąży do uczynienia z dziecka „dobrego” muzułmanina. Edukacja koraniczna stanowi ważny instrument ekspansji nie tylko religii – islamu – lecz także cywilizacji o charakterze uniwersalnym. Cywilizacja ta wykształciła bogatą i wielowątkową tradycję. Co najistotniejsze: posługuje się ona własnym pismem, co pozwala osobom i grupom w niej partycypującym włączyć się w szerszy obieg idei i przełamać izolację społeczną.

Pytanie do uczestników szkolenia. Jakie problemy u osób w wieku szkolnym imigrujących z Afryki Subsaharyjskiej do Polski mogą być następstwem odmiennych etosów edukacyjnych w kraju pochodzenia i emigracji?

[Slajd 9]

Etos edukacyjny w Wietnamie stanowi wypadkową dwóch odmiennych tradycji kulturowych, z jednej strony – dziedzictwa kulturowego, z drugiej – socjalistycznego ideału powszechnej edukacji. W modelu konfucjańskim edukacja była wysoko ceniona i stanowiła szansę awansu społecznego. Jednocześnie model ten oparty był na rygorystycznej hierarchii i silnej dyscyplinie. Nauczyciel był traktowany jako mistrz, któremu należy się bezwzględny szacunek i posłuszeństwo. Takie osadzenie nauczyciela wynikało z katalogu pięciu powinności kształtujących relacje społeczne o silnie hierarchicznym charakterze w konfucjańskim modelu społeczeństwa: powinności syna wobec ojca, poddanego wobec władcy, żony wobec męża, młodszego brata wobec starszego i przyjaciół wobec siebie wzajemnie. Celem edukacji było przygotowanie wychowanka do pełnienia ról w tak uporządkowanym społeczeństwie.

Wraz z nastaniem w Wietnamie władzy komunistycznej wprowadzona została obowiązkowa edukacja na poziomie podstawowym. Dzięki temu, wskaźnik analfabetyzmu w tym kraju jest niski, zaś wskaźniki uczęszczania do szkół podstawowych – imponująco wysokie, niestety zdecydowanie pogarszają się w odniesieniu do edukacji na szczeblu wyższym niż podstawowy. Ponadto model socjalistyczny pozwolił scalić różne regionalne i lokalne tradycje nauczania w jeden system edukacji. Tym niemniej model hierarchii konfucjańskiej dobrze wpasowywał się w społeczeństwo dyktatury komunistycznej.

System edukacyjny w Wietnamie oparty jest w dużej mierze na modelu „zorientowanym na nauczyciela”, w ramach którego od uczniów nie oczekuje się inicjatywy i aktywności w dyskusji, lecz posłusznego wykonywania poleceń. Niewątpliwie stanowi to pokłosie konfucjańskiego modelu edukacji i wychowania. W warunkach gospodarki rynkowej, kiedy pożądaną cechą pracownika staje się umiejętność samodzielnego wyszukiwania informacji i rozwiązywania problemów, model ten okazuje się niewystarczający.

Pytanie do uczestników szkolenia. Czy potraficie wskazać na postawy i zachowania imigrantów/cudzoziemców, które mogą stanowić następstwo nauczania w odmiennym od naszego etosie edukacyjnym?

[Slajd 10]

PODSUMOWANIE

Do zapamiętania:

Jak powstaje etos edukacyjny i jakie są jego elementy składowe?

Jaki etos edukacyjny dominuje w krajach cywilizacji Zachodu?

Jak różnicowane są etosy edukacyjne w krajach Afryki Subsaharyjskiej?

Czym charakteryzuje się etos edukacyjny w Wietnamie?

Podsumowanie (odpowiedzi)

Część celów edukacyjnych jest sformułowana w języku wartości. To one stanowią sedno ludzkich wysiłków intelektualnych i pozaintelektualnych. We współczesnym świecie istnieje tendencja do wyrazistego określania wartości w kategoriach celów leżących u podstaw funkcjonowania systemów edukacyjnych. To one składają się na etos edukacyjny w danym systemie społecznym.

W dominującym obecnie w cywilizacji Zachodu dyskursie neoliberalnym wizja człowieka budowana jest na takich wartościach, jak: wolność negatywna jako brak przymusu, wolność indywidualna i wolny wybór, in-

dywidualizm, indywidualna odpowiedzialność, równość, racjonalność ekonomiczna (rynkowa), przedsiębiorczość i demokracja. Wspomniane wartości uzupełnione o patriotyzm w różnym zakresie przenoszone są do systemów edukacyjnych krajów europejskich.

W przypadku tzw. szkolnictwa formalnego etos zbliżony jest do europejskiego. W przypadku szkolnictwa plemiennego jest ona skupiony na wychowaniu do życia w małej społeczności lokalnej. W przypadku szkolnictwa religijnego podstawowym celem jest wpojenie uczniom wzorów zachowań, jakie powinni przyswoić sobie podczas swego życia i w obliczu śmierci, wpojenie zasad, które rządzą nie tylko relacjami między ludźmi, lecz także, przede wszystkim ich osobistymi relacjami z Bogiem.

Cechą charakterystyczną etosu edukacyjnego w Wietnamie jest oparcie w dużej mierze na modelu „zorientowanym na nauczyciela”, w ramach którego od uczniów nie oczekuje się inicjatywy i aktywności w dyskusji, lecz posłusznego wykonywania poleceń. Niewątpliwie stanowi to pokłosie konfucjańskiego modelu edukacji i wychowania.

7.2. Ćwiczenia

Rolę ćwiczeń pełnią pytania aktywizujące szkolonych podczas wykładu.

8. Narzędzia sprawdzające

Test.

9. Narzędzia wykorzystane podczas szkolenia

Prezentacja PP.

Jednostka szkoleniowa

- 1. Projekt szkoleniowy: Edukacja i wychowanie jako czynnik różnicowania społecznego i kulturowego imigrantów**
- 2. Jednostka szkoleniowa nr 2: Edukacja a wychowanie – problematyka socjalizacji**
- 3. Powiązanie z modułem baza wiedzy demonstratora**

Słownik:

instytucja społeczna/kulturowa, rola społeczna.

Bibliografia – wybór:

Sztompka P. (2005), *Socjologia zmian społecznych*. Kraków: Wydawnictwo Znak.

Van Tubergen F. (2007), "Religious Affiliation and Participation among Immigrants in a Secular Society: A Study of Immigrants in The Netherlands". *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Vol. 33, No. 5, s. 747-765.

Znaniński F. (1973). *Socjologia wychowania*. Tom I. *Wychowujące społeczeństwo*. Warszawa: PWN.

[Slajd 2]

4. Cel jednostki

- 4.1.** Pozyskanie przez szkolonych wiedzy na temat relacji pomiędzy edukacją i wychowaniem – socjalizacja.
- 4.2.** Pozyskanie przez szkolonych umiejętności poznania i rozumienia postaw i zachowań wynikających z procesu socjalizacji cudzoziemców/imigrantów w grupach pochodzenia.
- 4.3.** Kształtowanie wśród szkolonych postawy tolerancji wobec odmiennych postaw i zachowań stanowiących skutek odmiennych procesów socjalizacji społecznej imigrantów/cudzoziemców.

5. Czas przeprowadzenia jednostki: 45 minut

[Slajd 3]

6. Przebieg jednostki

- przedstawienie treści wykładowych dotyczących:
  - 1/ zagadnień związanych z odmiennością procesu edukacji i wychowania,
  - 2/ mechanizmów i zasad socjalizacji pierwotnej i wtórnej,
  - 3/ znaczenia socjalizacji w procesach adaptacji na emigracji;
- podsumowanie.

7. Opis jednostki jako procesu dydaktycznego

Jednostka składa się z wykładu. Nie wymaga ona wcześniejszego przygotowania merytorycznego szkolonych. Wymaga natomiast wcześniejszego przeprowadzenia jednostki nr 1 w tym projekcie. Szkolący w postaci wykładu prezentuje treści zawarte w jednostce szkoleniowej. W trakcie wykładu szkolący pobudza aktywność szkolonych za pomocą pytań dodatkowych, mających na celu także ugruntowanie treści przekazywanych w czasie wykładu. Odpowiedzi na pytania powinny być skomentowane przez szkolącego w kontekście ich adekwatności.

7.1. Treść wykładu

[Slajd 4]

Każda grupa społeczna ze swojej istoty tworzy układ odosobniony, ponieważ warunkiem jej istnienia jest jej odrębność społeczna i kulturowa. Dotyczy to grup od najmniejszych, wymiaru mikro (np. rodziny, grupy sąsiedzkiej, grupy rówieśniczej), do największych, o charakterze makro (np. narodów). Najpierwotniejszą i najbardziej rozpowszechnioną formą utrzymywania odrębności od innych i wewnętrznej solidarności grupy jest przeciwstawianie jej z całą treścią kulturową i społeczną jako „własnej” innym grupom jako „cudzym”. System edukacji jest jednym z podstawowych narzędzi przygotowywania młodego pokolenia do przyjęcia takiej perspektywy patrzenia na otoczenie społeczne. Nie jest narzędziem jedynym i doskonałym. W formie zbliżonej do współczesnej powstał w okresie formowania

się społeczeństwa nowoczesnego w Europie przełomu XVIII i XIX wieku. Powstał jako wyspecjalizowany system przekazywania całego kompleksu tradycji kulturalnych grupy młodemu pokoleniu w określonym czasie. System edukacji realizuje go poprzez nauczanie, czyli kierowanie procesem uczenia się, a więc planową i systematyczną pracę nauczyciela z uczniami umożliwiającą tym ostatnim zdobywanie wiedzy, umiejętności i nawyków oraz rozwijanie ich zdolności i zainteresowań. Nauczanie jest przede wszystkim oddziaływaniem o charakterze poznawczym.

Szkoła jako podstawowy element systemu edukacji nie jest jedyną instytucją społeczną zajmującą się problemem przekazywania dorobku kulturowego. Przed i po jego powstaniu w tym procesie transmisji biorą udział inne instytucje społeczne. Często, tak jak rodzina czy grupa rówieśnicza, skupiają swoją uwagę w większym stopniu na wychowaniu niż nauczaniu. Czyli poprzez wpływ i oddziaływanie starają się kształtować rozwój człowieka i poprzez wywoływanie zamierzonych zmian w osobowości przygotowujących go do życia w społeczeństwie. Wychowywanie to działanie przede wszystkim o charakterze emocjonalnym, które zmierza do ukształtowania u jednostki zespołu cech składających się na uczuciowo-wolicjonalną (zależną od woli) stronę osobowości, a więc formułowanie postaw, przekonań, uznanych wartości, celów, ideałów itp.

Oczywiście działaniom edukacyjnym zazwyczaj towarzyszy oddziaływanie wychowawcze, bowiem zmiana posiadanych przez wychowanka elementów poznawczych, wiedza najczęściej prowadzi do modyfikacji posiadanych postaw i w konsekwencji zachowań. Podobnie oddziaływanie wychowawcze zawiera w sobie działania edukacyjne, ponieważ posiadanie określonej wiedzy pozwala utrwałać wpajane cechy osobowościowe. Względne rozdzielenie wychowania i nauczania nastąpiło w efekcie wspomnianego wyodrębnienia współcześnie rozumianego systemu edukacyjnego. Stanowi on konsekwencję pogłębiającego się zróżnicowania nowoczesnych społeczeństw i narastającego w nich podziału pracy.

Względną jedność tych dwóch typów oddziaływań widać w kulturach pierwotnych. Tak np. u plemion o ustroju klanowym osobnik uczy się od dzieciństwa uważać klan, do którego już potencjalnie należy, w pełni zaś wejście jako pełny członek po inicjacji, za coś osobniczego, odmiennego kulturowo i społecznie, a także ważniejszego niż cała reszta rodzaju ludzkiego. Jest to w dużej mierze oddziaływanie wychowawcze, któremu szczególnie w okresie dojrzałości towarzyszy nasilenie nauczania na temat tajemniczych mitów i obrzędów stanowiących o specyfice tego klanu. Pod wpływem „dorosłych” członków klanu rozwija się w nim współmistyczne poczucie jego związku z klanem, niezmysłowe, lecz głęboko emocjonalne poczucie jedności symbolizowane we wspólnym totemie, w poglądzie na temat wspólności krwi itp.

Z punktu widzenia funkcjonowania grupy rozdzielanie edukacji, nauczenia i wychowania jest zabiegiem sztucznym. Oba procesy są warunkiem przygotowywania młodego pokolenia do ról społecznych pełnionych w życiu dorosłym. W socjologii pojęciem łączącym te procesy jest pojęcie socjalizacji społecznej. Co więcej podkreśla ono dynamikę osobowości i tożsamości ludzkiej i jej zmianę przez cały okres życia jednostki. Niezwykle ważnym dla zrozumienia istoty socjalizacji jest fakt, że w tym procesie uczestniczą bardzo zróżnicowane grupy społeczne.

Najogólniej rzecz biorąc socjalizacja jest procesem, w wyniku którego człowiek uczy się życia wśród innych ludzi. W jej trakcie jednostka nabywa umiejętności funkcjonowania w społeczeństwie, poznaje wzorce zachowań, systemy wartości i normy obowiązujące w danej społeczności. Łatwo się domyślać, że potencjalnie może ona trwać przez całe życie jednostki, ponieważ wspomniane systemy wartości i norm w grupach są poddane zmianom.

Socjalizacja pełni kilka istotnych funkcji w rozwoju osobowości człowieka. Po pierwsze, uczy ona kontroli nad popędami i potrzebami. Wraz z nabywaniem umiejętności współlistnienia z innymi ludźmi człowiek zaczyna dążyć do zaspokojenia popędów i potrzeb w sposób społecznie akceptowalny, ponieważ wcześniej, jako dziecko, po prostu się im poddawał. Wymaga to oddziaływania o charakterze wychowawczym, emocjonalnie kształtującym osobowość człowieka, ale także edukacyjnego, nauczającego norm i wzorców zachowania pożądanego w grupie.

Po drugie, socjalizacja kształtuje aspiracje jednostki. Uczy się ona kulturowo uzasadnionych celów, do których powinna w swoim życiu dążyć, a także środków, za pomocą których ma osiągać kulturowo wyznaczone cele. Dzięki połączonemu oddziaływaniu wychowawczemu i edukacyjnemu dana osoba zaczyna wyobrażać sobie swoje aktualne i przyszłe miejsce wśród innych ludzi, co może wpływać na decyzje związane np. z edukacją, wyborem zawodu, miejsca zamieszkania, charakteru pracy itp., itd.

Po trzecie, socjalizacja jest nauką odgrywania ról społecznych, bowiem każdy członek społeczności jest zobowiązany do pełnienia określonej roli społecznej, np. pracownika, matki, ojca, studenta, sąsiada, podwładnego, przełożonego. I tutaj widać ewidentnie konieczność połączenia działań o charakterze wychowawczym i edukacyjnym wobec jednostki. Pełnienie ról społecznych w sposób akceptowalnych przez innych członków grupy społeczności wymaga poznania zasad pełnienia tych ról oraz ich komponentów emocjonalnych.

Pytanie do uczestników szkolenia. Jak scharakteryzowałibyście rolę(e) społeczną(e), którą(e) pełnicie wobec imigrantów/cudzoziemców?

Co więcej, można uznać, iż proces socjalizacji prowadzi do zjawiska konformizmu, czyli zachowań ludzi kształtowanych w pośredni lub bezpośredni sposób przez presję społeczno-kulturową. Konformizm oznacza, że człowiek postępuje zgodnie z oczekiwaniami wobec niego wyznaczonymi przez kulturowo narzucone cele, do których ma dążyć zgodnie z kulturowo narzuconymi sposobami osiągnięcia tych celów. Np. konformizm oznacza uzyskanie dyplomu szkoły wyższej w efekcie przejścia przez proces edukacyjny potwierdzonego spełnieniem określonych wymogów ukończenia studiów. Brakiem konformizmu jest kupienie dyplomu na „czarnym rynku”.

Socjalizacja jest procesem o charakterze ustawicznym trwającym przez całe życie jednostki. Jej charakter obrazuje znane przysłowie, mówiące, że człowiek głupim się rodzi i głupim umiera. Innymi słowy, nigdy nie jesteśmy w stanie poznać wszystkich norm i zasad życia w społeczeństwie. Socjalizacja dzieli się na socjalizację pierwotną i wtórną. Ta pierwsza dotyczy młodych ludzi do momentu uzyskania tzw. dojrzałej osobowości (ten czas liczony w latach ma charakter osobniczy, średnio odnoszony jest do okresu pomiędzy 18 a 26 rokiem życia). Obejmuje procesy wychowania i nauczania w instytucjach systemu edukacyjnego, a także działania wszelkich zbiorowości, w których uczestniczy jednostka: rodzina, grupa koleżeńska, grupa sąsiedzka, grupa rówieśnicza, społeczność lokalna itd. Socjalizacja wtórna to proces kształtowania i modyfikacji osobowości przez grupy społeczne, w których jednostka uczestniczy w trakcie swojego życia.

W dzisiejszej szybko zmieniającej się rzeczywistości społeczno-kulturowej socjalizacja wtórna zyskuje coraz większe znaczenie. Świadectwem tego jest charakterystyka osobowości nowoczesnej, pożądanej na obecnym poziomie rozwoju cywilizacji Zachodu. Można ją scharakteryzować poprzez następujące cechy:

- 1/ gotowość na nowe doświadczenia, otwartość na innowację i zmianę, która wskazuje na konieczność ciągłej socjalizacji społecznej,
- 2/ gotowość do wyrobienia sobie i posiadania różnorodnych opinii: uznanie różnorodności, które pozwala na elastyczne podchodzenie do posiadanych poglądów, umożliwiające ich zmianę pod wpływem nowych informacji, argumentów itp.,
- 3/ szczególna orientacja czasowa – nacisk na teraźniejszość i przyszłość (harmonogramy, plany, punktualność), znamionująca przejście od życia według „kultury kalendarza”, charakteryzującej się stabilnością życia w kontekście społecznie wyznaczonego czasu pracy i czasu wolnego, dnia powszedniego i dnia świątecznego do życia według

„kultury terminarza”, indywidualnej formy podziału czasu np. na ten poświęcony pracy i zabawie,

- 4/ skuteczność – przekonanie o zdolności do radzenia sobie z wyzwaniami, które jest efektem wiary w możliwość samorozwoju pozwalającego osiągać cele wcześniej pozostające poza możliwościami dotarcia,
- 5/ planowanie – antycypowanie i organizowanie przyszłych działań (prywatnych i publicznych), znamionujące nastawienie na rozwój umożliwiający dostosowanie do zmieniających się warunków życia,
- 6/ ufność w regularność i przewidywalność życia społecznego – umożliwia kalkulowanie działań w perspektywie krótko i długodystansowej,
- 7/ poczucie sprawiedliwości rozdzielczej – oznacza kierowanie się zasadą, że uzysk osiągany przez jednostkę uczestniczącą w życiu zbiorowym powinien odpowiadać jej wkładowi w życie społeczne,
- 8/ przykładanie wagi do edukacji, kształcenia ustawicznego, w tym samokształcenia,
- 9/ szacunek dla godności drugiego człowieka.

Szereg z tych cech wprost wskazuje na konieczność poddawania się stałemu procesowi socjalizacji wtórnej.

Pytanie do uczestników szkolenia. Które z cech osobowości nowoczesnej są najbardziej odległe od cech reprezentowanych przez imigrantów/cudzoziemców, z którymi mieliście kontakt podczas pracy w SG.

[Slajd 7]

Socjalizacja wtórna odgrywa ogromnie ważną rolę w przypadku procesów migracyjnych. Jest to oczywiste, kiedy uświadomimy sobie, że migracja oznacza całościową zmianę dotychczasowego życia osób przemieszczających się. Odmierna kultura społeczności przyjmującej wymaga przyjęcia innych niż dotychczasowe wzorów postaw i zachowań. W innym przypadku działania imigrantów pozostaną bezskuteczne, a czasami prowadzące od skutków przeciwnych założonym celom.

Jeden z typów migracji, a mianowicie łańcuchowa, z zasady oparty jest na formule kształcenia społecznego nowo przybyłych migrantów przez tych rodaków, którzy posiadają wiedzę opartą na doświadczeniu życia na emigracji. To emigranci z poprzednich fal stają się przewodnikami po kulturze społeczeństwa przyjmującego.

Sam przebieg migracji uzależniony jest od istnienia lub braku występowania w grupie pochodzenia sieci migracyjnej i funkcjonowania mechanizmów migracji łańcuchowej, ewentualnie tzw. kultury migracji. Tworzenie i funkcjonowanie pośrednictwa w procesie migracyjnym przebiega zazwyczaj w trzech

fazach. Pierwsza to powstanie w efekcie migracji pionierskiej sieci migracyjnej. Dzieje się tak dzięki uzyskaniu przez przemieszczających się stabilnej pozycji w społeczności przyjmującej. Druga faza polega na rozszerzeniu zjawiska emigracji w grupie pochodzenia i pojawienia się mechanizmów migracji łańcuchowej. Charakterystycznym skutkiem jest w tej fazie zasadniczy wzrost mobilności społecznej w grupie wysyłającej. Trzecia faza to pojawienie się w niej kultury migracji, czyli traktowania ruchu wędrownego jako sposobu życia, a w konsekwencji 'wyjałowienie' społeczności pochodzenia w efekcie masowej migracji.

Socjalizacja wtórna na emigracji czasami prowadzi do zaskakujących efektów, a mianowicie podtrzymywania, utrwalania kultury pochodzenia. Dzieje się tak w sytuacjach gettyzacji etnicznej migrantów w kraju goszczącym. Tworzą oni wtedy własną 'wyspę' odmiennej od całego otoczenia kultury, która w dużej mierze jest powieleniem kultury grupy pochodzenia. Zdarza się, że z powodu podkreślenia granic wartości, normy i sankcje kulturowe są mocniej osadzone w tradycji, bardziej konserwatywne niż w kraju ojczystym. Paradoksalnie, migracja może więc w pewnych przypadkach prowadzić do 'zakonserwowania' form tradycyjnych kultury regionu wysyłającego przeszczepionej bądź odtwarzanej w kraju przyjmującym. Ze względu na poczucie zagrożenia ze strony praktyk homogenizacyjnych społeczności przyjmującej taka kultura na emigracji może ewoluować wolniej niż w kraju macierzystym.

Pytanie do uczestników szkolenia. Czy spotkaliście się z zachowaniami imigrantów/cudzoziemców, które mogłyby być świadectwem ich sprzeciwu wobec narzucania im wartości i norm charakterystycznych dla kultury polskiej?

[Slajd 8]

Przykład: badania nad związkami między religijnością i socjalizacją o charakterze religijnym a zachowaniem imigrantów

Z badań nad związkami między religijnością a migracją wynika, że istnieje wpływ postawy religijnej, stopnia praktykowania rytuału i afiliacją w określonym typie grupy religijnej na przebieg i konsekwencje ruchu wędrownego. Frank Van Tubergen analizował szereg problemów religijnych migrantów w relatywnie zsekularyzowanym społeczeństwie holenderskim. Badaniami zostali objęci Turcy, Marokańczycy, Surinamczycy oraz osoby przybyłe z Antyli Holenderskich. Wyniki wskazały na szereg prawidłowości pomiędzy cechami imigrantów, ich postawami, zachowaniami i organizacją społeczności osób przybyłych a religijnością. W badaniach po-

twierdzona została zależność pomiędzy terytorialnym rozprzestrzenieniem a religijnością, która była tym większa, im silniejsza jest koncentracja grupy migracyjnej z konkretnego obszaru. Na jej wielkość pozytywnie wpływa również zaangażowanie w organizacjach etnicznych migrantów, natomiast osłabia udział w tych zdominowanych przez społeczeństwo przyjmujące. Posiadanie przez migranta partnera ze swojej grupy etnicznej wzmacnia religijność, natomiast zaangażowanie w związek z osobą należącą do grupy przyjmującej wpływa na nią negatywnie. Nie ma natomiast praktycznie związku pomiędzy kontaktami w wolnym czasie z 'tubylcami' i religijnością. Jest ona wyższa wśród imigrantów, którzy nie posiadają pracy i nie przejawiają aktywności w nowym środowisku. Na religijność nie ma wpływu miejsce formalnej edukacji migrantów (kraj pochodzenia, kraj przyjmującej), lecz ich poziom wykształcenia, im wyższy, tym jest ona niższa. Negatywny związek dotyczy także znajomości języka społeczności przyjmującej i religijności, która ulega osłabieniu wraz ze wzrostem codziennego posługiwania się językiem niderlandzkim. Nie potwierdziła się natomiast hipoteza zakładająca obniżanie poziomu religijności wraz ze zwiększaniem okresu pobytu migrantów w Holandii. Wręcz odwrotnie, w przypadku wielu osób wyniki pokazały jej rewitalizację po dłuższym pobycie w społeczności przyjmującej. Wiek stymuluje poziom religijności, w szczególności ten związany z momentem podjęcia ruchu wędrownego. Imigrujące starsze osoby zazwyczaj pozostają przy swojej macierzystej religii. Jeżeli chodzi o płeć, to w badanych grupach migrantów bardziej religijni byli mężczyźni z Turcji i Maroka oraz kobiety pochodzące z Surinamu i Antyli Holenderskich. W wynikach badań widać także związek pomiędzy wyznawaną religią i zaangażowaniem w jej kultywowanie. Generalnie bardziej religijni okazali się imigranci z Turcji (94% z nich to muzułmanie) i Maroka (98% - muzułmanie) niż ci pochodzący z Surinamu (42% to chrześcijanie, 27% wyznawcy Hindu, 10% - muzułmanie, 20% bez afiliacji religijnej) oraz Antyli Holenderskich (73% to chrześcijanie, 22% bez afiliacji religijnej).

PODSUMOWANIE

[Slajd 9]

Do zapamiętania:

Czym różni się edukacja od wychowania?

Co to jest socjalizacja, socjalizacja pierwotna i wtórna?

Jakie są funkcje socjalizacji?

Jaką rolę odgrywa socjalizacja w przypadku migracji?

Podsumowanie (odpowiedzi)

Nauczanie jest przede wszystkim oddziaływaniem o charakterze poznawczym, służącym przekazywaniu uczniom wiedzy, umiejętności i nawyków oraz rozwijaniu ich zdolności i zainteresowań. Natomiast wychowywanie to działanie przede wszystkim o charakterze emocjonalnym, które zmierza do ukształtowania u jednostki zespołu cech składających się na osobowość.

Socjalizacja jest procesem, w wyniku którego człowiek uczy się życia wśród innych ludzi. W jej trakcie jednostka nabywa umiejętności funkcjonowania w społeczeństwie, poznaje wzorce zachowań, systemy wartości i normy obowiązujące w danej społeczności. Socjalizacja pierwotna trwa od narodzin do momentu ukształtowania osobowości człowieka, wtórna trwa do momentu śmierci (to do niej odnosi się przysłowie: „człowiek uczy się przez całe życie...”).

Socjalizacja, po pierwsze, uczy kontroli nad popędami i potrzebami, po drugie, kształtuje aspiracje ludzkie ukierunkowane na cele życiowe, po trzecie przygotowuje i wdraża do pełnienia ról społecznych.

Socjalizacja wtórna z jednej strony poprzez proces nabywania kompetencji kulturowych może przyczyniać się do integrowania ze społeczeństwem przyjmującym, z drugiej w sytuacji gettyzacji do izolowania się od społeczeństwa przyjmującego.

7.2. Ćwiczenia

Rolę ćwiczeń pełnią pytania aktywizujące szkolonych podczas wykładu.

8. Narzędzia sprawdzające

Test.

9. Narzędzia wykorzystane podczas szkolenia

Prezentacja PP.

Jednostka szkoleniowa

- 1. Projekt szkoleniowy: Edukacja i wychowanie jako czynnik różnicowania społecznego i kulturowego imigrantów**
- 2. Jednostka szkoleniowa nr 3: System edukacyjny i jego różnicowanie – analiza krajów Afryki Subsaharyjskiej i Wietnamu**
- 3. Powiązanie z modułem baza wiedzy demonstratora**

Źródła – raporty:

- R. Vorbrich, Afrykanie – charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski;
- K. Szymańska-Matusiewicz, Wietnamczycy – charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski

[Slajd 2]

4. Cel jednostki

4.1. Wiedza

- podstawowe cechy systemów edukacyjnych w krajach Afryki Subsaharyjskiej i Wietnamie.

4.2. Umiejętności

- rozpoznania postaw i zachowań wynikających z oddziaływania systemów edukacyjnych na cudzoziemców/imigrantów z krajów Afryki Subsaharyjskiej i Wietnamu.

4.3. Postawy

- tolerancja wobec postaw i zachowań stanowiących skutek oddziaływania systemów edukacyjnych na imigrantów z krajów Afryki Subsaharyjskiej i Wietnamu.

5. Czas przeprowadzenia jednostki: 45 minut

[Slajd 3]

6. Przebieg jednostki

- przedstawienie treści wykładowych dotyczących:
  - 1/ charakterystyki zróżnicowanych form systemu edukacji w krajach Afryki Subsaharyjskiej,
  - 2/ charakterystyki systemu edukacji w Wietnamie;
- przeprowadzenie ćwiczenia;
- podsumowanie.

7. Opis jednostki jako procesu dydaktycznego

Jednostka składa się z wykładu i ćwiczenia. Nie wymaga ona wcześniejszego przygotowania merytorycznego szkolonych. Wymaga przeprowadzenia jednostki nr 1 i 2 w tym projekcie. Szkolący w postaci wykładu prezentuje treści zawarte w jednostce szkoleniowej. Ćwiczenie ma na celu utrwalenie nabytej wiedzy.

7.1. Treść wykładu

[Slajd 4]

Afryka Subsaharyjska

W Afryce Subsaharyjskiej funkcjonują obok siebie trzy typy systemów edukacyjnych: tradycyjny (plemienny) system socjalizacji, szkolnictwo koczownicze oraz szkolnictwo formalne (publiczne) – oparte na wzorach zachodnich. Każdy z tych typów kultury edukacji stawia sobie odrębne cele, stosuje inne metody, posługuje się innymi językami, obejmuje społeczności o różnej skali i charakterze.

Tradycyjny (plemienny) system edukacji

Plemienny system edukacji odgrywa nadal istotną (choć słabnącą) rolę w tzw. społecznościach plemiennych, małych izolowanych grupach, posługujących się lokalnymi językami i nie posiadającymi pisma. Są to społeczno-

ści ograniczone w przestrzennym i czasowym zasięgu powiązań społecznych, przez co wykazują daleko posunięte poczucie etnocentryzmu.

Podstawową instytucją edukacyjną w takich społecznościach pozostaje rodzina (uzupełniana przez grupy rówieśnicze), a główną metodą wychowania jest naśladownictwo (np. poprzez zabawę) lub uczestnictwo (poprzez pracę) w życiu wspólnoty. Dzieci uczą się w ten sposób sposobów komunikowania oraz podejmowania działań i przyjmowania ról przypisanych jednostce, z racji jej przynależności do grupy płci i wieku.

Tradycyjne systemy edukacyjne posiadają liczne instrumenty i procedury, pozwalające na przekazanie dziecku wartości etycznych, rozbudowanych treści mitycznych lub umiejętności kojarzenia, abstrakcyjnego myślenia i precyzyjnego posługiwania się językiem. Przykładem takich środków są różnego rodzaju formy narracyjne, które w uproszczeniu nazywamy „bajkami”.

Celem plemiennego systemu edukacji jest zarówno uczenie, jak i wychowanie jednostki, pełne i harmonijne jej zintegrowanie z danym społeczeństwem, inaczej mówiąc uczynienie z dziecka „dobrego” członka wspólnoty lokalnej i plemiennej. Obejmuje ono zarówno elementy świeckie, jak i sakralne kultury plemiennej. Proces socjalizacji jednostki może przybierać postać permanentnego wtajemniczania jednostki w coraz to głębsze i bardziej sekretne pokłady wiedzy i światopoglądu. W grupach chroniących warstwy przekazu kulturowego dotyczące rozwoju duchowości (np. u plemienia malijskich Dogonów) spotkać możemy wielostopniowy system socjalizacji i inicjacji.

[Slajd 5]

Edukacja koraniczna

Może być uznana za jeden z typów edukacji wyznaniowej. Jej specyficzne cechy strukturalne oraz stosowane metody wyznaczają jej szczególne miejsce w typologizacji afrykańskich modeli edukacyjnych.

Celem edukacji koranicznej jest – co podkreślają sami jej teoretycy – wpojenie uczniom wzorów zachowań, jakie powinni oni przyswoić podczas swego życia i w obliczu śmierci, wpojenie zasad, które rządzą nie tylko relacjami między ludźmi, lecz także przede wszystkim ich osobistymi relacjami z kreatorem/Bogiem. Innymi słowy uczynienia z dziecka „dobrego” mużłmanina.

Edukacja koraniczna stanowi ważny instrument ekspansji nie tylko religii – islamu – lecz także cywilizacji o charakterze uniwersalnym. W tym miejscu należy zaznaczyć, iż w Afryce Subsaharyjskiej w miarę zinstytucjo-

nalizowana edukacja koraniczna występuje w zasadzie jedynie w regionie Sudanu oraz w Afryce Wschodniej, a i tam jego zakorzenienie jest różnej głębokości i jakości. Niektóre grupy etniczne są jej nośnikami od stuleci, inne, choć równie długo pozostające pod jej presją, poddały się islamizacji (w różnym zresztą zakresie) dopiero w ostatnich kilku dekadach. Wśród wielu grup etnicznych islam ma nadal charakter misyjny i dopiero buduje swoje struktury, w tym i edukacyjne.

W przeciwieństwie do socjalizacji plemiennej edukacja koraniczna przyjmuje bardziej wyspecjalizowane formy instytucjonalne. Posiada kompetentne kadry nauczycielskie, które tworzą świątobliwi i wykształceni (lecz na bardzo różnym poziomie) mężczyźni. W większości krajów wyróżnić można dwie kategorie nauczycieli.

- 1/ Osoby (mężczyźni i kobiety), które posiadły (i przekazują) umiejętność czytania (oraz przepisywania) Koranu. Każda osoba posiadająca takie podstawowe kwalifikacje może otworzyć szkołę, z własnej woli lub na prośbę sąsiadów-rodziców.
- 2/ Specjalną, obdarzoną dużym prestiżem, grupę nauczycieli stanowią w strefie Sudanu tzw. *modibbo*. Są to Fulbeje, tworzący endogamiczną praktycznie grupę (kastę), którzy oprócz funkcji dydaktycznych pełnią w niektórych krajach także funkcje opiniotwórcze i polityczne.

Znaczna część nauczycieli szkół koranicznych oprócz funkcji dydaktycznych zajmuje się także inną pracą zawodową, np. rolnictwem lub handlem.

W szkolnictwie koranicznym wyróżnić można dwa poziomy nauczania: podstawowy i uzupełniający. Poziom podstawowy – spotykany praktycznie we wszystkich miejscowych gminach muzułmańskich. Poziom uzupełniający – jedynie w ważniejszych ośrodkach miejskich.

Nauczanie podstawowe ogranicza się z reguły do nauki Koranu. Podstawową metodą dydaktyczną jest tutaj pamięciowy automatyzm, polegający na wielokrotnym zbiorowym powtarzaniu (skandowaniu), za nauczycielem, poszczególnych wersetów i sur Koranu (niekiedy bez zrozumienia nawet sensu słów). Nauka świętej księgi polega nie tylko na powtarzaniu tekstu za nauczycielem, lecz także na przepisywaniu przerabianego fragmentu Koranu kredą (lub rylcem) na drewnianych tabliczkach. Nie jest to jednak „zwykłe” przerysowywanie pisma, lecz „przepisywanie”, połączone z nauką alfabetu arabskiego.

Najbardziej wytrwali i żądni wiedzy absolwenci podstawowych szkół koranicznych mogą podjąć naukę na poziomie uzupełniającym. W tym celu udają się niekiedy na dalekie wędrówki – w poszukiwaniu odpowiednich szkół i mistrzów. Mogą ich znaleźć w większych miastach. Nauka na wyższym poziomie trwa od kilku do (nawet) kilkudziesięciu lat. W ciągu wielo-

letnich studiów uczniowie pobierają ją u wielu nauczycieli, u każdego uzupełniając wiedzę z innych przedmiotów, takich jak: prawoznawstwo (*fiqh*), teologia (*tawhiidi*), tradycja muzułmańska (*hadit*), egzegeza (*tafsir*), poezja i literatura (*lunga*), gramatyka (*tarsif*), wymowa arabska (*tadž-wiid*).

Od końca XX wieku zaznacza się w Afryce rozwój szkolnictwa muzułmańskiego nowego typu. Powstają szkoły (także na poziomie ponadpodstawowym – tzw. *colleges islamistes*). Ten nowy typ szkół różni się poziomem i programem od tradycyjnego szkolnictwa koranicznego. Pracujący w nim nauczyciele studiowali często na Bliskim Wschodzie lub pochodzą z Arabii Saudyjskiej lub Pakistanu. Ukształtowani przez ortodoksyjny nurt islamu zwalczają oni tradycyjne zwyczaje i praktyki „czarnego islamu”.

[Slajd 6]

Szkolnictwo formalne

Określane jest niekiedy mianem „nowoczesnego”. Cechuje go sformalizowanie, złożoność i hierarchia struktur, wyspecjalizowane kadry oraz unifikacja programów i treści edukacyjnych. W warunkach afrykańskich celem tego typu szkolnictwa jest przekazanie uczniom postaw i umiejętności pozwalających na samodzielne i skuteczne funkcjonowanie w nowoczesnym społeczeństwie typu narodowego. Daje ono wiedzę i kwalifikacje przydatne w społeczeństwie o zróżnicowanej strukturze i wykształconym podziale pracy.

W poszczególnych krajach, wykształcił się zwykle model systemu edukacji przejęty od kolonizatorów. Jest on bardzo sformalizowany i ustrukturyzowany.

Istotną cechą afrykańskiego szkolnictwa formalnego jest jego zapóźnienie. Pierwsze szkoły z prawdziwego zdarzenia powstały na wybrzeżu kontynentu w latach 80. XIX wieku. Pierwsze szkoły ponadpodstawowe (także na wybrzeżu) na początku XX wieku. W interiorze szkoły ponadpodstawowe zaczęły powstawać w połowie XX wieku. Dopiero na początku XIX wieku sieć szkół podstawowych objęła ostanie pozbawione ich wsie. Taka sytuacja przez wiele lat powodowała, że dzieci uczęszczające do szkoły jako pierwsze pokolenie w danej miejscowości zderzały się z innym, nie znanym ich rodzicom światem. Nie ułatwiało to postępów w nauce, bowiem dzieci nie mogły liczyć na merytoryczną pomoc rodziców.

Na wskazane zapóźnienie nakładają się braki kadrowe, sprzętowe i lokalowe. Mizerii lokalowej towarzyszy zagęszczenie klas. Jest ono tu ogromne i wynosi średnio 55-65 uczniów na jedną izbę. W wielu szkołach wiejskich brak ławek (uczniowie siedzą na kamieniach lub suszonych na słońcu ce-

głach), a zdarza się, że brak nawet i tablic. Uczniowie piszą kredą na połączonych drewnianych tabliczkach lub ołówkiem na skrawkach papieru. Warunki pracy szkół nie pozostają obojętne dla efektów nauczania.

Braki kadrowe są właściwym wskaźnikiem opóźnienia szkolnictwa afrykańskiego. Niedobór i niskie kwalifikacje kadry nauczycielskiej są typowe dla całej Afryki Subsaharyjskiej. Trudności kadrowe najbardziej ubogich regionów próbuje się pokonać poprzez „import” nauczycieli z lepiej rozwiniętych prowincji danych krajów. Sprawia to jednak, że nauczyciele ci nie znają języków lokalnych, co znacznie utrudnia nauczanie na poziomie podstawowym.

Kontynuowanie nauki na poziomie ponadpodstawowym (a często nawet podstawowym) wymaga znacznego wysiłku finansowego ze strony rodziców (a często całej rodziny). Pomimo tego, a może właśnie dlatego coraz większego znaczenia w Afryce nabiera wykształcenie, bycie osobą z wyższym wykształceniem (co w realiach afrykańskich oznacza często zaledwie kursy uniwersyteckie). Jeśli tylko pozwala na to kondycja finansowa rodziny (lub znajomości w sferach rządowych ułatwiający pozyskanie stypendium) dzieci, zwłaszcza chłopcy, posyłani są do szkół w mieście. Tym niemniej z powodu trudności finansowych (i adaptacyjnych) odsetek uczniów nie kończących z sukcesem (z dyplomem) edukacji szkolnej jest nadal wysoki.

[Slajd 7]

Wietnam

Wietnamski system edukacji ma charakter publiczny i sformalizowany. Obejmuje on 5 szczebli nauczania:

- 1/ wychowanie przedszkolne – obejmuje dzieci w wieku 3-5 lat, jest nieobowiązkowe i w pełni odpłatne. Popularne w zasadzie wyłącznie w dużych ośrodkach miejskich,
- 2/ szkolnictwo podstawowe – dotyczy dzieci w wieku 6-11 lat, obejmuje pięć klas, jest obowiązkowe i częściowo odpłatne,
- 3/ szkolnictwo średnie I stopnia – dotyczy dzieci w wieku 11-15 lat, obejmuje cztery klasy, jest nieobowiązkowe i odpłatne. Nie obowiązują w nim egzaminy wstępne,
- 4/ szkolnictwo średnie II stopnia – dotyczy dzieci w wieku 15-18 lat, obejmuje trzy klasy, jest nieobowiązkowe i odpłatne. Obowiązują w nim egzaminy wstępne, po ukończeniu szkoły I stopnia,
- 5/ szkolnictwo wyższe – dotyczy osób powyżej 18 roku życia. Obowiązują w nim egzaminy wstępne. Edukacja na poziomie wyższym

jest dwustopniowa, obejmując etap licencjatu (3 lata) i magisterium (2 lata).

Pomimo przywiązywania dużej wagi do edukacji zarówno przez samych Wietnamczyków, jak i przez władze państwowe, wietnamski system edukacyjny jest w niewielkim stopniu dotowany przez państwo i wymaga dużych nakładów ze strony rodziców. Jedynie w przypadku szkół podstawowych, państwo pokrywa koszty kształcenia; począwszy od etapu szkoły średniej I stopnia, edukacja jest odpłatna. Dodatkowo, zarobki nauczycieli – pomimo wysokiego prestiżu, jakim cieszy się ten zawód – są stosunkowo niskie (60-100 USD). Nauczyciele szukają więc dodatkowych źródeł zarobku w postaci korepetycji. Powszechnym zwyczajem jest również wręczanie nauczycielom „prezentów”, często mających formę pieniężną. Dzieci, których rodziców nie stać na korepetycje i prezenty, mogą być z tego tytułu gorzej traktowane przez nauczycieli. Ten fakt przyczynia się do powstawania dużych rozbieżności we wskaźnikach edukacyjnych pomiędzy osobami biednymi i zamożnymi.

Opisując kwestię etosu edukacyjnego w Wietnamie, należy brać pod uwagę złożone czynniki, które wpłynęły na jego kształt, takie jak:

- konfucjańskie dziedzictwo kulturowe,
- socjalistyczny ideał powszechnej edukacji.

System edukacji w warstwie organizacyjnej związany jest z dziedzictwem socjalizmu. Niestety ze względu na wprowadzoną odpłatność nauki i brak obowiązku edukacyjnego na wyższych etapach powszechny jest wyłącznie w zakresie szkoły podstawowej. Z jednej strony doprowadziło to do znaczących sukcesów w zakresie likwidacji analfabetyzmu. Z drugiej, do niewielkiego odsetka dzieci i młodzieży objętej szkolnictwem średnim i wyższym.

W zakresie merytorycznym w największym stopniu odwołuje się do konfucjańskiego modelu świata i ładu społecznego. Skutkuje to także znaczącym stopniem dyscypliny w wietnamskich szkołach – np. wskaźniki absencji na lekcjach są stosunkowo niskie. Fakt wysokiego stopnia kompetencji wietnamskich nauczycieli nie jest w pełni wykorzystany. Nauczyciel jest bowiem traktowany jako mistrz, któremu należy się bezwzględny szacunek i posłuszeństwo. Taki model „zorientowany na nauczyciela” oznacza, że od uczniów nie oczekuje się inicjatywy i aktywności w dyskusji, lecz posłusznego wykonywania poleceń. To także skutkuje niedopasowaniem do wymagań współczesnej gospodarki, gdzie pożądaną cechą pracownika staje się umiejętność samodzielnego wyszukiwania informacji i rozwiązywania problemów. Z tego powodu wysoko ceni się pracowników wykształconych na uczelniach zachodnich. Wykształcenie zdobyte za granicą jest więc cennym kapitałem na wietnamskim rynku pracy.

Konsekwencje takiego stanu rzeczy odbijają się na funkcjonowaniu w Wietnamie szkolnictwa wyższego. W chwili obecnej w Wietnamie działa pięć uniwersytetów państwowych (w Hanoi, mieście Ho Chi Minha, Da Nang, Hue oraz uniwersytet Thai Nguyen). Obowiązują egzaminy wstępne. W przypadku szkolnictwa wyższego wskaźniki zdawalności oscylują w okolicach 20 procent. Dostanie się na uczelnie jest więc dość trudne, panuje duża presja i konkurencja pomiędzy uczniami. Osoby, którym się nie powiodło, a których rodziny dysponują odpowiednimi środkami, często szukają możliwości edukacyjnych za granicą.

Jednocześnie, uczelnie wietnamskie – pomimo iż wietnamskim uczniom nie jest łatwo się na nie dostać – nie stanowią wiodących ośrodków naukowych, zaś kwalifikacje na nich zdobyte nie są uznawane za granicą. Rosnącą popularność zdobywają więc natomiast działające w Wietnamie filie zagranicznych uniwersytetów, takich jak australijski Royal Melbourne Institute of Technology (RMIT) posiadający oddział w Sajgonie czy też University of Hawaii. Bardzo popularna jest również migracja edukacyjna, mająca na celu zdobycie wykształcenia wyższego w krajach wyżej rozwiniętych ekonomicznie. Popularnym celem migracji edukacyjnych jest Australia. Według danych rządu australijskiego, w ciągu ostatnich kilku lat liczba studentów wietnamskich rozpoczynających studia na uczelniach australijskich oscylowała w okolicach 24 000 rocznie (w roku 2013 wynosiła 26015 osób). Inną znaczącą destynacją są Stany Zjednoczone; w latach 2011-2012 na amerykańskie uczelnie wstąpiło nieco ponad 15000 wietnamskich studentów. Te dane nie uwzględniają członków wietnamskich społeczności migranckich osiadłych w Australii i USA.

[Slajd 8]

Ć w i c z e n i e. System edukacyjny a emigracja

PODSUMOWANIE

[Slajd 9]

Warto zapamiętać:

Jakie są podstawowe cechy systemu edukacji plemiennej w krajach Afryki Subsaharyjskiej?

Jakie są podstawowe cechy systemu edukacji koranicznej w krajach Afryki Subsaharyjskiej?

Jakie są podstawowe cechy systemu edukacji formalnej w krajach Afryki Subsaharyjskiej?

Jakie są podstawowe cechy systemu edukacji w Wietnamie?

Podsumowanie (odpowiedzi)

Edukacja plemienna to edukacja plemienna oparta na oddziaływaniu rodziny i grup rówieśniczych bazująca na metodzie naśladownictwa. Celem plemiennego systemu edukacji jest zarówno uczenie, jak i wychowanie jednostki, pełne i harmonijne jej zintegrowanie z danym społeczeństwem, inaczej mówiąc uczynienie z dziecka „dobrego” członka wspólnoty lokalnej i plemiennej.

Celem edukacji koranicznej jest uczynienia z dziecka „dobrego” muzułmanina. Edukacja koraniczna stanowi ważny instrument ekspansji nie tylko religii – islamu – lecz także cywilizacji o charakterze uniwersalnym. Przyjmuje ona bardziej wyspecjalizowane formy instytucjonalne niż edukacja plemienna. Posiada kompetentne kadry nauczycielskie, które tworzą świątobliwi i wykształceni (choć na różnym poziomie) mężowie.

Określane jest niekiedy mianem „nowoczesnego”. Cechuje go sformalizowanie, złożoność i hierarchia struktur, wyspecjalizowane kadry oraz unifikacja programów i treści edukacyjnych. W warunkach afrykańskich celem tego typu szkolnictwa jest przekazanie uczniom postaw i umiejętności pozwalających na samodzielne i skuteczne funkcjonowanie w nowoczesnym społeczeństwie typu narodowego.

W największym stopniu odwołuje się do konfucjańskiego modelu świata i ładu społecznego. Skutkuje to znaczącym stopniem dyscypliny w wietnamskich szkołach. Fakt wysokiego stopnia kompetencji wietnamskich nauczycieli nie jest w pełni wykorzystany. Nauczyciel jest bowiem traktowany jako mistrz, któremu należy się bezwzględny szacunek i posłuszeństwo. Taki model oznacza, że od uczniów nie oczekuje się inicjatywy i aktywności w dyskusji, lecz posłusznego wykonywania poleceń. To także skutkuje niedopasowaniem do wymagań współczesnej gospodarki, gdzie pożądaną cechą pracownika staje się umiejętność samodzielnego wyszukiwania informacji i rozwiązywania problemów.

7.2. Ćwiczenia

Ć w i c z e n i e. System edukacyjny a emigracja

Celem ćwiczenia jest utrwalenie wiedzy dotyczącej charakterystyki systemów edukacyjnych w krajach Afryki Subsaharyjskiej i Wietnamie, poprzez odniesienie jej do doświadczeń pracy w SG. Celem ćwiczenia jest kształtowanie umiejętności interpretacji i wykorzystywania wiedzy o cechach kultury pochodzenia w rozpoznawaniu motywów i uzasadnień postaw i zachowań imigrantów w miejscu emigracji. Wreszcie jego celem jest kształtowanie postawy otwartości na poznanie odmiennych cech kulturowych.

Czas trwania ćwiczenia: około 15 minut.

Metoda: burza mózgów połączona z dyskusją.

Przebieg ćwiczenia:

Szkołacy inicjuje burzę mózgów poprzez zadanie szkolonym pytania:

Jakie mogą być skutki oddziaływania zróżnicowanych systemów edukacji w krajach Afryki Subsaharyjskiej i Wietnamu na postawy i zachowania imigrantów/cudzoziemców pochodzących z tych krajów?

Po pięciu minutach szkoleni pod kierunkiem szkolącego przechodzą do dyskusji na temat wskazanych potencjalnych skutków. Każdy z nich powinien być w dyskusji wszechstronnie omówiony.

8. Narzędzia sprawdzające

Test.

9. Narzędzia wykorzystane w trakcie szkolenia

Prezentacja PP, kartki papieru i przyrządy do pisania.

Rodzina, solidarność wspólnotowa i własne hierarchie etno-społeczne

Cele projektu:

Głównym celem cyklu projektu szkoleniowego jest przedstawienie uczestnikom szkolenia różnych wymiarów tradycyjności, solidarności wspólnotowej oraz własnych hierarchii etno-społecznych imigrantów z uwzględnieniem ich wpływu na strategie integracji w społeczeństwie polskim.

Pozyskana wiedza dotyczy:

w zakresie psychologicznych, społecznych i kulturowych uwarunkowań kontaktów z innymi ludźmi, w tym przypadku cudzoziemcami, w szczególności na temat:

- podstawowych teorii i form migracji międzynarodowych oraz wpływających na nie czynników zewnętrznych,
- różnych wymiarów tradycyjności i solidarności wspólnotowej,
- granic negocjowania przemian kulturowych w społecznościach migracyjnych na przykładzie społeczności migrantów z byłego ZSRR, Wietnamu i Chin,
- dynamiki przemian kulturowych w wybranych społecznościach migrantów z byłego ZSRR, Wietnamu i Chin,
- zróżnicowania (i wewnętrznej dynamiki) występujących u migrantów form życia rodzinnego,
- wpływu subkultury kryminalnej na relacje pomiędzy społecznościami migracyjnymi z byłego ZSRR,
- zróżnicowania (i wewnętrznej dynamiki) występujących u migrantów własnych hierarchii społecznych i etnicznych i oraz ich wpływu na strategie integracji w społeczeństwie polskim.

Kształtowane umiejętności dotyczą:

- kierowania swoim poznaniem jako działaniem świadomym,
- zrozumienia bliskich i odmiennych modeli życia rodzinnego występujących u migrantów,
- unikania lub/i ograniczania czynników zaburzających interakcje z innymi.

Postawy:

- uwrażliwienie na różne wymiary tradycyjności, solidarności wspólnotowej oraz własne hierarchie etno-społeczne imigrantów.

Informacje dodatkowe

Projekt szkoleniowy składa się z 4 jednostek szkoleniowych – trzech jednostek tematycznych oraz testu zdobytych umiejętności. Dominującą formą przekazu jest wykład, uzupełniony ćwiczeniami i pytaniami aktywizującymi szkolonych.

Wykaz jednostek:

1. Rodzina a praktyki codzienne: migranci z byłego ZSRR, Wietnamu i Chin.
2. Wymiary solidarności wspólnotowej: wpływ subkultury kryminalnej na migrantów z byłego ZSRR.
3. Hierarchie społeczne i etniczne migrantów wobec ich pozycji w Polsce.
4. Test weryfikujący wiedzę.

Forma weryfikacji:

Test jednokrotnego wyboru.

Jednostka szkoleniowa

- 1. Projekt szkoleniowy: Rodzina, solidarność wspólnotowa i własne hierarchie etno-społeczne**
- 2. Jednostka szkoleniowa nr 1: Rodzina a praktyki codzienne: migranci z byłego ZSRR, Wietnamu i Chin**
- 3. Powiązanie z modułem baza wiedzy demonstratora**

Źródła - raporty:

- A. Karnaukh, Ukraińcy – charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski;
- M. Figura, Ukraińcy – charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski. Aktualizacje;
- Z. Szmyt, Białorusini – charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski;
- K. Szymańska-Matusewicz, Wietnamczycy – charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski;
- J. Wardęga, Chińczycy – charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski;
- I. Peshkov, Rosjanie – charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski.

Ekspertyzy – mapa różnicowań regionalnych:

- Z. Szmyt, Różnicowanie etniczne obszaru poradzieckiego. Białoruś, Ukraina, Mołdawia, Kazachstan, Uzbekistan, Tadżykistan, Kirgistan, Turkmenistan.

Bibliografia – wybór:

- Bojar H. (2011), *Wzory migracji z perspektywy rodziny i ich potencjał integracyjny w kontekście polskim, Badania. Ekspertyzy. Rekomendacje*. Warszawa: Instytut Spraw Publicznych;
- Do My Hien, Nguyen Thi Bich Thuy (2011), *The new trends in urban life style in Ho Chi Minh City*, Japan-Asia Research Collaborative Project, http://www.hilife.or.jp/english/the_new_trends_in_asian_urban/ [data dostępu: 07.12.2014];
- Murphy R. (2002), *How Migrant Labor is Changing Rural China*, Cambridge: Cambridge University Press;

- Niewdana L. (2011), Osobowe relacje (guanxi) w chińskim biznesie w: E. Zajdler (red.), *Zrozumieć Chińczyków. Kulturowe kody społeczności chińskich*, Warszawa: Wydawnictwo Akademickie, s. 205-234;
- Slezkine Y. (2006), The Soviet Union as a communal apartment. Or how a socialist state promoted ethnic particularism, w: S. Fitzpatrick (red.), *Stalinism. New Directions*, London, New York: Routledge, s. 313-347;
- Stryjewski R. (2012), *Integracja społeczna i gospodarcza imigrantów wyznania mużłmańskiego w Polsce. Raport z badań*, Warszawa: Fundacja „Ocalenie”, s. 222;
- Szymańska-Matusiewicz G. (2013), *Co się dzieje z tradycyjną rodziną wietnamską? Antropologiczne studium Wietnamczyków z Hanoi i z Warszawy*, Toruń: Dom Wydawniczy Duet, s. 320.

[Slajd 2]

4. Cel jednostki

4.1. Wiedza

- granice negocjowania przemian kulturowych w społecznościach migracyjnych na przykładzie społeczności migrantów z byłego ZSRR, Wietnamu i Chin;
- dynamika przemian kulturowych w wybranych społecznościach migrantów z byłego ZSRR, Wietnamu i Chin;
- zróżnicowanie (i wewnętrzna dynamika) występujących u migrantów form życia rodzinnego.

4.2. Umiejętności

- pozyskanie przez szkolonych umiejętności zrozumienia odmiennych modeli życia rodzinnego występujących u migrantów. Istotnym aspektem jest odróżnienie deklarowanej przez migrantów i przypisywanej migrantom tradycyjności od rzeczywistych modeli życia rodzinnego.

4.3. Postawy

- wykształcenie krytycznej postawy wobec społecznych wymiarów tradycyjności.

5. Czas przeprowadzenia jednostki: 45 minut

[Slajd 3]

6. Przebieg jednostki

- wykład - zawierający treści dotyczące:
  - 1/ kultury tradycyjnej,
  - 2/ pozytywnych i negatywnych wymiarów kultury tradycyjnej,
  - 3/ specyfiki kultury tradycyjnej mieszkańców byłego ZSRR oraz społeczności chińskiej i wietnamskiej;
- ćwiczenie: pozytywne i negatywne zjawiska przypisywane tradycyjnej rodzinie i istnieniu mocnych więzów pokrewieństwa oraz przyczyny funkcjonowania tradycyjnego obrazu migrantów;
- podsumowanie.

7. Opis jednostki jako procesu dydaktycznego

Jednostka składa się z wykładu oraz ćwiczeń i nie wymaga wcześniejszego przygotowania merytorycznego szkolonych. Szkolący w postaci wykładu prezentuje treści zawarte w jednostce szkoleniowej. Ćwiczenie ma na celu ugruntowanie wiedzy i odniesienie jej do własnych doświadczeń wynikających z pracy w SG. W trakcie wykładu szkolący pobudza aktywność szkolonych za pomocą pytań dodatkowych, mających na celu także ugruntowanie treści przekazywanych w czasie wykładu. Odpowiedzi na pytania powinny być skomentowane przez szkolącego w kontekście ich adekwatności.

7.1. Treść wykładu

[Slajd 4]

Kultura tradycyjna – specyficzny sposób organizacji życia społeczności, oparty na dziedziczeniu dominujących wartości, symboli i norm zachowania. W kulturze tradycyjnej zmiany zachodzą powoli, przez co są niezauważalne dla osób w niej uczestniczących. W dyskursach społecznych termin „kultura tradycyjna” często jest używany jako przeciwieństwo nowoczesnych modeli życia. Jest z tym związany pewien paradoks: z jednej strony wszystkie kultury w dzisiejszym świecie cechuje dynamiczny charakter (a sytuacja znajdowania się poza krajem wzmacnia tą dynamikę poprzez

wymóg codziennego kontaktowania się z innymi kulturami), z drugiej zaś wybranym kulturom przypisuje się pewną niezmienność i stałość.

Większości społeczności migracyjnym w Polsce przypisuje się tradycyjny model rodzinny i bezpośrednio związane z nim modele zachowania. W tej perspektywie „tradycyjny” model rodziny nie tylko definiuje oczekiwane modele zachowania kobiet i mężczyzn, lecz i tworzy wzorzec dla wewnątrz wspólnotowych modeli integracji opartych na różnie rozumianym pokrewieństwie. Obraz ten może być podstawą diametralnie różnych ocen.

[Slajd 5]

Pozytywny wymiar tradycyjności

Z jednej strony tradycyjność może być postrzegana pozytywnie:

- a) może ona być przejawem zdolności społeczności etnicznej do zachowania podstawowych treści kulturowych, co jest szczególnie istotne w przypadku mniejszości znajdujących się przez wiele lat w sytuacji **presji kulturowej** innej dominującej grupy,
- b) może ona być przejawem przechowania treści kulturowych i wartości utraconych lub zanikających w społeczeństwach nowoczesnych (w tym polskim),
- c) może ona być przejawem modeli zachowania wysoko cenionych w społeczeństwie polskim: gościnności, lojalności wobec przyjaciół oraz szacunku wobec starszych.

[Slajd 6]

Negatywny wymiar tradycyjności

Możemy wyobrazić sobie inny tok rozumowania, w ramach którego zobowiązania wobec rodziny są obligatoryjne i mogą być uzasadnieniem nieprzestrzegania zobowiązań społecznych, szczególnie jeżeli to nie zagraża osobom najbliższym lub sąsiadom. Tradycyjna rodzina ogranicza w znacznym stopniu autonomię kobiet i może być przeszkodą w realizacji ich podstawowych praw. Rozbudowane **sieci quasi-klanowe** imigrantów łatwo można przedstawić jako bazę społeczną kryminalizacji, a podporządkowanie jednostki rodzinie może odbiegać od oczekiwanej w społeczeństwie przyjmującym zdolności decydowania o sobie.

Tak zaznaczone dwa sposoby postrzegania tradycyjności mogą prowadzić do powierzchownych uogólnień i błędnych interpretacji w zachowaniu migrantów. W przypadku większości grup migracyjnych świat deklaracji zasadniczo różni się od świata codziennego zachowania. Na skutek global-

nych przemian kulturowych, we wszystkich społecznościach migracyjnych mamy raczej do czynienia z „manifestacją tradycyjności”, nie określającą w sposób jednoznaczny rzeczywistych podziałów ról społecznych w rodzinie oraz możliwości integracji na bazie pokrewieństwa. W związku z tym większa (w porównaniu z polskim modelem) rola społeczna rodziny i systemu pokrewieństwa może współwystępować z radykalnymi przemianami w zachowaniu kobiet zarówno w przestrzeni domowej, jak i na rynku pracy (Chiny, Wietnam, rosyjski Kaukaz) oraz występowaniem nowych modeli relacji bardzo dalekich od tradycyjnych wyobrażeń (np. zmiana na gorszy stosunku do starszych w Chinach).

Istotnym aspektem jest odróżnienie deklarowanej przez migrantów i przypisywanej migrantom tradycyjności od rzeczywistych modeli życia rodzinnego. Warto zaznaczyć, że w wielu kulturach tradycyjność jest inaczej postrzegana niż w Polsce. Na przykład na Białorusi za narodową tradycję i tradycyjne praktyki często przyjmuje się sowiecki folklor wypracowany w czasach ZSRR. Przykładem jest tu Nowy Rok, który w latach 30. XX w. stał się substytutem Świąt Bożego Narodzenia. Naśladuje on częściowo tradycje bożonarodzeniowe, ale pozbawiony jest religijnej symboliki. W ten dzień w wielu białoruskich domach ubiera się choinkę i przygotowuje zastawną wieczerzę dla wielopokoleniowej rodziny, która na tę okazję gromadzi się pod jednym dachem. Przy wieczerzy następuje wymiana podarkami, składanie życzeń noworocznych, a potem spożycie potraw i alkoholu. Po wieczerzy rodzinne święto zamienia się w towarzyską zabawę noworoczną wyprawianą w restauracji bądź w domu, ale już nie tylko w gronie rodzinnym. O północy słuca się hymnu narodowego i wysłuchuje noworocznego przemówienia prezydenta, po czym puszcza się fajerwerki i pije szampana. Jest to zatem parareligijne święto wciągające człowieka w kolejne wymiary życia społecznego: świecką rodzinę, społeczność lokalną i państwo. Oczywiście na emigracji ludzie święto to przeistaczają w spotkanie rodaków, bądź grupy przyjaciół z krajów poradzieckich, dla których semantyka tego święta jest oczywista.

Mamy więc do czynienia ze złożonym zjawiskiem nakładania się własnych deklaracji migrantów, wyobrażeń społeczeństwa przyjmującego oraz codziennych praktyk często wykazujących znacznie mniejsze różnice od polskich wzorców życia rodzinnego. Pod wpływem innych (zachodnich) modeli kulturowych, polityki państwa socjalistycznego (w krajach byłego ZSRR, Chinach i Wietnamie) oraz wewnętrznych przemian kulturowych wiele z tradycyjnych modeli nie określa wprost zachowań imigrantów i są one wyłącznie manifestacją przynależności kulturowej. W tym kontekście najważniejszym jest zrozumienie dynamiki przemian kulturowych w wybranych społecznościach. Tradycyjne deklaracje mogą iść (i często idą)

w parze z dosyć swobodnym traktowaniem obowiązków wobec własnych dzieci ze strony mężczyzn oraz praktycznie z całkowitą rezygnacją z oczekiwanej od mężczyzny paternalistycznej roli obrońcy i żywiciela. Ten tradycjonalizm „praw, lecz i nie obowiązków” jest w swej istocie zjawiskiem nowoczesnym ukształtowanym przez sprzeczności socjalistycznej polityki kulturalnej oraz radykalnego wzrostu pozycji mężczyzn w okresie transformacji systemowej.

[Slajd 7]

Pytania do uczestników szkolenia:

- Czy uczestnicy szkolenia spotkali się z odmiennymi niż polski modelami rodziny wśród emigrantów? Na czym te różnice polegały?
- Czy uczestnicy szkolenia spotkali migrantów z „tradycyjnych” kultur, których modele życia niespecjalnie różniły się od polskich?

[Slajd 8]

Przykład pierwszy: mieszkańcy byłego ZSRR

W ZSRR dosyć zdecydowanej polityce aktywacji kobiet na rynku pracy oraz udostępnienia im możliwości kariery zawodowej towarzyszył sielankowy obraz tradycyjnej rodziny. Owo rozejście się praktyk i ideologii było skutecznym środkiem modernizacji, przedstawiało bowiem proponowane przez centrum rozwiązania jako niewielkie unowocześnienie *prawdziwej i zdrowej rodziny*. Stworzyło to specyficzną sytuację, kiedy tradycjonalizm jako ideał jest wspólnie deklarowana zarówno przez mężczyzn, jak i kobiety, przy czym jest nie tylko pojmowana na diametralnie różne sposoby, lecz jest dosyć daleka od codziennych praktyk. Powoduje to, że nie tylko w Europie Wschodniej, lecz w wydawałoby się bardziej konserwatywnych regionach jak Kaukaz (szczególnie Gruzja) i Azja Środkowa, utrzymywanie rodziny przez kobietę nie jest niczym wyjątkowym i może współwystępować z nominalnym podkreśleniem wysokiej pozycji mężczyzny. Istotnym czynnikiem wzmacniającym tę tendencję były próby liberalizacji gospodarek krajów byłego ZSRR, które z jednej strony w znacznym stopniu przekreśliły osiągnięcia socjalistycznej polityki emancypacyjnej wobec kobiet, z drugiej zaś podniosły rolę rodziny jako podstawowej instytucji integracji społecznej. Warto jednak zaznaczyć, że ten powrót wielkich rodzin był wymuszony zanikiem państwa, bezradnością gospodarczą i paraliżem wszystkich struktur społecznych. Nie stała za nim głęboka *re-tradycjonalizacja* relacji społecznych. Mamy do czynienia raczej z współwystępowaniem nowoczesnych

praktyk z neo-tradycjonalistycznymi oczekiwaniami. W Rosji nawet na portalach feministycznych oskarża się mężczyzn o niezdolność zapewnienia godziwego życia kobiecie, z drugiej strony ubolewania nad *lenistwem i egoizmem* (oznaczających niezdolność do spełnienia tradycyjnych obowiązków w domu) kobiet są wspólne dla większości mieszkańców byłego ZSRR bez względu na pochodzenie lub wyznanie. W krajach Kaukazu i Azji Środkowej podobne tendencje były wzmacniane nową polityką kulturową, podkreślającą powrót do własnej kultury po latach zniewolenia w ZSRR. Tworzyło to i tworzy absolutny rozdźwięk pomiędzy deklaracjami powrotu do „normalnej rodziny” a powszechną anomią więzi społecznych wywołaną masową migracją, urbanizacją i poradzieckimi wersjami kultury ubóstwa.

[Slajd 9]

Przykład drugi: społeczności chińskiej i wietnamskiej

Podobny rozdźwięk pomiędzy deklaracjami a codziennym zachowaniem można obserwować w społecznościach chińskiej i wietnamskiej w Polsce. Z jednej strony są to społeczności deklarujące daleko posuniętą tradycyjność relacji społecznych i nadal aktualny normatywny wzorzec życia rodzinnego (z tradycyjnym podziałem ról rodzinnych łącznie).

[Slajd 10]

Z drugiej zaś, kraje pochodzenia migrantów przeszły bardzo radykalne przemiany kulturowe: najpierw na skutek polityki społeczno-kulturalnej państwa socjalistycznego, później z powodu wszechstronnych zmian społecznych, wywołanych nieprawdopodobnie wysokim tempem wzrostu gospodarczego w obu krajach. Właśnie ten ostatni czynnik w ostatnich czasach szczególnie nabiera znaczenia: feminizacja przemysłowej siły roboczej oraz konsumpcyjne nastawienie społeczeństwa w znacznym stopniu korygują istniejące modele kobiecości oraz integracji na bazie pokrewieństwa. Powoduje to istotne zmiany w pozycji kobiet w rodzinie na rzecz większej samodzielności i rzeczywistego wpływu na relacje rodzinne.

[Slajd 11]

Ćwiczenie: pozytywne i negatywne zjawiska przypisywane tradycyjnej rodzinie i istnieniu mocnych więzów pokrewieństwa oraz przyczyny funkcjonowania tradycyjnego obrazu migrantów (patrz 7.2)

PODSUMOWANIE

[Slajd 12]

☞ Warto zapamiętać:

Z jakim odtwarzanym modelem kultury mamy do czynienia w przypadku migrantów z byłego ZSRR, Wietnamu i Chin?

Jaki model rodziny (tradycyjny, nowoczesny, czy też tradycyjny z nowoczesnymi elementami) dominuje w przypadku tej grupy imigrantów?

Podsumowanie (odpowiedzi)

Mamy tu do czynienia ze złożonym zjawiskiem nakładania się własnych deklaracji migrantów, wyobrażeń społeczeństwa przyjmującego oraz codziennych praktyk często wykazujących znacznie mniejsze różnice od polskich wzorców życia rodzinnego. Pod wpływem innych (zachodnich) modeli kulturowych, polityki państwa socjalistycznego (w krajach byłego ZSRR, Chinach i Wietnamie) oraz wewnętrznych przemian kulturowych wiele z tradycyjnych modeli nie określa wprost zachowań imigrantów i są one wyłącznie manifestacją przynależności kulturowej.

W przypadku imigrantów z krajów byłego ZSRR oraz Chin i Wietnamu mamy do czynienia z próbą łączenia tradycyjności i nowoczesności, tej drugiej wywołanej m.in. ruchem feministycznym czy przemianami kultury w czasach systemu komunistycznego oraz współczesnych zmian globalizacyjnych.

7.2. Ćwiczenia

Ćwiczenie: pozytywne i negatywne zjawiska przypisywane tradycyjnej rodzinie i istnieniu mocnych więzów pokrewieństwa oraz przyczyny funkcjonowania tradycyjnego obrazu migrantów.

Celem ćwiczenia jest utrwalenie zawartych w jednostce szkoleniowej treści. Ma to pozwolić uczestnikom szkolenia zrozumieć różne przejawy tradycyjności.

Czas trwania ćwiczenia: 15 minut.

Metoda: praca w grupach.

Przebieg ćwiczenia:

- 1/ Prowadzący dzieli uczestników na trzy grupy. Każda grupa powinna przeprowadzić burzę mózgów na zadany przez prowadzącego temat.

Czas trwania pracy w grupach 10 minut. Następnie wszystkie grupy powinny zaprezentować swoje wnioski.

Tematy do dyskusji dla grup:

1. Omów i wypisz pozytywne cechy przypisywane tradycyjnej rodzinie.
2. Omów i wypisz negatywne cechy związane z funkcjonowaniem mocnych więzów pokrewieństwa.
3. Omów i wypisz przyczyny popularności TRADYCYJNEGO obrazu migrantów (kto jest bardziej zainteresowany – społeczeństwo przyjmujące, czy sami migranci?).

2/ Szkolący prosi reprezentantów grup o przedstawienie efektów swojej pracy, a pozostałych uczestników szkolenia o komentarze wobec prezentacji.

3/ Szkolący krótko podsumowuje prezentację i dyskusję odnosząc się do różnych wymiarów tradycyjności u migrantów. Celem podsumowania jest podkreślenie różnic pomiędzy zewnętrznym a wewnętrznym obrazem kultury tradycyjnej.

Potrzebne materiały do przeprowadzenia ćwiczenia:

- kartki papieru i przyrządy do pisania dla szkolonych,
- tablica,
- marker lub kreda.

Przykładowe wnioski wypracowane w trakcie pracy w grupach:

1. Pozytywne zjawiska przypisywane tradycyjnej rodzinie:
  - a) jest podstawą kontynuacji wzorców kulturowych;
  - b) jest zgodna z religijnym porządkiem świata;
  - c) jest sprawdzonym od wieków modelem życia rodzinnego;
  - d) jest nieodłącznym elementem kultury migrantów;
  - e) może być oparciem dla migrantów szczególnie na początku życia w Polsce.
2. Negatywne zjawiska związane z funkcjonowaniem mocnych więzów pokrewieństwa:
  - a) jest barierą asymilacji w Polsce;
  - b) ogranicza prawa kobiet;
  - c) zobowiązania wobec tradycyjnej rodziny są obligatoryjne i mogą być uzasadnieniem nieprzestrzegania zobowiązań społecznych;
  - d) może być podstawą kryminalizacji społeczności.
3. Przyczyny *tradycyjnego* obrazu społeczności migracyjnych w Polsce:
  - a) Sami migranci chętnie manifestują *tradycyjny* obraz własnych kultur, jako wyidealizowany prawdziwych relacji społecznych;

b) Instytucje promujące kultury wschodnie często akcentują tradycyjne elementy kulturowe, przedstawiając odchylenie od kanonu kulturowego jako zjawiska marginalne.

8. Narzędzia sprawdzające.

Test.

9. Narzędzia wykorzystane podczas szkolenia.

Prezentacja PP, tablica/flipchart, pisaki, kartki papieru, przyrządy do pisanania.

Jednostka szkoleniowa

- 1. Projekt szkoleniowy: Rodzina, solidarność wspólnotowa i własne hierarchie etno-społeczne**
- 2. Jednostka szkoleniowa nr 2: Wymiary solidarności wspólnotowej: wpływ subkultury kryminalnej na migrantów z byłego ZSRR**
- 3. Powiązanie z modułem baza wiedzy demonstratora**

Źródła - raporty:

- A. Karnaukh, Ukraińcy - charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski;
- M. Figura, Ukraińcy - charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski. Aktualizacje;
- Z. Szmyt, Białorusini - charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski;
- I. Peshkov, Rosjanie - charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski.

Ekspertyzy - mapa różnicowań regionalnych:

- Z. Szmyt, Różnicowanie etniczne obszaru poradzieckiego. Białoruś, Ukraina, Mołdawia, Kazachstan, Uzbekistan, Tadżykistan, Kirgistan, Turkmenistan.

Bibliografia - wybór:

- Chalidze V. (1977), *Criminal Russia. Essays on Crime in the Soviet Union*. New York: Random House;
- Glazov Y. (2002), "Thieves in the USSR - A Social Phenomenon", w: M. Galleoti (red.), *Russian and Post Soviet Organized Crime*, Burlington: Ashgate, s. 31-46;
- Humphrey C. (2010), *Koniec radzieckiego życia. Ekonomia życia codziennego po socjalizmie*, A. Halemba (tłum.), Kęty: Wydawnictwo Marek Derewiecki;
- Klaus W. (2011), *Integracja - marginalizacja - kryminalizacja, czyli o przestępczości cudzoziemców w Polsce. Analizy, Raporty, Ekspertyzy*, Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, Nr 1/2011, s. 1-67, <http://interwencjaprawna.pl/docs/ARE-111-przestepczosc-cudzoziemcy.pdf>
- Serio J.D., Razinkin V. (2002), "Thieves Professing the Code: The Traditional Role of Vory v Zakone in Russia's Criminal World and Adaptations to

a New Social Reality”, w: M. Galleoti (red.), *Russian and Post-Soviet Organized Crime*, Burlington: Ashgate, s. 89-106;
Volkov V. (2002), *Violent Entrepreneurs*, Ithaca, New York: Cornell University Press.

[Slajd 2]

4. Cel jednostki

4.1. Wiedza

- granice negocjowania przemian kulturowych w społecznościach migracyjnych oraz zrozumienie dynamiki przemian kulturowych w wybranych społecznościach;
- wpływ subkultury kryminalnej na relacje pomiędzy społecznościami migracyjnymi z byłego ZSRR.

4.2. Umiejętności

- pozyskanie przez szkolonych umiejętności zrozumienia wspólnych modeli zachowania u migrantów z byłego ZSRR.

4.3. Postawy

- ukształtowanie nawyków zrozumienia uniwersalnych (nie-etnicznych) modeli zachowania u migrantów.

5. Czas przeprowadzenia jednostki: 45 minut

[Slajd 3]

6. Przebieg jednostki

- wykład zawierający treści dotyczące:
  - 1/ specyfiki ZSRR,
  - 2/ specyfiki kultury kryminalnej ZSRR,
  - 3/ niepisanego kodu zachowania,
  - 4/ przyczyn rozpowszechnienia subkultury kryminalnej po 1991 roku,
  - 5/ wpływu przemysłu kulturowego na krajobraz kulturowy byłego ZSRR;
- ćwiczenie: „Konflikt w ośrodku dla migrantów”;
- podsumowanie.

7. Opis jednostki jako procesu dydaktycznego

Jednostka składa się z wykładu oraz ćwiczeń i nie wymaga wcześniejszego przygotowania merytorycznego szkolonych. Szkolący w postaci wykładu prezentuje treści zawarte w jednostce szkoleniowej. Ćwiczenie ma na celu ugruntowanie wiedzy. W trakcie wykładu szkolący pobudza aktywność szkolonych za pomocą pytań dodatkowych, mających na celu także ugruntowanie treści przekazywanych w czasie wykładu. Odpowiedzi na pytania powinny być skomentowane przez szkolącego w kontekście ich adekwatności.

7.1. Treść wykładu

[Slajd 4]

Celem wykładu jest przedstawienie wpływu radzieckiej subkultury kryminalnej na zachowanie migrantów z krajów byłego ZSRR. Jej specyfika polega na tym, że proponuje ona uniwersalne (ponadetniczne) normy postępowania, co jest dosyć istotne ze względu na natężenie postaw nacjonalistycznych we wszystkich krajach powstałych na ruinach ZSRR. Wpływ tej kultury jest szczególnie widoczny w przypadku nieformalnej działalności gospodarczej, gdzie występują jednoczesne potrzeby minimalizowania konfliktów etnicznych oraz budowania zaufania pomiędzy społecznościami. U jej podstaw leży niepisany kodeks zachowań (tzw. pojęć). Zgodnie z tym niepisanym kodem etycznym społeczność więzienna jest podzielona na quasi-kasty kryminalistów nie współpracujących z administracją (*ludzie*), kryminalistów współpracujących z administracją (*suki*), zwykłych więźniów (*mużyki*) oraz grupy pariasów wyłączonych ze społeczności i pozbawionych nietykalności osobistej. Ten klarowny system uniemożliwia jakiegokolwiek przejawy solidarności etnicznej, jest ona możliwa tylko w ramach własnej quasi-kasty. Z drugiej strony, według tych zasad, nikt nie może być poddany presji ze względu na wygląd lub pochodzenie – bazą oceny jest wyłącznie zachowanie jednostki.

Jest ona bezpośrednio związana ze specyfiką polityki kulturalnej w ZSRR, próbującej godzić zinstytucjonalizowaną różnorodność etniczną z uniwersalnymi wzorcami ideologicznymi (komunizm) oraz kulturowymi. ZSRR posiadał dwoistą strukturę, będąc jednocześnie państwem ideologicznym oraz strukturą etno-polityczną z dominującą pozycją Rosjan i kultury rosyjskiej. Odzwierciedlało się to w nazewnictwie: jeżeli nazwa kraju nie posiadała żadnych odnośników geograficznych lub etnicznych, to wszystkie republiki miały etnicznie zorientowane nazwy i domniemany status „do-

mu” dla narodu dominującego na tym terenie. Tak na przykład Białoruska Republika Socjalistyczna była w domniemaniu „domem” przede wszystkim dla Białorusinów, pozostałe narodowości miały status „gości”. Wiązała się z tym specjalna polityka kulturowa nastawiona na promocję kultury narodowej. Bez względu na dosyć radykalne zmiany w polityce kulturowej ZSRR (od skrajnego wsparcia lokalnych kultur do ich rusyfikacji), republiki pozostawały ostoją polityki zachowania kultury ludowej (wydawnictwa, studia folklorystyczne, muzea etnograficzne, festiwale kulturowe).

Ukształtowany ostatecznie po 1945 roku podział na jeden naród posiadający kulturę uniwersalną oraz inne narody posiadające wyraźne charakterystyki etniczne jest w pewnym sensie nadal odtwarzany zarówno w polityce kulturowej Rosji, jak i postawach większości mieszkańców byłego ZSRR.

Idealny obywatel ZSRR miał być człowiekiem uniwersalnym i światowym, jednocześnie posiadającym głębokie związki z kulturą rosyjską. Spowodowało to powstanie wyraźnych hierarchii kulturowych. Wszystkie kultury i subkultury oceniane jako bardziej wschodnie lub zacofane w stosunku do ogólnie przyjętej normy były postrzegane w kategoriach egzotyki.

Warto zaznaczyć, że dotyczyło to również oddalonych i zamkniętych rosyjskich wspólnot wiejskich. Współczesnym przejawem tego modelu kulturowego w Polsce jest spontaniczne odtworzenie „rosyjskości bez Rosjan” w ramach imprez kulturowych mieszkańców byłego ZSRR. Specyfika tego modelu polega na nie-etnicznym postrzeganiu kultury rosyjskiej, co umożliwia na przykład zorganizowanie rosyjskiej imprezy w Poznaniu przy znikomej obecności Rosjan.

[Slajd 5]

Radziecka subkultura kryminalna została ukształtowana jeszcze w czasach stalinowskich, kiedy w obozach karnych znalazły się przedstawiciele wszystkich grup etnicznych ZSRR. Ich współżycie wymagało stworzenia uniwersalnych norm, niezależnych od pozycji określonej społeczności. Jej funkcjonalność spowodowała nie tylko jej kontynuację do dnia dzisiejszego, lecz i istotny wpływ na zachowania poza instytucjami karnymi. Rozpad ZSRR spowodował niewyobrażalną eskalację przemocy i kryminalizację zasadniczych czynności gospodarczych. Niewydolność państwa socjalistycznego spowodowała kontrolę instytucji państwowych przez nowe formy integracji społecznej. Powstałe po rozpadzie ZSRR modele organizacji były skierowane na agresywne przejęcie aktywów pozostałych po ZSRR. Z tym wiązały się również ich cechy szczególne: preferencja przemocy, ambiwalencja moralna, konsekwentne dążenie do monopolu za każdą cenę oraz bardzo konfliktowe interpretacje rzeczywistości. W percepcji społecznej

świat poradziecki jest polem konfliktu, który rozwiązuje się likwidacją przeciwników. Tworzy to bazę mentalną nie tylko dla kryminalizacji społeczeństwa, lecz i dla nadużyć władzy, która, posiadając potężny zasób informacyjny, może uzasadnić każde swoje posunięcie.

[Slajd 6]

Po rozpadzie ZSRR dochodzi do nagłego rozpowszechnienia elementów subkultury kryminalnej na niespotykaną przy tym skalę ze względu na pustkę ideologiczną, kryminalizację zachowań oraz skuteczność reguł kryminalnych w rozwiązywaniu konfliktów etnicznych lub społecznych.

[Slajd 7]

Niepisany kodeks etyczny akcentujący równość wszystkich wobec prawa, imperatywy dotrzymania zobowiązań (co było istotne w okresie anomii społecznej) oraz możliwość współpracy bez względu na narodowość lub rasę, staje się prawem zwyczajowym istotnego fragmentu mieszkańców byłego ZSRR.

[Slajd 8]

Do tej sytuacji błyskawicznie dostosowuje się przemysł kulturowy: piosenki kryminalne, książki o więzieniu oraz seriale eksploatujące wątki kryminalne w pewnym momencie zdominowały krajobraz kulturowy byłego ZSRR. Niepisany kodeks zachowań kryminalnych staje się subkulturą biedniejszych warstw we wszystkich bez wyjątku byłych republikach radzieckich. W przypadku Rosjan niepisany kodeks kryminalny staje się praktycznie jedynym modelem integracji wewnątrz wspólnotowej. W odróżnieniu od innych grup poradzieckich Rosjanie są najmniej zainteresowani tworzeniem sieci opartych na wspólnym pochodzeniu. Klanowość i solidarność etniczna uchodzą za cechy archaiczne, cechujące mniejszości etniczne z peryferii kraju. U etnicznych Rosjan występują dosyć silne tożsamości regionalne (człowiek z Syberii, Dalekiego Wschodu etc.), ale nie są one w stanie być bazą szczególnych więzi lub sieci opartych na wspólnym pochodzeniu.

[Slajd 9]

Pytanie do uczestników szkolenia. Jakie są powody rozpowszechnienia i popularności subkultury kryminalnej?

W przypadku migrantów zarobkowych z krajów byłego ZSRR w Polsce niepisany kodeks etyczny staje się bazą integracji oraz rozwiązywania pro-

blemów zarówno gospodarczych, jak i konfliktów etnicznych. Sprzyjają temu zarówno zbliżone nawyki kulturowe, jak i „uniwersalność” zasad kryminalnych, będąca przeciw wagą wzrostu ksenofobii we wszystkich krajach poradzieckich.

Studium przypadku: windykacja długu na bazarze w Poznaniu

Ukrainka prowadząca na bazarze w Polsce działalność gospodarczą pożyczka pieniądze Ormianinowi na działalność gospodarczą, które zostają użyte w inny sposób i pożyczkobiorca nie jest w stanie spłacić długu. Ze względu na to, że zwlekanie z wypłatą długu stawia pod znakiem zapytania działalność gospodarczą Ukrainki, odzyskanie pieniędzy staje się jej zadaniem priorytetowym. Ze względu na nieuregulowany status prawny oraz nieformalny charakter umowy Ukrainka nie ma możliwości zwrócenia się o pomoc do organów państwowych. Zwraca się natomiast do nieformalnych autorytetów kryminalnych, którzy bez względu na tę samą narodowość z jej adwersarzem podejmują działania na jej korzyść i spłacają jej znaczną część długu. Pożyczkobiorca jest teraz zmuszony do oddania oprocentowanego długu ludziom nieakceptującym zwłoki. Decyzję uzasadniają tym, że nikt nie ma prawa obrażać samotnej matki na ich terytorium i że bezprawne jest zaleganie z długiem w oparciu o przewagę fizyczną nad pożyczkodawcą. Zarówno dla uczestników, jak i dla świadków tego wydarzenia, odwołanie do uniwersalnej etyki kryminalnej podporządkowującej solidarność etniczną „**ludzkim zasadom**” było jedyną formą unikania konfliktu etnicznego wewnątrz społeczności bazarowej. Ważne jest, że same autorytety kryminalne były zmuszone zrezygnować z solidarności etnicznej, ponieważ z ich punktu widzenia zarówno Ukrainka, jak i Ormianin należeli do tej samej warstwy podporządkowanych im drobnych przedsiębiorców, co warunkowało zarówno dystans od kryminalistów, jak i równość praw.

Ten alternatywny porządek prawny może istnieć wyłącznie w oparciu o wspólnie podzielane zasady oraz milczące przekonanie o kontynuacji niewidzialnej wspólnoty byłych obywateli ZSRR.

[Slajd 10]

Ćwiczenie. Konflikt w ośrodku dla cudzoziemców ubiegających się o status uchodźcy (patrz 7.2)

[Slajd 11]

PODSUMOWANIE

☞ Warto zapamiętać:

Jaki wpływ na relacje etniczne w Rosji odgrywa poradziecka subkultura kryminalna?

Co jest powodem popularności i rozpowszechniania subkultury kryminalnej?

Niepisany kod zachowania wspiera, czy ogranicza przejawy solidarności etnicznej?

Podsumowanie (odpowiedzi)

Niepisany kodeks zachowań kryminalnych staje się subkulturą biedniejszych warstw we wszystkich bez wyjątku byłych republikach radzieckich. W przypadku Rosjan niepisany kodeks kryminalny staje się praktycznie jedynym modelem integracji wewnątrz wspólnotowej.

Radziecka subkultura kryminalna została ukształtowana jeszcze w czasach stalinowskich, kiedy w obozach karnych znalazły się przedstawiciele wszystkich grup etnicznych ZSRR. Ich współżycie wymagało stworzenie uniwersalnych norm, niezależnych od pozycji określonej społeczności. Jej funkcjonalność spowodowała nie tylko jej kontynuację do dnia dzisiejszego, lecz i istotny wpływ na zachowania poza instytucjami karnymi.

Specyfika subkultury kryminalnej polega na tym, że proponuje on uniwersalne (ponadetniczne) normy postępowania, co jest dosyć istotne ze względu na natężenie postaw nacjonalistycznych we wszystkich krajach powstałych na ruinach ZSRR. Wpływ tej kultury jest szczególnie widoczny w przypadku nieformalnej działalności gospodarczej, gdzie występują jednoczesne potrzeby minimalizowania konfliktów etnicznych oraz budowania zaufania pomiędzy społecznościami. U jej podstaw leży tzw. niepisany kodeks zachowań. Zgodnie z tym niepisany kodeks etyczny społeczność więzienna jest podzielona na quasi-kasty kryminalistów nie współpracujących z administracją (*ludzie*), kryminalistów współpracujących z administracją (*suki*), zwykłych więźniów (*mużyki*) oraz grupy pariasów wyłączonych ze społeczności i pozbawionych nietykalności osobistej. Ten klarowny system uniemożliwia jakiegokolwiek przejawy solidarności etnicznej.

7.2. Ćwiczenia

Ćwiczenie: Konflikt w ośrodku dla cudzoziemców ubiegających się o status uchodźcy

Celem ćwiczenia jest utrwalenie zawartych w jednostce szkoleniowej treści. Ma to pozwolić uczestnikom szkolenia zrozumieć społeczne konsekwencje radzieckiej subkultury kryminalnej.

Czas trwania ćwiczenia: 15 minut.

Metoda: praca w grupach połączona z komentarzem szkolącego.

Przebieg ćwiczenia:

- 1/ Prowadzący dzieli uczestników szkolenia na dwie grupy, które otrzymują identyczne polecenia. Ich zadaniem jest znalezienie rozwiązania konfliktu w ośrodku dla cudzoziemców.

Opis sytuacji: w trakcie bójki Czechenów z Gruzinami zostały poważnie ranione trzy osoby. W jaki sposób umiejscowienie w hierarchii i pochodzenie więźniów będą wpływały na ich reakcję na zdarzenie?

Zadanie: Biorąc pod uwagę podział na quasi-kasty: kryminalistów nie współpracujących z administracją (*ludzie*), kryminalistów współpracujących z administracją (*suki*), zwykłych więźniów (*mużyki*) proszę się zastanowić, które podgrupy mieszkańców zastosują wyżej wymienione strategie:

1. powiadomią administrację o wydarzeniach wykazując sprawców,
  2. odmówią powiadomienia administracji zostawiając sprawę uczestnikom,
  3. odmówią powiadomienia administracji i postarają się same rozwiązać ten problem odwołując się do uniwersalnego kodu (pojęć),
  4. powiadomią administrację o wydarzeniach w sposób nieprawdźliwy, rozwiązując przy okazji inne sprawy.
- 2/ Szkoleni zapisują na tablicy proponowane przez siebie odpowiedzi i uzasadniają dane rozwiązanie.
  - 3/ Podsumowanie ćwiczenia.
- Osoba prowadząca powinna podać prawidłowe odpowiedzi.

Potrzebne materiały do przeprowadzenia ćwiczenia: tablica, marker (lub kreda), kartki papieru i przyrządy do pisania dla szkolonych.

8. Narzędzie sprawdzające

Test.

9. Narzędzia wykorzystane podczas szkolenia

Prezentacja PP, tablica, marker, przyrządy do pisania, kartki papieru.

Jednostka szkoleniowa

- 1. Projekt szkoleniowy: Rodzina, solidarność wspólnotowa i własne hierarchie etno-społeczne**
- 2. Jednostka szkoleniowa nr 3: Hierarchie społeczne i etniczne migrantów wobec ich pozycji w Polsce**
- 3. Powiązanie z modułem baza wiedzy demonstratora**

Źródła - raporty:

- A. Karnaukh, Ukraińcy - charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski;
- M. Figura, Ukraińcy - charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski. Aktualizacja;
- Z. Szmyt, Białorusini - charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski;
- K. Szmańska-Matuszewicz, Wietnamczycy - charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski;
- J. Wardęga, Chińczycy - charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski;
- I. Peshkov, Rosjanie - charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski.

Ekspertyzy - mapa różnicowań regionalnych:

- Z. Szmyt, Różnicowanie etniczne obszaru poradzieckiego. Białoruś, Ukraina, Mołdawia, Kazachstan, Uzbekistan, Tadżykistan, Kirgistan, Turkmenistan.

Bibliografia - wybór:

- Chrzanowska A. (2007), „Kulturowe uwarunkowania funkcjonowania migrantów przymusowych na polskim rynku pracy na przykładzie społeczności czecheńskiej”, w: W. Klaus (red.), *Migranci na polskim rynku pracy - rzeczywistość, problemy, wyzwania*, Warszawa: Stowarzyszenie Interwencji Prawnej, s. 113-128;
- Halik T. (2006), *Migrancka społeczność Wietnamczyków w Polsce w świetle polityki państwa i ocen społecznych*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, s. 222;
- Halik T., Nowicka E. (2002), *Wietnamczycy w Polsce. Integracja czy izolacja?*, Warszawa: Instytut Orientalistyczny, s. 206;

- Marszewski M. (2006), „Muzułmanie z terenów byłego ZSRR – definicja społeczno- kulturowa”, w: I. Peshkov (red.), *Postawy religijne jako jeden z czynników warunkujących migrację i utrudniających asymilację w społeczeństwie przyjmującym/tranzycyjnym na przykładzie migrantów z muzułmańskich regionów byłego ZSRR*;
- Wojakowski D. (2007), *Swojskość i obcość w zmieniającej się Polsce*, Warszawa: IFiS PAN;
- Wysieńska K. (2010), *Organizacje społeczności wietnamskich i chińskich w Polsce*, Warszawa: Instytut Spraw Publicznych, <http://www.isp.org.pl/uploads/filemanager/Raportzwywiadow1.pdf> [data dostępu: 07.04.2014];
- Wysieńska K. (red.), (2012), *Sprzedawać, gotować, budować? Plany i strategie Chińczyków i Wietnamczyków w Polsce*, Warszawa: Instytut Spraw Publicznych, <http://www.isp.org.pl/uploads/filemanager/Rozne/Spoecznociwschodni oazjatyckiedruk.pdf> [data dostępu: 19.04.2014].

[Slajd 2]

4. Cel jednostki

4.1. Wiedza

- granice negocjowania przemian kulturowych w społecznościach migracyjnych oraz zrozumienie dynamiki przemian kulturowych w wybranych społecznościach;
- zróżnicowanie (i wewnętrzna dynamika) występujących u migrantów własnych hierarchii społecznych i etnicznych.

4.2. Umiejętności

- uczestnicy szkolenia nabywają umiejętność rozpoznania i zrozumienia hierarchii etno-społecznych imigrantów oraz ich wpływu na strategię integracji w społeczeństwie polskim.

4.3. Postawy

- ukształtowanie postawy otwartości wobec imigrantów poprzez zrozumienie wyobrażeń imigrantów na temat ich hierarchii kulturowych.

5. Czas przeprowadzenia jednostki: 45 minut

[Slajd 3]

6. Przebieg jednostki

- wykład zawierający treści dotyczące:
  - 1/ migrantów w Polsce i ich zderzenia kulturowego,
  - 2/ reakcji migrantów na polskie realia,
  - 3/ przykładowych społeczności migrantów w Polsce (migranci z byłego ZSRR, Chin i Wietnamu);
- ćwiczenie: Przyczyny dystansowania się kulturowo bliskich społeczności;
- podsumowanie.

7. Opis jednostki jako procesu dydaktycznego

Jednostka składa się z wykładu oraz ćwiczeń i nie wymaga wcześniejszego przygotowania merytorycznego szkolonych. Szkolący w postaci wykładu prezentuje treści zawarte w jednostce szkoleniowej. Ćwiczenie ma na celu ugruntowanie wiedzy i odniesienie jej do własnych doświadczeń wynikających z pracy w SG. W trakcie wykładu szkolący pobudza aktywność szkolonych za pomocą pytań dodatkowych, mających na celu także ugruntowanie treści przekazywanych w czasie wykładu. Odpowiedzi na pytania powinny być skomentowane przez szkolącego w kontekście ich adekwatności.

7.1. Treść wykładu

[Slajd 4]

Większość społeczności migracyjnych w Polsce musi się dostosować do istniejących w Polsce hierarchii kulturowych, które po pierwsze nie zawsze są zgodne z ich własnymi wyobrażeniami na temat świata, a po drugie ulegają dynamicznym zmianom w zależności od prowadzonej polityki kulturowej, sytuacji geopolitycznej lub dostępnego w kulturze masowej obrazu poszczególnych społeczności (muzułmański terrorysta, rosyjski gangster, ukraińska prostytutka etc.). Warto zaznaczyć, że społeczności migracyjne mogą odczuwać do siebie dystans bez względu na bliskość kulturową lub nawet pokrewieństwo. Wpływają na to czynniki polityczne oraz różnica statusów ekonomiczno-społecznych. Takim przykładem są relacje pomiędzy tajwańskimi studentami a obywatelami Chin Ludowych. Bez względu na wspólny język i zaplecze kulturowe, studenci z Tajwanu niechętnie wchodzi w zażyłe interakcje z kontynentalnymi Chińczykami, chętniej nawiązując relacje z innymi studentami z krajów Zachodu. Sprzyja temu fakt, iż wie-

lu tajwańskich obywateli przyjeżdża do Polski na studia, nie tylko bezpośrednio z Tajwanu, ale również ze Stanów Zjednoczonych, Australii i Kanady. Wolą zatem przyjmować normy społeczne charakterystyczne dla kultury amerykańskiej zaadaptowanej do kultury azjatyckiej, postrzegając jednocześnie obywateli Chin jako niekulturalnych przedstawicieli biednego i zacofanego kraju. W sytuacji kontaktów z Polakami zaznaczają, że nie są Chińczykami i bardzo nie lubią sytuacji, kiedy są z nimi myleni.

Szczególnie dotyczy to najbliższych położonych krajów byłego ZSRR, gdzie zaangażowanie zarówno państwa, jak i społeczeństwa polskiego w procesy zbudowania niezależnych bytów państwowych przyczyniło się do radykalnej zmiany w stosunku do całego szeregu grup etnicznych (Ukraińców, Gruzinów, Czechenów, Mołdawian, Białorusinów) oraz ich wyodrębnienia z anonimowej masy mieszkańców byłego ZSRR. Proces ten jest korygowany przez status ekonomiczny społeczności lub doświadczenia wspólnego zamieszkania. W tej perspektywie *miłość na odległość* nie oznacza istotnego skracania różnic lub rewizji światopoglądów – co dobitnie pokazuje brak akceptacji uchodźców z Czeczenii przez polskich sąsiadów oraz dualistyczny obraz obywateli Ukrainy jako przedstawicieli zaprzyjaźnionego państwa zmagającego się obcą agresją oraz niewykształconej pomocy domowej. Status mniejszości może ulegać zmianie ze względu na coraz wyższy status ekonomiczny kraju pochodzenia – dotyczy to społeczności chińskiej i w mniejszym stopniu wietnamskiej.

[Slajd 5]

Tak określona sytuacja może być podstawą strategii adaptacyjnych (kiedy migrant dostosowuje własne hierarchie do polskich), absolutnej niezgody na istniejący wizerunek (kiedy migrant uważa, że społeczne wyobrażenia o jego grupie są wynikiem ignorancji) lub ignorowania (kiedy migrant uważa, że społeczne wyobrażenia o jego grupie są wynikiem zaszłości historycznych i nie warto się na nich koncentrować). We wszystkich trzech przypadkach mamy do czynienia z dynamicznym procesem konfrontacji własnych wyobrażeń z zastanymi w Polsce.

Przybywający do Polski migranci przywożą ze sobą własne hierarchie etnospołeczne oraz modele kulturowe, które w znacznym stopniu określają modele współpracy z innymi społecznościami migracyjnymi. Mogą być to **modele inkluzyjne (włączające)**, na przykład mieszkaniów byłego ZSRR, muzułmanin, prawosławni. Dają one możliwość integracji nie tylko różnym, ale i skonfliktowanym grupom na bazie szerszej idei wspólnych doświadczeń historycznych lub bliskości kulturowej. Na przykład podzielenych przez konflikt etniczny Uzbeków i Kirgizów łączy w Polsce wspólnota

poradzieckich muzułmanów z Azji Środkowej, co daje możliwość koncentracji na współpracy i unikania trudnych tematów.

Inne modele mogą mieć charakter **ekskluzywny (wyłączający)**, na przykład w jednoznacznie negatywnym stosunku mniejszości chińskiej i wietnamskiej do Afrykańczyków lub wyraźnego dystansu Słowian z byłego ZSRR do Azjatów lub muzułmanów spoza terenów byłego ZSRR.

Warto zaznaczyć, że istniejące hierarchie kulturowe mogą być korygowane przez wydarzenia geopolityczne, lecz ich całkowita zmiana wymaga znacznie więcej czasu. Na przykład europejska orientacja znacznej części Ukraińców i Białorusinów daje im możliwość zredefiniowania siebie jako narodów bardziej europejskich od Rosjan oraz negatywnej oceny radzieckiej polityki kulturowej wobec własnej kultury. Nie zmienia to jednak radzieckiej hierarchii kulturowej, a często ją wzmacnia przez opisywanie negatywnych cech Rosjan przez pryzmat ich „azjatyckości”, co automatycznie w negatywnym świetle stawia wszystkie osoby o mniej europejskim wyglądzie lub kulturze.

Przykład pierwszy: poradziecki muzułmanin

Polityka kulturowa Związku Radzieckiego, bez względu na dwie i pół dekady dzielące nas od czasu jego rozpadu, nadal ma dosyć istotny wpływ na zbiorowe wyobrażenia i hierarchie kulturowe na przestrzeni poradzieckiej. Dotyczy to przede wszystkim dwóch aspektów: próby stworzenia uniwersalnej kultury na bazie kultury rosyjskiej oraz procesu sowietyzacji zarówno kultur etnicznych, jak i tożsamości cywilizacyjnych.

W tym kontekście z ogólną hierarchią „Zachód – nie-Zachód” współwystępują radzieckie wyobrażenia o relacji nowoczesne/zacofane oraz ponadetniczne tożsamości (poradziecki muzułmanin, poradziecki Azjata, Rosjanin z Azji) powstałe w czasach ZSRR i odtwarzane do dziś. **Po pierwsze** warto odróżnić dominującą u Słowian Wschodnich zorientowaną na Zachód hierarchię kulturową, która jest „oswajana” albo przez deklarację o europejskim charakterze własnej kultury (Białorusini i Ukraińcy) w stosunku do rosyjskiej albo – w przypadku Rosjan – przez odwołanie się do wysokiego statusu kultury rosyjskiej lub poszukiwanie nowej tożsamości etnicznej na podstawie rzeczywistych lub półfikcyjnych przodków o innym (nierosyjskim) pochodzeniu. Ostatni czynnik jest konsekwencją poprzednich modeli kulturowych, gdzie obok bardzo wysokiego statusu kultury rosyjskiej lud rosyjski miał niski status kulturowy i był traktowany protekcyjnie. W tym kontekście posiadanie np. niemieckich, polskich, żydowskich czy litewskich przodków występuje jako deklaracja znajdowania się na wyższym poziomie kulturowym niż przeciętny mieszkaniec byłego ZSRR. Poza

deklaracją w większości przypadków nie idzie za tym rzeczywiste partycypowanie w docelowej kulturze, znajomość języka ani związek z dominującym w tej kulturze wyznaniem. Osoby realizujące tę strategię nie wyobrażają sobie innego modelu etniczności niż będący wypadkową imperialnych hierarchii kulturowych, radzieckiej wiary w **determinizm biologiczny** (w tym kontekście obecność w drzewie genealogicznym polskiej prababci czyni człowieka Polakiem) oraz bezrefleksyjnego założenia „kosmopolitycznego” charakteru kultury rosyjskiej.

[Slajd 6]

Drugim modelem są tożsamości regionalno-wyznaniowe, wśród których na największą uwagę zasługuje model *poradzieckiego muzułmanina*. Bez względu na sekularyzację i wieloletnią izolację muzułmańskich regionów ZSRR od światowych centrów islamu, czynnik religijny pozostaje istotnym elementem wspólnej tożsamości umożliwiającym budowanie wspólnoty ponad podziałami etnicznymi. Wspólna specyfika poradzieckich muzułmanów (obrzędowy charakter religijności, tolerancja na spożycie alkoholu, wspomniane wyżej radzieckie idee o biologicznej determinacji bycia przedstawicielem danej kultury) utrudnia im kontakty z przedstawicielami innych kultur muzułmańskich (Arabami, Persami lub Turkami) postrzegających ich jako ludzi nie mających pojęcia o „normalnym muzułmańskim życiu”.

[Slajd 7]

Jednocześnie przynależność do radzieckiej wspólnoty i postrzeganie własnej sekularyzacji jako osiągnięcia kulturowego powoduje ich paternalistyczny stosunek do nieradzieckich muzułmanów jako zacofanych Azjatów nie będących w stanie odnaleźć się w nowoczesnym świecie.

Przykład drugi społeczności chińskiej i wietnamskiej

W przypadku społeczności chińskiej i wietnamskiej warto zaznaczyć diametralnie różny charakter postrzegania własnej kultury. Bez względu na wspólne podłoże kulturowe, społeczności te w zasadniczo różny sposób traktują zarówno siebie, jak i otoczenie. Tłumaczy to po części, zaskakujące polskich obserwatorów, dosyć napięte relacje pomiędzy przedstawicielami w sumie podobnych kultur.

[Slajd 8]

Przedstawiciele kultury chińskiej widzą siebie jako źródło zarówno tradycji kulturowej dla całej Azji Wschodniej, jak i kulturę wyznaczającą standardy nowoczesności. **W tym kontekście powstałe na skutek otwarcia się na świat uznanie dla cywilizacyjnych osiągnięć Zachodu i Japonii w żaden sposób nie zmieniło dosyć paternalistycznego traktowania innych kultur, a szczególnie osób pochodzących z Afryki.** Te kulturowe stereotypy zostały wzmocnione przez stosowanie zbliżonej do radzieckiej polityki kulturowej, podkreślającej biologiczny charakter etniczności. W ten sposób hierarchie kulturowe zostały wzmocnione przez biologiczne. Społeczność wietnamska jest postrzegana jako peryferyjny element świata chińskiego zawdzięczający mu cały swój dorobek kulturowy. W tym kontekście narodowe aspiracje Wietnamczyków są postrzegane jako przejaw nieuzasadnionej dumy narodowej byłej chińskiej prowincji.

W przypadku społeczności wietnamskiej mamy do czynienia z bardziej etnicznym sposobem postrzegania własnej kultury. Wietnamczycy stereotypowo są postrzegani jako przedstawiciele kultury zamkniętej na wpływy zewnętrzne. Obraz ten jest jednak dalece uproszczony. Na skutek wieloletnich kontaktów z kulturami zarówno Azji, jak i Europy (przede wszystkim Francji) kultura wietnamska jest otwarta na wpływy zewnętrzne, z wyjątkiem pewnego dystansu do wielkiego sąsiada (Chin).

[Słajd 9]

Widzą siebie jako kraj bardziej otwarty i kosmopolityczny od Chin. Współczesnych Wietnamczyków cechuje silny patriotyzm rozumiany jako przywiązanie do własnej kultury, tradycji oraz tożsamości narodowej. Wielu Wietnamczyków, zwłaszcza przynależących do starszego pokolenia, odczuwa pewną solidarność i wspólnotę z obywatelami krajów postkomunistycznych z uwagi na fakt niegdysiejszej przynależności do krajów bloku państw socjalistycznych. Zachowują w stanie nienaruszonym lokalne hierarchie kulturowe wobec sąsiadów i mieszkańców Afryki.

[Słajd 10]

Ćwiczenie: Przyczyny dystansowania się kulturowo bliskich społeczności (patrz 7.2)

[Słajd 11]

PODSUMOWANIE

☞ Do zapamiętania:

Na czym polegają problemy tożsamościowe poradzieckich muzułmanów? Czy migranci z byłego ZSRR, Wietnamu i Chin całkowicie porzucają hierarchie kulturowe charakterystyczne dla ich rodzimych kultur? Jak, w porównaniu do Chińczyków, postrzegają swoją kulturę Wietnamczycy?

Podsumowanie (odpowiedzi)

Wspólna specyfika poradzieckich muzułmanów (obrzędowy charakter religijności, tolerancja na spożycie alkoholu, radzieckie idee o biologicznej determinacji bycia przedstawicielem danej kultury) utrudnia im kontakty z przedstawicielami innych kultur muzułmańskich (Arabami, Persami lub Turkami) postrzegających ich jako ludzi nie mających pojęcia o „normalnym muzułmańskim życiu”. Jednocześnie przynależność do radzieckiej wspólnoty i postrzeganie własnej sekularyzacji jako osiągnięcia kulturowego powoduje ich paternalistyczny stosunek do nieradzieckich muzułmanów jako zacofanych Azjatów nie będących w stanie odnaleźć się w nowoczesnym świecie.

Nie. Przybywający do Polski migranci przywożą ze sobą własne hierarchie etnospołeczne oraz modele kulturowe, które w znacznym stopniu określają modele współpracy z innymi społecznościami migracyjnymi. Tu w praktyce wytwarzają często nowe systemy hierarchii uwzględniające relacje z innymi.

Wietnamczycy są przekonani o własnej otwartości kulturowej, nowoczesności i solidarności z innymi, szczególnie w kontekście hierarchicznej kultury chińskiej.

7.2. Ćwiczenia

Ćwiczenie: Przyczyny dystansowania się kulturowo bliskich społeczności

Celem ćwiczenia jest utrwalenie i zapamiętanie treści zawartych w jednostce szkoleniowej.

Czas trwania ćwiczenia: 15 minut.

Metoda: burza mózgów, praca w grupach połączona, panel dyskusyjny.

Przebieg ćwiczenia:

- 1/ Prowadzący dzieli uczestników szkolenia na dwie grupy. Każda z nich otrzymuje jedno polecenie:

Grupa I: wypisz i omów przyczyny dystansowania się poradzieckich muzułmanów od współwyznawców spoza byłego ZSRR.

Grupa II: wypisz i omów przyczyny dystansu pomiędzy społecznościami chińską i wietnamską pomimo ich wspólnego podłoża kulturowego.

2/ Szkoleni – członkowie grup zapisują odpowiedzi na tablicy i uzasadniają dane rozwiązanie.

3/ Podsumowanie.

Osoba prowadząca powinna podać prawidłowe odpowiedzi lub skorygować nieprawidłowe.

Potrzebne materiały do przeprowadzenia ćwiczenia: tablica, kreda lub marker, kartki papieru i przyrządy do pisania dla szkolonych.

8. Narzędzie sprawdzające

Test.

9. Narzędzia wykorzystane podczas szkolenia

Prezentacja PP, tablica/flipchart, pisaki, kartki papieru, przyrządy do pisania.

Wspólnota pokrewieństwa

Cele projektu:

Projekt szkoleniowy dotyczy roli pokrewieństwa w kształtowaniu tożsamości jednostek i grup ludzkich. Przekazane w jego trakcie informacje ukazują znaczenie pokrewieństwa w tworzeniu poczucia wspólnoty wśród grup afrykańskich. Ważnym elementem prezentowanych w nim treści jest przedstawienie afrykańskiej koncepcji rodziny, często odmiennych od modelu nuklearnego i monogamicznego typowego dla kultury europejskiej. Przedstawione treści mają pomóc uczestnikom w kierowaniu własnym procesem poznawczym oraz nawiązywaniu interakcji i wchodzeniu w relacje z cudzoziemcami pochodzącymi z Afryki. Przeprowadzone w trakcie projektu ćwiczenia mają utrwalić zdobytą wiedzę.

Pozyskana wiedza dotyczy:

- przekazania podstawowej wiedzy dotyczącej kulturowo zróżnicowanych koncepcji pokrewieństwa;
- przedstawienia standaryzowanych zasad prezentacji (zapisu) relacji pokrewieństwa i powinowactwa;
- charakterystyki znaczenia pokrewieństwa w budowaniu poczucia wspólnoty wśród Afrykanów;

Kształtowane umiejętności dotyczą:

- rozpoznawania typów systemów pokrewieństwa;
- rozumienia postaw i zachowań ludzi funkcjonujących w różnych kontekstach kulturowych i sytuacyjnych;
- rozpoznawania układów społecznych powstałych w oparciu o kryterium więzów pokrewieństwa.

Postawy:

- ukształtowanie postawy otwartej na odmienne koncepcje człowieka jako istoty ludzkiej oraz jego miejsca w społeczeństwie, w tym na praktyki społeczne ujawniające się w kontekście podziałów według kryterium więzów krwi;
- poprzez ukazanie kulturowych uwarunkowań postrzegania pokrewieństwa oraz klasyfikowania kategorii: „krewny”, „niekrewny” uwrażliwienie na różnice między wartościami typowymi dla społeczeństwa zachodniego a grupami, dla których kryterium pokrewieństwa stanowi podstawowy czynnik budowania tożsamości i podziałów społecznych.

Informacje dodatkowe:

Projekt szkoleniowy składa się z 2 jednostek szkoleniowych. Każda z nich zawiera część wykładową, wyjaśnienie kluczowych pojęć dla poruszanej problematyki, ćwiczenie utrwalające nabytą wiedzę i podsumowanie. Zaleca się, aby zajęcia dydaktyczne wg wskazanych jednostek szkoleniowych przeprowadzone były w kolejności podanej w poniższym wykazie.

Wykaz jednostek:

1. Paradygmat pokrewieństwa.
2. Rodzina jako grupa pokrewieństwa (na przykładzie Afryki).
3. Test wielokrotnego wyboru.

Forma weryfikacji: test.

Jednostka szkoleniowa

- 1. Projekt szkoleniowy: Wspólnota pokrewieństwa**
- 2. Jednostka szkoleniowa nr 1: Podstawowe wzorce pokrewieństwa**
- 3. Powiązanie z modułem baza wiedzy demonstratora**

Źródła – raporty:

R. Vorbrich, Afrykanie – charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski;

Słownik:

małżeństwo, pokrewieństwo, rodzina, systemy pokrewieństwa.

Bibliografia – wybór:

Szynkiewicz S. (1992), *Pokrewieństwo. Studium etnologiczne*, Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.

Vorbrich R. (2012), *Plemienna i postplemienna Afryka. Koncepcje i postaci wspólnoty w dawnej i współczesnej Afryce*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.

Zajączkowski A. (1980), *Czarna Afryka wczoraj i dziś*. Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza.

[Slajd 2]

4. Cel jednostki

4.1. Wiedza

- charakterystyka kulturowo zróżnicowanych koncepcji pokrewieństwa;
- opis standaryzowanych zasad prezentacji (zapisu) relacji pokrewieństwa i powinowactwa;
- charakterystyka podstawowych kategorii analizy antropologicznej odnoszących się do pokrewieństwa.

4.2. Umiejętności

- rozpoznawanie układów społecznych powstałych w oparciu o kryterium więzów pokrewieństwa;
- identyfikowanie różnych rodzajów relacji społecznych w środowisku obcym kulturowo;
- efektywne nawiązywanie kontaktów z przedstawicielami obcego środowiska kulturowego.

4.3. Postawy

- uwrażliwienie na kulturowe zróżnicowanie form relacji międzyludzkich;
- wyrobienie gotowości do postrzegania zachowań ludzkich w kontekście kulturowym właściwym dla społeczeństwa opartego na więzach pokrewieństwa;

5. Czas przeprowadzenia jednostki: 45 minut

[Slajd 3]

6. Przebieg jednostki

- wykład: Paradygmat pokrewieństwa;
- ćwiczenie: Praktyczny wymiar więzów pokrewieństwa;
- podsumowanie.

7. Opis jednostki jako procesu dydaktycznego

Jednostka składa się z wykładu, ćwiczenia oraz krótkiego podsumowania. Prowadzący w formie wykładu prezentuje zawarte w jednostce treści obejmujące podstawowe informacje dotyczące systemu pokrewieństwa w Afryce. Następnie przeprowadza ćwiczenie, które ma na celu ugruntowanie wiedzy i przyswojenie terminologii odnoszącej się do relacji pokrewieństwa i powinowactwa. Podsumowanie służy wskazaniu szkolonym najważniejszych różnic w zakresie omawianego tematu między kulturą afrykańską a znanym im kontekstem polskim.

7.1. Treść wykładu

Wykład zatytułowany jest: „Paradygmat pokrewieństwa”. Paradygmatem nazywamy zbiór pojęć i teorii tworzących podstawy danej wiedzy.

[Słajd 4]

Definicja pokrewieństwa

Pokrewieństwo jest obiektywnie istniejącym faktem natury biologicznej. W świadomości ludzkiej nabiera ono jednak z reguły cech kategorii społecznej zdeterminowanej kulturowo.

[Słajd 5]

Dwie osoby, będące krewnymi, są związane na jeden z dwóch sposobów. Albo jedna z nich jest potomkiem bądź przodkiem drugiej, albo pochodzą od wspólnego przodka. Oba typy relacji krewniaczych opierają się na pochodzeniu.

[Słajd 6]

Systemy pochodzenia

Istnieją dwa podstawowe sposoby liczenia pochodzenia:

- **Systemy unilinearne** (patry- lub matrylinearne) – określają krewnych bądź w linii męskiej, bądź w żeńskiej, oraz wytyczają jedną linię dziedziczenia (niekiedy naprzemiennie z pokolenia na pokolenie). Systemy genealogiczne oparte na regule jednej linii pochodzenia jednoznacznie definiują przodków, zapobiegając podwajaniu się ich liczby z każdą generacją.
- **Bilateralne lub kombinowane systemy pochodzenia** (kognatyczne) – polegają na równoczesnym występowaniu dwóch (lub kilku) linii pochodzenia. Jednostka wchodzi w relacje pokrewieństwa z „krewnymi” pochodzącymi z linii ojcowskiej i matczynej, przy czym stopień i zakres tych relacji może być zróżnicowany.

[Słajd 7]

Liczenie pochodzenia – kodem kultury

Gdyby przyjąć zasadę liczenia naszego pochodzenia z obu stron rodziców, liczba przodków zwiększałaby się w tempie arytmetycznym z każdym

pokoleniem, a liczba ich potomków – naszych krewnych – w jeszcze większym tempie.

[Slajd 8]

Dwa sposoby ograniczania liczby krewnych

Ze względów praktycznych należy zatem ograniczyć liczbę przodków. Można dokonać tego na dwa sposoby. Można liczyć pokrewieństwo wstecz, do którejś określonej generacji, jak to czyni się zazwyczaj w Europie, gdzie dominuje bilateralny system pokrewieństwa. Można także, jak robi to większość Afrykanów, wyróżnić jedną płęć przodków zgodnie z unilinearą zasadą dziedziczenia. Rozpoznawanie i uznawanie pokrewieństwa i pochodzenia nazwać możemy kodem dziedziczenia (schematami pokrewieństwa, zwanymi też systemami pochodzenia).

[Slajd 9]

Systemy pochodzenia kulturowymi kodami dziedziczenia

Systemy pochodzenia są w istocie regułami, według których ludzie określają związki społeczne między jednostkami, w każdym razie ich niektóre typy, lub inaczej mówiąc, są zespołem zasad i praktyk określających sposób przekazywania z pokolenie na pokolenie statusu prawnego.

[Slajd 10]

Znaki zapisu relacji pokrewieństwa i powinowactwa

W naukach społecznych wypracowano system zapisu relacji pokrewieństwa i powinowactwa.

Przy ich pomocy można zapisać i odtworzyć rodzaj relacji, jakie łączą poszczególne osoby (EGO) z ich przodkami, potomkami i powinowatymi.

[Slajd 11]

Często obrazowanie relacji pokrewieństwa (pochodzenia) przybiera postać diagramu pokrewieństwa – lub [Slajd 12] tzw. „drzewa genealogicznego”.

[Slajd 13]

Sposoby rozumienia pochodzenia

System pochodzenia można rozumieć na dwa sposoby: jako pewną wspólnotę krwi, będącą konsekwencją pewnych związków fizycznych,

a właściwie biologicznych, lub jako pewien szczególnego rodzaju typ relacji społecznych. W tym drugim rozumieniu struktura pokrewieństwa wyznacza sposób, w jaki związki biologiczne wykorzystywane są do celów społecznych, sposób, w jaki kryterium fizyczne jest używane do selekcji członków na grupy oraz przypisywania im praw, obowiązków itp.

Musimy jednak zdawać sobie sprawę, iż faktów fizycznych używa się w tym wypadku selektywnie, zniekształcając je. To właśnie sprawia, iż wywodów genealogicznych nie można zawsze traktować dosłownie. Stąd bardziej adekwatne wydaje się użycie terminu pochodzenie.

Rozpoznawanie stopnia i charakteru pokrewieństwa miało zawsze istotne znaczenie dla społeczeństw ludzkich. Pomagało w prosty sposób zidentyfikować „swojego” i „obcego”, zdefiniować charakter relacji między jednostkami i grupami ludzkimi.

Ma ono szczególne znaczenie zwłaszcza wśród społeczeństw cechujących się małym stopniem zróżnicowania społecznego, brakiem klas społecznych oraz silnie i trwale wyodrębnionych grup zawodowych lub grup o różnych poziomach wykształcenia (wszyscy produkowali podobne kategorie dóbr lub poddawani byli tym samym procedurom inicjacyjnym), jedy-nym, a w każdym razie najłatwiejszym, sposobem pozwalającym umiejscowić jednostkę w takim społeczeństwie były relacje pokrewieństwa.

Nawet w grupach rolników, gdzie wszyscy uprawiali w ten sam sposób te same rośliny, lub w grupach pasterzy, gdzie wszyscy hodowali te same gatunki zwierząt, każdy był czymś synem lub córką, ojcem lub matką, dziadkiem, babcią lub wnukiem, bratem stryjecznym lub ciotecznym, dalszym kuzynem, szwagrem, siostrzeńcem, stryjem, wujem lub ciotką. W takim układzie to, co sytuowało jednostkę we względnie homogenicznym społeczeństwie, to miejsce w linii pochodzenia. Rozpoznawanie i respektowanie swego miejsca w linii pochodzeniowej stanowiło warunek utrzymania porządku społecznego. Takie relacje nie mogły być przedmiotem dowolnych wyborów. Przeciwnie, obudowane były w złożone i zróżnicowane etykiety, nakazy i zakazy. Jednostki, zależnie od swego miejsca w linii pochodzeniowej, zresztą zmiennego w naturalnym biegu życia, odgrywały określoną rolę w swoim społecznym otoczeniu.

Typowym przykładem tego rodzaju społeczeństwa dostarczają tradycyjne kultury Afryki. Afrykanin od wczesnego dzieciństwa wdrażany jest do wypełniania obowiązków i korzystania z praw, uczy się różnych ról wobec rodziców, rodzeństwa i dalszych krewnych.

Choć oczywiście Afrykanin nie obraca się jedynie w kręgu swych krewnych, to właśnie dzięki rozbudowanym regułom liczenia pochodzenia (a także powinowactwa) oraz sposobom asymilacji niekrewnych poprzez adopcję społeczną i polityczną, całe jego życie zorientowane jest według

opozycji krewny – niekrewny. Jak ujął to socjolog Andrzej Zajączkowski, „Kto jest krewny, ten jest swój – kto nim nie jest, ten jest obcy. (...) »My« to ci, którzy jesteśmy jednej krwi, nie tylko w ścisłym sensie biologicznym, ale także w sensie szerszym, już nie biologicznym” (1980: 55). Także w szerszym wymiarze – kulturowym i etnicznym.

Budowanie tożsamości Afrykanina, wskazywanie granicy między swoimi a obcymi, odbywa się tu poprzez rozpoznawanie krewnych – przynależnych do tej samej linii pochodzeniowej. Ma to miejsce w dwóch wymiarach.

W układzie wertykalnym (pionowym) prowadzi do najbardziej odległych przodków, nawet mitycznych, co pozwala na określenie zaplecza społecznego jednostki poprzez ustalenie dalszych, żyjących krewnych, również z bocznych linii pochodzeniowych, a także zidentyfikowanie osób zmarłych, znajdujących się w tej linii. Osoby zmarłe, w kontekście tradycyjnych wierzeń i praktyk religijnych (kultu przodków), także stanowią swoiste zaplecze społeczne, czyli mówiąc kategoriami socjologicznymi – kapitał społeczny każdego Afrykanina. [Slajd 5]

W układzie horyzontalnym (poziomym) rozpoznanie relacji krewniaczych (wspólnego lub nie pochodzenia) wśród żyjących stanowi podstawę budowy postaw zależności, dominacji, solidarności, unikania lub wrogości. Więzy pokrewieństwa i powinowactwa tworzą w społeczeństwach tradycyjnych podstawę działania ludzkiego, kształtują tożsamość, regulują relacje międzyludzkie, zasady współdziałania, stosunek swój – obcy.

W świecie występuje kilka modelowych systemów pokrewieństwa. Najprostszy – dwudzielny schemat klasyfikacyjny wyróżnia dwa takie modele: patrylinearny, matrylinearny.

[Slajd 14]

Pochodzenie w linii ojcowskiej

Patrylinearny system pochodzenia, który dominuje zwłaszcza w Afryce, polega na uznaniu prymatu krewnych ze strony ojca. Do grupy pochodzeniowej należą synowie i córki, ale tylko synowie mogą przekazywać swym potomkom przynależność do grupy krewniaczej – np. rodu.

Kluczową cechą systemu patrylinearnego, silnie sprzężonego z zasadą egzogamii, jest wymiana kobiet. W tym systemie córki trzeba wydać za mąż za członków innych grup pochodzeniowych, a to z kolei powoduje związanie patrylinearnego systemu pokrewieństwa z patrylokalnością – osadzeniem się nowych rodzin podstawowych w siedzibie grupy męża. Choć w wielu wypadkach owa patrylokalność może być odroczone do czasu uiszczenia opłaty matrymonialnej przez grupę pana młodego. Płatności małżeń-

skiej nie należy jednak utożsamiać z kupowaniem żony. W tradycyjnym społeczeństwie afrykańskim krył się za nią złożony rytuał wymiany darów, który służył stabilizacji pozycji kobiety w nowej grupie. Opłata matrymonialna stanowi swoiste zabezpieczenie, wadium gwarantujące dobre traktowanie przez męża i jego krewnych. Przeciwna sytuacja może być podstawą rozwodu i uznanego społecznie żądania krewnych kobiety zwrotu owego daru.

[Slajd 15]

Pochodzenie w linii matczynej

Odwrotnością pokrewieństwa patrylinearnego jest zasada liczenia pochodzenia w linii matczynej. Polega ona na uznawaniu za członków grupy pochodzeniowej jedynie kobiet oraz ich potomstwa (obojsza płci), z zastrzeżeniem, że tylko córki mogą przekazywać swym dzieciom przynależność do grupy krewniaczej - np. rodu.

Zgodnie z tą zasadą mężczyźni podejmują funkcje męża i progenitura (dawniej potomstwo, dzieci) w innej grupie, niż się urodzili. Ma to określone konsekwencje spowodowane zasadniczą cechą tkwiącą w systemie matrylinearnym: sprzecznością pokrewieństwa (sukcesji), rezydencji i władzy. Wbrew powierzchownym skojarzeniom system pokrewieństwa matrylinearnego nie może być utożsamiany z matriarchatem - hierarchicznym ustrojem społecznym i politycznym, w którym władzę sprawują kobiety - choć w porównaniu z systemem patrylinearnym status i rola społeczna kobiet są tu znacząco większe. Mężczyźni, a konkretnie bracia matek - wujowie, odgrywają w społeczeństwach matrylinearnych kluczową rolę w sferze dziedziczenia i władzy politycznej. Usprawiedliwione są zatem opinie, iż matrylinearny system pokrewieństwa można również nazwać systemem awunkularnym, od łacińskiego *avunculus* - wuj. W układzie awunkularnym to mężczyźni - bracia kobiet przekazujących pochodzenie - sprawują władzę, wykonują czynności sakralne oraz administrują majątkiem. Nie mogą jednak przekazać majątku ani swych godności synom.

Matrylinearność w znacznym stopniu wpływa zatem na kształt gospodarstwa domowego, w którym próbuje się na różne sposoby pogodzić potencjalne sprzeczności, determinowane przez naturalny konflikt między więzami pokrewieństwa liczonego jedynie ze strony matki a więzami emocjonalnymi wynikającymi ze stosunku do małżeństwa i ojcostwa.

Afrykańscy Aszanti (żyjący w Ghanie i na Wybrzeżu Kości Słoniowej) na różne sposoby próbują uporać się ze sprzecznościami leżącymi u podstaw rodziny, (rozumianej jako zespół spokrewnionych i wspólnie żyjących osób), gdzie wspólne pokrewieństwo nie musi oznaczać wspólnego zamieszkiwa-

nia. Wyróżnić można u nich dwa podstawowe modele gospodarstw domowych, pomiędzy którymi istnieje wiele rozwiązań szczegółowych. W każdym z nich mężczyzna musi zdecydować, czy będzie mieszkał z grupą żony czy z grupą matki i siostry.

W pierwszym przypadku podstawową jednostką społeczną tworzy gospodarstwo domowe, którego głową jest kobieta, a stałymi członkami jej dzieci, niekiedy też siostry z dziećmi, a także wnuki tych kobiet. Mężczyźni są tu elementami, jeśli tak można ująć, dochodzącymi, mniej lub bardziej związanymi z kobietami i ich dziećmi poprzez małżeństwo i ojcostwo. Są oni bardziej członkami gospodarstw domowych swych siostr lub matek. Jeszcze częściej są rozdarciami pomiędzy domem żony i domem siostry, między lojalnością z rodziną żony (teściów ze strony żony), obowiązkami wobec własnych dzieci, a lojalnością wobec grupy pochodzenia i obowiązkami wobec siostrzeńców. Taki model rodziny matrylinearnej, w której mąż jedynie odwiedza swoją żonę i dzieci, określa się jako duolokalną. W takiej sytuacji ojcom przypada rola genitora (rodzica), a funkcję ojców społecznych spełniają wujowie.

W drugim wypadku, do niedawna zdecydowanie rzadszym, gospodarstwo domowe może, choć nie musi, nabrać charakteru paternalnego (czyli z dominacją czynnika męskiego). Głową rodziny jest wówczas mężczyzna (często z silną pozycją swojej siostry), a współtworzą ją jego żona (lub żony) i wspólne dzieci. Taka rodzina może obejmować także siostrę danego mężczyzny wraz z jej dziećmi – siostrzeńcami, którzy kiedyś przejmą schedę po głowie rodziny. To drugie rozwiązanie jest ideałem, do którego dąży mężczyzna. Wcześniej jednak musi pokonać liczne przeciwności, przede wszystkim spłacić całość zobowiązań wobec krewnych (wujka) żony. Nawet wówczas, gdy żony, po spełnieniu pewnych warunków (przede wszystkim ostatecznym spłaceniu zobowiązań przez męża), przenoszą się do domu męża, zdarza się, że dzieci pozostają w rodzinie matki.

W Afryce system matrylinearny występuje wyspowo w kilku regionach, m.in. wśród Tuaregów w Afryce Północnej, Aszanti, Akyem i Fanti w Afryce Zachodniej oraz części ludów Bantu w Afryce Środkowej i Wschodniej.

[Slajd 16]

Kombinowany system pochodzenia

Rzeczywistość jest jeszcze bardziej złożona niż przedstawione dwa powyższe modele. W wielu regionach spotkać można kombinowane systemy pokrewieństwa, które uznają nie tylko dwie linie pochodzenia (system bilateralny), ale tworzą skomplikowaną kombinację trzech (lub więcej) linii pochodzenia.

Przykładem jest system pochodzenia występujący u ludu Lobi (z pogranicza Burkina Faso i Wybrzeża Kości Słoniowej), którzy mogą równocześnie należeć do patrylinearnej grupy ojca, matrylinearnej grupy matki oraz matrylinearnej grupy ojca. Każdy Lobi należy do trzech grup pokrewieństwa: do jednego z czterech wielkich rodów matrylinearnych, określanym wspólnym mianem *kaar*, do grupy ponad stu lineażu (czyli segmentów rodowych) matrylinearnych – zwanych *kuon* – oraz do grupy będącej odpowiednikiem ojcowskiego rodu matrylinearnego *koda ar*. Skomplikowana sieć relacji pochodzenia uwidacznia się tu w formule kształtowania nazwiska jednostki. Nazwisko mężczyzny Lobi składa się bowiem z trzech elementów: nazwy rodu matrylinearnego, nazwy matczynej lineażu oraz nazwy lineażu ojcowskiego. W ten sposób pełne nazwisko głowy rodziny Lobi – Da Kpada Bindute od razu informuje o pochodzeniu osoby, która je nosi. W wypadku przywołanego jako przykład Da Kpada Bindute: Da – to nazwa rodu matrylinearnego; Kpada – to nazwa lineażu matrylinearnego matki, zaś Bindute – to nazwa lineażu ojcowskiego.

[Slajd 17]

Ć w i c z e n i e. Relacje pokrewieństwa i powinowactwa (patrz 7.2)

PODSUMOWANIE

[Slajd 18]

Warto zapamiętać:

Czy pokrewieństwo jest wyłącznie faktem biologicznym?

Jakie są dwa podstawowe sposoby liczenia pochodzenia i na czym polegają?

Co nazywamy systemem pochodzenia?

Na czym polega patrylinearny system pochodzenia?

Czym jest patrylokalność?

Na czym polega matrylinearny system pochodzenia?

Czym jest matriarchat?

Podsumowanie (odpowiedzi)

W świadomości ludzkiej pokrewieństwo nabiera z reguły cech kategorii społecznej zdeterminowanej kulturowo.

Wyróżniamy systemy unilinearne, które określają krewnych, w linii męskiej lub żeńskiej i wytyczają jedną linię dziedziczenia oraz bilateralne (lub kombi-

nowane), które polegają na równoczesnym występowaniu dwóch (lub kilku) linii pochodzenia.

Systemem pochodzenia nazywamy zespół zasad i praktyk określających sposób przekazywania z pokolenia na pokolenie statusu prawnego.

Patrylinearny system pochodzenia polega na uznaniu prymatu krewnych ze strony ojca. Do grupy pochodzeniowej należą synowie i córki, ale tylko synowie mogą przekazywać swym potomkom przynależność do grupy krewniaczej.

Patrylokalność to osadzanie się nowych rodzin podstawowych w siedzibie grupy męża.

Matrylinearny system pochodzenia polega na uznawaniu za członków grupy pochodzeniowej jedynie kobiet oraz ich potomstwa (obojga płci), z zastrzeżeniem, że tylko córki mogą przekazywać swym dzieciom przynależność do grupy krewniaczej.

Matriarchat to hierarchiczny ustrój społeczny i polityczny, w którym władzę sprawują kobiety. Nie można go utożsamiać z systemem matrylinearnym.

7.2. Ćwiczenia

Ć w i c z e n i e. Relacje pokrewieństwa i powinowactwa

Cel ćwiczenia: Przyswojenie terminów odnoszących się do relacji pokrewieństwa i powinowactwa. Opanowanie w podstawowym zakresie (oraz przećwiczenie) praktycznych umiejętności stosowania graficznym znaków (symboli) zapisu relacji pokrewieństwa i oznaczania miejsca danej osoby w grupie rodzinnej lub szerszej grupie społecznej.

Czas trwania ćwiczenia: 15-20 minut.

Nazwa metody: dyskusja i praca indywidualna.

Opis metody: W pierwszej części ćwiczenia prowadzący aktywizuje uczestników poprzez krótką dyskusję, następnie daje uczestnikom zadanie indywidualne, które następnie jest prezentowane na forum grupy.

Przebieg ćwiczenia:

Prowadzący ustawia prezentację w Power Point na slajdzie prezentującym system zapisu symboli pokrewieństwa (powinowactwa).

Odwołując się do doświadczeń i wiedzy uczestników szkolenia, konkretnie do konceptualizacji pokrewieństwa w ich środowisku społecznym prowadzący zadaje pytania:

- Jak w pani/pana rodzinie (środowisku) nazywa się mąż siostry (brat żony, brat ojca, brat matki... itp.)?

- Jak w Pani/Pana środowisku nazywa się ojciec żony (ojciec matki, matka żony, syn brata dziadka macierzystego, itp.).

Następnie prowadzący daje zadanie, by uczestnicy, każdy indywidualnie, sporządzili na kartkach papieru flipchartowego maksymalnie rozbudowany diagram relacji pokrewieństwa swojej rodziny, z tym, że autor opisu powinien wystąpić w nim jako EGO, a znani mu krewni i powinowaci obok imion własnych (jeśli są znane) powinni mieć przypisane terminy określające charakter relacji pokrewieństwa (np. teść, teściowa, itp.).

Wybrany przez prowadzącego (najszerszy lub najlepiej opisany terminami) zapis należy zaprezentować i omówić na forum grupy.

8. Narzędzia sprawdzające

Test.

9. Narzędzia wykorzystywane w trakcie szkolenia

Tablica, prezentacja PP, materiały do notowania, arkusze papieru do flipchart.

Jednostka szkoleniowa

- 1. Projekt szkoleniowy: Wspólnota pokrewieństwa**
- 2. Jednostka szkoleniowa nr 2: Rodzina jako grupa pokrewieństwa (na przykładzie Afryki)**
- 3. Powiązanie z modułem baza wiedzy demonstratora**

Źródła - raporty:

R. Vorbrich, Afrykanie - charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski;

Słownik:

małżeństwo, pokrewieństwo, rodzina, systemy pokrewieństwa.

Bibliografia - wybór:

Szynkiewicz S. (1992), *Pokrewieństwo. Studium etnologiczne*, Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.

Vorbrich R. (2012), *Plemienna i postplemienna Afryka. Koncepcje i postaci wspólnoty w dawnej i współczesnej Afryce*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.

Zajączkowski A. (1980), *Czarna Afryka wczoraj i dziś*. Warszawa: Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza.

[Slajd 2]

4. Cel jednostki

4.1. Wiedza

- charakterystyka znaczenia pokrewieństwa w budowaniu poczucia wspólnoty wśród Afrykanów;
- charakterystyka postaw i zachowań ludzi funkcjonujących w różnych kontekstach kulturowych i sytuacyjnych;
- charakterystyka koncepcji rodziny poligamicznej i rozbudowanej pokoleniowo.

4.2. Umiejętności

- rozpoznawanie układów społecznych powstałych w oparciu o kryterium więzów pokrewieństwa; - zrozumienie postaw i zachowań ludzi funkcjonujących w różnych kontekstach kulturowych i sytuacyjnych;
- identyfikowanie różnych rodzajów relacji społecznych w środowisku obcym kulturowo;
- efektywne nawiązywanie kontaktów z przedstawicielami obcego środowiska kulturowego.

4.3 Postawy

- wzbudzenie uwrażliwienia na kulturowe zróżnicowanie form relacji międzyludzkich;
- wzbudzenie uwrażliwienia na różnice między wartościami typowymi dla społeczeństwa zachodniego a grupami afrykańskimi, dla których rodzina stanowi podstawowy punkt odniesienia i kształtowania tożsamości oraz swojego miejsca w społeczeństwie.

5. Czas przeprowadzenia jednostki: 45 minut

[Slajd 3]

6. Przebieg jednostki

- wykład: Rodzina jako grupa pokrewieństwa (na przykładzie Afryki) (20-25 min.);
- ćwiczenie: Praktyczny wymiar więzów pokrewieństwa (15-20 min.);
- podsumowanie (5 min.).

7. Opis jednostki jako procesu dydaktycznego

Jednostka składa się z wykładu, ćwiczenia oraz krótkiego podsumowania. Prowadzący w formie wykładu prezentuje zawarte w jednostce treści obejmujące informacje dotyczące specyfiki afrykańskiej rodziny. Następnie przeprowadza ćwiczenie, które ma na celu ugruntowanie wiedzy i przyswojenie terminologii odnoszącej się do relacji pokrewieństwa i powinowactwa. Podsumowanie służy zwróceniu uwagi na najistotniejsze zagadnienia poruszanej tematyki.

7.1. Treść wykładu

Przyjęte w danym społeczeństwie zasady ustalania pokrewieństwa pozwalają wyodrębnić w nim grupy krewnych. Najprostszą jest oczywiście rodzina.

[Slajd 4]

Definicja rodziny

Rodzina to grupa określona przez stosunki seksualne, odpowiednio unormowane i trwałe, tak by mogła zapewnić odnawianie się sfery reprodukcji (biologicznej i kulturowej).

Należy jednak pamiętać, iż w wielu kulturach – afrykańskich – rozumienie rodziny i leżącego u jej podstaw małżeństwa jest odmienne od obecnego we współczesnej kulturze Zachodu. Przede wszystkim afrykańska rodzina charakteryzuje się hierarchicznym układem swych członków.

[Slajd 5]

Seria imion wśród ludu Daba (Kamerun)

Wyraźna hierarchia pojawia się już wśród rodzeństwa. Ujawnia się ona najwyraźniej w społeczeństwach, w których obowiązuje zasada nadawania dzieciom imion zgodnie z określoną serią, jednolitą dla całej grupy (z jej lokalnymi odmianami), odrębną dla dziewczynek i chłopców. Zwykle taka seria składa się z 10 lub 12 imion nadawanych w określonej kolejności urodzenia. Posiadane imię określa w ten sposób porządek starszeństwa rodzeństwa, określa zarazem status osoby, jej prawa do dziedziczenia, o przydziale funkcji w kulcie przodków itp. Na przykład u kameruńskich Daba syn posiadający „najwyższe” w imię w danej serii dziedziczy pola uprawne, a ten, obdarzony imieniem najniższym w serii dziedziczy zagrodę ojcowską wraz przywilejem (obowiązkiem) opieki nad owdowiałą matką. Pozostali, jeśli dana wspólnota lokalna nie posiada rezerw gruntowych, są muszą szukać szczęścia poza obszarem rodzinnej wsi. Zwykle, z powodu dużej śmiertelności dzieci w danej rodzinie w serii imion chłopców i dziewczynek występują liczne luki. Na przykład bracia mogą nosić imiona odpowiadające 1., 4. i 7. kolejności w serii męskiej. Oznacza to, że chłopcy obdarzeni przy urodzeniu imionami oznaczającymi 2., 3., 5. i 6. kolejność urodzenia zmarli przedwcześnie.

[Slajd 6]

Małżeństwo – przegrupowanie struktury społecznej

Tradycji afrykańskiej obca jest koncepcja rodziny jako związku dowolnego, ufundowanego na tak abstrakcyjnych wartościach, jak miłość i wolność wyboru. W Afryce (podobnie jak dawniej w europejskich społeczeństwach chłopskich lub warstwach arystokratycznych) małżeństwo jest sojuszem pomiędzy dwiema grupami krewnych, opartym na wspólnym interesie w jego związaniu i kontynuacji, a dzieci zrodzone w ramach tego związku stają się krewnymi obu tych grup. Tak zaaranżowane małżeństwo i powstająca w związku z tym nowa rodzina nie jest autonomiczna wobec grup pochodzenia małżonków, jest od swego zarania strukturą zależną. Związana na liczne sposoby z szerszymi poziomami integracji społecznej stanowi część większej całości. W kontekście afrykańskim termin rodzina musi być zatem stosowany z pewnymi, daleko idącymi, zastrzeżeniami. W pewnym uproszczeniu wymienić można trzy z nich.

[Slajd 7]

Terminologia pokrewieństwa wg „zasady pokoleniowej” i „zasady rozszerzonego rodzeństwa” u ludów Bantu.

- 1/ W wielu afrykańskich systemach pokrewieństwa funkcjonuje zasada pokoleniowa i zasada rozszerzonego rodzeństwa oraz związanej z nimi tzw. terminologii klasyfikacyjnej. Ich działanie polega na stosowaniu tych samych terminów na określenie ojca i jego braci (lub matki i jej siostr) oraz dzieci własnych rodziców i dzieci rodzeństwa rodziców. W ten sposób stryjowie i ciotki stają się ojcami lub matkami, a ich dzieci braćmi lub siostrami. W przypadku, wcale nierzadkim w Afryce, wykorzystania terminologii klasyfikacyjnej w szerszym zakresie, np. na poziomie rodu patrylinearnego, dochodzi do sytuacji, gdy wszyscy jego mężczyźni członkowie stają się dla jednostki, niezależnie od pokoleniowego uszeregowania, nominalnymi ojcami, braćmi, synami, dziadkami lub wnukami. Niekiedy obejmuje ona jedynie bliskich w linii ojcowskiej (jak u kenijskich i tanzańskich Masajów, którzy jedynie rodzeństwo stryjeczne określają mianem brata i siostry – *ol-alashe* i *eng-anashe*), niekiedy wszystkich krewnych, tak z linii ojcowskiej, jak i matczynej – jak u Jao (grupy etnicznej z rodziny Bantu, żyjącej w Malawi).

Oczywiście Afrykanie wiedzą, kto jest ich matką i ojcem w sensie biologicznym, a kto ich biologicznym potomstwem, ale wiedzą też, że winni są nominalnym rodzicom i nominalnemu rodzeństwu ten sam rodzaj wsparcia, podległości i solidarności, co krewnym pierwszego stopnia. Bratanek, zwra-

cając się do stryja słowami „mój ojciec”, nie tylko wypełnia nakazy etykiety i reguły poprawności językowej, ale też może oczekiwać pomocy takiej, jak ze strony biologicznego ojca. Podobnie jak rodzina, takie pojęcia jak ojciec i matka, brat i siostra nabierają zatem w Afryce zupełnie nowego, szerszego znaczenia. Jeśli bowiem charakter relacji społecznych pomiędzy krewnymi pierwszego stopnia rozszerza się także na osoby dalszego stopnia pokrewieństwa biologicznego, to w ten sam sposób rozszerzają się strukturalne powiązania rodziny. W takiej rozszerzonej rodzinie odwzorowuje się struktura rodziny podstawowej oraz odpowiadający jej układ hierarchii (starszeństwa) i wzajemnych relacji. Układ rodziny rozszerzonej zostaje strukturalnie rozbudowany. Pojawiają się żeńscy ojcowie i męskie matki lub duże i małe matki, duzi i mali ojcowie.

[Slajd 8]

Terminologia pokrewieństwa wg „zasady pokoleniowej” i „zasady rozszerzonego rodzeństwa” u gabońskich Mukongo.

Bantu z Tanzanii i Kenii, posługujący się językiem kisuahili, stosują termin *mama* – „matka” tak w odniesieniu do matki biologicznej, jak i do siostry matki lub innej żony swego ojca. Zależnie od różnicy wieku w stosunku do matki biologicznej rozróżniają jednak dużą i małą matkę – *ma mkubwa* i *ma dongo*, tak jak odróżniają małego i dużego ojca. Podobnego przykładu dostarcza terminologia pokrewieństwa gabońskich Mukongo. Wszyscy bracia i siostry matki – *ngud* – są tam uważani za matki cioteczne lub wujeczne – *ngudi nsakela* lub *ngudi nkasi* – podczas gdy wszyscy bracia i siostry ojca – *se* – są uznawani za ojców stryjecznych – *mase*. Struktura rodziny rozszerzonej komplikuje się jeszcze bardziej, gdy status płci jej członków kłóci się z przypadającym im statusem społecznym, wynikającym z silnie rozróżnionej linii pochodzenia. U wielu ludów Bantu terminem określającym brata matki (wuję) jest *umalune*. Oznacza on dosłownie męską matkę (od *uma* – matka i *lume* – męski). Podobną zasadę, lecz działającą w drugą stronę, spotykamy u wielu wschodnioafrykańskich ludów (Kitara, Ndau, Jao), gdzie siostra ojca staje się „żeńskim ojcem”. Jakkolwiek sformułowanie „męska matka” może brzmieć absurdalnie w uszach Europejczyka, jednak oddaje ono dobrze stosunek Afrykanów do pokrewieństwa jako wyznacznika relacji społecznych. Pokazuje bowiem, iż, w jednoznacznie określonych systemach pochodzenia, siostra ojca, choć jest kobietą, zajmuje w stosunku do bratanka pozycję taką samą jak brat ojca.

[Slajd 9]

Rodzina – głębia genealogiczna, zasięg społeczny

2/ Kolejne zastrzeżenie dotyczy rodzin poligamicznych (poprawnie mówiąc poligenicznych). W ich ramach charakter i struktura powiązań krewniczych są bardzo skomplikowane. Z punktu widzenia wspólnoty krwi rodzina poligamiczna jest unią rodzin podstawowych, unią personalną, której wspólnym ogniwem jest mąż – ojciec dzieci.

Rodzina poligamiczna dzieli się na kilka podzespołów, z których każdy zachowuje pewną autonomię społeczną i gospodarczą, łącząc się zarazem w określonych sferach z pozostałymi zespołami. W sferze społecznej podział ten uwidacznia się w odmiennym usytuowaniu krewnych ze strony matki dla rodzeństwa przyrodniego oraz pojawieniem się kategorii „półbraci” i „półsióstr”. Afrykanin chętnie potwierdza rozróżnienie pomiędzy rodzeństwem przyrodnim a rodzeństwem poprzez obu rodziców, używając np. francuskiego zwrotu: *frère de même mère, même père* („brat z tej samej matki i ojca”).

W rodzinie poligamicznej (poligenicznej) pojawiają się także złożone relacje wewnętrzne, zbudowane na swoistej, zmiennej w czasie, hierarchii pomiędzy żonami i ich dziećmi. Na przykład synowie żon wyższej rangi mogą mieć status starszych braci niezależnie od biologicznego porządku urodzeń. W sferze ekonomicznej autonomia podzespołu tworzonoego przez kobietę i jej dzieci wyrażać się może wydzieleniem działek ziemi uprawnej przypisanych poszczególnym żonom oraz wyodrębnieniem budynków rodzinnej zagrody, chat mieszkalnych i kuchennych oraz spichlerzy przeznaczonych na zapasy żywności dla poszczególnych żon i ich dzieci. Członkowie rodziny poligamicznej (poligenicznej) wspomagają się w zajęciach gospodarczych oraz w wychowywaniu dzieci, jednak układ wzajemnych relacji jest tu złożony i dynamiczny. Na przykład emigrujący mężczyzna poligamista może „zabrać” jedną z żon (wraz jej dziećmi), a drugą (lub pozostałe) zostawić w miejscu pochodzenia, nie zrywając ani formalnie, ani faktycznie małżeństwa.

O ile możemy sobie wyobrazić funkcjonowanie rodziny poligamicznej (poligenicznej) złożonej z mężczyzny, kilku żon i kilkunastu dzieci, o tyle trudniej znaleźć pojęcia i kategorie mogące oddać charakter relacji w rodzinach złożonych z dziesiątek żon, dzieci i wnuków.

Pojawia się pytanie: czy możemy bez zastrzeżeń stosować termin „rodzina” w przypadku wielopokoleniowego zespołu ponad 100 krewnych i powinowatych zamieszkujących jeden „dom”. Stosowany w etnografii termin wielka rodzina nie oddaje układów rodziny poligamicznej.

[Slajd 10]

Wielki dom Lobi

Takim przykładem jest rodzina Da Kpada Bindute z ludu Lobi. W zintegrowanym przestrzennie pod jednym dachem domostwie-aglomeracji, o powierzchni ok. 2,7 tys. m², obejmującej 92 izby (mieszkalne i gospodarcze), 5 spichlerzy wspólnotowych oraz 8 dziedzińców, mieszkało 117 spokrewnionych i spowinowaconych osób. Wszystkie one były braćmi (1), żonami (19), synami (12), synowymi (2), żonami brata (1), niezonatymi córkami lub wnukami 90-letniego patriarchy rodowego. W sumie, uwzględniając córki wydane za mąż (i osiedlone w okolicy), wszystkich potomków patriarchy (w tym adoptowane dzieci żon z ich pierwszego małżeństwa) oraz kobiety wżenione w rodzinę, naliczono 306 osób, w tym około 160 mieszkało w bezpośrednim sąsiedztwie.

3/ Trzecie zastrzeżenie dotyczącego afrykańskiej koncepcji rodziny jako wspólnoty krwi dotyczy głębi genealogicznej. Jest to kategoria kluczowa dla praktycznych wymiarów życia Afrykanina. W europejskim kontekście kulturowym świadomość więzów pokrewieństwa (pochodzenia) sięga zazwyczaj 3 do 5 pokoleń wstecz. Znamy zwykle imiona rodziców, dziadków, rzadziej pradziadków, ewentualnie prapradziadków. Afrykanie potrafią często wyliczyć imiona przodków do 7-9 pokolenia. W niektórych przypadkach głębia genealogiczna jednostek sięgać może nawet do kilkunastu pokoleń, do zupełnie mitycznych przodków. Takie rozbudowane w przestrzeni genealogicznej wspólnoty zwane są w terminologii antropologicznej społeczeństwami segmentalnymi, a system społeczny, na którym są oparte, określa się mianem systemu lineażowego.

System lineażowy to złożona struktura funkcjonująca zarówno w przestrzeni fizycznej, jak i, przede wszystkim, w przestrzeni genealogicznej. W znacznym uproszczeniu funkcjonuje on w ten sposób, że poszczególne rodziny podstawowe, łączą się w coraz to większe zespoły - wspólnotowej własności środków produkcji (ziemi, stad zwierząt), wspólnoty wspólnego (lub sąsiedzkiego) zamieszkania, wspólnej pracy oraz dystrybucji wytworzonych dóbr.

Owe grupy spokrewnionych osób zwyklibyśmy określać mianem lineażu, segmentów rodowych lub po prostu rodów. Istotą systemu segmentarnego jest to, iż owe grupy tworzą ustrukturyzowany i hierarchiczny układ, w którym poszczególne lineáže (segmenty rodowe) zawierają się jedne w drugich.

[Slajd 11]

System segmentarny (lineażowy) Nuerów (Sudan)

W wypadku ludów koczowniczych (np. sudańskich Nuerów), gdzie genealogia odgrywa największą rolę, ze względu na potrzebę identyfikacji „krewnych” podczas wędrówek pasterskich, wyróżnia się kilka poziomów integracji grup pokrewieństwa: minimalny lineaż (3-5 pokoleń), mniejszy lineaż (6-7 pokoleń), główny lineaż (8-9) pokoleń, maksymalny lineaż (9-10 pokoleń). W ramach takiego segmentalnego układu poczucie lojalności słabnie wraz ze zwiększeniem dystansu genealogicznego.

Ich członkowie, zwłaszcza płci męskiej (lub znaczna ich część), spotykają się niekiedy, by przeprowadzić działania kolektywne, np. wykonać obrzędy. Odznaczają się wspólnym totemem lub łączy ich to samo tabu (zob. eksperytyzę). Posiadają wspólne zawołanie i nazwę własną, która współcześnie przyjmuje postać nazwiska. Mają wodza lub radę uznawaną za przedstawiciela grupy jako całości, mają lub kontrolują jakąś kategorię własności kolektywnej, np. pastwiska lub ziemie uprawne.

[Slajd 12]

Ć w i c z e n i e: Praktyczny wymiar więzów pokrewieństwa (patrz 7.2)

PODSUMOWANIE

[Slajd 13]

Warto zapamiętać:

Czym charakteryzuje się tradycyjna afrykańska rodzina?

Na czym polega zasada pokoleniowa i zasada rozszerzonego rodzeństwa?

Czym charakteryzują się rodziny poligamiczne (poligeniczne)?

Co to jest lineaż?

Podsumowanie (odpowiedzi)

Tradycji afrykańskiej obca jest koncepcja rodziny jako związku dowolnego, ufundowanego na tak abstrakcyjnych wartościach, jak miłość i wolność wyboru. W Afryce małżeństwo jest sojuszem pomiędzy dwiema grupami krewnych, opartym na wspólnym interesie w jego związaniu i kontynuacji, a dzieci zrodzone w ramach tego związku stają się krewnymi obu tych grup.

Zasada pokoleniowa i rozszerzonego rodzeństwa polega na stosowaniu tych samych terminów na określenie ojca i jego braci (lub matki i jej sióstr) oraz dzieci własnych rodziców i dzieci rodzeństwa rodziców. W ten sposób stryjowie i ciotki stają się ojcami lub matkami, a ich dzieci braćmi lub sio-

strami. Oczywiście Afrykanie wiedzą, kto jest ich matką i ojcem w sensie biologicznym, a kto ich biologicznym potomstwem, ale wiedzą też, że winni są nominalnym rodzicom i nominalnemu rodzeństwu ten sam rodzaj wsparcia, podległości i solidarności, co krewnym pierwszego stopnia.

Jest to unia rodzin podstawowych, których wspólnym ogniwem jest mąż – ojciec dzieci. Mamy więc rodziny składające się z mężczyzny, jego żon i dzieci.

Lineaż to grupa pochodzeniowa złożona z osób wywodzących swe pochodzenie od konkretnego przodka w linii prostej przez określoną liczbę generacji.

7.2. Ćwiczenia

Ć w i c z e n i e: Praktyczny wymiar więzów pokrewieństwa

Cel ćwiczenia: Ukazanie różnic w sytuacji osób żyjących w rodzinach poligamicznych (poligenicznych). Przećwiczenie w formie symulacji zasad funkcjonowania takiej rodziny i współzależności pomiędzy jej członkami oraz stosowanie terminów pokrewieństwa przy zastosowaniu zasady pokoleniowej i zasady rozszerzonego rodzeństwa.

Czas trwania ćwiczenia: 15-20 minut.

Nazwa metody: symulacja.

Opis metody: symulacja poligamicznych układów rodzinnych, odbiegających od modelu rodziny monogamicznej.

Przebieg ćwiczenia:

- Prowadzący ustawia prezentację w Power Point na slajdzie prezentującym system zapisu symboli pokrewieństwa (powinowactwa).
- Uczestnicy są poproszeni o utworzenie modelu wielopokoleniowej rodziny poligamicznej.
- Ze swego grona wybierają „patriarchę” rodziny oraz jego brata i siostrę. Następnie „patriarsze” rodziny przydaje się dwie, trzy lub cztery żony (zależnie od liczby kobiet uczestniczących w ćwiczeniu). W następnej kolejności tym „żonom” przydzielone zostają dzieci (w mniej więcej równej liczbie). W dalszej kolejności jednemu (lub dwóm) synom tych „żon” przydaje się „żonę” wraz dzieckiem (dziećmi).
- Po ukonstytuowaniu się takiej fikcyjnie rozbudowanej rodziny poligamicznej osoba wybrana na „patriarchę” powinna na arkuszu do „flip chart” dokonać (przy pomocy standaryzowanych znaków) zapisu relacji pokrewieństwa pomiędzy członkami „rodziny”.

- Natomiast pozostali członkowie „rodziny” powinni (każdy odrębnie), odwołując się do zasady pokoleniowej i zasady rozszerzonego rodzeństwa nadać wszystkim członkom odpowiednie terminy określające łączące ich relacje pokrewieństwa. Dla ułatwienia nie muszą to być oryginalne terminy afrykańskie, lecz ich polskie odpowiedniki, np.: matka, ojciec, syn, córka, męska matkę, żeński ojciec itp.

8. Narzędzia sprawdzające

Test.

9. Narzędzia wykorzystywane w trakcie szkolenia

Prezentacja PP, materiały do notowania, tablica/flipchart, pisaki.

10 Projekt szkoleniowy

Wspólnota religii

Cele projektu:

Projekt szkoleniowy dotyczy roli religii w kształtowaniu tożsamości jednostek i grup ludzkich. Przekazane w jego trakcie informacje ukazują znaczenie religii w tworzeniu poczucia wspólnoty wśród muzułmanów. Ważnym elementem prezentowanych w nim treści jest przedstawienie islamskiej wizji świata w kontekście zjawiska migracji. Przeprowadzone w trakcie projektu ćwiczenia mają wskazać na istotne konsekwencje tej wizji świata dotyczące kierunków migracji oraz sposobów zachowania muzułmańskich imigrantów w krajach „niewiernych”. Przedstawione treści mają uczestnikom pomóc w kierowaniu własnym procesem poznawczym oraz nawiązywaniu interakcji i wchodzeniu w relacje z cudzoziemcami/imigrantami będącymi wyznawcami islamu. Podstawowe cele projektu mają trojaki charakter, odnoszą się do wiedzy i umiejętności, które uzyskają uczestnicy szkolenia, ale szczególnie ważne dla jego realizacji jest wpływanie na kształtowanie postaw uczestników szkolenia.

Pozyskana wiedza dotyczy:

- znaczenia religii muzułmańskiej w budowaniu tożsamości społecznej i tworzeniu poczucia wspólnoty;
- znaczenia nakazu posłuszeństwa Absolutowi w budowaniu spójności globalnej wspólnoty muzułmanów oraz ich relacji z ludźmi innych religii i kultur.

Kształtowane umiejętności dotyczą:

- postrzegania i definiowania osoby ludzkiej w kontekście jej relacji z Absolutem oraz szerszym społeczeństwem;
- zrozumienia postaw i zachowań ludzi funkcjonujących w różnych kontekstach religijnych, kulturowych i sytuacyjnych;
- rozpoznawania układów społecznych powstałych w oparciu o kryterium religii.

Postawy:

- ukształtowanie postawy otwartej na odmienne koncepcje człowieka jako istoty ludzkiej oraz jego miejsca w społeczeństwie, w tym na praktyki społeczne ujawniające się w kontekście podziałów według kryterium religii;
- uwrażliwienie na różnice między wartościami typowymi dla społeczeństwa zachodniego a wartościami charakterystycznymi dla grup, dla których kryterium religijne stanowi podstawowy czynnik budowania tożsamości i podziałów społecznych.

Informacje dodatkowe:

Projekt szkoleniowy składa się z dwóch jednostek szkoleniowych o charakterze merytorycznym i jednostki weryfikującej wiedzę. Każda z jednostek merytorycznych zawiera część wykładową, wyjaśnienie kluczowych pojęć dla poruszanej problematyki, ćwiczenie utrwalające nabytą wiedzę i podsumowanie. Zaleca się, aby zajęcia dydaktyczne wg wskazanych jednostek szkoleniowych przeprowadzone były jednego dnia w kolejności podanej w poniższym wykazie.

Wykaz jednostek:

1. Koncepcja wspólnoty wiernych. Islam a chrześcijaństwo.
2. Muzułmanie w kraju niewiernych – migracje.
3. Test.

Forma weryfikacji: test.

Jednostka szkoleniowa

- 1. Projekt szkoleniowy: Wspólnota religii**
- 2. Jednostka szkoleniowa nr 1: Koncepcja wspólnoty wiernych (islam a chrześcijaństwo)**
- 3. Powiązanie z modułem baza wiedzy demonstratora**

Źródła - raporty:

- R. Vorbrich, Afrykanie – charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski;
- R. Vorbrich, Berberowie – charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski;
- K. Kościelniak, Muzułmanie – charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski.

Ekspertyzy – mapa zróżnicowań regionalnych:

- R. Vorbrich, Zróżnicowanie etniczne Afryki.

Słownik:

fatwa, hadisy, Koran, milletów system, Umma, szariat.

Bibliografia – wybór:

- Vorbrich R. (1999), *Europa w islamskiej wizji świata. Od kraju niewiernych do kraju misyjnego*, „Lud” t. 83, s. 33-45;
- Vorbrich R. (1995), *Franco-Maghrebins. Muzułmanie z Maghrebu w Europie Zachodniej*, „Sprawy Narodowościowe”. Seria Nowa t. 4, z. 1(6), s. 97-115.

[Slajd 2]

4. Cel jednostki

4.1. Wiedza

- charakterystyka zmienności kategorii i terminów wyznaczających zasięg cywilizacji zachodniej;
- charakterystyka kryteriów i terminów stosowanych w kulturze islamu dla wyznaczenia zasięgu ich wspólnoty wiernych;

- charakterystyka różnic między cywilizacją zachodnią a kulturą islamu w traktowaniu *sacrum* i *profanum* jako ram dla budowania poczucia wspólnoty;
- charakterystyka statusu innowierców w krajach muzułmańskich;
- opis różnic w sposobach budowania konstruowaniu obrazów „swojego” i „obcego” w kulturze zachodniej i kulturze islamu.

4.2. Umiejętności

- rozpoznawanie układów społecznych powstałych w oparciu o kryterium religii, a także zrozumienie postaw i zachowań ludzi funkcjonujących w kulturach odmiennych od modelu europejskiego;
- identyfikowanie różnych rodzajów relacji społecznych w kulturach muzułmańskich;
- efektywne nawiązywanie kontaktów z przedstawicielami kultur muzułmańskich.

4.3. Postawy

- uwrażliwienie na kulturowe, a w szczególności wynikające z religii zróżnicowanie form relacji międzyludzkich;
- wyrobienie gotowości do postrzegania zachowań ludzkich w kontekście kulturowym właściwym dla społeczeństwa opartego wspólnocie religii;
- wzbudzenie uwrażliwienia na różnice między wartościami typowymi dla społeczeństwa zachodniego a wartościami grup, dla których religia stanowi podstawowy punkt odniesienia i ramy kształtowania tożsamości i relacji z innymi ludźmi.

5. Czas przeprowadzenia jednostki: 45 minut

[Slajd 3]

6. Przebieg jednostki

- wykład: Koncepcja wspólnoty wiernych (islam a chrześcijaństwo);
- ćwiczenie: próba zastosowania islamskich kryteriów prawno-teologicznych w klasyfikowaniu ludzi i krajów;
- podsumowanie.

7. Opis jednostki jako procesu dydaktycznego

Jednostka składa się z wykładu oraz ćwiczenia i nie wymaga wcześniejszego przygotowania merytorycznego szkolonych. Szkolący w postaci wykładu prezentuje treści zawarte w jednostce szkoleniowej. Ćwiczenie ma na celu ugruntowanie wiedzy i odniesienie jej do konkretnych sytuacji, na jakie szkoleni mogą się natknąć podczas pracy w SG. Podsumowanie służy wskazaniu szkolonym najważniejszych treści zawartych w wykładzie oraz wniosków płynących z przeprowadzonego ćwiczenia.

7.1. Treść wykładu

[Slajd 4]

Ważną cechą postaw ludzkich jest etnocentryzm, czyli afirmatywny stosunek do kultury własnej grupy (etnicznej, wyznaniowej i in.) i równoczesne deprecjonujący stosunek do kultury grup uznanych za obce. Inaczej mówiąc, etnocentryzm oznacza specyficzną perspektywę oglądu świata i oceny „obcych” – sposób widzenia, w którym grupa własna jest uznawana za centrum świata, a wszystko dookoła jest oceniane i klasyfikowane w odniesieniu do niej. W takim wypadku pojawia się tendencja do ocennych klasyfikacji innych grup, w ramach której sposób życia własnej grupy jest uznany za lepszy, a przynajmniej jako „normalny”, w przeciwieństwie do dziwnych, śmiesznych, kuriozalnych zachowań innych.

[Slajd 5], [Slajd 6]

Jedną z odmian etnocentryzmu jest europocentryzm. Obecny w poglądach i postawach Europejczyków jest jednym z istotnych elementów ich tożsamości. Niewątpliwie postawa europocentryczna wynika z bezsprzecznego sukcesu, z jakim Europejczycy narzucali innym kontynentom, innym kręgom kulturowym swoją kulturę i swoje języki. Kultura europejska, a raczej kultura euroamerykańska aspiruje zatem do miana uniwersalnej. W konsekwencji, w europejskiej wizji świata ugruntował się dychotomiczny układ przeciwstawiający Europejczyków – nie-Europejczykom. Zależnie od fazy rozwoju refleksji nad społecznościami odmiennymi od cywilizacji typu europejskiego, w literaturze i świadomości zbiorowej pojawiały się opozycyjne kategorie społeczne odpowiadające podziałowi na „swoich” i „obcych”. W czasach antycznych pary takie tworzyli: „obywatele Rzymu” – łac. *civis* (obdarzeni zespołem szczególnych cech – *civitas*) przeciwstawiani barbarzyńcom (od gr. *barbari* – „mówiący niezrozumiałymi językami”), nie par-

tycypującym w kulturze helleńsko-łacińskiej (np. Germanom, Słowianom lub Persom). Stąd wywodzi się współczesny termin „barbarzyńca”. Od średniowiecza do połowy XVII wieku (końca wojny 30-letniej) kluczowym kryterium podziałów społecznych była religia. We wczesnym średniowieczu funkcjonował podział na „chrześcijan” i „pogan”. Sam termin „poganin” wywodzi się od łacińskiego *pagus, paganus* – oznaczającego pierwotnie „wieśniaka” (mieszkańca wsi), co dobrze odzwierciedla układy społeczne pierwszych wieków chrześcijaństwa, gdy to ludność wiejska pozostawała najdłużej „wierna” starym bogom.

[Slajd 7]

Od czasów tzw. „wielkiej schizmy wschodniej” (rok 1054) – podziału na Kościoła na część wschodnią i zachodnią, poczucie jedności wspólnoty chrześcijan uległo osłabieniu, a okresami przekształciło się w wyraźny antagonizm. Powstałe w początkach XVI wieku ruchy reformacyjne w zachodnim odłamie chrześcijaństwa (protestantyzm) doprowadziły do rozbicia jego spójności, a nawet serii krwawych konfliktów, w ramach których poszczególne odłamy chrześcijan obdarzały się mianem „heretyków”. Przełomowym wydarzeniem kładącym kres używaniu religii w budowaniu wspólnot politycznych na „starym kontynencie” położył tzw. Pokój Westfalski (24 października 1648 r.), kończący wojnę 30-letnią (1618-1648) w Europie, ustanawiający pokój religijny, rozumiany jako zobowiązanie do nieuciekania się do argumentów religijnych w konfliktach politycznych i militarnych.

[Slajd 8]

Uwolnieni (w zasadzie) od konfliktów religijnych Europejczycy zaczęli używać innych kryteriów pomocnych w odróżnianiu się od ludzi innych kultur. W czasach nowożytnych, aż do XX wieku, funkcjonował wśród zeshwiecczonych (a często i niechętnych chrześcijaństwu) Europejczyków podział ludów świata na „cywilizowanych” i „dzikich” („prymitywnych”). Do niedawna kraje i społeczeństwa świata dzielono na „rozwiniete” i „nierozwiniete” (czyli „rozwijające się”). Współcześnie, to przeciwstawienie zastąpił podział na „ludzi globalnych” i „ludzi lokalnych”, „postępowych” i „zacofoanych”. W ten sposób budowanie poczucia wspólnotowości, własnej wartości (wyższości) Europejczyków oparte zostało już nie na kryteriach religijnych, a świeckich, odwołujących się do niejasnych ideologii modernistycznych.

Należy jednak zdawać sobie sprawę, że od średniowiecza pojawił się w sąsiedztwie Europy odrębny – i traktowany jako konkurencyjny – krąg

kulturowy. Jego siła, żywotność i ekspansja przyczyniły się do budowy europejskiej tożsamości. Tym odmiennym światem był świat islamu, w sposób jednoznaczny budujący swe poczucie wspólnoty w oparciu o kryterium religijne. Nie jest pozbawiony racji pogląd Leszka Kołakowskiego, iż „Europa być może głównie dzięki zagrożeniu tureckiemu doszła do jasnej świadomości własnej identyczności”.

Warto w tym kontekście przeanalizować, jak muzułmanie postrzegają świat, jak budują swą tożsamość w odniesieniu do nie-muzułmanów? A dalej, jak Europa i Europejczycy są postrzegani przez muzułmanów, jakie miejsce zajmuje Europa w islamskiej wizji świata?

[Slajd 9]

Na wstępie należy zaznaczyć, że cywilizacja islamu, podobnie jak dawniej cywilizacja Zachodu, a obecnie także cywilizacja hinduska lub buddyjska definiuje się wedle kryterium religijnego. W wypadku muzułmanów wspólnota wiary nadaje im szczególnie wyrazistszą tożsamość i wewnętrzną spójność. Wyrazem tej spójności jest wspólnota wszystkich „wierzących” muzułmanów – *Umma*. *Umma* ma wymiar globalny, tworzą ją wszyscy muzułmanie, niezależnie od płci, wieku, pochodzenia etnicznego, rasy lub zajęcia (zawodu).

Szacuje się, że *Umma* obejmuje około 1,322 mld osób. Wbrew upowszechnionemu wśród „niewiernych” przekonaniu, etniczni Arabowie stanowią zaledwie ok. 20% światowej populacji muzułmanów. Pozostali muzułmanie należą do wielu grup etnojęzykowych. Wśród najliczniejszych wymienić należy ludy tureckie (np. Turków i Azerów), mieszkańców Kaukazu (np. Czeczenów) ludy z indoeuropejskiej rodziny językowej (np. Kurdów, większość Irańczyków i Pakistańczyków) lub do rodziny austronezyjskiej (np. mieszkańców najludniejszego kraju muzułmańskiego – Indonezji). Jednak to język arabski, a konkretnie jego odmiana klasyczna, spełnia kluczową rolę spoiwa cywilizacji islamu, jako język kultu (język, w którym został spisany Koran – księga zawierająca objawienie boskie). Należy jednak zaznaczyć, że obok klasycznej odmiany języka arabskiego istnieje kilkanaście jego odmian „narodowych” (języków oficjalnych w krajach arabskich) oraz setki jego dialektów lokalnych.

Oprócz podziałów etnicznych obszar cywilizacji islamu podzielić można także w oparciu o kryterium różnic doktrynalnych. Najbardziej wyrazisty podział rysuje się pomiędzy sunnitami i szyitami. Ci pierwsi to (zależnie od szacunków) 75-90% wszystkich muzułmanów. Stanowią oni zdecydowaną większość mieszkańców Afryki Północnej, w części także Afryki Zachodniej i Wschodniej oraz Bliskiego Wschodu, Azji Środkowej, Pakistanu oraz Indo-

nezi. Wyznawcy drugiego ortodoksyjnego odłamu islamu – szyici dominują w Iranie, zamieszkują także Irak, Syrię, Liban oraz Kaukaz. Wymienione grupy muzułmanów, choć z perspektywy zewnętrznej stanowią rdzeń świata islamu, to w rzeczywistości są często zantagonizowane, a „osią niezgody” jest sposób interpretacji zasad sukcesji władzy religijnej w islamie. Oprócz tych dwóch głównych odłamów islamu istnieją także zdecydowanie mniej liczne odłamy o statusie sekty, takie jak: ibadyti (w Algierii), zaidyti (odłam szyitów w Jemenie) [Słajd 10]. Ważnym kryterium podziałów w świecie islamu jest uznawanie autorytetu jednej z kilku głównych szkół teologicznych. Bardziej szczegółowe omówienie podziałów w świecie islamu znacznie wykracza poza zakres niniejszego wykładu. Należy jednak zwrócić uwagę, że podziały wewnętrzne ustępują miejsca solidarności okazywanej w obliczu konfrontacji z „niewiernymi”.

[Słajd 11]

Szczególną pozycję w świecie islamu, zajmują Arabowie. Jest to grupa wewnętrznie zróżnicowana. Ujmując rzecz w skrócie, należy stwierdzić, że ich struktura wewnętrzna ma charakter segmentalny. Na poszczególnych poziomach integracji społecznej wyróżnia się coraz mniejsze segmenty, które określa się wspólnym tradycyjnym terminem *ghira*. Termin ten ma rozmyty zakres znaczeniowy. W szerokim sensie oznacza szacunek dla samego siebie oraz poczucie zazdrości w odniesieniu do kobiet. W wymiarze interesującego nas tutaj życia grupowego oznacza poczucie solidarności, uczucie gniewu, gdy czyjś honor i prestiż jest zakwestionowany. W tym znaczeniu wspólnota wszystkich Arabów – to *ghira arabija*. Zawiera ona segmenty mniejszej skali, społeczności zamieszkujące poszczególne kraje arabskie. Na przykład mieszkańcy Maroka tworzą *ghira maghrebija*. W ramach przestrzeni poszczególnych krajów pojawiają się wspólnoty lokalne lub regionalne – np. *ghira rabatija* – mieszkańcy Rabatu (stolicy Maroka), *Fassi* – mieszkańcy Fezu (miasta położonego w północno-centralnej części Maroka, stolicy regionu) lub *Ssussi* – mieszkańcy doliny Sus (położonej na południu Maroka). Obok tych tradycyjnych terminów poczucie tożsamości opisuje się także w arabskich terminach: *monzal* – „ojczyzna”, lub *autan* – „naród”.

[Słajd 12]

W świecie islamu pojęcie obywatelstwa w rozumieniu zachodnim jest rzeczą nową. Przez całe stulecia identyfikację jednostki budowano tam na bazie wyznawanej (religii), w myśl zasady, kto znajduje się poza religią, znajduje się poza społeczeństwem. W schemat ten wpisani zostali również

innowiercy, których status na bazie religii regulowała tak zwana Karta Umara (przypisywana kalifowi Umarowi ibn al-Hattabowi – 634-644 r. n.e.). Ustanawiała ona szczeblowe normy prawne obowiązujące chrześcijan. W zamian za regularne płacenie specjalnych podatków i pogodzenie się z mniejszymi prawami od tych, które posiadali muzułmanie, gwarantował chrześcijanom ochronę życia i dóbr oraz możliwość wyznawania swojej religii. Wśród kilkunastu nakazów i zakazów przytoczyć tu można:

- obowiązek goszczenia każdego będącego w podróży muzułmanina, który poprosi o gościnę (do trzech dni),
- zakaz używania kołatek (odpowiednik dzwonek) i głośnego odmawiania modlitw,
- zakaz wznoszenia nowych kościołów,
- zakaz publicznego wyznawania swojej wiary (procesje, zebrania, modlitwy),
- zakaz nawracania na chrześcijaństwo,
- zakaz przeszkadzania w nawracaniu na islam i krytykowania islamu,
- obowiązek noszenia przez innowiercę znaku wyróżniającego,
- obowiązek poszanowania muzułmanów i ustępowania im miejsca,
- zakaz noszenia broni,
- obowiązek płacenia bez jakiegokolwiek sprzeciwu specjalnych podatków.

W Imperium Osmańskim takim regulatorem relacji pomiędzy islamskim państwem a zamieszkałymi w nim grupami niewiernych stał się system *milletów*. Pod tą nazwą kryje się porządek prawny, określający prawa i obowiązki ludności niemuzułmańskiej. Zasadniczo każdej z podbitych nacji pozostawiano dość znaczną swobodę co do wyznania i kultury, jednakże nakładany był na nie większy podatek niż na ludność muzułmańską. Zamknięte były dla niewiernych możliwości awansu społecznego w tureckiej armii i administracji. Każdy *millet* posiadał suwerena. Najczęściej był nim przywódca religijny (np. prawosławny Patriarcha Konstantynopola), który podlegał bezpośrednio sułtanowi. *Millety* miały sporo władzy – ustanawiały własne prawa, zbierały i rozdzielały własne podatki. Wszystko, czego od nich wymagano, to lojalność wobec Imperium.

Muzułmanie zaczęli używać pojęcia „obywatel” zamiast *ummy* w XIX wieku pod wpływem wzorów europejskich.. Do dziś jednak w niektórych środowiskach dominuje tradycyjne postrzeganie jednostki w społeczeństwie zorganizowanym wg kryterium wyznaniowego. Dla tradycyjalistów *umma* pozostaje jedynym przyjaznym *universum* muzułmanina i nie posiada ona granic geograficznych. Zatem nie jest ona tym samym, co ojczyzna, gdyż w myśl logiki muzułmańskiej cała ziemia należy do Boga. Wynikał z tego prosty wniosek, iż muzułmanin przebywający w dowolnym punkcie świata

należy w pierwszym rzędzie do *ummy* niezależnie od faktu, czy muzułmanie w danym kraju stanowili większość czy nie.

[Slajd 13]

Z uwagi na fakt, że nie wszystkie kraje zamieszkują muzułmanie, klasyczne prawo muzułmańskie dzieli świat na dwie ostro przeciwstawiane części: *dar el islam* i *dar el harb*. Pierwszą tworzyły (i tworzą) kraje muzułmańskie, kraje zamieszkałe przez muzułmanów lub niekoniecznie tylko przez muzułmanów, lecz znajdujące się pod władzą muzułmanów kraje, w których znajduje zastosowanie *szariat* – prawo islamu. *Dar el harb* natomiast oznacza dosłownie „kraj wojny”. Termin ten odnosi się do ziem zamieszkałych przez niewiernych, do krajów wymykających się władzy islamu. Stąd też synonimem *dar el harb* jest *dar el kufr* (dosłownie: „kraj niewiernych”). W myśli prawnej islamu status *dar el harb* jest przejściowy. Logika historii, wola boska sprawi, iż prędzej czy później religia będąca ostateczną i doskonałą formą objawienia zapanuje na całym świecie. Cały świat stanie się *dar el islam*. Z teologicznego punktu widzenia, pomiędzy *dar el islam* i *dar el harb* trwa nieusuwalny konflikt. Ten stan może zakończyć się dopiero z chwilą opanowania całego świata przez islam.

Należy jednak zaznaczyć, iż arabski termin *dżihad* był na przestrzeni wieków różnie interpretowany przez muzułmańskich teologów i przywódców politycznych. Zależnie od interpretacji Koranu, dostarczano argumentów zarówno zwolennikom dosłownego traktowania hasła „wojny” – stosowania „argumentu siły”, jak i tym, którzy pod hasłem *dżihadu* chcieli widzieć pokojowe metody perswazji – „siłę argumentu”.

Zwolennicy pokojowej drogi szerzenia objawienia Allacha mogą powoływać się na zawarte w Koranie słowa Proroka (dla wierzących były to słowa Boga), pozwalające na użycie broni (jedynie) w obronie: „Pozwala się brać do ręki broń tym, przeciwko którym prowadzona jest wojna, ponieważ zostali poszkodowani” (22: 40); „Jeżeli okażecie cierpliwość, wówczas zaiste najlepsze jest to dla tych, którzy są cierpliwi” (16: 127). Zwolennicy metod militarnych mogą natomiast znaleźć zachętę w poniższym wersecie Koranu: „A zabijajcie tych grzeszników zawsze, gdy ich spotkacie oraz wypędzajcie ich stamtąd, skąd oni przedtem wypędzili was...” (2: 191).

Wojna jako forma realizacji celów politycznych jest od zarania obecna w tradycji islamskiej, tradycji arabskiej, podobnie zresztą jak i w tradycji wielu innych kultur. W tradycji islamskiej zakorzeniło się jednak silne przeciwstawienie sprawiedliwej i słusznej wojny prowadzonej w imieniu islamu i wojny pozbawionej sankcji moralnej – wojny prowadzonej przez niewiernych. Już Ibn Chaldun (zm. w 1406 roku) wyraźnie rozróżniał *diihad* – wojnę

prowadzoną przez muzułmanów i wojnę wywołaną przez *kafrów* – „nie-wiernych”. Ofensywną wojnę muzułmanów legitymizuje według niego uniwersalna misja islamu. Wyznawcy innych religii – nie posiadających misji uniwersalnej – mogli prowadzić według niego jedynie wojnę obronną.

Tutaj należałoby zasignalizować wyraźne rozróżnienie, jakie czyni islam między niemuzułmańskimi religiami monoteistycznymi i kultami politeistycznymi („bałwochwalcami”). Wyznawcy judaizmu i chrześcijaństwa (zwani „ludźmi księgi”) – jako korzystający z wcześniejszych, przedislamskich, niedoskonałych i zafalszowanych, ale jednak uważanych za boskie, objawień – korzystają z pewnych warunkowych praw. Wyznawcy pozostałych religii postawieni są poza prawem.

Ćwiczenie. Próba zastosowania islamskich kryteriów prawno-teologicznych w klasyfikowaniu ludzi i krajów (patrz 7.2)

PODSUMOWANIE

[Slajd 14]

☞ **Warto zapamiętać:**

Co to jest etnocentryzm?

Czym jest europocentryzm i jakie są jego konsekwencje?

Jak muzułmanie postrzegają świat i konstruują swoje relacje z nie-muzułmanami?

Czym jest *umma* i jakie są jej cechy?

Czym charakteryzują się *dar el islam* i *dar el harb*?

Jaka jest różnica w podejściu muzułmanów wobec wyznawców religii monoteistycznych (judaizm, chrześcijaństwo) i politeistycznych?

Podsumowanie (odpowiedzi)

Często spotykaną cechą postaw ludzkich jest etnocentryzm. Pod tym pojęciem kryje się sposób widzenia, w którym grupa własna jest uznawana za centrum świata, a wszystko dookoła jest oceniane i klasyfikowane w odniesieniu do niej. Przejawia się on w afirmatywnym stosunku do kultury własnej grupy etnicznej (lub wyznaniowej) i w równocześnie deprecjonującym stosunku do kultury grup uznanych za obce. W kontekście europejskim postawę etnocentryczną odnaleźć można m.in. w przeciwstawianiu w czasach antycznych „obywateli Rzymu” (*civis*) barbarzyńcom, nie partycypującym w kulturze helleńsko-łacińskiej (np. Germanom, Słowianom). W Średniowieczu chrześcijan przeciwstawiano poganom.

W XIX i XX wieku „cywilizowani” Europejczycy w ludach pozaeuropejskich widzieli „dzikich” lub prymitywnych. Do niedawna dzieliło się kraje (i ich mieszkańców) na „rozwinęte” i „rozwijające się”. Współcześnie etnocentryzm (w formie eurocentryzmu) objawia się na dzieleniu mieszkańców kontynentu na „postępowych” i „zacofanych”.

Warto przyjrzeć się, jak muzułmanie postrzegają świat, jak budują swą tożsamość w odniesieniu do nie-muzułmanów. W tym kontekście należy podkreślić, że cywilizacja islamu, podobnie jak dawniej cywilizacja Zachodu, definiuje się wedle kryterium religijnego.

W wypadku muzułmanów wspólnota wiary nadaje im szczególnie wyrazistszą tożsamość i wewnętrzną spójność. Wyrazem tej spójności jest globalna wspólnota wszystkich „wierzących” muzułmanów – *umma*. Wspólnota muzułmanów jako *umma* nie jest homogenna. Wydzielić w niej można kilka odłamów, prądów mentalnych i szkół prawnoteologicznych. Wśród najważniejszych odłamów wymienić należy sunnitów i szyitów – grupy często zantagonizowane;

W świecie islamu pojęcie obywatelstwa w rozumieniu zachodnim jest rzeczą nową. Przez całe stulecia identyfikację jednostki budowano tam na bazie wyznawanej (religii), w myśl zasady, kto znajduje się poza religią znajduje się poza społeczeństwem. W schemat ten wpisani zostali również innowiercy. Z uwagi na fakt, że nie wszystkie kraje zamieszkują muzułmanie. Klasyczne prawo muzułmańskie dzieli świat na dwie ostro przeciwstawiane części: *dar el islam* i *dar el harb*. Ten pierwszy, to kraje zamieszkałe przez muzułmanów, znajdujące się pod władzą muzułmanów. Ten drugi termin oznacza dosłownie „kraj wojny” i odnosi się do ziem zamieszkałych przez niewiernych, do krajów wymykających się władzy islamu;

W kontekście takiej teologicznej wizji świata, należy zaznaczyć, że doktryna i praktyka islamu czyni wyraźnie rozróżnienie między niemuzułmańskimi religiami monoteistycznymi i kultami politeistycznymi („bałwochwalcami”). Wyznawcy judaizmu i chrześcijaństwa (zwani „ludźmi księgi”) – jako korzystający z wcześniejszych, przedislamskich, niedoskonałych i zafałszowanych, ale jednak uważanych za boskie, objawień – korzystają z pewnych warunkowych praw. Wyznawcy pozostałych religii postawieni są poza prawem.

7.2. Ćwiczenia

Ćwiczenie. Próba zastosowania islamskich kryteriów prawno-teologicznych w klasyfikowaniu ludzi i krajów.

Cel ćwiczenia: Praktyczne przećwiczenie zastosowania islamskich kryteriów prawno-teologicznych w klasyfikowaniu ludzi i krajów. Wskazanie na subiektywny charakter kluczowych kategorii islamskiej wizji świata.

Czas trwania ćwiczenia: 10-15 minut.

Opis metody: dyskusja. Prowadzący zadaje pytania na forum grupy, kierując je do kolejnych uczestników zajęć.

Przebieg ćwiczenia:

Prowadzący zwraca się do uczestników, prosząc, aby podali przykłady krajów mających wedle ich rozpoznania status:

1. *Dar el islam.*
2. *Dar el harb.*

8. Narzędzia sprawdzające

Test.

9. Narzędzia wykorzystywane w trakcie szkolenia

tablica, prezentacja PP, materiały do notowania, tablica/flipchart.

Jednostka szkoleniowa

- 1. Projekt szkoleniowy: Wspólnota religii**
- 2. Jednostka szkoleniowa nr 2: Muzułmanie w kraju niewiernych – migracje**
- 3. Powiązanie z modułem baza wiedzy demonstratora**

Źródła – raporty:

- R. Vorbrich, Afrykanie – charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski;
- R. Vorbrich, Berberowie – charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski;
- K. Kościelniak, Muzułmanie – charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski.

Ekspertyzy – mapa zróżnicowań regionalnych:

- R. Vorbrich, Zróżnicowanie etniczne Afryki.

Słownik:

fatwa, ghira, hadisy, Koran, milletów system, umma, sunnici, szyici, szariat.

Bibliografia – wybór:

Vorbrich R. (1999), *Europa w islamskiej wizji świata. Od kraju niewiernych do kraju misyjnego*, „Lud” t. 83, s. 33-45.

[Slajd 2]

4. Cel jednostki

4.1. Wiedza

- charakterystyka konceptualizacji różnych kategorii krajów „niewiernych” w muzułmańskiej teologicznej wizji świata;
- charakterystyka koncepcji migracji w muzułmańskiej tradycji prawno-teologicznej;

- zmienność norm prawno-religijnych obowiązujących muzułmanina w kraju „niewiernych”;
- charakterystyka postaw muzułmanów wobec norm kulturowych typowych dla krajów Zachodu.

4.2. Umiejętności

- rozpoznawanie i zrozumienie zachowań muzułmańskich imigrantów w krajach Zachodu;
- umiejętność identyfikowania różnych rodzajów relacji społecznych opartych na religii, a w konsekwencji umiejętność nawiązywania kontaktów w środowisku obcym kulturowo.

4.3. Postawy

- uwrażliwienie na kulturowe zróżnicowanie form relacji międzyludzkich;
- wyrobienie gotowości postrzegania zachowań ludzkich w kontekście kulturowym właściwym dla społeczeństwa opartego wspólnocie religii;
- uwrażliwienie na różnice między wartościami typowymi dla ześwieczonego społeczeństwa typu zachodniego a wartościami grup, dla których religia stanowi podstawowy punkt odniesienia i ramy kształtowania tożsamości i relacji z innymi ludźmi.

5. Czas przeprowadzenia jednostki: 45 minut

[Słajd 3]

6. Przebieg jednostki

- wykład: Muzułmanie w kraju niewiernych – migracje;
- ćwiczenie: weryfikacja islamskich kryteriów prawno-teologicznych stosowanych podczas oceniania krajów docelowych ewentualnej migracji;
- podsumowanie.

7. Opis jednostki jako procesu dydaktycznego

Jednostka składa się z wykładu oraz ćwiczenia i nie wymaga wcześniejszego przygotowania merytorycznego szkolenych. Konieczne jest natomiast

wcześniejsze przeprowadzenie jednostki nr 1 znajdującej się w tym projekcie. Szkolący w postaci wykładu prezentuje treści zawarte w jednostce szkoleniowej. Ćwiczenie ma na celu ugruntowanie wiedzy i odniesienie jej do konkretnych sytuacji, na jakie szkoleni mogą się natknąć podczas pracy w SG. Podsumowanie ma na celu wskazanie na najważniejsze treści zawarte w wykładzie oraz wnioski płynące z przeprowadzonego ćwiczenia.

7.1. Treść wykładu

Niezależnie od znaczenia, jakie egzegeci, czyli interpretatorzy różnych szkół religijnych nadawali terminowi *dżihad*, między krajami pozostającymi we władzy muzułmanów (*dar el islam*) a tymi w rękach innowierców (*dar el harb*) istniała ogromna ideologiczna odrębność. To powodowało, że kraje te tworzyły dychotomiczny układ, którego elementy pozostawały mało przenikalne. Tak rozróżnione kraje składały się na dwie odrębne części teologicznej wizji świata, którym odpowiadał różny zespół norm społecznych. W konsekwencji w obu częściach tak rozumianego świata obowiązywały muzułmanina nieco odmienne zasady zachowania.

Muzułmańska doktryna prawa międzynarodowego знаła kategorię pokoju, a konkretnie chwilowego pokoju (rozejmu – *ahd*). Ponieważ jednak obowiązkiem każdego muzułmanina, każdej wspólnoty muzułmańskiej jest szerzenie islamu, pokój z niewiernymi mógł być zawierany tylko czasowo. Według islamskiego prawnika – Mawerdi, rozejm z niewiernymi powinien być tak krótki, jak to możliwe, a jego długość nie powinna przekraczać 10 lat, po tym okresie traci on bowiem ważność.

Według Abu Yusufa z Bagdadu (zm. w 798 roku) – wielkiego klasyka prawa muzułmańskiego – pokój z niewiernymi mógł być zawierany tylko z silniejszym przeciwnikiem i to pod warunkiem, że będzie to prowadziło do nawrócenia wrogów. Według egzegetów, Abu Yusuf uzasadniał swą wykładnię treścią Koranu:

„Zaprawdę, tym, którzy nie wierzą i powstrzymują się przed wejściem na drogę Allacha, a potem umrą, będąc niewierzącymi, Allah niechybnie nie przebaczy. Zatem nie bądźcie ospali i nie proście o pokój, albowiem wy niechybnie będziecie górą” (47:35-36)¹².

Praktycznie zatem imperatyw wojny świętej, wojny prowadzonej w celu szerzenia islamu, mógł być obchodzony lub zawieszany. W ten sposób kraje niewiernych uzyskiwały wówczas status „kraju pokoju” – *dar el ahd*.

Należy w tym miejscu zaznaczyć, iż prawo muzułmańskie nie przewiduje możliwości oddania panowania przez islam nad krajem. Podobnie jak konwersja na rzecz innej religii karana jest śmiercią, tak i muzułmanin nigdy

nie powinien pogodzić się z oddaniem nawet najmniejszego skrawka *dar el islam* niewiernym. Ilustracją takiej postawy mogą być tu raporty ambasadora marokańskiego w XIX-wiecznej Hiszpanii. Nazwie każdej hiszpańskiej miejscowości, którą odwiedził ambasador, towarzyszyła formuła: „Oby Bóg rychło przywrócił ją islamowi”. Także Kamieniec Podolski, który znajdował się w rękach Turków niecałe 30 lat, traktowany był w źródłach tureckich w podobny sposób.

[Slajd 4]

Prawo islamskie, prawo regulujące wszystkie sfery życia człowieka, pracowało się szczegółowych reguł określających zasady życia w kraju, gdzie nie obowiązują, jako powszechne, zasady *szariatu*. Podział na *dar el islam* i *dar el harb* miał też w konsekwencji istotne znaczenie dla historii i rozmiarów migracji w świecie islamu. Należy zacząć od stwierdzenia, iż klasyczne prawo islamskie nie przewidywało w ogóle możliwości emigracji muzułmanina z *dar el islam* do *dar el harb* (lub synonimicznie *dar el kufr*). Co prawda podstawowe dla islamu źródła prawa: Koran i Sunna (Hadisy – przypowieści z życia Proroka) często wspominają o migracji, ale czynią to zawsze w kontekście przyjazdu lub ucieczki muzułmanina do *dar el islam*. Nigdy w kierunku przeciwnym – z *dar el islam* do *dar el harb* (!). Termin „migracja” (arab. *hidż'ra*) pojawia się aż 27 razy w Koranie, lecz przeważnie w rozumieniu opuszczenia ojczyzny w obawie przed prześladowaniami ze strony niewiernych.

Tak pojęta „emigracja” pojawiła się zresztą u zarania islamu. Początek ery muzułmańskiej wyznacza bowiem ucieczka Proroka Mahometa z Mekki do Medyny, motywowana szukaniem schronienia przed niechęcią mieszkańców Mekki. Wywodzony z tego faktu historycznego nakaz opuszczenia kraju, w którym spotykają ich prześladowania, uzasadniany był przez muzułmańskich prawników dwojako; po pierwsze, praca muzułmanina mogłaby wspierać niewiernych, po drugie, przybycie muzułmanina do *dar el islam* przyczyniało się do jego wzmocnienia i efektywniejszego prowadzenia *dżihadu*. Dobrowolne pozostanie w *dar el harb* nie było w ogóle brane pod uwagę.

[Slajd 5]

Pobyt w *dar et ahd* (kraju pokoju) usprawiedliwiony był natomiast jedynie pod pewnymi warunkami:

- 1/ gdy pobyt w kraju niewiernych miał miejsce w sprawach nagłych, lub w służbie islamu (np. w ramach poselstwa muzułmańskiego władcy),

- 2/ gdy dobrowolnie przebywający tu muzułmanin nie był świadomy istniejącego zakazu,
- 3/ gdy pobyt w kraju niewiernych wiązał się z nadzieją odbicia go z rąk niewiernych.

Nawet pobyt muzułmanina w kraju niewiernych w celach handlowych był naganny. Traktowano go natomiast jako ciężki występki, jeśli wiązał się z przekazywaniem niewiernym towarów o strategicznym znaczeniu (metali szlachetnych i półszlachetnych, stali – w tym nawet igieł, koni, lin okrętowych itp.).

[Slajd 6]

Postępy rekonkwisty (trwającej od VIII do XV wieku walki chrześcijan o wyparcie muzułmańskich Maurów z Półwyspu Iberyjskiego) pociągnęły za sobą nowe problemy prawno-teologiczne dla tamtejszych muzułmanów. W obliczu prześladowań ze strony chrześcijańskich władców musieli oni znaleźć nowe reguły postępowania i formy życia religijnego. W tych okolicznościach największy ówczesny autorytet świata islamu – mufti Ahmed Ibn Gumayarah – wydał w 1504 roku *fatwę* (wykładnię prawną), w której zawarł zasady zachowania się muzułmanina we wrogim środowisku „niewiernych”. W wykładni tej znalazła zastosowanie zasada *takijji* (dosłownie: „lęk”, „ostrożność”) pozwalająca na ukrywanie prawdziwych wierzeń w wypadku prześladowań religijnych (lub osobistego niebezpieczeństwa) i zachowanie czystości religijnej „w głębi duszy”. Oto jej podstawowe zasady:

- 1/ gdy muzułmanin zmuszany jest do znieważenia Mahometa, powinien on wymawiać zniekształcone imię Proroka, tak jak czynią to chrześcijanie, lub głośno złorzecząc Mahometowi kierować – w myśli – słowa przekleństwa do jakiegoś Żyda noszącego imię Mohammed;
- 2/ rytualne ablucje należało wykonywać w nocy, kąpiąc się w morzu lub stosując zamiast wody piasek;
- 3/ Muzułmanin zmuszany do spożycia wieprzowiny lub alkoholu mógł to czynić, zachowując czyste intencje. Nawet zmuszony do wyrzeczenia się wiary Andaluzyjczyk mógł pozostać muzułmaninem, przecząc w głębi duszy publicznemu oświadczeniu.

Inne przepisy prawa koranicznego dotyczące zasad postępowania muzułmanina w kraju niewiernych zwalniały go z wielu obowiązków, udzielały dyspensy podobnej do tej jaką otrzymują podróżni. Warunkowa dyspensą dotyczyła zakazów spożywczych oraz obowiązku odprawiania obowiązkowych modlitw. Prawo islamskie nakładało jednak na muzułmanów mieszkających w kraju niewiernych także pewne ograniczenia. Muzułmanin nie powinien na przykład poślubić kobiety niewiernej. Groziło to bowiem

przejściem przez jego dzieci moralności niewiernych lub popadnięciem w przeszłości w niewolę – po zajęciu kraju przez muzułmanów.

[Slajd 7]

Szczególną kategorię tworzyły kraje o większości niemuzułmańskiej, rządzone przez niemuzułmańskich władców, a zatem wyłączone z *dar el islam*, w której od dawna żyła nie niepokoiona mniejszość muzułmańska. Terytoria takie określano mianem *dar el amn* (*dar al. amn* – „kraj bezpieczeństwa”). Jest to kategoria przejściowa, która, zależnie od stanu relacji pomiędzy „wiernymi” i „niewiernymi” w danym kraju lub epoce, mogła być stawiana w połączeniu lub w opozycji do *dar el islam* i *dar el harb*, a także *dar el ahd*. W pewnych okresach historycznych taki status miała I Rzeczpospolita obecnie do tej kategorii krajów zaliczyć można m.in. Federację Rosyjską.

Ustanowione przed setkami lat normy prawa muzułmańskiego stały się „niepraktyczne” w XX wieku, wraz narastaniem zjawiska masowej emigracji muzułmanów do Europy. Trwałe osiedlenie się milionów muzułmanów w Europie Zachodniej doprowadziło do przewartościowania, redefinicji i zmiany statusu Europy w muzułmańskiej wizji świata.

Istnienie milionów nowych „Europejczyków” – wyznawców islamu, a zwłaszcza zwiększająca się liczba nawróceń na islam wśród autochtonicznej ludności, pociągnęła za sobą konieczność rewizji dotychczasowego dychotomicznego podziału świata na *dar el islam* i *dar el harb*. Fakt istnienia licznej diaspory muzułmańskiej w Europie, której nie grożą prześladowania religijne, i która nie jest ograniczona w swych praktykach religijnych, wyprowadził ten kontynent z obszaru *dar el harb*. Taka Europa nie jest już kontynentem wrogim, nie jest jednak jeszcze w pełni ziemią islamu – *dar el islam*. Na określenie jej statusu prawno-teologicznego zastosowano znane już wcześniej w prawie islamskim terminy: *dar el ahd* – „kraj pokoju” oraz *dar el dawa* (występuje także pisownia: *dar el dawah*, *dar al da 'wah*) „kraj misyjny” (dosłownie „kraj zaproszenia”, kraj na drodze do nawrócenia).

[Slajd 8]

Wśród myślicieli muzułmańskich zarysowały się dwa typy reakcji na pojawienie się mniejszości muzułmańskiej w dawnym *dar el harb*. Pierwszy, apelując o przeniesienie do „krajów misyjnych” praw islamu, zakłada zarazem utrzymanie dystansu do społeczeństw i kultury niewiernych. Drugi natomiast, potwierdzając chęć i potrzebę islamizacji „bezbożnej” Europy, kładzie zarazem nacisk na konieczność dostosowania praw i zwyczajów

muzułmańskich - na ile to możliwe (nie podważając przesłania Koranu) - do realiów kulturowych krajów osiedlenia.

Pierwszy typ reakcji można nazwać fundamentalistycznym. Traktuje on pobyt muzułmanina w Europie jako niebezpieczeństwo. Zwolennicy tendencji fundamentalistycznej formułują zespół zakazów i nakazów mających pełnić rolę - jak sami mówią - „szczepionki duchowej przeciw wpływow niewiernych”. Świadectwem tej tendencji jest opublikowana w 1990 roku w Libanie książka pt. *Przewodnik muzułmanina za granicą (Dalil a/-muslim/i bi/od a/glll 'bah.)*. Przewodnik odradza w ogóle podróż do Europy. W wypadkach wyższej konieczności, gdy pobyt w Europie jest konieczny, nakazuje muzułmanom utrzymywanie dystansu między nimi a niewiernymi, zgodnie ze wskazówką Koranu: „O Wy, którzy wierzycie! Zaprawdę, bałwochwalcy są nieczyści” (9:28).

Muzułmankom, które znalazły się jednak za granicą (w krajach niewiernych), doradza on noszenie chust, muzułmanom przebywającym poza *dar el islam* radzi zaś powstrzymać się od golenia brody, podawania rąk kobietom, spożywania wieprzowiny i alkoholu. Muzułmanin załatwiający potrzeby naturalne w Europie powinien zwracać szczególną na to, by nie czynił tego w pozycji zwróconej w stronę Mekki, toalety europejskie nie odpowiadają bowiem pod tym względem normom islamskim. A one mówią, że miejsce wypróżniania nie tylko nie może skłaniać do pozycji zwróconej ku Mekce, ale także powinno być czyste. Oznacza to, że musi gwarantować brak kontaktu z innym korzystającym, czyli wyklucza muszlę klozetową czy papier toaletowy.

Muzułmanin nie powinien dotykać obcej (niewiernej) kobiety. Małżeństwo z chrześcijanką lub żydówką, jeżeli już do niego dojdzie, powinno mieć charakter czasowy, a w wypadku rozwodu dzieci nie mogą być pozostawione matce.

W przypadku choroby muzułmanin powinien być badany przez lekarza męzczyznę, a muzułmanka (z wyjątkiem sytuacji niezbędnych) - przez kobietę. W wypadku śmierci za granicą muzułmanin nie może być pochowany na cmentarzu chrześcijańskim. Muzułmański student medycyny nie może też dokonywać sekcji na ciele innego muzułmanina. Muzułmański emigrant powinien też prowadzić działalność misyjną, co będzie formą odkupienia za grzech opuszczenia „kraju islamu”.

Według *Przewodnika* muzułmanin nie powinien pracować w supermarketach, w których sprzedaje się alkohol lub wieprzowinę. Nie powinien też sprzedawać ani kupować biletów loteryjnych lub instrumentów muzycznych. Dla zwolenników tendencji fundamentalistycznych nie do przyjęcia jest europejska koncepcja prawa. Przeciwstawiają jej prawa islamu. „Nie są one nadane - mówią - ani przez króla, ani przez żadne zgromadzenie usta-

wodawcze. Nawet Karty Narodów Zjednoczonych, ani ich proklamacji i rezolucji, nie można przyrównywać do praw zatwierdzonych przez Allacha. (...) Wszyscy muzułmanie albo ci, którzy rządzą w imieniu islamu, muszą je nie tylko zaakceptować i uznać, ale również w praktyce ich przestrzegać”.

Przykładowo, jedna z gazet saudyjskich daje następujące rady studentom wyjeżdżającym na studia do Europy: „Jest niedopuszczalne, aby student mieszkał z (miejscową) rodziną, ponieważ ryzykuje skażenie moralnością niewiernych i ich kobiet”. Należy zatem unikać podróży do krajów niewiernych, chyba że w wypadkach skrajnej konieczności. Jeśli jednak podróż podjęta będzie w celu szerzenia islamu, podróż taka „będzie chwalebna”.

[Slajd 9]

W tym kontekście wśród muzułmanów w Europie pojawiły się postulaty uwzględnienia przez europejskie prawo cywilne zwyczajów muzułmańskich (np. poligamii) i ustanowienia odrębnych trybunałów dla ludności muzułmańskiej. Rozwijają się także techniki ułatwiające praktyki religijne w krajach osiedlenia.

Drugi typ reakcji określić można jako adaptacyjny. Dążąc do legalizacji zasad prawa muzułmańskiego w Europie, dopuszcza on zarazem możliwość pewnej adaptacji tradycyjnych wzorów kulturowych islamu do tradycji europejskiej. Uczni muzułmańscy pracują nad stworzeniem, na bazie prawa muzułmańskiego, systemu reguł pozwalających muzułmanom żyć na Zachodzie, realizować ich podstawowe cele i utrzymać tożsamość bez ryzyka popadnięcia w dysharmonię ze społeczeństwem, które zachęca ich do integracji. W tym duchu wypowiedział się zwierzchnik (rektor) Wielkiego Meczetu Paryskiego (najważniejszej świątyni muzułmańskiej we Francji), mówiąc o tradycyjnym podziale na *dar el islam* i *dar el harb*:

„Ten układ teologiczno-prawny. Stary i niebezpieczny, nie przystaje już do mniejszości muzułmańskiej (w Europie). Trzeba zatem opracować nową teologię, zdesakralizować naszą spuściznę, aby odkryć autentyczny sens objawienia Bożego. (...) Islam umiarkowany i autentyczny jest szansą dla uduchowienia Europy”.

Zwolennicy tendencji adaptacyjnej apelują do muzułmanów europejskich, aby ograniczyli poligamię do wypadków szczególnych, a także ograniczyli ilość rozwodów przeprowadzonych na wzór islamski.

[Slajd 10], [Slajd 11]

Interesującym zjawiskiem wśród emigrantów pochodzenia muzułmańskiego w Europie jest pojawienie się „świeckiego islamu”. Jego zwolennicy

uważają, że kultura islamu (jej tradycyjne normy kulturowe) stanowią ważny komponent „człowieczeństwa”. Kieruje on moralnymi wyborami ludzi o korzeniach muzułmańskich, na co dzień nie wykazujących przywiązania do praktyk religijnych.

Przeciwną postawę wobec tradycyjnych norm kultury islamu reprezentują ruchy feministyczne w łonie muzułmańskiego pochodzenia grup imigranckich. Używają one haseł, zapożyczonych z europejskiej tradycji liberalnej (np. „praw człowieka”) i akcentują potrzebę zerwania z tymi elementami tradycyjnej kultury islamu interpretowanymi jako represyjne w stosunku do kobiet.

[Slajd 12]

Ćwiczenie: Weryfikacja islamskich kryteriów prawno-teologicznych stosowanych podczas oceniania krajów docelowych ewentualnej migracji.

PODSUMOWANIE

[Slajd 13]

☞ **Warto zapamiętać:**

Jak podział świata na kraje islamu i niewiernych wpływają na kierunki migracji muzułmanów?

Jakie istnieją kategorie pośrednie pomiędzy krajami muzułmańskimi i krajami niewiernych?

Jakie zasady zachowania w krajach niemuzułmańskich sugerują muzułmanom przewodniki postępowania?

Na czym polega zasada „ostrożności” i zachowania czystości religijnej w „głębi duszy”?

Co to jest „kraj misyjny”?

Podsumowanie (odpowiedzi)

Podział na „kraj islamu” i kraje „niewiernych” miał istotne znaczenie dla historii i rozmiarów i kierunków migracji muzułmanów. Klasyczne prawo islamskie nie przewidywało w ogóle możliwości emigracji muzułmanina z *dar el islam* do *dar el harb*. Termin „migracja” (arab. *hidž'ra*) pojawia się aż 27 razy w Koranie, lecz przeważnie w rozumieniu opuszczenia ojczyzny w obawie przed prześladowaniami ze strony niewiernych;

Wraz z nasilaniem się relacji pomiędzy krajami muzułmańskimi a krajami „niewiernych” teologiczna wizja świata wypracowała kategorie po-

średnie pomiędzy krajami islamu a resztą świata. Są to: „kraj pokoju” – *dar et ahd*; „kraj bezpieczeństwa” – *dar el amn*; „kraj misyjny” – *dar el dawa*.

Pobyt w *dar et ahd* („kraj pokoju” – kraju, z którym muzułmanie nie prowadzą aktualnie wojny) usprawiedliwiony był dawniej jedynie pod pewnymi warunkami (np. w spawach naglących lub gdy wiązał się z nadzieją włączenia danego kraju do kategorii *dar el islam*).

W kontekście pobytu muzułmanina w kraju „niewiernych” znalazła zastosowanie zasada *takijji* (dosłownie: „lęk”, „ostrożność”) pozwalająca na ukrywanie prawdziwych wierzeń w wypadku prześladowań religijnych (lub osobistego niebezpieczeństwa) i zachowanie czystości religijnej „w głębi duszy”;

Szczególną kategorię tworzą kraje rządzone przez niemuzułmańskich władców, w których od dawna żyje nie niepokoiona mniejszość muzułmańska. Terytoria takie określa się mianem *dar el amn* (*el amn* – „bezpieczeństwo”). W pewnych okresach historycznych taki status miała I Rzeczpospolita, obecnie do tej kategorii krajów zaliczyć można m.in. Federację Rosyjską. Fakt istnienia licznej diaspory muzułmańskiej w Europie, której nie grożą prześladowania religijne, i która nie jest ograniczona w swych praktykach religijnych, doprowadził do wypracowania kolejnej kategorii: „kraj misyjnego” – *dar el dawa* (dosłownie „kraj zaproszenia”, w wolnym tłumaczeniu – „kraj na drodze do nawrócenia”). W odniesieniu do krajów europejskich – mających status „krajów misyjnych”, wśród myślicieli muzułmańskich zarysowały się dwa typy postaw. Pierwszy, apelując o przeniesienie do „krajów misyjnych” praw islamu, zakłada zarazem utrzymanie dystansu do społeczeństw i kultury niewiernych. Drugi natomiast, potwierdzając chęć i potrzebę islamizacji „bezbożnej” Europy, kładzie zarazem nacisk na konieczność dostosowania praw i zwyczajów muzułmańskich – na ile to możliwe (nie podważając przesłania Koranu) – do realiów kulturowych krajów osiedlenia.

7.2. Ćwiczenia

Ćwiczenie. Weryfikacja islamskich kryteriów prawno-teologicznych stosowanych podczas oceniania krajów docelowych ewentualnej migracji

Cel ćwiczenia: Praktyczne przećwiczenie zastosowania islamskich kryteriów prawno-teologicznych w klasyfikowaniu ludzi i krajów. Wskazanie na subiektywny charakter kluczowych kategorii islamskiej wizji świata.

Czas trwania ćwiczenia: 15-20 minut.

Opis metody: metoda polega na zaktywizowaniu słuchaczy poprzez zadawanie przez prowadzącego pytań umożliwiających sformułowanie opinii dotyczących statusu krajów europejskich zgodnie z islamską tradycją prawnoteologiczną. Uczestnicy powinni zabrać głos i opisać sytuację „z życia wzięte” odnosząc się do kategorii (pojęć) użytych w wykładzie. Wypowiadający mają możliwość ćwiczenia wypowiedzi na forum grupy.

Przebieg ćwiczenia:

Prowadzący zajęcia stymuluje uczestników do podawania przykładów krajów mających wedle ich rozpoznania status:

1. *Dar el ahd* (kraj pokoju);
2. *Dar el-amn* (kraj bezpieczny);
3. *Dar el dawa* (kraj misyjny).

Wypowiadający się powinni uzasadnić swój wybór.

8. Narzędzia sprawdzające

Test.

9. Narzędzia wykorzystywane w trakcie szkolenia

Tablica, prezentacja PP, materiały do notowania, tablica/flipchart.

Czas świętowania w kulturze imigrantów

Cele projektu:

Realizacja projektu ma na celu zapoznanie uczestników z szeroko rozumianym fenomenem świętowania w kontekście specyfiki społeczno-kulturowej imigrantów, charakteryzującej ich społeczności rodzime. Połączenie w analizie perspektywy teoretycznej z przykładami ma na celu kształtowanie u słuchaczy postawy relatywizującej.

Pozyskana wiedza dotyczy:

- charakterystyki zachowań społeczno-kulturowych (symbolicznych) określanych jako świętowanie;
- wpływ religijnego światopoglądu na praktyki na przykładzie świąt w islamie;
- odmiennego rozumienia czasu skutującego różnicami kulturowymi na przykładzie Wietnamczyków i Chińczyków;
- roli czynników społecznych i symbolicznych w świętowaniu na przykładzie instytucji potlachu oraz mechanizmu tworzenia prestiżu u Mołdawian.

Kształtowane umiejętności dotyczą:

- rozpoznania rytualnych zachowań imigrantów związanych z tradycyjną obrzędowością typową dla ich krajów pochodzenia, oraz zachowań wskazujących na wartości i układy społeczne;
- refleksji nad kulturą własną, co jest punktem wyjścia do kształtowania postaw, które charakteryzuje umiejętność zdystansowania się do kultury własnej, celem lepszego rozumienia innej.

Postawy:

- wrażliwość oraz otwartość na zachowania Innych, zdecydowanie odmienne od tych, które stanowią komponent codziennych praktyk uczestników szkolenia;
- wdrożenie w tego typu postawy wiąże się ze zrozumieniem mechanizmów różnicujących kulturowo, a więc przyjmowania postawy relatywizującej.

Informacje dodatkowe:

Projekt szkoleniowy składa się z 4 jednostek szkoleniowych o charakterze wykładowo-ćwiczeniowym, które muszą być realizowane jako jedna niepodzielna całość z uwagi na zakres tematyczny. Czas przeprowadzania jednostek to 4 × 45 minut. Projekt szkoleniowy zakłada dużą aktywność uczestników szkolenia, która związana będzie z wykonaniem ćwiczeń. 5 jednostka w postaci testu ma za zadanie weryfikować nabytą przez słuchaczy wiedzę.

Wykaz jednostek:

1. Święta w wymiarze religijnym - na podstawie zachowań muzułmanów (Północna Afryka, Bliski i Środkowy Wschód oraz Centralna Azja).
2. Księżycowy Rok i Nowy Rok. Przykład Chińczyków i Wietnamczyków.
3. Święto i prestiż. Przykład Mołdawian.
4. Święto i prestiż. Przykład Mołdawian. Ćwiczenie.
5. Test.

Forma weryfikacji: test.

Jednostka szkoleniowa

- 1. Projekt szkoleniowy: Czas świętowania w kulturze imigrantów**
- 2. Jednostka szkoleniowa nr 1: Święta w wymiarze religijnym – na podstawie zachowań muzułmanów (Północna Afryka, Bliski i Środkowy Wschód oraz Centralna Azja)**
- 3. Powiązanie z modułem baza wiedzy demonstratora**

Źródła – raporty:

K. Kościelniak, Muzułmanie – charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski.

Słownik:

zwyczaj, obyczaj, obrzęd.

Bibliografia – wybór:

<http://polska.newsweek.pl/uboj-rytualny-wyrok-trybunalu-grudzien-2014-newsweek-pl,artykuly,353295,1,2.html>

<http://natemat.pl/16277,stop-rytualnemu-ubojowi-apeluje-szymon-holownia>

<http://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/kraj/1602445,1,uboj-rytualny-dozwolony-bez-ograniczen.read>

[Slajd 2]

4. Cel jednostki

4.1. Wiedza

- przekazanie wiedzy na temat wyznaniowego charakteru świąt w islamie w kontekście religijnego zróżnicowania muzułmanów;
- przekazanie podstawowej wiedzy nt. świąt i świętowania, rozumianych jako wyróżnik kulturowy imigrantów muzułmańskich.

4.2. Umiejętności

- rozumienie specyfiki świąt o charakterze religijnym w społecznościach muzułmańskich;

- rozpoznanie rytualnych zachowań imigrantów związanych z tradycyjną obrzędowością typową dla ich krajów pochodzenia;
- umiejętność refleksji nad zróżnicowaniem kulturowym.

4.3. Postawy

- uwrażliwienie na odmienne zachowania w kontaktach z muzułmanami.

5. Czas przeprowadzenia jednostki: 45 minut

[Slajd 3]

6. Przebieg jednostki

- wykład - Islam (10 min.);
- ćwiczenie 1 „Zróżnicowanie islamu” (8 min.);
- wykład - Świątowanie w Islamie (10 min.);
- ćwiczenie 2 „Ubój rytualny. Jestem za, czy przeciw?” (15 min.);
- podsumowanie (2 min.)

7. Opis jednostki jako procesu dydaktycznego

Jednostka w dużej mierze wymaga zaangażowania prowadzącego (wykłady, ćwiczenia) oraz aktywności uczestników (ćwiczenia polegające na refleksyjnym podejściu do problemu i wyrażaniu opinii na forum). Strukturę jednostki budują dwie części wykładowe oraz dwa ćwiczenia. Wykłady dostarczają informacji z zakresu pojęć niezbędnych do zrozumienia fenomenu święta oraz stanowią wprowadzenie do specyfiki kontekstu wyznaniowego, warunkującego fenomen świąt w społecznościach muzułmańskich. Służy to przyswojeniu informacji na temat bagażu kulturowego imigrantów. Przeprowadzenie ćwiczeń wymaga od prowadzącego skupienia na moderowaniu dyskusji, zaś od uczestników uwagi, umiejętności współpracy w grupie i wyrażenia opinii w odniesieniu do wiedzy z wykładów i z zadań.

7.1. Treść wykładu

WYKŁAD 1. Islam

[Slajd 4], [Slajd 5]

Wprowadzenie

Fenomen świąt jest znany wielu społecznościom na świecie. Można go zatem uznać za uniwersalną cechę rozmaitych systemów społeczno-kulturowych. Jednakże każda grupa, społeczność czy społeczeństwo posiada własną specyfikę praktykowania tego zachowania. W tym sensie święta są więc rodzajem wyróżnika kulturowego, czyli pewnej odmienności, kształtowanej historycznie, w danej przestrzeni geograficznej. Różnice budują się na kilku płaszczyznach i są związane z odmiennymi sposobami interpretacji świata. Ludzie rozmaicie wyrażając swój stosunek do świata, czynią to przy pomocy społecznie negocjowanego języka symboli (konwencjonalnego, umownego). W przypadku praktyk określanых jako święta różnice dotyczą między innymi odmiennego postrzegania czasu oraz systemów wartości i norm (Słowniczek pojęć). W przypadku imigrantów, święta obchodzone w kraju ich pochodzenia stanowią ważny element ich identyfikacji (zwyczajowa, obyczajowa sfera praktyk) w kraju przyjmującym. Podejmując temat świętowania u muzułmanów, należy mieć także na względzie wewnętrzne zróżnicowanie w obrębie tej religii, które jest punktem wyjścia do zrozumienia problematyki świętowania.

[Slajd 6]

„Wyobrażalne różnice czy faktyczne podobieństwa?”

Josef von Ess w artykule *Islam* stwierdził, że „obce religie są dla nas czymś w rodzaju ogrodu osobliwości”. „Kręcąc ze zdumieniem głową, rejestrujemy dziwne rzeczy, nie dostrzegając, jak są nam niekiedy bliskie. Być może tak jest nawet lepiej, bowiem w innym wypadku przyniosłoby to nam nowe problemy, których i tak mamy dosyć – jakkolwiek już od dawna nie w sferze religii”. Cytat ten pomaga nam uświadomić sobie, że nawet najbardziej odmienny od naszego sposób postrzegania świata jest przynajmniej dla nas wyobrażalny, jeśli z różnych powodów stać nas na poszukanie analogii pomagających nam go zrozumieć lub doszukać się podobieństw. Potocznie uważa się, że muzułmanie wierzą w Allacha, podczas gdy na przykład chrześcijanie w Boga. Tymczasem jak twierdzi Ess, mamy do czynienia z różnymi językami. Allah to nie imię, ale arabska nazwa Boga. Islam jest

więc, jak chrześcijaństwo, religią monoteistyczną i podobnie jak ono tak zwaną religią księgi, którą w tym przypadku jest Koran. Podobnie też jak chrześcijaństwo jest wewnątrznie zróżnicowany.

[Slajd 7], [Slajd 8]

Sześć odłamów islamu

Islam jako religia objawienia sięga do tradycji Abrahama i proroków, którą zamyka Mahomet, „uważany za pieczęć proroków”. Jednak to nie wyczerpuje jego definicji, a to dlatego, że wewnętrzne zróżnicowanie jest jego równie istotną cechą. Najpierw należy stwierdzić, że najbardziej ogólny znany podział dotyczy muzułmanów radykalnych i modernistów. Jednak zdecydowanie nie wyczerpuje on złożonego fenomenu tej religii. Imigranci muzułmanie przynoszą do krajów migracji przynajmniej kilkanaście typów przeżywania islamu (reprezentują wiele jego kierunków). Najważniejsze podziały dotyczą takich odłamów jak: sunnityzm (sunnici), szyityzm (szyici), charydżytyzm (charydżyci), alewityzm (alewici), druzytyzm (druzowie) i ahmadiyya.

Sunnici

Stanowią największą grupę w islamie (ok. 80-85% muzułmanów). Swoją dogmatykę, moralność i prawo opierają na **Koranie, tradycji (sunnie Proroka), analogiach (qiyas) i metodzie (idźma) (zgody uczonych)**. Oznacza to, że jeśli Koran nie wyczerpuje jakiegoś tematu (albo brak w nim informacji o danej rzeczywistości) sięga się do **TRADYCJI (SUNNY)**, która według muzułmanów była przekazywana przez ok. 200 lat ustnie i zapisana w okresie od VIII do X w. Problem w tym, iż poszczególne grupy muzułmańskie posiadają odmienne tradycje, oskarżają się wzajemnie o fałszerstwa, a europejscy badacze zasadniczo odrzucają większość tych tradycji jako późniejsze twory. Gdy jednak „i sunna” (tradycja) nie daje odpowiedzi na pewne zapotrzebowania religijne, tworzy się **ANALOGIE**. Wreszcie, jeśli powyższe metody nie dają jednoznacznych rozstrzygnięć sięga się do **ZGODY UCZONYCH (idźma)**.

Wśród muzułmanów sunnitów przez wieki toczył się spór na temat, czy Koran stoi wyżej nad sunną, czy też tradycja i Koran są równoznaczne. Przedmiotem sporów była kwestia, jak stosować analogie i zgodę uczonych. W konsekwencji istnieją szkoły konserwatywne (które nie pozwalają rozstać się z wieloma zapisami w tradycji) oraz bardziej liberalne, które powszechnie stosują analogię i porządek źródeł (tradycja nie może stać w sprzeczności z Koranem), co w konsekwencji prowadzi do możliwości rozstania się z wieloma kontrowersyjnymi zwyczajami.

Istnieją 4 podstawowe szkoły sunnickie:

- * **najbardziej liberalna – hanaficka**, preferująca racjonalne badania prawnicze oraz szeroko praktykująca analogie z ostrożnym podejściem do sunny; swym zasięgiem obejmuje ok. 1/3 wyznawców islamu, głównie w krajach bałkańskich i w Azji Środkowej;
- * **umiarkowana – szaficka** – preferująca porządek źródeł, gdzie Koran jest główną podstawą, a zgoda uczonych nie może stać w sprzeczności z nim oraz sunną; jest praktykowana w Egipcie, Palestynie, południowej i zachodniej części Półwyspu Arabskiego, Malajach, krajach Maghrebu i Sudanie;
- * **konserwatywna – malikicka** – odwołująca się do wszystkiego „co zapisane”; respektuje obok Koranu całą tradycję; jej zasięg dotyczy Górnego Egiptu, Nigerii, Kuwejtu i Bahrajnu;
- * **ultra-konserwatywna – hanbalicka** – wiernie trzyma się literalnych zapisów Koranu i sunny, a odrzuca jakiegokolwiek indywidualne rozumowania i spekulacje prawne; jako wahabizm dominuje do dziś w Arabii Saudyjskiej, Katarze, Omanie i Maskacie; stanowi też bazę dla wielu ruchów fundamentalistycznych w islamie.

Szyici

Ich liczba nie jest możliwa do ustalenia, bo ich przywódcy duchowi zezwalają im na ukrywanie swej wiary. Uznają się za prawowitych następców Mahometa nie władców czy liderów sunnickich, ale potomków czwartego kalifa Alego (męża Fatimy, córki Mahometa). Wierzą, że Ali (zamordowany w 661) przekazał swoim następcom (imamom), przywódcom duchowym, specjalną łaskę. Zatem imamowie pozostają nieomylni i czysti. W społeczności szyickiej imam jest nieodzowny w każdym czasie. Linia następców wywodząca się od Alego kończy się na dwunastym imamie. Ostatni dwunasty imam, Muhammad (ur. 873), zniknął w sposób tajemniczy, nie umarł, lecz żyje w ukryciu i powróci jako mahdi, by zaprowadzić sprawiedliwość na ziemi. Szyici podzielili się w historii na dziesiątki odłamów. Do dziś istnieje ok. 10 ich odłamów. Największą rolę odgrywają trzy grupy szyitów **imamici, czyli dwunastowcy**, którzy uznają 12 imamów, tzn. 12 imam powróci kiedyś jako mahdi (oficjalna wersja szyizmu w Iranie); **ismailici (czyli siedmiowcy)**, którzy uznają 7 imamów, tzn. 7 imam powróci kiedyś jako mahdi. **zajdyci (pięciorowcy)**, którzy uznają 5 imamów, tzn. 5 imam powróci kiedyś jako mahdi, przyswoili wiele elementów sunnickich (występują w Jemenie).

Szyici posiadają wiele całkowicie odmiennych od sunnitów praktyk i wierzeń. Posiadają kult obrazów i świętych, misteria pasyjne polegające na

procesjach biczowników (*tazija*) ku czci męczeństwa Alego i jego synów, małżeństwa czasowe, czy skłonność do mistycyzmu.

Charydźcy

U podstaw podziałów w islamie leżała kwestia, kto jest przywódcą religijnym i politycznym po śmierci Mahometa. Sunnici opowiadali się za ideą kalifa – zastępcy Proroka na ziemi, szyici za ideą imama najwyższego (który wg nich obecnie żyje w ukryciu), charydźcy zaś byli i są największymi egalitarystami, a zarazem purystami. Żądali oni od kalifa nieskazitelnego życia, tak prywatnego, jak i publicznego, ale z drugiej strony każdy szczerze wierzący muzułmanin, bez względu na swoje pochodzenie – „nawet czarny niewolnik”, mógł zostać wybrany kalifem. W przypadku grzechu kalifa winien być on usunięty. Ich radykalizm etyczny przekładał się często na fanatyzm. W historii pojawiło się wiele odłamów charydźczyckich (niektóre skrajne, jak np. azrakici, którzy uznali nawet innych muzułmanów za niewiernych i pogan oraz twierdzili, że należy ich zabić łącznie z dziećmi). Dziś umiarkowana gałąź charydźyzmu dominuje w Omanie, gdzie 75% populacji stanowią wyznawcy tej wersji islamu.

[Slajd 9]

Alewici

Wywodzą się z linii szyickiej i uchodzą za najbardziej liberalnych muzułmanów (ok. 12 mln. w Turcji, ok. 3 mln. w Syrii; zasadniczo istnieją 2 odmiany alewizmu: turecki i syryjski. Postrzeganie islamu przez Alewitów pozostaje pod dużym wpływem dawnych wierzeń turkickich (jednego z nomadyjskich ludów euroazjatyckich). Alewizm klasyfikuje się jako odmianę islamu szyickiego, ale charakterystyczne dla niego wierzenia, tradycje i rytuały różnią się od szyickich i diametralnie od sunnickich. Praktyki religijne odbywają się w domach zgromadzeń (*cemevi*), a nie w meczetach. Rytuały religijne posiadają muzykę i taniec, w których biorą udział zarówno mężczyźni, jak kobiety. Używa się języka narodowego, nie obowiązują klasyczne obowiązki islamu sunnickiego, np. zakaz spożywania alkoholu. Wyznanie alewickie akcentuje miłość i szacunek do wszystkich ludzi (ważną rzeczą nie jest religia, ale bycie istotą ludzką), tolerancja wobec innych religii i grup etnicznych (krzywda wyrządzona bliźnim czyni modlitwę bezwartościową), szacunek dla ludzi pracy (największym aktem kultu religijnego jest praca), równość kobiet i mężczyzn (modlą się razem) oraz monogamia. Wielu sunnitów odmawia alewitom statusu muzułmanów. Byli i są prześladowani.

[Slajd 10]

Druzowie

Łączą cechy religii muzułmańskiej z wpływami chrześcijaństwa, gnostycyzmu oraz dawnych wierzeń bliskowschodnich. Wspólnota druzyjska dzieli się na 2 grupy: *ukkal* – „wiedzący” oraz *dzuhhal* – „nieświadomi”. Nie są uznawani przez sunnitów za muzułmanów, gdyż odrzucają praktyki i wierzenia sunnickie. Jako jedyni muzułmanie służą w armii państwa Izrael. Ich liczba sięga ok. 500.000.

Ahmaddiyya

Zrzesza zwolenników ruchu reformatorskiego w islamie, który został utworzony przez muzułmanina Mirzę Ghulama Ahmada z Qadian (1839-1908) w Pendżabie. Mirza Ghulam twierdził, iż otrzymuje objawienia od 1865 roku. Ogłosił się mahdim i powtórnie przybyłym Jezusem, później zaś także inkarnacją Kryszny. Ruch ten jest oryginalną kombinacją cech fundamentalistycznego i konserwatywnego islamu z wieloma elementami nowatorskimi. Liczba wyznawców sięga 10 mln. Ahmadiyya uznawana jest przez sunnitów za herezję, często prześladowana, a w Pakistanie zakazana.

Sumując: pluralistyczna sytuacja islamu jest odzwierciedlana również w Polsce. O ile jednak niektórzy sunnici nie spotykają w kraju pochodzenia pewnych mniejszości muzułmańskich, o tyle na Zachodzie i w Polsce wyznawcy islamu spotykają się w całej swej różnorodności. Generuje to wiele problemów w próbach integracji imigrantów wyznających islam.

[Slajd 11]

Ćwiczenie 1: „Zróżnicowanie islamu” (patrz. 7.2)

[Slajd 12]

WYKŁAD 2. Świętowanie w islamie

Co to jest święto?

W potocznym rozumieniu uważa się, że jest to czas wolny od pracy. Ten „dwupodział”, istniejący od epoki industrialnej (XIX w.), jest dziś powszechnie praktykowanym wzorcem zachowań z uwagi na dominujący w świecie typ gospodarki kapitalistycznej. Tymczasem antropologowie obser-

wując zachowania różnych ludów (społeczności, grup), w tym warstw, których tryb życia określa się jako kultury ludowe (wiejskie), definiują pojęcie święta jako czas wyjątkowy, który był praktykowany zdecydowanie wcześniej, zanim nastąpiła epoka industrialna. Ową wyjątkowość można zrozumieć, odnosząc się do pojęcia „codziennosc”. Oznacza ona podejmowanie rutynowych praktyk związanych z egzystencją, których znaczenie jest społecznie uznane za oczywiste i nie wymagające podkreślania. Natomiast czas świąteczny charakteryzuje „odwrócony porządek rzeczy”. Podejmowane wówczas praktyki, nawet jeśli są znane na co dzień, np. jedzenie, nabierają zupełnie innego znaczenia. Ich sens wykracza zatem poza zwykłą rutynę. Co więcej, uważa się, że nie jest on bezpośrednio zrozumiały dla uczestników. Zwykle z pojęciem święta wiąże się inne takie jak obrzęd, obyczaj.

Święto w wymiarze religijnym

Święta często związane są z wymiarem religijnym. Każde święto religijne ma swój wyjątkowy czas i wyjątkowe miejsca. Ale to nie jedyne elementy je charakteryzujące. Należy tu mówić o obrzędach, w czasie których podejmowane są tak zwane rytuały. Są one działaniami, które integrują wspólnotę (*communitas*) i których znaczenie jest określone przez symbole niewystępujące przy tych samych czynnościach podejmowanych w życiu codziennym. To „działania owinięte w tkaninę symboliki”. Mając to na uwadze, święta są czasem wyjątkowe za sprawą symboli, które są do nich przypisane. Symbol to rodzaj znaku, którego postać (forma) nie ma żadnego związku z treścią, do której się odnosi, np. róża jako symbol miłości. Taki związek jest ustanawiany społecznie i w arbitralny sposób. W każdym systemie światopoglądowym występują symbole, których znaczenie jest tylko czytelne w obrębie tego systemu, np. biel i czerwień polskiej flagi jest zrozumiała w kontekście historii Polski. Podobnie należy znać zasady rządzące daną religią, aby odczytać znaczenie symboli. Jednak najważniejsza funkcja symboli w religii polega na informowaniu o treściach wyjątkowych, spoza zwykłego porządku, zazwyczaj boskiego.

„Wyjątkowość islamu”

Wszystkie religie świata charakteryzują się występowaniem praktyk świątecznych. Tak samo jest w przypadku islamu, mimo silnego jego wewnętrzznego zróżnicowania. Islam, jako jedna z trzech monoteistycznych religii objawionych, znacznie też oparł się postępującej sekularyzacji, mimo że w jego obrębie dzieją się procesy laicyzacyjne, które doprowadziły do powstawania ideologii islamu laickiego z wybranymi elementami tradycyjnego islamu któreś ze szkół. Mówi się także o zjawisku „praktykujących”

ateistów. Mimo to do dziś stanowi wyznanie, które charakteryzuje się silnym powiązaniem prawd wiary z relacjami społecznymi. Według jednej z interpretacji ta cecha wynika z podstawowych założeń islamu. Według nich objawienie dane Mahometowi w VII w. n.e. ma charakter ostateczny. Jego treści raz na zawsze ustalają zasady wiary i moralności (co jest dobre, co wolno). Objawienie, czyli boski przekaz, ustala w ostateczny sposób związek między doktryną a prawem. W islamie istnieje więc „prawo boskie jako takie, a jego rygorom podlega cała wspólnota wiernych, a nie tylko pewne jej struktury czy członkowie jakiejś wyspecjalizowanej organizacji”. W tym kontekście święta jako czas inny od zwykłego posiadają również wymiar społeczny, związane są wprost z boskim objawieniem. W tym wypadku należy więc mówić o szczególnym splocie idei z praktyką. Funkcja świąt w islamie polega więc na określeniu celu istnienia wspólnoty. Ma ona realizować objawione prawa, dzięki czemu będzie trwać.

Charakter świąt w islamie

Można więc powiedzieć, że wspólnotowy charakter świąt muzułmańskich jest jeszcze bardziej widoczny niż w przypadku uroczystości w świecie zachodnim. Świętowanie służy przypomnieniu o wyjątkowej roli islamu i kultywowaniu wartości tej religii. Stwarza możliwość pogłębienia kontaktu z Bogiem, unikania rutyny, wspiera przestrzeń *sacrum* w życiu muzułmаниna. Pojęcie *sacrum* jest stosowane zazwyczaj wespół z *profanum*. Według badaczy dychoomia ta określa to, co ludzie zaliczają do przeciwstawnych i wzajemnie się definiujących sfer ich życia: świeckiej i świętej. Taki podział pozwala się wyróżnić w wielu, jednak nie wszystkich społecznościach. Według najbardziej ugruntowanej interpretacji autorstwa Emila Durkheima, opozycja ta odzwierciedla porządek społeczny. Dobrze to widać właśnie na przykładzie islamu. Świętowanie nie jest też rzeczywistością zupełnie swobodnie kształtowaną i całkowicie dobrowolną. Cele świąt znacznie wykraczają poza czynności świętowania, a uczestnictwo jednostki w uroczystościach stanowi nakaz społeczny, który jest silnie obwarowany sankcjami obyczajowymi.

Wykaz świąt muzułmańskich

Podstawowym elementem rachuby czasu regulującym obchody licznych świąt muzułmańskich jest Rok księżycowy. Nie uwzględnia on pór roku. W porównaniu do gregoriańskiej rachuby czasu święta te niejako „wędrują” przez cały rok, przypadając na różne pory roku kalendarza słonecznego.

Zestaw najbardziej istotnych świąt islamu, które według chronologii gregoriańskiej układały się w 2013 roku następująco:

Data kalendara gregoriańskiego 2013	Dzień i miesiąc kalendarza muzułmańskiego	Nazwa święta	Skrócony opis
24.01.2013	noc z 11 na 12 <i>Rabi' al-Awwal</i>	<i>Mawlid an-nabi</i> Narodziny Mahometa SUNNICI	Święto narodzin Mahometa. Data urodzenia założyciela islamu nie jest dokładnie znana. Przypuszcza się, że urodził się on między 567 a 573 rokiem.
29.01.2013	noc z 16 na 17 <i>Rabi' al-Awwal</i>	<i>Mawlid an-nabi</i> Narodziny Mahometa SZYICI	zob. opis powyżej.
5.06.2013	27. dzień miesiąca <i>Rağab</i>	<i>'Id al-'Isrā' wa-l-Mi'rāğ</i> Święto nocnej podróży niebiańskiej Mahometa	Pamiętka „nocnej podróży Proroka” i wzniesienia się do nieba Proroka z placu świątynnego w Jerozolimie.
23.06.2013	noc 14 z 15 <i>Ša'abān</i>	<i>Laylat al-Bara'at</i> Noc niewinności	Tej nocy muzułmanie proszą Boga o wybaczenie grzechów, popełnionych w życiu, a szczególnie w okresie ostatnich dwunastu miesięcy.
9.07.2013	noc 1. miesiąca <i>Ramađān</i>	<i>Ru'yat al-hilāl</i> Noc ujżenia, rozpoczęcie <i>Ramađānu</i>	Rozpoczęcie miesiąca postu.
3.08.2013	jedna z pięciu nieparzystych nocy trzeciej dekady miesiąca <i>Ramađān</i> (20/21 lub 22/23 lub 24/25 lub 26/27 lub 28/29).	<i>Layla al-qadr</i> Noc Przeznaczenia	„Noc Sily” lub „Noc Przeznaczenia”. Muzułmanie wierzą, że w tę noc nastąpiło objawienie (przekazanie) Mahometowi pierwszych pięciu wersów Koranu. Podkreśla się dobroć Boga, który przekazał ludzkości cud, jakim jest Koran. W tę noc pobożni wyznawcy islamu czytają Koran przez całą noc.
8.08.2013	1. dzień miesiąca <i>Šawwal</i>	<i>'Id al-Fiṭr</i> Zakończenie postu	To święto kończy ścisły post obowiązujący w miesiącu <i>Ramađān</i> .
14.10.2013	9. dzień miesiąca <i>Ḍū al-ḥiğğah</i>	<i>Yawm A'rafat</i> Dzień Arafat	Muzułmanie odbywają hadżdż (pielgrzymkę do Mekki) i modlą się w dolinie Arafat. Ci, którzy nie odbywają pielgrzymki, poszczą, by odpokutować przeszłe i przyszłe grzechy.
15.10.2013	10. dzień miesiąca <i>Ḍū al-ḥiğğah</i>	<i>'Id al-'Adħa</i> Święto ofiarowania	Celebrowane na pamiątkę ofiary z Ismaela dokonanej przez proroka Abrahama.
4.11.2013	1. dzień miesiąca <i>muħar- ram</i>	<i>R'as as-Sanat al-Hiğrat</i> Hidżra	Rozpoczęcie nowego, muzułmańskiego roku księżycowego.
13.11.2013	10. dzień miesiąca <i>muħar- ram</i>	<i>'Āšūrā'</i> Święto Aszura	Pamiętka męczeńskiej śmierci Ĥusayna ibn 'Alego (626-680), trzeciego imama szyickiego, wnuka Mahometa poległego w bitwie pod Karbalą. Zasadniczo święto szyickie (choć z innych pobudek obchodzone też przez sunnitów).

Czas i miejsce w świętowaniu – obserwacje księżyca: problem początku świąt i czasu modlitw

Celebracja świąt współwystępuje z ich nieodłącznym elementem, jakimi są modlitwy. Kwestia, kiedy dany święty czas powinien się rozpocząć, tradycyjnie wiąże się z obserwacjami ruchu ciał niebieskich. Dodatkowo pojawia się tu najważniejszy i podstawowy problem, z którego miejsca należy ustalać początek *Ramaḍānu*, czy też modlitwy o świcie (*fağr*). Wiele klasycznych rozwiązań wynikało z bezpośredniej obserwacji księżyca w Mekce. Jednak znaczna część muzułmanów zadawała sobie pytanie, czy dostrzeżenie nowiu w Mekce przez ich współbraci w wierze, które ma miejsce w tej stolicy islamu, obowiązuje ich wszystkich, a zatem także tam, gdzie jeszcze ów now nie jest widoczny. Szkoły prawa muzułmańskiego różnią się między sobą w interpretacji, która mogłaby stanowić dogodne rozwiązanie dla wszystkich. Na przykład hanafici uznają now ujrzany przez wiernych z jakiegokolwiek części Ziemi za obowiązujący wszystkich, natomiast szafici nie. Rozbieżności te wskazują jasno, że mówiąc ogólnie o islamie w aspekcie świętowania, zawsze należy mieć na uwadze występowanie potencjalnych różnic, a nawet sprzeczności. Uogólnienie niesie zatem ze sobą wiele nieścisłości. Obecnie w obrębie tej religii wciąż trwają starania, aby jednak rozwiązać „problem czasu”.

We współczesnym islamie dominuje przekonanie, iż można wykorzystywać nowoczesne obserwacje astronomiczne do ustalenia nowiu. Wielu muzułmanów uważa, że dawniej tego nie czyniono, gdyż nie dysponowano odpowiednimi przyrządami pomiarowymi. Nowoczesne technologie ułatwiają przede wszystkim proste ustalenie czasu modlitw każdego dnia, zwłaszcza modlitwy porannej (*fağr*).

Dzięki publikacjom gotowych tabel na każdy dzień, Internet ułatwia praktykowanie modlitw muzułmanom. Nie odbywa się to jednak bez kolejnych problemów, które pojawiają się mimo stosowania nowoczesnych technologii i środków przekazu. Muzułmańskie fora pełne są wypowiedzi zatroskanych wiernych, którzy pytają, z której tabeli winni korzystać. Publikowane dane bowiem różnią się od kilku minut do prawie godziny. Okazuje się, że dla części muzułmanów kilkuminutowe różnice czasu podczas kalkulacji są niezwykle znaczące – zaś dla innych nie. Z tego powodu powstają nowoczesne programy komputerowe, przystosowane również do telefonów komórkowych, które precyzyjnie ustalają czas w zależności od regionu. Firmy zajmujące się telefonią komórkową prześcigają się w coraz bardziej oryginalnych usługach w tym względzie.

Kwestia modlitwy wśród polskich imigrantów muzułmańskich

W Polsce imigranci muzułmańscy w ograniczonym zakresie mogą odtwarzać swoje lokalne tradycje z krajów pochodzenia. Żyjąc w wielkim rozproszeniu, zasadniczo bez trudności mogą realizować obowiązek modlitwy (muzułmanie mają obowiązek modlenia się 5 razy dziennie), pomijając kwestie sporne, o których była mowa wyżej. W islamie nie ma obowiązku odwiedzania meczetu, zasadniczo modlić się można wszędzie na dywaniku modlitewnym. Niektóre ugrupowania muzułmańskie (np. alewici) nie posiadają obowiązku tej modlitwy. Nie modlą się też muzułmanie modernišci, którzy traktują religię jako fenomen kulturowy. Należy przez to rozumieć fakt, że zachowują oni prawa moralne, nie łącząc ich z wymiarem metafizycznym. Mimo dogodnej sytuacji pojawiają się też problemy związane ze szczególnym elementem obrzędowości, jakim jest ubój rytualny.

Problem/spór o ubój rytualny

Polscy muzułmanie twierdzą, że łamie się ich konstytucyjne prawa w zakresie uboju rytualnego zwierząt *halal*, który według muzułmanów musi polegać na wykrwawieniu się zwierzęcia, ponieważ krew uchodzi za nieczystą. W marcu 2013 roku zwrócili się nawet z apelem do prezydenta. Odwołują się do ustawy zasadniczej, Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej i Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka ONZ (dotyczą wolności wyznania i swobody praktyk religijnych). obrońcy zwierząt twierdzą natomiast, że jest to praktyka niehumanitarna (czas pomiędzy przecięciem głównych naczyń krwionośnych a utratą przytomności, jak wynika z reakcji behawioralnych i centralnego układu nerwowego, wynosi 20 sekund u owiec, do 2 minut u bydła, do 2,5 lub więcej minut u drobiu, a czasami ponad 15 minut lub więcej u ryb). „Narażanie na przedśmierne męczarnie świadomych istot, które zabijamy dla naszych potrzeb, jest przerażającym złem” uważają sygnatariusze (naukowcy, artyści i dziennikarze apelują do posłów o odrzucenie uboju rytualnego. Według CBS 65% dorosłych Polaków jest przeciw takiemu ubojowi (bez ogłuszenia). Od 1 stycznia 2013 roku, po uprawomocnieniu się wyroku Trybunału Konstytucyjnego, na terenie Polski obowiązuje całkowity zakaz uboju religijnego bez ogłuszenia. Z kolei muzułmanie protestują przeciw tym regulacjom chroniącym zwierzęta. Duchowny muzułmański, imam Nezar Szarif, w wywiadzie dla Polskiego Radia stwierdził, że ubój rytualny stanowi „bezwzględny wyznacznik praktykowania religii” oraz „żaden mufti, żaden imam nie może tego zmienić. To jest dane od Boga”. Mufti Tomasz Miśkiewicz, przewodniczący Muzułmańskiego Związku Religijnego, uważa, że muzułmanin nie może spożywać

mięsa, jeśli zwierzę zostało przed ubojem „uderzone”. Podkreśla, że tak głosi święta księga islamu. Zakaz uboju rytualnego jest zatem – oświadczają polscy muzułmanie – sprzeczny z konstytucyjną zasadą wolności wyznania i swobody praktyk religijnych.

[Slajd 18]

Ćwiczenie – Ubój rytualny. Jestem „za” czy „przeciw”? (patrz 7.2)

[Slajd 19]

PODSUMOWANIE

☞ Warto zapamiętać:

Jakie główne odłamy można wyróżnić w obrębie islamu?

Czym jest sunna? Który odłam islamu przywiązuje do niej szczególną wagę?

Za których potomków uważają się szyici?

Który odłam islamu uchodzi za najbardziej liberalny i jest szeroko praktykowany w Turcji i Syrii?

W oparciu o co ustala się daty świąt muzułmańskich?

Czym jest i na czym polega *halal*?

Podsumowanie (odpowiedzi)

Sunnityzm (sunnici), szyityzm (szyici), charydżytyzm (charydźcy), alewityzm (alewici), druzytyzm (druzowie) i ahmmadiyya.

To tradycja, która według muzułmanów była przekazywana przez ok. 200 lat ustnie i zapisana w okresie od VIII do X w.

Uznają się za prawowitych następców Mahometa nie władców czy liderów sunnickich, ale potomków czwartego kalifa Alego (męża Fatimy, córki Mahometa).

Alewityzm

Podstawowym elementem rachuby czasu regulującym obchody świąt muzułmańskich jest Rok księżycowy.

Halal to ubój rytualny zwierząt, który według muzułmanów musi polegać na wykrwawieniu się zwierzęcia, ponieważ krew uchodzi za nieczystą.

7.2. Ćwiczenia

Ćwiczenie 1: „Zróżnicowanie islamu: fakty a oceny”

Cel ćwiczenia: utrwalenie wiedzy o zróżnicowaniu islamu poprzez porównanie z chrześcijaństwem; autorefleksja nad sposobem postrzegania systemów wyznaniowych związanych z tzw. różnicami kulturowymi; uwrażliwienie na unikanie ocen wartościujących przy ocenie innych.

Czas trwania ćwiczenia: ok. 8 minut.

Opis metody: zadanie ma charakter quizu i polega na ocenie przez uczestników 16 zdań na temat obu wyznań, zapisanych na dwóch kartach (po 8 zdań na każdej). Celem jest określenie, które z tych informacji mają charakter faktu, a które są jedynie sądem wartościującym (ocena). Informacje odnoszą się głównie do treści wykładu oraz do wiedzy uczestników na temat chrześcijaństwa zinternalizowanego (i zsekularyzowanego) przez nich w ramach partycypowania w polskiej rzeczywistości. Uczestnicy w dwóch zespołach najpierw indywidualnie zapoznają się z treścią kart, a następnie już w obrębie zespołu typują zdania odnoszące się do faktów i ocen. Na wykonanie tej części ćwiczenia uczestnicy mają 4 minuty. Przez kolejne 4 minuty każdy z zespołów wskazuje na swoje wybory. Z kolei prowadzący podaje właściwe odpowiedzi. Wypowiedzi na forum weryfikują zakres zapamiętanych informacji z wykładu i utrwalają je. Wypowiadający mają też możliwość podjęcia refleksji na temat tego, jak postrzegają oba systemy wyznaniowe i kulturowe.

Przebieg ćwiczenia:

- Prowadzący dzieli grupę na dwa zespoły i rozdaje dwie karty z zdaniami zawierającymi informującymi o islamie i chrześcijaństwie.
- Zadaniem zespołu I jest wskazanie, które z wymienionych na karcie zadań dotyczących **podobieństw** między wyznaniem zawierają fakty, a które tylko opinie (zdania wartościujące).
- Zadaniem zespołu II jest wskazanie, które z wymienionych na karcie zadań dotyczących **różnic** między wyznaniem zawierają fakty, a które tylko opinie (zdania wartościujące).
- Prowadzący dokonuje podsumowania, zwracając uwagę na zadania zawierające opinie oraz tłumaczy, na czym polega błąd w tego rodzaju ocenach.

Karty zadań

ZESPÓŁ I – Karta zadań dla zespołu I: „Islam i chrześcijaństwo, czyli podobieństwa”:

- „Islam i chrześcijaństwo to religie objawione”.
- „W islamie i chrześcijaństwie byli prorocy”.

- „Ważną postacią mającą wpływ na charakter islamu i chrześcijaństwa był Abraham”.
- „Islam i chrześcijaństwo mają wiele odłamów”.
- „Islam i chrześcijaństwo znają pojęcie grzechu”.
- „Szyicy posiadają kult obrazów i świętych podobnie jak prawosławny i katolicki odłam chrześcijaństwa”.
- „Odłam alewicki podobnie jak chrześcijaństwo akcentuje miłość i szacunek do wszystkich ludzi, równość kobiet i mężczyzn (modlą się razem) oraz monogamię”.
- „Katolicyzm i islam są podobne, bo to religie fundamentalistyczne”.

ZESPÓŁ II – Karta zadań dla zespołu II: „Islam a chrześcijaństwo, czyli różnice”:

- „W islamie można mówić o głównym podziale na muzułmanów radykalnych i modernistów. W chrześcijaństwie taki podział nie istnieje, ale jest obecny w myśleniu potocznym na temat tej religii”.
- „W islamie najważniejszy podział dotyczy takich odłamów jak: sunnityzm (sunnici), szyityzm (szyicy), charydżytyzm (charydżyci), alewityzm (alewici), druzytyzm (druzowie) i ahmmadiyya. W chrześcijaństwie można mówić o trzech głównych odmianach: prawosławie, protestantyzm, katolicyzm”.
- „Dla muzułmanów-sunitów bardzo ważny jest Koran i **tradycja (sunna Proroka), analogie (qiyas) i metoda (idźma) (zgoda uczonych)**. Dla chrześcijan – katolików, prawosławnych i protestantów ważne jest Pismo święte, zaś różnice dotyczą tzw. tradycji (ojcowie kościoła oraz kult świętych i proroków)”.
- „Szyiccy imamowie «z założenia» pozostają nieomylni i czyści za sprawą łaski Alego. Cechy te nie są przypisywane z założenia chrześcijańskim przywódcom duchowym”.
- „Charydżyci uważają, że grzech jest przeszkodą w pełnieniu roli przywódcy duchowego, jakim jest kalif. W przypadku wszystkich odłamów chrześcijaństwa grzech nie jest przeszkodą w pełnieniu roli przywódcy”.
- „Druzowie łączą cechy religii muzułmańskiej z wpływami chrześcijaństwa, gnostycyzmu oraz dawnych wierzeń bliskowschodnich. Chrześcijaństwo odrzuca gnozę”.
- „Ahmmadiyya wierzy ze ich przywódca to powtórnie przybyły Jezus. Chrześcijanie oczekują powtórnego przyjścia Jezusa”.
- „Chrześcijanie nie potrafią się tak dobrze modlić jak muzułmanie”.

Ćwiczenie 2: „Uboj rytualny. Jestem za, czy przeciw – trudności z argumentami”

Cel ćwiczenia: utrwalenie (podsumowanie) wiedzy z części wykładu dotyczącego problemu uboju rytualnego i uruchomienie autorefleksji nad zróżnicowaniem systemów normatywnych – islam a świat zachodnioeuropejski – poprzez poznanie trudności związanych z rozstrzygnięciem problemu dotyczącego uboju rytualnego.

Czas trwania ćwiczenia: ok. 10-15 minut.

Opis metody: metoda polega na pracy w zespołach i na zaktywizowaniu refleksji oraz uwagi słuchaczy poprzez zadanie, w którym powinni najpierw uszeregować wg „siły” argumenty przemawiające za utrzymaniem lub zakazem uboju rytualnego, a następnie przypisać do tych racji krytyczne opinie, czyli „trudności”. „Argumenty” oraz „trudności” są zredagowane na dwóch kartach, które prowadzący rozdaje na początku ćwiczenia. Każdy zespół otrzymuje dwie karty i współpracuje przy ułożeniu listy rankingowej argumentów, a następnie przy przyporządkowaniu do nich trudności. Po wykonaniu zadania prowadzący prosi o prezentację efektów pracy, w celu uświadomienia różnej skali racji, jakie ujawnia próba rozstrzygnięcia problemu. Uczestnicy mają możliwość ćwiczenia na forum wypowiedzi i podjęcia refleksji nad własnym stosunkiem do różnych rodzajów argumentów ujawniających odmienne normy. W zadaniu nie ma ostatecznego rozwiązania problemu dylematu. Uczestnicy podejmują jedynie refleksję nad ukrytym sensem argumentacji. W podsumowaniu prowadzący zwraca uwagę na fakt, że „trudności” związane z argumentami ujawniają różne punkty odniesień, które są zawsze warunkowane kulturowo i które jako takie mogą wpływać na ostateczne decyzje.

Sugestia dla prowadzącego: można skorzystać z artykułów poświęconych problemowi uboju rytualnemu w Polsce obecnych w mediach.

Przebieg ćwiczenia: prowadzący dzieli uczestników na dwa zespoły w celu przeprowadzenia argumentacji nad ubojem rytualnym; prowadzący rozdaje każdemu zespołowi „Karty argumentów” oraz „Karty trudności”:

- zadaniem zespołu I jest ułożenie listy rankingowej argumentów przemawiających za utrzymaniem uboju rytualnego, a następnie na przyporządkowaniu do nich trudności;
- zadaniem zespołu II jest ułożenie listy rankingowej argumentów przemawiających za zakazem uboju rytualnego, a następnie na przyporządkowaniu do nich trudności;
- uczestnicy zastanawiają się przez 5 minut, po czym podają na forum swoje odpowiedzi;
- prowadzący dokonuje podsumowania.

Karty argumentów z „kluczem” – trudności są przyporządkowane do argumentów

„Jestem za utrzymaniem uboju...”

Argumentacja zwolenników:

„Polscy muzułmanie twierdzą, że ich konstytucyjne prawa są łamane w zakresie uboju rytualnego zwierząt *halal*, który według muzułmanów musi polegać na wykrwawieniu zwierzęcia, ponieważ krew uchodzi za nieczystą”.

„Odwołują się do ustawy zasadniczej, Karty praw Podstawowych Unii Europejskiej i Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka ONZ (dotyczą wolności wyznania i swobody praktyk religijnych)”.

„Muzułmanie protestują przeciw tym regulacjom chroniącym zwierzęta. Duchowny muzułmański, imam Nezar Szarif, w wywiadzie dla Polskiego Radia stwierdził, że ubój rytualny stanowi «bezwzględny wyznacznik praktykowania religii» oraz «żaden mufti, żaden imam nie może tego zmienić. To jest dane od Boga». Mufti Tomasz Miśkiewicz, przewodniczący Muzułmańskiego Związku Religijnego, uważa, że muzułmanin nie może spożywać mięsa, jeśli zwierzę zostało przed ubojem «uderzone». Podkreśla, że tak głosi święta księga islamu. Zakaz uboju rytualnego jest zatem – oświadczają polscy muzułmanie – sprzeczny z konstytucyjną zasadą wolności wyznania i swobody praktyk religijnych”.

Argumenty „Za”:

Który z nich najbardziej wzmacnia racje muzułmanów? Uszereguj je wg „siły”, a następnie przyporządkuj do nich „krytyczny komentarz”, czyli „trudności”.

1. Ubój rytualny stanowi niezbędny element rytuału wpisanego w tradycję wyznania i dlatego nie można go zmieniać.

TRUDNOŚĆ A:

Stereotyp niezmienności rytuałów i tradycji, które tymczasem są zawsze efektem ustaleń.

2. Ubój rytualny, jak i inne obrzędy to dziedzictwo kulturowe, które na całym świecie stanowi dobro uniwersalne. Wobec tego nie powinno się zmieniać tradycji nawet wtedy, gdy stoi ona w sprzeczności z innymi wartościami.

TRUDNOŚĆ – PARADOKS B:

„Dobra uniwersalne jak «dziedzictwo» to postulat polityczny dominującej kultury zachodnioatlantyckiej, mówiący o tym, że warto, aby kultury chroniły swój kapitał kulturowy: w tym sensie ubój jest wartością, podobnie jak jest nią jego zakaz”.

3. Niezależnie od tego, że imigranci muzułmanie są w Polsce i podlegają polskiemu prawodawstwu, jednocześnie mają zagwarantowane prawo (konstytucja) do zachowania własnej tradycji.

TRUDNOŚĆ C:

Argument polityczny/siłowy – wiąże się z koniecznością uwzględnienia konsekwencji: niezadowolenie społeczeństwa przyjmującego czy satysfakcja społeczności o statusie mniejszości.

4. Ubój rytualny jest zachowaniem ujawniającym odmienny stosunek muzułmanów i niemuzułmanów do świata przyrody, a polskie prawodawstwo nie odwołuje się do tych aspektów (a jedynie do swobód religijnych). W tym sensie nie ma podstaw do zakazu.

TRUDNOŚĆ D:

Głębokie różnice dotyczące relacji człowieka i przyrody z trudnością podlegają negocjacji i nie ma tu satysfakcjonujących dla obu stron rozwiązań.

5. Prawa człowieka są ponad wszelkimi prawami.

TRUDNOŚĆ E:

Z uwagi na praktykę tzw. wartości uniwersalne jak prawa człowieka, kobiet, dzieci, słabszych itp., mają raczej instrumentalny charakter.

„Jestem przeciw ubojowi”

Argumentacja przeciwników

„Obrońcy zwierząt twierdzą natomiast, że jest to praktyka niehumanitarna (czas pomiędzy przecięciem głównych naczyń krwionośnych a utratą przytomności, jak wynika z reakcji behawioralnych i centralnego układu nerwowego, wynosi 20 sekund u owiec, do 2 minut u bydła, do 2,5 lub więcej minut u drobiu, a czasami ponad 15 minut lub więcej u ryb). «Narażanie na przedśmiertne męczarnie świadomych istot, które zabijamy dla naszych potrzeb, jest przerażającym złem» uważają sygnatariusze (naukowcy, artyści i dziennikarze apelują do posłów o odrzucenie uboju rytualnego)”.

Argumenty „przeciw”. Który z nich najbardziej wzmacnia racje przeciwników uboju? Uszereguj argumenty wg „siły”, a następnie przyporządkuj do nich „krytyczny komentarz” czyli „trudności”.

1. Ubój rytualny, jak i inne obrzędy to dziedzictwo kulturowe, które na całym świecie stanowi dobro uniwersalne. Wobec tego nie powinno się zmieniać tradycji nawet wtedy, gdy stoi ona w sprzeczności z innymi wartościami.

TRUDNOŚĆ A:

Paradoks „dóbr uniwersalnych”: dziedzictwo jest postulatem politycznym, dominującym kultury zachodnioatlantyckiej, mówiącym o tym, że warto, aby kultury chroniły swój kapitał kulturowy: w tym sensie ubój jest wartością, podobnie jak jest nią jego zakaz.

2. Imigranci w kraju przyjmującym powinni respektować jego wartości oraz prawodawstwo.

TRUDNOŚĆ B:

Argument „siły”, który nie licuje z demokratycznym podejściem do zagadnień społecznych, argument z kategorii „fundamentalizm kulturowy” (rasizm), zgodnie z którym kultury różne nie mogą w zasadzie ze sobą współegzystować z zachowaniem swych praw; kultura przyjmująca jest zawsze dominująca i ma prawo do narzucania własnego systemu wartości.

3. Zwierzęta stanowią część natury, która jest dobrem uniwersalnym podlegającym bezwzględnej ochronie, niezależnie od postawy światopoglądowej.

TRUDNOŚĆ C:

Z uwagi na praktykę tzw. wartości uniwersalne jak prawa człowieka, kobiet, dzieci, słabszych itp., mają raczej instrumentalny charakter.

4. Odmienny stosunek do świata przyrody nie może być usprawiedliwieniem dla zadawania cierpienia.

5. Prawa człowieka nie mogą być rozpatrywane w oderwaniu od kontekstu kulturowego, w którym funkcjonują ludzie. W tym sensie muzułmanie mogą uprawiać ubój rytualny, ale u siebie, lecz nie w kraju przyjmującym, w którym istnieje jasny sprzeciw wobec takich praktyk.

KARTY DO WYKORZYSTANIA NA ZAJĘCIACH

KARTA: Argumenty „Jestem za ubojem”

Który z nich najbardziej wzmacnia racje muzułmanów? Uszereguj je wg „siły”, a następnie przyporządkuj do nich „krytyczny komentarz” czyli „trudności”.

1. Ubój rytualny stanowi niezbędny element rytuału wpisanego w tradycję wyznania i dlatego nie można go zmieniać.

Wpisz „trudność” (literę)...

2. Ubój rytualny, jak i inne obrzędy to dziedzictwo kulturowe, które na całym świecie stanowi dobro uniwersalne. Wobec tego nie powinno się

zmieniać tradycji nawet wtedy, gdy stoi ona w sprzeczności z innymi wartościami.

Wpisz „trudność” (literę)...

3. Niezależnie od tego, że imigranci muzułmanie są w Polsce i podlegają polskiemu prawodawstwu, jednocześnie mają zagwarantowane prawo (konstytucja) do zachowania własnej tradycji.

Wpisz „trudność” (literę)...

4. Ubój rytualny jest zachowaniem ujawniającym odmienny stosunek muzułmanów i niemuzułmanów do świata przyrody, a polskie prawodawstwo nie odwołuje się do tych aspektów (a jedynie do swobód religijnych). W tym sensie nie ma podstaw do zakazu.

Wpisz „trudność” (literę)...

5. Prawa człowieka są ponad wszelkimi prawami.

Wpisz „trudność” (literę)...

KARTA: Argumenty „Jestem przeciw ubojowi”

Który z nich najbardziej wzmacnia racje przeciwników uboju? Uszereguj argumenty wg „siły”, a następnie przyporządkuj do nich „krytyczny komentarz”, czyli „trudności” (niektóre trudności pasują do więcej niż jednego argumentu).

1. Ubój rytualny, jak i inne obrzędy – to dziedzictwo kulturowe, które na całym świecie stanowi dobro uniwersalne. Wobec tego nie powinno się zmieniać tradycji nawet wtedy, gdy stoi ona w sprzeczności z innymi wartościami.

Wpisz „trudność” (literę)...

2. Imigranci w kraju przyjmującym powinni respektować jego wartości oraz prawodawstwo.

Wpisz „trudność” (literę)...

3. Zwierzęta stanowią część natury, która jest dobrem uniwersalnym podlegającym bezwzględnej ochronie, niezależnie od postawy światopoglądowej.

Wpisz „trudność” (literę)...

4. Odmienny stosunek do świata przyrody nie może być usprawiedliwieniem dla zadawania cierpienia.

Wpisz „trudność” (literę)...

5. Prawa człowieka nie mogą być rozpatrywane w oderwaniu od kontekstu kulturowego, w którym funkcjonują ludzie. W tym sensie muzułma-

nie mogą uprawiać ubój rytualny, ale u siebie, lecz nie w kraju przyjmującym, w którym istnieje jasny sprzeciw wobec takich praktyk

Wpisz „trudność” (literę)...

„Karta trudności – Jestem za utrzymaniem uboju”:

TRUDNOŚĆ A:

stereotyp niezmienności rytuałów i tradycji, które tymczasem są zawsze efektem ustaleń.

TRUDNOŚĆ (PARADOKS) B:

„Dobra uniwersalne jak «dziedzictwo» to postulat polityczny dominującej kultury zachodnioatlantyckiej, mówiący o tym, że warto, aby kultury chroniły swój kapitał kulturowy: w tym sensie ubój jest wartością, podobnie jak jest nią jego zakaz”.

TRUDNOŚĆ C:

Argument polityczny/siłowy – wiąże się z koniecznością uwzględnienia konsekwencji: niezadowolenie społeczeństwa przyjmującego czy satysfakcja społeczności o statusie mniejszości.

TRUDNOŚĆ D:

Głębokie różnice dotyczące relacji człowieka i przyrody z trudnością podlegają negocjacom i nie ma tu satysfakcjonujących dla obu stron rozwiązań.

TRUDNOŚĆ E:

Z uwagi na praktykę tzw. wartości uniwersalne jak prawa człowieka, kobiet, dzieci, słabszych itp., mają raczej instrumentalny charakter.

„Karta trudności – Jestem przeciw ubojowi”:

TRUDNOŚĆ A:

Paradoks „dóbr uniwersalnych”: dziedzictwo jest postulatem politycznym dominującym kultury zachodnioatlantyckiej, mówiącym o tym, że warto, aby kultury chroniły swój kapitał kulturowy: w tym sensie ubój jest wartością, podobnie jak jest nią jego zakaz.

TRUDNOŚĆ B:

Argument „siły”, który nie licuje z demokratycznym podejściem do zagadnień społecznych, argument z kategorii „fundamentalizm kulturowy” (rasizm), zgodnie z którym różne kultury nie mogą w zasadzie ze sobą współegzystować z zachowaniem swych praw; kultura przyjmująca jest zawsze dominująca i ma prawo do narzucania własnego systemu wartości.

TRUDNOŚĆ C:

Z uwagi na praktykę tzw. wartości uniwersalne jak prawa człowieka, kobiet, dzieci, słabszych itp., mają raczej instrumentalny charakter (w zależności od „potrzeby” /kontekstu/układu sił).

8. Narzędzia sprawdzające

Test.

9. Narzędzia wykorzystywane w trakcie szkolenia

Prezentacja PP, materiały do notowanie, tablica/flipchart, teksty (materiał dla uczestników).

Jednostka szkoleniowa

- 1. Projekt szkoleniowy: Czas świętowania w kulturze imigrantów**
- 2. Jednostka szkoleniowa nr 2: Księżycowy Rok i Nowy Rok. Święta Chińczyków i Wietnamczyków**
- 3. Powiązanie z modułem baza wiedzy demonstratora**

Źródła - raporty:

- J. Wardęga, Chińczycy - charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski;
- K. Szymańska-Matusiewicz, Wietnamczycy - charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski.

Słownik:

zwyczaj, obyczaj, obrzęd.

[Slajd 2]

4. Cel jednostki

4.1. Wiedza

- charakterystyka sposobu świętowania w społecznościach rodzimych imigrantów z Wietnamu i Chin - na przykładzie obchodów Nowego Roku,
- ukazanie fenomenu świętowania w kontekście odmiennego od europejskiego sposobu postrzegania czasu,
- wskazanie na czas jako ważny element różnicujący zachowania kulturowe.

4.2. Umiejętności

- rozpoznanie rytualnych zachowań imigrantów związanych z tradycyjną obrzędowością typową dla ich krajów pochodzenia.

4.3. Postawy

- uwrażliwienie na odmienne zachowania Chińczyków i Wietnamczyków.

5. Czas przeprowadzenia jednostki: 45 minut

[Slajd 3]

6. Przebieg jednostki

Część wykładowa 1 i 2 - 25 minut.

Część wykładowa 1:

Związek czasu i świąt - wprowadzenie do kluczowych pojęć tematu: Czas i święta, Święto - cechy i definicja, Czas - definicja, Funkcje czasu, Podział czasu - mono- i polichronia, Normatywno-wartościujące skutki „liczenia czasu”;

Część wykładowa 2:

Święto „Nowy Rok” w społeczeństwie Chińczyków i Wietnamczyków. Wprowadzenie: ogólne informacje o Chinach i Wietnamie, z uwzględnieniem sytuacji wyznaniowej, Chiny - sytuacja wyznaniowa, Wietnam - sytuacja wyznaniowa; Ćwiczenie - analiza tekstu: wariant I - 15 min.; wariant II - 10 min.; Podsumowanie - 5 min.

Opis jednostki jako procesu dydaktycznego

Jednostka składa się z dwóch części wykładowych: teoretycznej, dotyczącej sytuacji wyznaniowej w Chinach oraz z ćwiczenia polegającego na analizie tekstu (służy ono przyswojeniu informacji na temat bagażu kulturowego imigrantów w kontekście wiedzy teoretycznej na temat święta).

Sugestia dotycząca ćwiczenia: posiada dwa warianty.

Wariant I: 15 minut (5 min. lektura tekstów + 10 min. odpowiedzi).

Prowadzący dzieli uczestników na dwa zespoły, którym rozdaje tekst wcześniej podzielony na dwa fragmenty z poleceniem ich przeczytania w ciągu 5 minut. Następne zadanie polega na pracy zespołowej i przygoto-

waniu odpowiedzi na pytania prowadzącego związane z treścią tekstów. Ćwiczenie zamyka prezentacja odpowiedzi na forum w kolejności: zespół I i II.

Wariant II: 10 minut na odpowiedzi dotyczące wcześniej przeczytanego tekstu.

Ćwiczenie może być zaaranżowane już z tygodniowym wyprzedzeniem, kiedy to uczestnicy zapoznają się z całym (niepodzielonym na dwa fragmenty) tekstem do czasu szkolenia. Wówczas w czasie realizacji jednostki grupa nie pracuje w dwóch zespołach i pracuje nad jednym tekstem. Czas ćwiczenia można skrócić wtedy do 10 minut, a pozostałe 5 minut jednostki spożytkować na część wykładową lub jej podsumowanie. W przypadku tego wariantu praca polega na zadaniu pytań przez prowadzącego i odpowiedziach uczestników, którzy powinni odwołać się do wcześniejszej znajomości tekstów.

7.1. Treść wykładu

Wiedza podstawowa

CZĘŚĆ WYKŁADOWA I – TEORETYCZNA: ZWIĄZEK CZASU I ŚWIĄT - WPROWADZENIE DO KLUCZOWYCH POJĘĆ TEMATU

[Słajd 4]

Czas i święta

Na fenomen święta, jako zachowania powszechnie znanego ludziom, można spojrzeć w kontekście czasu. Święto zwykle jest pojmowane jako czas wolny od pracy. Jednak to potoczne rozumienie nie jest wystarczające dla zrozumienia związku czasu i świąt. Przede wszystkim czas jest pojęciem nadrzędnym wobec pojęcia świętowania, jednakże pozostaje w ścisłym z nim związku, co widoczne jest na poziomie praktyk (zachowań zbiorowych, grupowych).

Istnieje ścisły związek pomiędzy rozumieniem czasu i tak zwanym świętowaniem. Czas wyznacza jego rytm. Praktykowanie świąt pozwala z kolei nadać wartościujący wymiar czasowi, np. wyodrębnić czas „zwykły” od niezwykłego”.

Praktykowanie świąt jest zależne od tego, w jaki sposób dana grupa/ /społeczność postrzega czas.

[Słajd 5], [Słajd 6]

Święto – cechy i definicja

Samo świętowanie to element codzienności, rodzaj nawyku kulturowego (skonwencjonalizowanej czynności, znanej w grupie i praktykowanej przez nią rutynowo, czyli z przyzwyczajenia), której przypisuje się (1) „wyjątkowy status”. Badania prowadzone wśród różnych ludów świata potwierdzają, że święto stanowi jakby (2) „odwrócony porządek życia”. Po pierwsze czynnościom podejmowanym w czasie świątecznym nadaje się inny niż zwykle sens, zdecydowanie odmienny od codziennego. Po drugie na świętowanie składają się zachowania zupełnie niezrozumiałe, co nie przeszkadza uczestnikom w ich wykonywaniu. Co więcej, można powiedzieć, że z takimi praktykami wiąże się odpowiednia (3) sankcja: ich zaniechanie wzbudza opór grupy (manifestowanie niezadowolenia, poczucia dyskomfortu, lęku i obaw przed karą natury metafizycznej).

Można przyjąć, że świętowanie (4) wykracza poza oczywistą rzeczywistość i jest manifestacją danego światopoglądu. Świąta to (5) czas pełen symboli (znaków komunikacji służących przekazaniu treści innych niż te, które są im przypisywane zazwyczaj) i (6) kontaktu z „zaświatami”, sferą pozarzeczywistą, która zostaje urealniona na drodze rytuałów świątecznych.

Tym samym święto (7) komunikuje w wyjątkowy sposób o ważnych egzystencjalnych kwestiach. Dzięki temu grupa/społeczność (8) odnajduje sens i cel swego istnienia (taka jest rola symbolu jako przejawu abstrakcyjnego myślenia ludzi) oraz (9) buduje swoją wspólnotę. (10) Świąta zawsze mają zatem charakter wspólnotowy.

W praktykach kulturowych spotyka się podział świąt na kategorie odzwierciedlające tradycyjny (wielopokoleniowy nawyk) sposób życia grup etnicznych i ten, który związany jest przed wszystkim z budowaniem etosu i statusu współczesnych formacji społeczno-politycznych, jakimi są narody tworzące państwa. W efekcie mamy powszechnie do czynienia z tak zwanymi (11) świętami tradycyjnymi i (12) państwowymi. Przeważnie istnienie jednych nie wyklucza drugich. Świąta tradycyjne są traktowane przez elity rządzące jako przejaw kontynuacji tożsamości narodowej, odwołującej się do etnicznych tożsamości (sposoby identyfikacji), którą mają podtrzymywać święta państwowe, dodatkowo umacniając tożsamość narодно-państwową, często ponadetniczną.

Niezależnie od tego podziału, należy mówić o innym, charakteryzującym w ogóle fenomen świąt, czyli o (13) wariantach. Święto jest w zasadzie obchodzone w swoich lokalnych odmianach. Wspólna pozostaje idea święta, różnice dotyczą rozmaitych sposobów realizacji poszczególnych jego elementów (np. odmiany potraw, kolorystyka).

[Slajd 7]

Czas – definicja

Czas jest fenomenem kulturowym i komponentem komunikacji ludzkiej. Traktuje się go jako kategorię kultury (określa funkcjonowanie innych obszarów kulturowych, np. rozumienie historii, filozofii, sztuki). Pojmowania i praktykowania czasu uczymy się podobnie jak wszelkich zachowań kulturowych, a mimo to postrzegamy go jako element naturalny, przynależny do świata przyrody. Mówi się o także o „obrazie czasu w różnych kulturach”. Oznacza to, że w wielu społecznościach czas jest rozmaicie postrzegany.

[Słajd 8]

Funkcje czasu

Czas organizuje werbalny i pozawerbalny sposób komunikowania. W pierwszym przypadku wyraża się w języku, np. w czasownikach i trybach, w drugim posiada związek z postrzeganiem przez ludzi ich otoczenia w kategorii przestrzeni, która jest kontekstem, np. w planowanie zadań wpisane jest miejsce ich realizacji.

W kulturze europejskiej jego rozumienie kształtowała filozoficzna myśl grecka, zwłaszcza rozważania Arystotelesa, który utożsamiał czas z istnieniem ruchu, a zatem przestrzeni. Poruszanie się (przedmiotów, ludzi) w jakiegokolwiek przestrzeni pozwala mówić o trzech aspektach czasu, które określa się dziś znanymi pojęciami: przeszłość (stan przed ruchem), przyszłość (stan po ruchu), teraźniejszość (stan pomiędzy). Jednocześnie czas jest wyrażany w różnych językach świata za pomocą odpowiednich form słownych. Oznacza to, że ludzie mówiąc, określają jednocześnie swój stosunek do świata w kategorii czasoprzestrzeni. Np. w antyku kojarzono czas z cyklami pór roku (zmiany w przestrzeni) oraz z ciałami niebieskimi (ruch).

[Słajd 9]

Podział czasu – mono- i polichronia

Czas (oraz przestrzeń) stanowią ramy organizujące działania ludzkie: wybory życiowe, cele. Istnieje podział czasu na monochroniczny i polichroniczny. Pierwszy z nich polega zasadniczo na układaniu planów i na staraniach, aby dokładnie je zrealizować. Kultury oparte na czasie monochronicznym kładą nacisk na dokładną realizację wcześniej ustalonych zamiarów. Osiągają je przez wykonywanie następujących po sobie „segmentów” działań. „Segmenty” oznaczają relatywnie jednorodne grupy czynności. Dla tego wariantu ważna jest dokładność wykonania zadań, a on sam

może być przyrównany do procesu „przebywania drogi etap po etapie”. Drugi wariant, polichroniczny, decyduje o zupełnie innym od poprzedniego sposobie bycia. Nie przypomina „drogi”, ale punktową koncentrację na wielu działaniach na raz. W tym modelu istotne jest skupienie się na czynności, a nie „hołdowanie planom”, a także na zaangażowaniu ludzi i zakończeniu przedsięwzięć. Kultury Zachodu (zachodnioatlantyczne) należą do pierwszego modelu, chińska i wietnamska – do drugiego.

[Slajd 10], [Slajd 11]

Normatywno-wartościujące skutki „liczenia czasu”

Zasadniczo czas służy wyrażaniu stosunku człowieka do jego egzystencji, np. nazwaniu procesu „zmian” w naturze, ciele, w odniesieniu do zachowań kulturowych (pamięć, historia). Poza monochronicznym i polichronicznym rozumieniem czasu istnieją różne **(3) sposoby jego liczenia, które doprowadziły do powstania pojęcia kalendarza**. Stanowią one, podobnie, jak poli- i monochroniczność, sposób porządkowania życia. Powszechne są dwa rodzaje kalendarzy: solarny, odnoszący się do cykliczności pór roku, zależnych od ruchu słońca, i lunarne, którego podstawą są tzw. fazy księżyca. W pierwszym przypadku rok liczy 365 dni, w drugim 354. Rok w każdym z nich jest dzielony także na miesiące o różnej liczbie dni. Miesiące solarne liczą 30-31 dni, a lunarne od 29 do 30. Niezależnie od liczby dni w miesiącach, dodatkowy rytm życia wyznaczają arbitralnie (umownie) i kontekstowo (zależnie od norm kulturowych) właśnie obchody świąt (powszechnie uznane za „ważne daty”). (4) Ich konsekwentne pojawianie się sprzyja nadawaniu im istotnego znaczenia, co z kolei przyczynia się do powstania nawyku wyodrębniania z egzystencji społecznej czynności o szczególnej randze (także za sprawą symboli) dla jej funkcjonowania. **(5) W ten sposób dochodzi do umocowania się norm i wartości i identyfikowania się z nimi**, czyli do przyjęcia przez grupę uporządkowanego *uniwersum* (ustalony porządek rzeczy, który definiuje życie grupy).

[Slajd 12]

CZĘŚĆ WYKŁADOWA 2: ŚWIĘTO „NOWY ROK” W SPOŁECZEŃSTWIE CHIŃCZYKÓW I WIETNAMCZYKÓW

[Slajd 13], [Slajd 14]

Wprowadzenie: Ogólne informacje o Chinach i Wietnamie, z uwzględnieniem sytuacji religijnej

Chiny, inaczej „Państwo Środka” (*Zhongguo*) i Chińska Republika Ludowa. to kraj liczący około 1,34 miliarda osób, raczej jednorodny etnicznie, gdyż ponad 91% populacji stanowią Chińczycy Han. Pozostała część to 55 grup etnicznych o statusie uznanych mniejszości narodowych, z których największe to: **Zhuang** (ok. 17 mln.), **Hui** (ok. 10 mln.), **Mandżurowie** (10 mln.), **Ujgurzy** (10 mln.), **Miao** (9 mln.), **Yi** (niemal 9 mln.), **Tujia** (8 mln.), **Tybetańczycy** (6 mln.). Poza ChRL istnieje Republika Chińska na Tajwanie, której państwowość nie jest uznawana przez Rzeczpospolitą Polską (obecnie 22 państwa utrzymują oficjalne relacje dyplomatyczne z Tajpej). Populacja Tajwanu to ponad 23 miliony, z czego 98% stanowią Chińczycy Han. Chińczycy stanowią większość (94%) w Hongkongu i (92%) w Makau, które posiadają status specjalnych regionów administracyjnych ChRL. Ponadto w Republice Singapuru na ponad 5,3 miliona mieszkańców osoby narodowości chińskiej stanowią 74%.

[Slajd 15]

Sytuacja wyznaniowa

W Chinach współistnieje wiele religii: buddyzm, taoizm, islam, katolicyzm i protestantyzm. Według rozmaitych szacunków można też mówić o sporym odsetku ateistów, agnostyków i nie utożsamiających się z żadną religią (52 procent).

Istnieje kilka charakterystycznych cech „chińskiej religijności” (1) kult przodków, niezależnie od innych wyznań – został włączony nawet do chińskiego chrześcijaństwa; (2) pragmatyzm nastawiony na uzyskanie długowieczności, pomyślności i bogactwa; (3) synkretyzm: konfucjanizm, taoizm, buddyzm; (4) tendencja do psychologizowania treści religii, przy zaniedbaniu kontekstu transcendencji.

Grupy wyznaniowe:

- buddyści *mahajana* (18-20 procent populacji) – buddyzm Wielkiego Wozu wymaga pewnej dyscypliny etycznej, medytacji i dążenia do cnót buddyjskich; wyznawców obowiązuje zakaz zabijania, kradzieży, kłamstwa, dopuszczania się niedozwolonych stosunków seksualnych oraz zakaz stosowania środków odurzających. Idealem jest bodhisattwa, który wyrzeka się nirwany, aby wspierać innych dążących do oświecenia;
- taoiści, praktykują rodzimą chińską religię taoizm; stanowią jednak niewielką grupę (8-12 milionów); 173 miliony uczestniczy w różnych rytuałach powiązanych z taoizmem, niekoniecznie o religijnym znaczeniu, np. medytacjach, ćwiczeniach oddechowych;

- wyznawcy praktyk tradycyjnych: starochińskich wierzeń ludowych (ok. 22 procent populacji), charakteryzujących się synkretyzmem łączącym rytuały konfucjańskie, buddyjskie, taoistyczne i kultu przodków;
- islam (ok. 20 mln.);
- chrześcijanie (ok. 33 mln.).

[Slajd 16], [Slajd 17], [Slajd 18]

2. Wietnam jest krajem zróżnicowanym etnicznie. Wietnamczycy z grupy etnicznej Kinh stanowią 86% populacji tego kraju. Pozostali mieszkańcy to przedstawiciele 53. oficjalnie uznawanych przez państwo mniejszości etnicznych. Najliczniejsze z nich to **Tay** (1,9%), **Thai** (1,7%), **Muong** (1,5%), **Khmer Krom** (Khmerowie, 1,4%). W odniesieniu do tego kraju często stosowany jest dwupodział na Północ i Południe (na mocy konferencji genewskiej w 1954 roku, który przetrwał do 1975 roku). Rejon Północy, ze stolicą w Hanoi, był wcześniej opanowany przez ruch komunistyczny, zaś rejon Południa, ze stolicą w Sajgonie, pozostawał w okresie 1954-1975 pod kontrolą władz podporządkowanych Stanom Zjednoczonym. Obydwa obszary różnią się pod wieloma względami: podczas gdy Hanoi (i szerzej Północ) jest potocznie politycznym centrum Wietnamu, miasto Ho Chi Minha (i całe Południe) uchodzi za centrum gospodarcze. Mieszkańcy obydwu rejonów różnią się nieco pod względem językowym (południowy vs północny akcent) oraz kulturowym. Z historycznego punktu widzenia to Północ jest kolebką wietnamskiej państwowości. Południe Wietnamu uchodzi za region w pewnym sensie mniej rdzennie wietnamski, w którym występowały częste kontakty z przedstawicielami innych ludów i kultur. Pomiedzy Wietnamczykami z Północy i Południa istnieją pewne napięcia i animozje sięgające czasów wojny, jednakże nie dominują kształtu wzajemnych relacji. Dość powszechny w tej chwili jest wzorzec migracji z rejonów mniej rozwiniętych gospodarczo – także terenów Północy – do Sajgonu, stanowiącego najintensywniej rozwijający się ośrodek gospodarczy.

[Slajd 19], [Slajd 20]

Sytuacja wyznaniowa

W ogólnym i potocznym ujęciu można mówić o *tam giao*, czyli mieszaninie trzech tradycji religijnych: buddyzmu Mahajana (z Chin), konfucjanizmu i taoizmu. Ponadto ważne są kultury lokalne „bóstw” z panteonu buddyjskiego i taoistycznego (np. bogini miłosierdzia Dao Mau) czy też bohaterów historycznych.

Rdzennym elementem religijności jest **kult przodków**, praktykowany niezależnie od przynależności religijnej. Można mówić o dwóch formach tej praktyki. Pierwszy z nich to (1) kult sprawowany w ramach lineażu w domach lineażowych (dom, z którego wywodzi się „głowa rodu”, osoba stojąca na jego czele). W Wietnamie kult przodków podtrzymuje społeczną rolę mężczyzn. Drugi to (2) kult praktykowany w obrębie małej rodziny, przy domowych ołtarzach przodków. W wietnamskich domach często znajduje się ołtarz ze zdjęciami zmarłych osób z rodziny (nowa tradycja), przed którymi składa się dary i praktykuje obrzędy z okazji rozmaitych uroczystości rodzinnych (np. ceremonii weselnych, kiedy młoda para prosi zmarłych przodków o akceptację i błogosławieństwo dla związku).

Grupy wyznaniowe

- „bezwyznaniowcy” (81,7%),
- ludowe religie lokalne,
- buddyści (9,6%), w tym **buddyzm Hòa Hảo**,
- chrześcijanie (7,5%).
- koadyzm **Cao Dai**, synkretyczna religia odnosząca się do katolicyzmu i buddyzmu, postulująca jedność wszystkich wielkich religii świata jako równorzędnych dróg prowadzących ku zbawieniu.

[Slajd 21]

Ćwiczenie: analiza tekstu „Nowy Rok w Chinach i Nowy Rok w Wietnamie” (patrz 7.2)

„Nowy Rok w Chinach”

Chińczycy obchodzą święta państwowe i tradycyjne. Istnieje wiele świąt, które są celebrowane jedynie w niektórych regionach, a w przypadku tradycyjnych świąt znanych w całych Chinach, występują regionalne odmiany. Część z tych tradycyjnych zwyczajów nie jest już obchodzona w miastach, ale na wsi nadal występują.

Nowy Rok (*Yuan Dan*), czyli 1 stycznia, to dzień ustawowo wolny od pracy, ale świętowany jest znacznie mniej hucznie niż tradycyjny Chiński Nowy Rok.

Chiński Nowy Rok, inaczej zwany **Świętem Wiosny** (*Chun Jie*), jest najważniejszym tradycyjnym świętem w roku, celebrowanym zarówno ChRL, jak i na Tajwanie, w Hongkongu i w Makau. Przypada w pierwszy nów roku, w zależności od kalendarza księżycowo-słonecznego, pod koniec stycznia lub na początku lutego (31 stycznia 2014, 19 lutego 2015, 8 lutego 2016). Chińczykom przysługuje wówczas tydzień wolnego, a okres ten jest często wydłużany dzięki przemyślnemu łączeniu weekendów i odrabianiu

dni wolnych w kolejne weekendy. Jest to święto, które powinno być spędzane z rodziną i niejednokrotnie jest to jedyna w całym roku okazja dla robotników-migrantów do powrotów do domów. Miliony ludzi przemierzają się w tym czasie (w okresie noworocznym w 2014 roku odnotowano 3,6 miliarda podróży), dlatego wszystkie środki transportu są w Chinach w tym czasie niesłychanie zatłoczone.

Pełne świętowanie może trwać kilka tygodni. Przygotowania do Święta Wiosny rozpoczynają się jeszcze w ostatnim miesiącu starego roku, kiedy w celu wypędzenia złych duchów cały dom jest dokładnie sprzątnięty. W **Święto Laba**, Święto Oświecenia (w rocznicę uzyskania oświecenia przez Buddę), czyli ósmego dnia dwunastego miesiąca spożywa się słodką zupę ryżową z suszonymi owocami i orzechami, zwaną *laba*. Ma ona symbolizować szczęście, zdrowie i długie życie w nadchodzącym roku. Tydzień przed końcem roku, czyli dwudziestego trzeciego dnia ostatniego miesiąca, w tzw. Mały Nowy Rok lub **Święto Boga Kuchni**, następuje uroczyste pożegnanie domowego boga kuchni, który odchodzi złożyć przed Nefrytowym Cesarzem coroczny raport na temat uczynków domowników. Rodzina spożywa posiłek złożony ze słodkich dań, w tym słodkiego klejącego ciasta, którym smaruje się usta posażka boga kuchni, aby nie mógł przekazać niczego złego. Następnego dnia rozpoczynają się właściwe przygotowania - zakupy nowych ubrań, prezentów, ozdób noworocznych. Najważniejszym dniem jest **wigilia Nowego Roku**, spędzana w rodzinnym gronie. W przygotowaniach do kolacji bierze udział cała rodzina. Wieczorem na ulicach jest bardzo gwarno, organizowane są pokazy fajerwerków i odpalane petardy. Podczas świątecznej kolacji spożywane są przede wszystkim pierożki oraz ryba (po chińsku *yu* oznacza rybę, ale podobnie brzmi słowo szczęście). Rodzina spędza wspólnie czas, rozmawiając i grając w gry karciane lub *madżonga*. Współcześnie ogląda także wspólnie noworoczną galę w telewizji. W dzień Nowego Roku trwa świętowanie na ulicach, odgrywane są tradycyjne tańce lwów i smoka, gra muzyka, trwają pokazy fajerwerków. W następnych dniach ulice miast pustoszeją, a wiele sklepów i urzędów jest zamknięte, a Chińczycy kontynuują świętowanie, odwiedzając krewnych i przyjaciół.

„Nowy Rok w Wietnamie” (fragment raportu)

Najważniejszym świętem obchodzonym przez Wietnamczyków w cyklu rocznym jest **święto Tet** (Tet Nguyen Dan) - czyli obchody księżycowego Nowego Roku (zwanego czasem chińskim Nowym Rokiem, co niekoniecznie jest dobrze przez Wietnamczyków przyjmowane). Jak opisuje to poświęcona świętu Tet broszurka, wydawana w popularnej w Wietnamie dwujęzycznej serii „Frequently asked questions about Vietnamese Culture”, „Tet jest jak połączenie świąt Bożego Narodzenia, zachodniego Nowego Roku,

Wielkanocy, Święta Dziękczynienia oraz urodzin wszystkich ludzi. Jest to festiwal wspólnoty, czystości, odnowy i powszechnego pokoju”.

Obchody święta Tet trwają kilka dni. Większość ludzi stara się wrócić do rodzinnych domów na obchody Nowego Roku, w szczególności rodzinnych wsi (*ve que*); wielu spośród Wietnamczyków zamieszkujących na emigracji również w tym czasie podróżuje do Wietnamu. Przed nadejściem Nowego Roku ludzie starają się spłacać swoje długi, aby nie przechodziły one na kolejny rok. Kilka dni przed Tet to okres intensywnych przygotowań. Wietnamczycy dekorują domy za pomocą drzewek kumkwatowych, kwitnących drzewek brzoskwiniowych i żółtych kwiatów *hoa mai*. Przygotowywane są specjalne potrawy świąteczne, w tym gotowany przez wiele godzin w liściach bananowych pudding ryżowy z mięsem i fasolą, *banh chung*. Na domowym ołtarzu przodków umieszczany jest talerz z pięcioma rodzajami owoców (*mam ngu qua*), ofiarowanymi Buddzie.

Sam moment przejścia od Starego do Nowego Roku następuje o północy, towarzyszą mu celebracje znane nam z zachodnich obchodów Nocy Sylwestrowej (fajerwerki, głośnie obchody na ulicach), ale także puszczanie chińskich lampionów oraz palenie przedmiotów w celu odesłania ich w zaświaty, na potrzeby dusz zmarłych. Pierwszy dzień Nowego Roku tradycyjnie spędzany jest w gronie rodzinnym. Istotną sprawą jest wybór osoby, która jako pierwsza przekroczy próg domu w Nowym Roku. Istnieją całe zestawy skomplikowanych kryteriów, odwołujących się m.in. do astrologii, przywoływanych w celu wyznaczenia „szczęśliwej osoby”. W ramach obchodów Tet, ludzie odwiedzają się wzajemnie w domach (pierwszego dnia – w gronie rodzinnym, w dni kolejne odbywają się również odwiedziny znajomych i przyjaciół). Wietnamczycy składają sobie w te dni tradycyjne życzenia szczęścia i pomyślności. Odwiedzają również pagody i świątynie, modląc się o powodzenie w Nowym Roku; w Hanoi, tradycyjnym miejscem tego rodzaju odwiedzin jest Świątynia Literatury (Van Mieu). Dzieciom podarowuje się „szczęśliwe pieniądze” – podarunki pieniężne w czerwonych kopertach (*li xi*), które mogą następnie swobodnie wydawać na zabawki lub gry.

Z okazji święta Tet, w Wietnamie, urzędy, sklepy i punkty usługowe zamknięte są przez kilka dni.

[Slajd 22]

PODSUMOWANIE

☞ Warto zapamiętać:

Czym cechuje się czas monochroniczny?

Czym cechuje się czas polichroniczny?

Jakie religie wyznawane są na terenie Chin?
Jakie religie wyznawane są w Wietnamie?
Jak obchodzi się święta Nowego Roku w Chinach?
Jak obchodzi się Nowy Rok w Wietnamie?

Podsumowanie (odpowiedzi)

Czas monochroniczny polega zasadniczo na układaniu planów i na staniach, aby dokładnie je zrealizować. Kultury oparte na czasie monochronicznym kładą nacisk na dokładną realizację wcześniej ustalonych zamierzeń. Osiągają je przez wykonywanie następujących po sobie „segmentów” działań. „Segmenty” oznaczają relatywnie jednorodne grupy czynności. Dla tego wariantu ważna jest dokładność wykonania zadań, a on sam może być przyrównany do procesu „przebywania drogi etap po etapie”.

Czas polichroniczny przypomina punktową koncentrację na wielu działaniach naraz. W tym modelu istotne jest skupienie się na czynności, a nie „hołdowanie planom”, a także na zaangażowaniu ludzi i zakończeniu przedsięwzięć.

W Chinach współistnieje wiele religii: buddyzm, taoizm, islam, katolicyzm i protestantyzm.

W ogólnym i potocznym ujęciu można mówić o *tam giao*, czyli mieszaninie trzech tradycji religijnych: buddyzmu Mahajana (z Chin), konfucjanizmu i taoizmu.

Przypada w pierwszy dzień roku, w zależności od kalendarza księżycowo-słonecznego, pod koniec stycznia lub na początku lutego. Najważniejszym dniem jest wigilia Nowego Roku, spędzana w rodzinnym gronie. W przygotowaniach do kolacji bierze udział cała rodzina. Wieczorem na ulicach jest bardzo gwarno, organizowane są pokazy fajerwerków i odpalane petardy. Podczas świątecznej kolacji spożywane są przede wszystkim pierożki oraz ryba (po chińsku *yu* oznacza rybę, ale podobnie brzmi słowo szczęście). Rodzina spędza wspólnie czas, rozmawiając i grając w gry karciane lub *madzonga*. Współcześnie ogląda także wspólnie noworoczną galę w telewizji. W dzień Nowego Roku trwa świętowanie na ulicach, odgrywane są tradycyjne tańce lwów i smoka, gra muzyka, trwają pokazy fajerwerków.

Obchody święta trwają kilka dni. Większość ludzi stara się wrócić do rodzinnych domów na obchody Nowego Roku, w szczególności rodzinnych wsi (*ve que*); wielu spośród Wietnamczyków zamieszkujących na emigracji również w tym czasie podróżuje do Wietnamu. Przed nadejściem Nowego Roku ludzie starają się spłacać swoje długi, aby nie przechodziły one na kolejny rok. Kilka dni przed Tet to okres intensywnych przygotowań. Wietnamczycy dekorują domy za pomocą drzewek kumkwatowych, kwitnących drzewek brzoskwiniowych i żółtych kwiatów *hoa mai*. Przygotowywane są

specjalne potrawy świąteczne, w tym gotowany przez wiele godzin w liściach bananowych pudding ryżowy z mięsem i fasolą, *banh chung*. Na domowym ołtarzu przodków umieszczany jest talerz z pięcioma rodzajami owoców (*mam ngu qua*), ofiarowanymi Buddzie. Sam moment przejścia od Starego do Nowego Roku następuje o północy, towarzyszą mu celebracje znane nam z zachodnich obchodów Nocy Sylwestrowej (fajerwerki, głośne obchody na ulicach), ale także puszczanie chińskich lampionów oraz palenie przedmiotów w celu odesłania ich w zaświaty, na potrzeby dusz zmarłych. Pierwszy dzień Nowego Roku tradycyjnie spędzany jest w gronie rodzinnym. Istotną sprawą jest wybór osoby, która jako pierwsza przekroczy próg domu w Nowym Roku. Istnieją całe zestawy skomplikowanych kryteriów, odwołujących się m.in. do astrologii, przywoływanych w celu wyznaczenia „szczęśliwej osoby”. W ramach obchodów Tet, ludzie odwiedzają się wzajemnie w domach (pierwszego dnia – w gronie rodzinnym, w dni kolejne odbywają się również odwiedziny znajomych i przyjaciół). Wietnamczycy składają sobie w te dni tradycyjne życzenia szczęścia i pomyślności. Odwiedzają również pagody i świątynie, modląc się o powodzenie w Nowym Roku. Dzieciom podarowuje się „szczęśliwe pieniądze” – podarunki pieniężne w czerwonych kopertach (*li xi*).

7.2. Ćwiczenia

Ćwiczenie I: analiza tekstu „Nowy Rok w Chinach i Nowy Rok w Wietnamie”

(fragment raportu)

Cel ćwiczenia: utrwalenie informacji teoretycznych w odniesieniu do przykładu obchodów Nowego Roku przez Chińczyków i Wietnamczyków jako społeczeństw rodzimych imigrantów. Poznanie elementów bagażu kulturowego imigrantów.

Czas trwania ćwiczenia: 10 minut.

Opis metody: analiza tekstu polega na wyszukaniu najbardziej adekwatnego fragmentu, który stanowi podstawę do sformułowania odpowiedzi.

Przebieg ćwiczenia: wg wariantów.

Wariant I: 15 minut (5 min. lektura tekstów + 10 min. odpowiedzi)

Prowadzący dzieli uczestników na dwa zespoły.

Prowadzący rozdaje tekst wcześniej podzielony na dwa fragmenty z poleceniem ich przeczytania w ciągu 5 minut.

Prowadzący podaje dwa pytania.

Dla Zespołu I: Jakie elementy czasu polichronicznego występują w celebrowaniu Nowego Roku?

Dla Zespołu II: Jakie cechy święta występują w obchodach Nowego Roku u Chińczyków i Wietnamczyków?

Zespoły przygotowują odpowiedzi na pytania prowadzącego związane z treścią tekstów.

Każdy zespół w kolejności (Zespół I i II) odpowiada na forum na pytania.

Ćwiczenie zamyka prezentacja odpowiedzi na forum w kolejności: zespół I i II – w odpowiedzi są zaangażowani wszyscy członkowie zespołów.

Wariant II: 10 minut na odpowiedzi dotyczące wcześniej przeczytanego tekstu

Ćwiczenie może być zaaranżowane już z tygodniowym wyprzedzeniem, kiedy to uczestnicy zapoznają się z całym (niepodzielonym na dwa fragmenty) tekstem do czasu szkolenia.

Podczas szkolenia:

Prowadzący podaje najpierw I pytanie: *Jakie elementy czasu polichronicznego występują w celebrowaniu Nowego Roku?* Uczestnicy chwilę się zastanawiają, po czym udzielają odpowiedzi.

Prowadzący podaje teraz II pytanie: *Jakie cechy święta występują w obchodach Nowego Roku u Chińczyków i Wietnamczyków?* Uczestnicy chwilę się zastanawiają, po czym udzielają odpowiedzi.

Wypowiedzi na forum weryfikują zakres zapamiętanych informacji, utrwalając je. Wypowiadający mają możliwość ćwiczenia wypowiedzi na forum.

8. Narzędzia sprawdzające

Test.

9. Narzędzia wykorzystywane w trakcie szkolenia

Prezentacja PP, materiały do notowania, tablica/flipchart, teksty (materiał dla uczestników).

Jednostka szkoleniowa

- 1. Projekt szkoleniowy: Czas świętowania w kulturze imigrantów**
- 2. Jednostka szkoleniowa nr 3: Święto i prestiż w kulturze Mołdawian**
- 3. Powiązanie z modułem baza wiedzy demonstratora**

Źródła - raporty:

W. Marchlewski, Mołdawianie – charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski.

Słownik:

zwyczaj, obyczaj, obrzęd.

Bibliografia - wybór:

Encyklopedia Antropologii społeczno-kulturowej. Bałkany.

[Słajd 2]

4. Cel jednostki

4.1. Wiedza

- przekazanie niezbędnej wiedzy na temat prestiżu, jako elementu budującego poczucie wspólnoty u imigrantów z Mołdawii;
- przekazanie wiedzy na temat rodzimych kultur imigranckich, pozwalającej zrozumieć zachowania imigrantów.

4.2. Umiejętności

- rozpoznanie zachowań wskazujących na wartości i układy społeczne u Mołdawian.

4.3. Postawy

- uwrażliwienie na odmienne zachowania w kontaktach z Mołdawianami,
- otwartość na odmienne zachowania u Innych.

5. Czas przeprowadzenia jednostki: 45 minut

[Slajd 3]

6. Przebieg jednostki

Wykład 1 - „Wprowadzenie do kluczowych pojęć tematu - święto i prestiż (10 min.);

Ćwiczenie 1: Jakie elementy charakteryzują prestiż? (10 min.);

Wykład 2 - Wprowadzenie do kluczowych pojęć tematu - święto i prestiż (10 min.);

Ćwiczenie 2 - Czy potlacz występuje w Europie. Jeśli tak, to gdzie? (5 min.);

Wykład 3 - Święto jako praktykowanie prestiżu: potlacz i dar u Mołdawian (5 min.);

Podsumowanie przez prowadzącego i zapowiedź ćwiczenia z jednostki szkoleniowej nr 4 (5 min.).

7. Opis jednostki jako procesu dydaktycznego

Jednostka szkoleniowa składa się z trzech części wykładowych, dwóch części ćwiczeniowych oraz podsumowania, w którym szkolący zapowie ćwiczenie, które odbędzie się w trakcie realizacji kolejnej jednostki szkoleniowej. Wprowadzane podczas części wykładowych są utrwalane w trakcie przeprowadzania ćwiczeń.

7.1. Treść wykładu

[Slajd 4]

WYKŁAD 1: Wprowadzenie do kluczowych pojęć tematu - święto i prestiż

Święto i prestiż jako pojęcia opisują niezależne od siebie praktyki (widoczne w wielu społecznościach), które jednak współwystępują ze sobą. W przypadku Mołdawian treści tych praktyk świadczą o sposobach budowania relacji oraz ich odrębności. Poznanie tych elementów obyczajowości praktykowanej w rodzimym kraju, pozwala lepiej zrozumieć specyfikę imigrantów.

Święto to fenomen znany od wieków na świecie. Z uwagi na specyficzny charakter czynności oraz funkcji, z pojęciem święta wiążą się inne, takie jak zwyczaj, obyczaj, rytuał i obrzęd. Jest zachowaniem o określonych funkcjach społecznych i kulturowych. Stanowi manifestację rozumienia innego feno-

menu kulturowego, jakim jest „czas”, np. potocznie uważa się, że święto to czas wolny w przeciwieństwie do czasu pracy. Z jednej strony świętowanie tworzy element codzienności, a zatem jest rodzajem nawyku kulturowego. Ludzie są po prostu przyzwyczajeni do faktu obchodzenia świąt. Z drugiej strony, na co wskazują liczne badania prowadzone wśród różnych ludów, święto stanowi „odwrócenie” rutynowo przeżywanej rzeczywistości, gdyż czynnościom podejmowanym w czasie świątecznym nadaje się nie zwykły, lecz zupełnie inny sens. Z tego powodu można mówić, że świętowanie znaczy „coś więcej” niż codzienność.

Jedną z jego bardzo ważnych funkcji jest podtrzymywanie wspólnoty, czyli *communitas*. przez powtarzanie pewnych sekwencji zachowań, co rodzi u członków grupy przyzwyczajenie do stałych punktów w jej życiu. Na tej drodze dokonuje się stabilizacja rytmu ich życia. W ten sposób także uczestnicy świętowania integrują się. Rodzi się u nich przekonanie o tym, że stanowią pewną „całość”. Ponadto, co nie jest już oczywiste z ich punktu widzenia, ale za to dostrzegalne z zewnątrz, świętowanie pomaga zachować podstawowe elementy struktury społecznej, czyli różnych wewnętrznych podziałów wyznaczających ludziom miejsce w grupie oraz zadania i przywileje z nim związane. Podziały manifestują się poprzez pewne zachowania i przekonania świadczące o owym zróżnicowaniu. Najczęściej mówi się tu o władzy, bogactwie oraz prestiżu.

W sferze potocznej istnieje przekonanie, że prestiż to wysoka pozycja społeczna, do której powinno się dążyć. W praktyce społecznej prestiż kojarzy się z wybitną inteligencją, atrakcyjnością fizyczną, umiejętnością realizacji własnych aspiracji, z dokonaniami wartymi naśladowania. Mówi się o „osiąganiu prestiżu”, jego „posiadaniu”, jego „poziomach”. Ludzie zwykli traktować prestiż jako jedno z dóbr.

Tymczasem na prestiż należy patrzeć jak na zjawisko, relację, cechę. W pierwszym przypadku to demonstracja wyjątkowej pozycji społecznej (praktyki służące podtrzymaniu prestiżu zwykle angażują wielu członków społeczności, np. ekskluzywne [niepowszechne] instytucje charytatywne, jak „Lions Club”). W drugim ważny jest sam akt realizacji, co zwykle dzieje się za pomocą zachowań symbolicznych (np. akt koronacji, wręczenie odznaczeń). W trzecim mowa o przypisywaniu sobie prawa do bycia postrzeganym jako „uosobienie prestiżu”. Źródła prestiżu nie są dobrze poznane, ale uważa się, że jest on związany z posiadaniem władzy, która jednocześnie umacnia.

Prestiż jest więc społecznym uznaniem dla grupy i jednostek, z powodu ich wybitnych umiejętności gwarantujących realizację pożądaných przez grupę wartości. W efekcie uznania pojawia się sława (wartość). Należy pamiętać, że społeczności wykazują tendencje do gloryfikowania, a tym samym absolutyzowania charakteryzujących je systemów wartości (co określa

się jako etnocentryzm). Toteż to prestiż jest związany z różnymi wyróżnikami: inteligencją, sprytem, charyzmą, zaradnością, środkami materialnymi. Prestiż odzwierciedla nierówności społeczne i je jednocześnie generuje. Obok bogactwa i władzy stanowi trzeci element podtrzymujący owe różnice.

[Slajd 5]

Ćwiczenie 1: Jakie elementy charakteryzują prestiż? (patrz 7.2)

[Slajd 6]

WYKŁAD 2: Wykład Wprowadzenie do kluczowych pojęć tematu – święto i prestiż (Cd.)

W tym kontekście, można powiedzieć, że święto i prestiż podtrzymują wspólnotę, wskazując jednocześnie na jej wewnętrzne podziały, zależności, czyli układ społeczny, odzwierciedlając ważne dla niej wartości. Jednym z zabiegów służącym utrzymaniu prestiżu jest ceremonia (uroczyste zachowanie o stałym schemacie) daru. Może on mieć charakter wzajemności lub jednostronny i pojawia się w ważnych momentach społeczności: narodzin, zaślubin, śmierci. Obdarowywanie nie polega tylko na geście przekazania komuś czegoś, ale na postrzeganiu tego aktu jako wyjątkowego. Jednym z najbardziej spektakularnych przykładów przekazywania daru jest praktyka *kula* opisana przez Bronisława Malinowskiego. Wymiana ozdób łączyła w jeden polityczno-ekonomiczny układ cały archipelag wysp Trobrianda. Brak udziału w cyklu wymiany pozbawiał wyspiarzy zarówno pozycji ekonomicznej, jak i uznania czyli prestiżu. Inny przykład to *potlacz*, czyli ceremonia ofiarowywania daru po raz pierwszy odkryta wśród Indian z Wybrzeża Północnego Zachodu Ameryki Północnej (społeczności plemiennej Kwakiutłów, Tlingit, Haida, Chinook). Zachowania dotyczą redystrybucji wcześniej zgromadzonych dóbr (żywności) angażujących po stronie donatorów i obdarowywanych kręgi rodzinne i członków plemienia. Ci pierwsi mogli w ten sposób zaskarbić podziw, uznanie oraz zapewnić sobie wysoki status społeczny. *Potlaczowi* towarzyszyła rywalizacja w obdarowywaniu, gdyż był on instrumentem budującym moralność. Obdarowujący był traktowany jako „lepszy” od innych”. Ostentacyjność ceremonii, jako cel sam w sobie, polegała albo na spożywaniu albo na dewastacji zgromadzonych zasobów (Kwakiutlowie).

[Slajd 7]

Ćwiczenie II: Czy potlacz występuje w Europie. Jeśli tak, to gdzie? (patrz 7.2)

WYKŁAD – Święto jako praktykowanie prestiżu – potlach i dar u Mołdawian

[Slajd 8], [Slajd 9], [Slajd 10]

Kim są Mołdawianie? (sytuacja geopolityczna i tożsamościowa)

Mołdawianie zamieszkują w Republice Mołdawskiej, Mołdawii, graniczącej z Rumunią i Ukrainą. Tworzą niezależne państwo, jednak niepozbawione problemów związanych z tożsamością narodową, co z kolei posiada związek z burzliwą przeszłością: polityką Rosji oraz związków z Rumunią. Bycie Mołdawianinem budziło i budzi rozterki u mieszkańców Republiki. Już w momencie ogłoszenia deklaracji niepodległości w 1990 roku był to problem, z którym zmagali się politycy, naukowcy, poeci i pisarze.

Podstawowa dyskusja dotyczy sporu o to, czy Mołdawianie stanowią w ogóle naród. Warto tu dodać, że istnieje wiele koncepcji tłumaczących, czym jest naród. Jednocześnie należy podkreślić, że istnieje dosyć powszechna tendencja, zwłaszcza wśród większości elit, także politycznych do tego, aby reifikować i naturalizować naród. Oznacza to, że traktuje się go jako „wyjątkową zbiorowość”, którą łączą więzy naturalne, czyli takie jak w „wielkiej rodzinie”. W przypadku Mołdawian odpowiedzi poszukuje się w przeszłości, w której ważną rolę odegrała polityka Rosji. Należy więc mówić o dwóch koncepcjach oraz obecności „mitu założycielskiego” (symboliczna opowieść o pochodzeniu danej grupy).

„Mołdawianizm”

Według tej koncepcji naród mołdawski stanowi twór sztuczny, gdyż Mołdawianie są częścią wielkiego narodu Rumunów. Badacze opowiadający się za tym nurtem ideologicznym (konceptyjnym) przypisują wielką rolę Imperium Rosyjskiemu, a następnie Rosji Sowieckiej w tworzeniu państwowości i narodu mołdawskiego.

Krytyka „mołdawianizmu”

Zwraca się tu uwagę na fakt, że to właśnie Rosjanie przyczynili się, poprzez umiejętnie prowadzoną „inżynierię etniczną”, do odizolowania Mołdawian od Rumunów. Według tej koncepcji Mołdawianie jako naród ukształtowali się w XIX i XX wieku poprzez izolację od Rumunii. Potwierdzeniem odmienności Mołdawian od Rumunów jest między innymi podkreślany przez propagatorów „mołdawianizmu” fakt, że w momencie tworzenia się państwowości Mołdawii, po roku 1990, nie doszło do zjednoczenia z Rumunią. Jedną z przyczyn, które stanowiły przeszkodę w procesie ewentualnego zjednoczenia, było traktowanie przez Mołdawian Rumunii, jako kraju o innej tożsamości kulturowej. Również w powszechnej świadomości

Rumunów Mołdawianie to odrębna nacja. W Rumunii Mołdawianie nazywani są popularnie „Roși”, czyli czerwoni i uważani za wynarodowionych Rumunów, którzy za przyczyną propagandy radzieckiej po II wojnie światowej zatracili swoją – rumuńską – świadomość narodową.

Mit założycielski – *Miorița* (pol. owieczka)

W powszechnym przekonaniu zawsze istnieje jakaś historia uzasadniająca istnienie grupy: etnicznej, narodowej; często jej wymowa stoi w sprzeczności z faktami historycznymi; ważne jest jednak to, że zawiera elementy dowartościowujące cechy grupy). Mołdawianie uważają, że to, co wyróżnia ich spośród innych narodów, w sferze zwyczajów, obrzędów jest zawarte w rumuńskim poemacie ludowym *Miorița*. W poemacie tym występują trzej pasterze Mołdawianin, Wałach i Siedmiogrodzianin. Wałach i Siedmiogrodzianin są zauroczeni stadem owiec Mołdawianina. Z zazdrości postanawiają go zabić i przejąć jego stado owiec. Rozmowę podsłuchuje ukochana owieczka mołdawskiego pasterza, Miorița. Idzie do swojego pana i powtarza, co usłyszała. Pasterz idzie do swoich współbraci, mówi im, że wie, że chcą go zabić. Godzi się na to i prosi, żeby go pochowali tam, gdzie się pasie stado jego owiec z głową skierowaną na połoniny Mołdawii. Poemat zdaniem Mołdawian charakteryzuje ich jako ludzi pracowitych, spokojnych, miłujących pokój, a także z godnością przyjmujących to, co gotuje im los.

Dla współczesnych Mołdawian własna państwowość stanowi poważny problem. Mołdawianie z jednej strony chcą się najszybciej pozbyć brzemienia rosyjskiego, a z drugiej nie chcą przyjmować rumuńskości i trudno pogodzić się im z ich mołdawiańskością.

W dyskusji dotyczącej budowania mołdawskiej tożsamości istotną rolę odgrywa interpretacja wydarzeń historycznych, które uznawane są za znaczące, gdyż świadczą o przynależności Mołdawii do tradycji romańskiej, utożsamianej z Rumunią lub też słowiańskiej, utożsamianej z Rosją. Narracja historyczna ma wpływ na postawy Mołdawian, a także jak się wydaje, na kierunki emigracji.

[Slajd 11]

Terytoria Republiki Mołdawii (i grupy) nie będące pod jej kontrolą

Naddniestrze – Naddniestrzańska Republika Mołdawska

Dzisiejsza sytuacja polityczno-społeczna Naddniestrza ma swoje głębokie uwarunkowania historyczne. Ogłoszenie proklamacji niepodległości Republiki Mołdawii wywołała reakcję elity politycznych w Naddniestrzu, które 2 września 1990 roku ogłosiły powstanie Naddniestrzańskiej Mołdaw-

skiej Republiki Socjalistycznej. Republika miała pozostać w składzie ZSRR. Władze Republiki Mołdawii od samego początku traktowały działanie podejmowane przez władze Naddniestrzańskiej Republiki Mołdawii za nielegalne, a przywódców za zwykłych przestępców.

Źródła utrzymania

W pierwszych latach po powstaniu republiki głównym źródłem dochodów była produkcja broni dostarczanej do krajów objętych embargiem międzynarodowym, co było możliwe dzięki przyzwoleniu Federacji Rosyjskiej. Obecnie sytuacja gospodarcza w Naddniestrzu uległa pogorszeniu. Większość zakładów produkcyjnych została zamknięta. W roku 2012 pracujący za granicą mieszkańcy Naddniestrza przesłali 198,5 mln USD. Dochody te są bardzo istotne dla funkcjonowania gospodarki Naddniestrza, gdyż ruble Mołdawskiej Republiki Naddniestrzańskiej nie są walutą wymienialną. Środki w USD potrzebne są do zakupu surowców i do normalnego funkcjonowania gospodarki.

Tożsamość państwowa

W Mołdawskiej Republice Naddniestrza oficjalnym dowodem tożsamości jest paszport. Mieszkańcy Naddniestrza, aby wyjechać za granicę posługują się paszportem rosyjskim, ukraińskim, mołdawskim, a niekiedy nawet rumuńskim. Według spisu przeprowadzonego w Mołdawskiej Republice Naddniestrza w 2004 roku 10,1% ludności posiadało paszporty Rosyjskiej Federacji. Według niektórych danych paszporty takie posiada około 30% obywateli Naddniestrza. Aby ułatwić obywatelom Naddniestrza uzyskiwanie obywatelstwa Federacji Rosyjskiej, utworzono w Tyraspolu rosyjski konsulat, który przyjmuje od mieszkańców samozwańczej republiki dokumenty.

Obecna sytuacja polityczna w relacjach Naddniestrzańskiej Republiki Mołdawii i Republiki Mołdawii jest nadal skomplikowana. We grudniu 2013 Rada Najwyższa Naddniestrza przyjęła ustawę o przyjęciu na terytorium ustawodawstwa Federacji Rosyjskiej. W marcu 2014 roku Rada Najwyższa Naddniestrza zwróciła się do Dumy Rosyjskiej o przygotowanie ustawy, na której można będzie włączyć terytorium do Federacji Rosyjskiej.

Gagauzi

Autonomiczne Terytorium Gagauzji (oficjalna nazwa w nomenklaturze Republiki Mołdawii – Unitatea Teritorială Autonomă Găgăuzia), w skrócie UTA (Găgăuzia), po gagausku „Gagauz Yeri”, położona jest na południu republiki.

Ludność

Jest to największe skupisko Gagauzów w świecie szacowane na około 150 tys. osób (ogółem liczba mieszkańców Gagauzji to około 170 tys., z tym że Gagauzi stanowią 87% ogółu ludności). Teren UTA Gagauzja nie stanowi zwartego terytorium i jest poprzedzielany wsiami zamieszkałymi przez Bułgarów, Rosjan i Mołdawian.

Powierzchnia Gagauzji wynosi nieco ponad 1800 km², co stanowi 5,4% terytorium Republiki Mołdawii. UTA Gagauzja posiada swoje oficjalne symbole, takie jak: godło, flaga oraz hymn. Oficjalnie UTA Gagauzja została utworzona w roku 1994, kiedy to Parlament Republiki Mołdawii przyjął ustawę o szczególnym statusie prawnym Gagauzji (Gagauz Yeri).

W skład Autonomicznego Terytorium Gagauzji wchodzi trzy rejony: Komrat i Czadry Łunga na północy i na południu Wulkaneszti oraz dwie wsie Kopcza i Karbalia. Stolicą Autonomii jest Komrat, a w strukturze władz wykonawczych najwyższym stanowiskiem jest Prezydent UTA Gagauzja.

Język i tożsamość

Gagauzi posługują się przede wszystkim językiem rosyjskim pomimo tego, że około 70% deklaruje gagauski jako pierwszy język.

Gagauzi starają się obecnie, podobnie jak Mołdawianie, zrekonstruować swoją tożsamość. W literaturze przyjmują i podkreślają, że w momencie osiedlenia się na terytorium Besarabii byli ukształtowaną grupą etniczną, czy wręcz narodową. Ta odmienność utrzymała się przez wieki. Bardzo krytycznie odnoszą się do stwierdzenia, że w historii utożsamiani byli z Bułgarami. Gagauzi nastawieni są prorosyjsko.

Bułgarzy w Mołdawii

Bułgarzy byli wraz z Gagauzami kolonistami, których osadzano w Besarabii do lat 60. XIX wieku. Zachętą była ziemia oraz korzystne warunki osiedlenia. Bułgarzy osiedlali się w pierwszej fazie w miastach takich jak Izmail czy Bendery, a następnie w tych samych wsiach, co Gagauzi. Jedynym istotnym wyznacznikiem różnicy między obiema grupami, był język. Religia prawosławna wyznawana tak przez Gagauzów, jak i Bułgarów przyczyniła się do konsolidacji i stanowiła spoiwo, dzięki któremu nie dochodziło do konfliktów pomiędzy obu grupami narodowościowymi.

Romowie

Romowie mieszkają w Mołdawii w kilku miejscowościach: w Sorokach, Ochnicy, Roscani, Ursari, Calarasi i Vulcanesti. Oficjalnie w Republice Moł-

dawii mieszka 11.600 Romów, a według Stowarzyszenia Kulturalno-Społecznego Romów w Mołdawii mieszka ich dwa razy więcej tj. około 20 tysięcy. Największe skupiska Romów w Mołdawii to Soroki – około 5 tysięcy mieszkańców; Roscani Ursari około 1 tysięcy i na terenie UTA Gagauzja w Rajonie Vulcanesti 1.200 mieszkańców.

Romowie w większości (54%) zajmują się handlem. Niektórzy docierają także do Polski. Pozostali zatrudnieni są w rolnictwie – 12%, budownictwie – 10%, w usługach komunalnych (wywóz odpadów) – 8%, w przemyśle – 8%, pozostałych działach gospodarki – 8%.

Pojęcia kluczowe dla tematu dotyczą wielu społeczności. Zachowania, które opisują, są jednak przez każdą z nich praktykowane w specyficzny sposób. W przypadku Mołdawian są one istotne w podtrzymaniu ich wspólnoty, co jest istotne, gdyż Mołdawianie należą do społeczności o złożonej sytuacji geopolitycznej i tożsamościowej. Ich tożsamość konstruuje się w wyniku politycznych tarć stanowiących rezultat zaszłości historycznych, szczególnie w kontekście polityki rosyjskiej i rumuńskiej. W tym kontekście należy spojrzeć na zachowania nawykowe obyczajowe, które są realizowane niezależnie od sytuacji politycznej, a jednocześnie w jakiś sposób wyznaczają odrębność tej grupy. Poznanie ich pozwala lepiej zrozumieć zachowania imigrantów, którzy w kraju przyjmującym powielają zachowania z kraju rodzimego. Należą do nich np. sposoby budowania prestiżu, na które należy spojrzeć w kontekście świąt. W celu zrozumienia tych zjawisk należy omówić przykłady powyższych praktyk.

[Slajd 12]

PODSUMOWANIE

Warto zapamiętać:

Czym jest potłacz?

Jakie terytoria, nie będące bezpośrednio pod kontrolą Republiki Mołdawii, należą do niej?

Podsumowanie (odpowiedzi)

Potłacz to ceremonia ofiarowywania daru, po raz pierwszy odkryta wśród Indian z Wybrzeża Północnego Zachodu Ameryki Północnej (społeczności plemiennej Kwakiutłów, Tlingit, Haida, Chinook). Zachowania

dotyczą redystrybucji wcześniej zgromadzonych dóbr (żywności) angażujących po stronie donatorów i obdarowywanych kręgi rodzinne i członków plemienia. Ci pierwsi mogli w ten sposób zaskarbić podziw, uznanie oraz zapewnić sobie wysoki status społeczny. Potlaczowi towarzyszyła rywalizacja w obdarowywaniu, gdyż był on instrumentem budującym moralność. Obdarowujący był traktowany jako „lepszy” od innych”. Ostentacyjność ceremonii, jako cel sam w sobie, polegała albo na spożywaniu albo na dewastacji zgromadzonych zasobów (Kwakiutlowie).

Naddniestrzańska Republika Mołdawska i Autonomiczne Terytorium Gagauzji.

7.2. Ćwiczenia

Ć w i c z e n i e 1: Jakie elementy charakteryzują prestiż?

Cel ćwiczenia: utrwalenie (podsumowanie) wiedzy z części wykładu na temat prestiżu.

Czas trwania ćwiczenia: 10 minut.

Opis metody: metoda polega na zaktywizowaniu uwagi słuchaczy poprzez zadania przeprowadzającego pytania podsumowującego część wykładu. Uczestnicy powinni zabrać głos i podzielić się zapamiętanymi informacjami. Wypowiedzi na forum weryfikują zakres zapamiętanych informacji, utrwala je. Wypowiadający mają możliwość ćwiczenia na forum wypowiedzi.

Przebieg ćwiczenia:

- zadaniem uczestników jest odpowiedź na tytułowe pytanie ćwiczenia,
- uczestnicy zastanawiają się przez 5 minut, po czym podają na forum swoje odpowiedzi,
- prowadzący zapisuje listę na tablicy i uzupełnia ją, jeśli zawiera braki.

Ć w i c z e n i e II: Czy potlacz występuje w Europie. Jeśli tak, to gdzie?

Cel ćwiczenia:

- Poznanie potocznych wyobrażeń na temat praktyki potlacz.
- Ćwiczenie umiejętności formułowania opinii i wypowiedzi na forum.

Czas trwania ćwiczenia: max. 5 minut.

Opis metody:

- Metoda polega na zaktywizowaniu uwagi słuchaczy poprzez zadania pytania odwołującego się do ich własnej wiedzy.

- Uczestnicy powinni zabrać głos i podzielić się własnymi wyobrażeniami.
- Ich wzajemne poznanie pozwala grupie poznać potoczne przekonania, które podziela jako członkowie danej społeczności.
- Uzyskany obraz jest punktem odniesienia dla przyswojenia kolejnych partii wiedzy.

Przebieg ćwiczenia:

- prowadzący zadaje pytanie, a uczestnicy dzielą się na forum swoimi opiniami,
- prowadzący stara się ustalić wspólny punkt widzenia, po czym przechodzi do części wykładowej.

8. Narzędzia sprawdzające

Test.

9. Narzędzia wykorzystywane w trakcie szkolenia

Materiały do notowania, tablica/flipchart, teksty (materiał dla uczestników).

Jednostka szkoleniowa

- 1. Projekt szkoleniowy: Czas świętowania w kulturze imigrantów**
- 2. Jednostka szkoleniowa nr 4: Święto i prestiż. Przykład Mołdawian. Ćwiczenie**
- 3. Powiązanie z modułem baza wiedzy demonstratora**

Źródła - raporty:

W. Marchlewski, Mołdawianie – charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski.

Słownik:

zwyczaj, obyczaj, obrzęd.

[Slajd 2]

4. Cel jednostki

4.1. Wiedza

- przekazanie niezbędnej wiedzy na temat prestiżu, jako elementu budującego poczucie wspólnoty u imigrantów Mołdawian,
- przekazanie wiedzy na temat rodzimych kultur imigranckich, pozwalającej zrozumieć zachowania imigrantów.

4.2. Umiejętności

- rozpoznanie zachowań wskazujących na wartości i układy społeczne u Mołdawian,
- umiejętność formułowanie opinii na forum.

4.3. Postawy

- wrażliwość na odmienne zachowania w kontaktach z Mołdawianami,
- otwartość na odmienne zachowania u Innych.

5. Czas przeprowadzenia jednostki: 45 minut

[Slajd 3]

6. Przebieg jednostki ćwiczeniowej

WARIANT I: Uczestnicy zapoznają się z tekstem na zajęciach;

WARIANT II: Uczestnicy zapoznają się z tekstem z tygodniowym wyprzedzeniem przed zajęciami;

Ćwiczenie (40 min., w tym 10 min. na czytanie tekstu – wariant II, wariant I – więcej czasu na dyskusje);

Podsumowanie (5 min.)

7. Opis jednostki jako procesu dydaktycznego – patrz metryczka ćwiczenia 7.2

7.1. Treść wykładu – tekst będący fragmentem ekspertyzy

„Więzi społeczne a biesiadowanie w społeczności Mołdawian”

Zachowania, które służą budowaniu prestiżu, m.in. potlach, odnajdujemy również w społecznościach Europy, np. z obszaru bałkańskiego. W praktykach emigrujących z Mołdawii można zaobserwować wiele zwyczajów ściśle związanych z ich kulturą rodzimą. Wyznacza ją z jednej strony ateizm, a z drugiej silne wpływy chrześcijańskie. Toteż świętowanie, omawiane jako element prestiżu, wpisane jest w te dwie przestrzenie życia. Ponadto, aby zrozumieć charakter świętowania, należy brać pod uwagę system więzi społecznych, który kształtował na długo przed obecną emigracją. Mowa tu więc o kontekście niezbędnym dla zrozumienia głównego tematu.

System więzi społecznych

Na strukturę emigracji ma wpływ ukształtowany przez ostatnie sto lat, a szczególnie przez okres Związku Radzieckiego, system więzi społecznych związany z wyznaniem (baptyści). Dla Mołdawianina punktem odniesienia jest wieś, z której pochodzi i którą traktuje jak ojczyznę. W ten sposób nie identyfikuje się z państwem. Obecnie to jeden z największych problemów niepodległej Mołdawii. Wieś (*satu, sielo*) jako zwarta przestrzeń, wraz z więzami rodzinnymi, krewniczymi, stanowi podstawowe elementy identyfikacji Mołdawianina. Tego typu „pochodzenie” śmiało opiera się nowym wzorcom, na przykład takim, które może on przyswoić zamieszkując w mieście.

Zdarza się, że zapytany o jego dom (*casa*), zazwyczaj podaje nazwę wsi, z której pochodzi.

Mołdawianie zasiedlali sioła w jednym czasie. To dlatego ich więzi rodzinne i krewniacze są wyjątkowo trwałe. Zakładając wsie w połowie XIX wieku, starano się, aby osiedla miały kształt regularnych figur geometrycznych: prostokątów lub kwadratów poprzecinanych siecią równoległych dróg. Osady te różnią się od tych, które były zasiedlone wcześniej w dolinie Prutu i Dniestru. Tutaj warunki środowiska naturalnego zdecydowały o ich linearnym kształcie. Mołdawianie w latach 90. XX wieku, emigrując z Mołdawii, korzystali z sieci więzi rodzinnych.

Wspólnotowość grupy buduje więzi rodzinne ugruntowane we wsi, skąd pochodzą jej członkowie. Na przykład daje się to zauważyć w relacjach pomiędzy Mołdawianami baptystami. Grupa religijna staje się grupą wsparcia dla emigrujących. Tradycyjnie Mołdawianie baptyści pomagają sobie wzajemnie w kraju emigracji. Dzięki sieci współwyznawców łatwiej uzyskują pracę, mieszkanie, czy inną pomoc. Takie sieci wsparcia działają w Rosji, gdzie kościół baptystów ma silne i rozbudowane struktury, w mniejszym stopniu w USA czy we Włoszech.

Ateizacja i prawosławie

Mołdawianie ze względu na 50-letni okres prowadzenia antywyznaniowej polityki przez Rosję Sowiecką, mają poważne problemy w uczestniczeniu w życiu religijnym. Stanowią zatem społeczeństwo w większości ateistyczne. Wśród deklarowanych wyznań 90% stanowi prawosławie, pozostałe wyznania to katolicyzm oraz baptyzm. Cerkwie i monastypy prawosławne wznowiły funkcjonowanie po uzyskaniu przez Republikę Mołdawii niezależności.

W czasie polityki ateizacyjnej Rosji Sowieckiej nieomal wszystkie cerkwie były zamknięte lub wykorzystywane do innych celów niż religijne. Przykładowo w kościele katolickim w Kiszyniowie mieściła się rozgłośnia radiowa, a w największym monastyrze prawosławnym Capriana więzienie. Obrzędowość cerkiewna, jako swoiste dekorum odgrywa istotną rolę w ceremoniale związanym z obrzędowością państwową oraz rodzinną jak: chrzest, wesele czy pogrzeb. W uroczystościach weselnych rola cerkwi jest zmarginalizowana i ogranicza się do wyznaczania pozycji społecznej rodziny poprzez liczbę księży prawosławnych uczestniczących w uroczystości.

W prawosławnym roku liturgicznym najważniejszym świętem o charakterze społecznym są *Prewody*. Obecnie w mniejszym stopniu odgrywają rolę świąt zadusznych, a w większym są uroczystością o charakterze ludycznym, służącym potwierdzeniu miejsca danej osoby w hierarchii społecznej wsi,

z której pochodzi. Ważnym elementem obchodów *Prewodów* jest *pomyňa* – dar czyniony w imieniu zmarłego przez członków jego rodziny odwiedzających grób. *Pomyňa* niegdyś skromny poczęstunek w formie kołacza ewoluował do wystawnej uczy, którą goszczeni są odwiedzający groby.

Biesiadowanie

Ta forma życia towarzyskiego stanowi trwały element uroczystości mołdawskich. W centrum tej praktyki są trzy elementy: stół, wspólnota oraz dar. Stół zwykle zastawia się tradycyjnymi mołdawskimi potrawami. Mołdawianie, jak każda społeczność, znanym od lat elementom ich rzeczywistości, w tym potrawom, nadają status ekskluzywnych, czyli wyjątkowych i najważniejszych „spośród wszystkich innych im znanych”. Można tu mówić o postawie etnocentrycznej, która buduje, jak w innych przypadkach, poczucie odrębności. Tradycyjne potrawy są zatem z ich punktu widzenia „najlepsze”. Wśród nich należy wymienić – rosół z kury zaprawiany kwasem (*zama*), – gołąbki zawijane w liście winogron (*sarmela*), kotlet wieprzowy podawany z mamałygą i śmietaną (*kotica*), kołacze z mąki pszennej, kiszzone ogórki, kiszzone arbuzy, kiszzone pomidory, śliwki nadziewane orzechami włoskimi, siekane mięsa wieprzowe (*tokana*) oraz najlepsza owcza bryndza z Gagauzji. Ten repertuar może zawierać inne dodatki, ale jako taki stanowi „trzon” tradycji biesiadnej. Ona sama ma też inną formę, znaną w Mołdawii za sprawą przyjeżdżających na odpoczynek emigrantów.

Organizują oni *Szaszłyki*, czyli przyjęcia, na wzór przejęty od Rosjan. Zwykle towarzyszy temu wyjazd *na prirodu*: nad jezioro, nad rzekę. Wśród grupy wyjeżdżających jest zwykle mistrz ceremonii robienia szaszłyków. Wcześniej je marynuje i przygotowuje tak, aby następnego dnia były gotowe do pieczenia na ruszcie.

Wspólnota trwa dzięki instytucji daru, która jest praktykowana w ramach potlacz. Schematy przebiegu świętowania są wyuczone: od lat na drodze międzypokoleniowego przekazu. Niemniej jednak mogą być postrzegane z zewnątrz, przez „obserwatora” (typ idealny opisujący pozycję interpretacji zachowania innych), jako rodzaj wyreżyserowanego spektaklu. Nie polega on jednak na zachowaniu mającym znamiona realizmu, jak aktor wchodzący w rolę, ale na powtórzeniu nawykowego schematu, dzięki któremu wspólnota otrzymuje wymierne zyski: nie tylko trwa, ale potwierdza w ten sposób sens swego trwania.

Potlacz i dar: *Prevody* i *pomyňa*:

Biesiadowanie sprzyja utrzymaniu instytucji daru (wymiana szeroko rozumianych dóbr celem podtrzymania społecznych więzi). Tradycyjnie na

obszarze Mołdawii, w czasie świąt Wielkiejnocy (*Prevody*), osoby odwiedzające groby rodzinne obdarowywano kołaczem, cukierkami czy szklanką wina. Obecnie przybrało to formę swoistego potlacz, w którym członków rodziny obdarowuje się lodówką czy telewizorem, wnoszonymi na cmentarz. Tradycyjny poczęstunek przy grobie (*pomyňa*) także się zmienił. Obecnie przybyłych gości podejmuje się wytwornymi daniami i drogimi alkoholem przywiezionymi z zagranicy. Poczęstunek taki przeistacza się w ucztę, której często towarzyszy odtwarzana z magnetofonów muzyka i śpiewy. Wybór miejsca wręczania darów jest oczywisty. Niedziela po Niedzieli Wszystkich Świętych tzw. *Matczyny*, czyli *Prevody* jest tym dniem, w którym na cmentarzu gromadzą się wszyscy mieszkańcy wsi. Wówczas można pokazać się i wykazać swoje miejsce zajmowane w społeczności lokalnej. W miejscowościach o dużej liczbie emigrantów z Mołdawii, uroczystości te przybierają karykaturalną postać. Przed cmentarzem bowiem stoją samochody ciężarowe wypełnione po brzegi sprzętem AGD.

Potlach (i dar): pogrzeby i wesela

Są to uroczystości, w których bierze udział przede wszystkim rodzina, zaś w niewielkim stopniu mieszkańcy danej miejscowości. Tutaj można się pochwalić swoim majątkiem i zasobnością jedynie przed najbliższymi. Uroczystości te przybierają również formę potlacz.

Organizacja pogrzebu należy do najstarszego syna. Jest on zobligowany (obyczaj i sankcja społeczna) do obdarowywania w czasie poczęstunku żałobników prezentami w imieniu zmarłego. Powszechnie wiadomo, że dary te kupowane są przez najstarszego syna. Oprócz tych o charakterze symbolicznym – koszula po zmarłym ojcu, rozdawane są również dobra doczesne, takie jak sprzęt AGD, telefony komórkowe. Liczba prezentów i ich wartość zależy od zamożności darczyńcy.

Podobną formę przybierają współczesne wesela. Każdy z pracujących za granicą zbiera pieniądze, aby móc zorganizować wesele w Mołdawii i co najważniejsze, bez względu na miejsce zamieszkania, w stolicy Kiszyniowie. Powstał więc tu sektor usług zajmujących się organizacją wesel. Wspecjalizowane agencje związane z restauracjami przygotowują całość imprezy od zaślubin w kościele, poprzez sesję zdjęciową, przejażdżkę kawalkadą samochodów po mieście, aż po przyjęcie. Wesele jest jak wyreżyserowany spektakl z kulminacyjnym punktem polegającym na wręczaniu prezentów. Do stołu, przy którym siedzą państwo młodzi, podchodzą goście weselni i wręczają prezenty. W zależności od stopnia pokrewieństwa oraz od zamożności rodziny, mogą to być: klucze do mieszkania, klucze do samochodu, sprzęt AGD. Kiedy wręczane są pieniądze, drużba ogłasza zebranych, jaka kwota została podarowana, czemu towarzyszą owacje. Obecnie, wraz ze zmianami

technologicznymi, również członkom rodziny pozostającym za granicą dana jest możliwość uczestniczenia w uroczystości za pośrednictwem Internetu. Obok stołu pary młodych ustawiony jest wielki telebim. W trakcie łączności ukazują się na nim goście weselni z zagranicy, wygłaszają toasty, a także przekazują tą drogą prezenty.

Podsumowanie

Uczestnicy tego typu ceremonii wchodzą do kręgu powiązań, kiedy złożą „dar”, przyjmą kogoś do pracy lub udzielą lukratywnej koncesji. Potwierdzeniem przyjęcia do takiego kręgu wymiany jest zaproszenie danej osoby na ojca chrzestnego dziecka lub wnuka. Darczyńca nie oczekuje natychmiastowego rewanżu, gdyż z jego strony byłoby to traktowane jako brak „dobrego wychowania”. Ten system więzi przenoszony jest do kraju, do którego Mołdawianie emigrują. W przypadku Polski, ze względu na małą grupę emigrantów, zasady te nie funkcjonują. Można je dostrzec w Rosji, Ukrainie czy we Włoszech, gdzie liczba mołdawskich emigrantów jest liczniejsza.

Prestiż: urodziny, hierarchia

Obchody tego święta, uważanego za najważniejsze w społeczeństwie mołdawskim, mają świadczyć o prestiżu. Manifestacją jego jest styl, w jakim zaprasza się gości. Szacunek winno wzbudzić zarówno miejsce obchodów, jak i krąg zaproszonych obejmujący większość grup, z którymi organizatorzy i jubilat kontaktują się na co dzień. Wśród nich musi znaleźć się rodzina, a następnie znajomi i koledzy z pracy. Miejscem celebracji jest przeważanie restauracja, a w lecie wynajęty ośrodek wypoczynkowy (*baza oddycha*). Z reguły goście nie są zapraszani do domu jubilata, chyba że jest to osoba w podeszłym wieku. Goszczenie w domu świadczyłoby o skąpstwie lub o słabej kondycji finansowej jubilata i jego rodziny. Ponadto takie zachowanie skazałoby na odrzuceniu społeczne. Polega ono, w tym przypadku, na braku rewanżu i pominięciu przy okazji podobnych uroczystości, obchodzonych przez znajomych.

Najważniejszy element uroczystości polega na składaniu życzeń jubilatowi. Powinszowania odbywają się z zachowaniem reguł hierarchii, która wynika z „ważności” gości. Rozpoczyna się zatem od najważniejszego z nich, np. przełożonego z przedsiębiorstwa, w którym pracuje jubilat, najwyższego rangą urzędnika, kierownika inspekcji podatkowej, itp. Każda laudacja na rzecz jubilata ma wskazywać na jego zasługi oraz cechy charakteru. Wręczenie prezentu wieńczy tę ceremonię. Należy podkreślić, że scenariusz przebiegu uroczystości jest powielany niezależnie od obszaru geograficznego, w którym akurat przebywają Mołdawianie, czy to w kraju pochodzenia, czy też imigracji.

Uroczystość odgrywa zatem istotną rolę w procesie podtrzymywania więzi w społeczeństwie mołdawskim. Prestiż realizuje się nie tylko w stylu organizacji takiego święta, ale w fakcie uczestniczenia w nim. Zapraszani wzmacniają w ten sposób sieć kontaktów, przydatnych w obsadzaniu na stanowiskach, znajdowaniu pracy dla najbliższych.

Prestiż: sieci powiązań

Obecnie o pozycji w społeczeństwie mołdawskim decydują pieniądze, a także udział w sieci powiązań umożliwiających uzyskanie dostępu do ludzi, w których kompetencji leży podjęcie decyzji administracyjnych. W skorumpowanym społeczeństwie Mołdawii jest to bardzo istotne. Na więzach tych opiera się część gospodarki Mołdawii oraz organizacja życia poza jej granicami.

Mołdawscy emigranci tworzą w nowym miejscu zamieszkania sieć powiązań, pomagających im lepiej działać na rynku pracy czy też organizować lepsze warunki do egzystencji. W ramach sieci wymieniają informację na temat zatrudnienia, mieszkań do wynajęcia, organizują zaopatrzenie w produkty z Mołdawii czy proste usługi np. fryzjerskie. Utrzymują stałą łączność z krajem za pośrednictwem mikroautobusów kursujących regularnie pomiędzy miastami we Włoszech a Mołdawią. Podobny system działa w Grecji, Niemczech, Portugalii.

[Slajd 4]

7.2. Ćwiczenie – Budowanie prestiżu społecznego w środowisku Mołdawian

Cel ćwiczenia:

- Poznanie rodzajów świąt, form ich świętowania (potlacz) oraz zasad budowania wspólnoty/układów społecznych (prestiż i dar) w społeczności Mołdawian.
- Utrwalenie wiedzy na temat specyfiki zachowań obyczajowych, z którymi identyfikują się Mołdawianie.
- Utrwalenie wiedzy na temat kluczowych mechanizmów budowania wspólnot: świętowanie, prestiż (podział dóbr).
- Ćwiczenie umiejętności zapamiętywania wiedzy szczegółowej i jej klarownego przekazu.
- Ćwiczenie umiejętności wypowiedzi na forum.

Czas trwania ćwiczenia: 45 minut.

Opis metody typu: układanka ekspercka oraz przebieg ćwiczenia.

- Celem ćwiczenia jest przekazanie przez liderów zespołów przykładów z tekstów ambasadorom wiedzy w obrębie jednego zespołu, a następnie przez ambasadorów wiedzy z jednego zespołu, zespołowi drugiemu i na odwrót. Celem jest zatem poznanie i utrwalanie przykładów praktyk związanych z budowaniem prestiżu.
- Do wykonania ćwiczenia należy przygotować materiał źródłowy oraz materiały do notowania dla wszystkich uczestników szkolenia. W trakcie pracy następuje podział na dwa zespoły, przydzielenie im tekstów, wyłonienie liderów i ambasadorów wiedzy.
- Następnie po lekturze tekstów (ok 10 minut) liderzy referują przykłady w obrębie zespołów, po czym ambasadorzy wiedzy z zespołu 1 referują przykłady zespołowi 2 oraz na odwrót. Rolą prowadzącego jest moderowanie przebiegiem ćwiczenia, w taki sposób, aby każdy z jego uczestników miał możliwość opowiedzenia przykładu oraz zadbanie o to, aby w czasie opowiadania przykładów nie zadawano pytań mówiącym.
- Dopiero prezentacja wszystkich przykładów doprowadza do poznania wiedzy z tej jednostki.
- Uczestnicy, zapoznając się z przykładami, nie tylko utrwalają wiedzę z jednostki 3 i 4, ale nabywają nową.
- Prowadzący podsumowuje ćwiczenie merytorycznie i dydaktycznie:
- zapisuje na tablicy przykłady oraz przypomina, na czym polega świętowanie i z czym się wiąże utrzymanie prestiżu w społeczności Mołdawian;
- ocenia jakość referowania przykładów, wskazując na to, co zostało jasno lub nie przekazane (zarówno w odniesieniu do liderów, jak i do ambasadorów).

Przebieg ćwiczenia:

- Podział grupy na dwa zespoły i rozdanie tekstów: zespół 1 - tekst I (System więzi społecznych, Ateizacja i prawosławie, Biesiadowanie); zespół 2 - tekst II; (Potlacz i dar: *Prevody* i *pomyňa*; Potlacz (i dar): pogrzeby i wesela i Podsumowanie; Prestiż: urodziny, hierarchia, Prestiż: sieci powiązań).
- Teksty odnoszą się do wszystkich przykładów opisanych w **jednostce 4**. Tekst I zawiera przykłady, a tekst II 4 przykłady.
- Każdy zespół wybiera lidera, a reszta grupy to „ambasadorzy wiedzy”.
- Lider dzieli swoją grupę na podzespoły, przy czym każdy z nich odpowiada za jeden przykład.

- Zespoły zapoznają się z tekstami.
- Liderzy klarownie referują w obrębie zespołów przykłady w kolejności, w której zostały opisane w tekstach.
- Podzespoły współpracują w celu zapamiętania, a następnie powtórzenia przykładu (dozwolone notowanie).
- Ambasadorzy z zespołu 1 referują w podanej kolejności przykłady zespołowi 2 i na odwrót, przy zachowaniu kolejności prezentacji przykładów (w zgodzie z tekstem), co zapewnia lepsze przyswojenie całości informacji.
- Prowadzący moderuje całością i podsumowuje wykonanie ćwiczenia.

8. Narzędzia sprawdzające

Test.

9. Narzędzia wykorzystywane w trakcie zajęć

Materiały do notowania, tablica/flipchart, teksty (materiał dla uczestników).

Zachowania w przestrzeni społecznej

Cele projektu:

Projekt dotyczy przekazania podstawowej wiedzy z zakresu komunikacji międzykulturowej oraz proksemiki, a także ukazania kulturowego uwarunkowania zachowań ludzkich w przestrzeni społecznej. Przekazane w nim treści podkreślają wagę kompetencji kulturowych w odczytywaniu sensu werbalnych i pozawerbalnych zachowań ludzkich, a także uwrażliwiają na kulturowe różnice w postrzeganiu relacji międzyosobowych.

Pozyskana wiedza dotyczy:

- teorii komunikacji międzykulturowej;
- klasyfikowania i opisywania typów relacji międzyosobowych;
- różnych koncepcji dystansów społecznych;
- cech tzw. kultur niskiego lub wysokiego kontekstu;
- zasad i kryteriów podziału kultur z punktu widzenia komunikacji (kultury aktywne liniowo, wieloaktywne oraz reaktywne).

Kształtowane umiejętności dotyczą:

- kompetencji kulturowych przydatnych w ramach różnych modeli dystansu społecznego;
- praktycznego odczytywania (rozpoznawania) komunikatów pozawerbalnych w środowisku zróżnicowanym kulturowo;
- właściwych reakcji na bodźce płynące ze strony otoczenia społecznego;
- praktycznego stosowania wyrazów uprzejmości w środowisku zróżnicowanym kulturowo.

Postawy:

- ukształtowanie postawy otwartej na odmienne modele dystansów personalnych oraz różnic w zakresie języka ciała pomiędzy przedstawicielami różnych kultur.

- poprzez ukazanie kulturowych uwarunkowań budowania relacji międzyosobowych, uwrażliwienie na bariery komunikacyjne pojawiające się podczas nawiązywania relacji interpersonalnych w sytuacji pluralizmu kulturowego.

Informacje dodatkowe:

Projekt szkoleniowy składa się z czterech jednostek szkoleniowych, w tym trzech o charakterze wykładowo-ćwiczeniowym oraz jednostki testowej weryfikującej nabytą wiedzę. Zaleca się, aby zajęcia dydaktyczne wg wskazanych jednostek szkoleniowych przeprowadzone były jednego dnia, w kolejności podanej w poniższym wykazie.

Wykaz jednostek:

1. Kulturowe typy interakcji i relacji osobowych.
2. Wybrane przykłady zachowań społecznych - przywitania.
3. Wybrane przykłady zachowań społecznych - język gestów w przestrzeni wielokulturowej.
4. Test.

Forma weryfikacji: test.

Jednostka szkoleniowa

- 1. Projekt szkoleniowy: Zachowania w przestrzeni społecznej**
- 2. Jednostka szkoleniowa nr 1: Kulturowe typy interakcji i relacji osobowych**
- 3. Powiązanie z modułem baza wiedzy demonstratora**

Słownik:

proksemika, kinezyka.

Bibliografia - wybór:

Drummond L. (2000), *Street Scenes: Practices of Public and Private Space in Urban Vietnam*, "Urban Studies", nr 37, s. 2377-2391;

Drummond L., Thomas M., (red.) (2003), *Consuming Urban Culture in Contemporary Vietnam*, Routledge: Londyn, Nowy Jork;

Hall E.T. (1987), *Bezgłośny język*. Warszawa: PIW;

Hall E.T. (2001), *Poza kulturą*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN;

Lewis R.D. (2006), *When cultures collide: Leading across cultures*, Nicholas Brealey Publishing: Boston, London;

Lewis R.D. (2008), *Cross-Cultural Communication: A Visual Approach*, Transcreen Publications, Hampshire.

[Slajd 2]

4. Cel jednostki

Wiedza:

- dotycząca teorii komunikacji międzykulturowej;
- dotycząca klasyfikowania i opisywania typów relacji międzyosobowych;
- na temat różnych koncepcji dystansu społecznego;
- dotycząca cech tzw. kultur niskiego lub wysokiego kontekstu;
- dotycząca zasad i kryteriów podziału kultur z punktu widzenia komunikacji (kultury aktywne liniowo, wieloaktywne oraz reaktywne).

Umiejętności:

- pozyskanie kompetencji kulturowych przydatnych w ramach różnych modeli dystansu społecznego;
- praktyczne odczytywanie (rozpoznawanie) komunikatów pozawerbalnych w środowisku zróżnicowanym kulturowo;
- właściwe reakcje na bodźce płynące ze strony otoczenia społecznego;
- praktyczne stosowanie wyrazów uprzejmości w środowisku zróżnicowanym kulturowo.

Postawy:

- kształtowanie postawy otwartej na odmienne modele dystansu personalnego oraz różnic w zakresie języka ciała pomiędzy przedstawicielami różnych kultur;
- uwrażliwienie na bariery komunikacyjne pojawiające się podczas nawiązywania relacji interpersonalnych w sytuacji pluralizmu kulturowego, poprzez ukazanie kulturowych uwarunkowań budowania relacji międzyosobowych.

5. Czas przeprowadzenia jednostki: 45 minut

[Slajd 3]

6. Przebieg jednostki

- wykład: kulturowe typy relacji/interakcji osobowych;
- ćwiczenie: praktyczny wymiar interakcji osobowych;
- podsumowanie.

7. Opis jednostki jako procesu dydaktycznego

Jednostka składa się z głównej części wykładowej, ćwiczenia w postaci symulacji angażującej uczestników i prowadzącego oraz podsumowania do wykładu. Część wykładowa stanowi wprowadzenie teoretyczne poświęcone typom relacji osobowych, sposobom komunikacji (werbalnej i pozawerbalnej) i podziałowi na kultury niskiego i wysokiego kontekstu. Kolejno przywołana zostaje także klasyfikacja kultur wg Richarda Lewisa, z podziałem na kultury aktywne liniowo, wieloaktywne i reaktywne oraz koncepcja dystansów społecznych wg E. Halla. Następujące po części wykładowej ćwiczenie ma charakter utrwalający nabytą wiedzę i ma na celu przećwiczenie

typowych sposobów interakcji międzyosobowych w środowisku wielokulturowym. Podsumowanie jednostki pomaga zwrócić uwagę na najważniejsze treści przekazywanej wiedzy.

7.1. Treść wykładu

Kulturowe typy interakcji i relacji osobowych

[Slajd 4]

Ludzie żyjący w społeczeństwie wchodzą ze sobą w relacje i komunikują się na różne sposoby. Sposoby interakcji (czyli związków między ludźmi) są pochodną pozytywnych bądź negatywnych powiązań pomiędzy jednostkami (partnerami dialogu lub uczestnikami wspólnych doznań lub działań), wyrażają atrakcyjność interpersonalną (miłość, niechęć, obojętność), relacje władzy lub podległości, zaufania lub kontroli, dystans emocjonalny lub społeczny (przynależność do grup odseparowanych społecznie lub poczucie wspólnoty).

[Slajd 5]

Najczęściej zauważalnym środkiem komunikacji jest mowa, czyli układanie słów ustrukturyzowanych zgodnie z kodem gramatycznym, właściwym dla danego języka, w dłuższe wypowiedzi. Aby zrozumieć sens słownych komunikatów, należy znać język, w którym został on sformułowany.

Oprócz słów mających swe odniesienia materialne (np. „człowiek”, „dom”, „kraj”) lub abstrakcyjne (np. „miłość”, „patriotyzm”, „obywatelstwo”) ludzie stosują (nie zawsze w pełni świadomie) także sygnały przybierające postać naturalnych dźwięków parajęzykowych, takich jak np. śmiech, płacz, ziewanie, westchnienia. Wyrażają one ekspresję uczuć, dopełniają i urozmaicają proces komunikacji, informując otoczenie o kondycji psychicznej i fizycznej danej osoby.

Oprócz języka (i dźwięków parajęzykowych) człowiek stosuje także całą gamę, biologicznie (instynktownie) lub kulturowo uwarunkowanych, komunikatów pozawerbalnych. Komunikaty pozawerbalne przybierają zazwyczaj postać określonych postaw lub zachowań. Wśród zachowań uwarunkowanych biologicznie należy wymienić np. nienormalne (nadmierne) pocenie się, wysypka na skórze i tym podobne symptomy. Do zachowań uwarunkowanych kulturowo należą: ubiór, postawa („sztywna” lub „swobodna” sylwetka), ruchy ciała, odległość od osoby, z którą rozmawiamy, gesty, wyraz twarzy, ruchy oczu i siła głosu (podczas rozmowy) oraz dotknięcia. Komunikatem może być nadmierna aktywność werbalna lub przeciwnie milczenie – brak werbalnej (lub parajęzykowej) aktywności danej osoby. Zachowania tego typu

mogą wzmacniać, osłabiać lub zaprzeczać przekazom werbalnym. Umiejętność odczytywania (odkodowania) znaczenia takich zachowań (traktowanych jako sygnały – komunikaty) zależy od stopnia opanowania kodów kulturowych przez osoby wchodzące w relacje społeczne.

Zrozumienie sensu wypowiedzi słownej zależy od uchwycenia kontekstu, w jakim miała ona miejsce. Kontekst w znaczeniu komunikacji międzyludzkiej to nie tylko prosta zależność od bieżących okoliczności, ale także całość złożonego środowiska kulturowego, w ramach którego zachodzi interakcja. W wysoce zindywidualizowanym społeczeństwie zachodnim, wartościującym „sukces” osobisty, zdawkowe słowa powitania w rodzaju „jak się masz” (*how are you*) lub „wszystko w porządku?” (*are you OK?*) nie jest wyrazem troski o stan samopoczucia rozmówcy. Pytający nie oczekuje wyczerpującej informacji o stanie zdrowia lub biegu spraw domowych. Odpowiadający powinien „radosnym” głosem potwierdzić, że „wszystko jest OK”. Człowiek, który w trakcie zwyczajowego powitania zacząłby się skarżyć na przeciwności losu, ryzykowałby obniżenie statusu społecznego.

Inaczej rzecz się ma w kulturach bardziej kolektywistycznych, takich jak azjatyckie lub afrykańskie. Podczas wchodzenia w interakcje międzyosobowe oczekuje się wręcz zarysowania kontekstu sytuacji, w jakiej znajdują się rozmówcy. Na pytanie w rodzaju „jak idą sprawy”, należy odpowiedzieć mniej zdawkowo, informując o kłopotach zdrowotnych dzieci lub o szczęśliwym porodzie synowej. Dobrze widziane jest nawet, jeśli inicjująca interakcję osoba rozpyta partnera o to, jak udały się zbiory, czy dzieci i żona są zdrowe, czy dach nie przecieka.

Pojęcie kontekstu kulturowego interakcji międzyosobowych bywa w naukach społecznych rozumiane także w szczególny sposób, w relacji do komunikatów werbalnych i pozawerbalnych. Najczęściej interakcje społeczne mają mieszany charakter: werbalny i pozawerbalny. Proporcje pomiędzy komunikatami werbalnymi i pozawerbalnymi są uwarunkowane kulturowo. Biorąc pod uwagę właśnie proporcję między tymi dwoma typami interakcji, wyróżnia się kultury niskiego i wysokiego kontekstu. Żadna kultura nie egzystuje jedynie w ramach niskiego lub wysokiego kontekstu. Można jednak zbudować modele obu typów interakcji.

[Slajd 6]

Kultury niskiego kontekstu preferują przede wszystkim komunikację werbalną. Relacje międzyludzkie, w tym i komunikaty, budowane są w takim układzie w sposób prosty i bezpośredni. Ludzie preferują bezpośrednią rozmowę. Posługując się słowami (komunikatem werbalnym), przekazują dokładnie to, co oznaczają słowa. Kultury niskiego kontekstu typowe są dla

krajów Ameryki Północnej i Europy Zachodniej (zwłaszcza krajów niemieckojęzycznych i Skandynawii). Mieszkańcy tych części świata, chcąc poinformować kogoś o swoich rozterkach i emocjach – mówią o nich dosłownie. Typowym zachowaniem niskiego kontekstu jest często spotykane w Ameryce w sytuacjach konfliktowych (lub stresowych) zachęcanie do szczerzej rozmowy („czy chcesz o tym porozmawiać?”).

[Slajd 7]

Kultury wysokiego kontekstu, nie odrzucając komunikacji werbalnej, uzupełniają relacje interpersonalne całą gamą sygnałów pozawerbalnych. Rozmowa odbywa się tu w sposób niebezpośredni, można nazwać ją **komunikowaniem między wierszami**. Słowa użyte w rozmowie zawierają tu jedynie niewielki procent informacji, jaką ktoś chce przekazać. Taki typ interakcji typowy jest dla krajów Dalekiego Wschodu (Chiny, Wietnam, Indonezja). Najczęściej jako skrajny przykład kultury wysokiego kontekstu wskazuje się Japonię. Ponieważ Japończycy (podobnie jak i pozostali mieszkańcy regionu azjatyckiego) nigdy nie mówią o uczuciach wprost, charakteryzuje ich kulturowo rozwinięta umiejętność odgadywania emocji i intuicyjnego wczuwania się w stany emocjonalne osób ze swojego otoczenia. Japońskie żony z powodzeniem komunikują swoim mężom, że są na nich złe na przykład przekrzywając jeden kwiat w ikebanie, czy podając im chłodną herbatę.

Właśnie z powodu konieczności posiadania kompetencji kulturowych koniecznych do odczytywania komunikatów pozawerbalnych, ludzie ukształtowani w kulturach wysokiego kontekstu znacznie wyraźniej odróżniają „swoich” od „obcych”. Oczekują oni od osób, z którymi wchodzi w interakcje znacznie więcej, niż ci, którzy wyrastali w kulturach niskiego kontekstu. Człowiek żyjący w kulturze wysokiego kontekstu będzie oczekiwał od swego interlokutora, iż ten sam domyśli się, na czym polega jego problem, nie stawiając sprawy jasno i jednoznacznie podczas rozmowy (wymieni elementy poboczne, a nie najważniejsze). Na przykład chcąc uzyskać pożyczkę, przytoczy listę braków, ale będzie oczekiwał, iż rozmówca sam mu zaproponuje pomoc finansową.

W kulturach wysokiego kontekstu (Chiny, Japonia, Wietnam) ludzie zajmujący odpowiedzialne stanowisko są osobiście i faktycznie (nie tylko w teorii) odpowiedzialni za poczynania swych podwładnych, aż do osoby o najniższej pozycji w hierarchii grupy. Zwierzchnik nie może uchylić się tu od przyjęcia odpowiedzialności za niepowodzenie działania, nawet jeśli nie brał w nim bezpośredniego udziału. W kulturach o niskim kontekście (np. w Rosji i Europie Wschodniej) odpowiedzialność jest rozproszona i trudno ją umiejscowić. W takim społeczeństwie za odpowiedzialnego wyznacza się osobę o możliwie niskim statusie, na zasadzie „kozła ofiarnego”.

Bardziej rozbudowany teoretyczny model kulturowy interakcji społecznych nakreślił – twórca teorii komunikacji międzykulturowej – **Richard Lewis**. Opracował on klasyfikację mającą duże znaczenie w praktycznym podejściu do relacji interpersonalnych. W ramach tego modelu wydzielono trzy ogólne kategorie kultur: aktywne liniowo (ang. *Linear-active*), wieloaktywne (ang. *Mutli-active*) oraz reaktywne (ang. *reactive*). Większość kultur to mieszanka cech spośród wszystkich trzech grup, jednak większość kultur wykazuje tendencje do dominowania w jednej z kategorii.

[Slajd 8]

Ludzi funkcjonujących w ramach kultury „**wieloaktywnej**” cechuje ekspresyjna mowa ciała i gestykulacja. Charakteryzują się następującymi zachowaniami:

- częściej mówią, niż słuchają,
- mają podzielną uwagę,
- snują ogólne plany,
- są emocjonalni,
- okazują uczucia i chętnie o nich rozmawiają,
- lubią się tłumaczyć,
- potrafią przerywać i przeszkadzać,
- mają elastyczne podejście do pojęcia *prawdy*,
- z łatwością łączą życie osobiste z zawodowym.

[Slajd 9]

Ludzi funkcjonujących w ramach kultury „**aktywnej liniowo**” cechuje ograniczona mowa ciała i gestykulacja, charakteryzują się następującymi zachowaniami:

- potrafią zarówno słuchać, jak i mówić,
- mają niepodzielną uwagę,
- planują działania krok po kroku,
- są ułożeni, ale zdecydowani i konkretni,
- częściowo ukrywają swoje uczucia,
- chętnie powołują się na logikę,
- dbają o swoje dobre imię,
- powołują się na fakty,
- bardziej cenią prawdę, niż dyplomację,
- czasem są niecierpliwi,
- respektują władzę i prawo.

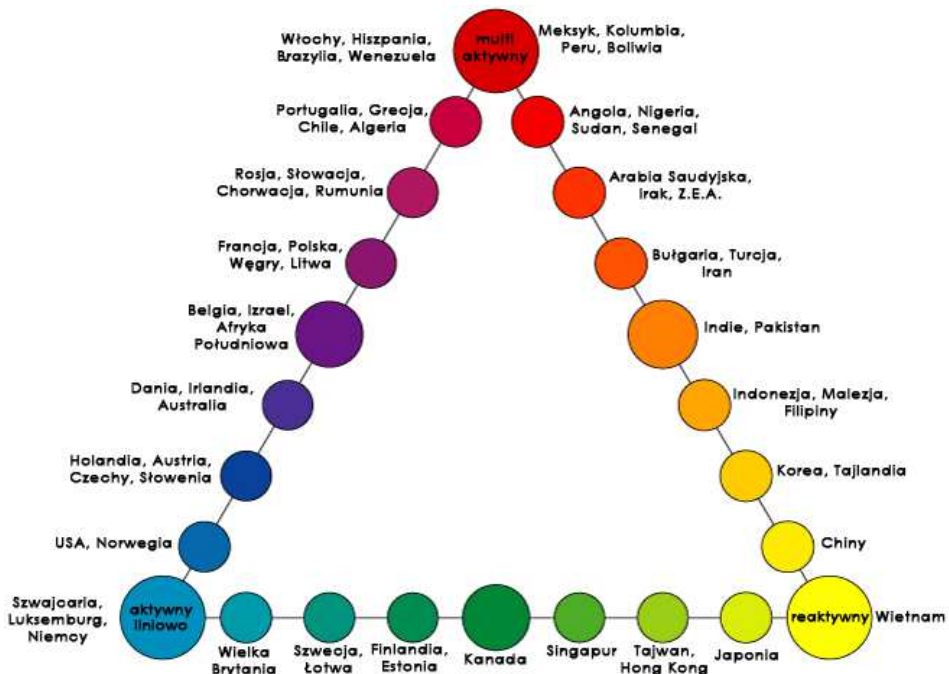
[Slajd 10]

Ludzi funkcjonujących w ramach kultury „reaktywnej” cechuje ograniczona mowa ciała, charakteryzującą się następującymi zachowaniami:

- częściej słuchają, niż mówią,
- zawsze odnoszą się do działań drugiej osoby,
- respektują ogólne normy i zasady,
- są ułożeni i niebezpośredni,
- skrywają uczucia,
- nie lubią się przeciwstawiać,
- cenią dobre imię (to dla nich sprawa honorowa),
- nie przerywają, nie przeszkadzają,
- są bardzo społeczni,
- bardzo poważnie traktują swoje cele,
- bardziej cenią dyplomację niż prawdomówność,
- są cierpliwi.

Wymienione typy kultur nie są rozłożone w przestrzeni geograficznej, lecz układają się (przenikają się) w układzie trójcentrycznym, ujętym w grafice zaprezentowanej przez R. Lewisa.

[Slajd 11]

W układzie tym za najbliższe modelu kultury aktywnej liniowo uznać można Szwajcarię, Niemcy i Luksemburg. Najbliższe modelowi kultury reaktywnej są Wietnam, Japonia i Chiny. Podczas gdy wzorem kultury wieloaktywnej są kraje południa Europy (Włochy, Hiszpania, Portugalia) przez powiązane z nimi kulturowo kraje Ameryki Łacińskiej (Meksyk, Kolumbia, Peru, Boliwia). Pozostałe kraje (a właściwie ich mieszkańcy) zajmują w tym modelu różne pozycje pośrednie pomiędzy wierzchołkami trójcentrycznego układu.

[Slajd 12]

Kolejnym modelem opisujących (i klasyfikującym) typy zachowań społecznych jest koncepcja dystansów społecznych. W tej koncepcji dystans przestrzenny pojawiający się pomiędzy osobami wchodzącymi w relacje, odzwierciedla dystans społeczny pomiędzy nimi. Zazwyczaj, za amerykańskim antropologiem **Edwardem Hallem** (twórcą proksemiki, czyli nauki badającej relacje przestrzenne między ludźmi oraz między ludźmi a otoczeniem), wyróżnia się cztery typy dystansów, przy czym każdy można jeszcze podzielić na dwie fazy (bliższą i dalszą). W przypadku poszczególnych społeczności (kultur) dystanse te mogą wyrażać się w odmiennych, wymiernych fizycznie wartościach. Ponadto mogą się zmieniać, zależnie od kontekstu sytuacyjnego (w tłumie lub w pomieszczeniu), a także w zależności od płci i wieku osób wchodzących w interakcje.

W modelowym przykładzie, odnoszącym się do osób z tzw. klasy średniej w USA, E. Hall następująco scharakteryzował cztery przestrzenie interakcji:

- 1/ **Dystans intymny** to przestrzeń (strefa) najbliższa, rozciągająca się od skóry promieniście - do około 45 cm. Do tej strefy dopuszczane są zwyczajowo jedynie osoby bardzo bliskie (mąż, żona, chłopak, dziewczyna, dziecko). W fazie bliższej, dopuszczającej kontakt dotykowy dystans zmniejsza się, sięgając do 14 cm. W fazie dalszej obejmuje od 15 do 45 cm.
- 2/ **Dystans indywidualny (osobniczy)** to dalszy odcinek tego promienia od 45 do 120 cm. Jest to strefa prywatna. Dopuszcza się do niej ludzi sobie znanych: przyjaciół, dobrych znajomych, członków rodziny. W fazie bliższej obejmuje sferę od 45 do 75 cm. W fazie dalszej sięga od 75 do 120 cm.
- 3/ **Dystans społeczny** - obejmuje strefę od 120 do 360 cm. Odnosi się on do ludzi obcych i znajomych, z którymi nie wiążą nas zażyłe stosunki. W tym dystansie załatwiane są także wszelkie oficjalne sprawy (kontakt z urzędnikami). Faza bliższa obejmuje tu sferę od 120 cm do 2,1 m. Faza dalsza to dystans od 2,1 m. do 3,6 m.

4/ **Dystans publiczny**, to sfera powyżej 3,5 metra. Taka odległość zachowywana jest wobec osób publicznych. Faza bliższa w tym wypadku sięga do 7,5 m. Faza dalsza, zarezerwowana dla najważniejszych osobistości (monarchy, prezydenta itp.) to dystans powyżej 7,5 m.

[Slajd 13]

Można postawić tezę, że im mniejszy dystans społeczny, tym mniejsza liczba jednoczesnych interakcji, w które wchodzi pojedyncza osoba. W praktyce czytelność dystansów społecznych oraz funkcjonowanie człowieka w wymiarze przestrzeni fizycznej zależne są od wzorów kulturowych, powiązanych z warunkami codziennego życia. Na przykład u ludzi Zachodu, charakteryzujących się bardziej indywidualistycznym modelem życia, dystanse społeczne będą się poszerzać, podczas gdy u ludzi Wschodu (np. Arabów i Chińczyków), uformowanych w społeczeństwie kolektywistycznym, takie dystanse będą miały tendencję do kurczenia się. Ludzie przyzwyczajeni do życia w wielkich skupiskach (np. w Indiach, w krajach arabskich), którzy nigdy nie są sami (nawet we własnym domu), łatwiej wchodzi w interakcje z kilkoma osobami naraz. Europejczycy natomiast wolą z reguły nawiązywać bliższe relacje z mniejszą liczbą osób. Paradoksalnie jednak ludzie przyzwyczajeni do życia „w tłumie” są bardziej wyćwiczeni w „wykrawaniu” w takiej zatłoczonej przestrzeni „skrawka prywatności”, co objawia się pewnym znieczuleniem na bodźce płynące ze strony otoczenia.

[Slajd 14]

Ć w i c z e n i e: Praktyczny wymiar interakcji osobowych (patrz 7.2)

[Slajd 15]

PODSUMOWANIE

👉 Warto zapamiętać:

Jak jest rola kontekstu w komunikacji międzyludzkiej?

Na czym polega podstawowa różnica pomiędzy komunikacją w kulturach zindywidualizowanych i kolektywistycznych?

Czego dotyczy rozróżnienie na kultury niskiego i wysokiego kontekstu?

Jakie są podstawowe elementy teorii komunikacji międzykulturowej Richarda Lewisa?

Czego dotyczy koncepcja dystansu społecznego Edwarda T. Halla?

Podsumowanie (odpowiedzi)

W relacjach międzyosobowych, oprócz języka (i dźwięków parajęzykowych) człowiek stosuje także całą gamę, biologicznie (instynktownie) lub kulturowo uwarunkowanych, komunikatów pozawerbalnych. Zrozumienie sensu wypowiedzi słownej zależne jest od uchwycenia kontekstu, w jakim miała ona miejsce. Kontekst w znaczeniu komunikacji międzyludzkiej to nie tylko prosta zależność od bieżących okoliczności, ale także całość złożonego środowiska kulturowego, w ramach którego zachodzi interakcja.

W wysoce zindywidualizowanym społeczeństwie zachodnim, wartościującym „sukces” osobisty, dominują zdawkowe słowa powitania w rodzaju „jak się masz”. Pytający nie oczekuje wyczerpującej informacji o stanie zdrowia lub biegu spraw domowych. Inaczej rzecz się ma w kulturach bardziej kolektywistycznych, takich jak azjatyckie lub afrykańskie. Podczas wchodzenia w interakcje międzyosobowe oczekuje się wręcz zarysowania kontekstu sytuacji, w jakiej znajdują się rozmówcy. Pytania i odpowiedzi nie powinny być zdawkowe.

W naukach społecznych wypracowano pojęcie kontekstu kulturowego interakcji międzyosobowych. Uwzględnia ona proporcje pomiędzy komunikatami werbalnymi i pozawerbalnymi. W ten sposób wyróżniono kultury niskiego i wysokiego kontekstu. Kultury niskiego kontekstu preferują przede wszystkim komunikację werbalną. Relacje międzyludzkie, w tym i komunikaty, budowane są w takim układzie w sposób prosty i bezpośredni. Ludzie preferują bezpośrednią rozmowę. Kultury wysokiego kontekstu, nie odrzucając komunikacji werbalnej, uzupełniają ją w relacjach interpersonalnych całą gamą sygnałów pozawerbalnych. Rozmowa odbywa się tu w sposób niebezpośredni, można nazwać ją komunikowaniem między wierszami.

Teoria komunikacji międzykulturowej Richarda Lewisa odnosi się do kulturowego modelu interakcji społecznych. Wydzielił on trzy ogólne kategorie kultur: aktywne liniowo (ang. *linear-active*), wieloaktywne (ang. *Mutli-active*) oraz reaktywne (ang. *reactive*). Większość kultur to mieszanka cech spośród wszystkich trzech grup, jednak większość kultur wykazuje tendencje do dominowania w jednej z kategorii.

Kolejnym modelem opisujących (i klasyfikującym) typy zachowań społecznych jest koncepcja dystansów społecznych Edwarda Halla. Mówiąc obrazowo, w zależności od dystansu społecznego (np. od tego, czy dane osoby są sobie bliskie emocjonalnie lub nie, bądź od tego, czy odznaczają się podobnym statusem) w trakcie interakcji utrzymują bliższy lub dalszy dystans przestrzenny. E. Hall wyróżnił cztery typy dystansów społecznych:

dystans intymny (strefa do 45 cm); dystans indywidualny (strefa do 120 cm); dystans społeczny (strefa do 360 cm) oraz dystans publiczny (strefa powyżej 360 cm).

7.2. Ćwiczenia

Ć w i c z e n i e: Praktyczny wymiar interakcji osobowych.

Cel ćwiczenia:

Praktyczne przećwiczenie typowych sposobów interakcji międzyosobowych w środowisku wielokulturowym. Ukazanie na konkretnych przykładach funkcjonowania różnych typów dystansów osobowych. Pomoc w praktycznym opanowaniu i posługiwaniu się pojęciami i kategoriami antropologicznymi w opisie sytuacji relacji międzyludzkich. Wskazanie – na przykładach – w jaki sposób kontekst kulturowy może stymulować ludzkie zachowanie.

Czas trwania ćwiczenia: 15-20 minut.

Nazwa metody: metoda wchodzenia w rolę.

Opis metody: metoda polega na zachęceniu słuchaczy do własnych przemyśleń, poprzez postawienie ich w odmiennej (symulowanej) sytuacji społecznej i odmiennym kontekście kulturowym i próba odegrania tej sytuacji z perspektywy osoby z innego kraju/grupy.

Przebieg ćwiczenia:

- Uczestnicy zostają podzieleni na trzy grupy. Każdej z nich przypisany zostanie jeden z typów kultury: aktywnej liniowo (przypisywanej np. Niemcom czy Brytyjczykom), wieloaktywnej (typowej np. dla Włochów czy Meksykanów) oraz reaktywnej (charakteryzującej np. Japończyków, Wietnamczyków czy Chińczyków).
- Członkowie poszczególnych grup omawiają w swoim gronie związane cechy przypisywane danej kategorii kultury. Następnie tworzą scenariusz relacji, jakie będą symulować. Zadanie członków będzie polegać na próbach nawiązania kontaktu (np. zwrócenia się o pomoc finansową) między sobą (członkami własnej grupy), a następnie między przedstawicielami innych grup. Uczestnicy powinni odwoływać się do typów postaw i zachowań przypisanych (w systemie R. Lewisa) ludziom danych narodowości.
- Warto wzbogacić ćwiczenie o prezentację kilku wybranych scenek na forum i wspólnym ich omówieniu (po jednej scenie na grupę). Uczestnicy ćwiczenia „na gorąco” wskazują i komentują różnice, jakie za-

uważyli w zachowaniach „aktorów” wspomnianych scenek, posługując się pojęciami i kategoriami antropologicznymi w opisie sytuacji relacji międzyludzkich (zawartymi w wykładzie).

8. Narzędzia sprawdzające

Test.

9. Narzędzia wykorzystywane w trakcie szkolenia

Prezentacja PP, materiały do notowania, tablica/flipchart, pisaki.

Jednostka szkoleniowa

- 1. Projekt szkoleniowy: Zachowania w przestrzeni społecznej**
- 2. Jednostka szkoleniowa nr 2: Wybrane przykłady zachowań społecznych – powitania**
- 3. Powiązanie z modułem baza wiedzy demonstratora**

Źródła – raporty:

- R. Vorbrich, Afrykanie – charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski;
- R. Vorbrich, Berberowie – charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski;
- K. Kościelniak, Muzułmanie – charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski;
- K. Szymańska-Matusewicz, Wietnamczycy – charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski.

Ekspertyzy – mapa zróżnicowań regionalnych:

- R. Vorbrich, Zróżnicowanie etniczne Afryki.

Słownik:

proksemika, kinezyka.

Bibliografia – wybór:

- Drummond L. (2000), *Street Scenes: Practices of Public and Private Space in Urban Vietnam*, "Urban Studies", nr 37, s. 2377-2391;
- Drummond L., Thomas M., (red.) (2003), *Consuming Urban Culture in Contemporary Vietnam*, Routledge: Londyn, Nowy Jork;
- Hall E.T. (1987), *Bezgłośny język*. Warszawa: PIW;
- Hall E. T. (2001), *Poza kulturą*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN;
- Lewis R.D. (2006), *When cultures collide: Leading across cultures*, Nicholas Brealey Publishing: Boston, London;
- Lewis R.D. (2008), *Cross-Cultural Communication: A Visual Approach*, Transcreen Publications, Hampshire.

[Slajd 2]

4. Cel jednostki

4.1. Wiedza

- dotycząca teorii komunikacji międzykulturowej;
- dotycząca klasyfikowania i opisywania typów relacji międzyosobowych;
- na temat różnych koncepcji dystansów społecznych;
- obejmująca wybrane przykłady zachowań w kontaktach międzyludzkich;
- na temat kulturowego zróżnicowania formuł i gestów powitalnych.

4.2. Umiejętności

- w zakresie kompetencji kulturowych przydatnych w sytuacjach kontaktu z ludźmi różnych kultur;
- praktycznego odczytywania (rozpoznawania) komunikatów pozawerbalnych w środowisku zróżnicowanym kulturowo;
- właściwych reakcji na bodźce płynące ze strony otoczenia społecznego;
- praktycznego stosowania wyrazów uprzejmości w środowisku zróżnicowanym kulturowo.

4.3. Postawy

- ukształtowanie postawy otwartej na odmienne wzorce kulturowe;
- poprzez ukazanie kulturowych uwarunkowań budowania relacji międzyosobowych, uwrażliwienie na bariery komunikacyjne pojawiające się podczas nawiązywania relacji interpersonalnych w sytuacji pluralizmu kulturowego.

5. Czas przeprowadzenia jednostki: 45 minut

[Slajd 3]

6. Przebieg jednostki

- wykład: wybrane przykłady zachowań społecznych – powitania;
- ćwiczenie: powitania w przestrzeni międzykulturowej;
- podsumowanie.

7. Opis jednostki jako procesu dydaktycznego

Jednostka składa się z głównej części wykładowej, ćwiczenia w postaci symulacji angażującej uczestników i prowadzącego oraz podsumowania do wykładu. Część wykładowa stanowi wprowadzenie teoretyczne poświęcone typom powitań obecnym w różnych kontekstach kulturowych. Szczególna uwaga poświęcona zostaje powitaniom w kulturze chińskiej, japońskiej, malijskiej oraz w islamie. Następujące po części wykładowej ćwiczenie ma charakter utrwalający nabytą wiedzę i ma na celu przećwiczenie typowych sposobów interakcji międzyosobowych w środowisku wielokulturowym. Podsumowanie jednostki pomaga zwrócić uwagę na najważniejsze treści przekazywanej wiedzy.

7.1. Treść wykładu

Wybrane przykłady zachowań społecznych – powitania

[Słajd 4]

Najczęściej wyróżnianą i zarazem bardzo zróżnicowaną kulturowo formą zachowań społecznych jest powitanie. Powitanie to zachowanie grzecznościowe rozpoczynające lub sygnalizujące spotkanie – wejście w bezpośrednie relacje społeczne, pierwsze w danym odcinku czasu, najczęściej w danym dniu.

Powitanie – jako zachowanie społeczne – łączy zazwyczaj formy językowe (zestandaryzowane wypowiedzi) oraz formy proksemiczne (zestandaryzowane gesty).

[Słajd 5]

Powitanie spełnia kluczową rolę w relacjach międzyosobowych. Jego funkcja jest dwojaka.

1. Po pierwsze: sygnalizującą, informującą partnera interakcji, że go widzimy, wyodrębniamy z tła społecznego. W warstwie komunikacyjnej wyraża następującą treść: *Widzę Cię, to dobrze; jesteś dla mnie osobą wartą zauważenia, więc ważną.* W ten sposób osoby wymieniające powitanie, tworzą podstawy dobrych relacji międzyosobowych.

2. Po drugie, zwroty i gesty powitania służą zasygnalizowaniu partnerowi, intencji nawiązania rozmowy. Sygnał taki jest ważny zwłaszcza w sytuacji, gdy potencjalny partner relacji międzyosobowych nie spodziewa się takiej rozmowy, wejścia w bezpośrednią relację werbalną. Gest i słowo powitania, nie tylko buduje zatem dobre relacje międzyosobowe, ale za-

pewnia także większą skuteczność mówienia – przygotowuje odbiorcę do dialogu.

Formy powitań zróżnicowane są kulturowo, a także ze względu na status osób wchodzących w interakcję oraz stopień ich znajomości i zażyłości.

Na przykład w kontekście polskim użycie słowa *Witam* (formy bardziej swobodnej niż *dzień dobry*) zakłada nierównorzędną relację między rozmówcami. *Witam* może powiedzieć osoba starsza do młodszej, wyżej usytuowana do niżej usytuowanej, gospodarz do gościa, ale nie odwrotnie (tzn. osoba niżej sytuowana do osoby o wyższym statusie). Podobną rolę pełnią zwroty w językach obcych: ang. *welcome, salute*; fr. *bienvenue, salut*; hiszp. *Bienvenida*; ros. *добро пожаловать*; ukr. *ласкаво просим*.

W kulturach ceniących powściągliwość (typu reaktywnego), takich jak chińska, wietnamska, japońska, koreańska itp., unika się publicznego okazywania uczuć (i emocji) przy powitaniach. Zarazem jednak w tych samych kulturach forma powitania wyraża skomplikowany układ relacji i statusów łączących i dzielących partnerów.

Na przykład w dawnych Chinach powitaniu nie towarzyszył z reguły kontakt fizyczny (podanie dłoni, uścisk). W Chinach człowiek dobrze wychowany powinien być opanowany i – niezależnie od sytuacji – nie powinien okazywać emocji. Wiąże się to z przekonaniem, że emocjonalność jest cechą dzieci, co sprawia, że Chińczycy nie okazują otwarcie emocji nawet wobec najbliższych. W dawnych Chinach osoby witające się ścisnęły obie swoje dłonie na wysokości piersi. Obecnie już częściej stosuje się uścisk dłoni, także między kobietami i mężczyznami, jednak jest on delikatniejszy niż na Zachodzie. Nie każdy Chińczyk tak się wita. Należy zatem czekać na odpowiedni gest ze strony Chińczyka, zwłaszcza w przypadku powitania z Chinką. Stosowane w dawnych Chinach głębokie pokłony *koutou* (ukłonienie przed osobą wyższej rangi i trzykrotne oddanie pokłonu) były obudowane wieloma nakazami etykiety. Współcześnie głębokie pokłony nie pojawiają się w codziennych sytuacjach. Zwykły ukłon głowy powinien być zainicjowany przez osobę znajdującą się niżej w hierarchii. Publiczne przytulanie się, poklepywanie po plecach i pocałunki są niezwykle rzadko spotykane. Całowanie w dłoń nie jest akceptowane. Mimo iż w języku chińskim istnieją wyrażenia „dzień dobry”, „dobry wieczór” itp., to często Chińczycy witają się, używając pytań: „Jadłeś już?” albo „Dokąd idziesz?”.

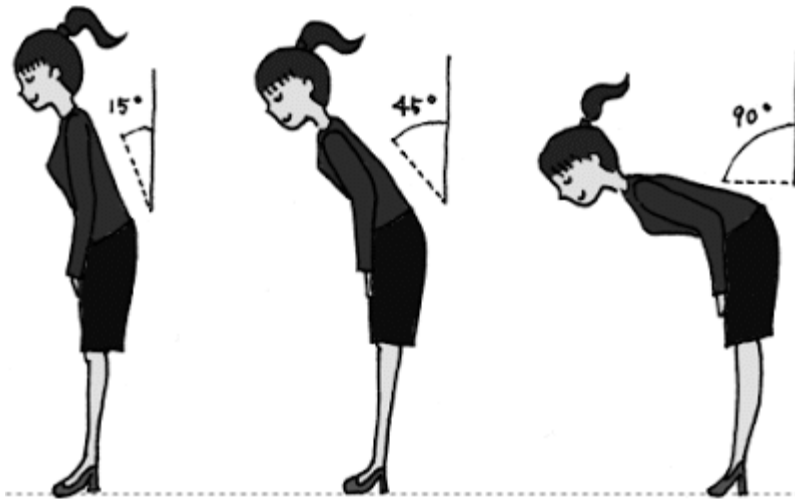
[Slajd 6]

Z kolei Japonia znana jest z rozbudowanej etykiety powitań, w której złożony język gestów oddaje skomplikowany, ale istotny w tym kraju typ relacji pomiędzy osobami wchodzącymi w relacje. Cechą charakterystyczną

japońskie powitania jest unikanie bezpośredniego kontaktu fizycznego. Nie powinno się także patrzeć w oczy, gdyż jest to odczytywane jako oznaka arogancji.

Wyróżniamy trzy ukłony (zob. ryc. 1):

- *eshaku* (15°),
- *keirei* (30° - 45°),
- oraz *saikeirei* (45° - 90°).

Ryc. 1. Trzy główne typy ukłonów w kulturze japońskiej
[Źródło: <http://azjatycka-fala.blogspot.com/2013/07/130718.html>]

Każdy z nich jest przeznaczony dla innej kategorii osób, w zależności od chęci okazania większego lub mniejszego szacunku. Głębokość ukłonu oraz czas jego wykonywania zależy od różnych sytuacji. Najczęściej spotykanym ukłonem jest nieformalne *eshaku*. Używa się go względem znajomych oraz ludzi równych nam statusem. Kąt pochylecia tułowia powinien w tym wypadku wynosić do ok. 15° .

Zwracając się do kogoś wyższego rangą (np. przełożonego), należy wyrazić szacunek ukłonem wynoszącym ok. 30° . Taki ukłon nazywa się *keirei*. Najgłębszym wyrażeniem szacunku jest pokłon od 45° do 90° , czyli *saikeirei*. Ten ostatni typ ukłonu stosowany jest zazwyczaj wobec osób starszych i tych, wobec których powinniśmy odczuwać szczególny respekt, np. podczas modlitwy bądź wobec osoby z rodziny cesarskiej. Przy tak głębokim pochyleniu tułowia ukłon typu *saikeirei* powinien trwać około 2-3 sekund.

[Slajd 7]

Istnieje też jeszcze jeden, szczególny typ pokłonu, zwany **pokłonem parterowym na podłodze** (zob. ryc. 2 i 3). Stosuje się go w szczególnych sytuacjach, przy prośbie o szczególną łaskę, przysługę. Używają go np. mężczyźni, którzy proszą ojca ukochanej o rękę. Stosuje się go, gdy chce się ukazać duży szacunek swojemu nauczycielowi, trenerowi sztuki walki, bądź szczególny szacunek swojemu przeciwnikowi. W teatrze stosują go aktorzy jako odpowiedź na oklaski.

Ryc. 2 i 3. Pokłon parterowy na podłodze.

[Źródło: <http://azjatycka-fala.blogspot.com/2013/07/130718.html>]

Wśród Afrykanów – reprezentujących z reguły kultury multi-aktywne – formy interakcji międzysobowych, w tym i powitań, zależne są w dużej mierze od relacji starszeństwa, przynależności (lub nie) do tych samych grup płci lub wieku. Duże znaczenie ma typ relacji pomiędzy osobami wchodzącymi w relacje, np. kto jest „gościem”, a kto „gospodarzem”. Niezależnie od znacznego zróżnicowania regionalnego należy podkreślić, że zwyczajowo Afrykanie bardzo dużą wagę przywiązują do powitań. Osoba zaczynająca rozmowę, wchodząca do domu bądź pomieszczenia publicznego, która nie przywita się w przyjętej w danej kulturze formie, uznana jest za bardzo źle wychowaną.

Formy wymiany krótkich pozdrowień i uprzejmości zależą od pory dnia, niekiedy także od liczby osób, do których są skierowane. Są także zróżnicowane pod względem wieku, płci i statusu pozdrawiających.

Oprócz odpowiedników: „dzień dobry (dobry ranek)”, „dzień dobry” (dobrego dnia) i „dobry wieczór”, przybierających odmienną postać, zależnie od języka, w Afryce stosuje się wiele odmian powitania typu „witam”. W wielu afrykańskich językach słowo służące powitaniu ma wiele znaczeń. Zależnie od kontekstu może być odpowiednikiem „dziękuję”.

Zwyczajowo powitanie nie powinno ograniczać się do jednego słowa. Dla podkreślenia zażyłości lub szacunku dla osoby witanej powitanie powinno przybierać bardziej złożone formy. Na przykład u kameruńskich Daba, zwracając się do osoby starszej (wyższej rangi), mówi się *soko soko galawaj*, co dosłownie znaczy „witaj bracie mego ojca”, a należy rozumieć jako: „witaj osobo mi bliska i obdarzona przeze mnie szacunkiem”. Powitanie starszej kobiety będzie brzmieć odpowiednio: *soko soko galamaj* („witaj siostrze mego ojca”). Cechą charakterystyczną języków afrykańskich jest wieloznaczność pojęć. Ilustruje to właśnie termin *soko*. W języku daba zwrot *soko soko* oznacza podziękowanie.

W Mali (zwłaszcza wśród ludów Bambara lub Fulbe) przy spotkaniu osoby obcej powitanie zawierać może pytanie o tożsamość, w rodzaju: „z jak pięknym nazwiskiem mam do czynienia”. Zwrot ten służy rozpoznaniu relacji pokrewieństwa łączących osoby spotykające się na drodze, co może implikować dalszy rozwój interakcji.

W wypadku spotkania osoby bliżej znanej (krewnego, sąsiada) związane powitanie zwykle nie wystarcza i połączone jest z wymianą krótkich pytań i odpowiedzi, w rodzaju:

- Jak zdrowie żony, dzieci?
- Jak udały się plony (wizyta na targu itp.)?
- Czy skończyłeś już odbudowę dachu?
- itp.

Taka rozbudowana formuła powitania jest dobrze widziana, nawet jeśli dane osoby mijają się w drodze. Pośpiech i zdawkowość przy powitaniu jest oznaką złego wychowania i lekceważenia.

[Slajd 9]

Szczególne normy kulturowe towarzyszące powitaniu obowiązują muzułmanów, a szczególnie muzułmanki. Z reguły (zwłaszcza kobiety), powstrzymują się od podawania dłoni podczas powitania. Etykieta islamu akcentuje skromne zachowanie kobiety i mężczyzny, szczególnie jeśli nie są małżeństwem lub rodziną. Z tego powodu zakazuje się wzajemnego gestu podania ręki, aby nie wzbudzać podejrzeń. Ortodoksyjni muzułmanie uważają, iż należy unikać jakiegokolwiek, nawet minimalnego kontaktu cielesnego mężczyzny i kobiety, gdyż żywią przekonanie, że każdy rodzaj dotyku może posiadać podtekst seksualny.

Witając się z muzułmanami, kobieta nie powinna nigdy pierwsza wyciągać dłoni. Dotyczy to nie tylko muzułmanek, ale także kobiet innego światopoglądu i wyznania (np. Polek). Podanie dłoni jest zarezerwowane dla mężczyzn. Gdy kobieta pragnie się powitać z jakimś muzułmaninem (lub „nie-muzułmaninem”), powinna uczynić to słownie i poczekać na gest ze strony mężczyzny.

Mężczyźni nie powinni pod żadnym względem zaczepiać na ulicach muzułmańskich kobiet, gdyż jest to wyjątkowo negatywnie odbierane. W krajach islamskich takie zachowanie na ogół karane jest przez policję i prawo.

Dla kontrastu powitanie mężczyzn w krajach muzułmańskich przybiera bardzo wylewną postać – towarzyszą mu poklepywania i pocałunki. W wielu krajach muzułmańskich nikogo nie dziwi dwójka mężczyzn idąca razem pod rękę, gdyż jest to oznaka przyjaźni (nie homoseksualizmu). Niekiedy pojawiają się obostrzenia w kontaktach z „niewiernymi”. Według niektórych szkół prawa islamskiego (szkoły szafickiej), jeśli doszło do uściśnięcia dłoni innowiercy, należy dokonać małej ablucji. Pozostałe sunnickie szkoły prawne opowiadają się w takim przypadku za obowiązkiem obmycia rytualnego, lecz tylko wtedy, gdy dotykowi towarzyszyło pragnienie seksualne. Duża część młodych wyznawców islamu, głównie w Europie, nie stosuje się tego typu restrykcji religijnych i dostosowuje się do powszechnie panującego stylu bycia młodzieży. Mimo to, w przypadku spotkania zwłaszcza starszego wiekiem muzułmanina, a zwłaszcza muzułmanki, warto zawsze powstrzymać się na chwilę z podaniem dłoni, obserwując działania drugiej strony. Jeśli pojawia się jedynie powitanie słowne bez gestu podania ręki, nie oznacza to bynajmniej braku szacunku do nas ze strony muzułmańskiej.

W krajach islamskich, a także w Afryce, w krajach o dużych wpływach islamu, typowe powitanie (stosowane nie tylko przez muzułmanów) przybiera postać arabsko-muzułmańskiego pozdrowienia: *saleam alejkum* (w kolokwialnej formie: *sale malejkum*), co oznacza „pokój z Wami”. Osoba powitana powinna odpowiedzieć: *wa alejkum salam* (kolokwialne: *alejkum salam*), czyli: „i z Wami (niech również będzie) pokój”.

W sytuacjach szczególnie uroczystych powitanie muzułmańskie rozwija się, przyjmując postać: *as-salamu alaikum wa rahmatu'llahi wa barakatuh* (uwaga: transkrypcję słowa *wa* wymawia się jak „ła”), co można przetłumaczyć jako: „pokój niech będzie z wami i łaska i błogosławieństwo Boże”. Stosowaną odpowiedzią będzie wówczas: *wa alaikum s-salam wa rahmatu'llahi wa barakatuh*, czyli: „i z wami pokój i łaska i błogosławieństwo boże”.

Należy w tym miejscu zaznaczyć, że domy na wsi afrykańskiej były dawniej pozbawione drzwi (nie znano i nie stosowano zamków do drzwi oraz kluczy, a wejścia do wiejskich chat w obawie przed drapieżnikami i małpami barykadowano na noc kłodami drewna). Dlatego, ponieważ osoba mająca zamiar wejść do domostwa, nie miała w co „pukać”, utarł się zwyczaj klaskania przed wejściem do domu (zagrody) i przekroczenia progu dopiero po uzyskaniu zgody gospodarza.

Pożegnania, oprócz zwykłego „do zobaczenia” („dobranoc”), łączą się często z formułkami życzącymi powodzenia, w rodzaju „niech Cię spotka szczęście” lub „niech Cię Bóg chroni”.

Proksemika towarzysząca powitaniom jest dość zróżnicowana, zależnie od lokalnych (regionalnych) norm kulturowych. Podawanie ręki lub innego rodzaju kontakt cielesny między osobami obcymi (niespokrewnionymi, odległymi genealogicznie) jest z reguły rzadko spotykany. Choć zmienia się to szybko w ostatnich latach. W grupach gruntownie zislamizowanych mężczyzn nadal nie podaje ręki kobiecie. Jednakże, z wyjątkiem środowisk i grup silnie zislamizowanych, inicjowanie rozmowy w miejscach publicznych pomiędzy niespokrewnionymi kobietami i mężczyznami nie budzi już zastrzeżeń.

W skrajnych przypadkach (w kulturach o cechach wybitnie multi-aktywnych) mamy do czynienia z rozbudowanym systemem gestów powitalnych. Przykłady takich powitań dostarczają chrześcijańscy Amhara z Etiopii, którym powściągliwość gestów jest obca. W większości sytuacji nie zachowują oni dystansu cielesnego. Popularne jest u nich wymienianie uścisków i pocałunków przy powitaniu i pożegnaniu, zarówno pomiędzy osobami tej samej płci, jak i pomiędzy kobietami i mężczyznami. Mężczyźni witają się poprzez trzykrotne dotykanie się prawymi ramionami wraz z uściśnięciem ręki i, często, pocałunkiem. Na powitanie, jako okazanie szacunku, młodszy całują starszych, przede wszystkim mężczyzn, w rękę. Znajomi często trzymają się

za ręce, przytulają w miejscach publicznych, wymieniają uściski. Przede wszystkim mężczyźni z mężczyznami, a kobiety z kobietami, ale w miastach niezamężne pary idące pod rękę lub trzymające się za ręce, także nie budzą zdziwienia. Specyfiką etiopskiej kultury jest tzw. *gursza* – wzajemne karmienie się, podawanie sobie jedzenia ręką do ust. Jest to sposób na okazanie szacunku i/lub miłości. Tak traktuje się gości i osoby, które chce się wyróżnić, ale także dzieci.

Z drugiej strony, w wielu regionach Afryki (np. w Mali) naganna jest zbyt duża „gadatliwość” i gestykulacja u ludzi dorosłych, ludzi „na stanowisku” w relacji z „podwładnymi”. Kontrastuje to z, często spotykaną w Afryce, skłonnością do spontanicznych zachowań oraz bezpośredniością relacji pomiędzy rówieśnikami (osobami o równym statusie).

[Slajd 10]

Ć w i c z e n i e: powitania w przestrzeni międzykulturowej (patrz 7.2)

[Slajd 8]

PODSUMOWANIE

Warto zapamiętać:

Czym jest powitanie w relacjach społecznych?

Jakie są główne cechy powitania w kulturach reaktywnych?

Jakie są główne elementy japońskiej etykiety powitań?

Co charakteryzuje etykietę powitań w kulturach afrykańskich?

Czym charakteryzuje się powitanie u muzułmanów?

Podsumowanie (odpowiedzi)

Powitanie to ważne społecznie zachowanie grzecznościowe. Rozpoczyna ono lub sygnalizuje spotkanie – wejście w bezpośrednie relacje społeczne. Łączy ono za zwyczaj formy językowe (zestandaryzowane wypowiedzi) oraz formy proksemiczne (zestandaryzowane gesty).

W kulturach ceniących powściągliwość (typu reaktywnego), takich jak chińska, wietnamska, japońska, koreańska itp., unika się publicznego okazywania uczuć przy powitaniach. Zarazem jednak w tych samych kulturach forma powitania wyraża skomplikowany układ relacji i statusów łączących i dzielących partnerów.

W kulturach azjatyckich, zwłaszcza w Japonii, istnieje rozbudowana etykieta powitań, w której złożony język gestów oddaje skomplikowany, ale

istotny typ relacji pomiędzy osobami wchodzącymi w relacje. Japończycy wyróżniają trzy zasadnicze typy ukłonu powitalnego. Każdy z nich jest przeznaczony dla innej kategorii osób, w zależności od chęci okazania większego lub mniejszego szacunku.

U Afrykanów, choć z reguły bezpośrednich w kontaktach, formy interakcji międzyosobowych, w tym i powitań, zależne są w dużej mierze od relacji starszeństwa, przynależności (lub nie) do tych samych grup płci lub wieku. Duże znaczenie ma tu typ relacji pomiędzy osobami wchodzącymi w relacje, np. kto jest „gościem” a kto „gospodarzem”. Cechą charakterystyczną języków afrykańskich jest wieloznaczność pojęć. Zdarza się, że jedno słowo (np. *soko* u kameruńskich Daba) w jednym kontekście oznacza powitanie, a w innym podziękowanie.

Szczególne normy kulturowe towarzyszące powitaniu obowiązują muzułmanów, a szczególnie muzułmanki. Z reguły muzułmanie (zwłaszcza kobiety!), powstrzymują się od podawania dłoni podczas powitania. Ortodoksyjni muzułmanie uważają, iż należy unikać jakiegokolwiek, nawet minimalnego kontaktu cielesnego mężczyzny i kobiety, gdyż żywią przekonanie, że każdy rodzaj dotyku może posiadać podtekst seksualny. Należy pamiętać, że w krajach muzułmańskich (a także w części Afryki) formuła powitania różni się szykiem frazy w zależności od tego, kto pierwszy wita, a kto odpowiada na powitanie. Właściwe użycie obu formułek znamionuje osobę szanującą kulturę arabsko-muzułmańską. Typowe powitanie przybiera postać: *saleam alejkum* (w kolokwialnej formie: *sale malejkum*), co oznacza „pokój z Wami”. Osoba powitana powinna odpowiedzieć: *wa alejkum salam* (kolokwialne: *alejkum salam*), czyli: „i z Wami (niech również będzie) pokój”.

7.2. Ćwiczenia

Ć w i c z e n i e: powitania w przestrzeni międzykulturowej

Cel ćwiczenia: Praktyczne przećwiczenie sposobów interakcji międzyosobowych w środowisku wielokulturowym. Poprzez zestawienie (skonfrontowanie) sposobów nawiązywania relacji (gestów i formuł powitania) właściwych dla odmiennych kultur, ukazanie praktycznych problemów, jakie powstają w sytuacji „zderzenia kultur” o odmiennych wzorach zachowania. W efekcie uczestnicy ćwiczenia doświadczą, w jaki sposób normy kulturowe mogą stymulować ludzkie zachowania, a także jakim wyzwaniem jest właściwe „odczytywanie” znaczenia gestów wyuczonych w innych kulturach.

Czas trwania ćwiczenia: 15-20 minut.

Nazwa metody: symulacja.

Opis metody: metoda polega na stymulowaniu uczestników do przyjmowania (i praktycznego opanowania) wzorów zachowań pochodzących z innych kręgów kulturowych

Przebieg ćwiczenia:

Uczestnicy zostają podzieleni na cztery grupy. Każdej z nich przypisany zostanie jeden z typów kultury: afrykańskiej, chińskiej, japońskiej i muzułmańskiej.

Prowadzący w ramach wprowadzenia zaznaczy, że dla celów ćwiczeniowych uczestnicy wcielą się teraz w rolę przedstawicieli tych kultur. Następnie członkowie poszczególnych grup omawiają w swoim gronie sposób (gesty i formuły) powitań. Posługują się przy tym notatkami z wykładu oraz planszami z wydrukowanymi tekstami oraz ilustracjami.

Członkowie grupy „chińskiej” i „muzułmańskiej”, stając naprzeciw sobie odgrywają sceny symulujące spotkanie i wzajemne powitanie, odwołując się do norm właściwych dla przybranej kultury. Następnie to samo robią członkowie grupy „afrykańskiej” i „japońskiej”. W trakcie tej fazy ćwiczenia ujawni się niekompatybilność wzorów kulturowych, postaw i zachowań „odgrywanych” przez uczestników ćwiczenia. Może się zdarzyć, że „Afrykanin” nazwie „Japonkę” „siostrą mego ojca” i będzie ją rozpytywał o zdrowie rodziny, podczas gdy „ona” wykona jedynie milcząco głęboki ukłon. Podobnie „Chińczyk” przywita się z „muzułmaninem” podaniem ręki i słowami: „jadłeś już?”, a muzułmanin odpowie klasyczną formułą: *saleam alejkum*, a może nawet, opacznie rozumiejąc słowa „Chińczyka”, zaprosi go na wspólny posiłek.

Osoby „ogrywające” muzułmanina powinny oprócz formułki powitania, na koniec scenki, wypowiedzieć formułkę pożegnania, pilnując się, aby nie była ona prostym powtórzeniem powitania.

Prowadzący prosi uczestników, aby posługując się pojęciami i kategoriami antropologicznymi, skomentowali odegrane scenki. Prosi też uczestników o refleksie osobiste, zadając pytania pomocnicze w rodzaju:

- Czy uczestnikom trudno było przeciwżyć powitanie wyznaczonych grup? Dlaczego? Co było w tym najtrudniejsze?
- Jak się czuli wcielając się w przybrane role?
- Jakie uczucia wywołało spotkanie z przedstawicielem innej kultury (i powitanie się z nim /nią)?
- Czy mieli podobne sytuacje w życiu codziennym?

Podsumowując ćwiczenie, zwraca on uwagę na ujawniające się różnice zachowań „aktorów”, jako mające swe źródło w odmiennych normach kulturowych, a także jak brak znajomości norm właściwych innym kulturom może generować brak wzajemnego zrozumienia i pojawianie się dysonansów kulturowych.

8. Narzędzia sprawdzające

Test.

9. Narzędzia wykorzystywane w trakcie szkolenia

Prezentacja PP, tablica kartonowa formatu A-5 z wydrukiem ilustracji zawartej na ryc. nr 1, tablica kartonowa formatu A-5 z wydrukiem ilustracji zawartej na ryc. nr 2 i 3.

Jednostka szkoleniowa

1. Projekt szkoleniowy: Zachowania w przestrzeni społecznej
2. Jednostka szkoleniowa nr 3: Wybrane przykłady zachowań społecznych – język gestów w przestrzeni wielokulturowej
3. Powiązanie z modułem baza wiedzy demonstratora

Słownik:

proksemika, kinezyka.

Bibliografia – wybór:

Dubalska T., Smoleńska J. (2002), *Słownik Makaton*. w: M. Piszczyk, *Przewodnik dla nauczycieli uczniów upośledzonych umysłowo w stopniu znacznym i umiarkowanym*. Cz. II. Warszawa, CMPPP;

Etykieta japońska – ukłony. [<http://azjatycka-fala.blogspot.com/2013/07/130718.html>]

Savoir vivre w Japonii – ukłony i adresowania [<http://mariuszwroblewski.com/savoir-vivre-w-japonii-uklony-i-adresowanie/>]

Hall E.T. (1987), *Bezgłośny język*, Warszawa: PIW;

Kaczmarek B. (2003), *Makaton – alternatywny i wzmocniony sposób porozumiewania się*, „Rewalidacja”, nr 1;

Kaczmarek B. (2003), *Makaton – język gestów i symboli*. „Biuletyn Stowarzyszenia Mówić bez Słów”, nr 2 (2).

Sto ukłonów – maniery i etykieta w biznesie i codziennym życiu w Japonii [<http://www.japonia.org.pl/?q=pl/node/53>]

[Slajd 2]

4. Cel jednostki

Wiedza:

- dotycząca wybranych elementów teorii i praktyki komunikacji międzykulturowej;
- obejmująca wybrane przykłady zachowań w kontaktach międzyludzkich – język gestów.

Umiejętności:

- w zakresie kompetencji kulturowych przydatnych w sytuacjach kontaktu z ludźmi różnych kultur;
- praktycznych umiejętności odczytywania (rozpoznawania) komunikatów pozawerbalnych w środowisku zróżnicowanym kulturowo;
- właściwych reakcji na bodźce płynące ze strony otoczenia społecznego;
- praktycznego stosowania wyrazów uprzejmości w środowisku zróżnicowanym kulturowo.

Postawy:

- ukształtowanie postawy otwartej na odmienne wzory kulturowe;
- poprzez ukazanie kulturowych uwarunkowań budowania relacji międzyosobowych, uwrażliwienie na bariery komunikacyjne pojawiające się podczas nawiązywania relacji interpersonalnych w sytuacji pluralizmu kulturowego.

5. Czas przeprowadzenia jednostki 45 minut

[Slajd 3]

6. Przebieg jednostki

- wykład: wybrane przykłady zachowań społecznych – język gestów w przestrzeni wielokulturowej;
- ćwiczenie: język gestów w przestrzeni wielokulturowej;
- podsumowanie.

7. Opis jednostki jako procesu dydaktycznego

Jednostka składa się z głównej części wykładowej, ćwiczenia angażującego uczestników i prowadzącego oraz podsumowania do wykładu. Część wykładowa stanowi wprowadzenie teoretyczne poświęcone wybranym przykładom języka gestów. Następujące po części wykładowej ćwiczenie ma charakter utrwalający nabytą wiedzę i ma na celu przeciwiczenie wybranych elementów tego języka w środowisku wielokulturowym. Podsumowanie jednostki pomaga zwrócić uwagę na najważniejsze treści przekazywanej wiedzy.

7.1. Treść wykładu

Temat: Wybrane przykłady zachowań – język gestów w przestrzeni wielokulturowej.

[Slajd 4]

Gesty, podobnie jak komunikaty werbalne – słowa – mają określoną treść – znaczenie. Umiejętność ich zrozumienia (odczytania) wymaga odpowiedniej kompetencji kulturowej. Tak, jak te same słowa (dźwięki) mają odmienne znaczenie w różnych językach, tak i znaczenie gestów może być odmiennie odczytywane przez ludzi różnych kultur. Ludzie Zachodu przyzwyczajeni do sytuacji, gdy języki europejskie (w każdym razie kilka z nich) mają globalny zasięg, żyją w przekonaniu, że język ich gestów jest także zrozumiały dla ludzi z odległych krajów. W rzeczywistości niedomogi edukacji międzykulturowej (w tym brak uniwersalnych i łatwo dostępnych „słowników gestów”) sprawia, że ludzie różnych kultur mają trudności porozumieniu się przy pomocy metod pozawerbalnych.

Od kilkudziesięciu lat czynione są próby stworzenia uniwersalnego języka gestów, pozwalających na porozumienie się bez słów. Przykładem takich wysiłków jest język migowy, przeznaczony dla ludzi głuchoniemych. Nie udało się jednak stworzyć jednolitego (uniwersalnego) języka migowego. Istnieje wiele jego odmian krajowych.

[Slajd 5]

Inną próbą jest język gestów znany pod nazwą MAKATON. Jego nazwa pochodzi od pierwszych liter imion trzech brytyjskich terapeutów mowy i języka – Margaret Walker, Katharine Johnston oraz Tony’ego Cornfortha z Królewskiego Stowarzyszenia na rzecz osób niesłyszących (Royal Association for Deaf People). Język opracowany w 1970 roku jest stale rozwijany i używany z powodzeniem w kontaktach osób niesłyszących, a także w relacjach terapeutycznych z osobami upośledzonymi w zakresie zdolności poznawczych, dotkniętymi autyzmem, zespołem Downa, z pacjentami po udarze mózgu, wszelkimi osobami, które mają trudności w komunikowaniu się przy pomocy słów. W systemie MAKATON wyróżnić można kilka (najczęściej trzy) poziomy komunikowania się (obejmujący w różnym zakresie odpowiedniki rzeczowników, czasowników i przymiotników). Obecnie jest on coraz szerzej upowszechniany jako wspomagający i alternatywny

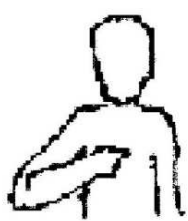
środek umożliwiający porozumiewanie się w sytuacji, gdy ograniczone predyspozycje umysłowe lub nikłe kompetencje językowe jednego (lub dwóch partnerów) uniemożliwiają skuteczną komunikację. Tworzy on zatem obiecujący instrument komunikacji między ludźmi nie znającymi wspólnego języka.

MAKATON – jako program integrujący mowę, język znaków manualnych i symboli graficznych – jest od 2007 roku zastrzeżonym znakiem towarowym *The Makaton Charity*.

Z czasem okazało się, że nawet, że tak – wydawałoby się – uniwersalny system gestów jak MAKATON, nie jest wolny od uwarunkowań kulturowych. W praktyce zatem w każdym kraju, gdzie zaczęto posługiwać się Makatonem, wypracowano własny (oryginalny) zestaw gestów, dostosowany do zakorzenionych tam słów i symboli. W Polsce pionierem wdrażania i adaptowania systemu MAKATON do polskiego kontekstu kulturowego i językowego jest Uniwersytet im Adama Mickiewicza w Poznaniu. Opracowano tam polską wersję tego systemu. Stworzony on został zostały na bazie naturalnych znaków ikonicznych (tj. gestów odnoszących się do rzeczywistych czynności, przedmiotów), uzupełnionych w uproszczone motorycznie znaki pochodzące z Polskiego Języka Migowego. Wersja polska słownika MAKATON zawiera 350 znaków, dobranych po analizie słownictwa najczęściej używanego w kontaktach z osobami mającymi poważne trudności w porozumiewaniu się (por. ryc. nr 1 i 2). Znaków tych można uczyć się i stosować w połączeniu z innymi alternatywnymi metodami komunikacji (obrazkami, piktogramami itp.).

Stosowanie języka gestów jako uniwersalnego systemu komunikacji jest utrudnione z powodu ich kulturowego uwarunkowania. Szereg gestów niewerbalnych, praktykowanych w kulturze zachodniej, jest nieznanymi lub posiada inne znaczenie w kulturach pozaeuropejskich (Bac 2001). Na przykład gest „zagarniania”, wykonywanego dłonią ustawioną pionowo, w szczególności zaś – jednym palcem (wskazującym), w kulturze zachodniej oznaczający przywoływanie do siebie innej osoby, w Azji Południowo-Wschodniej (np. w Wietnamie) bywa uznawany za niegrzeczny, gdyż w ten sposób przywołuje się do siebie jedynie dzieci i zwierzęta. Osoby dorosłe wzywa się za pomocą gestu wykonywanego dłonią ustawioną poziomo. Palce ułożone są w płaszczyźnie poziomej i poruszają się do dołu.

[Slajdy 6, 7, 8]

Ja, mnie

Nie

Mama

Pić

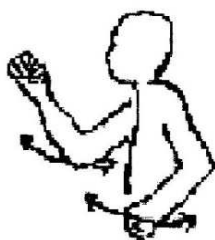
Ptak

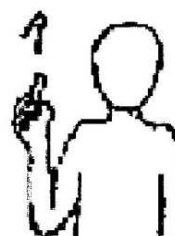
Drzewo

Zimno

Biec

Góra, Do góry

iść

myć

spać

książka

kot

Ryc. nr 1: Przykłady znaków ze Słownika Makaton. (T. Dubalska, J. Smoleńska, 1997)

http://sosw.oeiizk.waw.pl/gimnazjum/prak_ped/plan1/metody_pliki/metody_kom.htm
<http://poradnik-logopedyczny.pl/komunikacja-alternatywna/komunikacja-alternatywna/241/makaton.html>

[Slajd 9]

Gest krzyżowania palców dłoni „na szczęście”, spotykany głównie w kulturze amerykańskiej i krajach Zachodniej Europy, jest w Wietnamie gestem silnie obraźliwym, nawiązującym do żeńskich narządów płciowych. Z kolei uznawany za obraźliwy w zachodnim kręgu kulturowym gest wystawiania środkowego palca w stronę rozmówcy w Wietnamie jest gestem neutralnym, nawiązującym do liczenia (oznacza niekiedy liczbę 3). Gesty używane do wyrażania poparcia lub jego braku – kciuk skierowany w dół lub w górę – są z kolei w Wietnamie nieznanne (choć ulega to stopniowym zmianom pod wpływem kontaktu ze zglobalizowaną kulturą masową). Wietnamczycy nie używają również gestykulacji głową na boki do wyrażenia werbalnego komunikatu „nie”.

W kulturze wietnamskiej trzymanie się za rękę w przestrzeni publicznej osób przeciwnej płci (a tym bardziej okazywanie przejawów czułości typu pocałunki) zasadniczo nie jest akceptowane (choć następują zmiany w tym zakresie). Z kolei stosunkowo często można spotkać się z widokiem osób tej samej płci trzymających się za ręce, czy też siedzących sobie na kolanach w autobusie, bądź też śpiących na tym samym pośłaniu podczas przerwy obiadowej. Nie pociąga to za sobą seksualnych konotacji.

W Wietnamie akceptowalnym gestem wyrażającym bliskość jest poklepanie rozmówcy po ramieniu lub plecach (wśród osób tej samej płci). Stanowczo obraźliwym gestem jest natomiast klepanie interlokutora po głowie. W przestrzeni publicznej, unika się okazywania przejawów uczuć – w szczególności towarzyszących relacjom romantycznym (pocałunki, przytulanie się). Obserwując zachowanie wietnamskich par w miejscach publicznych, trudno jest zorientować się, czy łączy je relacja romantyczna, czy jedynie koleżeńska. Jednakże istnieją nieformalnie usankcjonowane miejsca, w których można stosować tego rodzaju gesty. W przestrzeni miejskiej są to przede wszystkim parki oraz tereny zielone.

W krajach Dalekiego Wschodu (Chiny, Wietnam) dystans osobowy jest zasadniczo mniejszy niż w przypadku Europejczyków. Chińczycy stają dość blisko, mniej więcej na długość rąk od swojego rozmówcy, zwłaszcza gdy chodzi o osoby tej samej płci. Unikają jednak bycia dotykanyymi przez innych. Wynika to zarówno z tradycji kolektywizmu, jak i sytuacji demograficznej. Ogromne populacje zamieszkujące chińskie miasta, tłumy korzystające ze środków transportu, konieczność stania w kolejkach – wszystko to zmusza do akceptacji fizycznej bliskości obcych ludzi. Przepychanie, potracanie w tłumie nie są rzadkością. Niektóre badania wskazują, że Chińczycy są bardziej skłonni zaakceptować fizyczną bliskość osób nieznanymi niż znajomych – co można wywieść z konieczności okazania większego szacunku osobom, które są im znane.

Okazywanie bliskości, czułości czy intymnych relacji w miejscach publicznych jest niezwykle rzadko obserwowane w Chinach, nawet między osobami spokrewnionymi. Jeszcze kilkanaście lat temu w miejscach publicznych niemal w ogóle nie widywano par damsko-męskich, trzymających się za ręce. Współcześnie takie zachowanie jest spotykane i nie wzbudza zdziwienia, zdarza się nawet, że pary przytulają się, choć dotyczy to raczej młodych ludzi. Równocześnie nadal można zaobserwować spacerujące pary tej samej płci trzymające się za ręce – oznacza to po prostu relacje przyjacielskie.

Uśmiech i śmiech może oznaczać coś innego niż na Zachodzie. Umiarowany uśmiech może być po prostu przejawem dobrego wychowania. Może jednak – w zależności od kontekstu – być różnorodnie interpretowany: jako zadowolenie, ale i jego brak, jako zaufanie lub też brak zaufania, może sygnalizować chęć współpracy lub też zupełnie przeciwnie. Uśmiech może maskować złość, strach czy smutek. Dzięki ukryciu emocji Chińczyk w takiej sytuacji zachowa twarz. Śmiechem często pokrywa się zażenowanie. Kobiety, zwłaszcza starsze, śmieją się, zakrywszy usta dłonią.

Chińczycy mówią nieco głośniej niż Polacy. Z tego powodu zwykle rozmowy mogą być mylnie interpretowane jako kłótnia.

Potakiwanie, poprzez ruch głową góra-dół, nie musi koniecznie oznaczać, że rozmówca się zgadza. Potakując, Chińczyk może po prostu pokazywać, że przekaz do niego dotarł, że nadal słucha.

Uporczywe przyglądanie się może być odczytywane jako niegrzeczne lub nawet wrogie. Należy więc unikać patrzenia prosto w oczy, by nie powodować skrępowania czy zakłopotania Chińczyka. Podniesienie brwi może oznaczać niezgodę bądź niezadowolenie.

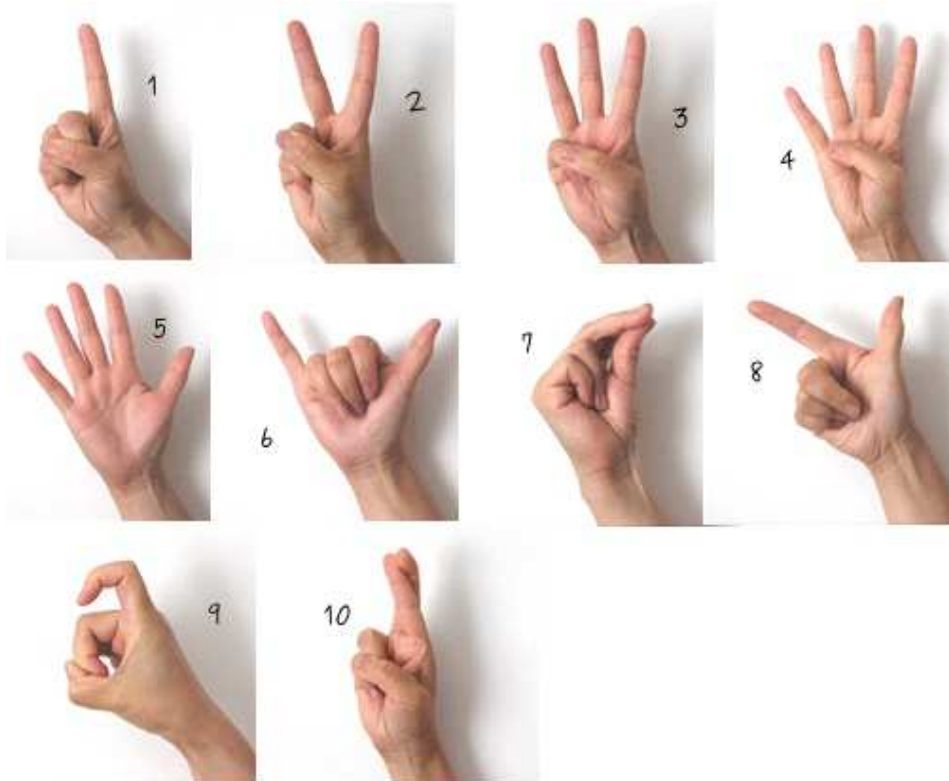
Używanie dwóch rąk do podawania przedmiotów uznawane jest za wyraz uprzejmości.

Jeszcze do niedawna głośne odkasztuszanie flegmy i płucie w miejscach publicznych było akceptowane, jednak podjęto walkę z tym zjawiskiem, wprowadzając grzywny. Powodem zmiany podejścia była epidemia SARS oraz późniejsze przygotowania do Igrzysk Olimpijskich w Pekinie i chęć zaprezentowania się światu jako nowoczesne miasto. Obecnie płucie spotykane jest znacznie rzadziej niż jeszcze dekadę temu.

[Słajd 10]

W Chinach liczby są pokazywane za pomocą palców w odmienny sposób niż w Polsce. Największa różnica to cyfra dwa – w Chinach pokazywana jest przy pomocy palca wskazującego i środkowego (podobnie jak gest zwycięstwa), podczas gdy gest używany w Polsce jako symbol broni palnej (re-

wolweru), polegający na rozłożeniu palca wskazującego i kciuka, w Chinach oznacza osiem. Do pokazywania liczb między sześć a dziesięć również wykorzystuje się tylko jedną dłoń. Dziesiątka pokazywana jest również w inny sposób: jako zaciśnięta pięść lub poprzez skrzyżowanie palców wskazujących obu dłoni.

Ryc. nr 2. System gestów stosowany w Chinach na określenie liczb. [Źródło: *La barrera del idioma chino*, <http://www.wordworks.es/vender-en-china.html>]

Do zakazanych, uznawanych za niekulturalne, gestów należą w Chinach: poklepywanie, pocałunki, w tym całowanie dłoni, gwizdanie, pstrykanie palcami, wskazywanie palcem (należy wskazywać całą dłonią), głaskanie po głowie (nawet dzieci). Nogi uznawane są za nieczyste, nie należy ich eksponować, kłaść na stole czy zakładać jedną na drugą.

Istnieje w Chinach kilka unikalnych gestów, nie stosowanych w innych krajach. Na przykład, aby kogoś przywołać do siebie należy kierować dłoń palcami w dół i poruszać wszystkimi palcami razem. Wskazywanie na swój

nos – oznacza „ja” (lecz nie należy dotykać czyjegoś nosa). Podczas i po przemówieniach nie tylko widownia nagradza oklaskami mówcę, ale i sam mówca dołącza do oklasków – ten gest pokazuje wzajemne podziękowania i szacunek.

Szczególny, wysoce ceremonialny system gestów obowiązuje w Japonii. Dobrą ilustracją stopnia formalizacji języka gestów w Japonii mogą być różne typy ukłonów wyrażających przeprosiny. Wyróżnia się kilka typów takich ukłonów, zależnych od stopnia winy i skruchy.

[Slajd 11]

1. **Łagodne przeprosiny** – ukłon: 10° – stosowany, jeśli wyrażamy ubolewanie za sprawienie pewnej niewygody danej osobie lub dziękujemy za działania, które uchroniły nas przez niewygodami, Na przykład wtedy, gdy ktoś przytrzyma dla nas drzwi windy. Gdy zachodzi sytuacja pierwszego rodzaju (sprawiliśmy komuś kłopot), należy przy ukłonie powiedzieć *Sumimasen* – „Przepraszam”.

[Slajd 12]

2. **Normalne przeprosiny** – ukłon: 45° (przez 5 sekund) – stosowany, gdy w jakiś sposób zawiedliśmy zwierzchnika (lub potrąciliśmy kogoś na ulicy). Należy przy tym powiedzieć: *Sumimasen deshita* – „Przepraszam za to (co zrobiłem)”.

[Slajd 13]

3. **Poważne przeprosiny** – ukłon: 45° (od 15 do 20 sekund) – stosowany przy publicznych przeprosinach (przyznaniu się do winy). Tak zachowuje się szef firmy, która zawiodła klientów (np. wypuściła na rynek wadliwy produkt). Takiemu zachowaniu towarzyszą słowa: *Mōshiwake gozaimasen deshita* – „Bardzo mi przykro za to, co zrobiłem”.

[Slajd 14]

4. **Paniczne przeprosiny** – ukłon 45° – wielokrotnie ponawiany, akcentujący skruchę. Jest to reakcja na nagłe wydarzenie (nasze działanie, lub zaniechanie) sprawiające przykrość danej osobie. Tak zachowuje się np. kelner, gdy wyleje zupę na nogi klienta. Mówi się wówczas: *Mōshiwake gozaimasen* – „Bardzo mi przykro”.

[Slajd 15]

5. **Bardzo poważne przeprosiny** – *ukłon z pozycji klęczącej* – stosowany przez sprawcę jakiegoś prawnego wykroczenia, chcącego przeprosić ofiarę. Wypowiada się przy tym formułę: *Makoto ni mōshiwake gozaimasen deshita* – „Chcę szczerze przeprosić za to, co zrobiłem”.

[Slajd 16]

Ć w i c z e n i e: Język gestów w przestrzeni wielokulturowej (zob. 7.2)

[Slajd 17]

PODSUMOWANIE

Warto zapamiętać:

Czym są gesty jako narzędzia komunikacji?

Co to jest Makaton?

Jakie problemy wiąże się z budową uniwersalnego języka gestów?

Podaj przykłady nieporozumień w posługiwaniu się językiem gestów?

Jakie podstawowe cechy posiada system gestów obowiązujący w Japonii?

Podsumowanie (odpowiedzi)

Gesty, podobnie jak słowa, mają określoną treść – znaczenie. Umiejętność ich zrozumienia wymaga odpowiedniej kompetencji kulturowej. Tak, jak te same słowa (dźwięki) mają odmienne znaczenie w różnych językach, tak i znaczenie gestów może być odmiennie odczytywane przez ludzi różnych kultur.

Od kilkudziesięciu lat czynione są próby stworzenia uniwersalnego języka gestów, pozwalających na porozumienie się bez słów. Przykładem takich wysiłków jest język migowy, przeznaczony dla ludzi głuchoniemych. Inną próbą jest język gestów znany pod nazwą MAKATON. Jego nazwa pochodzi od pierwszych liter imion trzech brytyjskich twórców.

Stosowanie języka gestów jako uniwersalnego systemu komunikacji jest utrudnione z powodu ich kulturowego uwarunkowania. Szereg gestów niewerbalnych, praktykowanych w kulturze zachodniej, jest nieznanymi, lub posiada inne znaczenie w kulturach pozaeuropejskich. Na przykład gest „zagarniania”, wykonywanego dłonią ustawioną pionowo, w szczególności zaś – jednym palcem (wskazującym), w kulturze zachodniej oznaczający przywoływanie do siebie innej osoby, w Azji Południowo-Wschodniej bywa uznawany za niegrzeczny. Ze względu na kulturowe uwarunkowanie zna-

czenia gestów w różnych kulturach w wielu krajach trwają prace nad wypracowaniem własnego zestawu gestów, dostosowanego do zakorzenionych tam słów i symboli. Polska wersja słownika MAKATON zawiera 350 znaków. Znaków tych można uczyć się i stosować w połączeniu z innymi alternatywnymi metodami komunikacji (obrazkami, piktogramami itp.).

Poza systemem MAKATON funkcjonuje w praktyce wiele nieusystematyzowanych znaków (i symboli) używanych w komunikacji pozawerbalnej. Ich stosowanie w komunikowaniu się z ludźmi innych kultur może powodować nieporozumienie. Wśród wielu przykładów warto pamiętać, że:

- a/ dla Azjatów uśmiech i śmiech może oznaczać coś innego niż na Zachodzie, np. w Chinach umiarkowany uśmiech może po prostu być przejawem dobrego wychowania. Może jednak oznaczać zażenowanie lub brak zaufania;
- b/ w Chinach liczby są pokazywane za pomocą palców w odmienny sposób niż w Polsce;
- c/ do gestów uznawanych za niekulturalne należą w Chinach: poklepywanie, pocałunki, w tym całowanie dłoni, gwizdanie, pstrykanie palcami, wskazywanie palcem (należy wskazywać całą dłonią). Siadając nie należy zakładać nogi na nogę.

Wysoce ceremonialny system gestów obowiązuje w Japonii. Ilustracją stopnia formalizacji języka gestów w Japonii mogą być różne typy ukłonów wyrażających przeprosiny. Wyróżnia się tam kilka typów takich ukłonów, zależnych od stopnia winy i skruchy.

7.2. Ćwiczenia

Ćwiczenie: Język gestów w przestrzeni wielokulturowej.

Cel ćwiczenia:

Praktyczne przećwiczenie typowych sposobów interakcji międzyosobowych w środowisku wielokulturowym. Ukazanie, na przykładzie wybranych przykładów gestów, przydatności systemów komunikacji pozawerbalnej o różnym stopniu uniwersalności. Pomoc w praktycznym opanowaniu podstawowych gestami języka MAKATON oraz chińskiego systemu gestów (w tym wyrażających cyfry).

Czas trwania ćwiczenia: 15-20 minut.

Opis metody: metoda polega na skłonieniu słuchaczy do komunikowania się w wybranym języku gestów. Uczestnicy otrzymują kolejne zadania do wykonania, które wiążą się z ich znajomością poznanego języka.

Przebieg ćwiczenia:

- Uczestnicy zostają podzieleni na dwie grupy. Prowadzący przydzieli im konkretne zadania.
- Obie grupy ustawiają się w szeregu naprzeciw siebie. Członkowie pierwszej grupy, posiłkując się pomocami dydaktycznymi w postaci tablicy z podstawowymi znakami języka MAKATON, przekażą po kolei osobom z drugiej grupy serię komunikatów, np.:
  - „nie biegnij”,
  - „jest mi zimno”,
  - „chce mi się pić”,
  - „idź się umyć”.

Członkowie drugiej grupy powinni odczytać („na głos”) treść komunikatu.

- Jedna z osób z drugiej grupy przywołuje gestem (właściwym dla chińskiego języka gestów) 6 osób z grupy przeciwnej, używając przy tym chińskiego języka gestów określających liczby (jako pomoc dydaktyczna posłuży tu tablica ukazująca chiński język gestów obrazujących liczby). Prowadzący ćwiczenie powinien zwrócić uwagę uczestnikom, aby: aby nie wskazywać wybranych osób palcem, ale dłonią ustawioną poziomo. Palce ułożone mają być w płaszczyźnie poziomej i poruszać się do dołu.

Członkowie pierwszej grupy powinni prawidłowo odczytać opisany komunikat i wystąpić z szeregu.

- Członkowie pierwszej grupy ćwiczą wybrane gesty właściwe dla zachowań Chińczyków lub Wietnamczyków. Np.:
  - podanie drugiej osobie przedmiotu w sposób wyrażający szacunek;
  - wykonanie gestu wyrażającym bliskość (poklepanie rozmówcy tej samej płci po ramieniu lub plecach);
  - wykonanie obraźliwego gestu podczas rozmowy (klepanie interlokutora po głowie).
- Poszczególni członkowie drugiej grupy ćwiczą wybrane gesty oznaczające w tradycji japońskiej różne stopnie przeprosin:
  - łagodne przeprosiny (ukłon: 10°);
  - normalne przeprosiny (ukłon 45%);
  - paniczne przeprosiny (ukłon 45° - wielokrotnie ponawiany).

W trakcie ćwiczenia ukłonów pozostali członkowie grupy opisują okoliczności typowe dla danego rodzaju ukłonu.

Potrzebne materiały do przeprowadzenia ćwiczenia:

Tablica: karton formatu A4 ze znakami języka MAKATON (ryc. 1).

Tablica: karton formatu A4 z chińskim systemem gestów rąk wyrażającym liczby (ryc. 2).

8. Narzędzia sprawdzające

Test.

9. Narzędzia wykorzystywane w trakcie szkolenia

Prezentacja PP, Tablica: karton formatu A4 ze znakami języka MAKATON (ryc. 1).

Tablica: Karton formatu A4 z chińskim systemem gestów rąk wyrażającym liczby (ryc. 2).

13 Projekt szkoleniowy

Nawyki w działaniu grupowym

Cele projektu:

Projekt szkoleniowy koncentruje się na prezentacji: (1) mechanizmów regulujących nawykowe zachowania w życiu codziennym, (2) specyfiki tego typu zachowań w kręgu kultur muzułmańskich z obszaru Bliskiego i Środkowego Wschodu, Północnej Afryki i Azji Centralnej, a także Chińczyków i Wietnamczyków. Zachowania te mają charakter bezrefleksyjny i są wykonywane odruchowo, w sposób niewerbalny, przekazywane za pomocą gestów i innych form tzw. języka ciała. Są powiązane z postrzeganiem i organizacją przestrzeni jako wytworu kulturowego. Nawyki, jako formy zachowań kształtowanych i utrwalonych kulturowo, podlegają kontroli społecznej. Nawyki są możliwe do odczytania i zinterpretowania tylko przez osoby z tego samego kręgu kulturowego i należycie wyedukowanych w tym zakresie obserwatorów zewnętrznych.

Pozyskana wiedza dotyczy:

- podstaw codziennych zachowań nawykowych o charakterze zwyczajowym i obyczajowym;
- proksemiki oraz kinezyki: zasad organizacji przestrzeni i komunikacji niewerbalnej (wraz z przykładami z różnych kontekstów społeczno-kulturowych).

Kształtowane umiejętności dotyczą:

- rozpoznawania specyfiki i znaczenia wybranych codziennych zachowań imigrantów;
- właściwego reagowania na zachowania innych ludzi w sytuacji kontaktu międzykulturowego.

Postawy:

- kształtowanie postawy wrażliwości i otwartości na odmienne zachowania w sytuacji kontaktu międzykulturowego;
- kształtowanie postawy relatywizującej, opartej na rozumieniu mechanizmów zróżnicowania kulturowego.

Informacje dodatkowe:

Projekt składa się z dwóch jednostek szkoleniowych o charakterze wykładowo-ćwiczeniowym. Każda z nich zawiera wyjaśnienie pojęć podstawowych dla tematu jednostki, liczne przykłady dotyczące przekazywanych treści, ćwiczenia utrwalające wiedzę z wykładów oraz podsumowanie. Realizacja takiego schematu zajęć sprzyja aktywności uczestników oraz nabywaniu przez nich umiejętności sprawnego komunikowania. Ponadto odwołanie się do wiedzy potocznej ułatwia naukę nowych informacji, a przykłady z zakresu wiedzy podstawowej na temat pojęć. Realizację projektu kończy test weryfikujący wiedzę szkolonych.

Wykaz jednostek:

1. Codzienne zachowania muzułmanów. Wybrane przykłady.
2. Komunikacja niewerbalna na przykładzie Chińczyków i Wietnamczyków.
3. Test.

Forma weryfikacji: test.

Jednostka szkoleniowa

1. Projekt szkoleniowy: Nawyk w działaniu grupowym
2. Jednostka szkoleniowa nr 1: Codzienne zachowania muzułmanów. Wybrane przykłady
3. Powiązanie z modułem baza wiedzy demonstratora

Źródła - raporty:

K. Kościelniak, Muzułmanie – charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski.

Słownik:

kinezyka, proksemika, tradycja, zwyczaj, obyczaj, obrzęd, rytuał.

Bibliografia - wybór:

Protocol for Visiting a Muslim Home, w: <http://www.families.com/blog/protocol-for-visiting-a-muslim-home> [data dostępu: 22.04.2014].

Staszczak Z. (1985), *Obrzęd a obyczaj w rodzinach wiejskich Wielkopolski*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa-Poznań.

Staszczak Z. (red.), (1987), *Słownik etnologiczny terminy ogólne*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa-Poznań.

Stryjewski R. (2012), *Integracja społeczna i gospodarcza imigrantów wyznania muzułmańskiego w Polsce. Raport z badań*, Warszawa: Fundacja „Ocalenie”, s. 94.

Turcja po Gezi Park, w: <http://www.infoswiat.com/2013/06/16/turcja-po-gezi-park/> [data dostępu: 12.04.2014].

Wąs A., *Zwyczaje muzułmańskie. Podawanie dłoni, muzułmańskie nakrycie głowy i broda*, w: <http://religie.wiara.pl/doc/472180.Zwyczaje-muzulmanskie-Podawanie-dloni-muzulmanskie-nakrycie> [data dostępu: 22.04.2014]; *Protocol for Visiting a Muslim Home*, w: <http://www.families.com/blog/protocol-for-visiting-a-muslim-home> [data dostępu: 22.04.2014].

4. Cel jednostki

4.1. Wiedza

- charakterystyka nawyku jako elementu budowania, różnicowania i transmisji zachowań kulturowych;
- charakterystyka wybranych przykładów codziennych zachowań nawykowych w społecznościach muzułmańskich z kręgu oddziaływań kultury arabskiej (Afryka Północna, Bliski i Środkowy Wschód, Azja Centralna).

4.2. Umiejętności

- rozpoznawanie znaczenia zachowań dotyczących etykiety wśród muzułmanów.

4.3. Postawy

- uwrażliwienie na odmienne zachowania muzułmanów w życiu codziennym;
- poszerzenie wrażliwości i otwartości na odmienne zachowania w kontaktach międzykulturowych.

5. Czas trwania jednostki: 45 minut

[Slajd 3]

6. Przebieg jednostki

- wykład: co to jest nawyk i dlaczego ludzie go potrzebują?; wiedza podstawowa i szczegółowa na temat islamu w zakresie codziennych zachowań wraz z przykładami;
- ćwiczenie: codzienne zachowania muzułmanów ze szczególnym uwzględnieniem ról płci;
- podsumowanie.

7. Opis jednostki jako procesu dydaktycznego

Jednostka składa się z dwóch części wykładowych, wymagających inicjatywy osoby nauczającej, ćwiczenia w dwóch wariantach, angażującego

uczestników i prowadzącego oraz podsumowania. Do wykonania ćwiczenia należy odpowiednio wcześniej przygotować zaplecze techniczne oraz w wariacie drugim ćwiczenia scenariusze scenek nt. etykiety, zainspirowane przykładami z wykładów. Pierwsza część wykładowa stanowi wprowadzenie teoretyczne poświęcone nawykowi. Druga część wykładowa koncentruje się na omówieniu specyfiki kultury muzułmańskiej z uwzględnieniem przykładów zachowań objętych etykietą, czyli skonwencjonalizowanych. Ćwiczenie zostało przygotowane w dwóch wariantach. Każdy z nich wymaga po przeprowadzeniu końcowego podsumowania. Ćwiczenie ma charakter systematyzujący i utrwalający nabytą wiedzę oraz aktywizujący empatię, bardzo przydatną przy poznawaniu odmiennych norm kulturowych. Podsumowanie ma na celu zwrócenie uwagi szkolonych na najważniejsze treści przekazanej wiedzy.

7.1. Treść wykładu

[Slajd 4]

Co to jest nawyk?

Nawyk to utrwalone zachowanie każdej jednostki i/lub grupy praktykowane w sposób bezrefleksyjny, czyli bez konieczności ciągłego określania i definiowania tego, co robi. Nawyki są jednym z przejawów naszej zdolności do abstrakcyjnego myślenia, która przejawia się w tworzeniu różnych systemów symbolicznych, na przykład takich jak język. Nawyk ma społeczny i kulturowy, czyli umowny charakter i jest związany ze sposobami komunikacji między ludźmi. Co to oznacza? Aby odpowiedzieć na to pytanie, należy zastanowić się nad tym, czego dotyczy nawyk i jakie są mechanizmy jego powstawania.

[Slajd 5]

Czego dotyczy nawyk?

Każdy człowiek kształtuje swoje zachowania w relacji do innych ludzi (jednostek lub grup). W tej perspektywie warto określić czego dotyczy nawyk. Nawykami mogą być wszelkie zachowania, a także artefakty, jak na przykład przedmioty codziennego użytku, określona architektura, sposoby ubierania się. Mowa tu zatem o:

- języku gestów: w tym przypadku nawyk wiąże się z systemem komunikacji niewerbalnej;
- słowach, wypowiedziach: w tym przypadku nawyk stanowi element systemu komunikacji werbalnej;

- sposobach organizacji przestrzeni w celu kształtowania relacji społecznych: w tym przypadku nawyk buduje system komunikacji niewerbalnej;
- sposobach budowania więzi społecznych poprzez interakcje społeczne: w tym przypadku nawyk buduje system komunikacji werbalnej i niewerbalnej;
- sposobach postępowania z ciałem, np. ubiór, zdobienie, sposoby żywienia.

Wobec tego można powiedzieć, że nawyk stanowi narzędzie, za pomocą którego ludzie komunikują się werbalnie i niewerbalnie.

[Slajd 6]

Mechanizm powstawania nawyku

Uczenie się zachowań niewerbalnych, jak i werbalnych jest złożonym procesem. Zaczyna się od obserwacji zachowań innych, a następnie naśladowania i powtarzania wybranych czynności. Nie znaczy to, że jednostka lub grupa nie może zachowywać się spontanicznie. Jednak nawet wtedy zazwyczaj korzysta z przykładów „zauważonych” u innych osób. Grupa zazwyczaj reaguje na zachowania jednostek, dostarczając im informacji zwrotnej w postaci aprobaty lub dezaprobaty – „nagród” i „kar”, tworząc i potwierdzając w ten sposób pożądane zasady, normy i standardy. W każdym z tych dwóch przypadków reakcja grupy na zachowanie jest dla jednostki „wskazaniem na zachowanie istotne dla grupy”. W efekcie jednostka może utrwalić sobie zachowania preferowane przez grupę. Mechanizm ten przebiega inaczej w przypadku, kiedy jednostka się buntuje. Nie poddając się systemowi „nagród” i „kar”, kwestionuje jednocześnie zastane w grupie normy, co zwykle pociąga za sobą sankcje ze strony grupy.

W przypadku grup działania nawykowe mają na celu usprawnienie ich skutecznego funkcjonowania. Bezrefleksyjność postępowania członków grupy prowadzi do sprawniejszego kształtowania ładu społecznego i komunikacji wewnątrz grupy. Wzorce zachowań sprawnie podtrzymujące ład i komunikację grupową podlegają przekazowi wewnątrz- i międzypokoleniowemu. W ten sposób zostają utrwalane, stając się niejako naturalnym sposobem naszego codziennego postępowania w grupie.

[Slajd 7]

Po co ludziom są potrzebne nawyki?

Nawyki, to inaczej rutynowe czynności, które pomagają nam organizować życie i składają się na naszą codzienność. Regulują one relacje między-

ludzkie i reżyserują przebieg życia codziennego. Ludzie w działaniu indywidualnym i zbiorowym nie są w stanie funkcjonować bez takich rutynowych zasad. Nawyki stanowią ważną treść naszej grupowej tożsamości. Pomagają kształtować poczucie przynależności do grupy. W ten sposób jednostki uznają za własne te postawy i zachowania, które są pożądane przez grupę.

[Slajd 8]

Nawyk jako zachowanie kulturowe

Nawyki często utożsamiane są z takimi pojęciami jak: „zwyczaj”, „tradycja”, „obyczaj”, „obrzęd” itp. W języku potocznym są traktowane wtedy jako synonimiczne. Przykładem jest wymienne stosowanie pojęć zwyczaj i obyczaj na przykład w odniesieniu do obrzędów świątecznych. Mówi się: „zwyczaje świąteczne” lub „obyczaje świąteczne”. Tymczasem nauki społeczne dokonują ważnych rozróżnień przy definiowaniu tych pojęć.

Zwyczaj a obyczaj

Za podstawowe dla życia grupy uważa się zwyczaje, np. zwyczaj dotyczący codziennej etykiety, *savoir-vivre*’u, czyli określone utarte konwencjonalne zachowania manifestujące wyobrażenia grupy o zasadach rządzących jej światem. Odchylenia od zachowań zwyczajowych są zauważane przez otoczenie, ale przeważnie nie budzą jego negatywnych, reakcji. Są zatem tolerowane.

Niektóre rutynowe zachowania wiążą się z wartościami, które zostały uznane przez grupę za wyjątkowo ważne dla niej. Dzieje się to w procesie budowania tradycji, czyli na zasadzie historycznego ustalenia. Pełnią one wówczas rolę regulatorów porządku moralnego. Ich nieprzestrzeganie może pociągnąć za sobą sankcje ze strony innych członków grupy. W takim przypadku mowa jest o obyczajach, które z uwagi na sankcje zyskują refleksyjny (poza rutynowy wymiar), ale jednocześnie nie tracą dla większości członków grupy nic ze swej „oczywistości”. Przykładem jest tu obyczaj zawierania związków małżeńskich, partnerskich.

Mówiąc o zwyczajach (i obyczajach) należy zauważyć, że w potocznym rozumieniu występują one także pod innymi określeniami takimi jak np. „tradycja” czy „obrzęd”. Oto kilka przykładów: mówi się o „tradycjach świątecznych”, „tradycyjnych potrawach regionalnych”, „obrzędowości pogrzebowej”.

[Slajd 9]

Nawyki a codzienność

Zachowania ludzi, które są praktykowane i uznane za „oczywiste” dla danej grupy, tworzą codzienne życie. Ogólnie praktyki te podejmowane są w zgodzie z zespołem reguł, norm, standardów powszechnie przyjętych

w danej grupie, a zatem podlegają zbiorowemu wartościowaniu. Codzienność zatem w dużej mierze jest jakby „zautomatyzowana” i odbierana przez daną grupę jako jej naturalne funkcjonowanie. Co to znaczy? Można sprowadzić to do stwierdzenia o najlepszym „sposobie życia”, jaki zna dana grupa. Co więcej, przyjęte normy, reguły i standardy regulujące nawykowe zachowania są traktowane przez daną grupę jako „najskuteczniejszy i najpewniejszy sposób zapewniający jej przetrwanie”.

Rutynowy charakter nawyków sprawia też, że nie uświadamiamy sobie ich obecności oraz roli w naszym życiu. Jednak szybko stają się one ważne w sytuacji różnicy, kiedy okazuje się, że nawyki innych są odmienne od naszych.

Często owe różnice budzą w nas rozmaite emocje: dziwią, oburzają, śmieszą i zastanawiają, a nawet budzą agresję.

Podsumowując, nawyki są niezwykle ważnym elementem codziennych zachowań jednostek i grup. Ujawniają się w sytuacji różnicy społecznej i kulturowej. Świadomość ich istnienia ułatwia wzajemne relacje w sytuacji kontaktu z innymi ludźmi reprezentującymi inne kultury.

[Słajd 10]

Codzienne zachowania muzułmanów

Islam jest religią, która pełni szereg funkcji społecznych. Narzuca określony sposób życia poprzez regulowanie wszystkich jego sfer: politycznej, ekonomicznej, prawnej, społecznej i kulturowej. W konsekwencji, imigranci-muzułmanie z krajów mocno zakorzenionych w tradycyjnym islamie (np. Libia, Egipt, Iran) są mocno wyczuleni na określone zwyczaje związane z językiem ciała i etykietą życia codziennego. W wielu krajach islamskich naruszanie przez wyznawców islamu norm zwyczajowych, obyczajowych i obrzędowych związanych z religią (muzułmańską) lub tradycją może mieć swoje rozliczne konsekwencje, także prawne. W sytuacji pobytu na imigracji takie naruszanie norm poddane jest sankcji społecznej. Co prawda nie ma ono konsekwencji prawnych, ale jest odbierane przez wyznawców islamu jako naganne, niemoralne czy obraźliwe. W związku z tym imigranci-muzułmanie starają się zatem zachować i w miarę możliwości odtworzyć swój świat „tradycji” wyniesiony z kraju pochodzenia.

Przykłady szczegółowe codziennych zachowań muzułmanów

[Slajd 11]

[Slajd 12]

[Slajd 13]

Ubiór

Ubiór jest jednym z istotnych elementów kultury islamu regulowanych przez zasady religijne. Według tradycji muzułmańskiej kobiety muzułmanki winny zakrywać większość ciała. Stąd zalecane są ubiory zasłaniające nogi oraz ramiona. Jak ze zdaniem prawników muzułmańskich włosy są symbolem seksualności, kobietom radzi się również zakrywać głowę tak, by włosy nie przyciągały uwagi mężczyzn. Od tych ostatnich oczekuje się również noszenia ubioru zakrywającego większość ciała.

Związane z ubiorem oczekiwania dotyczą także osób spoza kręgu tej kultury. Zbyt swobodny ubiór kobiety nie będącej muzułmanką, ale spotykającej się z muzułmanami może powodować ich negatywną reakcję. Przebywający w Polsce zwolennicy tradycyjnego islamu wewnątrz własnej wspólnoty przestrzegają regulacji dotyczących ubioru wyniesionych z kraju pochodzenia. Ponadto generalnie oczekują, by kobiety spoza kręgu kultury islamskiej unikały krótkich bluzek oraz sukienek, czy spódniczek mini.

Powitanie i nawiązywanie kontaktów

[Slajd 14], [Slajd 15]

Powitanie mężczyzn w krajach muzułmańskich wygląda bardzo wylewnie – towarzyszą mu poklepywania i pocałunki. Dość powszechną regułą jest że dwóch mężczyzn, przyjaciół, idzie trzymając się za rękę. Gest ten jest oznaką przyjaźni, bynajmniej nie homoseksualizmu. Tym niemniej muzułmanie, a szczególnie muzułmanki, powstrzymują się od podawania dłoni podczas powitania. Etykieta islamu akcentuje skromne zachowanie kobiety i mężczyzny, szczególnie jeśli nie są małżonkami lub członkami rodziny. Z tego powodu niezamężna kobieta i nieżonaty mężczyzna nie mogą podawać sobie ręki podczas spotkania. Tradycyjni muzułmanie uważają, iż należy unikać jakiegokolwiek, nawet minimalnego kontaktu cielesnego mężczyzny i kobiety, gdyż żywią przekonanie, że każdy rodzaj dotyku może posiadać podtekst seksualny.

Witając się z muzułmanami, kobieta nie powinna nigdy pierwsza wyciągać dłoni. Dotyczy to nie tylko muzułmanek, ale także kobiet innego wy-

znania. Pierwszeństwo podania dłoni jest zarezerwowane dla mężczyzn. Gdy kobieta pragnie się powitać z jakimś muzułmaninem, powinna uczynić to słownie i poczekać na gest ze strony mężczyzny.

Mężczyźni muzułmanie, a tym bardziej innego wyznania, nie powinni pod żadnym pozorem zaczepiać na ulicach muzułmańskich kobiet, gdyż jest to odbierane jednoznacznie negatywnie. W krajach islamskich takie zachowanie na ogół karane jest przez policję i sądy.

Ograniczaniu takich niepożądanych kontaktów służy w islamie towarzyszenie w sytuacjach publicznych kobiecie przez męża lub członka rodziny. Na emigracji trudno jest realizować w pełni taki postulat. W efekcie kobiety muzułmańskie przebywające w Polsce mogą przebywać w miejscach publicznych bez towarzyszącego im mężczyzny. Należy jednak pamiętać, że w naszym kraju żyją muzułmanie, którzy nie akceptują bezpośrednich kontaktów młodych kobiet i mężczyzn w sferze publicznej, np. spaceru chłopaka z dziewczyną, jeśli nie towarzyszy im osoba trzecia, pełniąca rolę „przyzwóitki”.

W kontaktach grupowych mężczyźni muzułmanie zachowują duży dystans wobec kobiet. Czynią tak także na emigracji, co Europejki postrzegają jako zachowania dyskryminujące. Przykładowo, gdy podczas rozmowy bywają kompletnie ignorowane, a uwaga męskiego rozmówcy skupiona jest na innym mężczyźnie czy partnerze kobiety. Zgodnie z wymogami religijnymi dla muzułmanów najbardziej odpowiednie są oddzielne rozmowy pomiędzy mężczyznami oraz pomiędzy kobietami. Warto o tym pamiętać przy aranżacji kontaktów grupowych.

Czasami muzułmanie wzbraniają się od podawania ręki kobiecie, ponieważ wierzą – podobnie jak ortodoksyjni Żydzi – iż przez taką czynność znajdują się w stanie nieczystości rytualnej. Zakaz ten może dotyczyć także kontaktu muzułmanów z innowiercami. Według szafickiej szkoły prawnej, jeśli doszło do uściśnięcia dłoni innowiercy, należy dokonać małej ablucji, czyli obmycia mającego charakter religijnego oczyszczenia. Pozostałe sunnickie szkoły prawne opowiadają się w takim przypadku za obowiązkiem obmycia rytualnego, lecz tylko wtedy, gdy dotykowi towarzyszyło pragnienie seksualne. W konsekwencji w przypadku spotkania przez innowiercę muzułmanina, a zwłaszcza muzułmanki, warto powstrzymać się na chwilę z podaniem dłoni, obserwując działania drugiej strony. Jeśli pojawi się jedynie powitanie słowne, bez gestu podania ręki, nie należy tego interpretować w kategoriach braku szacunku do nas ze strony muzułmanina. Należy również pamiętać, że duża część młodych wyznawców islamu, głównie w Europie, nie stosuje się do tego typu restrykcji religijnych i raczej dostosowuje się do powszechnie panującego, swobodnego stylu bycia młodzieży.

Nieczysta lewa ręka

Lewa ręka jest uważana przez muzułmanów za nieczystą, gdyż służy do podmywania się. Lewą ręką nie wolno także niczego brać do ust, podawać ani brać. Podobnie jest zresztą z nogami – w niektórych krajach muzułmańskich mawia się, że należy wchodzić do mieszkań i wszystkich pomieszczeń prawą nogą (notabene głośno pozdrawiając wszystkich domowników), a lewą nogą wchodzi się wyłącznie do toalety. Nie jest to jednak rygorystycznie przestrzegany nakaz i na emigracji nie jest raczej praktykowany.

Unikanie głośnego śmiechu/ długich włosów/ nowoczesnej muzyki

Niektórzy muzułmanie unikają głośnego śmiechu („Prorok nigdy się tak nie śmiał” – tłumacza), sceptycznie odnoszą się do mężczyzn z długimi włosami i nowoczesnej muzyki rockowej.

[Slajd 16]

Kontakt przy stole – zasady spożywania posiłków

Zgodnie z przyjętym zwyczajem, muzułmanin kończąc posiłek, powinien zostawić jego małą część na talerzu. Zachowanie to spotyka się też na emigracji. Pozostawienie żywności jest symbolem obfitości posiłku. Stanowi ono komplement, a zarazem wyraz wdzięczności dla osoby, która udziela poczęstunku.

Tradycyjnie muzułmanie z reguły nie używali sztućców, co w dzisiejszych czasach stopniowo ulega zmianie. Jak już wspomniano, należy jeść prawą ręką, gdyż lewa uznawana jest za nieczystą.

Unikanie jedzenia lewą ręką u imigrantów muzułmańskich sprowadza się czasem do przekładania sztućców podczas jedzenia, co może sprawiać wrażenie nieumiejętnego radzenia sobie przy stole. Czasem kroją potrawy z podtrzymywaniem jej widelcem w lewej ręce, po czym po odłożeniu noża spożywają potrawę widelcem trzymany w prawej ręce. Takie zachowania rodzić mogą u członków społeczeństwa przyjmującego wrażenie, iż imigrant nie umie obchodzić się ze sztućcami. Taka niewłaściwa interpretacja zachowania warunkowana jest odmiennością kulturową w zakresie zwyczajów związanych ze spożywaniem posiłków.

Zgodnie z zasadami islamu muzułmanom nie wolno pić alkoholu, o czym przekonuje zdecydowana większość sunnickich i szyickich źródeł. Współcześnie informacje na ten temat można znaleźć na stronach internetowych. Należy pamiętać, iż są wyjątki od tej ogólnej zasady. Niektóre odmiany islamu (np. alewici, albo liberalni sunnici) nie widzą nic złego w spożywaniu alkoholu. Alawici zresztą praktykują zasadę takiji – upodobnienia

do otoczenia i skrywania szczegółów swych wierzeń i praktyk. Mniej restrykcyjne podejście w tym względzie charakteryzuje muzułmanów na emigracji, w szczególności w krajach europejskich.

Niektóre koraniczne teksty przywoływane przez muzułmanów na potwierdzenie zakazu spożywania alkoholu świadczą jedynie o częściowym (kontekstualnym) zakazie spożywania wina (np. sura 4,43). Goszcząc muzułmanów, należy mieć w tym względzie wielkie wyczucie. Z jednej strony jest dość niezgrabną rzeczą serwowanie alkoholu abstynentom, z drugiej zaś strony bardziej liberalni muzułmanie czasem właśnie alkohol uważają za najlepszy poczęstunek.

W czasie muzułmańskiego postu ramadan warto zachować takt i nie spożywać ostentacyjnie posiłków przy poszczących cały dzień muzułmanach.

[Slajd 17]

Zdejmowanie obuwia – kontakt w meczecie i domu

W meczetach należy zdejmować obuwie oraz, co najważniejsze, okryć całe ciało. Kobiety każdej religii muszą zakrywać głowy wchodząc do meczetu. W meczecie na ogół jest zakazane robienie zdjęć modlącym się, zwłaszcza kobietom. Bardzo źle jest widziane przechodzenie przed osobą modlącą się.

Warto pamiętać, iż w wielu krajach muzułmańskich buty zdejmuje się również wchodząc do czyjegoś domu. Na emigracji wiele rodzin muzułmańskich również praktykuje ten zwyczaj.

[Slajd 18]

Ćwiczenie. Codzienne zachowania muzułmanów ze szczególnym uwzględnieniem ról płci

[Slajd 19]

PODSUMOWANIE

☞ Warto zapamiętać:

Co to jest nawyk i do czego służy ludziom?

Na czym polega związek pomiędzy nawykiem, zwyczajem i obyczajem?

Jaki jest związek pomiędzy nawykiem a codziennością?

Na czym polegają funkcje społeczne islamu?

Jak wyglądają codzienne zachowania muzułmanów w zakresie ubioru?

Jak wygląda powitanie i nawiązywanie kontaktów przez muzułmanów? Jak wygląda etykieta zachowania przy stole wśród muzułmanów?

Podsumowanie (odpowiedzi)

Nawyk to: zachowanie bezrefleksyjne i jednocześnie zautomatyzowane. Nie wymaga uprzedniego zastanowienia. Dotyczy zarówno komunikacji werbalnej, jak i niewerbalnej. Powstaje, gdy przypatrujemy się działaniom innych, naśladujemy, a następnie powtarzamy czynności. Ludzie „potrzebują” nawyków, ponieważ stanowią one podstawę wykształcania się naszych identyfikacji, a także podstawę naszego poczucia przynależności do danej grupy.

Kiedy mowa o zachowaniach kulturowych, zamiast pojęcia „nawyk” można użyć pojęcia zwyczaju, obyczaju, stylu życia, obrzędu.

Codziennosc to zachowania ludzi uznane przez nich za oczywiste i naturalne. Inaczej można rzec, że to „naturalna kolej rzeczy” i uznany przez grupę najlepszy, najskuteczniejszy dla niej sposób bycia.

Islam to religia, narzuca pewien styl życia, jest jednocześnie systemem społecznym, gdyż reguluje dosłownie wszystkie zakresy życia: sferę ekonomiczną, polityczno-prawną i społeczno-kulturową.

Imigranci – wyznawcy tradycyjnych form islamu w krajach przyjmujących zachowują własną obyczajowość w swoich wspólnotach, grupach i respektują jednocześnie prawa kraju przyjmującego.

W tradycji muzułmańskiej kobiety powinny zakrywać większość ciała oraz nosić stroje zasłaniające nogi oraz ramiona.

Etykieta islamu akcentuje skromne zachowanie kobiety i dlatego, aby się z nią przywitać, należy zaczekać najpierw na jej reakcję i następnie można jej podać rękę, a jeśli pojawia się jedynie powitanie słowne (bez gestu podania ręki), to należy je szanować (jest ono oznaką szacunku).

Ręce w islamie mają szczególne znaczenie: np. lewa dłoń, która jest uważana za nieczystą i w związku z tym nie jest używana podczas jedzenia posiłku.

7.2. Ćwiczenia

Ćwiczenie. Codzienne zachowania muzułmanów ze szczególnym uwzględnieniem ról płci

Cel ćwiczenia: usystematyzowanie, utrwalenie nabytej wiedzy, wzmocnienie aspektu poznawczego oraz psychologicznego – umiejętności empatycznych (niezbędne do wyobrażenia sobie odmiennych norm kulturowych).

Czas trwania ćwiczenia: 15 minut.

Opis metody:

Prowadzący może wybrać jeden z dwóch wariantów tego ćwiczenia.

Wariant nr 1.

W pierwszym dzieli uczestników na dwie grupy (maks. 4-5 osób). Grupy wyłaniają swoich liderów koordynujących prace. Zadaniem zespołów jest stworzenie „listy zaleceń” stanowiącej odpowiedzi na pytanie (dla zespołu A): „Jak należy się zachować wobec muzułmanów”, oraz (dla zespołu B): „Jak należy się zachować wobec muzułmanek?”.

Sugestia dla prowadzącego: listy muszą objąć możliwie jak najwięcej cech z prezentowanych przykładów dotyczących codziennych zachowań wyznawców islamu.

W drugim wariacie następuje aranżacja kilku scen, w czasie których uczestnicy wykorzystując informacje z zakresu etykiety, wchodzą w różne role: muzułmanów i Polaków w sytuacji kontaktu międzykulturowego, np. zachowania względem kobiet, mężczyzn, przy stole, w świątyni itd.

Sugestia dla prowadzącego: konieczne jest podsumowanie poprzez ewaluację ćwiczenia, np. poprzez udzielenie odpowiedzi na poniższe pytania:

- czego dotyczyły poszczególne zachowania?
- jak uczestnicy oceniają trudność danego zachowania?

Przebieg ćwiczenia:

Wariant nr 1.

1. Prowadzący dzieli uczestników na dwa zespoły I i II (maks. 4-5 osób).
2. Prowadzący informuje o celu ćwiczenia w zależności od wariantu.
3. Każda grupa wybiera lidera, który koordynuje powstanie listy zaleceń, a następnie ją odczytuje.

„Lista zaleceń”

Zespół I: Jak należy zachować się wobec mężczyzn muzułmanów?

Zespół II: Jak należy zachować się wobec muzułmanek?

Sugestia dotycząca odpowiedzi: listy muszą objąć możliwie jak najwięcej cech z prezentowanych przykładów dotyczących codziennych zachowań wyznawców islamu.

Wariant 2 (zalecany) „Etykieta” (METODA WEJŚCIA W ROLE)

- prowadzący podaje zadanie polegające na odegraniu roli w scenie:
  1. Zachowania względem kobiet,
  2. Względem mężczyzn,
  3. Przy stole,
  4. W świątyni;
- prowadzący wybiera dwie pary i każdej z nich poleca wejście w dwie role i odegranie spontanicznie sceny;
- podczas gry, pozostali uczestnicy muszą wynotować zarówno właściwe zachowania, jak i błędy;

- po zakończeniu scen prowadzący prosi audytorium o dokonanie oceny i wskazanie na odegranie właściwych i błędnych z punktu widzenia etykiety zachowań;
- prowadzący podsumowuje ćwiczenie, zadając pytania (czego dotyczyły poszczególne zachowania?; jak uczestnicy oceniają trudność danego zachowania).

8. Narzędzie sprawdzające

Test.

9. Narzędzia wykorzystywane w trakcie szkolenia

Prezentacja PP, materiały do notowania, tablica/flipchart.

Jednostka szkoleniowa

1. Projekt szkoleniowy: Nawyk w działaniu grupowym
2. Jednostka szkoleniowa nr 2: Komunikacja niewerbalna – na przykładzie Chińczyków i Wietnamczyków
3. Powiązanie z modułem baza wiedzy demonstratora

Źródła – raporty:

- J. Wardęga, Chińczycy – charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski;
- K. Szymańska-Matusewicz, Wietnamczycy – charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski.

Słownik:

znak, nawyk, zwyczaj, obyczaj, kinezyka, proksemika.

Bibliografia – wybór

- Bac Hoai Chan (2001), *The Vietnamese Language Learning Framework. Part Two: Pragmatics and Culture*, "Journal of Southeast Asian Language Teaching", nr X;
- Drummond L. (2000), *Street Scenes: Practices of Public and Private Space in Urban Vietnam*, "Urban Studies", nr 37;
- Faure G.O., *China: New Values in a Changing Society*, <http://www.ceibs.edu/ase/Documents/EuroChinaForum/faure.htm>
- Hall E.T. (2001), *Poza kulturą*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN;
- Lewis R. (2006), *When cultures collide: leading across cultures*, Boston, London: Nicolas Brealey Publishing;
- Nisbett R.E. (2011), *Geografia myślenia. Dlaczego ludzie Wschodu i Zachodu myślą inaczej*, Sopot: Smak słowa;
- Sacks O. (1989), *Zobaczyć głos. Podróż do świata ciszy*, Poznań: Wydawnictwo Zysk-Ska.

[Slajd nr 2]

4. Cel jednostki

4.1. Wiedza

- charakterystyka nawyku jako elementu budowania, różnicowania i transmisji zachowań kulturowych, znakowego charakteru komunikacji i jej form,
- charakterystyka wybranych form komunikacji pozawerbalnej (gestów) w dalekowschodnich społecznościach azjatyckich (Chiny i Wietnam).

4.2. Umiejętności

- rozpoznawanie znaczenia gestów charakterystycznych dla codziennych zachowań Chińczyków i Wietnamczyków.

4.3. Postawy

- uwrażliwienie na odmiennosc zachowań niewerbalnych Chińczyków i Wietnamczyków w życiu codziennym,
- poszerzenie wrażliwości i otwartości na odmienne zachowania w kontaktach międzykulturowych.

5. Czas przeprowadzenia jednostki: 45 minut

[Slajd 3]

6. Przebieg jednostki

- wykład: znakowy charakter komunikacji; rola komunikacji werbalnej i niewerbalnej; wiedza podstawowa na temat znaczenia gestów w kulturach Dalekiego Wschodu oraz ich roli w definiowaniu relacji społecznych, pozycji jednostki w grupie;
- ćwiczenie: repertuar codziennych gestów jako komunikatów i identyfikatorów ról społecznych;
- podsumowanie.

7. Opis jednostki jako procesu dydaktycznego

Jednostka składa się z dwóch części wykładowych, wymagających inicjatywy osoby nauczającej, ćwiczenia w dwóch wariantach, angażującego uczestników i prowadzącego oraz podsumowania. Do realizacji ćwiczenia należy wykorzystać plansze z przykładami języka gestów, nawiązującymi do treści wykładu, które zamieszczono w prezentacji (Slajdy 20-26). Pierwsza część wykładowa stanowi wprowadzenie teoretyczne poświęcone zasadom i formom komunikacji społecznej. Druga część wykładowa koncentruje się na omówieniu specyfiki kultur chińskiej i wietnamskiej, która organizuje system komunikacji niewerbalnej z uwzględnieniem wybranych, znaczących społecznie gestów. Ćwiczenie ma charakter utrwalający nabytą wiedzę oraz aktywizujący empatię, bardzo przydatną przy poznawaniu odmiennych norm i standardów kulturowych. Podsumowanie ma na celu zwrócenie uwagi na najważniejsze treści przekazywanej wiedzy.

Treść wykładu:

[Slajd 4]

Znak jako narzędzie komunikacji ludzkiej

U podstaw komunikacji w społecznościach ludzkich leży szczególna predyspozycja człowieka, jaką jest umiejętność abstrakcyjnego myślenia. Dzięki niej kreowane są podstawowe elementy komunikacji, czyli znaki. Mają one zróżnicowany charakter, ale łączy je funkcja przekazywania określonych informacji na zasadzie konwencji. Znak jako taki nie jest więc istotny z uwagi na swoje cechy, ale na treść, jaką mu przypisano i o jakiej ma informować. Znak ma zatem umowny charakter.

- **na przykład** róża jako znak miłości (znak symboliczny): cechy kwiatu w żaden sposób nie wiążą się z zachowaniem człowieka;
- **na przykład** rumieniec jako znak wstydu (znak wskazujący, tzw. naturalny); zaczerwienie, jako naturalna gwałtowna reakcja organizmu, jest interpretowana jako przejaw wstydu;
- **na przykład** emotikon jako znak wyrażający emocje (znak ikonograficzny); istnieje podobieństwo pomiędzy schematycznym wyrazem emotikonu (np. usta wyrażające uśmiech) a uśmiechem naturalnym (emotikon jako schematyczne odwzorowanie ust w naturalnym uśmiechu);
- **na przykład** litery jako znak graficzny oddający dźwięk; kształt liter nie ma związku z dźwiękiem, który oznaczają;

- **na przykład** słowa jako graficzny znak sekwencji dźwięków: jako uporządkowana grupa dźwięków są przypisane arbitralnie do znaczenia, o jakim informują;
- **na przykład** dźwięki: jako percepowalne (słuch, dotyk z uwagi na wibracje) znaki składające się na brzmienie słów, same w sobie niczego nie znaczą, są istotne w całości, np. w sylabach słowotwórczych.

Każda kultura dysponuje swoistym repertuarem – systemem znaków, będących przekazywanymi informacjami o regułach i standardach zachowań, które są pożądanymi lub wręcz wymaganymi w danej grupie, służą prezentacji rzeczywistości i jej kształtowaniu. Znaki stanowią podstawę komunikacji werbalnej i niewerbalnej.

[Slajd 5]

Czym jest komunikacja werbalna?

1. Komunikacja werbalna odnosi się do słowa zarówno mówionego, jak i pisanego, dotyczy jednostek i grup. To rozróżnienie jest istotne, gdyż wskazuje na dwie różne, ale związane ze sobą ludzkie umiejętności: mowę i pismo. A także pośrednio na fakt, że jednostka i grupa pozostają w ścisłej zależności komunikacyjnej.

2. Mowa stanowi podstawowy sposób realizowania społecznej natury człowieka, która wyraża się przez potrzebę relacji z grupą. Mówienie jest artykulacją odpowiednio uporządkowanych dźwięków, które są znakami. Mowa nie jest jednak tym samym, co język. Język to kod, przy pomocy którego mówiący wytwarza przekaz określany jako mowa. Przekaz jest indywidualny, kod zaś ma społeczne źródła. Warunkiem porozumiewania się jest znajomość przez co najmniej dwie osoby tych samych dźwięków – znaków oraz organizujących je (nadających im znaczenie) kodów. To samo można powiedzieć o komunikowaniu się przy pomocy pisma, z zaznaczeniem, że nie wymaga to bezpośredniej interakcji nadawców i odbiorców tego typu komunikatu. Pojawienie się pisma w znaczący sposób zmieniło zatem charakter relacji ludzkich, umożliwiając komunikację w różnym czasie. Podobną rolę odegrał postęp cywilizacyjny i masowa produkcja nośników analogowych i elektronicznych rejestrujących mowę.

3. W kulturach typu zachodniego (Europa, Ameryka Północna) komunikacja werbalna odgrywa zdecydowanie większą rolę aniżeli w wielu kulturach pozaeuropejskich, w których bardzo istotne znaczenie pełni system komunikacji niewerbalnej.

Czym jest komunikacja niewerbalna?

1. Podobnie jak komunikacja werbalna, jest rodzajem języka (kodu), który w tym przypadku nadaje znaczenie społecznym gestom i innym ruchom ciała. Jest zbiorem skonwencjonalizowanych zachowań cielesnych – jednostkowych i grupowych, praktykowanych na dwa sposoby: bezrefleksyjny, czyli nie wymagający uzasadnień, niezbędny dla zachowania poczucia normalnego stanu rzeczy, oraz refleksyjny, czyli ukierunkowany na świadomy przekaz informacji. W każdym przypadku mamy do czynienia z swoistym kodem zrozumiałym – w ten sam sposób „odczytywanym” przez jednostki przynależące do tej samej grupy.

2. Często współwystępuje z komunikacją werbalną. W węższym ujęciu tworzy tak zwany kontekst wypowiedzi (np. ruchy rąk i głowy wykładowcy, które mają podkreślać wagę przekazywanych przez niego komunikatów słownych). W szerszym ujęciu, komunikacja niewerbalna może obejmować także zestaw zachowań, w których towarzyszące im artykułowane wypowiedzi stanowią jedynie dopełnienie, uściślenie bądź potwierdzenie sensów manifestacji cielesnych.

3. Komunikaty niewerbalne mogą także przybierać postać w pełni autonomicznych zachowań, którym nie towarzyszy wypowiedź. Dobrym przykładem takich zachowań cielesnych są reakcje członków tradycyjnych wspólnot wiejskich w Polsce sprzed kilku dekad na pojawianie się w ich przestrzeni „obcego” (np. Roma) – wykonywanie znaku krzyża, spluwanie przez ramię, gwizdy etc.

Komunikaty niewerbalne: funkcje i formy

[Slajd 6]

Funkcje

- wyrażają różne postacie dystansu społecznego: (1) poczucie obcości odczuwane przez jednostki i/lub grupy, wynikłe z zajmowania przez nie różnych pozycji w strukturze społecznej, lub z uwagi na różnice związane z odmiennym światopoglądem, stylem życia, przynależnością do grupy etnicznej; (2) potrzebę zachowywania odległości fizycznej wobec ludzi z uwagi na określone reguły i standardy dotyczące relacji w różnych kontekstach przestrzennych. Odczuwanie dystansu społecznego jest z reguły powiązane z rolami społecznymi i towarzyszy mu świadomość, jakie zachowania są przez grupę pożądane, wymagane lub uznane za niedozwolone:

- wyrażają normy/standardy grupowe i indywidualne, np. w sferze ubioru czy sposobów zdobienia ciała;
- wyrażają stany intelektualne i emocjonalne ludzi, np. refleksję, zadowolenie czy dezaprobatę;
- wyrażają relacje człowieka do środowiska, np. sposoby zagospodarowania przestrzeni, sposoby traktowania zwierząt i roślin i organizacja miejsc dla nich przeznaczonych.

Komunikaty niewerbalne są zwykle wyrażane w formie automatyzmów, co czyni je niezauważalnymi dla uczestników kultury, którzy się nimi posługują. Równocześnie są łatwo dostrzegalne przez tych, którzy ich nie znają – w związku z czym mogą budzić rozmaite emocje: dziwią, oburzają, śmieszą i zastanawiają. Przykładowo, Wietnamczycy przebywający w Polsce są wyczuleni na hałas w miejscach zbiorowego żywienia, związany z użyciem metalowych sztućców, odbierają te naturalne dla nas zachowania i dźwięki jako nieprzyjemne.

[Slajd 7]

Formy

- **gesty:** gesty w etykiecie – np. schematy powitań i pożegnań, zasady spożywania posiłków; gesty służące wyrażaniu oceny sytuacji – te same gesty mogą mieć diametralnie odmienne znaczenia w różnych kulturach. Przykładowo, na Bałkanach gest przytaknięcia („tak”) wyraża się przez ruch głową w kierunku horyzontalnym, co w naszej kulturze oznacza przeciwstawny komunikat – przeczenie („nie”);
- **ubiór wyrażający** relacje społeczne (np. strój ślubny, odzież wymagana w sytuacjach zawodowych, podczas oficjalnych spotkań, w miejscach rekreacji); już sam kolor pełni rolę komunikatu i może być odmiennie odczytywany przez uczestników różnych kultur (np. kolor czarny jest znakiem żałoby w naszej kulturze, a na Bałkanach funkcję tę spełnia kolor biały);
- **tak zwana synchronizacja**, która polega na tym, że osoby współdziałające (np. rozmawiające ze sobą, uczestniczące we wspólnej zabawie czy praktyce obrzędowej) zaczynają stopniowo wykonywać wysoce zsynchronizowane ruchy ciała, które towarzyszą określonym partiom kodu werbalnego.
- **inne zachowania** o charakterze nawykowym (zwyczajowym, a także obyczajowym i obrzędowym), np. tatuaż, depilacja różnych części ciała, swobodne bekanie, „puszczanie wiatrów”, epatowanie oddechem.

[Slajd 8]

Komunikacja niewerbalna Chińczyków

Kultura reaktywna

Kultura chińska, podobnie jak wietnamska i japońska, jest zaliczana do grupy tzw. kultur reaktywnych (R.D. Lewis). Ogólnie charakteryzuje je podkreślanie dystansu społecznego wśród członków społeczeństwa oraz postawa „wycofania w rozmowie”, polegająca na nastawieniu na interlokutora i na odbiór przekazywanych przez niego informacji. Przykładowo, w czasie rozmowy okazuje się szacunek rozmówcy, nie przerywając mu, nie wyrażając własnej opinii, co może być odbierane przez Europejczyków jako przejaw pasywności, braku inicjatywy w czasie konwersacji. Na poziomie grupowym niezwykle istotne jest podkreślanie hierarchii (statusu społecznego rozmówców) oraz przyjmowanie wyznaczonej przez grupę roli.

Kolektywizm a indywidualizm

Dla Chińczyków sfera relacji grupowych jest znacznie istotniejsza niż dla Polaków i innych przedstawicieli kultur typu zachodniego. W kulturze kolektywistycznej tożsamość człowieka zależy od jego przynależności do większej grupy – rodziny, klanu, społeczności lokalnej, grupy zawodowej. W chińskim społeczeństwie poszczególne formy przynależności grupowej są współzależne, a jednostka ma świadomość, że jest częścią większej całości. Indywidualizm, który ceniony jest w kulturze zachodniej, w języku chińskim nie ma nawet swojego odpowiednika, który nie byłby rozumiany pejoratywnie. Dobro całej grupy uznawane jest ważniejsze od dobra jednostki. W społeczeństwie chińskim preferowane jest działanie zbiorowe i dążenie do wtopienia się w grupę, nawiązania harmonijnych relacji międzyludzkich. Związki z grupą, która potrafi się samoorganizować w celu osiągnięcia jak najkorzystniejszych dla niej efektów, to istotna wartość dla jednostki i dla całej jej rodziny. Tworzona jest swego rodzaju sfera ochronna, w której można się bezpiecznie poruszać. Składa się ona z rodziny, najbliższych przyjaciół i sprawdzonych znajomych, współpracowników czy partnerów biznesowych. Taka norma postępowania wynika z obowiązku dbałości o członków rodziny, ale również z konieczności tworzenia sieci społecznej, w której człowiek może sprawniej zaspokajać swoje potrzeby. Wspieranie rodziny nie będzie więc w chińskim społeczeństwie postrzegane jako nepotyzm, lecz kultywowanie tradycyjnych wartości i zwyczajów, oraz po prostu zabezpieczanie własnych interesów. Tym niemniej w okresie ostatnich trzech dekad system rządzenia państwem chińskim uległ istotnym zmianom polegającym m.in. na przyswajaniu niektórych form znanych z demokracji zachodnich, przy jednoczesnej kontroli oddolnych ruchów

społecznych i zachowań jednostkowych. W związku z tym Chińczycy stają się coraz bardziej indywidualistyczni, przyzwyczajają się do samodzielnego podejmowania decyzji i odpowiedzialności. W chińskich wspólnotach poza Chińską Republiką Ludową takie postawy dominują już od dawna.

Kolektywizm a okazywanie emocji

Okazywanie bliskości, czułości czy manifestowanie intymnych relacji w miejscach publicznych jest niezwykle rzadko obserwowane w Chinach, nawet między osobami spokrewnionymi. Oznacza to, że indywidualne potrzeby emocjonalne podporządkowane są grupowym wzorcom grupowym, zgodnie z którymi należy zachowywać się powściągliwie, z szacunkiem oraz przyjmować postawę „wycofania”. Jeszcze kilkanaście lat temu, w miejscach publicznych niemal w ogóle nie widywano par damsko-męskich, trzymających się za ręce. Współcześnie takie zachowanie jest spotykane i nie wzbudza zdziwienia, zdarza się nawet, że pary przytulają się, choć dotyczy to raczej młodych ludzi. Równocześnie nadal można zaobserwować pary tej samej płci spacerujące trzymając się za ręce – oznacza to po prostu relacje przyjacielskie.

Jedną z ważniejszych cech jest powściągliwość. Unikanie publicznego okazywania uczuć czy emocji jest jednym z najwyższych nakazów chińskiego *savoir-vivre'u*. Człowiek dobrze wychowany powinien być opanowany i – niezależnie od sytuacji – nie może okazywać emocji. Przekonanie, że emocjonalność jest cechą dzieci, sprawia, że Chińczycy nie okazują otwarcie emocji nawet wobec najbliższych.

Hierarchia społeczna

Chińczycy przywiązują wielką wagę do zaznaczenia swojej pozycji w grupie. Szczególnym poważaniem cieszą się zwierzchnicy i osoby starsze, zajmujące wysoką pozycję na drabinie społecznej. W relacji z nimi obowiązuje okazywanie szczególnego szacunku.

Gesty Chińczyków

[Slajd 9]

Gesty powitania – uścisk dłoni. Obecnie coraz częściej stosuje się uścisk dłoni jako elementu powitania, także między kobietami i mężczyznami. Jednak nie każdy Chińczyk tak się wita, zatem warto czekać na inicjację przez niego takiego gestu, zwłaszcza w przypadku powitania z Chinką. W Polsce istnieje zwyczaj polegający na zdecydowanym podaniu dłoni, tak

aby gest zakończył się ich mocnym uściskiem. Chińczycy nie praktykują takiego zachowania.

Gesty powitania – ukłon. Praktykowane w dawnych Chinach głębokie pokłony *koutou* były obudowane wieloma nakazami etykiety. Współcześnie, w przeciwieństwie do Japonii, głębokie pokłony nie pojawiają się w codziennych sytuacjach życia społecznego Chińczyków. Zwykle skłonienie głowy powinno być zainicjowane przez osobę znajdującą się niżej w hierarchii społecznej. Publiczne przytulanie się, poklepywanie po plecach i pocałunki są niezwykle rzadko spotykane. Całowanie w dłoń nie jest akceptowane.

Formuła werbalna towarzysząca powitaniu. Mimo iż w języku chińskim istnieją wyrażenia „dzień dobry”, „dobry wieczór” itp., to często Chińczycy witają się, używając pytań: „Jadłeś już?” albo „Dokąd idziesz?”. Pytanie to jest odpowiednikiem znanego nam „jak się masz”, „jak leci”, a zatem nie należy go rozumieć dosłownie.

[Słajd 10]

Gesty z wykorzystaniem palców – liczenie. W Chinach liczby są pokazywane za pomocą palców w odmienny sposób niż w Polsce. Największa różnica to cyfra „dwa” – w Chinach pokazywana jest przy pomocy palca wskazującego i środkowego (podobnie jak gest zwycięstwa). W Polsce na wskazanie tej cyfry używa się palca wskazującego i kciuka, co z kolei w Chinach oznacza „osiem”. Do pokazywania cyfr między sześć a dziewięć Chińczycy używają tylko jednej dłoni. Dziesiątka pokazywana jest również w inny sposób: jako zaciśnięta pięść lub poprzez skrzyżowanie palców wskazujących obu dłoni.

[Słajd 11]

Gesty z wykorzystaniem dłoni, palców, nóg – obraźliwe i pożądane. Do grupy gestów zakazanych, uznawanych za niekulturalne, należą: poklepywanie, pocałunki, w tym całowanie dłoni, gwizdanie, pstrykanie palcami, wskazywanie palcem (należy wskazywać całą dłonią), głaskanie po głowie (nawet dzieci). Nogi uznawane są za nieczyste, nie należy ich eksponować, kłaść na stole czy zakładać jedną na drugą. Z kolei pożądane jest, aby w celu przywołania kogoś do siebie kierować dłoń palcami w dół i poruszać wszystkimi palcami razem. Wskazywanie na swój nos – oznacza „ja” (lecz nie należy dotykać czyjś nosa). Podczas i po przemówieniach nie tylko widzowie nagradza oklaskami mówcę, ale i sam mówca dołącza do oklasków – ten gest pokazuje wzajemne podziękowania i szacunek.

[Slajd 12]

Inne gesty – śmiech. Śmiech bywa przejawem radości, uznanej za emocję podstawową, czyli uniwersalną – niezależną od kultury. Natomiast sam śmiech jest zależny od norm kulturowych, które wyraża. Badacze zajmujący się kinezyką odróżniają śmiech od uśmiechu i definiują je na wiele sposobów. Wskazują one na problemy ze zrozumieniem natury i funkcji tych zachowań. Ponadto odczytywanie znaczenia śmiechu i uśmiechu tylko na podstawie obserwacji stanowi trudne zadanie, obarczone subiektywnym „odczuwaniem”, zwłaszcza gdy obserwator należy do innej kultury niż osoby obserwowane. Na przykład według Chińczyków „umiarkowany uśmiech” może po prostu być przejawem dobrego wychowania. Może jednak – w zależności od kontekstu sytuacyjnego – być różnorodnie interpretowany: jako zadowolenie, ale i jego brak, jako zaufanie lub też jego brak, może też sygnalizować chęć współpracy lub coś zupełnie przeciwnego. Uśmiech może maskować złość, strach czy smutek – dzięki ukryciu emocji Chińczyk w takiej sytuacji może „zachować twarz”. Śmiechem natomiast często pokrywa się zażenowanie. Kobiety, zwłaszcza starsze, śmieją się, zakrywając usta dłonią.

Inne gesty – głośność zachowań. Podobnie trudnym zadaniem jest interpretacja znaczenia związanego z natężeniem głosu podczas mówienia. Przykładowo, Polacy mogą uważać, że Chińczycy mówią głośniejsze niż oni i że są bardziej hałaśliwi. Z tego powodu ich zwykle rozmowy mogą być mylnie interpretowane jako kłótnia.

[Slajd 13]

Inne gesty – zakrywanie dłonią ust. Oznacza odmowę lub towarzyszy wypowiedzanemu słowu – NIE.

[Slajd 14]

Inne gesty – potakiwanie. Ruch głową góra-dół, nie musi koniecznie oznaczać, że rozmówca się zgadza. Potakując, Chińczyk może po prostu w ten sposób pokazywać, że przekaz do niego dotarł, że nadal słucha.

Inne gesty – uporczywe przyglądanie się drugiej osobie. Może być odczytywane jako niegrzeczne lub nawet wrogie. Należy więc unikać patrzenia prosto w oczy, by nie powodować skrępowania czy zakłopotania Chińczyka.

Inne gesty – podniesienie brwi. Może oznaczać niezgodę bądź niezadowolenie.

Inne gesty – używanie dwóch rąk do podawania przedmiotów. Uznawane jest za wyraz uprzejmości.

Inne gesty – głośne odkaszczanie flegmy i płucie jeszcze do niedawna było akceptowane w miejscach publicznych. Obecnie jednak podjęto walkę z tym zjawiskiem, wprowadzając grzywny za tego typu zachowania. Powodem zmiany podejścia była epidemia SARS oraz późniejsze przygotowania do Igrzysk Olimpijskich w Pekinie i chęć zaprezentowania się światu jako nowoczesne miasto. Obecnie płucie spotykane jest znacznie rzadziej niż jeszcze dekadę temu.

Komunikacja niewerbalna Wietnamczyków

[Słajd 15]

Kolektywizm a okazywanie emocji

W społeczeństwie wietnamskim, podobnie jak w chińskim, potrzeby jednostek, także ich reakcje emocjonalne podporządkowane są grupowym wzorcom, zgodnie z którymi należy zachowywać się powściągliwie, z szacunkiem, manifestować postawę „wycofania”. Nie akceptuje się gestów wyrażających intymne relacje pomiędzy osobami płci przeciwnej, jak np. trzymanie się za ręce, okazywanie przejawów czułości przez pocałunki. Z kolei stosunkowo często można spotkać się z widokiem osób tej samej płci trzymających się za ręce, czy też siedzących sobie na kolanach w autobusie, bądź też śpiących na tym samym posłaniu podczas przerwy obiadowej. Zachowania te nie mają podtekstu erotycznego.

Pozycja jednostki

Jednostka wchodząca w interakcję zawsze wchodzi weń w dokładnie określonej roli – jako osoba młodsza lub starsza od rozmówcy, jako mężczyzna lub kobieta, jako osoba stojąca niżej lub wyżej w strukturze władzy. Od osób młodszych oczekuje się szacunku i powściągliwości względem osób starszych oraz przełożonych. Z kolei kobiety, w szczególności młode, nie powinny zachowywać się zbyt śmiało i konfrontacyjnie w rozmowach z mężczyznami.

Podział przestrzeni

W zachowaniach grupowych występuje brak wyraźnego podziału pomiędzy sferą domową (wewnętrzną) a publiczną (zewnętrzną). Zazwyczaj prowadzenie działalności gospodarczej polega na łączeniu obszaru usługo-

wego i mieszkalnego, np. wydzielona przestrzeń sklepu czy restauracji znajduje się na dolnym poziomie domu, zaś na górnym strefa domowa. Do pewnego stopnia jest ona otwarta. W typowym wietnamskim domu występuje rozróżnienie na pokój zewnętrzny, umiejscowiony od frontowej strony domu i pokoje wewnętrzne, umieszczone w głębi domu, do których goście z zewnątrz nie są zapraszani. **Gesty.** Szereg gestów niewerbalnych, praktykowanych w kulturze zachodniej, jest w Wietnamie nieznanymi lub posiada inne znaczenie.

Gesty wykonywane dłonią – pożegnanie

[Slajd 16]

Żegnając kogoś, dłoń ustawiamy w tej samej pozycji, palcami zaś poruszamy do góry.

Gesty wykonywane dłonią i palcami – obraźliwe i pożądane

- obraźliwy jest gest przywoływania drugiej osoby do siebie, jak to czyni się w kulturze Zachodu, czyli za pomocą ruchu „zagarniania”, wykonywanego dłonią ustawioną pionowo, w szczególności zaś – jednym palcem (wskazującym). W kulturze wietnamskiej ten gest bywa uznawany za niegrzeczny, gdyż w ten sposób przywołuje się do siebie jedynie dzieci i zwierzęta. W związku z tym pożądane jest, aby przywoływać osoby dorosłe za pomocą gestu wykonywanego dłonią ustawioną poziomo. Palce ułożone są w płaszczyźnie poziomej i poruszają się do dołu.
- Krzyżowanie splecionych rąk na piersi jest uznawane w kulturze Zachodu za sygnał lekceważenia lub też zamknięcia się na interlokutora. W Wietnamie jest to z kolei przejaw okazywania rozmówcy szacunku.

[Slajd 17]

- Gest krzyżowania palców dłoni „na szczęście”, spotykany głównie w kulturze Zachodu. Z kolei w Wietnamie jest on gestem silnie obraźliwym, nawiązującym do żeńskich narządów płciowych.
- Gest wystawiania środkowego palca w stronę rozmówcy jest uznawany za obraźliwy w naszym kręgu kulturowym. W Wietnamie jest on gestem neutralnym, nawiązującym jedynie do liczenia (liczba trzy).

[Slajd 18]

- Gest polegający na klepaniu po głowie jest wielce obraźliwym zachowaniem dla Wietnamczyka; klepanie interlokutora po głowie. Pożądanym i akceptowalnym gestem wyrażającym bliskość jest poklepanie rozmówcy po ramieniu lub plecach (wśród osób tej samej płci).
- Gesty nieznanne Wietnamczykom. Nie używają oni kciuka (skierowanego w górę lub dół) dla wyrażenia poparcia lub jego braku, aczkolwiek ulega to zmianie pod wpływem zglobalizowanej kultury masowej. Wietnamczycy nie używają również gestykulacji głową na boki do wyrażenia przeczenia, niezgody.

[Slajdy 19-26]

Ćwiczenie podsumowujące - „rozpoznajcie następujące gesty” (patrz. 7.2)

PODSUMOWANIE

[Slajd 27]

Warto zapamiętać:

Czym jest znak i jaką pełni rolę w komunikacji społecznej?

Jaki jest związek między mową i językiem?

Czym jest komunikacja niewerbalna i jakie pełni funkcje?

Jakie związki mogą zachodzić między komunikacją werbalną i niewerbalną?

Czym wyróżniają się tzw. kultury reaktywne?

Podsumowanie (odpowiedzi)

Znak jest najważniejszym elementem komunikacji, każda kultura operuje systemem znaków będących informacjami o zachowaniach pożądanym przez grupę; stanowi podstawę komunikacji werbalnej i niewerbalnej.

Mowa jest artykulacją odpowiednio uporządkowanych dźwięków, a język kodem, przy pomocy którego wytwarza się taki przekaz słowny.

Komunikacja niewerbalna jest zbiorem skonwencjonalizowanych w grupie zachowań cielesnych (gestów i innych ruchów ciała). Komunikacja niewerbalna może stanowić dopełnienie (kontekst) komunikacji werbalnej (słownej) lub odwrotnie – być podstawową komunikacyjną, w której słowo ma charakter uzupełniający; wreszcie zachowania niewerbalne mogą pojawiać się jako w pełni autonomiczne postaci komunikowania. Komunikaty niewerbalne mogą wyrażać poczucie dystansu/obcości, regulować odległości/pozycje zajmowane przez ludzi, wyrażać stany intelektualne bądź emo-

cjonalne, wyrażać relację człowieka do świata przyrody. Komunikaty niewerbalne mogą być gestami w etykiecie, odzwierciedlać relacje społeczne, prowadzić do synchronizacji zachowań w grupie.

Kultury reaktywne cechuje akcentowanie dystansu społecznego (hierarchii i ról społecznych) w grupie, postawy 'wycofania' i szacunku dla innych ludzi. Kolektywizm tych kultur wyraża się w silnym poczuciu przynależności jednostki do grupy/sieci grup, świadomości bycia częścią większej całości, w której odrębność jednostki jest podporządkowana dobru grupy. Wskaźnikami hierarchizacji są m.in. szacunek okazywany ludziom starszym, zwierzchnikom i innym osobom wyżej usytuowanym na drabinie społecznej.

Lekki uścisk dłoni, który nie jest czymś obowiązkowym, lekkie skinienie głowy. Zabronione bądź źle widziane: poklepywanie po plecach i głowie, całowanie, okazywanie emocji, gwizdanie, szereg ruchów palcami i dłońmi.

7.2. Ćwiczenia

Ćwiczenie podsumowujące część wykładową: zadanie uczestników polega na rozpoznaniu gestów pokazywanych na obrazkach.

Cel ćwiczeń: utrwalenie wiedzy słuchaczy wyniesionej z uczestnictwa w wykładzie. Zakres tej wiedzy obejmuje interpretację gestów, którymi posługują się Chińczycy i Wietnamczycy.

Czas trwania ćwiczenia: 10 minut.

Opis metody:

1. Prowadzący pokazuje slajdy nr 19-26, dotyczące gestów, zawarte w prezentacji do wykładu.
2. Zadaniem uczestników jest rozpoznanie właściwego znaczenia każdego gestu.
3. Prowadzący zadaje pytanie odnośnie do znaczenia kolejnych gestów.
4. Uczestnicy odpowiadają na pytanie.
5. Uczestnicy powtarzają gesty zamieszczone na slajdach.

8. Narzędzia sprawdzające

Test.

9. Narzędzia wykorzystywane w trakcie szkolenia

Prezentacja PP, materiały do notowania, tablica/flipchart.

Autor: Agnieszka Chwieduk

14 Projekt szkoleniowy

Zwyczaje w kulturze imigrantów

Cele projektu:

Projekt dostarcza informacji z zakresu zachowań zwyczajowych wybranych grup imigrantów: Berberów, Mołdawian i Czeczenów, w kontekście ich społeczności rodzimych.

Pozyskana wiedza:

dotyczy dwóch poziomów:

- teoretycznego dotyczącego zwyczaju jako praktyk kulturowych determinujących ważne obszary codziennych zachowań – została tu uwzględniona kwestia odróżnienia zwyczaju od obyczaju i obrzędu z uwagi na ich różne funkcje ważne dla trwania społeczności i jej autoidentyfikacji;
- praktycznego wskazującego na przykłady zachowań zwyczajowych, charakterystycznych dla wybranych grup imigranckich w kontekście ich społeczności rodzimych – zostało tu podkreślone znaczenie społeczności pochodzenia jako istotnego obszaru wytwarzania wzorów identyfikacji.

Kształtowane umiejętności dotyczą:

- rozpoznania zachowań zwyczajowych imigrantów;
- umiejętności antropologicznego refleksowania nad odmiennością społeczno-kulturową;
- nauki formułowania opinii na forum.

Postawy:

- uwrażliwienie na otwartość i ukształtowanie zrozumienia praktyk kulturowych odmiennych od dobrze znanych uczestnikom szkolenia.

Informacje dodatkowe:

Projekt szkoleniowy składa się z dwóch powiązanych ze sobą jednostek szkoleniowych wykładowo-ćwiczeniowych, angażujących zarówno prowadzącego (prowadzenie części wykładowych i ćwiczeń), jak i uczestników (aktywne uczestnictwo w dyskusji). Obie jednostki przewidują części wykładowe oraz ćwiczenia. Projekt kończy jednostka weryfikująca wiedzę szkolonych w postaci testu.

Wykaz jednostek:

1. Zachowania zwyczajowe: wprowadzenie do przykładów z życia Berberów, Mołdawian i Czeczenów (imigranci w kontekście ich społeczności rodzimych).
2. Zachowania zwyczajowe: wprowadzenie do przykładów z życia Czeczenów (imigranci w kontekście ich społeczności rodzimych) - ćwiczenia.
3. Test.

Forma weryfikacji:

Test.

Jednostka szkoleniowa

- 1. Projekt szkoleniowy: Zwyczaje w kulturze imigrantów**
- 2. Jednostka szkoleniowa nr 1: Zachowania zwyczajowe: wprowadzenie do przykładów z życia Berberów, Mołdawian i Czeczenów (imigranci w kontekście ich społeczności rodzimych)**
- 3. Powiązanie z modułem baza wiedzy demonstratora**

Źródła - raporty:

- R. Vorbrich, Berberowie – charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski;
- W. Marchlewski, Mołdawianie – charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski;
- I. Czerniejewska, Uchodźcy – charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski.

Słownik:

Święto, zwyczaj, obyczaj.

[Slajd 2]

4. Cel jednostki

4.1. Wiedza

- ogólna charakterystyka wybranych grup imigranckich (w odniesieniu do społeczności rodzimych);
- wprowadzenie w problematykę zwyczaju jako mechanizmu determinującego różnice kulturowe;
- wskazanie na przykłady zachowań zwyczajowych, charakterystycznych dla społeczności rodzimych imigrantów;
- wskazanie na kontekst społeczności pochodzenia jako istotny w zrozumieniu zachowań imigrantów w społeczeństwie przyjmującym.

4.2. Umiejętności

- rozpoznanie zachowań imigrantów związanych z warstwą zwyczajową;
- rozumienie zachowań odmiennych od własnych;
- umiejętność formułowania opinii na forum.

4.3. Postawy

- uwrażliwienie na różnice kulturowe;
- otwartość na odmienne zachowania u Innych.

5. Czas przeprowadzenia jednostki: 45 minut

[Slajd 3]

Przebieg jednostki

- wykład (13 min.);
- ćwiczenie 1 (10 min.);
- ćwiczenie 2 (20 min.);
- podsumowanie (2 min.).

Opis jednostki jako procesu dydaktycznego

Jednostka 1 jest w dużej mierze zaprojektowana jako wprowadzenie do jednostki 2, w ramach tego samego projektu i dlatego zaleca się, aby była ona realizowana wspólnie z jednostką 2.

Jeśli prowadzący zdecyduje się na ten wariant, to zaleca się, aby po zakończeniu realizacji części 1, na tych samych zajęciach rozdał teksty wymagane do części 2. W takim wypadku prowadzący powinien przygotować materiały do obu części zanim rozpocznie realizację części 1. Istnieje także możliwość rozdania tekstów do jednostki 2 w trakcie jej realizacji, po zakończeniu części wykładowej. W tym wypadku tekst do jednostek 1 i 2 mogą być przygotowane bezpośrednio przed prowadzeniem każdej z nich.

Jednostka 1 rozpoczyna się od ogólnych informacji o grupach imigranckich, w odniesieniu do których przygotowano dwa ćwiczenia. Do ćwiczenia 2 przygotowano jest klucz poprawnych odpowiedzi. Po tym wprowadzeniu następuje ogólna część teoretyczna na temat mechanizmów zwyczajowych (dotyczy ona także jednostki 2). Wiedza ta zostaje z kolei utrwalona w ramach dwóch ćwiczeń polegających na analizie fragmentów

tekstów eksperckich poświęconych praktykom zwyczajowym przedmiotowych grup. Treść tekstów stanowi zatem egzemplifikację części wykładowej, podobnie jak teksty z jednostki 2.

7.1. Treść wykładu

Wiedza Podstawowa:

Ogólne informacje o wybranych grupach imigranckich (także w odniesieniu do ich społeczności rodzimych) oraz na temat zwyczaju, obyczaju i obrzędu

CZĘŚĆ WYKŁADOWA 1

Wprowadzenie

Imigranci przybywający do krajów przyjmujących zachowują praktyki typowe dla ich rodzimych środowisk, w związku z czym mogą zachowywać własną odrębność dającą im poczucie bezpieczeństwa. Zwyczajowe praktyki często wiążą się ze sferą światopoglądową determinującą sposoby organizacji życia, w związku z czym stanowią najbardziej wyrazistą warstwę zachowań pozwalającą mówić o różnicach kulturowych pomiędzy imigrantami a społeczeństwem, w którym akurat przebywają. Dobrym przykładem są tu społeczności związane z kulturą danego wyznania np. islamu (np. Berberzy, Czeczeni) często funkcjonujące w tak zwanych kulturach europejskich, lub społeczności zsekularyzowane (np. Mołdawianie).

Ogólne informacje o grupach imigranckich

[Slajd 4]

(1) „Zsekularyzowani Mołdawianie”

Mołdawianie zamieszkują Republikę Mołdawską w Mołdawii, graniczącą z Rumunią i Ukrainą. Tworzą niezależne państwo, jednak borykające się z kwestią tożsamości narodowej, co ma związek z polityką Rosji oraz związkami z Rumunią. To społeczeństwo w większości ateistyczne, mimo że wśród deklarowanych wyznań 90% stanowi prawosławie (pozostałe wyznania to katolicyzm oraz baptyzm).

[Slajd 5]

(2) Społeczności związane z wyznaniem islamskim

Wybrane przykłady zachowań zwyczajowych dotyczą także ogólnie zróżnicowanej pod względem pochodzenia populacji z krajów muzułmańskich **Bliskiego i Środkowego Wschodu, Azji Centralnej i Północnej Afryki ze szczególnym uwzględnieniem świata arabskiego.**

[Slajd 6]

- Imigranci z tzw. „świata arabskiego”, czyli krajów takich jak: Algieria, Arabia Saudyjska, Bahrajn, Egipt, Irak (tzw. Kurdowie Iraccy), Jemen, Jordania, Katar, Kuwejt, Liban, Libia, Maroko, Mauretania, Sahara Zachodnia, Oman, Palestyna (mieszkańcy Zachodniego Brzegu i Strefy Gazy), Sudan, Syria (z grupą ludności kurdyjskiej), Tunezja, Zjednoczone Emiraty Arabskie.

[Slajd 7] - mapa

(np.) Berberowie

Ludność uważana za pierwotną warstwę osadniczą Północnej Afryki. Obecnie zamieszkują ten obszar wespół z Arabami i ludami zarabizowanymi. Łącznie mowa tu o populacji liczącej 15-30 milionów osób żyjących w następujących krajach (ich kolejność wg malejącej liczby reprezentantów tej grupy): Maroko, Algieria, Tunezja, Libia, Mauretania, Egipt, Mali, Niger. Ponadto należy wskazać na około 1,6 mln Berberów imigrantów, zamieszkujących w Europie, jednak bez obywatelstwa kraju przyjmującego: we Francji - 1 mln, w Hiszpanii - 250 000, w Belgii - 200 000 oraz w Holandii - 150 000.

Z punktu widzenia klasyfikacji językowo-kulturowej do Berberów zalicza się często także Tuaregów (1,5 mln), żyjących w pustynnych prowincjach kilku krajów Afryki Północnej i Zachodniej.

Sytuacja Berberów, którzy do niedawna byli marginalizowani, jest zróżnicowana w zależności od kraju zamieszkania. Ich odrębność kształtuje się w konfrontacji ze zjawiskiem arabizacji, które utrudnia zawiązywanie się niezależności instytucjonalnej, szczególnie pomagającej w stabilizacji języka i kultury.

[Slajd 8]

- Imigranci z regionów, które są niezwykle ściśle związane kulturą arabską lub sąsiadują z tzw. „światem arabskim”. Należą do nich: Iran, państwa Azji Centralnej takie jak Afganistan, Kazachstan, Kirgizja, Tadżykistan, Turkmenistan, Uzbekistan, Pakistan.

[Slajd 9]

- imigranci z autonomicznych republik wchodzących w skład Federacji Rosyjskiej, w których dominuje islam. Regiony te są w mniejszym stopniu związane kulturą arabską, chociaż wojny czeczeńskie wzmocniły relacje miejscowych muzułmanów ze światem arabskim.

[Slajd 10]

(np.) Czeczeni

Zamieszkują Republikę Czeczeńską Federacji Rosyjskiej. Językiem ojczystym dla każdego Czeczena jest język czeczeński. Posiada on standard literacki, a alfabet oparty jest na grażdancie (graficzna odmiana cyrylicy). Do 1925 roku język czeczeński zapisywany był alfabetem arabskim, a następnie do 1938 roku – łacińskim. Drugim językiem, uczonym w szkole od czasów Związku Radzieckiego jest język rosyjski.

- Imigranci z krajów takich jak Czad (który posiada mocne wpływy kultury arabskiej oraz znaczącą mniejszość arabską), Dżibuti (będące pod dominującym wpływem kultury arabskiej), Erytrea (która znajduje się również w kręgu silnych oddziaływań kultury arabskiej), Izrael (tzw. „izraelscy Arabowie”, drugi obok żydowskiego, naród Izraela), Komory (z mocnym pierwiastkiem arabskim) oraz Somalia (będąca pod znacznym wpływem kultury arabskiej).

CZĘŚĆ WYKŁADOWA 2

Wiedza na temat zwyczaju/obyczaju/obrzędu –

ZDEFINIOWANIE ZWYCZAJU (obyczaju, obrzędu) JAKO MECHANIZMU DETERMINUJĄCEGO RÓŻNICE KULTUROWE

W wielu kulturach świata pojęcie zwyczaju jest dobrze znane. W polskim kontekście stosuje się je w języku potocznym dla wskazania na sytuacje, które towarzyszą nam na co dzień, co do których znaczenia nie ma się żadnych wątpliwości oraz które traktuje się jako zwykłe i oczywiste. Zwyczaje są jak „mapa”: wskazują na stałe punkty rzeczywistości w celu orientacji w relacjach społecznych/kulturowych, a jednocześnie wymagają odpowiedniej wiedzy, aby zostać właściwie odczytanymi. Ich różnorodność wskazuje na rozmaite sposoby organizacji życia na świecie. Z uwagi na ich „naturę”, do ich akceptacji (tolerancji, kiedy są radykalnie odmienne), przyspada wiedza na temat mechanizmów ich kształtowania.

Podstawy kształtowania zachowań zwyczajowych

U podstaw zachowań zwyczajowych leży nawyk. Jest to zachowanie utrwalone w kontekście społecznym, czyli traktowane przez uczestników życia społecznego jako znane i skuteczne. Musi być ono przyswojone przez jednostki na drodze ich socjalizacji (nabywania kompetencji w grupie) i przyswajania reguł kulturowych. Oba te procesy zależą w dużej mierze od długofalowego przekazu międzypokoleniowego, jak i od charakteru interakcji.

Definicja zwyczaju

Uważa się, że jest on (1) podstawowy dla trwania grupy. Kojarzony jest z (2) „regularnościami życia” zarówno indywidualnego, jak i społecznego. (3) Ma bezrefleksyjny wymiar (nie wymagający każdorazowego intelektualnego definiowania) i jest odczytywany na drodze praktykowania (czynności). (4) Nie podlega kontroli zapewniającej nadanie mu absolutnej jednolitości. Oznacza to, że zwyczaje są powszechnie znanymi schematami postępowania, które mogą być w jakiejś mierze dowolnie interpretowane, np.: potrawy świąteczne – ich obecność jest oczywista, ale zestaw zależy od lokalnej inwencji, zawieranie ślubów – jest znane, jednak rozmaicie realizowane. Co więcej, oznacza to także, że zwyczaje przeważnie spotykają się z sankcją negatywną (groźba odrzucenia z uwagi na jego niezastosowanie) aniżeli pozytywną, czyli nakłaniającą do jego podtrzymania. (5) Z zachowaniami zwyczajowymi związana jest pewna spontaniczność, ale mająca obiektywny charakter (grupa rozumie sposób, przez które dane zachowanie jest komunikowane). (6) W związku z tym można mówić o zwyczajach lokalnych, kiedy to zachowania czerpią z jednorazowych sytuacji, ale których treść pozostaje w zgodzie z powszechnymi w grupie normami i wartościami. (7) Zwyczaj wiąże się z przyjętą w danej kulturze skalą wartości. Mówi się więc o jego lepszym i gorszym wykonaniu. (8) Jako zachowanie społeczne posiada tendencje do przyjmowania charakteru normatywnego. To bardzo ważna cecha.

Normatywny charakter zwyczaju: obyczaj

W wyniku konfrontacji odmiennych zwyczajów niektóre z nich stają zachowaniem mającym charakter normatywny. Najczęściej ma to miejsce wówczas, kiedy dochodzi do kontaktu przynajmniej dwóch różnych „grup” – w rzeczywistości zawsze jest to kontakt poszczególnych jej reprezentantów.

Wzmocnieniu ulega znaczenie tych zachowań zwyczajowych, które z jakichś powodów wydają się istotne w owym kontakcie. W takiej sytuacji stają się one swoistą regułą. Odstępstwo od niej pociąga za sobą określone sankcje (opór, niezgoda, odrzucenie). Przystają być sprawą indywidualną, a przybierają wymiar moralny. Jednostka (mała grupa) nie może go lekceważyć bez narażenia siebie na szwank. W tym sensie zwyczaj zaczyna być obyczajem.

W rzeczywistości są to procesy trudno uchwytnie dla danej społeczności, zwłaszcza że w naturalnym kontekście życia grupy, ich przyjęcie przez grupę nie odbywa się w tym samym czasie. Wobec tego, zwyczaj jest podstawą do tworzenia się obyczaju. Obyczaj byłby zatem zwyczajem, który jest normą. Dotyczy zasad postępowania i wartościowania zachowań w obszarach: relacji pomiędzy płciami, osobami starszymi a młodszymi, hierarchii i dominacji w obrębie grupy i pomiędzy grupami.

Obrzęd

Zachowania obrzędowe związane są z różnymi dziedzinami zwyczajów oraz obyczajów. W przypadku tych ostatnich istotne są zachowania, które zostały poddane refleksji z uwagi na nie same. Muszą być one jednak zgodne z obowiązującym systemem normatywno-wartościującym. Zachowanie staje się obrzędowym, jeśli najpierw ma charakter obyczaju, który powinien zostać wyekspozowany. Stąd obyczaje i obrzędy dotyczą różnych dziedzin życia kluczowych dla istnienia grupy: rodzinnej, lokalnej, cyklu rocznego, sfery politycznej. Charakterystycznym elementem obrzędu jest obecność symboli, przy czym ich znaczenie nie musi być znane grupie i może ulec zmianie.

Zachowania zwyczajowe obejmują wszystkie sfery życia, obyczajowe stanowią wybrane zwyczaje w owych sferach, zaś obrzęd jest narzędziem do potwierdzenia obyczajów najbardziej pożądanym z uwagi na system norm i wartości. W praktyce pojęcia te są w zasadzie są utożsamiane. Na co dzieła zachowania definiowane przez te pojęcia są rozpoznawane jedynie na poziomie praktycznym, czyli ich zastosowania. Ich znajomość warunkowana jest obserwacją, współdoświadczeniem i naśladownictwem. Uczymy się ich w efekcie znajomości kontekstu. Jest to wiedza o nierefleksyjnym charakterze.

PODSUMOWANIE

[Slajd 12]

Warto zapamiętać:

Czym jest zwyczaj?

Czym jest obyczaj?

Kiedy zachowanie staje się obrzędowe?

Podsumowanie (odpowiedzi)

Zwyczaje są powszechnie znanymi schematami postępowania, które mogą być w jakiejś mierze dowolnie interpretowane, np.: potrawy świąteczne – ich obecność jest oczywista, ale zestaw zależy o lokalnej inwencji, zawieranie ślubów – jest znane, jednak rozmaicie realizowane.

Obyczaj to forma zwyczaju, który jest normą. Dotyczy zasad postępowania i wartościowania zachowań w obszarach: relacji pomiędzy płciami, osobami starszymi a młodszymi, hierarchii i dominacji w obrębie grupy i pomiędzy grupami.

Zachowanie staje się obrzędowym, jeśli najpierw ma charakter obyczaju, który następnie zostaje wyeksponowany. Charakterystycznym elementem obrzędu jest obecność symboli, przy czym ich znaczenie nie musi być znane grupie i może ulec zmianie.

7.2. Ćwiczenia

[Slajd 13]

Ćwiczenie 1: „Martisiory – funkcje obrzędu” – analiza tekstu

Cel ćwiczenia: weryfikacja wiedzy na temat politycznej i integracyjnej funkcji obrzędu oraz odniesienie jej do nowych informacji na temat wybranych praktyk zwyczajowych u Mołdawian.

Czas trwania ćwiczenia: 10 min.

Opis metody: metoda polega na zaktywizowaniu u uczestników umiejętności analizy tekstu, wnioskowania (w odniesieniu do części wykładowej nr 2). Uczestnicy powinni aktywnie zabierać głos oraz umiejętnie uargumentować swoją odpowiedź. Wypowiedzi na forum weryfikują zakres zapamiętanych informacji z zakresu wiedzy obrzędu oraz szczegółowej na temat zwyczajowych zachowań u Mołdawian. Ponadto wypowiadający mają możliwość ćwiczenia na forum wypowiedzi.

Przebieg ćwiczenia: Zadaniem prowadzącego jest wcześniejsze przygotowanie tekstu w pdf. (fragment raportu eksperckiego dotyczącego zachowania charakterystycznego dla Mołdawian) oraz rozdanie uczestnikom kopii po części wykładowej 2. Prowadzący zadaje pytanie: „O jakich funkcjach obrzędu informuje tekst?”. Zadaniem grupy jest przeczytanie i analiza tego tekstu oraz odpowiedź na pytanie. Uczestnicy dzielą się na forum odpowiedziami argumentując swoje propozycje. Prowadzący moderuje dyskusje i dokonuje jej podsumowania, wskazując na właściwą odpowiedź.

Właściwa odpowiedź: fragment wskazuje na: polityczną funkcję tego obrzędu „to forma demonstracji odrębności narodowej w przestrzeni publicznej oraz na integracyjną (zachowania o charakterze politycznym mają wymiar integrujący).

Tekst do ćwiczenia

„Martisiory”

„W przestrzeni publicznej najbardziej rozpowszechnionym są zachowania związane z obchodami pierwszego dnia wiosny *martisiory*. Jest to najważniejsze święto o charakterze publicznym. W okresie przynależności Mołdawii do ZSRR Mołdawianie służący w armii sowieckiej ostentacyjnie zawieszali na mundurach biało-czerwone wstążeczki lub kawałki przędzy wełnianej w pierwszym dniu wiosny. Manifestacja ta nosiła formę demonstracji odrębności narodowej w przestrzeni publicznej. *Martisiory* to tradycyjne święto powszechnie obchodzone w Mołdawii i w Rumunii. Wcześniej, jak relacjonują źródła etnograficzne z XIX wieku, obrzędy *martisiory* obchodziły kobiety i dzieci. Święto to ma cykliczny charakter. W dniu 1 marca kobiety i dzieci zawieszały sobie na szyi lub na rękawie kawałki przędzy wełnianej w kolorach białym i czerwonym – amulet gwarantujący pomyślność i urodzaj w danym roku. Dziewczęta nosiły amulety od 1 marca do 12 marca, a po dwóch tygodniach związywały włosy tą przędzą i oczekiwały na przyłot pierwszych ptaków, oznaczających, że wiosna zbliża się do ich wioski. Dopiero po tym wydarzeniu dziewczęta wyjmowały amulet z włosów i wieszały go na pierwszym drzewie, na którym dostrzegły kwiaty”.

[Slajd 14]

Ćwiczenie 2: Znaczenie zwyczaju / obyczaju / obrzędu na przykładzie zachowań Berberów:

Cel ćwiczenia: polega na weryfikacji wiedzy na temat podstawowej różnicy pomiędzy zachowaniem zwyczajowym a obyczajowym i obrzędem oraz umiejętności jej odniesienia do przykładu zachowań zwyczajowych u Berberów.

Czas trwania ćwiczenia: 10 minut.

Opis metody: metoda – jak w ćwiczeniu powyżej. Proces aktywizacji polega na formułowaniu przez uczestników właściwych odpowiedzi po wcześniejszej analizie tekstu, i wygłaszania ich na forum.

Przebieg ćwiczenia: Zadaniem prowadzącego jest wcześniejsze przygotowanie tekstu w pdf. (fragment raportu eksperckiego dotyczącego zachowania zwyczajowego charakterystycznego dla Berberów) oraz rozdanie uczestnikom kopii po części wykładowej 2. Prowadzący zadaje pytanie: „Które z zachowań prezentowanych w tekście można zaliczyć do zwyczajowych, a które do obyczajowych/obrzędowych? Zadaniem grupy jest przeczytanie i analiza tego tekstu oraz odpowiedź na pytanie. W tym celu uczestnicy mogą umieszczać w tekście symbol zachowania zwyczajowe (z), obyczajowe (o), obrzędowe (ob.) Uczestnicy dzielą się na forum odpowiedziami, argumentując swoje propozycje. Prowadzący moderuje dyskusję i dokonuje jej podsumowania, wskazując na właściwą odpowiedź. W podsumowaniu ćwiczenia prowadzący powinien zwrócić uwagę na podstawową cechę obyczajów, jaką kształtowanie norm (przy pomocy sankcji).

Klucz – tekst został oznaczony odpowiednimi symbolami wskazującymi na zwyczaj/obyczaj/ obrzęd): zachowania zwyczajowe (z): rytm i treść posiłków, tradycyjność („zwykle jest tak...”); zachowania obyczajowe (o): np. związane z rolą płci – np. jakość chleba wskazuje na „jakość” gospodyni, hierarchią i rozdzielnością płci; zachowania obrzędowe (ob.): np. „parzenie herbaty”

Tekst z kluczem do ćwiczenia

Berberzy – posiłki

„Dawniej (zwłaszcza na wsi) jadało się **(z)** dwa posiłki dziennie, rano i wieczorem. **(z)** Podstawowym produktem spożywczym jest chleb. Są to płaskie bochenki (dawniej podpłomyki), kupowane w piekarni lub (na wsi) wypiekane w domu. **(o)** Dobrze wypieczony chleb stanowi o „klasie” gospodyni. **(z)** Płaski chlebek pełni rolę talerza, na którym kładzie się inne produkty spożywcze (np. mięso).

(z) Dawniej podstawowym posiłkiem (porannym) był chleb maczany w oliwie z oliwek, migdałów lub arganii bądź rzadziej w miodzie. Typowym posiłkiem wieczornym (lub dziennym, jeśli są goście) jest tzw. *tažin*, czyli jarzyny (głównie ziemniaki) zapiekane z różnymi dodatkami (mięsem, jajkiem itp.) w specjalnym glinianym naczyniu (misie ze stożkowatą przykrywką).

(z/o) Posiłki spożywają osobno mężczyźni i kobiety z dziećmi. Podczas posiłków, zwłaszcza gdy bierze w nich udział gość, obowiązuje szczególna etykieta. **(o)** Nie powinno się [zasady związane z jedzeniem] sięgać po jedzenie, dopóki gospodarz (lub najstarszy rangą gość) nie wypowie formułki *bismillah* („w imię Boga”). Posiłku nie należy spożywać „łapczywie”. **(o)** Je

się ręką – zawsze prawą (!), lewa ręka służy do celów higienicznych. **(z/o)** Gospodarz wydziela ze wspólnej miski co lepsze porcje według statusu gości (domowników). **(z/o)** Tradycyjnie, posiłki, przyrządzane przez kobiety, spożywali wpieryw mężczyźni **(o)** (niekiedy goszczono Europejki zyskując status „męskiego gościa”). Kobietom-domowniczkom pozostawiano „resztki”. **(z)** Nieodłącznym elementem każdego posiłku jest zielona herbata.

(z/ob.) Obowiązuje specjalna etykieta jej zaparzania. **(o)** Honor ten przypada przeważnie mężczyźnie, gospodarzowi lub najbardziej szanowanej osobie w danym towarzystwie. **(z/ob)** Gesty towarzyszące procedurze zaparzania są wyszukane (np. sposób nalewania herbaty ze specjalnych czajniczków do małych szklanek) i ze znanstwem ocenianie przez obecnych. Pierwszy napar się wylewa, podaje się i pije trzy kolejne napary. **(z/o)** W zasadzie nie można wypuścić gościa z domu (nawet gdy ‘wpadnie’ na chwilę) bez podania mu zielonej i mocno słodzonej herbaty. To samo dotyczy kontrahenta w biznesie”.

8. Narzędzia sprawdzające

Test.

9. Narzędzia wykorzystywane w trakcie szkolenia

Prezentacja PP, materiały do notowania, tablica/flipchart, teksty (materiał dla uczestników).

Jednostka szkoleniowa

- 1. Projekt szkoleniowy: Zwyczaje w kulturze imigrantów**
- 2. Jednostka szkoleniowa nr 2: Zachowania zwyczajowe: wprowadzenie do przykładów z życia Czeczenów (imigranci w kontekście ich społeczności rodzimych) – ćwiczenie**
- 3. Powiązanie z modułem baza wiedzy demonstratora**

Źródła – raporty:

- R. Vorbrich, Berberowie – charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski;
- W. Marchlewski, Mołdawianie – charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski;
- I. Czerniejewska, Uchodźcy – charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski.

Słownik:

Święto, zwyczaj, obyczaj.

[Słajd 2]

4. Cel jednostki

4.1. Wiedza

- wskazanie na przykłady zachowań zwyczajowych, charakterystycznych dla społeczności rodzimych imigrantów na przykładzie Czeczenów;
- wskazanie na cechy społeczności pochodzenia, jako istotny kontekst w zrozumieniu zachowań imigrantów w społeczeństwie przyjmującym.

4.2. Umiejętności

- rozpoznanie zachowań imigrantów związanych z warstwą zwyczajową;
- umiejętność formułowania opinii na forum.

4.3. Postawy

- otwartość i wrażliwość na odmienne zachowania u Innych.

5. Czas przeprowadzenia jednostki: 45 minut

[Slajd 3]

6. Przebieg jednostki

Część wykładowa - wprowadzenie (10 min.);

Ćwiczenie 1 (10 min.);

Ćwiczenie 2 (20 min.);

Podsumowanie (5 min.).

7. Opis jednostki jako procesu dydaktycznego

Jednostka 2 może przebiegać wg dwóch wariantów:

Wariant I jest kontynuacją jednostki 1. Zasadniczo dostarcza wiedzy na temat praktyk zwyczajowych/obyczajowych w społeczności rodzimej u Czeczenów, stanowiącej bagaż kulturowy imigrantów czeczeńskich.

Wariant II jest autonomiczny wobec jednostki 1, jednak z sugestią konsultacji Słownika Pojęć. Niezależnie od wariantów jednostka 2 zawiera wprowadzenie, które stanowi uzupełnienie wiedzy teoretycznej dotyczącej zwyczaju/obyczaju/obrzędu i jednocześnie służy nauce narzędzi (pojęć) dla zrozumienia praktyk zwyczajowych w ogóle. To dlatego również niezależnie od wariantów, następuje ćwiczenie utrwalające (Ćwiczenie 1). Odwołuje się ono do praktyk zwyczajowych u Polaków, w celu stworzenia kontrpunktu dla treści kolejnego ćwiczenia, w którym omawia się metodą układanki eksperckiej praktyki zwyczajowe i obyczajowe w społeczności rodzimej Czeczenów (Ćwiczenie 2). Skontrastowane treści dwóch ćwiczeń służą zrozumieniu natury praktyk zwyczajowych, przez które wyraża się ludzka egzystencja.

7.1. Część wykładowa - wprowadzenie

Przeważnie zachowania zwyczajowe, które określa się obyczajami z uwagi na związane z nimi sankcje moralne, wiążą się z kluczowymi dla ludzkiej egzystencji zjawiskami takimi jak narodziny czy śmierć oraz z zachowaniami mającymi istotne konsekwencje dla trwania biologicznego gru-

py, takimi jak zawieranie bliskich związków. W efekcie mówi się o „zwy-
czajach” związanych z narodzinami, śmiercią czy też zawieraniem mał-
żeństwa.

Małżeństwo i rodzina

Pojęcia te oddają uniwersalizm zachowań ludzi na całym świecie, jed-
nakże nie należy z tego wyciągać błędnego wniosku, że wszędzie zarówno
małżeństwo i rodzina posiadają taką samą postać. Występujące zróżnicowa-
nie świadczy o rozmaitych interpretacjach relacji pomiędzy kobietą a męż-
czyzną, ich dziećmi i grupą, z której pochodzą oraz w której funkcjonują.

Zawieranie (nawiązywanie) związków, albo „sojuszy” zawsze było
poddawane kontroli społecznej. Tak zwane małżeństwo jest w zasadzie
strukturą (współwystępujące i zależne od siebie elementy procesu) wymia-
ny, wynikającą z zakazu kazirodztwa (powstrzymanie się od relacji seksual-
nych z osobami blisko spokrewnionymi), który ostatecznie zmuszał do
dwóch rodzajów praktyk: (1) egzogamii, będącej najczęstszą formą zawiera-
nia związku z partnerem spoza ścisłego kręgu krewniaczego oraz spoza
własnej, szeroko rozumianej grupy; (2) endogamii, stanowiącej o doborze
partnera jedynie wewnątrz własnej grupy, ale z pominięciem osób blisko
spokrewnionych. W kontekście zróżnicowania kulturowego małżeństwo
jest związkiem przynajmniej dwóch partnerów, najczęściej kobiety i męż-
czyzny. W wielu społecznościach jest związane z zasadą wymiany kobiet.
Wymiana to akt z korzyścią dla obu grup: dawców i biorców. Często też jest
interpretowane przez strony jako akt polityczny, pozwalający zawiązywać
sojusze, mający wymiar świadczeń symbolicznych, materialnych, o określo-
nych pozytywnych konsekwencjach ekonomicznych oraz więziotwórczych.
Zasadniczo wyróżnia się dwa ogólne typy małżeństw: monogamiczne
(uznany społecznie związek dwóch partnerów), poligamiczne (uznany spo-
łecznie związek kobiety z więcej niż jednym partnerem, czyli poliandria
oraz związek mężczyzny z więcej niż jedną partnerką, czyli poligynia).
Współcześnie występuje termin: małżeństwo mieszane, który oznacza zwią-
zek dwóch osób pochodzących z różnych grup narodowościowych, wyzna-
niowych.

Rodzina

Małżeństwo jest najmniejszym elementem większej struktury, która sta-
nowi rodzinę. Przyjmuje się, że istnieją dwa typy rodzin. Małą tworzy hete-
roseksualny związek posiadający potomstwo, wielką zaś co najmniej dwie
rodziny małe, w których, oprócz kobiety i mężczyzny, ich dzieci są także
współmałżonkowie dzieci i ich potomstwo.

Dom

Wraz z małżeństwem i rodziną należy mówić o pojęciu domu. Wbrew oczywistym sądom należy ono do trudnych i niejednoznacznych. Jednakże można ogólnie przyjąć, że odnosi się zarówno do przestrzeni materialnej, symbolicznej, jak i więzi społecznych oraz ekonomicznych. Jest obszarem, który wiąże się z podstawowymi dla ludzkiego funkcjonowania typami relacji społecznych manifestujących się w codziennej praktyce: z zawiązaniem i rozpadem związków, pokrewieństwem, powinowactwem oraz z ważnymi fenomenami egzystencjalnymi, jak narodziny i śmierć.

PODSUMOWANIE

👉 Warto zapamiętać:

Czym jest zwyczaj?

Czym jest obyczaj?

Kiedy zachowanie staje się obrzędowe?

Podsumowanie (odpowiedzi)

Zwyczaj są powszechnie znanymi schematami postępowania, które mogą być w jakiejś mierze dowolnie interpretowane, np.: potrawy świąteczne – ich obecność jest oczywista, ale zestaw zależy o lokalnej inwencji, zawieranie ślubów – jest znane, jednak rozmaicie realizowane.

Obyczaj to forma zwyczaju, który jest normą. Dotyczy zasad postępowania i wartościowania zachowań w obszarach: relacji pomiędzy płciami, osobami starszymi a młodszymi, hierarchii i dominacji w obrębie grupy i pomiędzy grupami.

Zachowanie staje się obrzędowym, jeśli najpierw ma charakter obyczaju, który następnie zostaje wyeksponowany. Charakterystycznym elementem obrzędu jest obecność symboli, przy czym ich znaczenie nie musi być znane grupie i może ulec zmianie.

7.2. Ćwiczenia

[Slajd 4]

Ćwiczenie nr 1. Prezentacja opinii

Cel ćwiczenia: Celem jest utrwalenie wiedzy stanowiącej uzupełnienie treści teoretycznych związanych z zachowaniami zwyczajowymi – obyczajowymi, co pozwoli poznać i ewentualnie poddać głębszej autorefleksji różnice kulturowe pomiędzy własną kulturą a kulturą imigrantów.

Czas trwania ćwiczenia: 5 minut.

Opis metody: Prezentacja opinii

Prowadzący prosi uczestników o odpowiedź na pytanie: „Jaki typ małżeństwa, rodziny dominuje wśród Polaków?” i informuje, że odpowiedzi powinny odnosić się do treści wykładu. Prowadzący w podsumowaniu akcentuje następujące charakterystyki: monogamiczny typ małżeństwa, zmiany w zakresie obyczajów dotyczących rozwodów, które coraz częściej są praktykowane i akceptowane, nawet wśród osób wyznających katolicyzm.

[Slajd 5]

Ćwiczenie nr 2. Zwyczaje/obyczaje u Czeczenów – wybrane przykłady

Cele ćwiczenia:

- utrwalenie wiedzy na temat zachowań obyczajowych w odniesieniu do Czeczenów i w kontekście relacji sfery obyczajowej a obszarami kluczowymi dla istnienia grupy;
- ćwiczenie umiejętności formułowania wypowiedzi na forum;
- ćwiczenie wrażliwości na zachowania kulturowe Inných.

Czas trwania ćwiczenia: 20-25 minut.

Opis metody typu: układanka ekspercka.

1. Do wykonania ćwiczenia należy przygotować materiał źródłowy – dwa teksty, oraz materiały do notowania dla wszystkich uczestników szkolenia.
Tekst nr 1 dotyczy praktyk związanych ze ślubem, rozwodem u Czeczenów.
Tekst nr 2 dotyczy praktyk związanych ze świętami i pogrzebem.
2. Jednostka może przebiegać w dwóch wariantach:
wariant I zakłada, że wcześniej prowadzący zrealizował już jednostkę 1;
wariant II dotyczy tylko jednostki 2 i jest autonomiczny wobec jednostki 1.
3. Warianty:

WARIANT I. Sugestia: jeśli prowadzący realizuje tę jednostkę wspólnie z jednostką 1, to na zakończenie jednostki 1 powinien przekazać grupie wersje tekstów źródłowych stanowiących podstawę dla przeprowadzenia jednostki 2.

Omówienie ćwiczenia

Na zajęciach prowadzący dzieli uczestników na 2 grupy. Wyjaśnia zasady podziału w grupach. W każdej grupie należy wyłonić liderów oraz

ambasadorów wiedzy, czyli pozostałych członków grupy. Następnie prowadzący wyjaśnia zasady pracy, zakładając, że uczestnicy wcześniej przeczytali oba teksty. Liderzy otrzymują teksty: tekst I dla lidera grupy I, a tekst II lidera grupy II. Zadaniem liderów jest podział swojej grupy na podzespoły „ambasadorów wiedzy” oraz zreferowanie tekstu na forum własnej grupy. Lider referuje kolejno przykłady, a zadaniem podzespołów jest zapamiętanie tylko jednego przykładu wg zasady podzespól I – przykład 1, podzespól II – przykład 2, itd. Zadaniem podzespołów jest zwrócenie uwagi na przykłady oraz współpraca w celu zapamiętania, a następnie powtórzenia przykładu (dozwolone notowanie). Następnie ambasadorzy z grupy I referują grupie II przykłady wg zasady podzespól I – przykład 1, podzespól II – przykład 2. Po tym role się odwracają, wg takiego samego schematu grupa II referuje przykłady grupie I. Dopiero prezentacja wszystkich przykładów doprowadza do poznania wiedzy z tej jednostki. Uczestnicy zapoznając się z przykładami, nie tylko utrwalają wiedzę z części 1, ale nabywają nową. Rolą prowadzącego jest zadbanie o to, aby każda z grup otrzymała odpowiednio wcześniej właściwy materiał źródłowy oraz moderowanie przebiegu ćwiczenia, w taki sposób, aby każdy z jego uczestników miał możliwość wypowiedzenia się w zakresie prezentowanego przykładu. Ponadto należy zadbać o to, aby w czasie opowiadania przykładów nie zadawano pytań mówiącym. Prowadzący ocenia jakość referowania przykładów, wskazując na to, co zostało jasno lub niejasno przekazane (zarówno w odniesieniu do liderów, jak i do ambasadorów).

WARIANT II. Sugestia: jeśli prowadzący realizuje tę jednostkę jako autonomiczną wobec jednostki 1, wówczas może wskazać uczestnikom możliwość konsultacji Słownika Pojęć na temat zwyczaju/obyczaju/obrzędu.

Omówienie ćwiczenia

Prowadzący rozdaje teksty na zajęciach i przeznacza czas na ich przeczytanie – ok 10 min. Tym samym w podsumowaniu ćwiczenia należy ograniczyć komentarz do wskazania tylko przykładów, które zostały jasno przekazane. Przebieg ćwiczenia różni się w niektórych aspektach od ćwiczenia w Wariancie I. Z tego powodu należy zapoznać się z tym, co poniżej.

Na zajęciach prowadzący dzieli uczestników na dwie grupy oraz rozdaje im teksty: grupa I – tekst I, grupa II – tekst II. Wyjaśnia zasady podziału w grupach. W każdej grupie należy wyłonić liderów oraz ambasadorów wiedzy, czyli pozostałych członków grupy. Następnie prowadzący wyjaśnia zasady pracy.

Zadaniem liderów jest podział swojej grupy na podzespoły „ambasadorów wiedzy” oraz zreferowanie tekstu na forum własnej grupy, po tym jak

każda z grup się z nim zapozna. Lider referuje kolejno przykłady a zadaniem podzespołów jest zapamiętanie tylko jednego przykładu wg zasady podzespół I – przykład 1, podzespół II – przykład 2, itd. Zadaniem podzespołów jest zwrócenie uwagi na przykłady oraz współpraca w celu zapamiętania, a następnie powtórzenia przykładu (dozwolone notowanie). Następnie ambasadorzy z grupy I referują grupie II przykłady wg zasady podzespół I – przykład 1, podzespół II – przykład 2. Po tym role się odwracają, według takiego samego schematu grupa II referuje przykłady grupie I.

Zaprezentowanie wszystkich przykładów doprowadza do poznania wiedzy z tej jednostki. Uczestnicy, zapoznając się z przykładami, utrwalają wiedzę z wprowadzenia i ewentualnie Słownika Pojęć. Rolą prowadzącego jest przygotowanie i tekstów oraz moderowanie przebiegiem ćwiczenia, aby w czasie opowiadania przykładów, nie zadawano pytań mówiącym. Prowadzący ocenia jakość referowania przykładów, wskazując na to, co zostało jasno przekazane, ale bez rozróżniania na liderów i ambasadorów, jak to ma miejsce w wariancie I.

Tekst nr 1 dla Grupy I

Ślub

Niemal niemożliwe jest, by Czechenka poślubiła osobę innej narodowości. Czecheni uważają, że narodowość dziedziczy się po ojcu, więc bardzo niechętnie zgodziliby się na taki ślub. Prędzej mężczyzna mógłby się ożenić z „cudzą” kobietą. Jednak najlepiej, żeby była praktykującą muzułmanką, gdyż to do roli matki należy wychowanie religijne dziecka. Adajew pisze, że „Czechenka ma wolny wybór w wyborze męża, nikt nie może podejmować za nią decyzji ani wywierać presji” (Adgar-Adajew 2005, s. 218). Wiąże się to z przekonaniem, że dziecko poczęte w związku bez miłości będzie niepełnosprawne.

Staranie się o partnerkę wśród Czechenów związane jest z wieloma zwyczajami: chłopcy i dziewczęta mogli się spotykać tylko w określonych miejscach – przy źródle, na wieczorkach tanecznych (*wieczierinkach*), podczas pomocy sąsiedzkiej lub budowie domu. W staraniach o dziewczynę pomagała pośredniczka (np. kuzynka lub siostra), która dopytywała dziewczynę, czy zgadza się na te zaloty. Jeśli zgadzała się, dawała chłopcu w zastaw chusteczkę lub jakiś drobiazg. Spotkania zawsze odbywały się w obecności przyzwoitki. Dziewczyna jest nietykalna dla chłopaka, para nie dotyka się nawet przypadkowo, uczucia wyrażane są ukradkowymi spojrzeniami i tonem głosu (Adgar-Adajew 2005, s. 218-220).

Kandydatka na żonę dla Czechena musi być zaakceptowana przez rodzinę, szczególnie przez dziadków, gdyż oni wiedzą najwięcej o rodzinie

dziewczyny. Musi być oceniona jako osoba, która będzie potrafiła zadbać o dom, będzie szanowała tradycję i religię oraz musi być dziewicą.

Scenariusz związany z wyjściem za mąż jest następujący. Kiedy dziewczyna podejmie decyzję, wymyka się z domu i spotyka się z ukochanym i jego przyjaciółmi w określonym czasie i miejscu. Odprowadza ją tam starsza siostra lub żona brata. Najstarszy z mężczyzn wręcza podarek odprowadzającej, mówiąc „biorę za świadków niebo i ziemię, oto jesteś naszą bratową!”, a młodą w symboliczny sposób porywają, odwożąc do domu rodziców narzeczonego, najlepiej ze strony matki. Od tego momentu aż do ślubu dziewczyna jest pod ich opieką. Rodzice młodej zostają poinformowani przez krewnych pana młodego, zawierają umowę ślubną. Rodzina panny młodej nie bierze udziału w ślubie i weselu. Ślub odbywa się w domu pana młodego w obecności świadków. W weselu nie bierze udziału pan młody, a panna młoda ubrana w skromny strój i półprzezroczystą zasłonę stoi przez całe wesele. Dawniej strój ten wiązał się ze zwyczajem przyjęcia nowej osoby do klanu (Jaimoukha 2005, s. 133). Goście podchodzą, żeby ją poznać i pozdrowić jako nowego członka rodziny, podarować prezenty. Miesiąc po ślubie para młoda przyjeżdża do domu żony, odbywa się małe przyjęcie, a następnie pan wraca do siebie. Młoda żona zostaje z rodziną przez dwa tygodnie. Ma czas na przygotowanie swojej wyprawy i prezentów dla siostr i kuzynek męża, otrzymuje prezenty od swojej rodziny na nowe życie. Wreszcie jest odprowadzona do teściów. Jeśli młodzi nie mają jeszcze domu, zabierają się za jego budowę (Adger-Adajew 2005, s. 219-220).

Rozwody i poligamia

Spółczesność czeczeńskie przed przyjęciem islamu było monogamiczne i nie akceptowano rozwodów (wpływy pogańskie i chrześcijańskie). Po przejściu na religię muzułmańską poligamia i rozwody zostały usankcjonowane. Czeczeni bardzo rzadko korzystali z przywileju posiadania kilku żon, szczególnie że Sowietów zakazali praktyk poligamicznych, a każdy związek musiał być oficjalnie zarejestrowany. Prawo to zostało jednak wykorzystane w sytuacji po pierwszej wojnie czeczeńskiej – była zbyt duża dysproporcja między kobietami a mężczyznami (Jaimoukha 2005, s. 138).

Tekst nr 2 dla Grupy II

Święta

Poza świętami muzułmańskimi Czeczeni obchodzą uroczystości, wywodzące się z czasów sowieckich: Pierwszy Maja, Nowy Rok oraz Dzień Kobiet. Święta te obchodzone były publicznie w parkach i miejscowych kino-

teatrach (Kaliszewska 2010, s. 415). Do tej pory uchodźcy chętnie o nich opowiadają i w miarę możliwości świętują. Kiedyś zaproszona zostałam na „Ósmego Marca”, na przyjęcie przygotowane przez Czechenki z obowiązkowymi pokazami tańców. Wśród zaproszonych kobiet były pracownice socjalne, oraz kobiety na różnych stanowiskach, pracujące w pobliskiej szkole.

Pogrzeb

Niezmiernie ważna dla każdego Czechena jest świadomość, że zostanie on pochowany w Czechenii, wśród swoich, zgodnie z tradycyjnym obrzędem *tezjat*. Człowiek poważnie chory jest otoczony w Czechenii troską całej społeczności, która wesprze go w ostatnich chwilach życia. W momencie śmierci każdy ma prawo zapłakać. Rozpacz nie może trwać zbyt długo, gdyż trzeba wykonać wszystkie niezbędne czynności: zmarłego trzeba umyć, ubrać i okryć białym całunem, przygotowuje się stoły dla gości. Jeden ze starszych rodu jest przewodniczącym uroczystości – deleguje zadania młodszym: trzeba zawiadomić o śmierci, przygotować grób, zająć się gośćmi. Kiedy grób jest przygotowany, zmarłego na noszach przynosi się pomiędzy gości, tu odbywa się symboliczne pożegnanie ze zmarłym i przebaczenie mu win oraz załatwienie wszelkich spraw z rodziną. Jeśli ktoś umarł nocą lub nad ranem powinien być pochowany do wieczora, jeśli po południu obrzęd pogrzebowy powinien odbyć się następnego dnia. Do tego czasu przy zmarłym czuwa się i odprawia modlitwy. Kobiety nie uczestniczą w pochówku, uważa się, że nie powinny widzieć tych, których rodzą, składanych w ziemi. Kobieta na widok konduktu powinna również zakryć twarz chustką.

Kiedy mężczyźni docierają do cmentarza, najpierw modlą się za zmarłych, składają zmarłego i wszystkie przedmioty, których używano przy pochówku do grobu i zasypują ziemią. Na koniec czytane są sury z Koranu oraz polewa się mogiłę wodą.

W pierwszy piątek po pogrzebie kobiety przychodzą uporządkować grób. Zwykle na grób stawia się pomnik z kamienia, lub maszty z proporczykami dla tych, którzy polegli za ojczyznę.

8. Narzędzia sprawdzające

Test.

9. Narzędzia wykorzystywane w trakcie szkolenia

Prezentacja PP, materiały do notowania, tablica/flipchart, teksty (materiał dla uczestników).

15 Projekt szkoleniowy

Aktywność zawodowa imigrantów: uwarunkowania i skutki

Cele projektu

Etos pracy i kultura prowadzenia działalności gospodarczej są bardzo mocno osadzone w rzeczywistości społeczno-kulturowej. Obowiązujący obecnie i rozpowszechniany poprzez procesy globalizacji etos pracy i prowadzenia biznesu w krajach cywilizacji Zachodu oparty jest na purytańskim systemie wartości. Innymi słowy posiada swoje korzenie w protestanckiej wersji chrześcijaństwa, czyli pomimo swojej współczesnej świeckości ma pochodzenie religijne. Należy w związku z tym domyślać się, że w innych kręgach kulturowych, związanych z innymi systemami religijnymi, wykształciły się odmienne etosy pracy i mimo wspomnianych standaryzujących rzeczywistość procesów globalizacyjnych odciskają swoje piętno na codziennej aktywności pracowniczej i biznesowej. Projekt ma szkolenym umożliwić zapoznanie się z tą odmiennością etosową w odniesieniu do imigrantów/cudzoziemców pochodzących z dwóch pozaeuropejskich kręgów kulturowych.

Uzyskana na ten temat wiedza pozwoli szkolenym lepiej zrozumieć zasady stratyfikacji społecznej wśród imigrantów/cudzoziemców wynikających z pracy zawodowej. Taka umiejętność niewątpliwie przyczyni się do lepszego zrozumienia zależności biznesowych i pracowniczych w społecznościach imigrantów/cudzoziemców. Celem szkolenia jest także uświadomienie uczestnikom, że obowiązujące w naszej kulturze zasady pracy i prowadzenia biznesu nie są jedynymi, które mogą kształtować stosunki międzyludzkie.

Pozyskana wiedza dotyczy:

- poznania różnych sposobów rozumienia pracy i zmian historycznych w systemie pracy,

- poznania odmiennych etosów pracy i innych uwarunkowań podejmowania aktywności zawodowej przez imigrantów z Chin i krajów Afryki Subsaharyjskiej,
- poznania stratyfikacyjnej funkcji pracy we współczesnym zróżnicowanym kulturowo społeczeństwie.

Kształtowane umiejętności dotyczą:

- rozpoznawania postaw i zachowań imigrantów/cudzoziemców wynikających z socjalizacji w odmiennych systemach pracy i etosu pracy,
- rozumienia uwarunkowań wyboru zróżnicowanych form aktywności zawodowej przez imigrantów/cudzoziemców,
- rozumienia wpływu pracy na proces stratyfikacji społecznej w grupach imigrantów/cudzoziemców.

Postawy

- poszerzenie dyspozycji szkolonych do postaw i zachowań uwzględniających odmienność cudzoziemców/imigrantów związaną z ich odrębnością w zakresie uwarunkowań podejmowania aktywności zawodowej.

Informacje dodatkowe:

Projekt składa się z trzech jednostek o charakterze wykładowym uzupełnionym ćwiczeniami i pytaniami aktywizującymi intelektualnie szkolonych oraz jednostki weryfikującej wiedzę w postaci testu wielokrotnego wyboru.

Wykaz jednostek szkoleniowych:

1. Etos i kultura pracy.
2. Formy aktywności zawodowej – przykład imigrantów z Chin i krajów Afryki Subsaharyjskiej.
3. Praca jako czynnik stratyfikacji społecznej.
4. Test weryfikujący wiedzę.

Forma weryfikacji wiedzy:

Test wielokrotnego wyboru.

Jednostka szkoleniowa

- 1. Projekt szkoleniowy: Aktywność zawodowa imigrantów: uwarunkowania i skutki**
- 2. Jednostka szkoleniowa nr 1: Etos i kultura pracy**
- 3. Powiązanie z modułem baza wiedzy**

Słownik:

grupa społeczna.

Bibliografia - wybór:

Stadniczeńko S. (2009), Etos pracowników zawodów administracji publicznej, (w:) Jerzy Supernat J. (red.), *Między tradycją a przyszłością w nauce prawa administracyjnego. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Janowi Bociowi*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, s. 644-659.

Swadźba U. (2001), *Śląski etos pracy*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

[Slajd 2]

4. Cel jednostki

4.1. Wiedza

- charakterystyka odmiennych sposobów rozumienia pracy, etosu pracy i jego elementów składowych.

4.2. Umiejętności

- rozpoznawanie postaw i zachowań składających się na kulturę pracy wynikającą z socjalizacji w ramach odmiennych etosów pracy.

4.3. Postawy

- kształtowanie otwartości wobec postaw i zachowań wynikających z kultury pracy ukształtowanej przez etosy pracy odmiennych grup społecznych (etnicznych, narodowych, religijnych, zawodowych).

5. Czas przeprowadzenia jednostki: 45 minut

[Slajd 3]

6. Przebieg jednostki

- wykład zawierający treści dotyczące:
  - a/ odmiennych sposobów rozumienia pracy,
  - b/ sposobu rozumienia etosu pracy,
  - c/ charakterystyki elementów składowych etosu pracy i jego kulturowych uwarunkowań;
- podsumowanie.

7. Opis jednostki jako procesu dydaktycznego

Jednostka składa się z wykładu. Nie wymaga ona wcześniejszego przygotowania merytorycznego szkolonych. Szkolący w postaci wykładu prezentuje treści zawarte w jednostce szkoleniowej. W trakcie wykładu szkolący pobudza aktywność szkolonych za pomocą pytań dodatkowych, mających na celu także ugruntowanie treści przekazywanych w czasie wykładu. Odpowiedzi na pytania powinny być skomentowane przez szkolącego w kontekście ich adekwatności.

7.1. Treść wykładu

[Slajd 4]

Słowo praca jest zazwyczaj rozumiane na dwa sposoby:

- 1/ rzeczowy – w tym znaczeniu chodzi o wytwór czyjejs działalności, coś, co można pokazać i powiedzieć, że to jest kogoś praca. Wskazujemy na jakiś wytwór materialny, który jest dziełem człowieka, np. książkę (zawarta w niej połączona praca, autora, redaktora, recenzenta i drukarza) czy budowlę (zawarta w niej połączona praca architekta i budowniczego). Praca w ujęciu rzeczowym odnosi się do obiektywnego wytworu. Nie musi on być stworzony przez człowieka, natomiast powinien służyć człowiekowi. W konsekwencji pojęcie pracy stosowane jest także w określonym kontekście do działań zwierząt: pracuje koń na roli, pracują pszczoły, psy dzielą się na pracujące i niepracujące itd.

2/ czynnościowy – jest to ujęcie subiektywne pracy. Pojawia się wtedy, gdy w przypadku działania pojawia się odczucie wysiłku, który człowiek znajduje na podstawie doznania wewnętrznego. Rozumienie czynnościowe pracy zakłada, że nie musi ona prowadzić do określonego wytworu.

Rozróżnienie rzeczowe i czynnościowe pracy jest ważne dla nauk społecznych, ponieważ zajmują się ona zasadniczo czynnościowym ujęciem pracy, które jest związane z działalnością ludzką. W niej zaś kluczowe znaczenie ma czynnik subiektywny. To rozróżnienie posiada także ogromną praktyczną wagę w życiu zbiorowym ludzi. Przy subiektywnym ujęciu coś, co dla kogoś jest pracą, dla innego nią nie jest. Taka sytuacja może występować w przypadku różnic kulturowych pomiędzy imigrantami i społeczeństwem przyjmującym. Dzieje się tak ponieważ praca w społecznym rozumieniu obejmuje kwalifikacje, sposób organizacji procesu pracy i zespołów ludzkich, urządzenia i cały warsztat pracy oraz wyprodukowane dobra. Wszystkie one stanowią elementy kultury danej społeczności.

Pytanie do uczestników szkolenia. Czy spotkaliście się w ramach doświadczeń w SG z odmiennym określaniem pracy przez imigrantów/cudzoziemców?

Praca może być przedmiotem co najmniej trzech różnych rodzajów ocen:

- 1/ utylitarne podkreśla pożyteczność pracy dla wykonującego (zyskuje środki utrzymania) i całego społeczeństwa (powiększa jego bogactwo, a także prestiż, znaczenie),
- 2/ emocjonalne (moralne i/lub estetyczne) wskazuje na stosunek psychologiczny wobec wykonujących pracę i sprawia, że osoby, które pracują, są lepiej postrzegane niż osoby niepracujące lub bezrobotne,
- 3/ hedonistyczne wskazują na stosunek do pracy osoby pracującej. Pozytywne oceny dotyczą pracy dającej satysfakcję i przyjemność, negatywne natomiast odnoszą się do pracy sprawiającej przykrość i nie przynoszącej satysfakcji.

[Słajd 5]

Praca rozumiana w sposób czynnościowy, pomimo naznaczenia indywidualnym subiektywizmem, ma istotne znaczenie społeczne. Czynności jednostek prowadzą bowiem do wytwarzania lub podtrzymywania wartości i norm, odnoszących się do relacji z innymi osobami, wpływających na poziom integracji społeczności. Wykonywanie pracy w grupie, podział czynności w związku z realizowanymi zadaniami strukturalizuje i integruje ją.

Wartości i normy związane są z jakością wykonywanej pracy, jej rzetelnością. Tworzą one etos pracy, który jest cechą grupy społecznej.

Etos to charakterystyczny dla danej grupy społecznej zespół wartości i norm, odnoszący się do wartości fundamentalnej, przejawiający się w praktyce w konkretnych zachowaniach. Wartość naczelną jest elementem integrującym grupę, wyróżniającym ją od innych grup i jest z reguły pozytywna.

Etos obejmuje wartości, normy i zachowania.

1/ wartości

a/ autoteliczne i instrumentalne

Praca jako wartość autoteliczna (cel) jest rozumiana jako cel grupy, a również jako cel jednostki. Dla grupy praca jest wartością jako sposób na życie, występuje duma z pracy i jej efektów. W tym kontekście praca stanowi element wyróżniający grupę spośród innych grup. Dla jednostki autoteliczność pracy polega na traktowaniu jej jako życiowego celu, a w konsekwencji podporządkowaniu jej innych wartości.

Praca jako wartość instrumentalna (środek do celu) dla grup społecznych i jednostek jest narzędziem służącym osiągnięciu innych celów, w szczególności społecznie pożądanym dóbr (np. materialnych, prestiżu, władzy). Jest także instrumentem spędzania czasu poza pracą, a w szczególności bardziej kosztownych form spędzania wolnego czasu.

W praktyce często wartość autoteliczna i instrumentalna pracy nakładają się na siebie lub jedna przechodzi w drugą. Może się tak zdarzyć, że praca, która była wartością instrumentalną dla kogoś, kto zamierzał uzyskać tylko wartości materialne, w efekcie ich uzyskania staje się wartością autoteliczną.

Pytanie do uczestników szkolenia. Czy takie zróżnicowanie pracy jako wartości autotelicznej i instrumentalnej spotkaliście u poszczególnych grup cudzoziemców/imigrantów?

b/ centralne i peryferyjne

Praca może być wartością zarówno centralną, jak i peryferyjną. W tym pierwszym przypadku stanowi ona dla grup społecznych i jednostek wartość autoteliczną. Jej ewentualna utrata jest poważnym problemem o charakterze zarówno społecznym, jak i psychologicznym. Społecznym, ponieważ prowadzi do spychania na margines społeczności. Psychologicznym, ponieważ utrata pracy wiąże się z negatywnymi emocjonalnymi uczuciami może stanowić powód utraty wiary we własne możliwości.

We współczesnych społeczeństwach praca jest wartością peryferyjną dla członków grup kontrkulturowych, demonstrujących zdecydowanie negatywny stosunek do pracy zawodowej.

Trzeba przy tym pamiętać, że dla części pracujących stanowi ona przykrą konieczność, od której chętnie by się uwolnili.

[Slajd 6]

2/ normy

Normy społeczne zawierają oczekiwania grupy społecznej w stosunku do jednostki i są postrzegane w kategoriach powinności i przymusu. Istotną cechą norm stanowi aspekt powinnościowy związany z oczekiwaniem określonych zachowań członków grupy. Zazwyczaj wiąże się z kontrolą i sankcją społeczną. W kontekście pracy podstawowym zagadnieniem jest siła nacisku, jaką dysponuje grupa, w celu wyegzekwowania od jej członków obowiązku pracy i atrybutów z nią związanych.

Od członków grupy oczekuje się określonego zachowania w celu realizacji wartości grupy etosowej. Normy etosowe to najczęściej normy społeczne, które regulują stosunki międzyludzkie na względnie rozległym obszarze w ciągu życia kilku pokoleń. Wskazują członkom grupy społecznej, jak powinni postępować oraz jakiego postępowania powinni się wystrzegać. Istotnym problemem jest internalizacja norm, czyli uznanie ich przez jednostki jako własnych. Ona sprawia, że przestrzeganie norm staje się wewnętrzną potrzebą jednostki.

W warunkach współczesnych społeczeństw cywilizacji Zachodu obowiązek pracy jest normą społecznie akceptowaną. Osoby niepracujące, szczególnie z własnej „winy”, są postrzegane negatywnie. Powodem jest wiązanie pracy z zaspokojeniem podstawowych potrzeb egzystencjalnych.

Poważny problem normatywny pojawia się w przypadku oceny atrybutów wykonywanej pracy, czyli jej jakości. Solidność, sumienność, uczciwość w pracy nie są wartościami powszechnie akceptowanymi. Brak ich internalizacji prowadzi do łamania związanych z nimi norm.

Normy związane są także z etyką pracy (często zawodową), która jest również elementem etosu pracy. Szczególnie dotyczy to zespołu norm, którym powinien kierować się pracownik wykonujący dany zawód.

System norm powiązany jest z systemem nakazów i zakazów, a następnie sankcji za ich nieprzestrzeganie. W odniesieniu do pracy sankcje dotyczą uchylania się od pracy i braku oczekiwanej jakości jej wykonania. Mogą one mieć charakter formalno-prawny lub społeczny. W tym drugim przypadku ważna jest siła nacisku grupy na jednostkę, możliwość egzekwowania prze-

strzegania norm pracy w procesie kontroli społecznej. W wielu kulturach pracy sankcja społeczna jest niezwykle ważnym i skutecznym środkiem wymuszania przestrzegania norm dotyczących wykonywania pracy.

[Slajd 7]

3/ zachowania

Sfera behawioralna jest jednym z elementów konstytutywnych etosu. Zachowania członków grupy stanowią o ich stylu życia i przynależności do grupy etosowej. Są one niezbędnym elementem realizacji etosu. Jednostka, realizując wartości i normy etosu, ma ograniczoną przestrzeń działania i zachowania. W każdej grupie społecznej ludzkie działania są kulturowo zorientowane. Wartości wyznaczają cele, do których członkowie grupy powinni dążyć, a normy określają sposoby osiągnięcia tych celów.

Różne sposoby reakcji ludzi na kulturowo określone wartości i normy:

- a/ konformizm – jednostka akceptuje zarówno kulturowo określone cele-wartości, jak i normy, czyli środki, za pomocą których te cele ma osiągać,
- b/ innowacja – jednostka akceptuje wartości, ale nie akceptuje norm i wprowadza nowe, własne,
- c/ wycofanie – jednostka odrzuca zarówno wartości, jak i normy, nie próbując ich zastępować innymi w danej grupie schodzi na jej margines (np. wycofanie się z życia miejskiego i ucieczka „na wieś”; budowanie etnicznych gett przez imigrantów/cudzoziemców).

Pytanie do uczestników szkolenia. Proszę podać przykład wycofania się imigrantów/cudzoziemców wobec wartości i norm obowiązujących w naszym społeczeństwie?

d/ bunt – jednostka odrzuca zarówno wartości, jak i normy kulturowe danej grupy społecznej i zastępuje je nowymi, odmiennymi.

Zachowania członków grupy są zależne od czynników:

- a/ wewnętrznych, czyli ich motywacji, a także osobowości (np. nie wszyscy są jednakowo chętni do pracy), a więc czynników dyspozycyjnych. Zadaniem grupy etosowej jest wytworzenie takich motywacji, aby znaczna część członków grupy brała udział w realizacji zasadniczych jej celów. Stosując wewnętrzne sankcje pozytywne (nagrody) i negatywne (kary), grupa mobilizuje jednostki, które nie zawsze chcą uczestniczyć w realizacji etosu grupowego.
- b/ zewnętrznych, czyli możliwości stworzonych przez warunki społeczno-ekonomiczne, a więc czynników sytuacyjnych. Warunki zewnętrzne mogą stwarzać istotne przeszkody w realizacji etosu grupy (np.

trudno urzeczywistniać etos pracy, gdy nie ma motywacji do pracy, czy etos nauki, gdy nie ma warunków materialnych). Czynniki zewnętrzne kształtowania etosu mogą prowadzić do braku możliwości realizacji wartości etosowych grupy, bądź te wartości będą spychane na inne sfery życia, np. sferę prywatną.

W wypadku pracy jako naczelnej wartości ważne jest uwzględnienie możliwości realizacji tej wartości: sposób jej traktowania w działaniu (autoteliczny, instrumentalny) oraz możliwość realizacji innych wartości związanych z pracą, jej atrybutów, solidności, sumienności, uczciwości i zdyscyplinowania. Brak warunków zewnętrznych do realizacji tych cech powoduje zanik etosu pracy.

[Slajd 8]

Spółeczny charakter etosu

Grupa wytwarza swój etos, a jednostki realizują go w ramach grupy jako jej członkowie. Grupa buduje swoją strukturę na podstawie realizacji wartości etosowych, hierarchizuje tę strukturę, określa ważniejsze i mniej ważne pozycje społeczne oraz stosuje sankcje w wypadku niezrealizowania wartości grupowych.

Pytanie do uczestników szkolenia. Czy potraficie podać przykład takiego nacisku grupy na jednostkę w przypadku cudzoziemców, z którymi spotkaliście się podczas pracy w SG?

Każdy etos, w tym także etos pracy wytwarza więź społeczną, a także określa zasadę odrębności na kanwie wytworzonych wzorców społecznych. Traktuje jako swoich członków grupy etosowej, a za obcych tych, którzy do niej nie należą. Członkowie należący do grupy realizują wartości i normy etosowe.

Spółeczny charakter etosu jest związany także z występowaniem procesu stereotypizacji. Wykonywanie pracy przez członka jakiejś grupy zawodowej, narodowościowej, etnicznej czy religijnej w świadomości grupowej łączy proces stereotypizacji z etosem pracy. I tak inaczej pracuje np. stereotypowy Niemiec, inaczej stereotypowy Turek. Również niektóre grupy zawodowe poddane są stereotypizacji związanej z etosem pracy.

Pytanie do uczestników szkolenia. Czy potraficie wskazać stereotypowe etosy pracy grup etnicznych, z którymi spotkaliście się w trakcie swojej pracy w SG?

[Slajd 9]

PODSUMOWANIE

Do zapamiętania:

Na czym polega rzeczowy i czynnościowy sposób rozumienia pracy?

Co to jest etos pracy?

Jaką rolę odgrywają wartości i normy w etosie pracy?

Jak ludzie mogą reagować na zawarte w etosie wartości i normy?

Co oznacza społeczny charakter etosu pracy?

Podsumowanie (odpowiedzi)

Rzeczowy sposób rozumienia pracy odnosi się do wytworu czyjejś działalności, czegoś, co można zademonstrować jako efekt czyjejś pracy. Czynnościowy sposób rozumienia pracy ma charakter subiektywny, odnosi się do odczucia wysiłku identyfikowanego jako efekt pracy.

Etos pracy to charakterystyczny dla danej grupy społecznej zespół wartości i norm, odnoszący się do pracy jako wartości fundamentalnej, przejawiający się w praktyce w konkretnych zachowaniach.

Wartości i normy w etosie pracy wyznaczają, po pierwsze, określają znaczenie pracy w systemie kultury danej grupy. Po drugie, wskazują na pożądane sposoby aktywności dotyczące zasad wykonywania pracy.

Istnieją cztery podstawowe typy reakcji na normy i wartości zawarte w etosie pracy. Jest to: konformizm, innowacja, wycofanie i bunt.

Społeczny charakter etosu oznacza, że jest on wytworzony w ramach grupy społecznej, a jednostki uczą się go i realizują jako jej członkowie. Grupa buduje swoją strukturę na podstawie realizacji wartości etosowych, hierarchizuje tę strukturę, określa ważniejsze i mniej ważne pozycje społeczne oraz stosuje sankcje w wypadku niezrealizowania wartości etosowych.

7.2. Ćwiczenia

Rolę ćwiczeń pełnią pytania aktywizujące szkolonych podczas wykładu.

8. Narzędzia sprawdzające

Test.

9. Narzędzia wykorzystane podczas szkolenia

Prezentacja PP.

Jednostka szkoleniowa

- 1. Projekt szkoleniowy: Aktywność zawodowa imigrantów: uwarunkowania i skutki**
- 2. Jednostka szkoleniowa nr 2: Formy aktywności zawodowej – przykład imigrantów z Chin i krajów Afryki Subsaharyjskiej**
- 3. Powiązanie z modułem baza wiedzy demonstratora**

Źródła – raporty:

Chińczycy – charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski.
Afrykanie – charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski.

[Slajd 2]

4. Cel jednostki:

4.1. Wiedza

- charakterystyka podstawowych uwarunkowań podejmowania pracy oraz form aktywności zawodowej i branż zatrudnienia imigrantów z Chin i krajów Afryki Subsaharyjskiej w Polsce.

4.2. Umiejętności

- rozumienie uwarunkowań i motywów podejmowanej pracy i form aktywności gospodarczej przez imigrantów z Chin i krajów Afryki Subsaharyjskiej w Polsce.

4.3. Postawy

- kształtowanie u szkolonych postawy otwartości wobec postaw i zachowań związanych z aktywnością zawodową imigrantów z Chin i krajów Afryki Subsaharyjskiej w Polsce.

5. Czas przeprowadzenia jednostki: 45 minut

[Slajd 3]

6. Przebieg jednostki

- wykład zawierający treści dotyczące:
  - a/ podstawowych uwarunkowań podejmowania aktywności zawodowej przez imigrantów chińskich w Polsce,
  - b/ form aktywności zawodowej imigrantów chińskich w Polsce,
  - c/ podstawowych uwarunkowań podejmowania aktywności zawodowej przez imigrantów z krajów Afryki Subsaharyjskiej w Polsce,
  - d/ form aktywności zawodowej imigrantów z krajów Afryki Subsaharyjskiej w Polsce;
- podsumowanie.

7. Opis jednostki jako procesu dydaktycznego

Jednostka składa się z wykładu i nie wymaga ona wcześniejszego przygotowania merytorycznego szkolenych. Wymaga natomiast wcześniejszego przeprowadzenia jednostki szkoleniowej numer 1 w tym projekcie. Szkolący w postaci wykładu prezentuje treści zawarte w jednostce szkoleniowej. W trakcie wykładu szkolący pobudza aktywność szkolenych za pomocą pytań dodatkowych, mających na celu także ugruntowanie treści przekazywanych w czasie wykładu. Odpowiedzi na pytania powinny być skomentowane przez szkolącego w kontekście ich adekwatności.

7.1. Treść wykładu

[Slajd 4]

Chińczycy. Uwarunkowania podejmowania pracy: etos pracy

W połowie lat 90-tych powstała koncepcja wartości azjatyckich, mająca służyć za wyjaśnienie sukcesu azjatyckich tygrysów. Podkreślała odmierność wartości społeczeństw azjatyckich w porównaniu z zachodnimi, a przyczyn poszukiwała m.in. w tradycji konfucjańskiej. Kolektywny wymiar życia ludzkiego miał dominować nad indywidualnym, zaś rodzina miała fundamentalne znaczenie również jako jednostka ekonomiczna. Co się

zaś bezpośrednio dotyczy pracy – za sukcesem tych wschodnioazjatyckich państw miał stać etos pracy oraz powiązana z nim oszczędność. Ogromna determinacja i wielka cierpliwość to również cechy stojące za chińskim sukcesem gospodarczym.

Podstawową cechą etosu pracy Chińczyków jest pracowitość. Chińczycy często spędzają w pracy więcej niż osiem godzin dziennie. Pracowitość powiązana jest z oddaniem pracy i poczuciem silnego związku z miejscem jej wykonywania. Znamionują one podstawową różnicę pomiędzy podejściem do pracy pracowników z Zachodu i z Chin. Jeśli zwierzchnik zadzwoni do pracownika z Zachodu, wzywając go do pracy po godzinach, poziom niezadowolenia pracownika będzie wprost proporcjonalny do godziny – im później, tym niezadowolenie wyższe. W przypadku Chińczyka sytuacja będzie wyglądała odwrotnie: im zwierzchnik wezwie pracownika później, tym zadowolenie wyższe, bowiem oznacza, że jest on niezbędny w przedsiębiorstwie.

Pracowitość traktowana jest jako podstawowa norma pozwalająca osiągnąć sukces materialny. Stał się on istotnym celem kulturowym w Chinach po odejściu od maoistowskich ideałów na rzecz budowania systemu socjalistycznego „o chińskiej twarzy”. Nowy system zaabsorbował szereg wartości i norm zgodnych z purytańskim etosem pracy: indywidualny sukces, pracowitość, racjonalność, oszczędność. Dążenie do sukcesu materialnego, a przy tym duża elastyczność i innowacyjność w przedsiębiorczości sprawiają, że potocznie nazywa się Chińczyków „Żydami Azji”.

Oddanie pracy i więź z miejscem jej wykonywania wzmocnione jest przez hierarchiczne relacje. Status zwierzchnika podkreślany jest na każdym kroku poprzez przywileje i symbole. Niedopuszczalne jest np. przechodzenie na „ty” pomiędzy osobami o znacznych różnicach w statusie związanym z hierarchiczną strukturą zarządzania. Decyzje podejmowane są również według hierarchii.

Hierarchiczność i wysoka pozycja zwierzchnika widoczne są w kontekście rozmów biznesowych czy negocjacji, gdy wymaga się odpowiedniej, równorzędnej pozycji partnerów. Ważne jest usadowienie partnerów, odzwierciedlające hierarchię, z osobą o najwyższym statusie w środku. Istotne jest także odzwierciedlenie pozycji w stroju. Owa hierarchia widoczna jest w sposobie tytułowania z uwzględnieniem zajmowanego stanowiska. Ogromną rolę przy tym odgrywają wizytówki, które powinny pokazywać miejsce w stratyfikacji.

Inną ważną cechą stanowiącą swoistą przeciwwagę dla hierarchiczności w pracy jest kolektywność, w szczególności podejmowania decyzji. Generalnie prowadzi ona do sytuacji wstrzymywania decyzji, celem ich lepszego przemyślenia a przede wszystkim skonsultowania. Jednostka często unika

odpowiedzialności w przekonaniu, że może popełnić błąd, a grupa podejmie lepszą decyzję.

Wspomniana kolektywność jest nie tylko pokłosiem panowania systemu komunistycznego w Chinach, ale także ważnej pozycji rodziny w systemie ekonomicznym, której członków łączy silne poczucie solidarności i wzajemnej odpowiedzialności. W dużej mierze to gotowość do poświęceń dla rodziny sprawia, że Chińczycy podejmują wędrówkę do odległych regionów Chin celem znalezienia lepiej płatnego zatrudnienia. Jest ona także istotnym bodźcem wypychającym Chińczyków na emigrację, gdzie starają się zapewnić wyższy statusu materialny nie tylko dla siebie samego, współmałżonka i własnych dzieci, ale także rodziców i innych członków dalszej rodziny.

Sukces materialny stał się istotnym celem kulturowym w Chinach po odejściu od maoistowskich ideałów na rzecz budowania systemu socjalistycznego „o chińskiej twarzy”. Nowy system zaabsorbował szereg wartości i norm zgodnych z purytańskim etosem pracy: indywidualny sukces, pracowitość, racjonalność, oszczędność. Dążenie do sukcesu materialnego, a przy tym duża elastyczność i innowacyjność w przedsiębiorczości sprawiają, że potocznie nazywa się Chińczyków „Żydami Azji”.

Pytanie do uczestników szkolenia. Jakie charakterystyczne cechy etosu pracy Chińczyków mogą budzić zdziwienie/zaskoczenie wśród pracodawców w krajach europejskich?

[Slajd 5]

Chińczycy. Formy aktywności zawodowej i miejsca pracy

Na przełomie lat 80-tych i 90-tych pojawili się w Polsce stosunkowo dobrze wykształceni przedsiębiorcy z lepiej rozwiniętych części Chin. Niekiedy zakładali przedsiębiorstwa w 2-3 krajach Europy Środkowej, bądź przejmowali regionalne oddziały uprzednio państwowych przedsiębiorstw, wykorzystując sieć kontaktów, jakie nabyli pracując w nich wcześniej. Od końca lat 90-tych przybywają imigranci mniej wykształceni, w tym robotnicy kontraktowi, zwłaszcza zatrudniani na budowach, w restauracjach, jak również w centrach medycyny chińskiej czy szkołach wschodnich sztuk walki.

Po akcesji Polski do Unii Europejskiej wzrosło wśród Chińczyków zainteresowanie założeniem własnego biznesu w naszym kraju. Wielu imigrantów przybywa do Polski nie bezpośrednio z Chin, ale z innych państw regionu, jak Węgry, Czechy, kraje byłej Jugosławii. Imigranci ci mają już doświadczenia życia i pracy w innych krajach europejskich, np. na Węgrzech czy w Serbii. Trzeba pamiętać, że Chińczycy są grupą etniczną bar-

dzo elastyczną i skłoną do zmiany miejsca zamieszkania – zarówno w kraju jak i za granicą – jeśli wymaga tego sytuacja czy nowe możliwości biznesowe, ekonomiczne. Sprzyja temu niski poziom integracji ze społeczeństwem przyjmującym na emigracji.

Świadectwem tych procesów imigracyjnych do Polski jest także rokroczny wzrost wydawanych Chińczykom zezwoleń na pracę. Przyrost zezwoleń w przeciągu dziesięciu lat od początku XXI wieku jest dziesięciokrotny.

Wśród branż zatrudnienia obywateli Chin dominuje handel hurtowy i detaliczny (od około 1/3 zezwoleń kilka lat temu po około 70 procent w ostatnich dwóch latach). Stosunkowo wysoko znajduje się sektor budowlany, w którym w latach 2010-2011 pracował co piąty obywatel Chin – wiązało się to z ówczesną aktywnością chińskich firm, zwłaszcza przy budowie autostrad. W gastronomii i hotelarstwie zatrudnionych jest stosunkowo niewielu Chińczyków – liczba ta waha się od 5 do 9 procent. Maleje liczba pracowników z Chin pracujących w branży przetwórstwa przemysłowego – od około 30 procent w 2008 roku po 2,5 procent w 2013 roku. Mniej więcej co piąty obywatel ChRL jest zatrudniony jako członek kadry zarządzającej, często w małych chińskich firmach.

W przypadku Hongkończyków, Tajwańczyków i mieszkańców Makau liczby osób zatrudnionych są znacznie niższe niż obywateli ChRL. Około połowy pracujących w Polsce w ostatnich latach Tajwańczyków jest zatrudnionych jako eksperci, doradcy i kadra kierownicza. W 2013 roku 21 Tajwańczyków uzyskało zezwolenia na pracę. W 2012 roku liczba była podobna – 22 osoby, w 2011 roku – 30 osób, w 2010 roku – 7 osób. W roku 2009 pracowało w Polsce 44, a w 2008 roku 7 Tajwańczyków. W 2013 roku zezwolenia na pracę uzyskało 8 Hongkończyków i 11 obywateli Makau (niemal wszyscy w handlu). W 2012 roku było to 11 obywateli Hongkongu i 15 Makau. W 2011 roku 27 obywateli Hongkongu (w większości robotnicy wykwalifikowani) i 9 Makau, zaś w 2010 roku po 2 obywateli Hongkongu i Makau. W 2009 roku było to 13 Hongkończyków i 5 obywateli Makau, podczas gdy w 2008 roku tylko jeden Hongkończyk.

Stosunkowo nieliczni Chińczycy podejmują pracę sezonową, co wynika przede wszystkim z wysokich kosztów biletów między Polską a Chinami. W 2009 roku jedynie 41 Chińczyków otrzymało wizy w celu wykonywania pracy sezonowej (w tym 29 wiz Schengen i 12 krajowych), podczas gdy – dla porównania – wiz bez prawa pracy wydano 4073 (w tym 2896 wiz Schengen i 1177 krajowych).

Chińczycy decydują się na samozatrudnienie i pracują raczej w małych przedsiębiorstwach – na przykład według danych z lat 2008 i 2009, około 55 procent jest zatrudnianych w przedsiębiorstwach zatrudniających do 9 osób. Często są to firmy, których właścicielami również są osoby narodo-

wości chińskiej. Obserwowany jest wysoki poziom wewnątrzgrupowej kooperacji ekonomicznej – na przykład właściciele chińskich biur podróży wysyłają grupy turystyczne do restauracji, których właścicielami są Chińczycy. U źródeł takiej praktyki leży z jednej strony solidarność narodowa, a z drugiej brak barier kulturowych wewnątrz własnej grupy narodowej.

Chińczycy zatrudniani są także przez przedsiębiorstwa polskie, współpracujące z chińskimi, oraz duże firmy chińskie, np. oddziały Huawei Polska, Victory Technology Polska, Grupa Liugong w Stalowej Woli, Tri-Ring Group w Kraśniku, Firma TCL w Żyrardowie, Athletic Grup w Koszalinie, centra medycyny chińskiej np. w Bielsku-Białej, w Istebnej.

[Slajd 6]

Tym niemniej, według raportu Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, następujące trudności w zatrudnianiu Chińczyków zniechęcają firmy:

- wysokie koszty podróży uniemożliwiające podejmowanie pracy sezonowej;
- niezetelność chińskich pośredników rekrutujących pracowników;
- wysokie oczekiwania pracowników dotyczące wynagrodzenia i warunków pracy;
- traktowanie pobytu i pracy w Polsce jako etapu do dalszej migracji (np. pozostałych krajów strefy Schengen);
- przechodzenie do lepiej płatnej „szarej strefy” na rynku pracy (np. handlu);
- możliwość wszczynania przez Chińczyków protestów w celu zrównania ich wynagrodzeń z pensjami Polaków;
- zagrożenie pojawieniem się konfliktów o podłożu kulturowym;
- trudności z uznawaniem kwalifikacji zawodowych, co związane jest z innym systemem kształcenia (np. w przypadku specjalistów od medycyny chińskiej);
- niedostosowanie polskich placówek konsularnych i urzędów wojewódzkich do obsługi zwiększonego ruchu migracyjnego z Chin do Polski;
- trudności z uznawaniem doświadczenia zawodowego, ze względu na odmienny sposób dokumentowania stażu i inną kulturę pracy;
- niechęć do powrotu do kraju pochodzenia, po zakończeniu kontraktu i dążenie do zmiany statusu na terenie Polski;
- obawa przed pojawieniem się grup przestępczych.

Do tej listy trudności należałoby dodać jeszcze problemy w komunikacji i konieczność zatrudnienia tłumacza. Chińscy pracownicy niewykwalifiko-

wani oraz kadra niższego szczebla nie zna nie tylko języka polskiego, ale i angielskiego.

W Polsce rozwijają się duże inwestycje chińskie. Aktywność inwestorów wzrosła wraz ze wstąpieniem Polski do Unii Europejskiej. Polska jest przez nich traktowana jako potencjalne miejsce rozpoczęcia ekspansji gospodarczej w UE. Szereg następujących po akcesji wydarzeń politycznych zintensyfikowało relacje gospodarcze między Chinami i Polską. Po wizycie prezydenta Bronisława Komorowskiego w Chinach w grudniu 2011 roku relacje między oboma krajami zostały podniesione na poziom strategicznego partnerstwa. Podczas wizyty premiera Wen Jiabao w kwietniu 2012 roku ogłoszono przyznanie specjalnej linii kredytowej dla chińskich inwestorów zainteresowanych Europą Środkowo-Wschodnią i funduszu wspierającego te inwestycje.

Napięcie między społecznością lokalną a zakładających własne przedsiębiorstwa imigrantami może się pojawić tam, gdzie dochodzi do konkurencji, np. w branży handlowo-usługowej, poprzez pojawienie się sklepów otwieranych przez Chińczyków. Poszukując nowych pól działalności ekonomicznej cudzoziemcy niekiedy wchodzą w sektory dotychczas zdominowane przez Polaków, czego początki można zaobserwować np. w Raszynie. Cudzoziemcy zaczynają tam prowadzić sklepy inne niż z branży odzieżowej, otwierają lokale gastronomiczne, firmy usługowe.

Chińscy przedsiębiorcy zatrudniają Polaków na stanowiskach wymagających znajomości języka polskiego (zwłaszcza w bezpośrednim kontakcie z polskimi klientami – jako sprzedawców czy kelnerów), orientacji w zasadach działania polskich urzędów i instytucji czy znajomości przepisów prawa polskiego. Oferty składane przez chińskich pracodawców w Urzędach Pracy w Jaworznie czy Warszawie, poszukujących pracowników z biegłą znajomością języka chińskiego i angielskiego, mogą sprawiać wrażenie, że chodzi o uzyskanie zgody na zatrudnienie rodaka, a nie lokalnych pracowników. Na przykład w powiecie piaseczyńskim w 2011 roku 44 procent ofert pracy zawierało kryterium znajomości chińskiego lub wietnamskiego (rzadziej języka tureckiego). Taki sam wskaźnik utrzymał się w kolejnym roku: w 2012 roku 813 na 1863 ofert pracy zawierało kryteria dotyczące kompetencji językowych, wskazujące na chęć zatrudnienia cudzoziemców.

[Slajd 7]

Imigranci z Afryki Subsaharyjskiej. Uwarunkowania podejmowania pracy: etos pracy

W Afryce praca nie należy do sfery *profanum*. Z tego powodu zwykle czynności, które można nazwać pracą, poprzedzane są (lub przeplatane)

zachowaniami (gestami) o znaczeniu magicznym, symbolicznym. W prostej formie polegać one mogą na wezwaniu Boga. Przykładowo w społecznościach zislamizowanych każda poważna czynność: rozpoczęcie pracy, podróży, posiłku poprzedzone jest formułką „w imię Boże” („*Bismillah*”). Praca podejmowana z zaniechaniem tych drobnych rytuałów skazana jest na niepowodzenie.

Pracą w dosłownym rozumieniu, pracą fizyczną jest wysiłek dający środki utrzymania. Pracą są więc głównie czynności służące uprawie ziemi i hodowli zwierząt. Pracą jest także wysiłek myśliwego. Natomiast praca rzemieślnika, zwłaszcza kowala lub rzeźbiarza (gdziekolwiek także tkacza) jest już działaniem w sferze sacrum.

W tym kontekście obyczajowym, praca najemna (w fabryce lub „w biurze”), jako wyalienowana ze związku z bogiem oraz z bezpośrednich jej efektów nabiera innego, „przyziemnego” znaczenia.

Pomimo braku kontekstu sakralnego, u większości ludów afrykańskich cenionym zajęciem jest handel. Współcześnie wysoki status daje też praca w biurze, na etacie państwowym, co oznacza gwarancje pracy i emerytury. Za prestiżowe uznaje się również zawody lekarza i położnej, w nieco mniejszym stopniu – nauczyciela. Nadal szacunkiem otoczeni są rolnicy.

Sukces życiowy utożsamiany jest z bogactwem, które pozwala utrzymać liczną rodzinę. Bowiern liczna i żyjąca w dostatku rodzina jest właściwym wyznacznikiem wysokiej hierarchii społecznej. Afiszowanie się bogactwem nie jest piętnowane, tym niemniej wymaga dodatkowych zabiegów, które je legitymizują, uprawomocniają, czynią społecznie akceptowalnym i pożądanym. Warunkiem uznania społecznego jest bowiem gotowość do „dzielenia się” swym bogactwem z innymi, wspomaganie potrzebujących, bycie pracodawcą. Osoba majątna powinna dawać zatrudnienie innym. Osoba „na stanowisku”, która oszczędza na „służbie”, czyli np. nie zatrudnia kucharza, ogrodnika, opiekunki dla dzieci lub stróża nocnego uważana jest za skąpca i społecznie napiętnowana.

Obecnie w tym kręgu kulturowym za sukces zawodowy uznaje się zdobycie stałego zatrudnienia w instytucjach państwowych lub zatrudnienia powiązanego z organizacjami o zasięgu międzynarodowym. To drugie jest świadectwem ogromnego znaczenia świata zewnętrznego dla kształtowania stosunków pracy na terenie Afryki Subsaharyjskiej.

W mieście bogatym jest człowiek mający stały dochód i solidny dom oraz „dużo” pieniędzy. Na wsi za człowieka zaradnego, pracowitego uznaje się dobrego rolnika – to oznacza, że liczy się liczba posiadanych krów lub baranów.

Generalnie pracowitość jako cecha etosu pracy rozumiana jest jako zdolność do znacznego, choć nie koniecznie trwałego wysiłku. Np. u kameruń-

skich Daba młodzieniec starający się o rękę dziewczyny usypuje przed domem potencjalnych teściów duża pryzmę piasku. Im szybciej to wykona oraz im większe będzie miała rozmiary tym większa szansa na uzyskanie akceptacji u teściów.

Człowiek leniwy nie jest ceniony, choć nie odrzucany przez społeczność lokalną. Decyduje o tym przekonanie, że lenistwo, podobnie jak pracowitość mają charakter sakralny.

Ważnym rysem afrykańskiej obyczajowości jest podział pracy pomiędzy grupy płci i wieku. W społecznościach rolniczych do mężczyzn należy zwykle budowa domostw, karczowanie buszu pod pola, orka (dawniej okopywanie roślin), sianie i żęcie zbóż. Rolą kobiet (oprócz prac domowych) jest okopywanie i pielęgnacja pól (odchwaszczanie) i zbiór plonów z pola (kobiety nie powinny żąć zboża, mogą wówczas stracić płodność). Do młodzieży obu płci należy walka ze szkodnikami itp. W społecznościach o dominującej gospodarce pasterskiej dorośli mężczyźni dbają o utrzymanie statusu wojownika, wypasem trzód zajmują się wyrostki. Kobiety zajmują się uprawą roli i gospodarstwem domowym.

Nakaz solidarności obowiązuje wobec członków rodu oraz członków grupy wieku. Nakaz ten nabiera szczególnej mocy wobec członków tego samego gospodarstwa domowego. Objawia się on w nakazie pomocy (finansowej) w chorobie (lub innej nagłej potrzebie) oraz wymogu świadczenia pomocy w organizacja świąt, partycypowania w kosztach opłaty matrymonialnej, itp. Objawia się z całą siłą w wypadku śmierci członka rodziny. Całkowicie zrozumiałe społecznie (i akceptowane przez pracodawcę) jest opuszczenie stanowiska pracy (nawet na kilka dni) w celu uczestnictwa w pogrzebie osoby bliskiej.

Zasada solidarności przejawia się także w utrzymaniu krewnych studiujących w mieście, a zwłaszcza w tzw. pasożytnictwie rodzinnym. Od krewnego, któremu się powiodło w mieście (lub na emigracji), oczekuje się wsparcia finansowego, a przede wszystkim ugoszczenia krewnego do czasu gdy się usamodzielnia finansowo, co nawiasem mówiąc może nigdy nie nastąpić.

Współcześnie, gdy coraz więcej mieszkańców wiosek emigruje czasowo lub trwale do miast lub za granicę, osoby osiadłe z dala od rodzinnej miejscowości poczuwają się do świadczenia na jej rzecz, choć oczywiście pierwszeństwo mają potrzeby rodziny. Coraz częściej emigranci czy to osiadli w stolicy danego państwa lub regionu, czy też pracujący za granicą organizują się w rodzaj „ziomkostw”, aby podejmować działania wspomagające rozwój swojej wsi lub regionu. Działania takie polegają na zdobywaniu, dzięki pozycji uzyskanej w instytucjach centralnych danego państwa, środków inwestycyjnych na budowę infrastruktury edukacyjnej, medycznej lub

drogowej. W przypadku studentów jest to podejmowanie, na zasadzie wolontariatu, w okresie wakacyjnym działalności edukacyjnej w rodzinnych stronach.

Osoby zaangażowane w tego typu działania nie tylko wywiązują się z nakazów solidarności, ale także budują lub wzmacniają swoją pozycję społeczną. Można powiedzieć, że następuje profesjonalizacja tego typu działalności i wykształcenie się grupy tzw. pośredników rozwoju, dla których pozyskiwanie środków na rzecz rodzinnej miejscowości (lub regionu) staje się źródłem dochodów, sposobem na życie.

[Slajd 8]

Ważną rolę w życiu społeczno-gospodarczym przeciętnego Afrykanina pełnią szersze kręgi pokrewieństwa o zasięgu genealogicznym wyższego rzędu: rody i lineale. Grupy spokrewnionych rodzin łączą się w miarę spójne społecznie i gospodarczo zespoły, zwane w antropologii linealami. Tworzą je ludzie wywodzący się z w miarę nieodległego (o 3 do 5 pokoleń) i znanego z imienia przodka. Przykładowo w społeczeństwach zorganizowanych w tzw. segmentowy system społeczny (np. u sudańskich Dinka i Nuerów, malijskich Dogonów, ghańskich Konkomba, nigeryjskich Tiv lub ugandyjskich Bwamba), można niekiedy wydzielić kilka poziomów struktur lineażowych, sięgających nawet 11 pokoleń wstecz. Odróżnić wówczas można wówczas lineale „minimalne”, „mniejsze”, „główne” i „maksymalne”.

Lineaże pełnią (zwłaszcza w społecznościach wiejskich) ważną funkcję gospodarczą. We wspólnotowym systemie własności ziemi stanowią najczęściej podmiot prawa własności gruntów uprawnych lub stad zwierząt hodowlanych. Zespoły lineaży tworzą z kolei w bardziej luźne grupy krewniacke określane w literaturze jako rody (lub z angielska jako klany).

W afrykańskim sposobie pojmowania osoby ludzkiej człowiekiem wolnym nie jest ten, który ma swobodę wyboru, co wiąże się z samodzielnym i często samotnym stawianiem czoła losowi, lecz ten, który stając wobec wyborów i wyzwań, może odwołać się do wspólnoty. Człowiek, który traci kontakt ze swą grupą (rodem, plemieniem), nawet gdy ona dyktuje mu, co ma robić, a czego mu nie wolno, traci komfort psychiczny oraz poczucie wolności. Dla Afrykanina bycie wolnym to bycie w rodzie (w rodzie), tak jak bycie niewolnym to samo, co bycie poza rodziną (rodem). Ta norma kulturowa ma daleko idące konsekwencje związane z działalnością ekonomiczną. Sprawia, że każdy przedsiębiorca zobowiązany jest do specjalnego traktowania członków swojego rodu i plemienia, roztaczania nad nimi swoistej opieki.

Pytanie do uczestników szkolenia. Jaki nietypowe dla cywilizacji Zachodu cechy podejścia do pracy mogą charakteryzować imigrantów z krajów Afryki Subsaharyjskiej?

[Slajd 9]

Imigranci z Afryki Subsaharyjskiej. Formy aktywności zawodowej i miejsca pracy

Imigranci z Afryki Subsaharyjskiej ze względu na formy zatrudnienia i miejsce pracy nie tworzą żadnych specyficznych środowisk. Z pewnością jedną z przyczyn takiego stanu rzeczy jest ciągle względnie niewielka imigracja do Polski z państw Afryki Subsaharyjskiej.

Można wskazać na dwie podstawowe grupy imigrantów z tego regionu świata w Polsce. Po pierwsze są to absolwenci polskich uniwersytetów i szkół wyższych, którzy niezależnie od zobowiązań, jakie podjęli w momencie uzyskania zgody w kraju macierzystym na studia w Polsce postanowili u nas zostać. Są to wykształceni, zazwyczaj dobrze znający język polski absolwenci kierunków politechnicznych, dla których znalezienie zatrudnienia nie stanowi wielkiego problemu. Jednocześnie posiadanie przez nich zatrudnienia oraz legalnego statusu pobytowego w Polsce powoduje często realizację zobowiązań solidarnościowych wobec członków bliższej i dalszej rodziny, rodu i lineażu. Przejawia się to w postaci działań finansowych i organizacyjnych na rzecz ich sprowadzenia do Polski.

Niezależnie od działań na rzecz członków własnej grupy ci imigranci poststypendialni – klasa inteligentów wykształconych w Polsce i dobrze zintegrowanych społecznie – są ważni dla pojawiających się w Polsce biznesmenów z tego regionu świata, którzy stanowią drugą odmienną grupę imigrantów. Nowo przybyli przedsiębiorcy starają się w różnorodny sposób wykorzystywać swoich ziomków, towarzysko i biznesowo celem osiągnięcia sukcesu gospodarczego w naszym kraju.

Niezależnie od konkretnych powodów emigracji do Polski, marzeniem większości emigrantów jest odłożenie odpowiedniej kwoty na wybudowanie okazałego domu w rodzinnej miejscowości, do którego można powrócić po przejściu na emeryturę. Innymi słowy w większości wypadków mamy do czynienia z migracją niepełną, której ostatecznym celem jest zapewnienie sobie jak najwyższego statusu materialnego i społecznego po powrocie do społeczności pochodzenia w momencie zakończenia aktywności ekonomicznej.

Takie podejście do celów emigracyjnych ma znaczące konsekwencje dla jej przebiegu. Powrót w rodzinne strony emigranta, który nie zdołał pozy-

skąć środków na znaczącą inwestycję poprawiającą jakość życia, oznacza przyznanie się do życiowego niepowodzenia. To sprawia, że emigranci z tego regionu są mocno zmobilizowani, a czasami zdesperowani w zakresie osiągnięcia materialnych celów.

[Slajd 10]

PODSUMOWANIE

☞ Do zapamiętania:

Jakie są ważniejsze uwarunkowania podejmowania aktywności zawodowej przez imigrantów z Chin w Polsce?

Jakie są najważniejsze formy aktywności gospodarczej i branże zatrudnienia chińskich imigrantów w Polsce?

Jakie są podstawowe uwarunkowania podejmowania aktywności zawodowej w Polsce przez imigrantów z krajów Afryki Subsaharyjskiej?

Jakie są formy aktywności zawodowej imigrantów z krajów Afryki Subsaharyjskiej w Polsce?

Podsumowanie (odpowiedzi)

Obok trudności związanych z dystansem kulturowym przejawiających się w problemach dotyczących komunikacji należy podkreślić: trudności z uznawaniem kwalifikacji zawodowych, braki w przygotowaniu administracji do obsługi cudzoziemców, brak rzetelności chińskich pośredników rekrutujących pracowników oraz zróżnicowane formy strategii adaptacji imigrantów chińskich.

Chińczycy często decydują się na samozatrudnienie i pracują raczej w małych przedsiębiorstwach, których właścicielami często są osoby narodowości chińskiej. Wśród branż zatrudnienia obywateli Chin dominuje handel hurtowy i detaliczny, stosunkowo wysoko znajduje się także sektor budowlany.

Podstawowym uwarunkowaniem podejmowania aktywności przez imigrantów z Afryki Subsaharyjskiej jest odmiennosc etosu pracy i prowadzenia działalności biznesowej.

Imigranci z Afryki Subsaharyjskiej ze względu na formy zatrudnienia i miejsce pracy nie tworzą żadnych specyficznych środowisk.

7.2. Ćwiczenia

Rolę ćwiczeń pełnią pytania aktywizujące szkolonych podczas wykładu.

8. Narzędzia sprawdzające

Test.

9. Narzędzia wykorzystane podczas szkolenia

Prezentacja PP.

Jednostka szkoleniowa

- 1. Projekt szkoleniowy: Aktywność zawodowa imigrantów: uwarunkowania i skutki**
- 2. Jednostka szkoleniowa nr 3:
Praca jako czynnik stratyfikacji społecznej**
- 3. Powiązanie z modułem baza wiedzy demonstratora**

Źródła - raporty:

Chińczycy - charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski.

Słownik:

stratyfikacja społeczna, mobilność/ruchliwość społeczna.

Bibliografia - wybór:

Marody M., Giza-Poleszczuk A. (2004), *Przemiany więzi społecznych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar;

Swadźba U. (2001), *Śląski etos pracy*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Sztompka P. (2005), *Socjologia zmian społecznych*. Kraków: Wydawnictwo Znak.

[Slajd 2]

4. Cel jednostki

4.1. Wiedza

- charakterystyka wybranych funkcji pracy w życiu indywidualnym i zbiorowym ludzi, a w szczególności jej funkcji stratyfikującej w społeczeństwie.

4.2. Umiejętności

- rozumienie mechanizmu wpływu pracy na pozycję jednostki w grupie społecznej.

4.3. Postawy

- kształtowanie postawy otwartości dla różnorodnych form wpływu pracy i aktywności zawodowej na pozycję jednostki w grupie społecznej.

5. Czas przeprowadzenia jednostki: 45 minut

[Slajd 3]

6. Przebieg jednostki

- wykład zawierający treści dotyczące:
  - a/ roli pracy w życiu człowieka i jej funkcji stratyfikującej społeczeństwo,
  - b/ roli pracy w dekompozycji klas społecznych oraz zróżnicowania klasowego,
  - c/ braku adekwatności zróżnicowania klasowego dla analizy stratyfikacji współczesnego społeczeństwa,
  - d/ udziału pracy w kształtowaniu cech współczesnego społeczeństwa,
  - e/ przemian w systemie pracy,
  - f/ przejmowania niektórych cech cywilizacji Zachodu przez społeczeństwa z innych kręgów kulturowych – przykład Chin;
- podsumowanie.

7. Opis jednostki jako procesu dydaktycznego

Jednostka składa się z wykładu i nie wymaga ona wcześniejszego przygotowania merytorycznego szkolonych. Wymaga natomiast wcześniejszego przeprowadzenia jednostki szkoleniowej numer 1 i 2 w tym projekcie. Szkolący w postaci wykładu prezentuje treści zawarte w jednostce szkoleniowej. W trakcie wykładu szkolący pobudza aktywność szkolonych za pomocą pytań dodatkowych, mających na celu także ugruntowanie treści przekazywanych w czasie wykładu. Odpowiedzi na pytania powinny być skomentowane przez szkolącego w kontekście ich adekwatności.

7.1. Treść wykładu

[Slajd 4]

Autorzy analiz pracy w życiu indywidualnym i zbiorowym człowieka w większości mieli do niej stosunek pozytywny. Najprawdopodobniej wynikało to z licznych funkcji, które przypisywali pracy. Pierwszą z nich, najczęściej wymienianą jest zaspokajanie podstawowych potrzeb bytowych człowieka, a w dalszej kolejności zaspokojenie również jego potrzeb psychicznych i moralnych. Praca pełni również funkcje strukturalizujące społeczeństwo, wyznaczając w nim miejsce jednostce. I wreszcie praca może być celem samym w sobie, misją, powołaniem, przedmiotem aspiracji człowieka.

Praca związana jest z obowiązkami, które jednostki mają wobec innych ludzi. Na ten fakt zwrócił uwagę francuski myśliciel E. Durkheim, traktując pracę jako istotny czynnik stratyfikacji społecznej. Podzielił on społeczeństwa, ze względu na typ łączącej je solidarności: mechaniczną i organiczną:

- a/ mechaniczna - oznacza w społeczeństwie jednolity system norm, wspólne wierzenia, niewielki podział pracy, niewielką liczbę interesów jednostkowych, wspólne tabu i represyjne prawo'
- b/ organiczna - oznacza zróżnicowany system norm w społeczeństwie, zróżnicowane systemy wierzeń, skomplikowany podział pracy, wielką liczbę interesów jednostkowych, brak wspólnego tabu, prawo z ograniczoną represyjnością.

Podział pracy jest, według Durkheima, podstawowym źródłem solidarności społecznej.

Autor mówi wprost o funkcjach, jakie podział pracy pełni we współczesnych społeczeństwach. Wielkie społeczeństwa polityczne mogą zachowywać równowagę jedynie dzięki specjalizacji zadań wykonywanych przez ich członków. Praca w jego koncepcji jest traktowana instrumentalnie jako element konstytutywny nowoczesnego społeczeństwa. Strukturalizuje ona społeczeństwo, a jednostka dzięki pracy znajduje w nim swoje miejsce.

[Slajd 5]

Praca a dekompozycja klas społecznych

Podstawową formą zróżnicowania społeczeństwa ze względu na rodzaj wykonywanej pracy jest podział klasowy. Tym niemniej to praca we współczesnym społeczeństwie jest podstawowym czynnikiem procesu dekompozycji klas społecznych. Na przykład w teorii Erica O. Wrighta struktura klasowa wczesnego kapitalizmu składająca się z dwóch podstawowych (robotnicy i kapitałści) i co najwyżej dwóch uzupełniających (mieszczanie

i chłopcy) we współczesnym społeczeństwie uległa daleko idącej dekompozycji. Autor wymienia 6 klas społecznych, które posiadają jeszcze swoje podgrupy:

- 1/ burżuazja i przedsiębiorcy
  - zatrudniają powyżej 10 pracowników,
- 2/ drobna burżuazja i przedsiębiorcy
  - samozatrudnienie,
  - zatrudnianie poniżej 10 pracowników,
- 3/ menedżerowie

kryteria zaliczania:

- decydowanie - udział w decyzjach dotyczących budżetu, produktu i operacji,
  - władza - nadzorowanie pracy innych, posiadanie podwładnych,
  - pozycja w hierarchii - zajmowanie formalnie pozycji określonej mianem menedżera lub nadzorcy,
- 4/ częściowo autonomiczni pracownicy
    - zdolność do projektowania szerokich aspektów pracy i wykonywanie nierutynowych działań,
  - 5/ drobnomieszczenie
    - własne środki produkcji,
    - zatrudniają co najwyżej jedną osobę,
  - 6/ proletariąt
    - wszyscy pozostali.

Warto zauważyć, że większość z tych klas jest wyodrębniana ze względu na specyfikę podejmowanej pracy.

Pytanie do uczestników szkolenia. Czy potraficie wskazać na różnicowanie klasowe, które pojawia się jako konsekwencja wykonywanej pracy w znanych Wam grupach cudzoziemców?

[Slajd 6]

Praca a dekompozycja różnicowania klasowego

Niektórzy autorzy są przekonani, że współczesne społeczeństwa cywilizacji Zachodu poddane są procesom dekompozycji różnicowania klasowego. Innymi słowy dochodzi w nich do spadku znaczenia takiego różnicowania. Głównym czynnikiem są zmiany w charakterze pracy podstawowych klas społeczeństwa kapitalistycznego. I tak zmianom podlega:

- 1/ kapitał - indywidualna własność przekształca się w kapitał akcyjny, zrzeszeniowy, „społeczniowy”,
- 2/ kapitał - w firmach których akcje posiadają prawie wszyscy pracownicy, pełnią oni jednocześnie rolę kapitalistów,

- 3/ robotnicy – pogłębiające się zróżnicowanie w zakresie wyspecjalizowanych kwalifikacji i interesów wynikające z poszerzania się różnorodnych form pracy i zatrudnienia,
- 4/ układ klasowy, w którym kluczowe są dwa procesy:
  - dominacja klasy średniej, zmniejszający się udział procentowy w społeczeństwie klasy ubogich i bogatych,
  - wzrost ruchliwości wertykalnej, czyli awansowania na drabinie hierarchii społecznej w efekcie aktywności zawodowej.

Nieadekwatność zróżnicowania klasowego we współczesnym społeczeństwie

Jeszcze inni autorzy twierdzą, że teorie klasowe są nieadekwatne dla opisu zróżnicowania we współczesnych społeczeństwach cywilizacji zachodu. Koncepcja klas społecznych nie nadaje się analiz teoretycznych i empirycznych dotyczących nierówności w społeczeństwach ponowoczesnych. Pojawiają się dwa rodzaje uzasadnień takiego stanowiska:

- 1/ postindustrialne społeczeństwo staje się jednowymiarowe, masowe, względnie homogeniczne, następuje względne ujednoczenie warunków życia (Herbert Marcuse),
- 2/ własność jako czynnik wyznaczenia klas straciła na znaczeniu – menedżerowie, wysokie stanowiska w polityce, w administracji nie wymagają posiadania wielkiego kapitału.

Własność jako źródło dochodu traci swoje znaczenie na rzecz pozycji zawodowej, kwalifikacji, poziomu i zakresu wykształcenia (Jürgen Habermas)

[Slajd 7]

Praca a cechy współczesnego społeczeństwa

Tym niemniej można przyjąć, że co najmniej dwie cechy (dyferencjacja, czyli zróżnicowanie oraz ekonomizm) spośród pięciu (poza wymienionymi indywidualizm, ekspansywność i racjonalność) charakteryzujące współczesne społeczeństwa cywilizacji Zachodu są silnie związane z wykonywaniem pracy.

[Slajd 8]

Przemiany w systemie pracy

Warto zwrócić uwagę na dokonujące się w czasie przemiany w systemie pracy. Jest tak dlatego, że przybywający do Polski imigranci są członkami

społeczeństw pochodzenia, które znajdują się na odmiennych etapach rozwoju cywilizacyjnego. Oznacza to, że charakteryzują się odmiennym sposobem rozumienia pracy, jej zróżnicowania i funkcji w życiu jednostkowym i zbiorowym ludzi

Praca w społeczeństwie tradycyjnym – naturalizacja

- 1/ podział na pracujących i niepracujących oparty jest na podziale zadań – niepracujący mają inną rolę w organizacji społecznej (np. wychowują dzieci),
- 2/ treść pracy jest definiowana kulturowo, ale poprzez odwołanie się do religijnego (lub politycznego opartego na religii) porządku świata – praca jest kwestią powołania określonej grupy społecznej,
- 3/ praca związana jest przede wszystkim z produkcją żywności – ziemia podstawowym warsztatem pracy,
- 4/ terytorialne wydzielone społeczności są w zasadzie samowystarczalne,
- 5/ specyficzną formą takiej jednostki terytorialnej są miasta – ośrodki wymiany.

Pytanie do uczestników szkolenia. Czy w swojej pracy spotkaliście się z przejawami naturalizacji pracy wśród cudzoziemców?

Praca w społeczeństwie nowoczesnym – denaturalizacja

- 1/ podział na pracujących i niepracujących oparty jest na kryterium zatrudnienia, czyli zatrudniony pracuje, niezatrudniony nie pracuje (np. kobieta prowadząca własne gospodarstwo domowe nie pracuje),
- 2/ rzeczywisty podział pracy – jego postępująca specjalizacja, a jednocześnie jej rutynizacja,
- 3/ na dalszy plan schodzi wytwarzanie żywności, pierwszoplanowe znaczenie zyskuje produkcja przemysłowa, rozwój usług i administracji,
- 4/ żadna terytorialnie wyodrębniona wspólnota nie jest już samowystarczalna,
- 5/ miasto najbardziej znaczącą przestrzenną formą skupienia jednostek.

[Slajd 9]

Praca w społeczeństwie późnej nowoczesności, ponowoczesności – dematerializacja

- 1/ derutynizacja pracy i kariery zawodowej,
- 2/ praca obok zaspokajania potrzeb służy zaspokajaniu pragnień (nakręcanych przez przemysł reklamowy),
- 3/ praca organizowana nie tylko wokół wytwarzania rzeczy, przedmiotów, ale przede wszystkim wokół operowania ideami i abstraktami,
- 4/ praca wychodzi z ograniczeń czasowo przestrzennych (w dowolnym czasie i miejscu),

- 5/ praca w gospodarce opartej na wiedzy – specjaliści, których zadaniem jest intelektualne wspomaganie procesu pracy w zakresie wydajności oraz sprzedaży „produktu”,
- 6/ marketing – od tworzenia potrzeb, przez wytwarzanie stylów życia do kreowania „światów życia” (tym, co się sprzedaje, są specyficzne rodzaje doznań czy przeżyć),
- 7/ podział pracowników na dwie podstawowe grupy ze względu na rodzaj wykonywanej pracy:
  - pracownicy „rdzenia” – wysokokwalifikowani fachowcy niezbędni dla funkcjonowania firmy w długiej perspektywie (stosunkowo nieliczni),
  - pracownicy „peryferyjni” – a/ pracownicy zatrudnieni w pełnym wymiarze o kwalifikacjach łatwo dostępnych na rynku; b/ pracownicy zatrudnieni w niepełnym wymiarze, tzw. pracownicy buforowi; c/ pracownicy zatrudnieni nieformalnie/nielegalnie w tzw. szarej strefie.

Osoby w Polsce zatrudnione na tzw. umowach śmieciowych to pracownicy „peryferyjni”

- 8/ elastyczny system zatrudnienia
  - pracownicy „rdzenia” – elastyczność funkcjonalna, czyli można ich wykorzystywać do realizacji różnych zadań,
  - pracownicy „peryferii” – elastyczność numeryczna, czyli można ich swobodnie zastępować innymi pracownikami.

Warto zauważyć, że imigranci w większości są zatrudnieni jako pracownicy „peryferyjni”.

Pytanie do uczestników szkolenia. Proszę wskazać na przejawy traktowania imigrantów/cudzoziemców jako pracowników „peryferyjnych”, z którymi spotkaliście się w trakcie swojej pracy w SG.

Procesy globalizacyjne powodują, że szereg cech społeczeństw cywilizacji Zachodu przejmują społeczeństwa z innych kręgów kulturowych, co w konsekwencji skutkuje m.in. wzrostem emigracji zarobkowej do Europy.

[Słajd 10]

Praca i dobra materialne w społeczeństwie chińskim

Zdobycie majątku staje się głównym celem wielu osób. W ciągu ostatnich trzydziestu lat chińskie społeczeństwo staje się krok za krokiem coraz bardziej konsumpcyjne. Sukces finansowy w coraz większym stopniu jest wyznacznikiem wartości człowieka i odgrywa zasadniczą rolę przy wyborze partnera życiowego. Mieszkańki dużych miast, jak Pekin czy Szanghaj, wy-

magają, aby przyszły małżonek posiadał mieszkanie, i to o odpowiednim standardzie, oraz samochód. Trudność w zdobywaniu tych oznak sukcesu majątkowego sprawia, że wiek zawierania związku małżeńskiego rośnie.

Od 2009 roku Chiny są już drugim największym rynkiem produktów luksusowych na świecie, po Japonii, którą prawdopodobnie wyprzedzą w najbliższych latach. Co najmniej 1/4 światowej produkcji luksusowych marek trafia do Chin. W Chinach mieszka 50 milionów osób, które są konsumentami takich produktów. Wielu z nich dokonuje zakupów za granicą, ze względu na ceny niższe niż samych Chinach. Chińscy turyści pośród zagranicznych atrakcji kulturalnych, zazwyczaj poszukują także butików luksusowych produktów. W markowych butikach np. we Włoszech zdarza się, że chcący zakupić kilka drogiej torebek chińscy klienci nie są obsługiwani ze względu na obawy przed kopiowaniem wzorów i podrabianiem produktów, nawet jeśli w rzeczywistości byli to turyści o postawach prokonsumpcyjnych.

[Slajd 11]

PODSUMOWANIE

Do zapamiętania:

- Na czym polega rola stratyfikacyjna pracy w społeczeństwie?**
- Jak praca przyczyniła się do dekompozycji klas społecznych i klasowego różnicowania współczesnego społeczeństwa?**
- Jakie przemiany dokonują się w systemie pracy i jakie to ma znaczenie dla podejmowania pracy przez imigrantów?**
- Jakie są skutki przejmowania cech cywilizacji Zachodu przez społeczeństwa z innych kręgów kulturowych?**

Podsumowanie (odpowiedzi)

Rola stratyfikacyjna pracy wynika z postępującego tzw. podziału pracy, który prowadzi do różnicowania się zawodów, a tym samym pogłębiania różnic w społeczeństwie.

Współczesne zmiany w systemie pracy prowadzą do dekompozycji systemu klasowego społeczeństwa. Robotnicy ze względu na pogłębiające się różnicowanie w zakresie wyspecjalizowanych kwalifikacji i interesów wynikające z poszerzania się różnorodnych form pracy i zatrudnienia przestali być jednolitą klasą.

Przemiany w systemie pracy prowadzą do podziału na pracowników „rdzenia” i „peryferyjnych”. Imigranci przybywający do Europy w większo-

ści przypadków są pracownikami „peryferyjnymi”, czyli zatrudnionymi w pełnym wymiarze o kwalifikacjach łatwo dostępnych na rynku lub zatrudnionymi w niepełnym wymiarze lub zatrudnionymi nieformalnie/nielegalnie w tzw. szarej strefie.

Przejmowanie cech cywilizacji Zachodu przez kraje z innych kręgów kulturowych generalnie powoduje wzrost znaczenia pracy i dóbr materialnych w ich systemach wartości.

7.2. Ćwiczenia

Rolę ćwiczeń pełnią pytania aktywizujące szkolonych podczas wykładu.

8. Narzędzia sprawdzające

Test.

9. Narzędzia wykorzystane podczas szkolenia

Prezentacja PP.

Czas społeczny i czas wolny w kulturze imigrantów

Cele projektu:

Projekt szkoleniowy dotyczy sfery życia imigrantów, która w analizach ilościowych (ekonomicznych, statystycznych itp.) często jest pomijana lub traktowana bardzo pobieżnie. Tym niemniej projekt skupia się na problematyce niezwykle ważnej, w dużej mierze obrazującej sposób i zakres integracji ze społeczeństwem przyjmującym. Czas społeczny unaocznia szereg cech kultury pochodzenia imigrantów. Czas wolny oraz formy jego spędzania jest jednym z przejawów stopnia adaptacji do warunków życia na emigracji, w tym zakresu pozostawania w kulturze pochodzenia i otwartości na kulturę przyjmującą.

Pozyskana wiedza dotyczy:

- poznania odmiennych sposobów postrzegania czasu i orientacji temporalnej w różnych kulturach,
- poznania różnych sposobów rozumienia i form spędzania czasu wolnego,
- poznania sposobu postrzegania czasu i dominujących form spędzania czasu wolnego przez imigrantów z Wietnamu i Chin.

Kształtowane umiejętności dotyczą:

- rozpoznawania postaw i zachowań imigrantów/cudzoziemców w kontekście ich orientacji czasowej na przeszłość, teraźniejszość i przyszłość,
- rozumienia uwarunkowań wyboru poszczególnych form spędzania czasu przez imigrantów/cudzoziemców.

Postawy:

- poszerzenie dyspozycji szkolonych do postaw i zachowań uwzględniających odmienną cudzoziemców/imigrantów związaną z ich odrębnością w zakresie postrzegania czasu i specyficzną orientacją temporalną.

Informacje dodatkowe:

Projekt składa się z dwóch jednostek o charakterze wykładowym uzupełnionym ćwiczeniami i pytaniami aktywizującymi intelektualnie szkolenych oraz jednostki weryfikującej wiedzę w postaci testu wielokrotnego wyboru.

Wykaz jednostek:

1. Czas społeczny i jego kulturowe zróżnicowanie.
2. Imigranci z Wietnamu i Chin – formy spędzania czasu wolnego.
3. Test wielokrotnego wyboru – 10 minut.

Forma weryfikacji: test wielokrotnego wyboru.

Jednostka szkoleniowa

- 1. Projekt szkoleniowy: Czas społeczny i czas wolny w kulturze imigrantów**
- 2. Jednostka szkoleniowa nr 1: Czas społeczny i jego kulturowe zróżnicowanie**
- 3. Powiązanie z modułem baza wiedzy demonstratora**

Źródła - raporty:

R. Vorbrich, *Afrykanie - charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski.*

Bibliografia - wybór:

Adam B. (2010), *Czas.* Warszawa: Wydawnictwo Sic!

Kwilecki K. (2011), *Rozważania o czasie wolnym. Wybrane zagadnienia.* Katowice: GWSH.

Ostrowski M., *Pojęcie czasu wolnego.* <http://www.pastoralna.pl/files/201%20Pojecie%20rodzaje%20historia%20czasu%20wolnego.pdf>

[Słajd 2]

4. Cel jednostki

4.1. Wiedza

- charakterystyka kategorii czasu społecznego oraz jego kulturowej zmienności.

4.2. Umiejętności

- rozpoznawanie w postawach i zachowaniach innych, w szczególności imigrantów/cudzoziemców z Afryki Subsaharyjskiej następstw ich orientacji temporalnej.

4.3. Postawy

- kształtowanie u szkolonych postawy otwartości wobec innych poprzez zrozumienie kulturowych uwarunkowań dotyczących różnych odmiennych sposobów wartościowania takich zjawisk jak przemijanie, trwanie, zmiana czy następstwo.

6. Czas przeprowadzenia zajęć: 45 minut

[Slajd 3]

Przebieg jednostki:

- wykład zawierający treści dotyczące:
  - a/ kategorii czasu i jego kulturowych uwarunkowań,
  - b/ kategorii czasu społecznego i jego cech,
  - c/ problemu orientacji czasowych w różnych kulturach oraz zmian, jakie współcześnie zachodzą w tych orientacjach,
  - d/ charakterystyki czasu społecznego w kulturach Afryki;
- ćwiczenie: Przejawy świadomości temporalnej wśród cudzoziemców;
- podsumowanie.

7. Opis jednostki jako procesu dydaktycznego

Jednostka składa się z wykładu i ćwiczenia. Nie wymaga ona wcześniejszego przygotowania merytorycznego szkolonych. Szkolący w postaci wykładu prezentuje treść zawartą w jednostce szkoleniowej. Ćwiczenie ma na celu ugruntowanie nabytej w trakcie wykładu wiedzy poprzez odniesienie jej do praktyki dnia codziennego. W trakcie wykładu szkolący pobudza aktywność szkolonych za pomocą pytań dodatkowych, mających na celu także ugruntowanie treści przekazywanych w czasie wykładu. Odpowiedzi na pytania powinny być skomentowane przez szkolącego w kontekście ich adekwatności.

7.1. Treść wykładu

[Slajd 4]

Czas

Kategoria czasu należy do najbardziej fundamentalnych kategorii, za pomocą których ludzie postrzegają rzeczywistość. Należy ona do zestawu

uniwersalnych pojęć porządkujących, czyniących świat zrozumiałym. W tym kontekście czas bywa rozumiany jako łatwo wyobrażalna kategoria mechanistyczna: czwarta współrzędna czasoprzestrzeni, zwana popularnie czwartym wymiarem. W przypadku uczonego ujmowanie czasu zależne jest od reprezentowanej przez niego dziedziny oraz naukowej specjalności. Socjolog może analizować zjawiska w kategoriach czasu linearnego, ale także cyklicznego związanego z regularnym powtarzaniem się pewnych zjawisk społecznych. Co więcej przedmiotem jego zainteresowania może być czas wahadłowy wyznaczający przechodzenie od sacrum do profanum. Dla biologa analizującego funkcję czasu dla żyjącego organizmu ważna jest linearna (związana ze wzrostem organizmu) oraz cykliczna (odnosząca się do zjawisk powtarzalnych w życiu organizmu, np. związanych z zachowaniem gatunku) koncepcja czasu. Dla filozofa natomiast koncepcje czasu zależne są nie tylko od stanu rozwoju refleksji filozoficznej, ale także przyjętych założeń dotyczących natury rzeczywistości. Dla religioznawcy analizującego wpływ religii na postępowanie ludzi ważną będzie koncepcja czasu linearnego, cyklicznego, ale także wahadłowego, w którym rzeczywistość czasu świątecznego sacrum określa odmienny rytm i sposób postępowania niż rzeczywistość profanum czasu dnia powszedniego.

Czas jako treść przeżywana subiektywnie jest ważną kategorią psychologiczną i socjologiczną. Doświadczenie upływu czasu i jego konceptualizacja pozostając faktem psychologicznym związane są z szerszym kontekstem kulturowym społeczności, której członkiem jest człowiek doznający czasu. Czas jest nieuchronnym składnikiem wszelkiego doświadczenia indywidualnego, ale także zbiorowego, a organizacja czasu jest wymogiem trwania życia zbiorowego.

Pytanie do uczestników szkolenia. Proszę podać przykłady konieczności wprowadzania organizacji czasu dla funkcjonowania ośrodka zamkniętego SG.

Wszystkie społeczeństwa, wszystkie kultury mają jakieś nastawienia wobec czasu, a więc wobec zjawisk trwania, przemijania, zmiany i następstwa. Orientacje czasowe ku przeszłości, teraźniejszości czy przyszłości wskazują na cechy kulturowe danej jednostki i społeczności. Wskazują na stosunek wobec otaczającego świata w kategoriach podtrzymywania *status quo* lub dążenia do jego zmiany. Nie ma wątpliwości, że właściwa danej społeczności koncepcja czasu jest istotnym elementem jej kultury. Co więcej, chcąc ją zrozumieć, nie możemy w analizie pominąć kwestii czasu, gdyż jest on ważnym czynnikiem generalnej orientacji filozoficznej i kosmologicznej kultury.

W wielu kulturach ważność czasu została podkreślona przez jego deifikację, czyli przypisanie mu cech boskich. Czas jest bogiem w kulturze perskiej, hinduskiej czy buddyjskiej. Chociaż nie uległ deifikacji w kulturze judaistycznej i chrześcijańskiej pozostał w nich kategorią niezwykle ważną, związaną z eschatologicznym wymiarem tych kultur, czyli doktryną religijną i filozofią odnoszącą się do celu i przeznaczenia świata oraz pośmiertnych losów człowieka.

Ważnym dla wydobycia generalnej orientacji kultury jest związany z koncepcją czasu stosunek w tych kulturach do historii, a szerzej do wpływającego czasu w kategoriach przeszłości, teraźniejszości i przyszłości. Te uniwersalne problemy są zmienne kulturowo, różne w konkretnych społecznych ramach. Te cechy czasu dobrze obrazuje kategoria czasu społecznego, powstałego z tworzywa konkretnych zdarzeń i zjawisk ważnych dla danej społeczności.

[Slajd 5]

Czas społeczny

Czas społeczny ma przede wszystkim charakter jakościowy, w wymiarze ilościowym niejednorodny, a jego poszczególne odcinki mogą być odmiennie wartościowane: czas może być dobry lub zły, a także „żywy” lub „martwy” (kiedy się nic nie dzieje). Odcinki tego czasu nie zawsze i nie tak dokładnie są porównywalne i mierzalne (np. liczenie pokoleniami, które faktycznie są ilościowo nierówne). Ważną cechą czasu społecznego w przeciwieństwie do fizycznego, matematycznego jest jego nieciągłość (punktowość, kwantowość). Zawiera on bowiem daty krytyczne oraz okresy wypełnione ważnymi, liczącymi się i zauważalnymi zdarzeniami, ale wypełniają go także okresy „puste”. Jest w związku z tym niejednorodny, ma zmienne tempo, może się „zatrzymać” lub „przyśpieszyć”. Nie biegnie w jednym kierunku, bo może być linearny, ale także cykliczny, spiralny, wahadłowy, powracający. Ze względu na swój charakter jakościowy czas społeczny nie zawiera jednego systemu miar, lecz wiele różnych systemów. Nie jest zwykłym, matematycznie mierzalnym upływem, ale czynnikiem oddziałującym na życie społeczne, modyfikującym ludzkie postawy i zachowania.

Czas społeczny jest ukształtowany przez wzory zachowań temporalnych i wyobrażeń czasowych, czyli takich zjawisk jak trwanie, przemijanie, zmiana i następstwo. Jest on wspólny dla zbiorowości, to znaczy:

- wytworzony przez tę zbiorowość w kontaktach pomiędzy jej członkami,
- przeżyty, przyjęty i podzielany przez większość członków zbiorowości,
- obudowany normami i wartościami, które wskazują na ważne okresy czasowe (np. święta nawiązujące do historii społeczności),

- pełni funkcje poznawcze (jest narzędziem poznania przeszłości grupy), komunikacyjne (pozwala komunikować się między członkami grupy dzięki odniesieniu do wspólnie podzielanych i historycznie wytworzonych wartości) i regulacyjne (kształtuje postawy i zachowania ludzkie),
- jest środkiem budowania więzi między ludźmi i poczucia identyfikacji z innymi członkami społeczności).

Wydarzenia pełnią istotną rolę miar w czasie społecznym. Mogą to być:

- wydarzenia jednostkowe, przerywające bieg czasu kataklizmy, takie jak epidemie, powodzie, pożary, trzęsienia ziemi, tsunami itp.,
- wydarzenia z różnych sfer życia społecznego, stanowiących ważny układ odniesienia w danej społeczności: gospodarki, polityki, religii.

Odmierzanie upływu czasu miarami politycznymi (wydarzeniami o charakterze politycznym) świadczy o szczególnej roli tej sfery zjawisk w życiu danej społeczności (np. w przypadku społeczeństwa polskiego czas polityczny i kalendarz polityczny odgrywają współcześnie szczególnie ważną rolę). Czas polityczny jest pewną konkretyzacją czasu społecznego, wyraża on w charakterystycznym nasileniu pewne cechy czasu społecznego, takie jak: kontrolę, realizację zamierzonych celów, oddziaływanie poprzez kategorie temporalne na świadomość społeczną, kształtowanie określonej świadomości temporalnej związanej z interpretacją przeszłości i wizją przyszłości. Czas polityczny jest związany z dążeniem do zdobycia lub utrzymania władzy, a szerzej wpływu społecznego, czyli kształtowania postaw i zachowań ludzkich. Wyznacza to określony stosunek do obszarów czasu:

- przeszłość widziana jest tak, aby uprawomocnić i podtrzymać grupę dominującą w teraźniejszości (np. w migracji łańcuchowej dominacja wcześniejszych fal migrantów nad późniejszymi; w relacjach pomiędzy odmiennymi etnicznie grupami migrantów podporządkowywanie tych grup, które przybyły później),
- grupa, która doznaje marginalizacji w teraźniejszości poszukuje oparcia dla własnej wyższej pozycji w przeszłości, ukazując obecnie braki tego, co było niegdyś (np. rewitalizacja kultury pochodzenia imigrantów w miejscu emigracji),
- odrzucenie teraźniejszości i przeszłości na rzecz eksponowania przyszłości, co charakteryzuje ruchy utopijne, ale także imigrantów świadomie poddających się procesowi akulturacji w miejscu emigracji.

Pytanie do uczestników szkolenia. Proszę podać przykłady czasu politycznego i przyczyny jego występowania w oparciu o doświadczenia pracy w SG.

W każdej społeczności wytwarza się świadomość temporalna, czyli wspólne dla tej zbiorowości sposoby rozumienia, odczuwania, przeżywania i wartościowania czasu, wyrażające się w intelektualnym i emocjonalnym stosunku do faktów przemijania i trwania, zmiany i ciągłości, następstwa i równoczesności. Ważnym elementem tej świadomości są orientacje temporalne, czyli różne sposoby postrzegania i wartościowania obszarów czasu, czyli przeszłości, terażniejszości i przyszłości, a także związany z tym horyzont czasowy, czyli zasięg perspektywy czasu w przeszłość i przyszłość. W orientacjach czasowych wyrażają się różne sposoby postrzegania upływu czasu, swoistego jego rozumienia i waloryzacji, swoistego do niego stosunku. Ważne jest np., czy jednostka skupia się na jednym, czy na wielu obszarach czasu, czy jej horyzont obejmuje większą czy mniejszą liczbę obszarów czasu spośród trzech (przeszłość, terażniejszość, przyszłość), a może pięciu (odległa przeszłość, bliska przeszłość, terażniejszość, bliska przyszłość, odległa przyszłość). To skutkuje różnymi postawami i zachowaniami istotnymi społecznie, np. aktywistyczna orientacja na przyszłość, albo ucieczkowa postawa oparta na rozpamiętywaniu przeszłości lub intensywne przeżywanie chwili obecnej bez refleksji na temat dalszych konsekwencji.

[Slajd 7]

Ćwiczenie. Przejawy świadomości temporalnej wśród cudzoziemców (patrz 7.2)

[Slajd 8]

W kulturze Zachodu w większości ludzie działając w terażniejszości odnoszą obecną sytuację do przeszłych doświadczeń i do wyobrażeń na temat przyszłości. Ta trójwymiarowość, czyli równoległe przeżywanie trzech różnych obszarów czasu, jest swego rodzaju normą w euroamerykańskim kręgu kulturowym. Tym niemniej w kulturach poszczególnych społeczności można wyróżnić cztery główne orientacje czasowe:

- prospektywna związana z dominacją przyszłości przy braku uznania innych wymiarów czasu,
- prezentystyczna polegająca na absolutyzacji terażniejszości, życia bieżącą chwilą,
- retrospektywna pozytywnie wartościująca przeszłość przy niedoceniu innych obszarów czasu,
- zorientowana na cały horyzont czasowy, czyli zachowująca ciągłość pomiędzy różnymi obszarami czasu.

Pytanie do uczestników szkolenia. Proszę podać przykłady postaw i zachowań cudzoziemców/imigrantów ilustrujące poszczególne orientacje czasowe.

[Slajd 9]

Zmiany w orientacji czasowej – „kultury kalendarza” i „kultury terminarza”

Kultury kalendarza – zwrócone w przeszłość, których istota polega na odtwarzaniu przeszłych zdarzeń w teraźniejszości i przyszłości. Kalendarz jest w swej genezie religijny i związany z periodycznością świąt – społeczna legitymizacja kalendarza wywodzi się z przeszłości.

Kultury terminarza – zwrócone w teraźniejszość i szczególnie przyszłość, wychodzące z założenia, że człowiek dysponuje ograniczonym zakresem czasu, w związku z czym musi wyznaczać określone ramy czasowe dla każdej czynności. Terminarz jest w swej genezie związany z produktywnością, twórczością i pozbawiony elementów sacrum.

Oddolne procesy modyfikacji kalendarza – wiele zachowań ludzkich i działań instytucji jest realizowanych niezależnie od czasu dziennego i nocnego, czasu powszedniego i dnia świątecznego (np. obchodzenie urodzin i imienin nie w dniu ich przypadania, ale w dniu terminarzowo najbardziej odpowiednim, np. w trakcie weekendu).

[Slajd 10]

Afryka – podstawowe cechy koncepcji czasu

W czarnej Afryce przedkolonialnej i nie poddanej wpływowi islamskim istnieje szereg systemów czasu. Generalnie afrykański czas przyszły w perspektywie bliższej jest czasem cyklicznym, czyli zakłada powtarzanie się zdarzeń z teraźniejszości w przyszłości. W perspektywie dalszej, dłuższego trwania przekształca się w czas linearny, czyli zakłada pojawianie się stanów odmiennych od tych znanych z teraźniejszości. Czas przeszły jest także w zasadzie czasem cyklicznym, ale również przekształcalnym i przekształcanym w czas linearny poprzez sprowadzanie go do czasu rytualnego. Ten czas linearny rytualny odróżnia teraźniejszość grupy od przeszłości, od początków jej powstania.

W Afryce Subsaharyjskiej z racji przeważającego (poza jej strefą równikową i skrajnie południową) klimatu monsunowego, rok dzieli się z reguły na dwie pory: suchą i deszczową, odmiennie występującą po obu stronach równika. Rok w społecznościach rolniczych zaczyna się po żniwach. W uproszczeniu można powiedzieć, że pora deszczowa to sezon prac rol-

nych, podczas gdy pora sucha to sezon prac budowlanych, ceremonii (ślubów), wypraw handlowych, okresowych migracji zarobkowych oraz... wojen.

Każda grupa etnojęzykowa ma własne określenia na obie pory roku, jak również na miesiące (księżycowe). Współcześnie Afrykanie używają kalendarza gregoriańskiego i odpowiadających mu europejskich nazw miesięcy, zależnie od kraju i oficjalnego języka: angielskich, francuskich lub portugalskich.

Odmierna sytuacja zachodzi w wypadku dni tygodni. Z reguły (zwłaszcza na wsi) używa się lokalnych nazw dni tygodnia. Sprawę komplikuje fakt, iż obok układu siedmiodniowego tygodnia (typowego dla cywilizacji śródziemnomorskiej) w niektórych grupach zachował się (i funkcjonuje równolegle) cztero- lub pięciodniowy rytm tygodnia, wyznaczony przez sekwencje dni targowych. Zdarza się, że w lokalnym wymiarze nazwy dni tygodnia pochodzą od nazwy miejscowości, której danego dnia odbywa się cotygodniowy targ. W ten sposób, w jednej grupie etnicznej, nazwy dni tygodnia mogą przybierać odmienne brzmienie, zależnie od lokalnego układu targów.

Czas afrykański cechuje orientacja ku przeszłości. Nie stoi ona w sprzeczności z możliwościami władania czasem teraźniejszym, ani czasem przysłym, choć dzieje się to przede wszystkim w krótkiej perspektywie czasowej.

PODSUMOWANIE

[Slajd 11]

Do zapamiętania:

Jakie są związki między koncepcją czasu a kulturą danej społeczności?

Co to jest czas społeczny?

Co to jest świadomość temporalna?

Jakie są typy orientacji czasowej?

Jakie są podstawowe cechy koncepcji czasu w Afryce?

Podsumowanie (odpowiedzi)

Po pierwsze koncepcja czasu jest składową kulturą społeczności, po drugie istotnym wskaźnikiem stosunku danej społeczności do otaczającego świata, wreszcie w niektórych kulturach (np. perskiej) doszło do deifikacji czasu.

Czas społeczny ma przede wszystkim charakter jakościowy, w wymiarze ilościowym niejednolity, a jego poszczególne odcinki mogą być odmienne wartościowane: czas może być dobry lub zły, a także „żywy” lub „mar-

twy". Ze względu na swój charakter jakościowy czas społeczny nie zawiera jednego systemu miar, lecz wiele różnych systemów. Nie jest zwykłym, matematycznie mierzalnym upływem, ale czynnikiem oddziałującym na życie społeczne, modyfikującym ludzkie postawy i zachowania.

Świadomość temporalna to wspólne dla zbiorowości sposoby rozumienia, odczuwania, przeżywania i wartościowania czasu, wyrażające się w intelektualnym i emocjonalnym stosunku do faktów przemijania i trwania, zmiany i ciągłości, następstwa i równoczesności.

Orientacja temporalna na przeszłość, teraźniejszość, przyszłość lub obejmująca cały horyzont czasowy (od przeszłości do przyszłości).

Generalnie afrykański czas przyszły w perspektywie bliższej jest czasem cyklicznym, czyli zakłada powtarzanie się zdarzeń z teraźniejszości w przyszłości. W perspektywie dalszej, dłuższego trwania przekształca się w czas linearny, czyli zakłada pojawianie się stanów odmiennych od tych znanych z teraźniejszości. Czas przeszły jest także w zasadzie czasem cyklicznym, ale również przekształcalnym i przekształcanym w czas linearny poprzez sprowadzanie go do czasu rytualnego.

7.2. Ćwiczenia

Ć w i c z e n i e. Przejawy świadomości temporalnej wśród cudzoziemców

Celem ćwiczenia jest utrwalenie wiedzy dotyczącej zagadnień związanych z problematyką świadomości temporalnej oraz kształtowanie umiejętności rozpoznawania przejawów takiej świadomości w postawach i zachowaniach cudzoziemców/imigrantów. Celem ćwiczenia jest także kształtowanie postawy otwartości wobec innych poprzez poznanie mechanizmów wpływu świadomości temporalnej na identyfikację otaczającej rzeczywistości przez osoby reprezentujące kultury odmienne od polskiej. W ćwiczeniu odwołujemy się do doświadczeń i wiedzy uczestników wynikającej z pracy w SG.

Czas trwania ćwiczenia: około 15 minut.

Metoda: praca zespołowa szkolonych połączona z dyskusją podsumowującą moderowaną przez prowadzącego szkolenie.

Przebieg ćwiczenia:

- 1/ Uczestnicy szkolenia dzielą się na dwa zespoły. Jeden z nich próbuje w ciągu 5 minut znaleźć i opisać przejawy intelektualnego i emocjonalnego stosunku cudzoziemców/imigrantów do faktów przemijania i zmiany, z którymi szkoleni spotkali się w trakcie interwencji lub/i w trakcie opieki nad przebywającymi w ośrodkach zamkniętych SG.

Drugi w tym samym czasie znajduje i opisuje takie przejawy dotyczące zjawisk trwania i ciągłości.

- 2/ Szkolący prosi dwie wybrane osoby o przedstawienie efektów pracy obu grup, a pozostałych uczestników szkolenia o komentarze wobec prezentacji.
- 3/ Szkolący krótko podsumowuje prezentację i dyskusję.

Potrzebne materiały do przeprowadzenia ćwiczenia:

- kartki papieru i przyrządy do pisania dla szkolonych.

8. Narzędzie sprawdzające

Test.

9. Narzędzia wykorzystane w trakcie szkolenia

Prezentacja PP, kartki papieru, przyrządy do pisania.

Jednostka szkoleniowa

- 1. Projekt szkoleniowy: Czas społeczny i czas wolny w kulturze imigrantów**
- 2. Jednostka szkoleniowa nr 2: Imigranci z Wietnamu i Chin – formy spędzania czasu wolnego**
- 3. Powiązanie z modułem baza wiedzy demonstratora**

Źródła – raporty:

- J. Wardęga, Chińczycy – charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski;
- K. Szymańska-Matusewicz, Wietnamczycy – charakterystyka społeczno-kulturowa w kontekście imigracji do Polski.

Bibliografia – wybór:

- Adam B. (2010), *Czas*. Warszawa: Wydawnictwo Sic!
- Kwilecki K. (2011), *Rozważania o czasie wolnym. Wybrane zagadnienia*. Katowice: GWSH.
- Ostrowski M., *Pojęcie czasu wolnego*. <http://www.pastoralna.pl/files/201%20Pojecie%20rodzaje%20historia%20czasu%20wolnego.pdf>

[Slajd 2]

4. Cel jednostki

4.1. Wiedza

- charakterystyka kategorii czasu wolnego oraz różnych form jego spędzania, w tym spędzania czasu wolnego w kulturze chińskiej i wietnamskiej.

4.2. Umiejętności

- pozyskanie przez szkolonych umiejętności dotyczących rozpoznawania w postawach i zachowaniach imigrantów/cudzoziemców swoich potrzeb w zakresie spędzania czasu wolnego.

4.3. Postawy

- kształtowanie u szkolonych postawy otwartości wobec innych poprzez zrozumienie kulturowych uwarunkowań dotyczących różnych potrzeb w zakresie form spędzania czasu wolnego.

5. Czas przeprowadzenia zajęć: 45 minut

[Slajd 3]

6. Przebieg jednostki

- wykład zawierający treści dotyczące:
  - a/ sposobu rozumienia kategorii czasu wolnego i jego funkcji,
  - b/ różnych rodzajów czasu wolnego,
  - c/ percepcji i sposobów spędzania wolnego czasu przez Chińczyków i Wietnamczyków;
- podsumowanie.

7. Opis jednostki jako procesu dydaktycznego

Jednostka składa się z wykładu i nie wymaga ona wcześniejszego przygotowania merytorycznego szkolonych. Wymaga natomiast wcześniejszego przeprowadzenia jednostki szkoleniowej numer 1 w tym projekcie. Szkolący w postaci wykładu prezentuje treści zawarte w jednostce szkoleniowej. W trakcie wykładu szkolący pobudza aktywność szkolonych za pomocą pytań dodatkowych, mających na celu także ugruntowanie treści przekazywanych w czasie wykładu. Odpowiedzi na pytania powinny być skomentowane przez szkolącego w kontekście ich adekwatności.

7.1. Treść wykładu

[Slajd 4]

Czas wolny

W literaturze przedmiotu mówi się o trzech fazach kształtowania nowoczesnej definicji wolnego czasu. Najpierw uważano zań wszelki czas poza pracą ściśle zawodową, spożytkowany na inne potrzeby życia. W dalszym

etapie ujmowano go bardziej wąsko, jako „czas uwolniony” od pracy zawodowej i innych zajęć koniecznych (dodatkowa praca zarobkowa, prace domowe, dojazdy do pracy itp.). Przeznaczony on był dla czynności nie dyktowanych koniecznością życiową, dla rodziny, zajęć kulturalnych, rozrywkowych itp. Dziś natomiast częściej mówi się o bardzo ścisłym znaczeniu czasu „dla swobodnej dyspozycji”, na którym nie ciąży „żadne bezpośrednie zobowiązania”. Toteż przeznacza się go dla uzyskiwania wyższych dóbr, szczególnie wartości osobowych.

Czas wolny - jest to ta część czasu w życiu człowieka, która może być spożytkowana bądź na swobodny odpoczynek, bądź na życie rodzinne, obowiązki społeczne czy aktywność przynoszącą osobie określone, doraźne korzyści. Jeszcze inaczej można powiedzieć, że jest to ta część czasu, która nie jest zajęta przez pracę zarobkową, systematyczne kształcenie się szkolne i uczelniane, przez zaspokajanie elementarnych potrzeb fizjologicznych (sen, posiłki, higiena) czy też przez stałe obowiązki domowe (gotowanie, pranie, sprząatanie, opieka nad członkami rodziny).

Funkcje czasu wolnego

- 1/ kreatywna - polegająca na zaspokajaniu potrzeb samorealizacji jednostki, rozwijaniu zainteresowań i aspiracji, umiejętności i sprawności, wykrywaniu i rozwijaniu uzdolnień i talentów, zbliżaniu do różnych dziedzin życia społeczeństwa, kształtowaniu postaw twórczych i predyspozycji do kierowania własnym rozwojem;
- 2/ rekreacyjna - przejawiają się głównie w organizowaniu i realizowaniu wypoczynku, zabawy i rozrywki;
- 3/ kształcąca - która wyraża się w rozwijaniu zainteresowań nauką i techniką oraz kształtowaniu postaw naukowo-badawczych;
- 4/ opiekuńcza - wiąże się ona z tworzeniem warunków do zaspokajania podstawowych potrzeb dzieci i młodzieży, przeciwdziałaniem czynnikom zagrażającym życiu i zabezpieczającym rozwój, wyrównywaniem braków rozwojowych, kompensowaniem niedomagań w funkcjonowaniu rodziny itd.;
- 5/ integracyjna - ukierunkowana na zbliżanie do siebie ludzi i nawiązywanie łączących ich więzi społecznych;
- 6/ środowiskowa - dotycząca wzmacniania więzi w środowisku społecznym, rozwijania i wzmacniania motywacji do działalności społecznej, inicjowania działania ruchów społecznych, organizacji i instytucji ukierunkowanych na zaspokajanie potrzeb społeczności lokalnej.

Rodzaje czasu wolnego

Rozrywka – jej celem jest przede wszystkim oderwanie się od monotonii codzienności, poszukiwanie przyjemności i nowych przeżyć. Zawiera ona w sobie większą dawkę dynamicznych elementów.

Odpoczynek (rekreacja) natomiast nacechowany jest przewagą elementów statycznych. Jako wczasy ma za zadanie przede wszystkim regenerację sił fizycznych i psychicznych.

Hobby. Rozpowszechnione są rozmaitego rodzaju hobby. Tu możliwości są niemal nieograniczone. Może stać się nim niemal każda forma ludzkiej działalności. Zwykle jest to tworzenie rozmaitych zbiorów, samodzielne majsterkowanie, prowadzenie amatorskiej działalności odkrywczej itp. Hobby posiada w sobie wiele twórczych pierwiastków.

Zabawa. Często formą wolnego czasu, godną obszerniejszego wspomnienia, jest zabawa. Znany teoretyk tego problemu J. Huizinga określa ją jako „dobrowolną czynność lub zajęcie, dokonywane w pewnych ustalonych granicach czasu i przestrzeni według dobrowolnie przyjętych, lecz bezwarunkowo obowiązujących reguł, jest celem sama w sobie, towarzyszy jej zaś uczucie napięcia i radości oraz świadomość odmienności od zwyczajnego życia”. Zabawa stanowi element wielu dziedzin ludzkiej kultury, nie wyłączając religii. Zabawa utożsamiana z grą, stanowi o motoryce życia i jest przejawem swoistego rytmu życia. Zabawa związana z wolnym czasem staje się formą rozrywki nie tylko fizycznej, ale i duchowej, swoistą grą duchową.

Turystyka. Jest nie tylko jedną z najczęściej spotykanych form spędzania wolnego czasu, ale sama zawiera w sobie i obrazuje większość istotnych problemów dotyczących wolnego czasu. Nie wdając się w skomplikowany spór o definicję turystyki, zauważmy jedynie, że można ją rozumieć w węższym lub szerszym znaczeniu. Ścisłejsze, tradycyjne określenie, mówi o odbywaniu wycieczek poza miejsce stałego pobytu dla rozrywki i odpoczynku. Składa się na nie zwiedzanie obiektów przyrody, szeroko rozumianej kultury materialnej, poznawanie innych grup ludnościowych, a także udział w imprezach kulturalnych i sportowych. Szersze określenie włącza do turystyki „wszelkie formy ruchu podróznego (podróżowania), jeśli nie jest on związany z wykonywaniem pracy zarobkowej lub osiedlaniem się”. Tu dodaje się wyjazdy w celach wypoczynkowych, leczniczych, rodzinnych, uczestnictwie w zjazdach, a także połączone z kultem religijnym. Dziś upowszechnia się druga, szersza definicja.

Afiliacja to forma spędzania wolnego czasu polegająca na zachowaniach prowadzących do nawiązania i podtrzymania pozytywnych kontaktów i współpracy przez osobę z innymi. Istota tej formy spędzania czasu wolnego sprowadza się do zaspokajania potrzeby kontaktu z innymi ludźmi.

Zaangażowanie społeczne. To spędzanie wolnego czasu zorientowane na nawiązywanie i pogłębianie więzi między ludźmi, członkami rodziny, grup rówieśniczych, grup przyjaciół, grup sąsiedzkich itp. celem podjęcia wspólnych działań mających na celu osiągnięcie dobra wspólnego. Istotą tej formy spędzania wolnego czasu jest działanie na rzecz wspólnie definiowanego interesu grupowego danej społeczności (np. grupy imigrantów).

Czas wolny „niechciany” (emerytura, renta, choroba, bezrobocie). Nie można pominąć milczeniem dużej grupy ludzi, którzy znaleźli się wobec problemu wolnego czasu w sposób poniekąd niezależny od nich samych. Chodzi o osoby bezrobotne, rencistów bądź złożonych chorobą. Wspomina się o tzw. czasie wolnym „niechcianym”. W podobnej sytuacji znajdują się emeryci. Cz. Bartnik analizując „ekonomię czasoprzestrzeni wolnej” mówi o przechodzeniu ze stanu pracy do „niepracy”. W niektórych ujęciach autorzy posługują się metaforycznym określeniem emerytury jako „długiego weekendu”. Każdą z wymienionych kategorii osób charakteryzują inne sytuacje społeczne, psychologiczne i moralne, godne osobnego i szerszego omówienia. Jednakże łączy je podobna okoliczność życia – znalezienia się w obliczu znacznej ilości wolnego czasu.

Pytanie do uczestników szkolenia. Czy w kontaktach z imigrantami/ cudzoziemcami spotkaliście się ze zjawiskami niechcianego czasu wolnego?

[Słajd 6]

Percepcja czasu i spędzanie czasu wolnego – Wietnamczycy

Najbardziej charakterystycznym aspektem percepcji czasu wśród Wietnamczyków jest brak przywiązywania przezeń wagi do punktualności. Można stwierdzić, że w tym zakresie kultura wietnamska należy do polichronicznych, czyli nie przywiązujących wagi do punktualności i harmonogramów. W języku wietnamskim istnieje pojęcie „gumowego czasu” (*gio cao su*), denotujące elastyczne podejście Wietnamczyków do zobowiązań terminowych. W przypadku wszelkich spotkań o charakterze rodzinnym, towarzyskim (np. wesela), a także imprez kulturalnych czy wydarzeń publicznych, godzina rozpoczęcia danego wydarzenia jest jedynie umowna; zazwyczaj występuje opóźnienie o około pół godziny-godzinę w stosunku do nominalnego czasu rozpoczęcia.

Pomimo występowania w kulturze wietnamskiej „gumowego czasu”, w aspekcie pracy zawodowej oraz nauki szkolnej, Wietnamczycy zasadniczo funkcjonują w sposób punktualny, w ramach wyznaczonego przedziału czasowego. Pracę i naukę rozpoczyna się stosunkowo wcześniej niż w naszym kręgu kulturowym – uczniowie uczęszczają do szkoły na godzinę 7 rano. W ciągu dnia, w okolicach godziny 12, praktykowana jest przerwa obiadowa (1-2 godziny). Do niedawna większość Wietnamczyków wracała w trakcie przerwy do domu, aby spożyć obiad wraz z rodziną, oraz położyć się spać, odbywając sjęstę. Obecnie coraz popularniejszy staje się model spożywania w trakcie przerwy obiadu na mieście, czasem w formie „business lunchu”. Po przerwie obiadowej osoby dorosłe wracają do pracy, a dzieci do szkoły. Zasadniczo obowiązuje ośmiogodzinny dzień pracy. Przykładowo, urzędy i instytucje państwowe pracują od godziny 7.30 do 16.30, z jednogodzinną przerwą obiadową. Jednakże w przypadku pracy w sektorze prywatnym lub prowadzenia własnej działalności gospodarczej, Wietnamczycy pracują dłużej. Liczne sklepy, bary i restauracje w dużych ośrodkach miejskich otwarte są do godziny 21 lub 22. Wielu Wietnamczyków pracujących aktualnie w sektorze prywatnym nie posiada więc w ciągu tygodnia zbyt wiele czasu wolnego do wykorzystania. Szczególnie niewielką ilością wolnego czasu dysponują uczniowie szkolni, którzy poza uczęszczaniem do szkoły (od poniedziałku do soboty włącznie) zazwyczaj chodzą również na różnego rodzaju korepetycje i zajęcia dodatkowe (o ile tylko rodziców stać na tego rodzaju wydatki).

Odnosnie do sposobów spędzania wolnego czasu, należy odnotować, iż Wietnamczycy są skłonni spędzać ów czas przede wszystkim w kręgu rodzinnym. Jak wskazują wyniki Światowego Sondażu Wartości (Dalton et. al. 2004), kontakty z członkami rodziny nuklearnej oraz rozszerzonej są dla Wietnamczyków zdecydowanym priorytetem, zostawiającym daleko w tyle kontakty ze znajomymi i współpracownikami. Wzorzec ten ulega jednakże aktualnie daleko idącym przemianom na skutek kontaktu kultury wietnamskiej ze zglobalizowaną kulturą masową.

We współczesnym społeczeństwie wietnamskim następują daleko idące zmiany w zakresie stylów życia, obejmujące nowe style konsumpcji. Coraz bardziej popularne stają się centra handlowe w zachodnim stylu, zachodnie marki takie jak sieciowe fast-foody i kawiarnie (KFC, Starbucks) (Drummond 2003, Do, Nguyen 2011). Młodzież wietnamska często po szkole udaje się do KFC celem spożycia posiłku „w stylu zachodnim”, następnie zaś spaceruje po centrach handlowych, wypatrując nowych trendów w modzie. Nie oznacza to jednakże, iż kultura wietnamska upodabnia się do kultury zachodniej – zachodzą raczej zjawiska w rodzaju hybrydyzacji czy też kreolizacji kultury. W Wietnamie dużą popularnością cieszą się nie tylko bohate-

rowie globalnej kultury masowej – gwiazdy Hollywood – ale także gwiazdy azjatyckiej, a w szczególności koreańskiej kinematografii czy też K-popu. Bardzo popularnym sposobem spędzania czasu wśród współczesnej wietnamskiej młodzieży – i nie tylko – jest karaoke, forma rozrywki wywodząca się z Japonii i popularna w wielu krajach azjatyckich. Karaoke z jednej strony kojarzone jest z kulturą młodzieżową, jako praktykowane w specjalnych lokalach, oferujących także innego rodzaju rozrywki (czasem „nieprawomyślne”, w rodzaju prostytutki). Z drugiej strony towarzyszy także poważnym, uroczystościom, w rodzaju wesel czy okolicznościowych obchodów (np. obchody Dnia Kobiet). Karaoke jest również rozrywką popularną także wśród Wietnamczyków z Polski. Aktualnie w Raszynie działa klub karaoke przeznaczony dla Wietnamczyków. W jednej z restauracji w Raszynie organizowane są również spotkania taneczne, gromadzące Wietnamczyków w średnim wieku.

Popularnym sposobem spędzania wolnego czasu w Wietnamie jest również aktywność sportowa. Przybiera ona formę ćwiczeń, praktykowanych w przestrzeni publicznej, np. w parkach. Wielu spośród Wietnamczyków, w szczególności przynależących do starszego pokolenia, uprawia codzienną poranną gimnastykę. Wśród przedstawicieli młodszego pokolenia, aktywność tego rodzaju jest mniej popularna.

Wśród Wietnamczyków zamieszkujących w Polsce, istotną rolę w zakresie sposobów spędzania czasu wolnego spełniają imprezy organizowane przez wietnamskie organizacje (np. obchody Dnia Kobiet, Dnia Niepodległości, uroczystości z okazji wietnamskiego Nowego Roku – Święta Tet itp.). Wietnamczycy przybywają na tego rodzaju imprezy dość licznie (kilkaset do nawet kilku tysięcy osób). Ponadto Stowarzyszenie Wietnamczyków w Polsce co roku organizuje wybory miss Wietnamu w Polsce, którym towarzyszy koncert z udziałem artystów z Wietnamu. Dodatkową okazję do rozrywki stwarzają organizowane w Polsce koncerty gwiazd muzyki wietnamskiej – odbywające się zwykle kilka razy do roku. Ponadto młodzież wietnamska – zarówno stowarzyszona w oficjalnym stowarzyszeniu, jak i osoby działające niezależnie – organizują imprezy młodzieżowe w warszawskich klubach. Wietnamczycy mają więc sporo okazji, ażeby prowadzić życie towarzyskie w ramach własnej grupy etnicznej. Uczestnictwo w życiu kulturalnym i rozrywkowym większościowego społeczeństwa polskiego dla wielu spośród zamieszkałych w Polsce Wietnamczyków – zwłaszcza nowo przybyłych – często ogranicza się więc do uczęszczania do centrów handlowych i parków, popularnych zwłaszcza wśród rodzin z dziećmi. Miejskami często przezeń odwiedzanymi – z racji położenia na warszawskiej Ochocie, a więc sąsiedowania z miejscem zamieszkania wielu Wietnamczyków – są Park Szcześliwicki oraz sąsiadująca z nim galeria handlowa Blue City.

Pytanie do uczestników szkolenia. Jakie rodzaje spędzania wolnego czasu dominują wśród Wietnamczyków?

[Slajd 7]

Percepcja czasu i spędzanie czasu wolnego – Chińczycy

Chiny należą do kultur umiarkowanie monochronicznych, czyli takich, w których ceni się punktualność. Utrzymywanie dobrych relacji z innymi jest równie ważne, jak posługiwanie się harmonogramem. W konsekwencji punktualność jest ceniona, choć osoby posiadające wyższą pozycję w hierarchii nie są zobowiązane do jej przestrzegania. Punktualność, a nawet przyście przed czasem, jest wyrazem szacunku dla partnera. Zwykle ustalenia harmonogramu podejmowane są wcześniej i nie jest w dobrym tonie je zmieniać.

Pojmowanie czasu przez Chińczyków odbija się w ich języku. Mają oni mnóstwo wyrażeń odnoszących się do czasu oraz pewną logikę pojmowania i organizowania czasu, przenikającą ich mowę oraz całe ich życie. Podejście do czasu widoczne jest w sposobie podawania daty – od pojęć najszerzych do coraz bardziej precyzyjnych, a więc w kolejności: rok, miesiąc, dzień. Analogicznie zapisywane są adresy: kraj, prowincja, miasto, dzielnica, ulica, numer domu i mieszkania, a na końcu nazwisko odbiorcy.

Smak czasu. Sztukę chińską (poezję, malarstwo, ceramikę) znamionuje wyraźny impresjonizm, wskazujący na pewien sposób smakowania czasu. Wrażliwość dostrojona do zmiennych stanów przyrody, ulotnych chwil rozkoszy i harmonii była zawsze obecna w życiu szlachty, uczonych i mnichów, ale także niewykształconych biedaków. Walory czasu oceniano w ten sam sposób co walory herbaty, papieru, jedwabiu czy innych rzeczy przydających życiu uroku.

Okazjonalizm. Czas dla Chińczyków to uniwersalny mediator we wszystkim, co wymaga rozwiązań temporalnych. Zważa się na to, aby rzeczy należycie się rozpoczynały: zaręczyny i śluby, poczęcie i urodziny, obrzędy pogrzebowe, ale także np. otwarcie sklepu. Określenie najkorzystniejszej chwili ma pierwszorzędną doniosłość i dawniej służyło mu wiele metod wróżenia. Współcześnie ten jakościowy wymiar czasu przejawia się w specyficznym podejściu do działania. Działać, to posługując się obserwacją przyrody i historii postrzegać początek „tendencji” rozwojowej, która będzie sprzyjać podjętym wysiłkom. Działać należy tak, aby wykorzystywać nadarżające się okoliczności, tak aby przy minimalnym wysiłku optymalnie je spożytkować.

Przykład. Chińska naturalna medycyna. Jej jedynym celem jest przywrócenie porządku w życiu jednostki. Cel ten osiąga, czyniąc z czasu element terapii. Czas stanowi pewien wymiar energii istoty ludzkiej, określający jej miejsce lub jej trwanie i wskazujący na wzrost lub zanik poszczególnych energii, powiązanych z poszczególnymi organami i konkretnymi chwilami. Ostrożne postępowanie lekarza i gotowość współpracy ze strony pacjenta zmierzają do wznowienia energii życiowych.

Formy spędzania wolnego czasu są różne. Starsi ludzie spędzają dużo czasu w parkach, gdzie ćwiczą tai-chi, grają w badminton, tańczą, wspólnie śpiewają, a także grają w gry karciane, madżonga czy chińskie szachy. Można ich także spotkać na placach puszczających latawce. Typową rozrywką jest karaoke, a Chińczycy śpiewają tam piosenki chińskie, jak również standardy angielskie – co charakterystyczne, niekoniecznie spożywając przy tym alkohol. Młodzi ludzie, zwłaszcza chłopcy i mężczyźni, spędzają dużo czasu grając w gry komputerowe (uzależnienie od internetu zostało zakwalifikowane jako zaburzenie psychiczne i istnieją ośrodki walki z tym nałogiem u młodzieży). Wśród klasy średniej podróżowanie jest coraz bardziej popularne, w tym podróże zagraniczne. Wielu Chińczyków angażuje swój wolny czas na rzecz aktywności w ruchach i stowarzyszeniach działających na rzecz społeczności chińskiej na emigracji.

Pytanie do uczestników szkolenia. Jakie rodzaje spędzania wolnego czasu dominują wśród Chińczyków?

PODSUMOWANIE

[Slajd 8]

Do zapamiętania:

Co to jest czas wolny?

Jakie są funkcje czasu wolnego?

Jakie są rodzaje czasu wolnego?

Jakie formy spędzania czasu wolnego preferują Wietnamczycy?

Jakie formy spędzania czasu wolnego preferują Chińczycy?

Podsumowanie (odpowiedzi)

Można powiedzieć, że to ta część czasu w życiu człowieka, która może być spożytkowana bądź na swobodny odpoczynek, bądź na życie rodzinne, obowiązki społeczne czy aktywność przynoszącą osobie określone, doraźne korzyści.

Funkcja: kreatywna, rekreacyjna, kształcąca, opiekuńcza, integracyjna, środowiskowa.

Rodzaje czasu wolnego: rozrywka, odpoczynek, hobby, zabawa, turystyka, afiliacja, zaangażowanie społeczne, czas wolny „niechciany”.

Wietnamczycy preferują spędzanie wolnego czasu w gronie rodzinnym, w ostatnim czasie wzrastającą popularnością cieszy się karaoke. Wśród Wietnamczyków zamieszkujących w Polsce, istotną rolę w zakresie sposobów spędzania czasu wolnego spełniają imprezy organizowane przez wietnamskie organizacje.

Formy spędzania wolnego czasu przez Chińczyków są zróżnicowane. Starsi ludzie spędzają dużo czasu w parkach, gdzie ćwiczą tai-chi, grają w badminton, tańczą, wspólnie śpiewają, a także grają w gry karciane, madżonga czy chińskie szachy. Można ich także spotkać na placach puszczających latawce. Typową rozrywką dla starszych i młodszych jest karaoke. Młodzi ludzie, zwłaszcza chłopcy i mężczyźni, spędzają dużo czasu grając w gry komputerowe. Wśród klasy średniej podróżowanie jest coraz bardziej popularne, w tym podróże zagraniczne. Wielu Chińczyków angażuje swój wolny czas na rzecz aktywności w ruchach i stowarzyszeniach działających na rzecz społeczności chińskiej na emigracji.

7.2. Ćwiczenia

Rolę ćwiczeń pełnią pytania aktywizujące szkolonych podczas wykładu.

8. Narzędzia sprawdzające

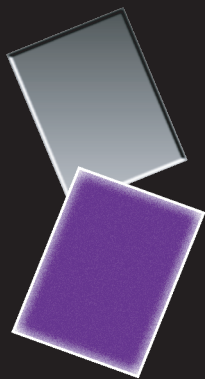
Test.

9. Narzędzia wykorzystane podczas szkolenia

Prezentacja PP.

Tom składa się z 16 projektów szkoleniowych, z których każdy poświęcony jest jednemu zagadnieniu o kluczowym znaczeniu dla problematyki migracji. Są to bardzo różne zagadnienia – od kwestii demograficznych, poprzez społeczno-ekonomiczne wyznaczniki sytuacji migrantów, do spraw bardziej subtelnych i ulotnych, ale często może jeszcze ważniejszych dla losu migrantów (i społeczeństw przyjmujących), a mianowicie problemów kultury, religii i tożsamości. Poszczególne projekty poświęcone są też takim kwestiom, jak przyczyny migracji, cechy społeczeństwa przyjmującego czy problemy edukacji imigrantów. Oczywiście można mieć zastrzeżenia do takiego doboru zagadnień, jest on z konieczności w pewnym stopniu arbitralny, można zaproponować dodanie wielu problemów wartych osobnego potraktowania w projektach szkoleniowych. Ale każdy taki zestaw propozycji byłby równie arbitralny i odzwierciedlałby subiektywne zainteresowania czy preferencje proponującego. Ja na przykład mile widziałbym jeszcze większą uwagę poświęconą kwestiom stereotypów, swojskości i obcości, problemom związanym z kryzysami tożsamości czy w ogóle problemom kulturowym, gdyż sądzę, że to właśnie w naszej świadomości (lub podświadomości) kryją się problemy sytuacji migracyjnej. Ale muszę uznać kompetencje autorów projektu i ich prawo do własnego wyboru. [...] Na plus zaliczam to, że recenzowane teksty reprezentują rzeczywiście bardzo szeroki zakres zagadnień.

prof. dr hab. Zdzisław Mach
(z recenzji wydawniczej)

ISBN 978-83-232-3069-4

9 788323 230694